image
not
available

Digitized by Google

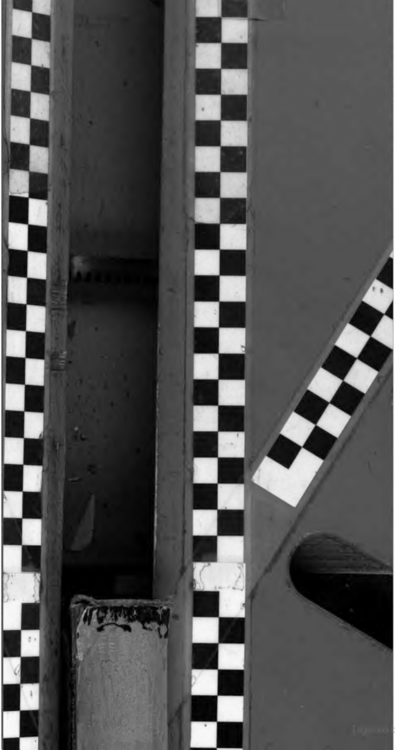

Digitized by Google

Digitized by Google

B 985,253

Digitized by Google

Digitized by Google

B 985,253

Digitized by Google

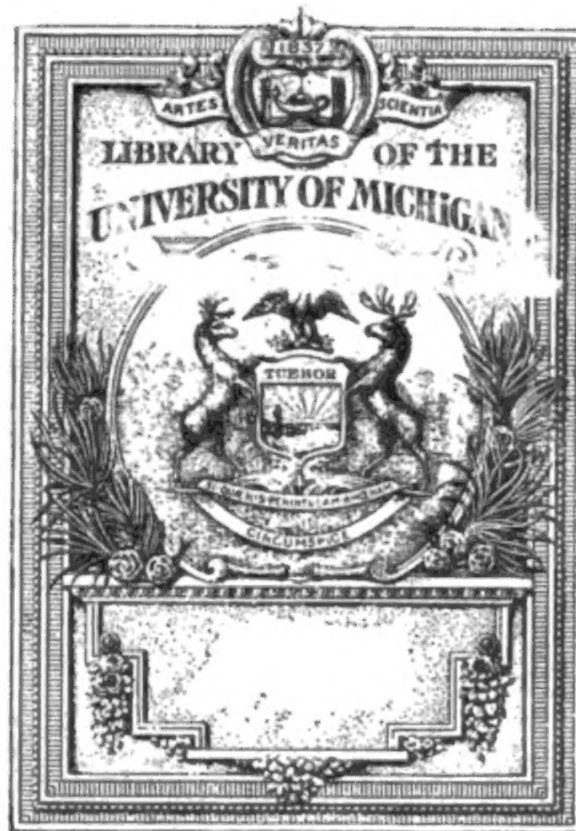
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

DIE GRIECHISCHEN

CHRISTLICHEN SCHRIFTSTELLER

DER

ERSTEN DREI JAHRHUNDERTE

HERAUSGEGEBEN VON DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION

DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

EUSEBIUS

ZWEITER BAND, ERSTER TEIL

LEIPZIG
J. C. HINRICHS'sche BUCHHANDLUNG
1903

IN DER REIHENFOLGE DES ERSCHEINENS BAND 91

Druck von August Pries in Leipzig.

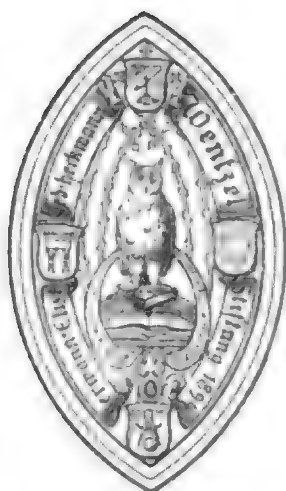

EUSEBIUS WERKE

ZWEITER BAND

DIE KIRCHENGESCHICHTE

HERAUSGEGEBEN
IM AUFTRAGE DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION
DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
VON

DR. **EDUARD SCHWARTZ**
PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT GÖTTINGEN

DIE LATEINISCHE ÜBERSETZUNG DES RUFINUS

BEARBEITET IM GLEICHEN AUFTRAGE
VON

DR. **THEODOR MOMMSEN**
PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT BERLIN

ERSTER TEIL

DIE BÜCHER I BIS V

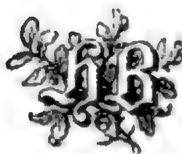

LEIPZIG
J. C. HINRICHS'sche BUCHHANDLUNG
1903

INHALT VON EUSEBIUS BAND II

Handschriften des griechischen Textes

A Paris, Bibliothèque Nationale 1430
  a Rom, Vaticana 399, Abschrift von A
T Florenz, Laurentiana 70, 7
E Florenz, Laurentiana 70, 20
R Moskau, Bibliothek des H. Synod 50
B Paris, Bibliothèque Nationale 1431
  b Venedig, Marciana 339, Abschrift von B
  β Paris, Bibliothèque Nationale 1432, Abschrift von B
D Paris, Bibliothèque Nationale 1433
M Venedig, Marciana 338
Π = Text der griechischen Handschriften
1 = erste Hand, c = alte, aber von dem Schreiber zu unterscheidende Correctoren, r = junge Correctoren, m = am Rand

Handschriften Rufins

N Paris, Bibliothèque Nationale 18282
P Rom, Vaticana Palatina 822
O Paris, Bibliothèque Nationale 5500
F München 6375 (Freisingen)
Λ = Rufin

Σ = syrische Übersetzung [Wright and M'Lean, the ecclesiastical history of Eusebius in Syriac. Cambridge 1898; deutsche Übersetzung von Nestle, TU N. F. VI, 2 Leipzig 1901]
  Σt = Capitelüberschriften innerhalb des Textes
  Σa Handschrift in Petersburg
  Σb London, Brit. Mus. Add. 14639
  Σarm Armenische Übersetzung der syrischen Übersetzung [Venedig 1877]
  Σe Excerpte, vgl. Wright and M'Lean p. VII
  [= S] = Übereinstimmung eines Bibelcitats in Σ mit der syrischen Bibelübersetzung

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Α

Τάδε ἡ πρώτη περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

aAm ΣΣt ER Die Capitulatio in Α selbständig, weil sie in dem Exemplar des Originals fehlte | **4** *τάδε περιέχει ἡ πρώτη βίβλοσ τῆς ἐκκλησιαστικῆσ ἱστορίασ εὐσεβίου τοῦ παλαιστίνου* a *κεφάλαια τοῦ α̅ τόμου τῆσ ἐκκλησιαστικῆσ ἱστορίασ εὐσεβίου τοῦ παμφίλου* ER | **7** *ἡμῶν* < Am | *τὸν χ̅ν̅ τοῦ θ̅υ̅* a *καὶ χ̅ν̅ τοῦ θ̅υ̅* Am *τὸν ν̅ν̅ τοῦ θ̅υ̅* ER *ι̅ν̅ χ̅ν̅ τὸν ν̅ν̅ τοῦ θ̅υ̅* ΣΣt | **8** *τοῦ* > AmER *προέγνωστο* Am | *τε* > Am | **9** *θείοισ* Am | **11** *εὐσεβείασ* a *θεοσεβείασ* ER *Gottesfurcht* ΣΣt *θεοσεβείασ ἀλλ' ἀρχαῖοσ καὶ ἀπὸ ἀδάμ* Am **12** *τῆσ εἰς ἀ̅ν̅ο̅υ̅σ̅ ἐπιφανείασ αὐτοῦ* ER *τῆς εἰς ἀ̅ν̅ο̅υ̅σ̅ ἐπιφανείασ* Am | **13** *αὐτοῦ* aERΣ *χ̅υ̅* Am | *ταῖσ προφητείαισ ἀκολούθωσ* AmER | **15** *καὶ πρῶτοσ* ER | **16** *ἡρώδησ* aAmΣΣt *ἡρώδησ ὁ ἀντιπάτρου* ER

EVSEBII

ECCLESIASTICAE HISTORIAE

LIBER I

I Quod deus et dominus et creator omnium ac dispensator universorum ipse sit secundum ea quae in lege et prophetis scripta sunt.
II De tempore nativitatis Christi secundum carnem.
III De Iuda Galilaeo et Theoda.
IIII De Herode, quod ex alienigenis venit ad regnum.
V Quod Herodis tempore interrupta sit regum successio secundum Danihelis prophetiam.

NPF

7 et Theoda *de eo agitur l. 2 c. 11* | **10** prophetiam prophetiae -tia P^{b}) uaticinium *P*

aA^{m}ΣΣ^{t}ER

4 *τοῦ βίου* ER | **10** *ἡμῶν* aA^{m}ΣΣ^{t} *ἡμῶν ῑῡ χ̄ῡ* ER | **11** *τοῦ* aA^{m}ΣΣ^{t} *ἀβγάρου τοῦ* ER | am Schluss *ὅρα ὁ ἀναγινώσκων μὴ συναρπαγῇς τῇ αἱρετικῇ ὑπολήψει τοῦ συγγραφέως· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστά ἐστιν ὠφελιμωτάτη κατὰ τὴν ἱστορίαν ἡ παροῦσα βίβλος, ἀλλ' ὅμως ὅπου μὲν ἀπολύτως περὶ θεοῦ φαίνεται θεολογῶν, οὐ δοκεῖ τισὶ κακοδοξεῖν, ὅπου δὲ περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγει τι, πανταχοῦ ὑποβεβηκότα καὶ δεύτερον καὶ ὑπουργὸν τοῦ πατρὸς ἐμφαίνει τὸν υἱόν, Ἀρειανὸς ὢν καὶ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἐπικεκρυμμένως ἐπιδεικνύων* E

VI De diversitate generationum a Matthaeo et Luca conscripta et quae de his refert Africanus.

VII De nece infantium apud Bethlehem et magorum praesentia.

VIII De cruciatibus Herodis ipsius, qui necari iussit infantes.

VIIII De crudelitate Herodis quam mortis suae tempore perpetravit.

X De Archelai regno post Herodem.

XI Quod falsa esse acta quae Iudaei proferunt, etiam Ioseppi testimonio ex conlatione temporum convincantur.

XII Quod a pontifice Anna usque ad Caifan quattuor pontifices fuerint et singulis annis administraverint pontificatum, in quibus praedicatio Christi conpleta est.

XIII De baptista Iohanne testimonium Ioseppi et quod adserit eum iustum virum fuisse et ob eius necem vindictam in Iudaeos esse prorogatam.

XIIII Testimonium Ioseppi de Christo.

XV Narratio de Abgaro rege.

XVI Exemplum epistulae Abgari ad dominum et domini ad ipsum, et eorum, quae consequenter de Syrorum lingua translata sunt.

NPF

2 referat *P* | **3** infantum nece *P* | **7** ioseph *P* (*sic fere semper*) | **8** convincantur] *NP²F* convertantur *P¹* | **10** ut s. a. administrarent *P* | **11** conpleta] *PF* impl. *N* | et de e. nece *P¹* | **16** narratio *om.* *P*

Τὰς τῶν ἱερῶν ἀποστόλων διαδοχὰς σὺν καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Λ 1 1
σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς ἡμᾶς διηνυσμένοις χρόνοις, ὅσα τε καὶ πηλίκα
πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν λέγεται, καὶ ὅσοι
ταύτης διαπρεπῶς ἐν ταῖς μάλιστα ἐπισημοτάταις παροικίαις ἡγή-
σαντό τε καὶ προέστησαν, ὅσοι τε κατὰ γενεὰν ἑκάστην ἀγράφως ἢ
καὶ διὰ συγγραμμάτων τὸν θεῖον ἐπρέσβευσαν λόγον, τίνες τε καὶ
ὅσοι καὶ ὁπηνίκα νεωτεροποιίας ἱμέρῳ πλάνης εἰς ἔσχατον ἐλάσαντες,
ψευδωνύμου γνώσεως εἰσηγητὰς ἑαυτοὺς ἀνακεκηρύχασιν, ἀφειδῶς
οἷα λύκοι βαρεῖς τὴν Χριστοῦ ποίμνην ἐπεντρίβοντες, πρὸς ἐπὶ 2
τούτοις καὶ τὰ παραυτίκα τῆς κατὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς
τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιελθόντα, ὅσα τε αὖ καὶ ὁποῖα καθ᾽ οἵους
τε χρόνους πρὸς τῶν ἐθνῶν ὁ θεῖος πεπολέμηται λόγος, καὶ πηλίκοι
κατὰ καιροὺς τὸν δι᾽ αἵματος καὶ βασάνων ὑπὲρ αὐτοῦ διεξῆλθον
ἀγῶνα, τά τ᾽ ἐπὶ τούτοις καὶ καθ᾽ ἡμᾶς αὐτοὺς μαρτύρια καὶ τὴν
ἐπὶ πᾶσιν ἵλεω καὶ εὐμενῆ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀντίληψιν γραφῇ
παραδοῦναι προῃρημένος, οὐδ᾽ ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ πρώτης ἄρξομαι
τῆς κατὰ τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦ
θεοῦ οἰκονομίας. ἀλλά μοι συγγνώμην εὐγνωμόνων ἐντεῦθεν ὁ 3
λόγος αἰτεῖ, μείζονα ἢ καθ᾽ ἡμετέραν δύναμιν ὁμολογῶν εἶναι τὴν
ἐπαγγελίαν ἐντελῆ καὶ ἀπαράλειπτον ὑποσχεῖν, ἐπεὶ καὶ πρῶτοι νῦν

8 I Tim. 6, 20 — **9** Act. 20, 29

a, von **18** *ὁ λόγος* an A, TERBMΣΛ

1 Λ Σ 10, 1 A **18** R 8, 9 B | **4** *ταύτην* B | **5** *τε* aT[c]ERB > T[1] *τε καὶ* M | **9** *πρὸσ ἔτι* B | **10** *ἡμῶν ἕνεκεν ἐπιβουλῆς* BΣΛ | **11** *αὖ* > T[1] + T[cm] | **11/12** *καθ᾽ οἵουσ τε* BM *καὶ καθ᾽ οἵους* TER *καὶ καθ᾽ οὖσ* a | **13/14** *τοὺσ—ἀγῶνασ* a | **13** *ἐξῆλθον* T[1] corr. T[c] | **14** *καὶ*[1] > B | **16** *οὐδ᾽* BM *οὐκ* aTER | **17** *ἡμῶν* > M[1] + M[cm] | **17/18** *τὸν χν τοῦ θυ* aT[cm]ERM *χν* ausradiert T[1] *Christi* Λ *χν τοῦ θυ* B *χν καὶ θν* B[r] *Christus des Sohnes Gottes* Σ | **18** *μοι* aT[1]B *μοι γε* T[c]ERM | *συγγνώμην* TERBM *συγγνώμην ἤδη* a | *εὐγνωμόνων* Σ *εὐγνωμονῶν* Π | **19** *μείζων* B | **20** *καὶ*[1] AT[1]B *τε καὶ* T[c]ERM | *ὑποσχεῖν* T[c]ERBM *ὑποσχήσειν* A *ὑπόσχεσιν* T[1]

[PROOEM] Successiones sanctorum apostolorum et tempora quae a salvatore Λ 1 1
nostro ad nos usque decursa sunt, quaeque et qualia in his erga
ecclesiae statum gesta sint, qui etiam insignes viri in locis maxime
celeberrimis ecclesiis praefuerunt vel qui singulis quibusque tempori-
bus seu scribendo seu docendo verbum dei nobiliter adstruxere,
quique etiam vel quanti vel quando nova contra religionem dog-
mata proferentes ad profundum erroris studio contentionis elapsi
falsae scientiae auctores se praeceptoresque professi sunt, passim velut 2
lupi graves gregem Christi lacerantes, nec non et ea mala quae Iu-
daeorum gentem pro insidiis quas adversum salvatorem moliti sunt,
vastaverunt, quibus etiam modis et quotiens quibusve temporibus doc-
trina Christi et sermo divinus a gentilibus impugnatus est, quantique
his tempestatibus usque ad suppliciorum patientiam et profusionem
sanguinis pro verbi dei veritate certarunt, sed et martyria nostris sus-
cepta temporibus atque in his domini et salvatoris nostri erga singulos
quosque unicum clementissimumque subsidium scribere mihi volenti non
aliunde sumendum videtur exordium quam ab ipsa domini et salvatoris
nostri Iesu Christi praesentia corporali. sed mihi quaeso veniam dari: 3
confiteor namque, quod in hoc opere viribus nostris maiora temptamus,
ut et fideliter et integre quae sunt gesta narremus et rudem ac nulli

NPF

8 se *P*²*F* seu *P*¹*N* | praeceptoresque] *NP*²*F* praeceptores *P*¹ | 12 gentibus *P*¹

*τῆς ὑποθέσεως ἐπιβάντες οἷά τινα ἐρήμην καὶ ἀτριβῆ ἰέναι ὁδὸν
ἐγχειροῦμεν, θεὸν μὲν ὁδηγὸν καὶ τὴν τοῦ κυρίου συνεργὸν σχήσειν
εὐχόμενοι δύναμιν, ἀνθρώπων γε μὴν οὐδαμῶς εὑρεῖν οἷοί τε ὄντες
ἴχνη γυμνὰ τὴν αὐτὴν ἡμῖν προωδευκότων, μὴ ὅτι σμικρὰς αὐτὸ
μόνον προφάσεις, δι᾽ ὧν ἄλλος ἄλλως ὧν διηνύκασι χρόνων μερικὰς
ἡμῖν καταλελοίπασι διηγήσεις, πόρρωθεν ὥσπερ εἰ πυρσοὺς τὰς
ἑαυτῶν προανατείνοντες φωνὰς καὶ ἄνωθέν ποθεν ὡς ἐξ ἀπόπτου
καὶ ἀπὸ σκοπῆς βοῶντες καὶ διακελευόμενοι, ᾗ χρὴ βαδίζειν καὶ τὴν
τοῦ λόγου πορείαν ἀπλανῶς καὶ ἀκινδύνως εὐθύνειν. ὅσα τοί-* 4
*νυν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν λυσιτελεῖν ἡγούμεθα τῶν αὐτοῖς
ἐκείνοις σποράδην μνημονευθέντων, ἀναλεξάμενοι καὶ ὡς ἂν ἐκ
λογικῶν λειμώνων τὰς ἐπιτηδείους αὐτῶν τῶν πάλαι συγγραφέων
ἀπανθισάμενοι φωνάς, δι᾽ ὑφηγήσεως ἱστορικῆς πειρασόμεθα σωματο-
ποιῆσαι, ἀγαπῶντες, εἰ καὶ μὴ ἁπάντων, τῶν δ᾽ οὖν μάλιστα δια-
φανεστάτων τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τὰς διαδοχὰς κατὰ τὰς
διαπρεπούσας ἔτι καὶ νῦν μνημονευομένας ἐκκλησίας ἀνασωσαί-
μεθα. ἀναγκαιότατα δέ μοι πονεῖσθαι τὴν ὑπόθεσιν ἡγοῦμαι, ὅτι* 5
*μηδένα πω εἰς δεῦρο τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διέγνων περὶ
τοῦτο τῆς γραφῆς σπουδὴν πεποιημένον τὸ μέρος· ἐλπίζω δ᾽ ὅτι καὶ
ὠφελιμωτάτη τοῖς φιλοτίμως περὶ τὸ χρηστομαθὲς τῆς ἱστορίας
ἔχουσιν ἀναφανήσεται. ἤδη μὲν οὖν τούτων καὶ πρότερον ἐν οἷς* 6
*διετυπωσάμην χρονικοῖς κανόσιν ἐπιτομὴν κατεστησάμην, πληρεστά-
την δ᾽ οὖν ὅμως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὡρμήθην τὴν ἀφήγησιν
ποιήσασθαι.*
Καὶ ἄρξεταί γέ μοι ὁ λόγος, ὡς ἔφην, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Χριστὸν B 7
*ἐπινοουμένης ὑψηλοτέρας καὶ κρείττονος ἢ κατὰ ἄνθρωπον οἰκο-
νομίας τε καὶ θεολογίας. καὶ γὰρ τὸν γραφῇ μέλλοντα τῆς* 8
*ἐκκλησιαστικῆς ὑφηγήσεως παραδώσειν τὴν ἱστορίαν, ἄνωθεν ἐκ
πρώτης τῆς κατ᾽ αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὅτιπερ ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς
προσωνυμίας ἠξιώθημεν, θειοτέρας ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς*

ATERBMΣΛ

1 *ἐπιβαίνοντεσ ον* auf Ras. Br | **2** *τοῦ* > B | **4** *προωδευκότων* TERBM *προωδευκότων ὁδὸν* A | **7** *προανατείνοντεσ* ATER *προανατείναντες* BM | *ὡσ* TERBM *ὥσπερ* A | **8** *σκοπῆσ* TERM *σκοπιῆσ* B *σκοπιᾶσ* A | **10** *ὑπόθεσιν λυσιτελεῖν* TERBMΛ *λυσιτελήσειν ὑπόθεσιν* A | **11** *ὡσ* B | **14** *δ᾽ οὖν* TcERBM > T1 *γ᾽ οὖν* A | **15** *κατὰ* > T1 + Tc | **16** *ἔτι καὶ νῦν* TERMΣΛ *καὶ ἔτι καὶ νῦν* A *ἔτι καὶ νῦν καὶ* B | **19** *τὴν σπουδὴν* R | **21** *ἀναφανθήσεται* BM | **23** *ἀμῶσ* M | **25** *B* ΣM 14, 6 A 20, 12 B 10, 11 ER | *μην* M | *χν* TERBMΣ *σρα χν* A | **26** *ὑψηλοτέρασ* B > M *ὑψηλοτέρασ τε* ATER | *ἢ κατὰ ἄνον* > T1 + Tcm | **27** *καί*1] *ἢ* M | *γὰρ* BM *γὰρ οὖν* ATER | **29** *κατ᾽ αὐτὸν* ATERM *κατὰ* B

fere nostrorum digressam viam huiuscemodi itineris primi audeamus incedere. et licet deum ducem futurum dominique salvatoris nostri certus sim nobis adfutura suffragia, hominum tamen nulla, quibus possimus inniti, conspicimus praecessisse vestigia, nisi quod sparsim singulorum quorumque temporis sui rerum gestarum ad nos usque indicia ac monumenta transmissa sunt, e quibus quaedam nobis luminum faces velut in obscuro positis eminus accenduntur et tamquam e sublimi specula, qua nos gressum tendere oporteat ac viam verbi absque errore dirigere, eorum vocibus admonemur. quaecumque igitur proposito operi convenire 4
credidimus, ex his, quae illi sparsim memoraverant, eligentes ac velut e rationabilibus campis doctorum flosculos decerpentes historica narratione in unum corpus redigere et coagmentare temptavimus, satis abundeque gratum putantes, etsi non omnium, nobilissimorum certe salvatoris nostri apostolorum successiones celebrioribus quibusque ecclesiis traditas in unum colligere atque in ordinem modumque digerere. opus autem mihi per- 5
necessarium videor adsumpsisse eo magis, quo, ut superius dixi, neminem ecclesiasticum dumtaxat scriptorem ad hanc partem narrationis animum adiecisse comperior. in quo illud etiam spero, quod et utilitatis plurimum ex rerum gestarum cognitione studiosis quibusque noster hic conferat labor. quamvis iam de his ipsis nonnulla etiam in chronicis, id 6
est in eo opere, quod de temporum ratione conscripsimus, breviter succincteque perstrinxerim, plenius tamen in praesenti opere singulorum narrationem aperire temptavimus.

Incipiet igitur mihi sermo ab ipso domino, sicut promisimus, Christo. B̄ 7
verum quia Christianorum res gestas scribere proponimus, consequens 8
videtur, uti prius vel genus hoc hominum unde ducat exordium vel quid nominis ipsius contineat ratio, excuius gens ista vel populus appel-

NPF

3 sum *P* | 11 dictorum *P* | 18 et *om.* *P*¹ | 23 temptabimus *libri*

οἰκονομίας ἀναγκαῖον ἂν εἴη κατάρξασθαι. διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ 2 1
*κατ᾽ αὐτὸν τρόπου, καὶ τοῦ μὲν σώματος ἐοικότος κεφαλῇ, ᾗ θεὸς
ἐπινοεῖται, τοῦ δὲ ποσὶ παραβαλλομένου, ᾗ τὸν ἡμῖν ἄνθρωπον
ὁμοιοπαθῆ τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκεν ὑπέδυ σωτηρίας, γένοιτ᾽ ἂν ἡμῖν
ἐντεῦθεν ἐντελὴς ἡ τῶν ἀκολούθων διήγησις, εἰ τῆς κατ᾽ αὐτὸν
ἱστορίας ἁπάσης ἀπὸ τῶν κεφαλαιωδεστάτων καὶ κυριωτάτων τοῦ
λόγου τὴν ὑφήγησιν ποιησαίμεθα· ταύτῃ δὲ καὶ τῆς Χριστιανῶν
ἀρχαιότητος τὸ παλαιὸν ὁμοῦ καὶ θεοπρεπὲς τοῖς νέαν αὐτὴν καὶ
ἐκτετοπισμένην, χθὲς καὶ οὐ πρότερον φανεῖσαν, ὑπολαμβάνουσιν
ἀναδειχθήσεται.*

Γένους μὲν οὖν καὶ ἀξίας αὐτῆς τε οὐσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ 2
*φύσεως οὔτις ἂν εἰς ἔκφρασιν αὐτάρκης γένοιτο λόγος, ᾗ καὶ τὸ
πνεῦμα τὸ θεῖον ἐν προφητείαις »τὴν γενεὰν αὐτοῦ« φησὶν »τίς
διηγήσεται;« ὅτι δὴ οὔτε τὸν πατέρα τις ἔγνω, εἰ μὴ ὁ υἱός, οὔτ᾽
αὖ τὸν υἱόν τις ἔγνω ποτὲ κατ᾽ ἀξίαν, εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐ-
τὸν πατήρ, τό τε φῶς τὸ προκόσμιον καὶ τὴν πρὸ αἰώνων νοερὰν* 3
*καὶ οὐσιώδη σοφίαν τόν τε ζῶντα καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῷ πατρὶ
τυγχάνοντα θεὸν λόγον τίς ἂν πλὴν τοῦ πατρὸς καθαρῶς ἐν-
νοήσειεν, πρὸ πάσης κτίσεως καὶ δημιουργίας ὁρωμένης τε καὶ ἀορά-
του τὸ πρῶτον καὶ μόνον τοῦ θεοῦ γέννημα, τὸν τῆς κατ᾽ οὐρανὸν
λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς ἀρχιστράτηγον, τὸν τῆς μεγάλης
βουλῆς ἄγγελον, τὸν τῆς ἀρρήτου γνώμης τοῦ πατρὸς ὑπουργόν,*

2 vgl. 1 Kor. 11, 3 — **13/14** Ies. 53, 8 — **14/16** Matth. 11, 27 — **16** Ioann. 1, 9. 10 — **16/17** Prov. 8, 23 — **17/18** Ioann. 1, 4. 2 — **19/20** Kol. 1, 15. 16 — **21** Ios. 5, 14 — **21/22** Ies. 9, 6

ATERBMΣΛ

1 *δὲ* ABM *γὰρ* TERΣ *igitur* Λ | **3** *τὸν* T durch Ras., ERMΣ^{arm} *τὸν ἐν* AT^{1}B | **3/4** die *ἡμῖν ὁμοιοπαθῆ* entsprechenden Worte getilgt und durch (*das Menschthum*) *von der Gottgebärerin* ersetzt Σ^{e} | **4** *αὐτῶν ἕνεκεν* A^1 corr., TERM *αὐτῶν* A^1 *ἕνεκεν αὐτῶν* B | **4/5** *ἡμῖν ἐντεῦθεν ἐντελὴσ* AB *ἡμῖν ἐντελὴσ* TER *ἐντελὴσ ἡμῖν* M | **5** *διήγησισ* TERBMΣΛ *γρ διήγησισ* A^m *ὑπόθεσισ* A | **7** *ἀφή-γησιν* B | *δὲ* TERBM *δὲ ἤδη* A | **11** *τοῦ* BM *τῆσ τοῦ* ATER | **13** *γενεὰν* ATERM [ecl. proph. 217, 28 dem. ev. 3, 2, 56. 4, 3, 13. 5, 1, 18. 25] *γένεσιν* B [dem. ev. 5, 1, 14] | **14** *δὴ* AMΣ *δὲ* TERB | *ἔγνω* BΛ [dem. ev. 4, 3, 13. 5, 1, 26. c. Marc. de eccl. theol. 1, 12, 7] *ἔγνω ἢ* M *γνώιη* A *γνώη* T^1 *γνοίη* T^{c}ERΣ | **16** *προαιώ-νιον* B | **19** vor *πρὸ* + *τὸν* T^r | *κτίσεωσ* ATEM *τῆς κτίσεωσ* RB | **20** *πρῶ-τον καὶ μόνον* A *μόνον* TERBMΣ | **21** *ἀρχιστράτηγον* in *καὶ πάσησ φύσεωσ δημιουργὸν* corr. E^r | **22** *γνώμησ* in *βουλῆς* corr. A^r | *ὑπουργὸν* TM *μηνυτὴν* E^{r}R *ἐκφάντορα* A^r *τελειωτὴν* B^r *der ausführende* Σ *efficaciam* Λ

[1] latione censetur, repetentes paulo altius exponamus. | igitur quoniam 2 1
Christus duplici ex modo constat et divina in eo pariter atque humana natura plenitudinem tenet, caput in eo divina substantia, pedes humana, quam pro nostra salute suscepit, habeantur, et ita demum perfectius nobis narratio dirigitur, si a capite, id est a divinitatis eius verbo sumamus exordium, per quod Christianorum, quae gens novellae appellationis creditur, antiquitas et nobilitas pariter ostenditur.

Genus igitur Christi et ipsam substantiae eius naturam proferre ac 2
pandere nullus sermo sufficiet, si quidem etiam divinum de eo ita pronuntiarit oraculum: ›generationem autem eius quis enarrabit?‹ sed et alibi caelestibus nihilominus de eo vocibus ita refertur: ›quia ›nemo novit filium, nisi pater, sed neque patrem quis novit ›nisi filius‹. solus ergo ille qui genuit nosse dicitur filium pater. et sine dubio exclusit ceteros a discutienda notitia, qui ad unum solum patrem filii scientiam revocavit. hic igitur in his voluminibus, quae divino spiritu 3
conscripta creduntur, lux aeterna et ante mundi initium semper fuisse praedicatur, sapientia quoque substantialis et verbum vivum in principio apud patrem et deus verbum substitisse narratur. quis ergo poterit eum, qui ante omnem creaturam visibilem atque invisibilem semper fuisse et initio iam fuisse ex ipso patre natus et cum patre sempiternus extitisse describitur, sermone comprehendere? quis omnium caelestium, inmortalium divinarumque virtutum dominum et ducem ac principem caelestis militiae et magni consilii angelum, voluntatis paternae efficaciam, quem

NPF

5 dirigetur *P*² *F* | 9 pronuntiarit] *F* pronuntiaret *NP* | 10 oraculum] oraculum dicens *F* | 18 deus] dei *P*²

τὸν τῶν ἁπάντων σὺν τῷ πατρὶ δημιουργόν, τὸν δεύτερον μετὰ τὸν πατέρα τῶν ὅλων αἴτιον, τὸν τοῦ θεοῦ παῖδα γνήσιον καὶ μονογενῆ, τὸν τῶν γενητῶν ἁπάντων κύριον καὶ θεὸν καὶ βασιλέα τὸ κῦρος ὁμοῦ καὶ τὸ κράτος αὐτῇ θεότητι καὶ δυνάμει καὶ τιμῇ παρὰ τοῦ πατρὸς ὑποδεδεγμένον, ὅτι δὴ κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ μυστικὰς τῶν γραφῶν θεολογίας »ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν »πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ »ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν«. τοῦτό τοι καὶ 4 *ὁ μέγας Μωυσῆς, ὡς ἂν προφητῶν ἁπάντων παλαιότατος, θείῳ πνεύματι τὴν τοῦ παντὸς οὐσίωσίν τε καὶ διακόσμησιν ὑπογράφων, τὸν κοσμοποιὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων αὐτῷ δὴ τῷ Χριστῷ καὶ οὐδὲ ἄλλῳ ἢ τῷ θείῳ δηλαδὴ καὶ πρωτογόνῳ ἑαυτοῦ λόγῳ τὴν τῶν ὑποβεβηκότων ποίησιν παραχωροῦντα διδάσκει αὐτῷ τε κοινολογούμενον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπογονίας· »εἶπεν γὰρ« φησὶν »ὁ θεός· »ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«. ταύτην δὲ ἐγγυᾶται τὴν φωνὴν προφητῶν ἄλλος, ὧδέ* 5 *πως ἐν ὕμνοις θεολογῶν »αὐτὸς εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς »ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν«, τὸν μὲν πατέρα καὶ ποιητὴν εἰσάγων ὡς ἂν πανηγεμόνα βασιλικῷ νεύματι προστάττοντα, τὸν δὲ τούτῳ δευτερεύοντα θεῖον λόγον, οὐχ ἕτερον τοῦ πρὸς ἡμῶν κηρυττομένου, ταῖς πατρικαῖς ἐπιτάξεσιν ὑπουργοῦντα. τοῦτον καὶ ἀπὸ* 6 *πρώτης ἀνθρωπογονίας πάντες ὅσοι δὴ δικαιοσύνῃ καὶ θεοσεβείας ἀρετῇ διαπρέψαι λέγονται, ἀμφί τε τὸν μέγαν θεράποντα Μωυσέα*

6—8 Ioann. 1, 1. 3 — **14—16** Gen. 1, 26 — **17/18** Ps. 32, 9 = 148, 5

ATERBMΣΛ

1/2 *τὸν δεύτερον — αἴτιον* ausradirt E | *δεύτερον — πατέρα* nicht übersetzt ΣΛ | **1** *δεύτερον* getilgt B^r | **1/2** *μετὰ τὸν πρα* in *ἅμα τῷ πρι* corr. A^r | **2** *τῶν* AT^rRBM *τὸν* T^1E | *παῖδα γνήσιον καὶ* in *λόγον ἐνυπόστατον καὶ μόνον* corr. A^r | **2/3** nach *μονογενῆ* + *υἱὸν* A^r *υν* getilgt M | **3—5** *τὸν τὸ κῦρος — ὑποδεδεγμένον* ausradirt E | **3** *τὸ* AT^1B *τὸν τὸ* T^cERM | **4** *αὐτῇ τῇ* B | **4/5** *παρὰ τοῦ πατρὸς ὑποδεδεγμένον*] *der hat von Natur des Wesens des Vaters* Σ *ὑποδεδεγμένον* in *ἔχοντα τὸν ὄντα ἐκ τῆς οὐσίασ τοῦ πρσ ἀρήτω λόγω* corr. A^r | **5** *δὴ*] + *καὶ* A^r | **6** *θεολογίας*] + *οὑτωσὶ γέγραπται* A^r | **7** *λόγοσ* ATERMΣ *λόγοσ οὗτοσ ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θν* BΛ | **12** *ἢ* > M | **14** *περὶ* B | **16** *ἄλλοσ* > T^1 + T^{cm} | **18—21** *τὸν μὲν — ὑπουργοῦντα* getilgt E *d. h. aber indem er verbindet den Sohn mit dem Vater in seinem Willen* Σ | **18** *πατέρα καὶ ποιητὴν εἰσάγων* AT^1B Zon. 13, 4 p. 9^b *πατέρα τῶν ὅλων καὶ ποιητὴν εἰσάγων* T^cEM *πατέρα καὶ ποιητὴν εἰσάγων τῶν ὅλων* R | **20** *θεῖον* AT^1R Zon. 13, 4 p. 9^b *θν* T^cEBM | **21** *ὑποτάξεσιν* M | *ἀπὸ* TERBM *οἱ ἀπὸ τῆσ* A | **22** *δικαιοσύνη* ATERΣ *δικαιοσύνης* BM

cum patre omnia quae sunt creasse et condidisse constat, ut verum
filium et unigenitum et omnium quae creata sunt dominum et regem
ac dominatorem, paterna virtute ac potestate cuncta moderantem verbis
explicet? nisi quod ad intellegentiam plenitudinis eius per secretiora
et mystica divinorum voluminum informamur eloquia. Iohannes deni-
que spiritu dei repletus: ›in principio‹, inquit, ›erat verbum et
›verbum erat apud deum et deus erat verbum. hoc erat in prin-
›cipio apud deum: omnia per ipsum facta sunt et sine ipso fac-
›tum est nihil‹. sed et Moyses maximus et vetustissimus prophetarum 4
multis ante saeculis haec eadem protestatur, cum caelitus inspiratus ori-
ginem mundi et rerum initia deo plenus aperiret, conditorem omnium
patrem cum filio mysticis ac sacratis designat eloquiis. ait namque
›et dixit deus: faciamus hominem ad imaginem et similitu-
›dinem nostram‹. sed et David antiquissimus etiam ipse, licet Moyseo
posterior, prophetarum dicit: ›verbo domini caeli firmati sunt et
›spiritu oris eius omnis virtus eorum‹. et alio idem nihilominus 5
designat oraculo de deo dicens: ›ipse dixit et facta sunt, ipse man-
›davit et creata sunt‹. in quibus evidenter mandantis personam patris
et filii operantis expressit. cum igitur his et aliis quam plurimis voci- 6
bus sparsim per divina volumina creator omnium cum patre filius de-
claretur, superest, ut de his, quae post conditionem mundi pro hominum

15/16 Ps. 32, 6

NPF

5 et] ac P^1 | 13 et d. deus *om.* P^a | 14 moyseo] *N* moseo *F* moys *P* | 18 mandantis] P^b mandatis NP^aF | 21 hominis *P*

καὶ πρό γε αὐτοῦ πρῶτος Ἀβραὰμ τούτου τε οἱ παῖδες καὶ ὅσοι με-
τέπειτα δίκαιοι πεφήνασιν καὶ προφῆται, καθαροῖς διανοίας ὄμμασι
φαντασθέντες ἔγνωσάν τε καὶ οἷα θεοῦ παιδὶ τὸ προσῆκον ἀπέ-
νειμαν σέβας. αὐτός τε, οὐδαμῶς ἀπορρᾳθυμῶν τῆς τοῦ πατρὸς 7
εὐσεβείας, διδάσκαλος τοῖς πᾶσι τῆς πατρικῆς καθίστατο γνώσε-
ως. ὦφθαι γοῦν κύριος ὁ θεὸς ἀνείρηται οἷά τις κοινὸς ἄν-
θρωπος τῷ Ἀβραὰμ καθημένῳ παρὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῆ· ὁ δ'
ὑποπεσὼν αὐτίκα, καίτοι γε ἄνθρωπον ὀφθαλμοῖς ὁρῶν, προσκυνεῖ
μὲν ὡς θεόν, ἱκετεύει δὲ ὡς κύριον, ὁμολογεῖ τε μὴ ἀγνοεῖν ὅστις
εἴη, ῥήμασιν αὐτοῖς λέγων »κύριε ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ
»ποιήσεις κρίσιν;« εἰ γὰρ μηδεὶς ἐπιτρέποι λόγος τὴν ἀγένητον 8
καὶ ἄτρεπτον οὐσίαν θεοῦ τοῦ παντοκράτορος εἰς ἀνδρὸς εἶδος μετα-
βάλλειν μηδ' αὖ γενητοῦ μηθενὸς φαντασίᾳ τὰς τῶν ὁρώντων ὄψεις
ἐξαπατᾶν μηδὲ μὴν ψευδῶς τὰ τοιαῦτα πλάττεσθαι τὴν γραφήν,
θεὸς καὶ κύριος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν καὶ ποιῶν κρίσιν, ἐν ἀν-
θρώπου ὁρώμενος σχήματι, τίς ἂν ἕτερος ἀναγορεύοιτο, εἰ μὴ φάναι
θέμις τὸ πρῶτον τῶν ὅλων αἴτιον, ἢ μόνος ὁ προὼν αὐτοῦ λόγος;
περὶ οὗ καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀνείρηται »ἀπέστειλεν τὸν λόγον αὐ-
»τοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς, καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν δια-
»φθορῶν αὐτῶν«. τοῦτον δεύτερον μετὰ τὸν πατέρα κύριον 9
σαφέστατα Μωυσῆς ἀναγορεύει λέγων »ἔβρεξε κύριος ἐπὶ Σόδομα
»καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου«· τοῦτον καὶ τῷ
Ἰακὼβ αὖθις ἐν ἀνδρὸς φανέντα σχήματι, θεὸν ἡ θεία προσαγορεύει

6—9 Gen. 18, 1—3 — **10/11** Gen. 18, 25 — **18—20** Ps. 106, 20 — **21/22** Gen. 19, 24

ATERBMΣΛ

3 *φαντασιωθέντες* M | *παιδὶ* in *υἱῷ* corr. A[r] | **3/4** *ἀπένειμον* A | **4** *τε* ATERMΣ *δὲ* B | **4/5** *οὐδαμῶς — εὐσεβείας* nicht übersetzt Σ | **5** *πρι-κῆσ* ATBMΣ *πνικῆς* R, E undeutlich | *καθίστατο* AB[1]M *καθίσταται* TER, B corr. | **6** *ὤφθη* B | **9** *ὡσανεὶ κν* B | *δὲ* B | **11—14** *εἰ γὰρ — τὴν γραφήν* nicht übersetzt Σ | **11** *γὰρ οὖν* M | **12** *τοῦ θῦ* B | **12/13** *μεταβαλεῖν* M | **13** *μηδενὸς* A[r]R | *φαντασίασ* B | **16/17** *εἰ — αἴτιον* nicht übersetzt Σ | **20** *τοῦτον — κύριον* getilgt, nach *σαφέστατα* (21) + *δὲ καὶ* E[r] *de eo quod dominus sit ipse cum domino Λ über diesen, der wahrer Herr ist mit dem Vater* Σ | *πρα* ATM *σρα* R *πρα καὶ* B, E unleserlich | **21** *ἔβρεξε* (*ἔβρεξεν* M) *κσ Π* [ecl. proph. 115, 9 dem. ev. 5, 8, 1. 23, 2 pr. ev. 7, 12, 12. 11, 14, 2] *κύριος ἔβρεξεν* ecl. proph. 16, 15 | **22** *θεῖον καὶ πῦρ ΠΛ* [ecl. proph. 16, 15. 115, 10 dem. ev. 5, 8, 1 pr. ev. 7, 12, 12] *πῦρ καὶ θεῖον* Σ [pr. ev. 11, 14, 2]

dispensatione transegit, quam possumus breviter perstringamus. multis 7
quidem et antea pietate praeditis viris adstitisse et docuisse, quae ad
cultum divinum pertinere videbantur, ostenditur. sed evidentius et familiarius Abrahae atque ejus familiae, quantum fas erat deum hominibus,
innotuisse describitur et velut praeceptor quidam ac monitor illius extitisse prosapiae refertur. denique in divinis oraculis scriptum, quia
apparuit deus Abrahae tamquam communis aliquis homo sedenti ad ilicem Mambre. at ille exsurgens, cum hominem videret, adorat ut deum
et veneratur ut dominum. sed et propriae vocis professione praesentiam
se testatur non ignorare divinam dicens: »dominator domine, qui
»iudicas omnem terram, nonne facies iudicium?« quae utique om- 8
nia non ad patrem, sed ad filium referenda posterioris in carne ratio
dispensationis plenius expleta designat. et idem propheta David dicit de
deo: »misit verbum suum et sanavit eos et liberavit eos de corruptionibus eorum«. sed et adhuc evidentius per Moysen de eo 9
quod dominus sit ipse cum domino, divina testantur eloquia, cum dicit:
»pluit dominus super Sodoma et Gomorra sulfur et ignem
»a domino«. eundemque cum apparuisset Iacob, deum esse eadem

NPF

12 in carne ratio] *NP* incarnatio *F* | 13 idem] item *P* | 17 sodomam et gomorram *PF*

γραφή, φάσκοντα τῷ Ἰακὼβ »οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου
»Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ
»θεοῦ«, ὅτε καὶ »ἐκάλεσεν Ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου
»Εἶδος θεοῦ«, λέγων »εἶδον γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσω-
»πον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή«. καὶ μὴν οὐδ' ὑποβεβηκότων 10
ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν θεοῦ τὰς ἀναγραφείσας θεοφανείας ὑπονο-
εῖν θέμις, ἐπειδὴ καὶ τούτων ὅτε τις ἀνθρώποις παραφαίνεται, οὐκ
ἐπικρύπτεται ἡ γραφή, ὀνομαστὶ οὐ θεὸν οὐδὲ μὴν κύριον, ἀλλ'
ἀγγέλους χρηματίσαι λέγουσα, ὡς διὰ μυρίων μαρτυριῶν πιστώσα-
σθαι ῥᾴδιον. τοῦτον καὶ ὁ Μωυσέως διάδοχος Ἰησοῦς, ὡς ἂν 11
τῶν οὐρανίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων τῶν τε ὑπερκοσμίων δυνά-
μεων ἡγούμενον καὶ ὡς ἂν εἰ τοῦ πατρὸς ὑπάρχοντα δύναμιν
καὶ σοφίαν καὶ τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ πάντων βασιλείας τε καὶ
ἀρχῆς ἐμπεπιστευμένον, ἀρχιστράτηγον δυνάμεως κυρίου ὀνομάζει,
οὐκ ἄλλως αὐτὸν ἢ αὖθις ἐν ἀνθρώπου μορφῇ καὶ σχήματι θεω-
ρήσας. γέγραπται γοῦν »καὶ ἐγενήθη, ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἰε- 12
»ριχώ, καὶ ἀναβλέψας ὁρᾷ ἄνθρωπον ἑστηκότα κατέναντι
»αὐτοῦ, καὶ ἡ ῥομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ
»προσελθὼν Ἰησοῦς εἶπεν, »ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων;«
»καὶ εἶπεν αὐτῷ, »ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως κυρίου·
»νυνὶ παραγέγονα«. καὶ Ἰησοῦς ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ

1—3 Gen. 32, 28 — **3—5** Gen. 32, 30 — **12/13** I Kor. 1, 24 — **16**—S. 18, 4 Ios. 5, 13—15

ATERBMΣΛ

1/2 *οὐκέτι—Ἰακώβ Π* [ecl. proph. 20, 1. 2 pr. ev. 7, 8, 28] *οὐκέτι Ἰακὼβ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου* ecl. proph. 18, 19 dem. ev. 5, 11, 1 | **3** *θυ* ATEBM [ecl. pr. 18, 20. 20, 3. 21, 13 dem. ev. 5, 11, 1. 18, 3] *τοῦ θυ* R [pr. ev. 7, 8, 28?] | **4** *θν* ATERM [ecl. proph. 18, 23. 21, 19 dem. ev. 5, 11, 1. 5. 18, 3] *τὸν θν* B | **5** *μου ἡ ψυχή* ERBM [ecl. proph. 21, 20 dem. ev. 5, 18, 3] *ἡ ψυχή μου* AT [ecl. proph. 18, 23/24 dem. ev. 5, 11, 1] | *οὔθ'* M | **6** *ἡ* M | **7** *ἐπειδὴ* TERM *ἐπεὶ δὴ* B *ἐπεὶ* A | *ὅτε—παραφαίνεται* TERBM *ὅταν—παραφαίνηται* A | **9** *μαρτυριῶν* AT[1m]ERM > T[1]BΣ | **12—14** *καὶ ὡς ἂν εἰ—ἐμπεπιστευμένον* > Σ | **12/13** *ὡσανεὶ τοῦ πρσ ὑπάρχοντα δύναμιν καὶ σοφίαν καὶ τὰ δευτερεῖα* A Zon. 13, 4 p. 9[c] *ὡσ ἂν εἰκόνα τοῦ πρσ ὑπάρχοντα καὶ τὰ δευτερεῖα* TE *ὡσ ἂν εἰ τοῦ πρσ ὑπάρχοντα καὶ τὰ δευτερεῖα* R *ὡσανεὶ τοῦ πρσ ὑπάρχοντα ἰσοκλεῆ* B *ὡσανεὶ τοῦ πρσ ὑπάρχοι τὰ δευτερεῖα* M *ὑπάρχοι* in *ὑπάρχων* corr. M[1] | **13/14** *καὶ τὰ—ὀνομάζει* getilgt E | **15** *οὐκ* AT[1]RB *καὶ οὐκ* T[c]EM | *αὖθις* > B[1] + B[m] | **16** *δ' οὖν* B | **17** *ὁρᾷ* ATEBM [ecl. proph. 52, 25 dem. ev. 5, 19, 1] *τοῖσ ὀφθαλμοῖσ αὐτοῦ ὁρᾷ* R | *κατέναντι* ATERM [ecl. proph. dem. ev.] *ἐναντίον* B | **19** *ἰησοῦσ Π* [ecl. proph.] *ὁ Ἰησοῦς* dem. ev. | **21** *παραγέγονα* ATERB [ecl. proph. dem. ev.] *παρεγενόμην* M | *πρόσωπον αὐτοῦ* M

scriptura designat, cum diceret ad Iacob: »iam non vocabitur nomen
»tuum Iacob, sed Israhel erit nomen tuum, quia invaluisti cum
»deo«. et paulo post dicit: »et vocavit«, inquit, »Iacob nomen loci
»illius Visio dei« dicens: »vidi enim deum facie ad faciem
»et salva facta est anima mea«. neque enim fas est de aliquo an- 10
gelorum vel caelestium virtutum ista sentire. nullum enim eorum, si
quando mortalibus ex caelesti praecipiuntur adesse mandato, dominum
vel deum divinus sermo commemorat. hic etiam Iesu successori Moysi 11. 12
cum adstitisset, percontantique ei, quis esset, responsis evidentissimis
designavit dicens: »princeps militiae virtutum domini ego sum«.
cumque his auditis adorasset famulus, ut decebat: »solve«, inquit ad
eum, »corrigiam calciamenti tui; locus enim, in quo tu stas,

NPF

4 deum *NP* dominum *F* | faciem ad f. *N* | 8 moyse *N* mosei *F*[1] moysei *F*[2] | 9 percontantique] *NP* percontatique *F* percontanti *edd.* | 10 adsignauit *P*

»τὴν γῆν καὶ εἶπεν αὐτῷ, »δέσποτα, τί προστάσσεις τῷ σῷ »οἰκέτῃ;« καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος κυρίου πρὸς Ἰησοῦν. »»λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ »σὺ ἕστηκας, τόπος ἅγιός ἐστιν«‹. ἔνθα καὶ ἐπιστήσεις ἀπὸ 13
τῶν αὐτῶν ῥημάτων ὅτι μὴ ἕτερος οὗτος εἴη τοῦ καὶ Μωυσεῖ κεχρηματικότος, ὅτι δὴ αὐτοῖς ῥήμασι καὶ ἐπὶ τῷδέ φησιν ἡ γραφή »ὡς »δὲ εἶδεν κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν κύριος »ἐκ τοῦ βάτου λέγων, »Μωυσῆ Μωυσῆ«· ὁ δὲ εἶπεν, »τί ἐστιν«; »καὶ εἶπεν, »μὴ ἐγγίσῃς ὧδε· λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας ἐπ᾽ αὐτοῦ, γῆ ἁγία »ἐστίν«. καὶ εἶπεν αὐτῷ, »ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς τοῦ πατρός σου, »θεὸς Ἀβραὰμ καὶ θεὸς Ἰσαὰκ καὶ θεὸς Ἰακώβ«‹. καὶ ὅτι 14
γέ ἐστιν οὐσία τις προκόσμιος ζῶσα καὶ ὑφεστῶσα, ἡ τῷ πατρὶ καὶ θεῷ τῶν ὅλων εἰς τὴν τῶν γενητῶν ἁπάντων δημιουργίαν ὑπηρετησαμένη, λόγος θεοῦ καὶ σοφία χρηματίζουσα, πρὸς ταῖς τεθειμέναις ἀποδείξεσιν ἔτι καὶ αὐτῆς ἐξ ἰδίου προσώπου τῆς σοφίας ἐπακοῦσαι πάρεστιν, διὰ Σολομῶνος λευκότατα ὧδέ πως τὰ περὶ αὐτῆς μυσταγωγούσης »ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ »γνῶσιν καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. δι᾽ ἐμοῦ βασιλεῖς

6—12 Exod. 3, 4—6 — **18**—S. 20, 3 Prov. 8, 12. 15. 16

ATERBMΣΛ

1/2 *δέσποτα τί — οἰκέτῃ* ATERM [ecl. proph. dem. ev.] *τί — οἰκέτῃ δέσποτα* B | **2** *εἶπεν Π λέγει* ecl. proph. dem. ev. | *πρὸσ ἰησοῦν Π* [ecl. proph.] *Ἰησοῦ* dem. ev. | **3** *λῦσαι* BM [ecl. proph. dem. ev.] *λῦσον* ATER | *ἐκ* ATERM [ecl. proph.] > B [dem. ev.] | **4** *τόποσ ἅγιόσ ἐστιν* ATERM [ecl. proph.] *τόποσ ἅγιόσ ἐστι καὶ γῆ ἁγία ἐστίν* B *γῆ ἁγία ἐστίν Λ* [dem. ev.] | **5** *αὐτῶν* > M | *αὐτὸσ* TE | **7** *κσ*[1] ATERM [ecl. proph. 28, 9 dem. ev. 5, 19, 2] *ὁ κσ* B > dem. ev. 5, 13, 1 | *κσ*[2] *Π* [dem. ev. 5, 19, 2] > ecl. proph. 28, 10 dem. ev. 5, 13, 1 | **8** *ἐκ τοῦ Π ἐκ μέσου τοῦ* ecl. proph. dem. ev. 5, 13, 1. 19, 2 **9** *καὶ* ATERM *ὁ δὲ* B | *λῦσαι* BM [dem. ev. 5, 13, 1. 19, 2] *λῦσον* ATER nach *ὑπόδημα σου* getilgt M | *ἐκ* ATERMΛ > B [dem. ev. 5, 13, 1. 19, 2] **11** *καὶ — αὐτῶι* > R | *τοῦ πρσ* BM, Σ [= 𝔖] *τῶν πρων* ATERΛ | **12** *θσ*[1] T durch Ras., ERBM *ὁ θσ* AT[1] | **13/15** *οὐσία — ὑπηρετησαμένη* getilgt E **13** *ὑφεστῶσα* B[1] *συνεστῶσα* B[c] | *ἡ* < B | **14** *τῶ θω* M | **14.15** *ὑπηρετησαμένη* in *συνδημιουργὸσ* corr. A[r] *der Gemeinschaft hat mit (dem Vater . . . an der Bildung von allem das geschaffen)* Σ vgl. S. 24, 20 | **15**—S. 20, 12 *πρὸς ταῖς — συντελέσας* > Σ | **15/16** *τιθεμέναισ* B | **16** *ἔτι δὲ καὶ* B | **17** *τὰ* > B | **18** *αὐτῆσ* B[1]M *αὑτῆσ* B[c] *ἑαυτῆσ* ATER | **19** *γνῶσιν Π* [ecl. proph. 98, 17 dem. ev. 5, 1, 1. 5 pr. ev. 7, 12, 4. 11, 14, 7 c. Marc. de eccl. theol. 1, 20, 81. 3, 1, 2] *δόξαν* c. Marc. 2, 3, 8

»terra sancta est«. in quo consideranda est praeceptorum similitudo, 13
quoniam non erat hic alius ab eo, qui dixerat ad Moysen de rubo ignis
dicens: »ne adpropies huc: solve calciamenta de pedibus tuis;
»locus enim, in quo tu stas, terra sancta est«. et addidit dicens:
»ego sum deus patrum tuorum, deus Abraham et deus Isaac
»et deus Iacob«. claruit igitur ex his omnibus, quod verbum dei et 14
deus et dominus et creator omnium cum patre filius designatus est.
nunc vero etiam illud videamus, quomodo et sapientiam se dei substantialiter existere idem ipse in divinis ostendat oraculis per Salomonem, haec de semetipsa sapientia mysticis vocibus prodens: »ego sapientia »habitavi, consilium et scientiam et sensum ego invocavi: per

NPF

8 dei se *P* | 10 sapientia] s. in altissimis *edd.* | 11 inu. ego *P*

›βασιλεύουσιν. καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην· δι’
›ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται. καὶ τύραννοι δι’ ἐμοῦ κρα-
›τοῦσι γῆς‹· οἷς ἐπιλέγει ›κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐ- 15
›τοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέν με· ἐν
›ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς
›πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάν-
›των βουνῶν γεννᾷ με. ἡνίκα ἡτοίμαζεν τὸν οὐρανόν, συμ-
›παρήμην αὐτῷ. καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ’
›οὐρανόν, ἤμην σὺν αὐτῷ ἁρμόζουσα. ἐγὼ ἤμην ᾗ προσ-
›έχαιρεν καθ’ ἡμέραν, εὐφραινόμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν
›παντὶ καιρῷ, ὅτε εὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέ-
›σας‹. ὅτι μὲν οὖν προῆν καὶ τισίν, εἰ καὶ μὴ τοῖς πᾶσιν, ὁ θεῖος 16
λόγος ἐπεφαίνετο, ταῦθ’ ἡμῖν ὡς ἐν βραχέσιν εἰρήσθω.
Τί δὴ οὖν οὐχὶ καθάπερ τὰ νῦν, καὶ πάλαι πρότερον εἰς πάντας 17
ἀνθρώπους καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν ἐκηρύττετο, ὧδε ἂν γένοιτο πρόδη-
λον. οὐκ ἦν πω χωρεῖν οἷός τε τὴν τοῦ Χριστοῦ πάνσοφον καὶ
πανάρετον διδασκαλίαν ὁ πάλαι τῶν ἀνθρώπων βίος. εὐθὺς μέν 18
γε ἐν ἀρχῇ μετὰ τὴν πρώτην ἐν μακαρίοις ζωὴν ὁ πρῶτος ἄνθρω-
πος ἧττον τῆς θείας ἐντολῆς φροντίσας, εἰς τουτονὶ τὸν θνητὸν καὶ

8–12 Prov. 8, 22–25. 27. 28. 30. 31

ATERBMΣΛ

1 *οἱ* > M | **2** *τύραννοι δι’ ἐμοῦ* ATER [dem. ev. 5, 1, 1 c. Marc. de eccl. theol. 1, 20, 81. 3, 1, 2. 2, 17] *δι’ ἐμοῦ τύραννοι* B *τύραννοι* M | **3** *ἔκτισέν* in *γεγέννηκε* corr. Ar | **4** *ἐθεμελίωσεν* in *ἐξέλαμψε* corr. Ar | **5** *ποιῆσαι* AT¹BΛ *ποιῆσαι πρὸ τοῦ τὰσ ἀβύσσουσ ποιῆσαι* Tcm [getilgt], TrmERM | *προελθεῖν* Π [dem. ev. 5, 1. 3 c. Marc. de eccl. theol. 3, 1, 5. 2, 25] *ἐλθεῖν* ecl. proph. 99, 7 | **6** *ἑδρασθῆναι* ΠΛ [ecl. proph. 99, 8 dem. ev. 5, 1, 3. 3, 8. 4, 16, 7 pr. ev. 7, 12, 5. 11, 14, 7 c. Marc. 2, 3, 21 c. Marc. de eccl. theol. 1, 11, 6. 3, 1, 5. 2, 25. 3, 27. 45] *ἑδρασθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν* dem. ev. 5, 1, 26 | **7** *γεννᾷ* in *ἀπηύγασε* corr. Ar | **7/8** *συμπαρήμην* in *συμπαρῆν* corr. Ar | **8** *τῆς* Π [ecl. proph. 99, 13 dem. ev. 5, 1, 3 pr. ev. 7, 12, 5 (?)] *τὰς* c. Marc. de eccl. theol. 3, 1, 5 vgl. 3, 43 | **9** *ἤμην* 2mal in *ἦν* corr. Ar | *σὺν* TERBΛ [pr. ev. 7, 12, 5] *παρ’* AM [ecl. proph. 99, 15 dem. ev. 5, 1, 3. 27 c. Marc. de eccl. theol. 3, 1, 5 vgl. 43]
10 *εὐφραινόμην δὲ* BMΛ [ecl. proph. 99, 17 pr. ev. 7, 12, 5 c. Marc. de eccl. theol. 2, 2, 4. 3, 1, 5. 3, 57 vgl. 62] *δὲ ηὐφραινόμην* ATER [dem. ev. 5, 1, 3] | *ἐνώπιον αὐτοῦ* ATERΛ [pr. ev. 7, 12, 5 c. Marc. de eccl. theol. 2, 2, 4. 3, 3, 57 vgl. 63] *ἐν προσώπω αὐτοῦ* M [ecl. proph. 99, 17 dem. ev. 5, 1, 3 c. Marc. de eccl. theol. 3, 1, 5] > B | **12** *προῆν* ABMΣ *πρώην* TER | *τοῖσ* übergeschr. B¹ | **13** *ταῦθ’* ABM *τοῦθ’* TER | **16** //ῡ T¹ *τοῦ χ̄ῡ* Tc | **18** *γε* BM *γὰρ* ATER

»me reges regnant et potentes per me scribunt iustitiam: per
»me proceres magnificantur et tyranni per me obtinent ter-
»ram«. et post aliquanta iterum dicit: »dominus creavit me initium 15
»viarum suarum in opera sua, ante saecula fundavit me, in
»initio priusquam terram faceret, antequam prodirent fontes
»aquarum, priusquam montes fundarentur, ante omnes autem
»colles generavit me. quando praeparabat caelum, aderam ei, et
»quando firmos ponebat fontes sub caelo, cum ipso eram con-
»ponens. ego eram, cui adgaudebat cottidie. laetabar autem
»coram ipso in omni tempore, quando laetabatur orbe perfecto.
ex quibus omnibus fuisse ab initio, immo et ante omne quod dici 16
potest initium ab ipso patre progenitam sapientiam constat.

Quid autem causae fuerit, quod non omnibus passim, sicut nunc, 17
etiam antea innotuerit et ad omnes eius fides ac scientia pervenerit, ex-
ponemus. nondum capere poterat perfectam sapientiae Christi doctrinam
rudis adhuc mundus et peritiae totius ignarus, denique statim in initiis, 18
cum adhuc hi qui primi creati fuerant homines in beatitudine degerent,

NPF

4 saeculum *F* | in] *F om. NP* | 5 prodirent] *F* proderent P^2 prodiret *N* | 7 genuit *P* | 9 adgaudebat] *PF* gaudebat *N* | 14 exponimus *P*

ἐπίκηρον βίον καταπέπτωκεν καὶ τὴν ἐπάρατον ταυτηνὶ γῆν τῆς
πάλαι ἐνθέου τρυφῆς ἀντικατηλλάξατο, οἵ τε ἀπὸ τούτου τὴν καθ'
ἡμᾶς σύμπασαν πληρώσαντες πολὺ χείρους ἀναφανέντες ἐκτὸς ἑνός
που καὶ δευτέρου, θηριώδη τινὰ τρόπον καὶ βίον ἀβίωτον ἐπανή-
ρηντο· ἀλλὰ καὶ οὔτε πόλιν οὔτε πολιτείαν, οὐ τέχνας, οὐκ ἐπιστή- 19
μας ἐπὶ νοῦν ἐβάλλοντο, νόμων τε καὶ δικαιωμάτων καὶ προσέτι
ἀρετῆς καὶ φιλοσοφίας οὐδὲ ὀνόματος μετεῖχον, νομάδες δὲ ἐπ' ἐρη-
μίας οἷά τινες ἄγριοι καὶ ἀπηνεῖς διῆγον, τοὺς μὲν ἐκ φύσεως προσ-
ήκοντας λογισμοὺς τά τε λογικὰ καὶ ἥμερα τῆς ἀνθρώπων ψυχῆς
σπέρματα αὐτοπροαιρέτου κακίας ὑπερβολῇ διαφθείροντες, ἀνοσιουρ-
γίαις δὲ πάσαις ὅλους σφᾶς ἐκδεδωκότες, ὡς τοτὲ μὲν ἀλληλοφθορεῖν,
τοτὲ δὲ ἀλληλοκτονεῖν, ἄλλοτε δὲ ἀνθρωποβορεῖν, θεομαχίας τε καὶ
τὰς παρὰ τοῖς πᾶσιν βοωμένας γιγαντομαχίας ἐπιτολμᾶν, καὶ γῆν
μὲν ἐπιτειχίζειν οὐρανῷ διανοεῖσθαι, μανίᾳ δὲ φρονήματος ἐκτόπου
αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσιν πολεμεῖν παρασκευάζεσθαι· ἐφ' οἷς τοῦτον ἑαυ- 20
τοῖς ⟨εἰσ⟩άγουσι τὸν τρόπον κατακλυσμοῖς αὐτοὺς καὶ πυρπολήσεσιν
ὥσπερ ἀγρίαν ὕλην κατὰ πάσης τῆς γῆς κεχυμένην θεὸς ὁ πάντων
ἔφορος μετῄει, λιμοῖς τε συνεχέσι καὶ λοιμοῖς πολέμοις τε αὖ καὶ
κεραυνῶν βολαῖς ἄνωθεν αὐτοὺς ὑπετέμνετο, ὥσπερ τινὰ δεινὴν
καὶ χαλεπωτάτην νόσον ψυχῶν πικροτέροις ἀνέχων τοῖς κολαστη-
ρίοις. τότε μὲν οὖν, ὅτε δὴ καὶ πολὺς ἦν ἐπικεχυμένος ὀλίγου 21
δεῖν κατὰ πάντων ὁ τῆς κακίας κάρος, οἷα μέθης δεινῆς, τὰς ἁπάν-
των σχεδὸν ἀνθρώπων ἐπισκιαζούσης καὶ ἐπισκοτούσης ψυχάς, ἡ
πρωτόγονος καὶ πρωτόκτιστος τοῦ θεοῦ σοφία καὶ αὐτὸς ὁ προὼν

24 Kol. 1, 15 Proverb. 8, 22 — **24**—S. 24, 1 Ioann. 1, 1

ATERBMΣΛ

1 *ἐπίκαιρον* [*in dies sterbliche Leben der kleinen Zeit*] Σ | *ταύτην* T¹B¹ corr. TᶜB¹ | **3** *πλὴν* B | **4** *βίον* ATᶜᵐERBΣ > T¹M | **6** *δὲ* Σ | **7** *οὐδὲ* ABΣΛ *ἀλλ' οὐδὲ* TERM | **7/8** *ἐρημίασ* ATᶜERBΣΛ *ἐρημία* T¹ *ἐρημίαισ* M | **9** *δὲ* B | **10** *σπέρματοσ* Aʳ *σπέρματα* a, A¹ undeutlich | **11** *ὅλους* > B | *ἐκδεδώκεσαν* A | **11/12** *ὁτὲ* 2mal Tʳ | **12** *δὲ* B | **13** *τοῖς* > B | *γῆν*, die Buchstaben *γῆ* von Aᶜ | **14/15** *ἐκ τόπου αὐτῶν* Σ | **15** *πᾶσιν* TE *πᾶσι* RBM *πάντων θν* AΣ | *οὓσ* B | **15/16** *ἑαυτοῖσ εἰσάγουσι* Schw *ἑαυτοῖσ ἄγουσι* TERBM *ἑαυτοὺσ ἄγουσι* AΣ | **16** *κατὰ κλυσμὸν* M | *αὐτοὺσ* ARBMΣ > TE | *πυρπόλησιν* M | **17** *ὁ θσ ὁ* R | **18** *τε* TERBM *τε αὐτοὺσ* A | **21** *ὅτι* M *δὴ καὶ* T durch Rasur corr., ERM *καὶ δὴ καὶ* T¹ *καὶ* B *δὴ* A | **22** *κάροσ* TᶜER *κόροσ* A *κώροσ* Eᶜ *καιρὸσ* T¹BM | **22/23** *ἁπάντων σχεδὸν* ABM *σχεδὸν ἁπάντων* TER | **23** in *ἐπισκιαζούσηι* corr. Mʳ | **24** *πρωτόκτιστοσ* ATE *προαιώνιοσ* Eʳ *προαώνιοσ* R *πρωτότοκοσ* BM *πρωτόγονος καὶ πρωτόκτιστος* nicht übersetzt Σ | *καὶ*² AT¹BMΛ getilgt T > ER nicht übersetzt Σ | *αὐτοὺσ* B

mandato dei neglegentia corrupto in hanc vitam mortalem et fragilitati
obnoxiam deciderunt ac terrae huius divina maledictione damnatae ha-
bitaculum pro paradisi deliciis commutarunt. iam vero qui ex huius-
cemodi genitoribus per orbem terrae diffusi sunt, ferino magis ac be- 19
luino ritu oberrantes non urbes ad societatem, non mores ad honestatem,
non leges ad vitae iustitiam tenuere. artium vero disciplinarumque apud
eos et totius philosophiae ne ipsum quidem nomen habebatur, sed agrestes
quidam et vagi per deserta nullis sedibus vagabantur. si qua vero in
ipsis boni semina naturaliter clementia inoleverant conditoris, haec in-
culta et incondita relinquentes magis ad usum malitiae, quo via humani
generis proclivius vergitur, conferebant. ex quo accidit, ut nefariis sceleribus
inter semet ipsos agentes nunc corrumperentur, nunc etiam interimerentur
ab invicem, usque quo procedente immanitate etiam devorarentur ab alter-
utro. hinc illae, quae mundo sceleris fabulas reliquerunt, theomachiae et 20
gigantomachiae exortae sunt, donec nefariis ausis ultio divina nunc inun-
datione diluvii, nunc etiam populatione ignei imbris obsisteret et im-
manitatem scelerum poenarum varietate conprimeret. verum quoniam 21
creatori suo humanum genus malitiae morbo et contagione corruptum
emendandum videbatur potius quam delendum, miseratus tunc obscura-
tas per nequitiam mentes et tenebris caecitatis obstructas ille ipse, qui
in principio erat apud deum deus verbum et sapientia patris, nunc ange-
lorum ac ministrarum virtutum legationibus utitur, nunc etiam ineffabili

NPF

5 societatem non mores ad *om. edd. antiquiores* | 8 quidem *F* | 9 bona *P*[1] | inoleuerat *libri* | conditoris] c***toris *P*[1] | 11 generis] *PF* itineris *N* | uergitur] *libri*, uergit *edd.* | 13 ab alterutrum *NF* | 22 ministrorum uirtutibus *P*

λόγος φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ τοτὲ μὲν δι' ὀπτασίας ἀγγέλων τοῖς
ὑποβεβηκόσι, τοτὲ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ οἷα θεοῦ δύναμις σωτήριος ἑνί
που καὶ δευτέρῳ τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν οὐκ ἄλλως ἢ δι'
ἀνθρώπου μορφῆς, ὅτι μηδ' ἑτέρως ἦν δυνατὸν αὐτοῖς, ὑπεφαί-
νετο. ὡς δ' ἤδη διὰ τούτων τὰ θεοσεβείας σπέρματα εἰς πλῆθος 22
ἀνδρῶν καταβέβλητο ὅλον τε ἔθνος ἐπὶ γῆς θεοσεβείᾳ προσανέχον
ἐκ τῶν ἀνέκαθεν Ἑβραίων ὑπέστη, τούτοις μέν, ὡς ἂν εἰ πλήθεσιν
ἔτι ταῖς παλαιαῖς ἀγωγαῖς ἐκδεδιῃτημένοις, διὰ τοῦ προφήτου Μωυσέως
εἰκόνας καὶ σύμβολα σαββάτου τινὸς μυστικοῦ καὶ περιτομῆς ἑτέρων
τε νοητῶν θεωρημάτων εἰσαγωγάς, ἀλλ' οὐκ αὐτὰς ἐναργεῖς παρ-
εδίδου μυσταγωγίας· ὡς δὲ τῆς παρὰ τούτοις νομοθεσίας βοωμένης 23
καὶ πνοῆς δίκην εὐώδους εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους διαδιδομένης, ἤδη
τότε ἐξ αὐτῶν καὶ τοῖς πλείοσιν τῶν ἐθνῶν διὰ τῶν πανταχόσε
νομοθετῶν τε καὶ φιλοσόφων ἡμέρωτο τὰ φρονήματα, τῆς ἀγρίας
καὶ ἀπηνοῦς θηριωδίας ἐπὶ τὸ πρᾶον μεταβεβλημένης, ὡς καὶ εἰ-
ρήνην βαθεῖαν φιλίας τε καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ἀλλήλους ἔχειν, τηνι-
καῦτα πᾶσι δὴ λοιπὸν ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην
ἔθνεσιν ὡς ἂν προωφελημένοις καὶ ἤδη τυγχάνουσιν ἐπιτηδείοις
πρὸς παραδοχὴν τῆς τοῦ πατρὸς γνώσεως, ὁ αὐτὸς δὴ πάλιν ἐκεῖνος
ὁ τῶν ἀρετῶν διδάσκαλος, ὁ ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς τοῦ πατρὸς ὑπουργός,
ὁ θεῖος καὶ οὐράνιος τοῦ θεοῦ λόγος, δι' ἀνθρώπου κατὰ μηδὲν σώ-
ματος οὐσίᾳ τὴν ἡμετέραν φύσιν διαλλάττοντος ἀρχομένης τῆς Ῥω-
μαίων βασιλείας ἐπιφανείς, τοιαῦτα ἔδρασέν τε καὶ πέπονθεν, οἷα
ταῖς προφητείαις ἀκόλουθα ἦν, ἄνθρωπον ὁμοῦ καὶ θεὸν ἐπιδημήσειν

2 I Kor. 1, 24

ATERBMΣΔ

1/2 ὀτὲ 2mal TrR | **6** τε M τε τὸ ATERB | γῆσ TERBM τῇ A **7** ἐκ τῶν ἀνέκαθεν ERBM ἐκ τῶν ἀνέκαθεν //// T[1] ἐκ τῶν ἀνέκαθεν τῶν Tr ἀνέκαθεν ἐξ A | τούτοισ TERBM τοῦτο τούτοισ A | **8** ἔτι AB ἔτι τε TERM | τοῦ ARB > TEM | **10** νοητῶν TcERBM μυστικῶν A //////ων T[1] | οὐκ ἀ///// T[1] corr. Tc οὐ τὰσ B | **10/11** παρεδίδουν B | **11** μυσταγωγίασ TERBM τὰσ μυσταγωγίασ A | **12** διαδιδομένησ AT[1]BM διαδεδομένησ TcER | **13** διὰ τῶν ATERM διὰ τὸ B | **14** ἡμέρωτο τὰ A ἡμερώτατα TERBM | **16** φιλίαν — ἐπιμιξίαν M | **20** ἀρετῶν TERBMΔΣ ἀρρήτων A γρ ἀρετῶν A[1m] | ὁ — ὑπουργὸσ getilgt E *der Gemeinschaft hat mit dem Vater an allem Guten* Σ vgl. S. 18, 13/15 | ὑπουργὸσ in συναίτιοσ corr. A[r] | **21/22** δι' ἀνθρώπου — διαλλάττοντος *zog einen Leib an und wirkte Versöhnung dem Menschengeschlecht* Σ | **23** πέπονθεν BM ἔπαθεν ATER | **24** ἀκόλουθα ABM ἀκόλουθον TER | ἄνθρωπον — θεόν *dass Gott anziehen würde einen Menschen und* Σ

dignatione ipse adest et rarum sicubi quem dei ac iustitiae memorem
repperit, divinis revelationibus, monitis salubrioribus, instructione, qua
deum decebat, reformare ac revocare de tenebris humanum nititur genus
non in alia quam hominis specie, qua solum homines doceri aliquid et
instrui ac iuvari possunt, donec paulatim gentem integram, quae He- 22
braeorum appellabatur, ad sui cultum venerationemque convertit. qui-
bus etiam, utpote adhuc rudibus et contagione vitae prioris infectis, per
Moysen prophetam typos et adumbrationem divini cultus per sabbata
quaedam mystica et circumcisionem corporis altius aliquid in spiritu
significantem ceteraque huiuscemodi praecepta legalia velut elementa
sacratioris olim futurae eruditionis inpressit. quae tamen lex cum velut 23
initium quoddam luminis mundo huic offulsisset et odoris sui fraglantia
mare ac terras longe lateque conplesset atque ex ipsa diversis in orbis
partibus nidorem quendam prudentiores quique capientes legislatores
vel philosofi modesta quaeque et verecundiora praecepta atque honestatis
et iustitiae conscia auditoribus suis paulatim tradere atque insinuare
coeperunt et agrestes ac feros hominum mores ad decora atque honesta
instituta revocare. tunc amicitiis coire inter se viros et concordiae sub-
ire foedera docuerunt, tunc iuvare se invicem homines et usum rerum
discunt habere communem, donec instituti prudentioris docilis humana
mens et societatis ad invicem patiens redderetur, ut huiuscemodi con-
suetudinis prolusione praemissa apti iam et parati etiam ad divina fierent
instituta patrisque omnium dei scientiae capaces existerent. in quo ipse
iterum omnium virtutum magister, ipse sermo ac ratio et verbum ac
sapientia dei, ipse qui in initio cum patre creaverat hominem, ipse, in-
quam, humanae quoque naturae adsumpta substantia et specie formae
servilis indutus in nullo penitus ab eo, quod nos sumus, differentis, tem-
pore, quo Romani imperii regnum nobilius latiusque consurgere ipse
praestiterat, ingressus hunc mundum communi quidem nobiscum nascendi
aditu, sed nullo auctore patefacto ea egit et pertulit, quae de eo futura

NPF

10 huiusmodi *P* | **12** fraglantia *N* flagrantia *PF* | **13** atque *delendum* | **22** etiam *om. N* | **25** in initio] *N* in intio *P* initio *F*[1] (?)

τῷ βίῳ παραδόξων ἔργων ποιητὴν καὶ τοῖς πᾶσιν ἔθνεσιν διδάσκαλον
τῆς τοῦ πατρὸς εὐσεβείας ἀναδειχθήσεσθαι τό τε παράδοξον αὐτοῦ
τῆς γενέσεως καὶ τὴν καινὴν διδασκαλίαν καὶ τῶν ἔργων τὰ θαύματα
ἐπί τε τούτοις τοῦ θανάτου τὸν τρόπον τήν τε ἐκ νεκρῶν ἀνά-
στασιν καὶ ἐπὶ πᾶσιν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἔνθεον ἀποκατάστασιν αὐτοῦ
προκηρυττούσαις. τὴν γοῦν ἐπὶ τέλει βασιλείαν αὐτοῦ Δανιὴλ ὁ 24
προφήτης θείῳ πνεύματι συνορῶν, ὧδέ πῃ ἐθεοφορεῖτο, ἀνθρωπινώ-
τερον τὴν θεοπτίαν ὑπογράφων· ›ἐθεώρουν γάρ‹ φησὶν ›ἕως
›οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. καὶ τὸ
›ἔνδυμα αὐτοῦ ὡς εἰ χιὼν λευκόν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς
›αὐτοῦ ὡς εἰ ἔριον καθαρόν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρός,
›οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἔμ-
›προσθεν αὐτοῦ. χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ
›μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. κριτή-
›ριον ἐκάθισεν, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν‹. καὶ ἑξῆς ›ἐθεώ- 25
ρουν‹, φησὶν ›καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς εἰ
›υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμε-
›ρῶν ἔφθασεν, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη· καὶ αὐτῷ

8—15 Dan. 7, 9. 10 — **15**—S. 28, 4 Dan. 7, 13. 14

ATERBMΣΛ

1 *πᾶσι τοῖσ* B | **3** *γνώσεωσ* Σ | *θαύματα* BM *θαυμάσια* ATER | **4** *τε*[1] AT[1]BΣ *δὲ* T[c]ERM | **5** *καὶ* auf Rasur E[c] | *ἐπὶ πᾶσιν τὴν* TERM *ἐπὶ πᾶσι τὴν* B *τὴν ἐπὶ πᾶσιν* A | **7** *θείωι πνι συνορῶν* TERBM *συνορῶν θείω πνι* A | *πη* BM *πωσ* ATER | *ἐθεοφορεῖτο* ABM *θεοφορεῖται* T[c]ER *θεοφορεῖτ//* T[1] | **9** *οὗ* Π *ὅτου* dem. ev. 9, 17, 4 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 10 | **10** *ὡσεὶ χιὼν λευκὸν* BMΣ[=𝔖]Λ *λευκὸν ὡσεὶ χιὼν* ATER [*λευκὸν ὡς χιὼν* c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 10] | **12** *οἱ* ABMΣ[=𝔖]Λ [c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 10] *καὶ οἱ* TER | *ποταμοὶ* T[1] corr. T[c] | **13/14** *χίλιαι — αὐτοῦ* > Λ | **14** *ἔμπροσθεν αὐτοῦ* ΠΣ [pr. ev. 7, 15, 13. 11, 38, 1 dem. ev. 5, 19, 3. 9, 17, 4 c. Marc. de eccl. theol. 2, 9, 5. 20, 4. 3, 17, 10] *αὐτῶι* c. Marc. de eccl. theol. 3, 4, 6 | **15** *ἐκάθιζε* c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 10 | *ἀνεώχθησαν* B **16** *μετὰ* ΠΣΛ [dem. ev. 9, 17, 4 c. Marc. 2, 1, 4 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4] *ἐπὶ* ecl. proph. 148, 27 vgl. 149, 10 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 10 | *ὡσεὶ* ATERB *ὡσ* M [ecl. proph. 149, 1 dem. ev. 9, 17, 4 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4] > c. Marc. 2, 1, 4 | **17** *ἐρχόμενοσ* ATERB [ecl. proph. 149, 1 dem. ev. 9, 17, 4] *ἐρχόμενοσ ἦν* M [c. Marc. 2, 1, 4 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4] | **18** *ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη* A[1]TERBMΛ *γρ προσήχθη ὃ καὶ κρεῖττον* Arm *προσηνέχθη αὐτῶ* ecl. proph. 149, 2 *ἔμπροσθεν αὐτοῦ προσηνέχθη* c. Marc. 2, 1, 4 *προσηνέχθη* c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4 | **18**—S. 28, 1 *αὐτῷ ἐδόθη* Π [dem. ev. 9, 17, 5 c. Marc. 2, 1, 5 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4] *ἐδόθη αὐτῶι* ecl. proph. 149, 2

prophetae praedixerant. viri etenim divinitus inspirati hominem, qui
simul esset et deus, adventare huic mundo et doctorem omnium gentium
paternae pietatis ac religionis futurum sacrosanctis oraculis cecinerunt,
sed et mortis modum, quo de hac vita discederet utque rursum inu-
sitato more ad viventes repedaret a mortuis et post haec caelum adiret,
unde descenderat, atque in deum rediret. de quibus quamvis evidenter 24
quam plurimi significaverint profetarum, tamen unius indicium Danihelis,
scilicet quantum brevitatis necessitas indulget, adhibeam. dicit ergo de
eo ita: »videbam et ecce sedes positae erant et vetustus dierum
»sedebat et vestimenta eius sicut nix alba et capillus capitis
»eius sicut lana munda: thronus eius flamma ignis, rotae eius
»ignis adurens. fluvius igneus percurrebat ante eum. iudi-
»cium positum est et libri aperti sunt. et post haec: videbam 25
»et ecce cum nubibus caeli tamquam filius hominis veniebat
»et pervenit usque ad vetustum dierum et in conspectu eius

NPF

11 rotae] *PF* rota *N*

›ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ
›λαοὶ φυλαὶ γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. ἡ ἐξουσία αὐ-
›τοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασι-
›λεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται‹. ταῦτα δὲ σαφῶς οὐδ' ἐφ' 26
ἕτερον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἡμέτερον σωτῆρα, τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν
θεὸν λόγον, ἀναφέροιτο ἄν, υἱὸν ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑστάτην ἐναν-
θρώπησιν αὐτοῦ χρηματίζοντα. ἀλλὰ γὰρ ἐν οἰκείοις ὑπομνήμασιν 27
τὰς περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητικὰς ἐκλογὰς
συναγαγόντες ἀποδεικτικώτερόν τε τὰ περὶ αὐτοῦ δηλούμενα ἐν ἑτέ-
ροις συστήσαντες, τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθησόμεθα.
Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ τοὔνομα τοῦ τε Ἰησοῦ καὶ δὴ καὶ τοῦ Χριστοῦ Γ 3 1
παρ' αὐτοῖς τοῖς πάλαι θεοφιλέσιν προφήταις τετίμητο, ἤδη καιρὸς
ἀποδεικνύναι. σεπτὸν ὡς ἔνι μάλιστα καὶ ἔνδοξον τὸ Χριστοῦ 2
ὄνομα πρῶτος αὐτὸς γνωρίσας Μωυσῆς τύπους οὐρανίων καὶ σύμ-
βολα μυστηριώδεις τε εἰκόνας ἀκολούθως χρησμῷ φήσαντι αὐτῷ
›ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν
›τῷ ὄρει‹ παραδούς, ἀρχιερέα θεοῦ, ὡς ἐνῆν μάλιστα δυνατὸν ἄν-
θρωπον, ἐπιφημίσας, τοῦτον Χριστὸν ἀναγορεύει, καὶ ταύτῃ γε τῇ
κατὰ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀξίᾳ, πᾶσαν ὑπερβαλλούσῃ παρ' αὐτῷ τὴν
ἐν ἀνθρώποις προεδρίαν, ἐπὶ τιμῇ καὶ δόξῃ τὸ τοῦ Χριστοῦ περι-
τίθησιν ὄνομα· οὕτως ἄρα τὸν Χριστὸν θεῖόν τι χρῆμα ἠπίστα-
το. ὁ δ' αὐτὸς καὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ προσηγορίαν εὖ μάλα πνεύ- 3
ματι θείῳ προϊδών, πάλιν τινὸς ἐξαιρέτου προνομίας καὶ ταύτην
ἀξιοῖ. οὔποτε γοῦν πρότερον ἐκφωνηθὲν εἰς ἀνθρώπους, πρὶν ἢ

5/6 Ioann. 1, 1 — **16/17** Hebr. 8, 5 [Exod. 25, 40] — **18** Levit. 4, 5. 16. 6, 22.

ATERBMΣΛ

1 *ἀρχὴ Π* [dem. ev. 9, 17, 5 c. Marc. 2, 1, 4 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4] *ἐξουσία* ecl. proph. 149, 3 [vgl. 21] | **2** *αὐτῷ δουλεύσουσιν* ATEΣ [= 𝔖] Λ [c. Marc. 2, 1, 4 c. Marc. de eccl. theol. 3, 17, 4 *δουλεύσουσιν αὐτῷ* ecl. proph. 149, 4] *αὐτῷ δουλεύουσιν* RBM [dem. ev. 9, 17, 5] | **4** *οὐδ'* TERM *οὐκ* AB | **5/6** *θεὸν* einmal > T¹ + Tc | **6/7** *αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν* B¹ corr. B¹ | **8** *σρσ* ATERM *κυ* B (*unseren*) *Erlöser* (*unseren*) *Herrn Σ* | *ιυ τοῦ χυ* Mcm | *ἐκδόσεισ* B | **11** *Γ* BMER **13** Σ 20, 14 A | *τοῦ χυ* TEBM *τὸ τοῦ χυ* AR *Iesu Christi Σ* | nach *Χριστοῦ* + *ὄνομα πρῶτοσ αὐτὸς γνωρίσασ καὶ* B | **13** *τὸ* ARM *τὸ τοῦ* TE *τοῦ* B | **14** *γνωρίσασ πρῶτοσ αὐτὸσ* B | **15** *χρησμῷ φήσαντι* AB *χρησμῷ τῷ φήσαντι* M *wie jene Stimme welche zu ihm sagte Σ χρησμωδήσαντι* T¹ER *τῷ χρησμωδήσαντι* Tr | **17** *παραδοὺσ* BM *παραδιδοὺσ* ATER | *τοῦ θυ* M | **22** *τοῦ* > B | **24** *οὔνουσ* T¹ corr. Tc

»prolatus est et datus est ei principatus et honor et regnum,
»et omnes populi tribus linguae ipsi servient. potestas eius
»potestas aeterna, quae non pertransiet, et regnum eius non
»corrumpetur«. haec omnia manifestissime de nullo alio nisi de sal- 26
vatore nostro, qui erat in principio apud deum deus verbum, dicta in-
telleguntur. filius etenim hominis propter hoc, quod in novissimis tem-
poribus in carne natus est, dicitur. de quo latius si qui scire desiderat, 27
in suis locis adsertiones horum digessimus.

Nomen autem hoc quod diximus Christi quomodo etiam per pro- *F* 3 1
phetas olim fuerit adumbratum, tempus est edocere. primus ipse Moyses 2
volens ostendere, quid venerationis in se nomen Christi et mysterii con-
tineret, cum iuberetur typos et imagines sacramentorum caelestium, sicut
ei in monte fuerat ostensum, in lege describere, cumque ritum consti-
tuendi pontificis traderet, quantum mortalem docere fas erat, eum, quem
supra omnes homines ut esset honore et meritis decernebat, per un-
guenti cuiusdam mystici sacramentum Christum nominavit, quo per hoc
discerent hi, qui per legem instituebantur, quia quod super omnes ho-
mines honore et reverentia habendum est, Christus nominatur. sed et 3
idem Moyses longe per dei spiritum providens, qui sibi praepararetur

NPF

7 qui] *P* quis *NF* | 17 supra *P* | 19 spiritum dei *P*

*Μωυσεῖ γνωσθῆναι, τὸ τοῦ Ἰησοῦ πρόσρημα τούτῳ Μωυσῆς πρώτῳ
καὶ μόνῳ περιτίθησιν, ὃν κατὰ τύπον αὖθις καὶ σύμβολον ἔγνω μετὰ
τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διαδεξόμενον τὴν κατὰ πάντων ἀρχήν. οὐ* 4
*πρότερον γοῦν τὸν αὐτοῦ διάδοχον, τῇ τοῦ Ἰησοῦ κεχρημένον
προσηγορίᾳ, ὀνόματι δὲ ἑτέρῳ τῷ Αὐσῆ, ὅπερ οἱ γεννήσαντες αὐτῷ
τέθεινται, καλούμενον, Ἰησοῦν αὐτὸς ἀναγορεύει, γέρας ὥσπερ τί-
μιον, παντὸς πολὺ μεῖζον βασιλικοῦ διαδήματος, τοὔνομα αὐτῷ δω-
ρούμενος, ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
τὴν εἰκόνα ἔφερεν, τοῦ μόνου μετὰ Μωυσέα καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς
δι᾽ ἐκείνου παραδοθείσης συμβολικῆς λατρείας, τῆς ἀληθοῦς καὶ κα-
θαρωτάτης εὐσεβείας τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου. καὶ Μωυσῆς μὲν* 5
*ταύτῃ πῃ δυσὶ τοῖς κατ᾽ αὐτὸν ἀρετῇ καὶ δόξῃ παρὰ πάντα τὸν
λαὸν προφέρουσιν ἀνθρώποις, τῷ μὲν ἀρχιερεῖ, τῷ δὲ μετ᾽ αὐτὸν
ἡγησομένῳ, τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσηγορίαν ἐπὶ
τιμῇ τῇ μεγίστῃ περιτέθειται· σαφῶς δὲ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα προφῆται* 6
*ὀνομαστὶ τὸν Χριστὸν προανεφώνουν, ὁμοῦ τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι
κατ᾽ αὐτοῦ σκευὴν τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν
δι᾽ αὐτοῦ κλῆσιν προμαρτυρόμενοι, τοτὲ μὲν ὧδέ πως Ἱερεμίας λέγων
»πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν
»ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν. οὗ εἴπομεν »ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζη-
»σόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν«‹, τοτὲ δὲ ἀμηχανῶν Δαυὶδ διὰ τούτων
»ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρ-
»έστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν
»ἐπὶ τὸ αὐτό, κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐ-
»τοῦ‹· οἷς ἑξῆς ἐπιλέγει ἐξ αὐτοῦ δὴ προσώπου τοῦ Χριστοῦ*

1ff. Num. 13, 17 — **19—21** Thren. 4, 20 — **22—25** Ps. 2, 1. 2

ATERBMΣΛ

1 *Μωυσεῖ* Σ *μωυσέα* Π | *τοῦ* > B | *πρόσρημα* ABMΣ *διαδοθὲν ὄνομα* TER | **3** *διαδεξόμενον* A, T *α* durch Rasur corr., ERΛ *διαδεξάμενον* T^1BMΣ | **4** *γ᾽ οὖν* ATER *δ᾽ οὖν* BM | **5** *αὐσῆ* ABΛ *//////ῆ* T^1 *ναυῆ* T^cERM *Αὐσῆ τοῦ Ναυῆ* Σ | *αὐτὸν* B | **10** *δι᾽ ἐκείνου* ATERM *ἐκείνῳ* BΣ | **14** *ἡγησομένῳ* ATERM *ἡγησαμένῳ* BΣ | *ἡμῶν* > M | **16** *προανεφώνουν* T^cERMΛ *πράνεφώνουν* B *προαναφωνοῦσιν* AT^1 | **18** *προμαρτυρώμενοσ* M | **19** *προσώπου* T^1BΣ[=𝔖]Λ [ecl. proph. 142, 5 dem. ev. 4, 16, 36 c. Marc. de eccl. theol. 2, 1, 4] *πρὸ προσώπου* AT^cERM [c. Marc. de eccl. theol. 1, 20, 75. 3, 5, 20] | **20** *αὐτῶν* ΠΣ [ecl. proph. 142, 6 dem. ev. 4, 16, 36 c. Marc. de eccl. theol. 2, 1, 4] *ἡμῶν* Λ | *εἴπομεν* T durch Rasur corr., EBM *εἴπαμεν* AT^1R
21 *δὴ* B | *τοῦτον* T^r *τούτων φησίν* B | **25** *ἐπιλέγει ἐξῆσ* B | *τοῦ προσώπου τοῦ* M

successor, et praenoscens, quod is qui post se regnum susciperet, maioris
sacramenti minister existeret, Iesum cognominavit eum, qui prius Auses 4
parentum fuerat appellatione vocitatus, sciens quod in huius vocabuli
sacramento maioris cuiusdam gloriae rex, quam mortalis natura recipit,
poneretur. ita igitur per gemina haec appellationis indicia in altero 5
pontificatus, in altero regalis formae exprimuntur insignia. et Iesus
Christus, tamquam qui rex et pontifex esset, pariter nominatur, ut neque in eo aliquid quod ad religionem neque quod ad potestatem pertinet deesse populus per praecedentia sacramenta mystice institutus agnosceret. unde et prophetae acti divino spiritu simul et impietatem 6
Iudaeorum et gentilium in eo praevidebant salutem. et tale aliquid unus ex ipsis cui Hieremias nomen est, praecinebat: ›spiritus‹, inquit, ›vultus nostri Christus dominus conprehensus est in corruptionibus nostris, cuius diximus: in umbra eius vivemus in gentibus‹. sed et David magnificus vates haec de eodem memorat: ›quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? adsteterunt reges terrae et principes convenerunt in *unum* adversum dominum et adversum Christum eius‹. et paulo post ait ex persona ipsius Christi: ›dominus dixit ad me: filius meus es

NPF

4 rex] res P^2 | 14 cuius] *NF cum Graecis* cui *P* | uiuemus] *F* uiuimus *NP* | 17/18 aduersum] P^1F^2 aduersus NP^2F^1: *sic bis*

›κύριος εἶπεν πρός με ›υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά
›σε. αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονο-
›μίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς‹‹. οὐ 7
μόνους δὲ ἄρα τοὺς ἀρχιερωσύνῃ τετιμημένους, ἐλαίῳ σκευαστῷ τοῦ
συμβόλου χριομένους ἕνεκα, τὸ τοῦ Χριστοῦ κατεκόσμει παρ' Ἑβραίοις
ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλέας, οὓς καὶ αὐτοὺς νεύματι θείῳ προ-
φῆται χρίοντες εἰκονικούς τινας Χριστοὺς ἀπειργάζοντο, ὅτι δὴ καὶ
αὐτοὶ τῆς τοῦ μόνου καὶ ἀληθοῦς Χριστοῦ, τοῦ κατὰ πάντων βασι-
λεύοντος θείου λόγου, βασιλικῆς καὶ ἀρχικῆς ἐξουσίας τοὺς τύπους
δι' ἑαυτῶν ἔφερον. ἤδη δὲ καὶ αὐτῶν τῶν προφητῶν τινὰς διὰ 8
χρίσματος Χριστοὺς ἐν τύπῳ γεγονέναι παρειλήφαμεν, ὡς τούτους
ἅπαντας τὴν ἐπὶ τὸν ἀληθῆ Χριστόν, τὸν ἔνθεον καὶ οὐράνιον λόγον,
ἀναφορὰν ἔχειν, μόνον ἀρχιέρεα τῶν ὅλων καὶ μόνον ἁπάσης κτίσεως
βασιλέα καὶ μόνον προφητῶν ἀρχιπροφήτην τοῦ πατρὸς τυγχά-
νοντα. τούτου δ' ἀπόδειξις τὸ μηδένα πω τῶν πάλαι διὰ τοῦ 9
συμβόλου κεχρισμένων, μήτε ἱερέων μήτε βασιλέων μήτε μὴν προ-
φητῶν, τοσαύτην ἀρετῆς ἐνθέου δύναμιν κτήσασθαι, ὅσην ὁ σωτὴρ
καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ μόνος καὶ ἀληθινὸς Χριστὸς ἐπιδέδειχ-
ται. οὐδείς γέ τοι ἐκείνων, καίπερ ἀξιώματι καὶ τιμῇ ἐπὶ πλεί- 10
σταις ὅσαις γενεαῖς παρὰ τοῖς οἰκείοις διαλαμψάντων, τοὺς ὑπηκόους
πώποτε ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς εἰκονικῆς τοῦ Χριστοῦ προσρήσεως
Χριστιανοὺς ἐπεφήμισεν· ἀλλ' οὐδὲ σεβάσμιός τινι τούτων πρὸς τῶν
ὑπηκόων ὑπῆρξε τιμή· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν τελευτὴν τοσαύτη διά-
θεσις, ὡς καὶ ὑπεραποθνήσκειν ἑτοίμως ἔχειν τοῦ τιμωμένου· ἀλλ'
οὐδὲ πάντων τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν περί τινα τῶν τότε
τοσαύτη γέγονε κίνησις, ἐπεὶ μηδὲ τοσοῦτον ἐν ἐκείνοις ἡ τοῦ συμ-
βόλου δύναμις οἵα τε ἦν ἐνεργεῖν, ὅσον ἡ τῆς ἀληθείας παράστασις
διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐνδεικνυμένη· ὃς οὔτε σύμβολα καὶ τύπους 11
ἀρχιερωσύνης παρά του λαβών, ἀλλ' οὐδὲ γένος τὸ περὶ σῶμα ἐξ
ἱερωμένων κατάγων, οὐδ' ἀνδρῶν δορυφορίαις ἐπὶ βασιλείαν προ-
αχθεὶς οὐδὲ μὴν προφήτης ὁμοίως τοῖς πάλαι γενόμενος, οὐδ' ἀξίας

1—3 Ps. 2, 7. 8

ATERBMΣΛ

5 *κατεκοσμεῖτο* B | **10** *ἑαυτοῦ* B | *τῶν* AB > TERM | **12** *τὴν* > B | **13** *τῆς κτίσεως* B | **15** *τὸ*] *τοῦ* R | *ποτὲ* M | **16/17** *προφητῶν* ΠΛ *ἀρχιπροφητῶν* Σ | **17** *τοσαύτησ* B | **18** *καὶ*[2] > R | *ἀληθῆσ* M | **21** *αὐτοὺσ* TERBM *αὐτοῦ* A | *χῦ* B | **24** *ὥστε* B | *ὑπεραποθνήσκειν* ATER *ὑπερθνήσκειν* BM | **26** *ἐν* > B | **28** *ἡμῶν* > B | **29** *παρά του* ATrΣ *παρ' αὐτοῦ* T[1]ERBM | **31** *προφήταισ* M | *γενόμενοσ* A, T[1] corr., ER *γενομένοισ* T[1]BMΣ

»tu, ego hodie genui te. pete a me et dabo tibi gentes heredi-
»tatem tuam et possessionem tuam terminos terrae«. non solum 7
autem pontifices unguento chrismatis apud Hebraeos consecrabantur,
verum et reges, qui et ipsi, quoniam divinitatis nutu per prophetas sa-
crato quodam chrismate delibuti sortiebantur sceptra regalia, imaginarii
licet, tamen etiam ipsi Christi appellabantur, quo scilicet etiam in ipsis
caelestis regis imago ac species servaretur. sed et in prophetarum or- 8
dine invenimus nonnullos simili modo unguento chrismatis consecratos
ministerium divinis eloquiis praebuisse et gnaros redditos futurorum. ex
quibus omnibus constat, quod filius dei et verbum ac sapientia patris,
quia verus rex est omnium saeculorum et quia verus pontifex est futu-
rorum et quia verus propheta est, quippe qui inspiret et repleat prophetas,
ideo vere et Christus nominatus est, cuius nominis per eos, quos supra
enumeravimus, pontifices, prophetas et reges typus et imago praecesserat.
verum illi, quoniam, ut diximus, ad breve tempus vitae huius Christi
appellabantur, ad solam veri Christi imaginem conservandam quamvis

NPF

6 quo] *NF* quod *P* | 8 unguento] in unguento *P* | 11 futurorum] *NF* f. bonorum *P* | 14 enumerauimus] *NF* commemorauimus *P*

ὅλως ἢ τινος παρὰ Ἰουδαίοις τυχὼν προεδρίας, ὅμως τοῖς πᾶσιν,
εἰ καὶ μὴ τοῖς συμβόλοις, ἀλλ' αὐτῇ γε τῇ ἀληθείᾳ παρὰ τοῦ πατρὸς
κεκόσμητο, οὐχ ὁμοίων δ' οὖν οἷς προειρήκαμεν, τυχών. πάντων 12
ἐκείνων καὶ Χριστὸς μᾶλλον ἀνηγόρευται, καὶ ὡς ἂν μόνος καὶ ἀληθὴς
αὐτὸς ὢν ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ, Χριστιανῶν τὸν πάντα κόσμον, τῆς
ὄντως σεμνῆς καὶ ἱερᾶς αὐτοῦ προσηγορίας, κατέπλησεν, οὐκέτι τύ-
πους οὐδὲ εἰκόνας, ἀλλ' αὐτὰς γυμνὰς ἀρετὰς καὶ βίον οὐράνιον αὐ-
τοῖς ἀληθείας δόγμασιν τοῖς θιασώταις παραδούς, τό τε χρῖσμα, οὐ 13
τὸ διὰ σωμάτων σκευαστόν, ἀλλ' αὐτὸ δὴ πνεύματι θείῳ τὸ θεοπρε-
πές, μετοχῇ τῆς ἀγεννήτου καὶ πατρικῆς θεότητος ἀπειλήφει· ὃ καὶ
αὐτὸ πάλιν Ἡσαΐας διδάσκει, ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ὧδέ πως ἀναβοῶν τοῦ
Χριστοῦ »πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέν με· εὐ-
»αγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέν με, κηρῦξαι αἰχμαλώ-
»τοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν«. καὶ οὐ μόνος γε 14
Ἡσαΐας, ἀλλὰ καὶ Δαυὶδ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἀναφωνεῖ λέγων
»ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος
»εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. ἠγάπησας δικαιο-
»σύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε, ὁ θεός,
»ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου«·
ἐν οἷς ὁ λόγος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ στίχῳ θεὸν αὐτὸν ἐπιφημίζει, ἐν
δὲ τῷ δευτέρῳ σκήπτρῳ βασιλικῷ τιμᾷ, εἶθ' ἑξῆς ὑποβὰς μετὰ τὴν 15
ἔνθεον καὶ βασιλικὴν δύναμιν τρίτῃ τάξει Χριστὸν αὐτὸν γεγονότα,
ἐλαίῳ οὐ τῷ ἐξ ὕλης σωμάτων, ἀλλὰ τῷ ἐνθέῳ τῆς ἀγαλλιάσεως
ἠλειμμένον, παρίστησιν· παρ' ὃ καὶ τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ καὶ πολὺ

12—14 Luc. 4, 18. 19 [Ies. 61, 1] — **16—19** Ps. 44, 7. 8

ATERBMΣΛ

2 *καὶ μὴ καὶ* R | *πνσ* B | **3** *ὁμοίως* Σ | **4** *ἀναγορεύεται* T^1, corr. T^c | *ὡς ἂν*] *ὡσ ὁ* B | **6** *καὶ ἱερᾶσ αὐτοῦ* ATEM *αὐτοῦ καὶ ἱερᾶσ* RB | **7** *εἰκόνασ* ATERB *σκιὰσ* M | **8** *παραδοὺσ* AM *παραδιδοὺσ* T^cERB, T^1 undeutlich | **9** *διὰ σωμάτων* AB *humanis opibus* Λ *δι' ἀρωμάτων* TERMΣ | *ἀλλ' αὐτὸ* ATE *ἀλλὰ τὸ* R *ἀλλ' αὐτῷ* BM | **10** *μετοχῇ — θεότητος von dem Sein der Gottheit des Vaters* Σ | *ἀγεννήτου* T^cERBM *ἀγενήτου* AT^1 | **11/12** *ὧδέ πωσ ἀναβοῶν τοῦ χυ* BM *χυ ὧδέ πωσ ἀναβοῶν* ATER | **12** zur Interpunction vgl. ecl. proph. 229, 13 | **14** *μόνον* B | **15** *ἀναφωνεῖ* ATER *ἀνεφώνει* BM **16** *ὁ θσ* auf Rasur A^c | **18** *ἀνομίαν* ATERB [ecl. proph. 58, 17 vgl. 229, 7 dem. ev. 8, 2, 41 c. Marc. de eccl. theol. 1, 20, 84] //////// (4 Buchstaben radirt) *ἀνομίαν* M *ἀδικίαν* dem. ev. 4, 15, 15. 49. 57. 58. 16, 47 vgl. 48. 5, 2, 1 | zur Interpunction vgl. dem. ev. 4, 15, 59 | **22** *γεγονέναι* B | **24** *παρὸ* A *παρ ὃ* B *παρὸν* T^1 *παρ' ὧν* T^cERM

compositione quadam mystica consecrati olei tamen huius, quae inter
nos haberi solet, materiae ac liquoris perungebantur. verus autem hic,
qui de caelis venerat et cui omnia quae praecedebant gesta fuerant,
Christus non humanis opibus quaesita sumit unguenta, sed novo ac sin- 13
gulari modo paterno spiritu infusus et unctus Christus efficitur, sicut
multis ante saeculis de eo vates Esaias praedixerat ex persona ipsius
Christi dicens: ›spiritus domini super me, propter quod unxit
›me, evangelizare pauperibus misit me, praedicare captivis
›remissionem et caecis visum‹. nec solus Esaias divinis haec prae- 14
dixit oraculis, sed et David similiter inspiratus testatur de Christo, di-
cens ad ipsum Christum: ›sedes tua, deus, in saeculum saeculi,
›virga aequitatis virga regni tui. dilexisti iustitiam et odisti
›iniquitatem, propterea unxit te, deus, deus tuus oleo laetitiae
›prae participibus tuis‹. in quibus verbis primo quidem eum evi-
denter deum designat, secundo vero per aequitatis virgam sceptrum in
eo regale commemorat. post vero etiam qualiter Christus effectus sit, 15
indicat, dicens, quod unctus sit deus a deo non oleo communi, sed oleo
laetitiae, nec sicut participes sui, id est illi, qui in imagine praecesserant,

NPF

1 consecrati] P^2 consecrato NP^1F^2 consecrata F^1 | 3 caelis] *PF* caelo *N* | 16 uero *om.* P^1 | 14 primum *N*

κρεῖττον καὶ διάφορον τῶν πάλαι διὰ τῶν εἰκόνων σωματικώτερον
κεχρισμένων ὑποσημαίνει. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς ὧδέ πως τὰ 16
περὶ αὐτοῦ δηλοῖ λέγων ›εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· »κάθου
›ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον
›τῶν ποδῶν σου«‹, καὶ ›ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά
›σε. ὤμοσεν κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ εἶ ἱερεὺς
›εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ‹. οὗτος δὲ εἰσά- 17
γεται ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις ὁ Μελχισεδὲκ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου,
οὐκ ἐν σκευαστῷ τινι χρίσματι ἀναδεδειγμένος, ἀλλ᾽ οὐδὲ διαδοχῇ
γένους προσήκων τῇ καθ᾽ Ἑβραίους ἱερωσύνῃ· δι᾽ ὃ κατὰ τὴν αὐτοῦ
τάξιν, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων σύμβολα καὶ τύπους ἀνειληφό-
των Χριστὸς καὶ ἱερεὺς μεθ᾽ ὅρκου παραλήψεως ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀνη-
γόρευται· ὅθεν οὐδὲ σωματικῶς παρὰ Ἰουδαίοις χρισθέντα αὐτὸν ἡ 18
ἱστορία παραδίδωσιν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐκ φυλῆς τῶν ἱερωμένων γενόμενον,
ἐξ αὐτοῦ δὲ θεοῦ πρὸ ἑωσφόρου μέν, τοῦτ᾽ ἔστιν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου
συστάσεως, οὐσιωμένον, ἀθάνατον δὲ καὶ ἀγήρω τὴν ἱερωσύνην εἰς
τὸν ἄπειρον αἰῶνα διακατέχοντα. τῆς δ᾽ εἰς αὐτὸν γενομένης 19
ἀσωμάτου καὶ ἐνθέου χρίσεως μέγα καὶ ἐναργὲς τεκμήριον τὸ μόνον
αὐτὸν ἐξ ἁπάντων τῶν πώποτε εἰς ἔτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώ-
ποις καθ᾽ ὅλου τοῦ κόσμου Χριστὸν ἐπιφημίζεσθαι ὁμολογεῖσθαί τε
καὶ μαρτυρεῖσθαι πρὸς ἁπάντων ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ παρά τε Ἕλλησι
καὶ βαρβάροις μνημονεύεσθαι, καὶ εἰς ἔτι νῦν παρὰ τοῖς ἀνὰ τὴν
οἰκουμένην αὐτοῦ θιασώταις τιμᾶσθαι μὲν ὡς βασιλέα, θαυμάζεσθαι
δὲ ὑπὲρ προφήτην, δοξάζεσθαί τε ὡς ἀληθῆ καὶ μόνον θεοῦ ἀρχιερέα,
καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, οἷα θεοῦ λόγον προόντα καὶ πρὸ αἰώνων ἁπάν-
των οὐσιωμένον τήν τε σεβάσμιον τιμὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ὑπειληφότα.

3—5 Ps. 109, 1 — **5—7** Ps. 109, 3. 4 vgl. Hebr. 7, 11—25

ATERBMΣΛ

2 *καὶ* TERBM > A | *δὲ*] *δέ που* M | **5** *ἐγέννησα* Π [pr. ev. 7, 12, 13 dem. ev. 4, 15, 33. 16, 56 c. Marc. 1, 2, 20] *γεγέννηκα* dem. ev. 5, 3, 1. 7 **6** *εἶ* ATERMΛ > B [dem. ev. 4, 15, 33. 37. 16, 56. 5, 3, 1. 7] | **11** *τῶν ἄλλων τῶν* T^{r} *ἄλλων* B | **12** *ἱερεὺσ* BMΣΛ *ἀρχιερεὺσ* ATER | **14** *γενομένων* A^{1}, corr. A^{1} | **15** *θυ* TERBM *τοῦ θυ* A | **16** *οὐσιωμένον* $ATE^{1}BM$ *γεγεννημένον* $E^{r}R\Sigma$ | **17** *γινομένησ* B | **18** *χρίσεωσ* TERMΣΛ *γρ χρίσεωσ* A^{1m} *δυνάμεωσ* AB | **19** *καὶ* ABM > TER | *πᾶσι τοῖς* B | **22** *νῦν* $T^{1}B$ *καὶ νῦν* $AT^{c}ERM$ | *παρὰ* TERBM > A | **23** *αὐτὴν* B | **24** *δὲ* ABM *τε* TER *ὡσ* BM *ὡσ ἂν* ATER | **25/26** *ἁπάντων* ABM Zonar. 13, 4 p. 9^{c} *πάντων* TER | **26** *τε* BM > ATER Zonar. | *ὑπειληφότα* $AT^{1}RB$ *ἀπειληφότα* $T^{c}E$ *εἰληφότα* M Zon. *der . . . hat von Natur* Σ

sed prae participibus suis, oleum vero laetitiae in sacris voluminibus
intellectu mystico sanctus spiritus designatur. sed et de pontificatu eius 16
idem David alio in loco tale aliquid arcanis signat eloquiis, tamquam
ex persona patris de filio pronuntiantis: ›de ventre‹, inquit, ›ante
›luciferum genui te. iuravit dominus et non paenitebit; tu
›es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech‹.
hic autem Melchisedech in divinis voluminibus sacerdos fuisse dei sum- 17/18
mi refertur, sed qui non oleo communi perunctus sit, neque qui ex suc-
cessione generis susceperit sacerdotium, sicut apud Hebraeos fieri mos
erat. et ideo secundum ordinem ipsius sacerdos futurus dicitur Christus,
qui non olei liquore, sed virtute caelestis spiritus consecretur. idcirco
denique cum multi apud Hebraeos oleo in hoc ipsum sollemniter conse-
crato uncti sint Christi et sive reges sive prophetae sive etiam pontifices
per hoc fuerint instituti, nullus ipsorum vel genti vel discipulis aut sec-
tatoribus ex suo vocabulo nomen dare potuit et appellare discipulos
Christianos, nisi hic solus, qui verus est Christus et non oleo humano,
sed paterno spiritu perunctus. hic sectatorum suorum populos et uni-
versam per totum mundum sui nominis gentem ex veri Christi vocabulo
appellari fecit perenni nomine Christianos. si igitur unde genus ducat
Christus requiris et eius auctorem rimaris qui auctor est omnium, audi,
quid oracula divina per David magnificentissimum vatem ex persona
ipsius summi patris loquantur, sicut et paulo superius memoravimus:
›de ventre‹, inquit, ›ante luciferum genui te‹. et quamvis ventris
appellatio in eo qui recte incorporeus creditur, convenire minime vi-
deatur, tamen tropicis ac mysticis legibus hoc est quod indicatur, quod
non extrinsecus et aliunde substituerit filium pater, sed ex semet ipso
ac, si dici potest, de interioribus suis, ut hoc ipsum sit ille qui natus
est, quod est ille qui genuit, et ne adoptionis lege extrinsecus videatur
adsumptus, sed quantum appellatio ventris intellegi suggerit, salva re-
verentia incorporalitatis intrinsecus editus designetur veritate naturae.
quod vero ait ante luciferum, ante mundi et ante totius creaturae de-
signat initium. distinctio sane inter verum Christum et imaginarios illos 19
qui prius praecesserant, quae habeatur, evidens in hoc indicium datur,
quod illi priores Christi nulli paene nisi genti propriae cogniti sunt,
huius autem veri Christi non solum nomen, sed et potestas et regnum
per omnes nationes et per universum orbem terrae diffusum est, non

NPF

2 spiritus sanctus *P* | 5 paenitebit] *PF* p. eum *N* | 12 multi] *NF* multi ante *P* | 18 sunt *NF*[1] | 23 genui te *om.* *F*[1] | 24 eo *scr.* eum | 28 et] ut *N* | 31 luciferum] *PF* l. genui te *N*

καὶ προσκυνεῖσθαι ὡς θεόν· τό γε μὴν πάντων παραδοξότατον. 20
ὅτι μὴ φωναῖς αὐτὸ μόνον καὶ ῥημάτων ψόφοις αὐτὸν γεραίρομεν
οἱ καθωσιωμένοι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσῃ διαθέσει ψυχῆς, ὡς καὶ αὐτῆς
προτιμᾶν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν. ταῦτα μὲν 4 1
οὖν ἀναγκαίως πρὸ τῆς ἱστορίας ἐνταῦθά μοι κείσθω, ὡς ἂν μὴ νεώ-
τερόν τις εἶναι νομίσειεν τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
Χριστὸν διὰ τοὺς τῆς ἐνσάρκου πολιτείας αὐτοῦ χρόνους·

ἵνα δὲ μηδὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ νέαν εἶναι καὶ ξένην, ὡς ἂν Δ
ὑπὸ νέου καὶ μηδὲν τοὺς λοιποὺς διαφέροντος ἀνθρώπους συστᾶσαν,
ὑπονοήσειέν τις, φέρε, βραχέα καὶ περὶ τούτου διαλάβωμεν. τῆς 2
μὲν γὰρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας νεωστὶ πᾶσιν
ἀνθρώποις ἐπιλαμψάσης, νέον ὁμολογουμένως ἔθνος, οὐ μικρὸν οὐδ'
ἀσθενὲς οὐδ' ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἱδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν
ἐθνῶν πολυανθρωπότατόν τε καὶ θεοσεβέστατον ταύτῃ τε ἀνώ-
λεθρον καὶ ἀήττητον, ᾗ καὶ εἰς ἀεὶ τῆς παρὰ θεοῦ βοηθείας τυγ-
χάνει, χρόνων προθεσμίαις ἀρρήτοις ἀθρόως οὕτως ἀναπέφηνεν, τὸ
παρὰ τοῖς πᾶσι τῇ τοῦ Χριστοῦ προσηγορίᾳ τετιμημένον. τοῦτο 3
καὶ προφητῶν κατεπλάγη τις, θείου πνεύματος ὀφθαλμῷ τὸ μέλλον
ἔσεσθαι προθεωρήσας, ὡς καὶ τάδε ἀναφθέγξασθαι ›τίς ἤκουσεν
›τοιαῦτα, καὶ τίς ἐλάλησεν οὕτως; εἰ ὤδινεν γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ,
›καὶ εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ‹. ὑποσημαίνει δέ πως καὶ τὴν
μέλλουσαν ὁ αὐτὸς προσηγορίαν, λέγων ›τοῖς δὲ δουλεύουσίν μοι

19—21 Ies. 66, 8 — **22**—S. 40, 2 Ies. 65, 15. 16

ATERBMΣΔ

1 *ὡσ* BM *ὡσ ἂν* ATER Zon. | nach *θεόν* + *der in Wahrheit ist von dem der in Wahrheit Gott ist* Σ | *πάντων* TERBM *ἁπάντων* A | **5** *μοι* > B **6** *τισ ἂν* B | *τὸν*² ARBM > TE | **8** Δ ΜΣΕ **4** AB 34, 3 R | *δὲ* > B **9** *τοὺσ λοιποὺσ* TERBM *τῶν λοιπῶν* A | *ἀνουσ* TERM *ἀνων* A den Plural bezeugt Σ *ἀνου* B | **10** *ὑπονοήσειέν τισ* BM *τισ ὑπονοήσειεν* ATER | *καὶ* > R | **10/11** *τῆσ μὲν γὰρ* BMΣ *ἄρτι μὲν ὁμολογουμένωσ τῆσ* ATER **11** *ιυ χυ* ATER *ιυ τοῦ χυ* M *Jesu Christi* Σ *χυ* B | *νεωστὶ πᾶσιν* > T¹ + Tcm | **12** *νέον ὁμολογουμένωσ* ABM *νέον ὁμολογοῦμεν ὡς* Σ > TER **13** *ἀσθενὲσ οὐδ'* ATEBMΣ > R (ex sil) | *ποι* ABM *που* TER | *πάντων τῶν* BM *πάντων* ATER | **14** *ἐθνῶν* ABMΣ *ἀνων* TER | *τε* ATERMΣ > B | **15** *ταῖσ — βοηθείαισ* TE¹ corr. Ec | *τοῦ θυ* M | **17/18** *τοῦτο καὶ* ATERMΣ *καὶ τοῦτο* B | **19** *ἀναφθεγξασθαι* TERBMΣ *προσαναφθέγξασθαι* A **20** *ἐλάλησεν* AT¹BΔ *ἑώρακεν* TcERMΣ[=𝔖] [dem. ev. 10, 8, 111] | *μιᾷ ἡμέρᾳ* Π *ἡμέραι μιᾶι* dem. ev. 10, 8, 111 | **22** *λέγων προσηγορίαν* B | *τοῖς δὲ δουλεύουσίν μοι* Π *τοῖς δὲ δουλεύσουσίν μοι* Δ [dem. ev. 2, 3, 144] *euch die ihr meinen Namen fürchtet* Σ

solum cognitione vocabuli, sed et divinitatis cultu ac religionis reverentia consecratum. in omni namque terra tamquam verbum et sapientia patris, tamquam deus et dominus Christus Iesus colitur et adoratur, sicut divinum de eo pronuntiavit eloquium, dicens: »quia in nomine Iesu »omne genuflectetur caelestium et terrestrium et infernorum »et omnis lingua confiteatur, quoniam dominus Christus in »gloria est dei patris«. unde non solum potestas eius et regnum, sed et affectus et amor tantus de eo credentium mentibus inolevit, ut etiam animas ponere pro nomine eius et cervices suas persecutorum gladiis obicere non morentur, dummodo sacrosancta apud eos nominis eius fides et reverentia conservetur. haec interim nobis necessario nar- 4 1
rationem rerum praecesserint, quam persequi instituimus, in quibus ostendatur nomen Christi Iesu domini ac salvatoris nostri non novellae appellationis alicuius, aut ex carnali hac nativitate, sed a deo ipso originem ducere.

Quod autem recentis vocabuli Christianorum gens videtur et ritus 2
observantiae eius nuper exortus, quid etiam haec ipsa novitas in se vo-

4—7 Phil. 2, 10. 11

NPF

1 solum *NP*[2] sola *P*[1]*F* | 5 genuflectatur *N* | et terr.] *PF* terr. *N*
6 confitebitur *P* | christus] *N* iesus chr. *PF* | 7 est *om*. *P*

›κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς
γῆς‹. ἀλλ' εἰ καὶ νέοι σαφῶς ἡμεῖς καὶ τοῦτο καινὸν ὄντως 4
ὄνομα τὸ Χριστιανῶν ἀρτίως παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν γνωρίζεται, ὁ βίος
δ' οὖν ὅμως καὶ τῆς ἀγωγῆς ὁ τρόπος αὐτοῖς εὐσεβείας δόγμασιν
ὅτι μὴ ἔναγχος ὑφ' ἡμῶν ἐπιπέπλασται, ἐκ πρώτης δ' ὡς εἰπεῖν ἀν-
θρωπογονίας φυσικαῖς ἐννοίαις τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν κατ-
ωρθοῦτο, ὧδέ πως ἐπιδείξομεν. οὐ νέον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσιν 5
ἀνθρώποις ἀρχαιότητι τετιμημένον ἔθνος, τοῖς πᾶσι καὶ αὐτὸ γνώρι-
μον, τὸ Ἑβραίων τυγχάνει. λόγοι δὴ παρὰ τούτῳ καὶ γράμματα
παλαιοὺς ἄνδρας περιέχουσιν, σπανίους μὲν καὶ ἀριθμῷ βραχεῖς, ἀλλ'
ὅμως εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ πάσῃ τῇ λοιπῇ διενεγκόντας ἀρετῇ,
πρὸ μέν γε τοῦ κατακλυσμοῦ διαφόρους, μετὰ δὲ καὶ τοῦτον ἑτέ-
ρους, τῶν τε τοῦ Νῶε παίδων καὶ ἀπογόνων ἀτὰρ καὶ τὸν Ἀβραάμ,
ὃν ἀρχηγὸν καὶ προπάτορα σφῶν αὐτῶν παῖδες Ἑβραίων αὐ-
χοῦσι. πάντας δὴ ἐκείνους ἐπὶ δικαιοσύνῃ μεμαρτυρημένους, ἐξ 6
αὐτοῦ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀνιοῦσιν ἄνθρωπον, ἔργῳ Χριστι-
ανούς, εἰ καὶ μὴ ὀνόματι, προσειπών τις οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλοι τῆς
ἀληθείας. ὃ γάρτοι δηλοῦν ἐθέλοι τοὔνομα, τὸν Χριστιανὸν 7
ἄνδρα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως καὶ διδασκαλίας σωφροσύνῃ
καὶ δικαιοσύνῃ καρτερίᾳ τε βίου καὶ ἀρετῆς ἀνδρείᾳ εὐσεβείας τε
ὁμολογίᾳ ἑνὸς καὶ μόνου τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ διαπρέπειν, τοῦτο
πᾶν ἐκείνοις οὐ χεῖρον ἡμῶν ἐσπουδάζετο. οὔτ' οὖν σώματος αὐ- 8
τοῖς περιτομῆς ἔμελεν, ὅτι μηδὲ ἡμῖν, οὐ σαββάτων ἐπιτηρήσεως,
ὅτι μηδὲ ἡμῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν τοιῶνδε τροφῶν παραφυλακῆς οὐδὲ
τῶν ἄλλων διαστολῆς, ὅσα τοῖς μετέπειτα πρῶτος ἁπάντων Μωυσῆς
ἀρξάμενος ἐν συμβόλοις τελεῖσθαι παραδέδωκεν, ὅτι μηδὲ νῦν Χριστι-
ανῶν τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ καὶ σαφῶς αὐτὸν ᾔδεσαν τὸν Χριστὸν τοῦ
θεοῦ, εἴ γε ὦφθαι μὲν τῷ Ἀβραάμ, χρηματίσαι δὲ τῷ Ἰσαάκ, λελα-
ληκέναι δὲ τῷ Ἰσραήλ, Μωυσεῖ τε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα προφήταις

28/29 Gen. 18, 1. 26, 2. 35, 1

ATERBMΣΔ

2 ὄντωσ ABM τὸ TER | 9 τούτων M | 10 καὶ > T^{1} + T^{c} | 12 καὶ ATERMΔ > BΣ | 13 τὸν TERBM τῶν A | 15 δ' B | ἐπὶ δικαιοσύνῃ T^{c}ERM δικαιοσύνῃ AT^{1}B | vor ἐξ + εἰ T^{r} | 17 βάλοι ABM βάλλοι TER | 18 ἐθέλοι AT^{1}B ἐθέλει T^{1} corr., ERM | 22 σώματοσ ABM τοῦ σώματοσ TER | 23 ἔμελλεν B | οὐ] οὐδὲ M | 25/26 πρῶτοσ ἁπάντων μωυσῆς ἀρξάμενοσ ATER πρῶτοσ αὐτὸσ μωυσῆσ ἁπάντων ἀρξάμενοσ B πρῶτοσ ἀρξάμενοσ μωσῆσ M^{1} πρῶτοσ ἁπάντων ἀρξάμενοσ μωσῆσ M^{cm} | 26 ἐν > B παραδέδωκεν AB παρέδωκεν TERM | 27/28 Christus den Sohn Gottes Σ | 28/29 λελακηκέναι R | 29 ιηλ BMΣ ἰακὼβ ATER

tustatis contineat, ostendamus. antiquissimum prae omnibus fere gen- 5
tibus Hebraeorum genus haberi puto, quod nulli dubitandum videatur
et quod apud ipsam gentem secretior quidam religionis cultus et obser-
vantia divinis mandata voluminibus continetur, in quibus etiam de non-
nullis iustitia et pietate praeditis viris refertur, quibusdam quidem, qui
et ante diluvium fuerint, aliis autem et post diluvium, in quibus de Noe
atque eius filiis omnique prosapia scribitur et usque ad Abraham per-
tenditur, quem parentem gentis Hebraeorum constat existere. omnes 6
ergo illos, qui ab Abraham sursum versus usque ad primum hominem
generationis ordine conscribuntur, etiamsi non nomine, rebus tamen et
religione Christianos fuisse si quis dicat, non mihi videtur errare. cum 7
enim nomen Christiani hoc indicet, quod Christo quis credens per eius
doctrinam fidem pietatem ac iustitiam teneat et studiis divinae inhae-
reat sapientiae atque omne quod ad virtutem pertinet exsequatur, si,
inquam, haec sunt quae vocabulo Christiani nominis indicantur et verae
eum religionis sectatorem designant, hoc erant etiam illi sancti, de qui-
bus supra diximus, viri, quod Christiani nunc esse profitentur. neque 8
enim aut corporalis eis inerat circumcisio aut observatio sabbati, sicut
ne nobis quidem, aut ulla de ciborum observatione religio vel cetera,
quae posterioribus per Moysen figuraliter magis et mystice observanda
traduntur. cum igitur absque his omnibus observationibus fuerint reli-
giosi illi, quorum supra meminimus, viri, secuti autem sint fidem eius,
quem nos nunc sequimur, Christi, quem frequenter apparuisse eis et
edocuisse vel monuisse ea quae ad fidem et pietatem pertinent in su-
perioribus adprobavimus, quomodo dubitabitur ab illis coepisse et ab
illis esse deductam huius gentis originem, qui et eundem deum aucto-
rem et ducem vitae sequebantur et in simili religionis observantia per-

NPF

1 ostendamus] *P* ostendam *N* ostendemus *F* | **5** in quibusdam *P*[1]
20 mystica *N* | **22** sint] *PF om. N*

ὡμιληκέναι προδέδεικται· ἔνθεν αὐτοὺς δὴ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους 9
εὕροις ἂν καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατηξιωμένους ἐπωνυμίας, κατὰ τὴν
φάσκουσαν περὶ αὐτῶν φωνήν ›*μὴ ἅψησθε τῶν Χριστῶν μου*.
›*καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε*‹· *ὥστε σαφῶς* 10
πρώτην ἡγεῖσθαι δεῖν καὶ πάντων παλαιοτάτην τε καὶ ἀρχαιοτάτην
θεοσεβείας εὕρεσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ θεοφιλῶν
ἀνδρῶν τὴν ἀρτίως διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας πᾶσιν ἔθνεσιν
κατηγγελμένην. εἰ δὲ δὴ μακρῷ ποθ᾽ ὕστερον περιτομῆς φασι 11
τὸν Ἀβραὰμ ἐντολὴν εἰληφέναι, ἀλλὰ πρό γε ταύτης δικαιοσύνην
διὰ πίστεως μαρτυρηθεὶς ἀνείρηται, ὧδέ πως τοῦ θείου φάσκοντος
λόγου ›*ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ*
εἰς δικαιοσύνην‹. *καὶ δὴ τοιούτῳ πρὸ τῆς περιτομῆς γεγονότι* 12
χρησμὸς ὑπὸ τοῦ φήναντος ἑαυτὸν αὐτῷ θεοῦ (οὗτος δ᾽ ἦν αὐτὸς ὁ
Χριστός, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος) περὶ τῶν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις τὸν
ὅμοιον αὐτῷ δικαιοῦσθαι τρόπον μελλόντων ῥήμασιν αὐτοῖς προεπ-
ήγγελται λέγων ›*καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ*
›*φυλαὶ τῆς γῆς*‹, *καὶ ὡς ὅτι* ›*ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ*
›*πολύ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς*
›*γῆς*‹. *τούτῳ δὲ καὶ ἐπιστῆσαι εἰς ἡμᾶς ἐκπεπληρωμένῳ πάρεστιν.* 13
πίστει μὲν γὰρ ἐκεῖνος τῇ εἰς τὸν ὀφθέντα αὐτῷ τοῦ θεοῦ λόγον
τὸν Χριστὸν δεδικαίωτο, πατρῴας μὲν ἀποστὰς δεισιδαιμονίας καὶ
πλάνης βίου προτέρας, ἕνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων ὁμολογήσας θεὸν
καὶ τοῦτον ἔργοις ἀρετῆς, οὐχὶ δὲ θρησκείᾳ νόμου τοῦ μετὰ ταῦτα
Μωυσέως θεραπεύσας, τοιούτῳ τε ὄντι εἴρητο ὅτι δὴ πᾶσαι αἱ φυ-
λαὶ τῆς γῆς καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐν αὐτῷ εὐλογηθήσεται· ἔργοις δὲ 14
λόγων ἐναργεστέροις ἐπὶ τοῦ παρόντος παρὰ μόνοις Χριστιανοῖς

3/4 Ps. 104, 15 — **11/12** Gen. 15, 6 vgl. Rom. 4, 3 — **16/17** Gen. 12, 3 — **17—19** Gen. 18, 18 — **21/22** vgl. Gen. 12, 1

ATERBMΣΛ

2 *ἐπωνυμίασ* TEBM *προσωνυμίασ* AR | **3** *ἅψησθε* *Π* [ecl. proph. 55, 22] *ἅπτεσθε* dem. ev. 1, 5, 20. 5, 2, 4 | **6** *ἐκείνων* BM *ἐκείνων δὴ* ATER **8** *ὕστερον* TERBM *ὕστερον χρόνῳ* A | **9** *πρό γε* TERM aus *γε πρὸ* im Schreiben corr. B *γε πρὸ* A | *δικαιοσύνην* A *δικαιοσύνη* TERBM | **10** in *ἀνήρηται* corr. B[1] | *τοῦ θείου φάσκοντοσ* TERBM *φάσκοντοσ τοῦ θείου* A **11** *ἐπίστευσεν δὲ* *Π* [dem. ev. 1, 6, 10] *καὶ ἐπίστευσεν* praep. ev. 7, 8, 23 **13** *θ̅ν̅* TrB | *αὐτὸσ χ̅σ̅* B | **15/16** *προεπηγγείλατο* B | **18/19** *ἐν αὐτῶι — γῆς*] *ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆσ γῆσ καὶ ὡσ ὅτι ἔσται εἰσ ἔθνοσ μέγα καὶ πολὺ καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῶ πάντα τὰ ἔθνη τῆσ γῆσ* M | **20** *τῆσ* B **21** *τὸν Χριστὸν* > B | **25** *εὐλογηθήσονται* M | *τε* M | **26** *ἐνεργεστέροισ* M

sistebant? in tantum denique haec in illis praemissa et praeformata 9
religio est, ut ne ipso quidem nomine, quod certe solum differentiam
facere videtur, habeantur alieni, sed et ipsos iam tunc non solum Christi-
anos, sed et Christos esse appellatos divina testantur eloquia. dicitur
enim de illis ex persona dei ad alienigenas gentes: »nolite tangere
»Christos meos et in prophetas meos nolite malignari«. haec 10
cum de Abraham vel de his, qui per illud tempus ad dei cultum per-
tinebant, dicta referantur, evidentissime et luce clarius in ipsis et ante
ipsos Christianorum gens iam tunc fuisse et omnem tenuisse pietatis ac
religionis observantiam designatur, quam nunc per adventum carnalis
praesentiae Christi per omnes gentes communicatam et omnibus inper-
titam nationibus constat, quo sapientiae pietatisque thesaurus, qui velut
intra angustum conclave pro raris quibusque cultoribus tenebatur, uni-
versum mundum fidei ac religionis profusione ditaret et quod prius vi-
ritim praebebatur, nunc simul et subito gentibus integris et populis ac
nationibus ingeratur. quod ita futurum divina inspiratione prospiciens 3
quidam eximius prophetarum stupore mentis adtonitus cum admiratione
exclamat et dicit: »quis audivit talia? et quis locutus est ita?
»si peperit terra in una die et si genita est gens de semel«. Et
item in alio loco de his ipsis, quod sermo divinus gentem simul par-
turiendam esse praedixerat, contestatur et dicit: »his autem, qui ser-
»vient mihi, vocabitur nomen novum, quod benedicetur super
»terras«. quod autem ita novum nomen quam Christianorum vocabu-
lum gentibus datum est? novum autem dicit nomen nuper dispersum,
non nuper inventum. verum et hoc ipsum ita futurum et hanc benedic-
tionem nominis ac fidei omnibus esse gentibus largiendam nequaquam
divina oracula siluerunt. de ipso namque Abraham, dum adhuc esset 11
in praeputio constitutus, dicit sermo divinus: »credidit Abraham deo
»et reputatum est ei ad iustitiam et amicus dei appellatus
»est«. credidisse igitur refertur ei quem apparuisse frequenter et in- 12
struxisse eum quae ad pietatem et religionem pertinent supra edocuimus,
Christo scilicet, per quem omnia constare, quae gesta sunt vel gerenda,
saepe probatum est. a quo etiam ad ipsum Abraham responsa huiusce-
modi deferuntur: »et benedicentur, inquit, in te omnes tribus
»terrae«. et iterum: »faciam te in gentem magnam et multam
»et benedicentur in te omnes gentes terrae«. in quo evidenter 13
exprimitur, quod ille cultus atque illa fidei gratia, quae tunc Abrahae

NPF

3 uidebatur habebantur *P* | 18 clamat *N* | et] aut *P*² | 19 et] aut *P* | 22 uocabitur] *PF* uocabuntur *N* | 23 terram *P*¹ | 25 et hoc] hoc *P*

καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀσκούμενος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῆς θεοσεβείας
τοῦ Ἀβραὰμ ἀναπέφηνε τρόπος. τί δὴ οὖν λοιπὸν ἐμποδὼν ἂν 15
εἴη, μὴ οὐχὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν βίον τε καὶ τρόπον εὐσεβείας ἡμῖν
τε τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καὶ τοῖς πρόπαλαι θεοφιλέσιν ὁμολογεῖν; ὥστε
μὴ νέαν καὶ ξένην, ἀλλ' εἰ δεῖ φάναι ἀληθεύοντα, πρώτην ὑπάρχειν
καὶ μόνην καὶ ἀληθῆ κατόρθωσιν εὐσεβείας τὴν διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ
διδασκαλίας παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἀποδείκνυσθαι. καὶ ταῦτα μὲν ὧδε
ἐχέτω·

φέρε δὲ ἤδη, μετὰ τὴν δέουσαν προκατασκευὴν τῆς προτεθείσης *E* 5 1
ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἤδη λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου τοῦ
σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας οἷά τινος ὁδοιπορίας ἐφαψώμεθα, τὸν τοῦ
λόγου πατέρα θεὸν καὶ τὸν δηλούμενον αὐτὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν
σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν, τὸν οὐράνιον τοῦ θεοῦ λόγον, βοηθὸν
ἡμῖν καὶ συνεργὸν τῆς κατὰ τὴν διήγησιν ἀληθείας ἐπικαλεσά-
3/2 v. Chr. μενοι. ἦν δὴ οὖν τοῦτο δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς 2
Αὐγούστου βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποταγῆς καὶ τελευτῆς Ἀντωνίου
καὶ Κλεοπάτρας, εἰς ἣν ὑστάτην ἡ κατ' Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων
κατέληξε δυναστεία, ὄγδοον ἔτος καὶ εἰκοστόν, ὁπηνίκα ὁ σωτὴρ καὶ
κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς,
ἡγεμονεύοντος Κυρινίου τῆς Συρίας, ἀκολούθως ταῖς περὶ αὐτοῦ
προφητείαις ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. ταύτης δὲ τῆς 3
κατὰ Κυρίνιον ἀπογραφῆς καὶ ὁ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπισημότατος
ἱστορικῶν Φλαύιος Ἰώσηπος μνημονεύει, καὶ ἄλλην ἐπισυνάπτων
ἱστορίαν περὶ τῆς τῶν Γαλιλαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφυείσης
χρόνους αἱρέσεως, ἧς καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν
μνήμην ὧδέ πως λέγων πεποίηται »μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας

18—20 Luc. 2, 2 — 21 Mich. 5, 2 — 26—S. 46, 3 Act. 5, 37

ATERB, von 3 *καὶ τὸν αὐτὸν* an D, MΣΔ

2 *ἀναπέφηνε τρόποσ* M *ἀπέφηνε τρόποσ* B *τρόποσ ἀναπέφηνεν* A *τρόποσ ἀναπέφηνε* TER | 2/3 *ἂν εἴη* > M | 3 *τε* > BD | 6 *τῆς τοῦ* > D | 7/8 *καὶ — ἐχέτω* > T¹Σ + Tcm | 7 *ὧδε* ARBD *ὧδέ πωσ* TcmEM | 9 *E* ABMΣ 15 ER | *ἤδη* ATERM > BD | *δέουσαν ἡμῖν* B | 11 *ἀψώμεθα* BD | *τὸν* > B | 13 *λόγον σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ προσκυνητῷ πνι* M | 15 *ἦν δὴ* ATERMΣ *ἤδη* BD | *ἔτος τῆς* > B *ἔτος* > D | 17 *εἰς* > B | 18/19 *καὶ κσ ἡμῶν* BDM *ἡμῶν καὶ κσ* ATER | 19 *ὁ χσ* ADM *χσ* TERB | *πρώτησ ἀπογραφῆσ* BDM *ἀπογραφῆσ πρώτησ* ATER | 20 *κυρίνου* BΔ | 22 *ὁ* > BD | *ἐπισημοτάτοις* D | 23 *καὶ* TERBDM > A | *ἄλλην* ARBDMΣ *ἄλλη* T *ἄλλῃ* ῃ auf Rasur E | 24 *ἱστορίαν* ABDMΣ *ἱστορία* TER | 26 *λέγων* durch Corr. + D

et paucis illis qui ad id temporis fide et pietate insignes erant, concede-
batur, postmodum per omnes gentes ac per omnes terras esset benedic-
tionis titulo per divinam gratiam largienda. certum namque est, quod
sicut ille credens ei qui sibi apparuit iustificatus est et paternis super-
stitionibus repudiatis ac spretis dei veri praecepta fide atque operibus
exsecutus est et per hoc ei dicitur: ›quia benedicentur in te om-
›nes tribus et omnes gentes terrae‹, ita et Christiani fide atque 14
operibus id agant, ut paternae superstitionis errore depulso sequantur
deum, quem secutus est Abraham, et ex simili fide eius iustificentur,
sicut iustificatus est Abraham. quid igitur obstat, ut non una atque 15
eadem religionis observantia deputetur in his in quibus unam atque
eandem fidei atque operum esse constitit formam? et ideo non novella
neque peregrina est Christianorum religio vel nuper exorta, sed si fas
est libere indicare quod verum est, prima omnium atque ab ipsa simul
mundi origine ac nativitate descendens eodem Christo deo doctore et in-
stitutore iam inde ab initio speciem formamque suscipiens. et de his
quidem ista sufficiant.

Verum posteaquam consequenter ea quae historicam narrationem *E* 5 1
debuerant anteire, praemisimus, superest iam, ut et a corporali prae-
sentia domini et salvatoris nostri et his, quae deinceps gesta sunt,
velut itineris nostri adgrediamur exordium, ipsum omnipotentem verbi
patrem deum, sed et ipsum cuius res geritur, Iesum Christum,
dominum ac salvatorem nostrum, caeleste dei verbum, adiutorem et
[II] auctorem narrationis nostrae precibus invocantes. | igitur secundo et 2
quadragesimo imperii Caesaris Augusti anno, ab Aegypto vero subiugata
et Antonii vel Cleopatrae interitu, in quam novissimam Ptolomaeorum
apud Aegyptum regna ceciderunt, octavo et vigesimo anno dominus et
salvator noster Iesus Christus prima adscriptione census Cyrino Syriae
praesidente secundum ordinem totius prophetiae, quae de ipso praedicta
est, in Bethlehem Iudaeae oppido nascitur. hunc autem Cyrini tem- 3
poribus habitum censum etiam Ioseppus inlustris Hebraeorum historio-
grafus memorat, adnectens huic narrationi etiam Galilaeorum haeresim
iisdem exortam esse temporibus, de qua apud nos Lucas in Actibus
[III] apostolorum meminit his verbis: | ›post hunc‹, inquit, ›surrexit

NPF

11/12 una atque eadem *P* | **12** forma NP^{b} | **15** deo *om. P* | **22** cuius] *NF* unde *P* | **26** novissimam] $P^{1}F$ *cum Gr.* novissima P^{2} novissimum *N* | **30** iudae P^{1}

›ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε ›λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ· κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ›ἐπείσθησαν αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν‹. τούτοις δ' οὖν καὶ 4 ὁ δεδηλωμένος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας συνᾴδων ταῦτα παρατίθεται κατὰ λέξιν

›Κυρίνιος δὲ τῶν εἰς τὴν βουλὴν συναγομένων, ἀνὴρ τάς τε ἄλλας ›ἀρχὰς ἐπιτετελεκὼς καὶ διὰ πασῶν ὁδεύσας ὕπατος γενέσθαι τά τε ›ἄλλα ἀξιώματι μέγας, σὺν ὀλίγοις ἐπὶ Συρίας παρῆν, ὑπὸ Καίσαρος ›δικαιοδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος καὶ τιμητὴς τῶν οὐσιῶν γενη›σόμενος.‹

καὶ μετὰ βραχέα φησὶν 5

›Ἰούδας δὲ, Γαυλανίτης ἀνὴρ ἐκ πόλεως ὄνομα Γαμαλα, Σάδδοκον ›Φαρισαῖον προσλαβόμενος, ἠπείγετο ἐπὶ ἀποστάσει, τήν τε ἀποτίμησιν ›οὐδὲν ἄλλο ἢ ἄντικρυς δουλείαν ἐπιφέρειν λέγοντες καὶ τῆς ἐλευ›θερίας ἐπ' ἀντιλήψει παρακαλοῦντες τὸ ἔθνος‹.

καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου περὶ 6 τοῦ αὐτοῦ ταῦτα γράφει

›ἐπὶ τούτου τις ἀνὴρ Γαλιλαῖος Ἰούδας ὄνομα εἰς ἀποστασίαν ›ἐνῆγε τοὺς ἐπιχωρίους, κακίζων εἰ φόρον τε Ῥωμαίοις τελεῖν ὑπο›μενοῦσιν καὶ μετὰ τὸν θεὸν οἴσουσι θνητοὺς δεσπότας‹.

6—10 Ioseph. A. I. 18, 1 — **12—15** Ioseph. A. I. 18, 4 — **18—20** Ioseph. B. I. 2, 118

ATERBDMΣΛ

2 *λαὸν* AT[1]ΣΛ *ἱκανὸν λαὸν* T[r]ERDM, T[c] unleserlich, *λαὸν πολὺν* B **3** *ἐπείθοντο* B | *γ' οὖν* BD | **4** *ὀγδοοκαιδεκάτω* B *ὀγδόω καὶ δεκάτω* D *ταῦτα* TERBDM *τὰ αὐτὰ* A | **6** *κυρῖνοσ* BΛ | *ἀνδρῶν* B | **7** *ὁδεύσασ* TERBDM Ios *ὁδεύσασ ὡς καὶ* A | **9** aus *θυσιῶν* corr. D | **12** *ἦσ ὄνομα* B | *γαμαλά* BDΛ Ios גמלא Σ *γαμαλᾶσ* M *γαμάλασ* ATER | *σάδδοκον* ATER שדוך Σ *sadducum* und *sadduchum* Λ *σαδόδοκον* M *σάδδοχον* BD *σάδδοκον σάδδουκον σάδουκον* HSS Ios | **13** *ἀποστάσει* T[c]ERBDM Ios *ἀποστασίαν* AT[1] | **16** *δὲ* > B | **17** *τάδε* DM | **18** *τούτου* BDMΣ Ios *quo in tempore* Λ *τούτοισ* ATER | *ἀποστασίαν* ATERDMΣ *ἀπόστασιν* B Ios **19/20** *ὑπομενοῦσιν* Niese *ὑπομένουσιν* Π

»Iudas Galilaeus in diebus conscriptionis census et avertit
»populum post se. sed et ipse periit, et omnes qui credebant
»ei, dispersi sunt«. de his autem ipsis Ioseppus, de quo supra 4
diximus, in historia sua octavo decimo Antiquitatum libro hoc modo
memorat:

»Cyrinus autem vir unus ex consessu curiae Romanae per singulos »magistratus usque ad gradum consulatus ascendens, cetera quoque »honorabilis, cum paucis Syriam venit, a Caesare ius dare gentibus missus »et censor simul patrimoniorum futurus«.

et post pauca ait: 5

»Iudas vero Gaulanites, vir de civitate Gamala, Sadducum quendam »Pharisaeum adsumens magnopere nitebatur sollicitare plebem, adserens »eis, quod adscriptio census nihil aliud quam apertissimam inponeret »servitutem, simulque cohortabatur gentem suam, ne perderet libertatem«.

sed et in secunda historia Iudaici belli de hoc ipso haec scribit: 6

»Quo in tempore, inquit, vir quidam Galilaeus Iudas nomine ad »discessionem populos cogebat, pessimum fore eis persuadens, si ad»quiescerent solvere tributa Romanis et post deum mortalem susciperent »dominum«.

NPF

6 quirinus *P* | consessu] *N* consensu *PF* | **11** sadducum *PF* sadduchum *N* | **12** magno opere *N* | **17** pessime P^{1} | **19** dominatum *P*

ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.
Τηνικαῦτα δὲ καὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους Ἡρῴδου πρώτου τὸ γένος ς 6 1
ἀλλοφύλου διειληφότος τὴν βασιλείαν ἡ διὰ Μωυσέως περιγραφὴν
ἐλάμβανεν προφητεία »οὐκ ἐκλείψειν ἄρχοντα ἐξ Ἰούδα οὐδὲ
ἡγούμενον ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ« φήσασα, »ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ
ἀπόκειται,« ὃν καὶ ἀποφαίνει προσδοκίαν ἔσεσθαι ἐθνῶν. ἀτελῆ 2
γέ τοι τὰ τῆς προρρήσεως ἦν καθ' ὃν ὑπὸ τοῖς οἰκείοις τοῦ ἔθνους
ἄρχουσι διάγειν αὐτοῖς ἐξῆν χρόνον, ἄνωθεν ἐξ αὐτοῦ Μωυσέως
καταρξαμένοις καὶ εἰς τὴν Αὐγούστου βασιλείαν διαρκέσασιν, καθ' ὃν
πρῶτος ἀλλόφυλος Ἡρῴδης τὴν κατὰ Ἰουδαίων ἐπιτρέπεται ὑπὸ
Ῥωμαίων ἀρχήν, ὡς μὲν Ἰώσηπος παραδίδωσιν, Ἰδουμαῖος ὢν κατὰ
πατέρα τὸ γένος Ἀράβιος δὲ κατὰ μητέρα, ὡς δ' Ἀφρικανός, (οὐχ ὁ
τυχὼν δὲ καὶ οὗτος γέγονε συγγραφεύς), φασὶν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν
ἀκριβοῦντες Ἀντίπατρον (τοῦτον δ' εἶναι αὐτῷ πατέρα) Ἡρῴδου τινὸς
Ἀσκαλωνίτου τῶν περὶ τὸν νεὼ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱεροδούλων καλου-
μένων γεγονέναι· ὃς Ἀντίπατρος ὑπὸ Ἰδουμαίων λῃστῶν παιδίον 3
αἰχμαλωτισθεὶς σὺν ἐκείνοις ἦν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν πατέρα
πτωχὸν ὄντα καταθέσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐντραφεὶς δὲ τοῖς ἐκείνων
ἔθεσιν ὕστερον Ὑρκανῷ τῷ Ἰουδαίων ἀρχιερεῖ φιλοῦται. τούτου

4—6 Gen. 49, 10 — **11** Ioseph. A. I. 14, 8. 121. B. I. 1, 123. 181 — **12** vgl. S. 58, 17—60, 4 ecl. proph. 158, 4 ff. dem. ev. 8, 1, 44.

ATERBDMΣΛ

1 *ὁ* ABDM > TER | **2** ς̄ ABM 23, 18 **Σ 1 E** | **4** *οὐδὲ ΠΛ* [ecl. proph. 21, 26. 24, 26. 188, 2 dem. ev. 2, 2, 7. 7, 1, 116. 3, 53. 8, 1, 2. 24. 29. 32. 45] *καὶ* Σ[=𝔖] [ecl. proph. 158, 12 dem. ev. 1, 3, 45. 3, 2, 33. 34. 36. 8, 1, 25] | **5** *φήσασ* BD | **5/6** *ᾧ ἀπόκειται* ATᶜER¹MΣ[=𝔖]Λ [ecl. proph. 158, 13. 188, 3 dem. ev. 2, 2, 7. 3, 2, 33. 36. 7, 1, 116. 3, 53. 55. 8, 1, 34] *ὃ ἀποκειται* T¹Rᶜ *ὃ ἀπέκειτο* B *ᾧ ἀπέκειτο* D *τὰ ἀποκείμενα αὐτῶι* ecl. proph. 21, 27. 26, 12 ff. 27, 18 dem. ev. 1, 3, 45. 8, 1, 2. 3. 8. 24. 25. 45. 51. 52. 57. 69. 70. 71 | **6** *ἔσεσθαι ἐθνῶν* BDM *ἐθνῶν ἔσεσθαι* ATER | **7** *ὃν* in *ὁ* durch Rasur corr. T | **8** *αὐτοὺσ* D | *χρόνον* AEʳBDM *χρόνων* TE¹R | **9** *κα-ταρξάμενοσ* M¹ corr. Mᶜ | **10** *ἰουδαίαν* T¹ corr. T¹ | *ἐπιτρεπται* M¹ *ἐπιτε-τρεπται* Mᶜ | **11** *μὲν* ARB *μὲν ὁ* TEDM | *ἰδουμαῖοσ* TERBDMΣΛ *ἰουδαῖοσ* A **13** *φασιν* RBDMΛ [ecl. proph.] *ὥς φασὶν* ATEΣ | *οἱ τὰ* ATERDMΣΛ [ecl. proph.] *οἵ τε* B | **14** *ἀντίπατρον τοῦτον δ' εἶναι αὐτῷ π̄ρα* BDMΣ [ecl. proph.] *ἀντίπατρον τοῦτον δ' εἶναι αὐτὸν πρα* TER *ἀντίπατρον* in *ἀντιπάτρου* corr. Tʳ *ἀντιπάτρου τοῦτον δὲ* A | *ἡρώδου υἱὸν δὲ ἡρώδου τινὸσ* Tʳ *ἡρώδου υἱὸν ἡρώδου τινὸσ* R | **18** *πτωχὸν* TERBDM *πένητα* A | **19** *ἔθεσιν* A vgl. 58, 21 *ἤθεσιν* TERBDM | *τῷ* TERM *τῷ τῶν* A *τῶν* BD | *ἰδουμαίων* M | *τούτου* TERBDMΛ *τούτω παῖσ* A

Haec Ioseppus.

[IIII] Per idem tempus Herodes primus ex alienigenarum genere ortus § 6 1
regnum Iudaicae gentis obtinuit. et in ipso conpletur prophetia, quam
Moyses ante praedixerat, quod non deficeret princeps ex Iuda
neque dux de femoribus eius, usque quo veniret cui reposi-
tum est. de quo etiam pronuntiat idem Moyses, quia ipse sit ex-
pectatio gentium. inperfectus namque huius praesagii pendebat even- 2
tus, donec sub propriae gentis principibus regerentur, qui incipientes
ab ipso Moyseo, qui haec praedixerat, usque ad Augusti imperium
perdurarunt. quo in tempore primus, ut supra dixi, Herodes externi
generis vir a Romanis Iudaeorum suscepit principatum. qui Herodes
secundum ea quidem quae Ioseppus tradit ex Idumaeorum gente pa-
ternum genus, ex Arabum vero materni sanguinis originem deducebat.
Africanus autem, qui et ipse praecipuus in historiografis habetur:

›Aiunt‹, inquit, ›qui de eo diligentius explorarunt, Antipatrum quen-
›dam patrem esse Herodis Ascalonitae, qui et ipse fuerit Herodis cuius-
›dam filius templi Apollinis aeditui. hic Antipater ab Idumaeis la- 3
›tronibus captus admodum puer permansit cum praedonibus pro eo, quod
›pater eius rei familiaris inopia filium redimere non valeret. verum puer
›latronum vita et moribus institutus postmodum Hyrcano cuidam Iu-
›daeorum pontifici familiaris efficitur, ex quo nascitur Herodes hic, qui
›salvatoris temporibus fuit‹.

NPF

17 appollonis P^1F^1

γίνεται ὁ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἡρῴδης. εἰς δὴ οὖν τὸν 4
τοιοῦτον τῆς Ἰουδαίων περιελθούσης βασιλείας, ἐπὶ θύραις ἤδη καὶ
ἡ τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ προσδοκία παρῆν, ἅτε διαλε-
λοιπότων ἐξ ἐκείνου τῶν παρ' αὐτοῖς ἐξ αὐτοῦ Μωυσέως κατὰ
διαδοχὴν ἀρξάντων τε καὶ ἡγησαμένων. πρὸ μέν γε τῆς 5
αἰχμαλωσίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μεταναστάσεως ἐβασι-
λεύοντο, ἀπὸ Σαοὺλ πρώτου καὶ Δαυὶδ ἀρξάμενοι· πρὸ δὲ τῶν βασι-
λέων ἄρχοντες αὐτοὺς διεῖπον, οἱ προσαγορευόμενοι κριταί, ἄρξαντες
καὶ αὐτοὶ μετὰ Μωυσέα καὶ τὸν τούτου διάδοχον Ἰησοῦν· μετὰ δὲ 6
τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οὐ διέλιπον πολιτείᾳ χρώμενοι ἀριστο-
κρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας (οἱ γὰρ ἱερεῖς προεστήκεσαν τῶν πραγμάτων),
ἄχρι οὗ Πομπήιος Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐπιστὰς τὴν μὲν Ἱερουσαλὴμ
πολιορκεῖ κατὰ κράτος μιαίνει τε τὰ ἅγια μέχρι τῶν ἀδύτων τοῦ
ἱεροῦ προελθών, τὸν δ' ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ
διαρκέσαντα βασιλέα τε ὁμοῦ καὶ ἀρχιερέα, Ἀριστόβουλος ὄνομα ἦν
αὐτῷ, δέσμιον ἐπὶ Ῥώμης ἅμα τέκνοις ἐκπέμψας, Ὑρκανῷ μὲν τῷ
τούτου ἀδελφῷ τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν, τὸ δὲ πᾶν Ἰουδαίων
ἔθνος ἐξ ἐκείνου Ῥωμαίοις ὑπόφορον κατεστήσατο. αὐτίκα 7
γοῦν καὶ Ὑρκανοῦ, εἰς ὃν ὕστατον τὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων περιέστη
διαδοχῆς, ὑπὸ Πάρθων αἰχμαλώτου ληφθέντος, πρῶτος, ὡς γοῦν
ἔφην, ἀλλόφυλος Ἡρῴδης ὑπὸ τῆς συγκλήτου Ῥωμαίων Αὐγούστου
τε βασιλέως τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐγχειρίζεται, καθ' ὃν ἐναργῶς τῆς 8
τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐνστάσης, καὶ τῶν ἐθνῶν ἡ προσδοκωμένη
σωτηρία τε καὶ κλῆσις ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ παρηκολούθησεν·
ἐξ οὗ δὴ χρόνου τῶν ἀπὸ Ἰούδα ἀρχόντων τε καὶ ἡγουμένων, λέγω
δὲ τῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, διαλελοιπότων, εἰκότως αὐτοῖς καὶ
τὰ τῆς ἐκ προγόνων εὐσταθῶς ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα διαδόχους κατὰ

5—11 Ioseph. A. I. 11, 112. 111 vgl. ecl. proph. 155, 13 ff. — **20/21** S. 48, 2 ff.

ATERBDMΣΛ

5 *μέν* TERBDM *μέντοι* A | **7** *ἀπὸ* ABD Ios *ὑπὸ* TERMΣ | *ἀρξαμένου* T^1 corr. T^1 | **9** *μωσέωσ* M | **10** *οὐ διέλιπον* ARBM *οὐ διέλειπον* TE > D | **11** *ἱερεῖσ* TEBD [ecl. proph.] *ἀρχιερεῖσ* ARMΣΛ beides Ios HSS **15/16** *ἀριστόβουλοσ — αὐτῷ* > T^1 + T^{cm} | **15** *ὄνομα* > B + B^{cm} | **17** *δὲ* > T^1 + T^c | **19** *δ' οὖν* M | **21/22** *αὐγούστου τε* TERBDM *καὶ αὐγούστου* A | **22** *τοῦ ἰουδαίων ἔθνουσ* B | *ἐναργῶς* > BD | **23** *τοῦ* > B | **24** *τε καὶ* TERBDMΛ *τέλοσ ἐλάμβανεν καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν* A *und die Erwartung der Erlösung und die Berufung der Heiden wurde vollendet wie gesagt ist in der Weissagung* Σ | **25** *ἀπὸ* BDM *ἐξ* ATER | *λόγω* T^1 corr. T^1 | **26** *τοῦ ἐκ τῶν* BD | **27** *ἐκ* > M

[V] Haec Africanus. | igitur cum in hominem externae gentis Iudaeorum 4
devenisset imperium, imminebat sine dubio etiam illa profeticis praedicta
vocibus expectatio gentium, quippe cum defecisset apud eos ab origine
ipsius Moysei coepta principum regumque successio. prius enim quam 5
in captivitatem Babyloniae ducerentur, regnavit apud eos Saul primus
et inde David. nam ante reges a iudicibus regebantur, qui post
Moysen et Iesum successorem eius gentis illius tenuerunt principatum.
post reditum vero de Babylonia non defuere eis gubernacula disciplinis 6
optimis instituta. per pontifices etenim rerum summa gerebatur, donec
Pompeius Romanorum magistratus adveniens Hierosolyma urbem quidem Romanis armis oppugnaret et caperet, sancta vero et sacratissima
quaeque templi pollueret, ita ut ne ab ipsis quidem adytis ingressum
temperaret hostilem. eum vero, qui per avitam successionem per idem
tempus regno simul et pontificio fungebatur, Aristobolum nomine
vinctum cum liberis Romam misit, Hyrcano fratri eius pontificatum
relinquens. omnem vero Iudaeorum gentem ex illo tributariam Romano fecit imperio. sed Hyrcano, in quem ultimum Iudaeorum gentis 7
pontificatus fuerat devolutus, a Parthis capto, primus, sicut supra dixi,
externi generis vir Herodes per senatus consultum Augusto imperante
Iudaeorum gentis adipiscitur gubernacula. sub quo imminente iam 8
salvatoris adventu etiam gentium salus et vocatio expectata illa secundum ea, quae prophetae praedixerant, consecuta est. ex quo utique
tempore interrupta successionis serie ducum vel principum, qui de Iudae femoribus descendebant, consequenti ratione ordo quoque sacerdotii ab avis et proavis indeclinabiliter currens repente confunditur.

NPF

4 moysei] *NP*[2] mosei *P*[1]*F*[2] mose *F*[1] | coepta] *libri*, sceptra *edd.* 6 reges a] *PF cum Graecis*, rege saulo *N* | 7 moyse *PN* | tenuerant *P* 10 hierusolimam *NF* | 12 ita ut] aut *P*[1], ut *P*[2] | 17 ultimus *P* 21 gentilium *P*

γενεὰν προϊούσης ἀρχιερωσύνης παραχρῆμα συγχεῖται. ἔχεις καὶ 9
τούτων ἀξιόχρεων τὸν Ἰώσηπον μάρτυρα, δηλοῦντα ὡς τὴν βασι-
λείαν παρὰ Ῥωμαίων ἐπιτραπεὶς Ἡρώδης οὐκέτι τοὺς ἐξ ἀρχαίου
γένους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἀλλά τισιν ἀσήμοις τὴν τιμὴν ἀπένεμεν·
τὰ ὅμοια δὲ πρᾶξαι τῷ Ἡρώδῃ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἱερέων
Ἀρχέλαόν τε τὸν παῖδα αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦτον Ῥωμαίους, τὴν ἀρχὴν
τῶν Ἰουδαίων παρειληφότας. ὁ δ' αὐτὸς δηλοῖ ὡς ἄρα καὶ 10
τὴν ἱερὰν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως πρῶτος Ἡρώδης ἀποκλείσας ὑπὸ
ἰδίαν σφραγῖδα πεποίηται, μηκέτ' αὐτὴν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἔχειν ὑφ'
ἑαυτοὺς ἐπιτρέψας· ταὐτὸν δὲ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀρχέλαον καὶ μετὰ
τοῦτον Ῥωμαίους διαπράξασθαι. καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν εἰρήσθω 11
εἰς ἑτέρας ἀπόδειξιν προφητείας κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σωτῆρος
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πεπερασμένης. σαφέστατα γοῦν ἐν τῷ
Δανιὴλ ἑβδομάδων τινῶν ἀριθμὸν ὀνομαστὶ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου
περιλαβὼν ὁ λόγος, περὶ ὧν ἐν ἑτέροις διειλήφαμεν, μετὰ τὸ τούτων
συμπέρασμα ἐξολοθρευθήσεσθαι τὸ παρὰ Ἰουδαίοις χρῖσμα προφη-
τεύει· καὶ τοῦτο δὲ σαφῶς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ γενέσεως ἀποδείκνυται συμπεπληρωμένον. ταῦτα δ'
ἡμῖν ἀναγκαίως εἰς παράστασιν τῆς τῶν χρόνων ἀληθείας προ-
τετηρήσθω.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίαν διαφόρως ἡμῖν ὅ Z 7 1
τε Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς εὐαγγελιζόμενοι παραδεδώκασι διαφωνεῖν
τε νομίζονται τοῖς πολλοῖς τῶν τε πιστῶν ἕκαστος ἀγνοίᾳ τἀληθοῦς
εὑρησιλογεῖν εἰς τοὺς τόπους πεφιλοτίμηται, φέρε, καὶ τὴν περὶ
τούτων κατελθοῦσαν εἰς ἡμᾶς ἱστορίαν παραθώμεθα, ἣν δι' ἐπι-

1—7 Ioseph. A. I. 20, 247. 249 vgl. ecl. proph. 160, 7—21 dem. ev. 8, 2, 93. 94 — **7—11** A. I. 18, 92. 93 vgl. ecl. proph. 160, 25—161, 2 dem. ev. 8, 2, 95 — **13** Daniel 9, 24—27 — **15** ecl. proph. 153, 12—165, 7 dem. ev. 8, 2, 55—129

ATERBDMΣΛ

3 *ρωμαίοισ* B | *τοῦ* BD | **4** *ἱερεῖς* T[1] corr. T[c] | *ἀπένεμεν* ABDM ecl. proph. Ios *ἀπένειμεν* TE *ἀπένειμε* R | **5** *ἱερέων* TERBDMΛ Ios *ἀρχιερέων* AΣ ecl. proph. dem. ev. | **6** *μετὰ τοῦτον* ATER ecl. proph. dem. ev. Ios *τὰ τοῦτον* M *μετ' αὐτὸν* BD [Phot. p. 318[b], 13] | **11** *τοῦτον*] *το* M | **12** *ἑτέρασ* AΣ *ἑτέραν* TERBDM nicht übersetzt Λ | **13** *γὰρ* T[r] *δ' οὖν* B | **15** *περιειλήφαμεν* M | **17** *τῆς* > T[1] + T[c] | *ἡμῶν* > M **18** *γεννήσεωσ* B | **19 20** *προτετηρήσθω* ATBDMΣΛ *προτεθείσθω* ER **21** *Z* ABMΣER | **22** *ὁ* > BD | **23** *τε νομίζονται* ABDMΣΛ *γε νομίζοντες* TER | *ἕκαστοσν* (so, *σ* auf Rasur) M

habes et de his idoneum testem ipsum Ioseppum, qui indicat Herodem, 9
postquam regnum sibi Iudaeorum a Romanis concessum est, non iam
secundum generis ordinem constituisse pontifices, sed ignobilibus qui-
busque sacerdotia permisisse. similia quoque in sacerdotibus ordinandis
egisse etiam successorem eius Archelaum refert, post quem Iudaeorum
imperium dicit recepisse Romanos. idem ipse Ioseppus indicat, quod 10
etiam sacram vestem pontificis summi Herodes obclusam sub sig-
naculo suo tenuerit nec umquam pontificibus usum eius potesta-
temve permiserit. hoc idem et successor eius Archelaus, hunc et
Romani post ipsos morem pontificalis iniuriae tenuere. haec autem 11
dicta sint nobis adprobare volentibus veritatem prophetiae, quae in adventu domini nostri et salvatoris impleta est. sed et apud Danihelum prophetam evidenter numerus septimanarum, qui usque ad Christum ducem futurus designatur, impletus est. de quibus in aliis locis exposuimus. post quarum septimanarum consummationem abolendum esse chrisma, quod apud Iudaeos sacratissimum servabatur, idem propheta designat. quod quidem manifestissime eo ipso tempore, quo dominus noster Iesus Christus advenit, probatur impletum. haec autem a nobis pernecessario relata ad ostendendam veritatem temporum teneantur.

[VI] Verum quoniam de generationibus Christi varie nobis Matthaeus Z 7 1
et Lucas euangelistae tradiderunt et contraria sibi a quam plurimis dicere putantur, in quo etiam nonnulli fidelium veritatis ignorantia commenta quaedam pro suis quisque opinationibus conantur adhibere, etiam de hoc historiam, quae ad nos usque deducta est, in medium

NPF

12 danihelem *F* | 17 eo] et *P*

στολῆς Ἀριστείδῃ γράφων περὶ συμφωνίας τῆς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις γενεαλογίας ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἀφρικανὸς ἐμνημόνευσεν, τὰς μὲν δὴ τῶν λοιπῶν δόξας ὡς ἂν βιαίους καὶ διεψευσμένας ἀπελέγξας, ἣν δ' αὐτὸς παρείληφεν ἱστορίαν, τούτοις αὐτοῖς ἐκτιθέμενος τοῖς ῥήμασιν·

»Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ ἠριθμεῖτο ἢ 2
»φύσει ἢ νόμῳ, φύσει μέν, γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δέ,
»ἑτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου
»(ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο ἐλπὶς ἀναστάσεως σαφής, τὴν μέλλουσαν
»ἐπαγγελίαν ἀναστάσει ἐμιμοῦντο θνητῇ, ἵνα ἀνέκλειπτον τὸ ὄνομα
»μείνῃ τοῦ μετηλλαχότος)· ἐπεὶ οὖν οἱ τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμ- 3
»φερόμενοι, οἳ μὲν διεδέξαντο παῖς πατέρα γνησίως, οἳ δὲ ἑτέροις
»μὲν ἐγεννήθησαν, ἑτέροις δὲ προσετέθησαν κλήσει, ἀμφοτέρων γέ-
»γονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν γεγεννηκότων καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων.
»οὕτως οὐδέτερον τῶν εὐαγγελίων ψεύδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ 4
»νόμον· ἐπεπλάκη γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη, τό τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος
»καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Ναθαν, ἀναστάσεσιν ἀτέκνων καὶ δευτερογαμίαις
»καὶ ἀναστάσει σπερμάτων, ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλων

6—S. 62, 2 Quaest. ad Stephanum [Mai, Nova patr. bibl. 4, 231 f.; q = cod. Palat. 220, nur bis S. 56, 4 *διηγήσομαι*; n = Catene des Niketas, deren Varianten Spitta, der Brief des Julius Africanus an Aristides, anführt; m = Catene des Makarios, deren Varianten Routh, Reliquiae sacrae 2, 334 ff. anführt; vollständig ist nur q angeführt nach eigener Collation] — **11**—S. 58, 14 excerpirt in einer Homilie auf die Geburt Mariae, die verschiedenen Verfassern zugeschrieben wird (Migne 97, 850 ff.) = h, die Varianten führe ich nur z. Th. an

ATERBDMΣΛ

1 *τοῖς* > B | **3** *μὲν δὴ* TE^{1}BDM *μὲν* A, E durch Rasur corr., R | *λοιπῶν* ΠΛ *πολλῶν* Σ | *ὡς ἂν* > BD | **4** *ἀποδείξασ* B | **5** *ἐκτιθέμενοσ τοῖσ ῥήμασιν* AT^{1}B *τοῖσ ῥήμασιν ἐκτιθέμενοσ* T^{c}ERDM | **6** *γὰρ* TERBDMqΣ > A | *ἠριθμεῖτο* ABDMq *ἠρίθμητο* TER | **8** *ἑτέρου παιδοποιουμένου* AB DMq *ἑτέρῳ παιδοποιουμένῳ* TER | **9** *ὅτι γὰρ οὐδέπω* ATERBDΣΛ *ἔτι γὰρ οὐδέπω* M *οὐδέπω γὰρ αὐτοῖσ* q *αὐτοῖς* auch in mn | *σαφὴσ* ATERBDΣn *ἀφῆσ* Mq | **10** *θνητοὶ* Σ | **10/11** *τὸ ὄνομα μείνῃ* ATERqmn *τὸ ὄνομα μένῃ* DM *μένῃ τὸ ὄνομα* B | **16** *ἐπεπλάκη* T^{r}, E corr., RBhn *ἐπεπλάκει* T^{1}E^{1}DMq *συνεπεπλάκει* A | *τά* BD | **17** *τοῦ* > q | *τὰ* BD > q | *ἀπὸ* > q **17** *ἀναστάσεσιν* AT^{c}ERMh *ἀνάστασιν* T^{1}BD *ἀναστάσει* q Africanus schrieb *τελευταῖς* | **18** *ἀναστάσει* T durch Rasur corr., ERqmn *ἀναστάσεισ* T^{1}BD *ἀναστάσεσι* A *ἀναστάσεσιν* M | *ἄλλων* TERBDMqn *ἄλλωσ* A

proferamus. Africanus, cuius superius fecimus mentionem, scribens ad Aristiden quendam de euangeliorum consonantia et de genealogiis, quae a Matthaeo et Luca diverse referuntur, ceterorum quidem opiniones procul a veritate errantes coarguit, ipse autem historiam quam compererat his ipsis protulit verbis:

»Apud gentem«, inquit, »Israhel generationum nomina nunc secun- 2
»dum naturae, nunc etiam secundum legis ordinem numerantur. naturae
»quidem successiones habentur, quae ex seminis vel sanguinis veritate
»descendunt, legis autem quis filius alio generante substituitur sub
»nomine fratris defuncti sine liberis. cum enim resurrectionis inter eos
»spes necdum fuisset accepta, per haec resurrectionis quandam imita-
»bantur imaginem, uti ne nomen generis vitium sterilitatis aboleret.
»cum ergo huiuscemodi apud eos generationum ordines servarentur, ut 3
»quidam ex ipso germine, quidam ex substitutione ab aliis generati aliis
»filii legis beneficio deputarentur, a singulis euangelistarum utriusque
»modi commemorata successio est, id est, ut alter eorum eum qui
»genuisset, alter vero eum qui quasi genuisse videretur exponeret. et 4
»ita fit, ut neutrum euangelium mentiatur, dum aliud naturae ordinem,
»aliud legis exequitur. reconiunctum namque sibi est invicem genus
»et illud, quod per Salomonem, et illud, quod per Nathan deducitur,

NPF

2 aristidem *P* | 4 oberrantes *N* | 9 quis] *N*P^1*F*, cum quis P^2
12 vitium st. aboleret] *P* uitio st. aboleret *F* uitio st. aboletur *N*

»νομίζεσθαι, τῶν μὲν δοκούντων πατέρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων· ὡς
»ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις κυρίως ἀληθεῖς οὔσας ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ πο-
»λυπλόκως μέν, ἀλλ' ἀκριβῶς κατελθεῖν. ἵνα δὲ σαφὲς ᾖ τὸ λεγό- 5
»μενον, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν γενῶν διηγήσομαι. ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ διὰ
»Σολομῶνος τὰς γενεὰς καταριθμουμένοις τρίτος ἀπὸ τέλους εὑρίσκε-
»ται Ματθαν, ὃς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, τοῦ Ἰωσὴφ τὸν πατέρα· ἀπὸ
»δὲ Ναθαν τοῦ Δαυὶδ κατὰ Λουκᾶν ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους
»Μελχι· Ἰωσὴφ γὰρ υἱὸς Ἡλι τοῦ Μελχι. σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν κει- 6
»μένου τοῦ Ἰωσήφ, ἀποδεικτέον πῶς ἑκάτερος αὐτοῦ πατὴρ ἱστορεῖ-
»ται, ὅ τε Ἰακὼβ ὁ ἀπὸ Σολομῶνος καὶ Ἡλι ὁ ἀπὸ τοῦ Ναθαν
»ἑκάτερος κατάγοντες γένος, ὅπως τε πρότερον οὗτοι δή, ὅ τε Ἰα-
»κὼβ καὶ ὁ Ἡλι, δύο ἀδελφοί, καὶ πρό γε, πῶς οἱ τούτων πατέρες,
»Ματθαν καὶ Μελχι, διαφόρων ὄντες γενῶν, τοῦ Ἰωσὴφ ἀναφαίνον-
»ται πάπποι. καὶ δὴ οὖν ὅ τε Ματθαν καὶ ὁ Μελχι, ἐν μέρει τὴν 7
»αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, ὁμομητρίους ἀδελφοὺς ἐπαιδοποιήσαντο,
»τοῦ νόμου μὴ κωλύοντος χηρεύουσαν, ἤτοι ἀπολελυμένην ἢ καὶ τε-
»λευτήσαντος τοῦ ἀνδρός, ἄλλῳ γαμεῖσθαι· ἐκ δὴ τῆς Ἐσθα (τοῦτο 8
»γὰρ καλεῖσθαι τὴν γυναῖκα παραδέδοται) πρῶτος Ματθαν, ὁ ἀπὸ
»τοῦ Σολομῶνος τὸ γένος κατάγων, τὸν Ἰακὼβ γεννᾷ, καὶ τελευ-
»τήσαντος τοῦ Ματθαν Μελχι, ὁ ἐπὶ τὸν Ναθαν κατὰ γένος ἀνα-
»φερόμενος, χηρεύουσαν, ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους
»ὤν, ὡς προεῖπον, ἀγαγόμενος αὐτήν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἡλι. οὕτω δὴ 9

6 Matth. 1, 15. 16 — 7 Luc. 3, 23. 24

ATERBDMΣΛ

1 ὠσ Π καὶ q | 4 ἐναλλαγὴν TEDM vgl. Quaest. ad Steph. p. 273 ἐπαλλαγὴν ARqn *die Verschiedenheit* Σ ἀκολουθίαν BD^{cm}Λ | 5 καταριθμουμένοισ AT^{1}EMΣh καταριθμούμενοσ T^{r}RBD | nach τέλους + κατὰ τὸν ματθαῖον T^{r} | 7 τοῦ Δαυὶδ > B τοῦ δαδ + B^{cm} | τὸν λουκᾶν T^{r} | 8 ἰωσὴφ γὰρ υἱὸσ ἠλὶ τοῦ μελχὶ BDMΣΛ οὗ υἱὸς ὁ ἠλὶ ὁ τοῦ ἰωσὴφ πατὴρ ATERn | 8/9 ἐγκειμένου T^{1}, durch Rasur corr. | 10 ὁ ἀπὸ TERMm ἀπὸ ABDh | + ὁ ἠλὶ T^{r}, m | ὁ ἀπὸ ATERM ἀπὸ BDh | τοῦ TERBDM > A | 11 ἑκάτερος — γένος > n ἑκάτερον T^{1}h corr. T^{c}, Africanus hatte ἑκάτερος nicht | γένοσ TERBDMh τὸ γένοσ A, Africanus schrieb κατάγων τὸ γένος | 12 καὶ ὁ T^{c}ERMmn καὶ AT^{1}BD | πρό γε TERBDMΣn πρόσ γε A, voreusebianische Corruptel, πρότερον — πῶς halte ich für interpolirt | 13/14 διαφόρων — Μελχὶ > Σ | 14 καὶ ὁ ATERMn καὶ BD | 15 ἀγαγόμενοι AT^{c}ERM ἀγόμενοι T^{1}BDh | 16 ἢ > B 17/18 ἐκ — καλεῖσθαι > B | 17 δὲ D | 19 τὸ γένοσ κατάγων ATERn ///////// κατάγων D κατάγων M κατάγων τὸ γένοσ Bh τὸ γένοσ bezeugt Σ 21 αὐτῆς > B | 22 προείπομεν BΣ προείπωμεν D | ἀγαγόμενοσ ABDM ἀγόμενοσ TERh | αὐτὸν BD corr. D^{cm}D^{r} | δὴ ABDM > TERm

»per legales substitutiones, quae fiebant his, qui sine liberis decedebant,
»et per secundas nihilominus nuptias, quibus unus atque idem aliis
»parentibus progenitus aliorum esse filius videbatur. et ita fit, ut utra-
»que narratio generationum usque ad Ioseph verissimis lineis deducatur
»diverso quidem, sed satis explorato ordine designata. ut autem clarius 5
»fiat quod dicitur, ipsas generationum consequentias enarrabimus. a
»David per Salomonem generatio, quam dinumerat Matthaeus, tertium
»a fine facit Matthan, qui dicitur genuisse Iacob patrem Ioseph. per
»Nathan vero de David Lucas generationum ordinem texens, tertium
»nihilominus eiusdem loci facit Melchi. dicit enim: Ioseph, qui fuit
»Heli, qui fuit Melchi. nobis ergo imminet ostendere, quomodo 6
»Ioseph dicitur secundum Matthaeum quidem patrem habuisse Iacob.
»qui deducitur per Salomonem, secundum Lucam vero Heli, qui dedu-
»citur per Nathan, utque isti ipsi, id est Iacob et Heli, qui erant duo
»fratres habentes alius quidem Matthan, alius autem Melchi patres ex
»diverso genere venientes, etiam isti Ioseph avi esse videantur. est ergo 7. 8
»modus iste: Matthan et Melchi diversis temporibus de una eademque
»uxore Estha nomine singulos filios procrearunt, quia Matthan, qui per
»Salomonem descendit, uxorem eam primus acceperat et relicto uno filio
»Iacob nomine defunctus est. post cuius obitum, quoniam lex viduam
»alii viro non vetat nubere, Melchi qui per Nathan genus ducit, cum
»esset ex eadem tribu, sed non ex eodem genere, relictam Matthae acce-
»pit uxorem, ex qua et ipse suscepit filium nomine Heli, per quod ex
»diverso patrum genere efficiuntur Iacob et Heli uterini fratres, quorum 9

NPF

12 dicitur] *N* qui dicitur *PF* | **15** patres] P^b (*vel* P^2) *cum Graecis*, patrem P^a (*vel* P^1)*F* fratrem *N* | **19** filio uno *P*

»διαφόρων δύο γενῶν εὑρήσομεν τόν τε Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἠλὶ ὁμομη-
»τρίους ἀδελφούς, ὧν ὁ ἕτερος, Ἰακώβ, ἀτέκνου τοῦ ἀδελφοῦ τελευ-
»τήσαντος Ἠλί, τὴν γυναῖκα παραλαβών, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τρίτον
»τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ (καὶ κατὰ λόγον, δι' ὃ γέγραπται
»»Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσήφ«), κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἠλὶ
»υἱὸς ἦν· ἐκείνῳ γὰρ ὁ Ἰακώβ, ἀδελφὸς ὤν, ἀνέστησεν σπέρμα.
»δι' ὅπερ οὐκ ἀκυρωθήσεται καὶ ἡ κατ' αὐτὸν γενεαλογία· ἣν Ματ- 10
»θαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξαριθμούμενος »Ἰακὼβ δέ« φησὶν »ἐγέν-
»νησεν τὸν Ἰωσήφ«, ὁ δὲ Λουκᾶς ἀνάπαλιν »ὃς ἦν, ὡς ἐνομί-
»ζετο (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προστίθησιν) τοῦ Ἰωσὴφ τοῦ Ἠλὶ τοῦ
»Μελχί«. τὴν γὰρ κατὰ νόμον γένεσιν ἐπισημότερον οὐκ ἦν ἐξει-
»πεῖν. καὶ τὸ »ἐγέννησεν« ἐπὶ τῆς τοιᾶσδε παιδοποιίας ἄχρι τέλους
»ἐσιώπησεν, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος ἕως »τοῦ Ἀδὰμ τοῦ θεοῦ«
»κατ' ἀνάλυσιν. οὐδὲ μὴν ἀναπόδεικτον ἢ ἐσχεδιασμένον ἐστὶν τοῦτο. 11
»τοῦ γοῦν σωτῆρος οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς, εἴτ' οὖν φανητιῶντες
»εἴθ' ἁπλῶς ἐκδιδάσκοντες, πάντως δὲ ἀληθεύοντες, παρέδοσαν καὶ
»ταῦτα· ὡς Ἰδουμαῖοι λῃσταὶ Ἀσκάλωνι πόλει τῆς Παλαιστίνης ἐπελ-
»θόντες, ἐξ εἰδωλείου Ἀπόλλωνος, ὃ πρὸς τοῖς τείχεσιν ἵδρυτο, Ἀν-
»τίπατρον Ἡρῴδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα πρὸς τοῖς ἄλλοις σύλοις
»αἰχμάλωτον ἀπῆγον, τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ καταθέσθαι μὴ
»δύνασθαι τὸν ἱερέα ὁ Ἀντίπατρος τοῖς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν ἐν-
»τραφείς, ὕστερον Ὑρκανῷ φιλοῦται τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ·
»πρεσβεύσας δὲ πρὸς Πομπήιον ὑπὲρ τοῦ Ὑρκανοῦ καὶ τὴν βασιλείαν 12
»ἐλευθερώσας αὐτῷ ὑπὸ Ἀριστοβούλου τοῦ ἀδελφοῦ περικοπτο-
»μένην, αὐτὸς ηὐτύχησεν, ἐπιμελητὴς τῆς Παλαιστίνης χρηματίσας·

5. 8. 9 Matth. 1, 16 — **9—11** Luc. 3, 23. 24 — **13** Luc. 3, 38

ATERBDMΣΛ

2 *ὁ* > T¹ + Tᶜ | **3/4** *τρίτον τὸν* ARMh *τρίτον* TEBD Africanus schrieb *τρίτον ⟨ἀπὸ τῆς Ἐσθα⟩ τὸν* | **4** *λόγον διὸ γέγραπται* TEMh *λόγον διὸ καὶ γέγραπται* AR *νόμον δὲ* B¹ *νόμον δὲ διὸ γέγραπται* Bᶜᵐ D *διὸ γέγραπται* Σ *δι' ὃ καὶ γέγραπται* Λ *καὶ κατὰ λόγον* > ΣΛ | **9** *ὃσ ἦν* TEh *ὼσ ἦν* BD *υσ̄ ἦν* M *ὃσ ἦν υσ̄* A *quod (putabatur) esse filius* Λ | **10** *καὶ γὰρ καὶ* ABD *καὶ γὰρ* TERMhm | **11/12** *ἐξῆν εἰπεῖν* M | **13** *ἀδὰμ τοῦ θῡ* TERBDMΣhmn *ἀδὰμ καὶ τοῦ θῡ* AΛ | **14** *οὐδὲ μὴν* TᶜERDMΣ γρ *οὐδὲ μὴν* A¹ᵐ *οὐδὲ μὲν* B¹ *οὐδὲν μὲν* AT¹, B¹ corr. *οὐ μὴν* und *οὐ μὲν* n | **17** *λῃσταὶ* > Σ | **20** *τῷ* auf Ras. Tʳ *ἐν τῷ* Eʳ *τὸ* B | **21** *ἔθεσιν* AʳT, E durch Rasur corr., RBDΣ *ἔθνεσιν* A¹E¹M | **23** *τοῦ* > T¹ + Tᶜ | **25** *εὐτύχησεν* B *ἐστύχησεν* D *ἠτύχησεν* M *χρηματίσασ* TERM *χρηματήσασ* D *χρηματίσαι* An *προκόψασ* B

»alter, id est Iacob, fratris Heli sine liberis defuncti uxorem ex mandato
»legis accipiens genuit Ioseph natura quidem germinis suum filium,
»propter quod et scribitur: Iacob autem genuit Ioseph, secun-
»dum legis vero praeceptum Heli efficitur filius, cuius Iacob, quia frater
»erat, uxorem ad suscitandum fratri semen acceperat. et per hoc rata 10
»invenitur atque integra generatio et ea, quam Matthaeus enumerat
»dicens: Iacob autem genuit Ioseph, et ea, quam Lucas competenti
»observatione designat dicens quod putabatur esse filius Ioseph,
»qui fuit Iacob. qui et ipse subsonante eadem distinctione Heli esse
»filius putabitur, qui fuerat Melchi, quia legalem hanc successionem,
»quae velut adoptione quadam erga defunctos constat magis quam ger-
»minis veritate, conpetenti satis per hoc designavit indicio observans
»euangelista, ne omnino in huiuscemodi successionibus genuisse aliquem
»nominaret, per quod digna distinctione non descendens, sed ascendens
»usque ad Adam et ad ipsum usque pervenit deum. haec autem non 11
»nobis ad subitum repperta aut absque ullis auctoribus commentata
»sunt, sed ipsi haec salvatoris nostri secundum carnem propinqui, seu
»studio tanti seminis demonstrandi sive docendi quae secundum veri-
»tatem gesta sunt, tradiderunt, addentes etiam haec, quod cum Idumaei
»latrones Ascalonitanae civitati inruentes et de Apollinis templo, quod
»muro urbis adhaerebat, cum ceteris spoliis etiam Antipatrum Herodis
»cuiusdam aeditui filium captivum diripuissent, accidisse postmodum, ut
»ad amicitias Hyrcani pontificis Antipater perveniret, cuius principatum, 12
»quod in quam plurimis iuvisset, defuncto eodem Hyrcano Herodi filio

NPF

18 siue docendi] *P* seu edocendi *N*F^2 siue edocendi F^1 | 20 appollonis P^1

›διαδέχεται δὲ τὸν Ἀντίπατρον, φθόνῳ τῆς πολλῆς εὐτυχίας δολο-
›φονηθέντα, υἱὸς Ἡρῴδης, ὃς ὕστερον ὑπ' Ἀντωνίου καὶ τοῦ Σεβαστοῦ
›συγκλήτου δόγματι τῶν Ἰουδαίων ἐκρίθη βασιλεύειν· οὗ παῖδες
›Ἡρῴδης οἵ τ' ἄλλοι τετράρχαι. ταῦτα μὲν δὴ κοινὰ καὶ ταῖς Ἑλλή-
›νων ἱστορίαις· ἀναγράπτων δὲ εἰς τότε ἐν τοῖς ἀρχείοις ὄντων 13
›τῶν Ἑβραϊκῶν γενῶν καὶ τῶν ἄχρι προσηλύτων ἀναφερομένων, ὡς
›Ἀχιὼρ τοῦ Ἀμμανίτου καὶ Ῥοὺθ τῆς Μωαβίτιδος τῶν τε ἀπ' Αἰ-
›γύπτου συνεκπεσόντων ἐπιμίκτων, ὁ Ἡρῴδης, οὐδέν τι συμβαλλο-
›μένου τοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένους αὐτῷ καὶ τῷ συνειδότι τῆς
›δυσγενείας κρουόμενος, ἐνέπρησεν αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς τῶν γενῶν,
›οἰόμενος εὐγενὴς ἀναφανεῖσθαι τῷ μηδ' ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου
›συγγραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας ἢ προσηλύτους
›τούς τε καλουμένους γειώρας, τοὺς ἐπιμίκτους. ὀλίγοι δὴ τῶν 14
›ἐπιμελῶν ἰδιωτικὰς ἑαυτοῖς ἀπογραφὰς ἢ μνημονεύσαντες τῶν ὀνο-
›μάτων ἢ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγράφων, ἐναβρύνονται σῳζομένῃ
›τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύγχανον οἱ προειρημένοι, δεσπόσυνοι
›καλούμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸ σωτήριον γένος συνάφειαν ἀπό τε
›Ναζάρων καὶ Κωχαβα κωμῶν Ἰουδαϊκῶν τῇ λοιπῇ γῇ ἐπιφοιτή-
›σαντες καὶ τὴν προκειμένην γενεαλογίαν ἔκ τε τῆς Βίβλου τῶν ἡμε-
›ρῶν, ἐς ὅσον ἐξικνοῦντο, ἐξηγησάμενοι. εἴτ' οὖν οὕτως εἴτ' ἄλλως 15
›ἔχοι, σαφεστέραν ἐξήγησιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλος ἐξευρεῖν, ὥς ἔγωγε
›νομίζω πᾶς τε ὃς εὐγνώμων τυγχάνει. καὶ ἡμῖν αὕτη μελέτω, εἰ

7 vgl. Iudith 14, 10 — **7/8** Exod. 12, 38 vgl. Deut. 23, 8

A T E R B D M Σ Λ

1 *διὰ δέδεται* M | **2** *ὁ υσ̄* B | *καὶ τοῦ* > M | *des Königs Agostos* Σ | **3** *συγκλήτου* AT^1BDn *καὶ συγκλήτου* T^cREMΣ | *δόγματι* ABDM *δόγματοσ* TERΣ | *βασιλείαν* M | **5** *εἰσ τότε* TERBDM *εἰσ τὸ τότε* A | *ἀρχαίοισ* DM | **6** *ἄχρι προσηλύτων* TEBDMΣ *ἀρχιπροσηλύτων* AR | *ἀναφαινομένων* BD | *ὡσ* ABΣΛ *ἕωσ* TERDM | **7** *καὶ Ῥοὺθ*] *καιροῦ ὁ* B | **8** *συνεξελθόντων* M | *ὁ* > B | **11** *μὴ* T^1 *μὴδ'* T^c | **12** *τὸ γένος* > BD | *ἀναγαγεῖν* M | **12/13** *ἢ προσηλύτους* und *τοὺς ἐπιμίκτους* vor Eus. interpolirt | **13** *δὴ* AT^1B *δὲ* T^rERDM | **14** *ἢ* > B | **15** *σωζομένη* MΣ *σωζομένησ* ATERBD | **16** *συγγενείασ* M | *ὧ ἐνετύγχανον* M | **17** *τὴν*] *τὸ* D | **18** *κωχαβᾶ* AB *κωχαβὰ* M *cocchaba* Λ *χωχαβὰ* TER *χωχαβᾶ* D | **19** *προκειμένην* TERBDMn *προειρημένην* A | **19/20** Eus. fand einen lückenhaften Text vor, *partim memoriter* durch Conjectur ergänzt Λ *sie erzählten wie sie vermochten in Kraft aus dem Buch der Tage das ist aber aus der Genealogie* Σ | **21** *ἄλλοσ* AT^1ERM *ἄλλωσ* T^rBD | **22** *εἰ* auf Rasur T^c

»suo a Romanis per ambitionem regnum Iudaeae gentis acceperit. verum
»haec et in aliis Graecorum historiis designantur. sed illud praecipue 13
»supra dicti viri memoriae tradiderunt, quod per idem tempus omnes
»Hebraeorum generationes descriptae in archivis templi secretioribus
»habebantur, in quibus etiam alienigenarum quorumque continebantur
»origines, sicut Achior ex Ammanitis et Ruth ex Moabitis, alii etiam ex
»Aegypto qui dicuntur Israhelitis esse commixti. verum Herodes cum
»summam potestatem teneret, videns quod huiuscemodi generis indicia,
»si permanerent, offuscationis sibi plurimum quaererent, ignobilitatis
»suae conscientia exagitatus omnes libros, in quibus conscriptio generis
»habebatur, iussit incendi, aestimans se nobilem videri posse, si novi-
»cius esse et advena Israhelitici generis nullis conscriptionum fascibus
»urgeretur. verum fuere tum pauci diligentes et studiosi viri, qui vel 14
»descriptos ex parte aliqua huiuscemodi libros domi haberent vel etiam
»memoriter avitae ordinem prosapiae retinerent, praecipue quos demissa
»a proavis nobilitas commonebat. ex quibus fuerunt et hi, quos paulo
»ante memoravimus *δεσπόσυνοι*, id est heriles vel dominici appellati
»propter propinquitatem generis Christi, qui et Nazaraei fuerunt ex vico
»Cocchaba Iudaeorum, quique per omnem regionem circumeuntes or-
»dinem supra dictae generationis partim memoriter, partim etiam ex
»dierum libris, in quantum erat possibile, perdocebant. quibus ita a 15

NPF

4 generationes] P² *emendans*, generationem *NP¹F* | **12** esse *om. P* fascibus] *P* fastibus *NF* | **13** fuere tum] *P* fuere tunc *F* fueret (fieret *N^b*) ut *N* | **15** quos] *PF* quod N | **17** *δεσπόσυνοι*] desposynos *NF* despotynoe *P* | **19** coccaba *F*

›καὶ ἀμάρτυρός ἐστιν. τῷ μὴ κρείττονα ἢ ἀληθεστέραν ἔχειν εἰπεῖν· ›τό γέ τοι εὐαγγέλιον πάντως ἀληθεύει‹.

16 καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς προστίθησι ταῦτα·

›Ματθαν ὁ ἀπὸ Σολομῶνος ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ματθαν ἀπο›θανόντος, Μελχι ὁ ἀπὸ Ναθαν ἐκ τῆς αὐτῆς γυναικὸς ἐγέννησε τὸν ›Ηλι. ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοὶ Ἡλι καὶ Ἰακώβ. Ἡλι ἀτέκνου ἀπο›θανόντος ὁ Ἰακὼβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, ›κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἡλι. οὕτως ἀμφοτέρων ›ἦν υἱὸς ὁ Ἰωσήφ‹.

17 τοσαῦτα ὁ Ἀφρικανός. καὶ δὴ τοῦ Ἰωσὴφ ὧδέ πως γενεαλογουμένου, δυνάμει καὶ ἡ Μαρία σὺν αὐτῷ πέφηνεν ἐκ τῆς αὐτῆς οὖσα φυλῆς, εἴ γε κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον οὐκ ἐξῆν ἑτέραις ἐπιμίγνυσθαι φυλαῖς· ἑνὶ γὰρ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ δήμου καὶ πατριᾶς τῆς αὐτῆς ζεύγνυσθαι πρὸς γάμον παρακελεύεται, ὡς ἂν μὴ περιστρέφοιτο τοῦ γένους ὁ κλῆρος ἀπὸ φυλῆς ἐπὶ φυλήν. ὧδι μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἐχέτω·

H 8 1 ἀλλὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ταῖς προφητείαις ἀκολούθως ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους, Ἡρῴδης ἐπὶ τῇ τῶν ἐξ ἀνατολῆς μάγων ἀνερωτήσει ὅπῃ εἴη διαπυνθανομένων ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἑορακέναι γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα καὶ τῆς τοσῆσδε πορείας τοῦτ᾽ αἴτιον αὐτοῖς γεγονέναι, οἷα θεῷ προσκυνῆσαι τῷ τεχθέντι διὰ σπουδῆς πεποιημένοις, οὐ σμικρῶς ἐπὶ τῷ πράγματι, ἅτε κινδυνευούσης, ὥς γε δὴ ᾤετο, αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, διακινηθείς, πυθόμενος τῶν παρὰ τῷ ἔθνει νομοδιδασκάλων ποῦ

4—9 Ματθὰν—Ἰωσήφ] =| Quaest. ad Steph. p. 232 [qn, vgl. S. 54] — 6—9 ὁμομήτριοι—Ἰωσήφ in h — 13—15 Num. 36, 8. 9 vgl. Quaest. ad Steph. 1, 7 p. 224

ATERBDMΣΛ

1 ἀμάρτυρόσ T^c ERBDMn μὴ ἐμμάρτυρόσ A ///μάρτυρόσ [Rasur von 2 Buchstaben] T[1] | ἔστω B ἐστι D ι auf Rasur | τῶ > T[1] + T[1] oder T^c 2 γέ ATERDM μέν B | 4 nach Ματθαν 1 Buchstabe radirt T | 6 ἄρα > q | 9 ἦν υσ̄ ATERBhn υσ̄ ἦν DM υἱόσ q | 10 τοσαῦτα T durch Rasur corr., ERM τοσαῦτα δὴ A τοσαῦτα καὶ T^r BD καὶ durch ΣΛ nicht bezeugt 11 σὺν αὐτῶ > T[1] + T^{cm} | 13 αὐτοῦ > T[1] + T^c | 14 μὴ περι- A[1] durch Corr. | 14/15 ἐπιστρέφοιτο B | 15 εἰσ M | 17 H ABMΣ 10 E | 19 ἐρωτήσει M | 19/20 διαπυνθανόμενοι T[1] corr. T[1] διαπυνθανομένου M | 23 ἑαυτῶ BD | 24 οὐ M

»nobis, in quantum diligentia potuit, perscrutatis evidentissime euangeliorum per haec veritas declaratur«.

Haec sunt quae ab Africano didicimus. hoc itaque modo in Ioseph patrum generatione deducta dubitari iam non potest de Maria, quin eiusdem generis atque eiusdem tribus extiterit, si quidem secundum legem Moysei non liceat in diversas tribus nuptias permiscere, sed uni ex eodem populo atque ex eadem familia innupta praecipitur copulari, ut ne permixtione coniugii etiam sors hereditatis deducatur in dubium et de alia tribu contra fas ad aliam transferatur. sed de his satis dictum. **16. 17**

[VII] Christo igitur secundum prophetiae fidem nato in Bethleem Iudaeae temporibus supra dicti Herodis de Orientis partibus adventantes quidam viri ex Magorum gente percontantur ab Herode, ubinam esset rex, qui nuper natus est Iudaeorum, adfirmantes vidisse se stellam eius in oriente, quae sibi etiam dux itineris extitisset, causam vero tantae properationis adorandi ac venerandi nuper editi regis esse. quibus ille auditis incredibiliter deterretur verens, ne status sui periclitaretur im- *H* **8 1**

NPF

4 quin] *P* qui in *NF* | **6** moysei] *P* moysi *N* mosei *F* | **8** permixtione *om. N* | **9** ut] uti *P* | **11** dictum] *NF* sit dictum *P*

τὸν Χριστὸν γεννηθήσεσθαι προσδοκῷεν, ὡς ἔγνω τὴν Μιχαίου
προφητείαν ἐν Βηθλεὲμ προαναφωνοῦσαν, ἑνὶ προστάγματι τοὺς
ὑπομαζίους ἔν τε τῇ Βηθλεὲμ καὶ πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς ἀπὸ διε-
τοῦς καὶ κατωτέρω παῖδας, κατὰ τὸν ἀπηκριβωμένον αὐτῷ χρόνον
παρὰ τῶν μάγων, ἀναιρεθῆναι προστάττει, πάντως που καὶ τὸν
Ἰησοῦν, ὥς γε ἦν εἰκός, τῆς αὐτῆς τοῖς ὁμήλιξι συναπολαῦσαι συμ-
φορᾶς οἰόμενος. φθάνει γε μὴν τὴν ἐπιβουλὴν εἰς Αἴγυπτον δια- 2
κομισθεὶς ὁ παῖς, δι᾽ ἐπιφανείας ἀγγέλου τὸ μέλλον προμεμαθηκότων
αὐτοῦ τῶν γονέων. ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἡ ἱερὰ τοῦ εὐαγγελίου
διδάσκει γραφή· ἄξιον δ᾽ ἐπὶ τούτοις συνιδεῖν τἀπίχειρα τῆς Ἡρῴ- 3
δου κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὁμηλίκων αὐτῷ τόλμης, ὡς παρ-
αυτίκα, μηδὲ σμικρᾶς ἀναβολῆς γεγενημένης, ἡ θεία δίκη περιόντα
ἔτ᾽ αὐτὸν τῷ βίῳ μετελήλυθεν, τὰ τῶν μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν
διαδεξομένων αὐτὸν ἐπιδεικνῦσα προοίμια. ὡς μὲν οὖν τὰς κατὰ 4
τὴν βασιλείαν αὐτῷ νομισθείσας εὐπραγίας ταῖς κατὰ τὸν οἶκον
ἐπαλλήλοις ἠμαύρωσεν συμφοραῖς, γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ τῶν
λοιπῶν τῶν μάλιστα πρὸς γένους ἀναγκαιοτάτων τε καὶ φιλτάτων
μιαιφονίαις, οὐδὲ οἷόν τε νῦν καταλέγειν, τραγικὴν ἅπασαν δραμα-
τουργίαν ἐπισκιαζούσης τῆς περὶ τούτων ὑποθέσεως, ἣν εἰς πλάτος
ἐν ταῖς κατ᾽ αὐτὸν ἱστορίαις ὁ Ἰώσηπος διελήλυθεν· ὡς δ᾽ ἅμα τῇ 5
κατὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων νηπίων ἐπιβουλῇ θεήλατος
αὐτὸν καταλαβοῦσα μάστιξ εἰς θάνατον συνήλασεν, οὐ χεῖρον καὶ
τῶν φωνῶν τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, κατὰ λέξιν ἐν ἑπτακαιδε-
κάτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας τὴν καταστροφὴν τοῦ κατ᾽ αὐτὸν
βίου τοῦτον γράφοντος τὸν τρόπον·

»Ἡρῴδῃ δὲ μειζόνως ἡ νόσος ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν παρη-
»νόμησεν ἐκπρασσομένου τοῦ θεοῦ. πῦρ μὲν γὰρ μαλακὸν ἦν, 6

1 Mich. 5, 2 — 9 Matth. 2, 1—7. 16. 13—15 — 26—S. 66, 12 Ioseph. A. I. 17, 168—170

ATERBDMΣΛ

1 γεννήσεσθαι TE | 6 συναπόλλυσθαι BD | 9 ἡ > B + B^r | 11 αὐτοῦ BD | 13 τῷ ATER ἐν τῷ BDM | τὰ TERBDM καὶ ὡσ A | ἐνθένδε ABDM ἔνθεν TER | 14 διαδεξαμένων T^1, durch Rasur corr. | ἐπιδεικνῦσα TERDMΛ ἐπιδεικνῦντα B ἐπιδείκνυσι τὰ A | τὰς] τὰ T^1, corr. T^cT^r | 16 γυναικῶν T^1, corr. durch Rasur | 17 τε > BD | 18 οὐδὲ D durch Rasur, Σ οὐδὲν ATERBD^{1}M | τε BDMΣ τὸ ATER | 23/24 ἑπτακαιδεκάτῃ BD | 24 τῆσ T^cERBDM > AT^1 | τοῦ] τὴν M | 26 ἐνεπεκρίνετο B | 26/27 παρηνόμησεν T^cERBDMΛ παρενόμησεν T^1 παρανομήσειεν A Ios | 27 τοῦ > B + B^c

perii. accersitis ergo legis doctoribus percontatur, ubinam Christum
nasci sperarent. ut vero ex Micheae oraculis locus nativitatis eius apud
Bethlehem designatus est, uno praecepto rex omnes lactantes pueros
non solum apud Bethlehem, sed et in omnibus eius finibus a bimis et
infra, secundum tempus, quod exploraverat a Magis, interimi iubet, si
quo modo etiam Iesum cum aequaevis posset extinguere. sed prae- 2
venit regis insidias puer abductus in Aegyptum, parentibus de dolo
[VIII] regis angelo praenuntiante commonitis. | verum haec etiam sacris euan-
gelii vocibus edocemur. sed operae pretium est crudelitatis Herodis 3
in Christum et aequaevos eius videre mercedem. statim namque nec
mora ultio in eum divina convertitur, quae non solum praesens inferret
exitium, verum et quibus post interitum suppliciis esset excruciandus
ostenderet. longum est, si prosperitates imperii eius, quibus ad illud 4
tempus usque pollebat, domesticis referam cladibus obscuratas, igno-
miniam matrimonii, funera liberorum, quorum tamen ipse extiterit parri-
cida, sororis etiam propinquorumque omnium si exequar clades, tragoe-
dia magis, quam historia texi videbitur. de quibus tamen, si quis scire
vult, Ioseppus plenius refert. igitur cum pro sacrilegio, quod in sal- 5
vatorem commiserat, et scelere, quod in aequaevos eius peregerat, ultio
eum divina urgueret in mortem, quem dederit exitum, non puto inde-
corum, si ipsius Ioseppi in septimo decimo libro Antiquitatum haec
referentis sermonibus explicemus.

›Herodem‹, inquit, ›porro amarior in dies morbus urgebat, supplicia
›commissi dudum sceleris expetens. lento namque igni extrinsecus in 6

NPF

14 pollebat] *NF* potens pollebat *P* | **24** dudum] *NFP*[2] paulo ante dudum *P*[1]: *librarius codicis eius, a quo pendet P, ex Matthaei narratione intellexit Herodem mox post infanticidium diem obiisse*

›οὐχ ὧδε πολλὴν ἀποσημαῖνον τοῖς ἐπαφωμένοις τὴν φλόγωσιν, ὅσην ›τοῖς ἐντὸς προσετίθει τὴν κάκωσιν, ἐπιθυμία δὲ δεινὴ τοῦ δέξασθαί ›τι, οὐδὲ ἦν μὴ οὐχ ὑπουργεῖν, καὶ ἕλκωσις τῶν τε ἐντέρων καὶ ›μάλιστα τοῦ κόλου δειναὶ ἀλγηδόνες καὶ φλέγμα ὑγρὸν περὶ τοὺς ›πόδας καὶ διαυγές· παραπλησία δὲ καὶ περὶ τὸ ἦτρον κάκωσις ἦν, 7
›καὶ μὴν καὶ τοῦ αἰδοίου σῆψις, σκώληκας ἐμποιοῦσα, πνεύματός τε ›ὀρθία ἔντασις, καὶ αὐτὴ λίαν ἀηδὴς ἀχθηδόνι τε τῆς ἀποφορᾶς καὶ ›τῷ πυκνῷ τοῦ ἄσθματος, ἐσπασμένος τε περὶ πᾶν ἦν μέρος, ἰσχὺν ›οὐχ ὑπομενητὴν προστιθέμενος. ἐλέγετο γοῦν ὑπὸ τῶν θειαζόν- 8
›των καὶ οἷς ταῦτα προαποφθέγγεσθαι σοφία πρόκειται, ποινὴν τοῦ ›πολλοῦ καὶ δυσσεβοῦς ταύτην ὁ θεὸς εἰσπράττεσθαι παρὰ τοῦ βασι- ›λέως‹.

ταῦτα μὲν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ παρασημαίνεται ὁ προειρη- μένος· καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Ἱστοριῶν τὰ παραπλήσια περὶ 9
τοῦ αὐτοῦ παραδίδωσιν, ὧδέ πως γράφων

›ἔνθεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν ἡ νόσος διαλαβοῦσα ποικίλοις πά- ›θεσιν ἐμέριζεν. πυρετὸς μὲν γὰρ ἦν χλιαρός, κνησμὸς δ' ἀφόρητος ›τῆς ἐπιφανείας ὅλης καὶ κόλου συνεχεῖς ἀλγηδόνες περί τε τοὺς ›πόδας ὡς ὑδρωπιῶντος οἰδήματα τοῦ τε ἤτρου φλεγμονὴ καὶ δι' ›αἰδοίου σηπεδὼν σκώληκα γεννῶσα, πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια καὶ

16—S. 68, 23 B. I. 1, 656—660

ATERBDMΣΛ

1 *οὐχ ὧδε* AT^{1}BDM *οὐδὲ* T^{c}ER beides Ios HSS | **3** *οὐδὲ* AT^{1}DMΣΛ *οὐδὲν* B *ἀπ' αὐτοῦ οὐ γὰρ* T^{c}ER Ios | *καὶ*] *ἦν γὰρ καὶ* M | *ἕλκωσισ* ATERMΣ *ἑλκώσεισ* BD beides Ios HSS | *τε* > B | **4** *κόλου* T^{1}BD^{1}MΛ *κώλου* AT^{c}ERD^c beides Ios HSS | **5** *καὶ*^{1} > T^1 + T^c | *καὶ*^{2} T^{c}ERDM Ios > B *καὶ ἡ* AT^1 | *παρα* M | **7** *ἔντασισ* ATERB, D durch Rasur corr., Λ *ἔνστασισ* D^{1}MΣ beides Ios HSS | *ἀχθηδόνι*] *ἀχθηδὼν ἡ* B | **8** *τῶν πυκνῶν* B | *ἐσπασμένοσ* AT^{1}BDMΣΛ *σπασμόσ* T^{c}ER (wie Ios schrieb), beides Ios HSS | *μέροσ* BDΣΛ *μέλοσ* ATERM (wie Ios schrieb), beides Ios HSS | **9** *γ' οὖν* ATERM *δ' οὖν* B *//οὖν* D *οὖν* Ios | **10** *πρόκειται* MΛ Ios *προύκειται* BD *προύκειτο* ATER | **11** *πολλοῦ καὶ* TEBDM *πολλοῦ* AR Ios | *εἰσπράττεσθαι* ABDM *εἰσπράσσεσθαι* TER Ios | **13** *ταῦτα μὲν* TERDM *καὶ ταῦτα μὲν* A *ταῦτα μὲν οὖν* B | **14** *τὰ παραπλήσια τὰ* M | **15** *τοῦ* > D^{1}M + D^1 | **16** *ἔνθα* R | **17** *χλιαρός* BD *das abgekühlt war* Σ *lenta* Λ [= S. 64, 27] *οὐ λάβροσ* ATERM Ios | **18** *κόλου* T^{1}BD^{1}MΛ *κώλου* AT^{c}ERD^r beides Ios HSS | **18/19** *περὶ — πόδας* > B | **19** *ὡσ* AT^{1}BDM *ὥσπερ* T^{c}ER Ios | *δι'* BDMΣ Ios HSS > ATER (wie Ios schrieb) | **20** *σκώληκα* BDM *σκώληκασ* ATERΣΛ (wie Ios schrieb), beides Ios HSS

»superficie corporis urebatur, intrinsecus vero vastum condebatur in-
»cendium. aviditas inexplebilis semper inerat cibi, nec tamen satiare
»umquam rabidis incitata faucibus valebat ingluvies intestina intrinsecus
»ulceribus obsaepta, doloribus quoque coli quam maximis cruciabatur.
»umor liquidus et luridus erga pedes tumidos oberrabat, et ab inferio- 7
»ribus partibus pube tenus tumore distentus, sed et verenda ipsa putre-
»dine corrupta scatere vermibus, spiritus quoque incredibilis inflatio et
»tentigo obscaena satis et execranda. his autem omnibus doloribus
»fetor dirior vel ex membrorum putredine vel ex respiratione anhelitus
»reddebatur. ita ex omni parte cruciatibus fesso nullae sufficere vires
»ad tolerantiam poterant. dicebant ergo hi, quibus divinandi peritia 8
»est, has divinitus poenas ab imperatore ob multa eius impie et crude-
»liter gesta deposci«.

Haec quidem in supra dicta historia refert vir, de quo paulo ante
memoravimus. sed et in secundo libro idem historiografus similia ni- 9
hilominus de eodem scribit, hoc modo dicens:

»Post haec vero omne corpus eius morbus invadens diverso eum
»sibimet corruptelae genere vindicabat. febris namque in parte lenta
»vexabat, prurigo ex alia parte intolerabilis per omnem corporis diffusa
»superficiem, coli quoque creberrimus dolor, pedes pube tenus hydropis
»obsederat tumor, verenda corrupta putredine et scatentia vermibus
»horrescebant, inflationes etiam tortuosi spiritus et crebra suspiria con-

NPF

2 satiari *libri* | 12 ab imperatore] *libri*, παρὰ τοῦ βασιλέως *Graeca*, ab eo *edd.*

›δύσπνοια καὶ σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν, ὥστε τοὺς ἐπιθειάζοντας
›ποινὴν εἶναι τὰ νοσήματα λέγειν. ὁ δὲ παλαίων τοσούτοις πάθε- 10
›σιν ὅμως τοῦ ζῆν ἀντείχετο, σωτηρίαν τε ἤλπιζεν, καὶ θεραπείας
›ἐπενόει. διαβὰς γοῦν τὸν Ἰορδάνην τοῖς κατὰ Καλλιρόην θερμοῖς
›ἐχρῆτο· ταῦτα δὲ ἔξεισιν μὲν εἰς τὴν Ἀσφαλτῖτιν λίμνην, ὑπὸ
›γλυκύτητος δέ ἐστι καὶ πότιμα. δόξαν ἐνταῦθα τοῖς ἰατροῖς ἐλαίῳ 11
›θερμῷ πᾶν ἀναθάλψαι τὸ σῶμα χαλασθὲν εἰς ἐλαίου πλήρη πύελον,
›ἐκλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἐκλυθεὶς ἀνέστρεψεν. θορύβου δὲ
›τῶν θεραπόντων γενομένου, πρὸς μὲν τὴν πληγὴν ἀνήνεγκεν, εἰς
›δὲ τὸ λοιπὸν ἀπογνοὺς τὴν σωτηρίαν, τοῖς τε στρατιώταις ἀνὰ
›δραχμὰς πεντήκοντα ἐκέλευσεν διανεῖμαι καὶ πολλὰ χρήματα τοῖς
›ἡγεμόσι καὶ τοῖς φίλοις. αὐτὸς δ' ὑποστρέφων εἰς Ἱεριχοῦντα 12
›παραγίνεται, μελαγχολῶν ἤδη καὶ μόνον οὐχ ἀπειλῶν αὐτῷ τι τῷ
›θανάτῳ· προέκοψεν δ' εἰς ἐπιβουλὴν ἀθεμίτου πράξεως. τοὺς γὰρ
›ἀφ' ἑκάστης κώμης ἐπισήμους ἄνδρας ἐξ ὅλης Ἰουδαίας συναγαγὼν
›εἰς τὸν καλούμενον ἱππόδρομον ἐκέλευσεν συγκλεῖσαι, προσκαλεσά- 13
›μενος δὲ Σαλώμην τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν ἄνδρα ταύτης Ἀλεξᾶν
›»οἶδα« ἔφη »Ἰουδαίους τὸν ἐμὸν ἑορτάσοντας θάνατον, δύναμαι δὲ
›πενθεῖσθαι δι' ἑτέρων καὶ λαμπρὸν ἐπιτάφιον σχεῖν, ἂν ὑμεῖς θε-
›λήσητε ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς ὑπουργῆσαι. τούσδε τοὺς φρουρουμένους
›ἄνδρας, ἐπειδὰν ἐκπνεύσω, τάχιστα κτείνατε περιστήσαντες τοὺς
›στρατιώτας, ἵνα πᾶσα Ἰουδαία καὶ πᾶς οἶκος καὶ ἄκων ἐπ' ἐμοὶ
›δακρύσῃ«‹.

ATERBDMΣΛ

1 *ἁπάντων* BD | **6** *δόξαν* T¹BDM *δόξαν δ'* ATᶜERΛ (wie Ios. schrieb) beides Ios HSS | **7** *χαλασθὲν* H Ios HSS, Ios schrieb *χαλασθεὶς* wie Λ paraphrasirt | **8** *καὶ τοὺσ ὀφθαλμοὺσ* TBDMΣΛ *τοὺσ ὀφθαλμοὺσ καὶ* A *καὶ τοὺσ ὀφθαλμοὺσ καὶ* ER *καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺσ* und *τοὺσ ὀφθαλμοὺσ καὶ* Ios HSS *ἐκλυθεὶσ* BDM *δὲ μάτην ἐκλυθεὶσ* Tᶜ *δ' εμ//άτην ἐκλυθεὶσ* T¹ *τεθνεὼσ* AER Ios > ΣΛ | **9** *πληγὴν* TERBDM *im Schmerz (hielt er aus)* Σ *planctibus* Λ *κραυγὴν* A *φωνὴν* Ios | **12** *ὑποστρέφων* TERBDM Ios *ὑποστρέψασ* A | **13** *καὶ μόνον οὐχ* T¹ corr., ERBDM *μόνον καὶ οὐχ* T¹ *καὶ μονονουχὶ* A *καὶ μόνον οὐχ* und *καὶ μονονουχὶ* Ios HSS | **13/14** *ἀπειλῶν αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ* TERBDM *αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ ἀπειλῶν* A *ἀπειλῶν αὐτῷ τῷ θανάτῳ* und *αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ ἀπειλῶν* Ios HSS | **14** *δ' εἰσ* TERBDMΣ *εἰσ* A Ios Ios schrieb *ὡς εἰς Ἱεριχοῦντα παραγίνεται, μελαγχολῶν . . . προέκοψεν εἰς ἐπιβολήν* | *ἐπιβουλὴν* TERBDMΣ Ios *ἐπιβολὴν* A (wie Ios schrieb) | **17** *αὐτῆσ* B | *ἀλεξᾶν* T durch Ras., ERΣ Ios *ἀλέξανδρον* AT¹BDM *ἀλέξανδρον* und *ἀλεξᾶν* Λ HSS | **18** *ἰουδαίοισ* R¹ corr. Rᶜ | **19** *σχεῖν* ATERB *ἔχειν* DM beides Ios HSS | **20** *ταῖσδε ταῖσ* M | *τοὺς* > RM | **22** *πᾶσα ἡ* BD | *ἐμοὶ* ARBDM Ios *ἐμὲ* TE

»vulsis admodum producta visceribus. ita ut diceretur a vatibus non
»morbi corporis haec, sed divinae ultionis esse supplicia. quique cum 10
»tot morbis etiam feralibus urgeretur, tamen spem adhuc vivendi gerens
»de medellis ac remediis cogitabat. denique transito Iordane aquis cali-
»dis, quae apud Callirhoen sunt, utebatur, quae etiam potantibus com-
»modae dicuntur. visum est autem medicis etiam oleo calido omne 11
»corpus fovendum. cumque depositus fuisset in huiuscemodi fomento,
»ita resolutus est omnibus membris, ut etiam oculi ipsi e suis sedibus
[VIII Γ »solverentur. | reportatur in Hiericho et famulorum planctibus admonitus,
»ubi salutem desperare coepit, militibus quidem quinquagenas drachmas
»dividi iubet, ducibus vero et amicis suis plurimum pecuniae largitur.
»ipse autem furore iam plenus et ipsi, ut ita dicam, minitans morti fer- 12
»tur in facinus execrabile. etenim ex singulis quibusque vicis vel
»castellis si qui nobiliores et primarii erant viri, ex omni Iudaea ad se
»colligi et recludi iubet in loco, qui dicitur hippodromus. accersita 13
»tum sorore sua Salome atque eius viro nomine Alexam: novi, in-
»quit, Iudaeos de meo interitu gavisuros, sed potero habere lugentes
»et exequias honorabiles ex plangentium multitudine, si volueritis vos
»meis parere praeceptis. hos omnes, quos in custodia habere iussi,
»totius Iudaeae nobiles viros, statim ut ego spiritum exhalavero, inter-
»ficite, in hoc ipsum militibus praeparatis, ut omnis Iudaea et omnis
»domus etiam invita defleat obitum meum«.

NPF

5 calleroen *libri* | 8 ipsi e suis] ipsius uis *N* | 9 in hiericho] *P* exin hiericho *NF* | 10 quidem] *P* quo idem *N* quoque *F* | 13 etenim] et *P* 16 tum] *NF* tantum *P* | alexam] *N* alexa *P* alexandro *F* | 19 haberi *P*

καὶ μετὰ βραχέα φησίν 14

›αὖθις δέ, καὶ γὰρ ἐνδείᾳ τροφῆς καὶ βηχὶ σπασμώδει διετείνετο, ›τῶν ἀλγηδόνων ἡσθεὶς φθάσαι τὴν εἱμαρμένην ἐπεβάλλετο· λαβὼν ›δὲ μῆλον, ᾔτησε καὶ μαχαίριον· εἰώθει γὰρ ἀποτέμνων ἐσθίειν· ›ἔπειτα περιαθρήσας μή τις ὁ κωλύσων αὐτὸν εἴη, ἐπῆρεν τὴν δεξιὰν ›ὡς πλήξων ἑαυτόν‹.

ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς ἕτερον αὐτοῦ γνήσιον 15
παῖδα πρὸ τῆς ἐσχάτης τοῦ βίου τελευτῆς, τρίτον ἐπὶ δυσὶν ἤδη προανῃρημένοις, δι' ἐπιτάξεως ἀνελόντα, παραχρῆμα τὴν ζωὴν οὐ μετὰ σμικρῶν ἀλγηδόνων ἀπορρῆξαι. καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ πέρας 16
τῆς Ἡρῴδου γέγονεν τελευτῆς, ποινὴν δικαίαν ἐκτίσαντος ὧν ἀμφὶ τὴν Βηθλεὲμ ἀνεῖλεν παίδων τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἕνεκα· μεθ' ἣν ἄγγελος ὄναρ ἐπιστὰς ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντι τῷ Ἰωσὴφ ἀπᾶραι ἅμα τῷ παιδὶ καὶ τῇ τούτου μητρὶ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν παρακελεύεται, τεθνηκέναι δηλῶν τοὺς ἀναζητοῦντας τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. τούτοις δ' ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρει λέγων ›ἀκούσας ›δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει ἀντὶ Ἡρῴδου τοῦ πατρὸς αὐ›τοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν· χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ ›ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας‹. τῇ δ' ἐπὶ τὴν 9 1
ἀρχὴν μετὰ τὸν Ἡρῴδην τοῦ Ἀρχελάου καταστάσει συνᾴδει καὶ ὁ προειρημένος ἱστορικός, τόν τε τρόπον ἀναγράφων, καθ' ὃν ἐκ διαθηκῶν Ἡρῴδου τοῦ πατρὸς ἐπικρίσεώς τε Καίσαρος Αὐγούστου τὴν κατὰ Ἰουδαίων βασιλείαν διεδέξατο, καὶ ὡς τῆς ἀρχῆς μετὰ

2—6 Ioseph. B. I. 1, 662 — **7** Ioseph. A. I. 17, 187. 191. B. I. 1, 664. 665 — **13—16** Matth. 2, 19. 20 — **16—19** Matth. 2, 22 — **21** Ioseph. A. I. 17, 188. 189. 195. 317—319. 342—344. B. I. 1, 668. 669. 2, 93. 94. 111. 167

ATERBDMΣΛ

2 *ἐνδείασ τροφῆ* T | **3** *ἡσθεὶς* BD *αἰσθηθεὶς* TΛ *als er litt in seinen Schmerzen* Σ *ἡττηθεὶσ* AM *η δε αἴσθησισ* ER *ἡσσηθεὶσ* (so Ios) und *ἡ δὲ αἴσθησισ* Ios HSS | *ἐπεβάλλετο* ATER¹M *ἐπεβάλετο* RᶜBD | **6** *πληρῶν* B | **7** *ἐπεὶ δὴ* B | *ἑταῖρον* B | *αὐτοῦ*] *ἑαυτοῦ* in *ἑαυτὸν* corr. M¹ | **9** *δι' ἐπιτάξεωσ* > T¹Σ + Tᶜᵐ | **11** *γέγονεν τῆσ ἡρώδου* M | **12** *ἡμῶν* ABD *ἡμῶν γενομένησ* TERM | **17** *δὲ* > B | *βασιλεύει* TERDMΣΛ *βασιλεύει τῆσ ἰουδαίασ* AB | **17/18** *ἡρώδου τοῦ προσ αὐτοῦ* BDM [dem. ev. 8 prooem. 13] *τοῦ προσ αὐτοῦ ἡρώδου* ATᶜER *προσ αὐτοῦ ἡρώδου* T¹ | **20** *τὴν ἡρώιδου* B *τὴν ἡρώδην* D | **21** *τρόπον τε* B **23** in *ἰουδαίουσ* corr. Rᶜ

Et post pauca idem Ioseppus ait: 14

»rursum autem, nam et cibi aviditate et tussis convulsione distendebatur, cum ex dolorum violentia iam vitae exitum adesse sensisset, »malo accepto cultrum poposcit, solebat enim per semet ipsum purgatum »sic pomum atque incisum edere. tum deinde circumspectans, ne quis »esset qui prohiberet, elevavit in semet ipsum dexteram ictumque libravit«.

Ad haec idem prosequitur scriptor, quod paulo ante quam no- 15
vissimum spiritum redderet, tertium post duos, quos ante necaverat,
filium suum praeceptis impiis iugulasset atque ultimam lucem, sicut
non absque maximis doloribus corporis, ita etiam ne absque parricidii
piaculis aufugisset. talis igitur Herodis extitit finis, quo digna supplicia 16
scelere, quod in Bethlehem erga parvulos gesserat, et pro insidiis
[X] domini nostri ac salvatoris exactus est. | de successione vero eius historia
nos euangelica perdocet, quod posteaquam per angelum commonitus
Ioseph sublato puero et matre eius de Aegypto rediit ad terram Iudaeam, »audiens«, inquit euangelista, »quia Archelaus regnaret
»pro Herode patre suo, timuit ire illuc, commonitus autem
»in somnis abiit in partes Galilaeae«. huic autem euangelicae veri- 9 1
tati consona scribit etiam supra dictus historiografus diligenter haec exequens, quomodo ex testimonio Herodis patris sui adiudicante etiam Caesare Augusto regni Iudaeorum successor extiterit Archelaus et ut post decem annos imperio devolutus sit utque Philippus et Herodes

NPF

5 edere] comedere *P* | 10 ne] *NF* nec *F* | 16 regnat *N* | 17 illuc (illo *P*[2]) ire *P* | 21 regno *N*

δεκαέτη χρόνον ἀποπεσόντος οἱ ἀδελφοὶ Φίλιππός τε καὶ ὁ νέος Ἡρῴδης ἅμα Λυσανίᾳ τὰς ἑαυτῶν διεῖλον τετραρχίας.

Ὁ δ' αὐτὸς ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας κατὰ τὸ δωδέ- Θ 2
κατον ἔτος τῆς Τιβερίου βασιλείας (τοῦτον γὰρ τὴν καθ' ὅλων ἀρχὴν
διαδέξασθαι ἑπτὰ ἐπὶ πεντήκοντα ἔτεσιν τὴν ἡγεμονίαν ἐπικρατήσαντος Αὐγούστου) Πόντιον Πιλᾶτον τὴν Ἰουδαίαν ἐπιτραπῆναι δηλοῖ, ἐνταῦθα δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν δέκα σχεδὸν εἰς αὐτὴν παραμεῖναι τὴν
Τιβερίου τελευτήν. οὐκοῦν σαφῶς ἀπελήλεγκται τὸ πλάσμα τῶν 3
κατὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑπομνήματα χθὲς καὶ πρώην διαδεδωκότων, ἐν οἷς πρῶτος αὐτὸς ὁ τῆς παρασημειώσεως χρόνος τῶν πε-
πλακότων ἀπελέγχει τὸ ψεῦδος. ἐπὶ τῆς τετάρτης δ' οὖν ὑπα- 4
τείας Τιβερίου, ἥ γέγονεν ἔτους ἑβδόμου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὰ 21 n. Chr.
περὶ τὸ σωτήριον πάθος αὐτοῖς τολμηθέντα περιέχει, καθ' ὃν δείκνυται χρόνον μηδ' ἐπιστάς πω τῇ Ἰουδαίᾳ Πιλᾶτος, εἴ γε τῷ Ἰωσήπῳ μάρτυρι χρήσασθαι δέον, σαφῶς οὕτως σημαίνοντι κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν αὐτοῦ γραφὴν ὅτι δὴ δωδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς Τιβερίου βασιλείας ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ Τιβερίου καθίσταται
Πιλᾶτος. ἐπὶ τούτων δὴ οὖν, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν ἔτος πεν- 10 1
τεκαιδέκατον Τιβερίου Καίσαρος ἄγοντος, τέταρτον δὲ τῆς ἡγεμονίας Ποντίου Πιλάτου, τῆς τε λοιπῆς Ἰουδαίας τετραρχούντων Ἡρῴδου καὶ Λυσανίου καὶ Φιλίππου, ὁ σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ, ἀρχόμενος ὡς εἰ ἐτῶν τριάκοντα, ἐπὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα παραγίνεται, καταρχήν τε ποιεῖται τηνικαῦτα τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον κηρύγματος.

Φησὶν δὲ αὐτὸν ἡ θεία γραφὴ τὸν πάντα τῆς διδασκαλίας δια- Ι 2
τελέσαι χρόνον ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καϊάφα, δηλοῦσα ὅτι δὴ ἐν τοῖς μεταξὺ τῆς τούτων ἔτεσιν λειτουργίας ὁ πᾶς τῆς διδασκαλίας αὐτῷ συνεπεράνθη χρόνος. ἀρξαμένου μὲν ⟨οὖν⟩ κατὰ τὴν τοῦ

1 2 vgl. Luc. 3, 1 — **3** Ioseph. A. I. 18, 32. 33. 35. 89 — **18—21** Luc. 3, 1 — **22** Luc. 3, 23 — **25/26** Luc. 3, 2

ATERBDMΣΛ

3 Θ MΣER 70, 19 A 64, 10 B | **4** ὅλου M | **6** τὴν ἰουδαίαν ἐπιτραπῆναι δηλοῖ BDM ἐπιτραπῆναι δηλοῖ τὴν ἰουδαίαν ATER | **7** τε BD | **9** ὑπομνημάτων T[1] corr. T[1] | **11** δ' οὖν BDM γ' οὖν AT[1]ER γὰρ T[r] | **13** αὐτοῖσ πάθοσ B | **15** μαρτύριον B | κτήσασθαι M | **16** αὐτῷ BD | **21** κύριος] θσ B | **23** ποιεῖ B ποιεῖτε M | **25** Ι MΣER **11** A **18** BD | **26** ἀρχιερέων R[c] | **27** τοῖσ R[1] corr. R[c] | **28** αὐτοῦ T[r] | ἀρξάμενον B οὖν + Schw

iunior frater cum Lysania in tetrarchias divisum Iudaeae regnum
regebant.

[XI] Idem quoque ipse historiografus in octavo decimo libro refert duo- Θ 2
decimo anno Tiberii Caesaris, qui Augusto septem et quinquaginta annis
principatu potito successerat, Pontium Pilatum Iudaeae procurationem
suscepisse atque inibi per decem continuos annos usque ad ipsum paene
finem Tiberii perdurasse. ex quibus omnibus figmentum inpudens evi- 3
denter arguitur actorum, quae recenti confecta plasmate adversum Chri-
stum dominum proferuntur, in quibus primo omnium temporis ipsius
ratio coarguit falsitatem. quarto namque consulatu Tiberii, qui con- 4
sulatus septimo anno imperii eius fuit, piaculi in salvatorem commissi
tempus falsa haec acta perscribunt. quo in tempore evidenter osten-
ditur ne missus quidem adhuc ad Iudaeae procurationem Pilatus se-
cundum Ioseppi probatissimi historici testimonium, qui planissime de-
signat duodecimo anno Tiberii Caesaris Iudaeae procurationem suscepisse
Pilatum. consonanter autem in his cum historico euangelista concordat, **10 1**
›quinto decimo‹, dicens, ›anno Tiberii Caesaris‹, in quo quar-
tus erat Pilati procurationis annus, cum etiam Iudaeae tetrarchae
haberentur Herodes et Lysias et Philippus, dominum et salvatorem
nostrum Iesum Christum fuisse annorum triginta, quando ad Iohannem
baptizandus advenit. tunc etenim initium evangelicae praedicationis
instituit.

[XII] Refert autem eum divina scriptura omne doctrinae suae tempus *I* 2
exegisse sub pontificibus Anna et Caipha, quo scilicet Annae pontifi-
catus tempore incipiente docere coeperit et usque ad initium Caiphae

NPF

2 gerebant *F* | 19 lysius] *NP* lysanias *F emendans*

*Ἄννα ἀρχιερωσύνην. μέχρι δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ Καϊάφα παραμείναντος
οὐδ' ὅλος ὁ μεταξὺ τετραέτης παρίσταται χρόνος. τῶν γάρ τοι* 3
*κατὰ τὸν νόμον ἤδη πως καθαιρουμένων ἐξ ἐκείνου θεσμῶν, λέλυτο
μὲν ᾧ διὰ βίου καὶ ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὰ τῆς τοῦ θεοῦ θερα-
πείας προσήκοντα ἦν, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡγεμόνων ἄλλοτε
ἄλλοι τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπιτρεπόμενοι, οὐ πλεῖον ἔτους ἑνὸς ἐπὶ* 4
*ταύτης διετέλουν. ἱστορεῖ δ' οὖν ὁ Ἰώσηπος τέσσαρας κατὰ δια-
δοχὴν ἐπὶ Καϊάφαν ἀρχιερεῖς μετὰ τὸν Ἄνναν διαγενέσθαι, κατὰ τὴν
αὐτὴν τῆς Ἀρχαιολογίας γραφὴν ὧδέ πως λέγων*

*»Οὐαλέριος Γρᾶτος, παύσας ἱερᾶσθαι Ἄνανον, Ἰσμάηλον ἀρχιερέα
»ἀποφαίνει τὸν τοῦ Φαβι, καὶ τοῦτον δὲ μετ' οὐ πολὺ μεταστήσας,
»Ἐλεάζαρον τὸν Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως υἱὸν ἀποδείκνυσιν ἀρχιερέα.
»ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου καὶ τόνδε παύσας, Σίμωνι τῷ Καμίθου* 5
*»τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. οὐ πλέον δὲ καὶ τῷδε ἐνιαυτοῦ τὴν
»τιμὴν ἔχοντι διεγένετο χρόνος, καὶ Ἰώσηπος, ὁ καὶ Καϊάφας, διά-
»δοχος ἦν αὐτῷ«.*

Οὐκοῦν ὁ σύμπας οὐδ' ὅλος τετραέτης ἀποδείκνυται τῆς τοῦ 6
*σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας χρόνος, τεσσάρων ἐπὶ τέσσαρσιν ἔτεσιν
ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ Ἄννα καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ Καϊάφα κατάστασιν ἐνι-
αύσιον λειτουργίαν ἐκτετελεκότων. τόν γέ τοι Καϊάφαν ἀρχιερέα
εἰκότως τοῦ ἐνιαυτοῦ, καθ' ὃν τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπετελεῖτο,
ἡ τοῦ εὐαγγελίου παρεσημήνατο γραφή, ἐξ ἧς καὶ αὐτῆς οὐκ ἀπᾴδων*

10—16 Ioseph. A. I. 18, 34. 35 vgl. dem. ev. 8, 2, 100 — **22** Matth. 26, 3. 57 Ioann. 11, 49. 18, 13. 24. 28

ATERBDMΣΛ

2 *οὐδ' ὅλοσ* EB *οὐδ ὅλωσ* AT¹R *οὐδ' ὅλοσ δὲ* D *οὐδ' ὅλοσ καὶ* M *καὶ οὐδὲ ὅλοσ* Tr | *τετραέτησ παρίσταται* BDM *παρίσταται τετραετὴσ* A *περιίσταται τετραετὴσ* TER | **3** *καθαιρουμένων* TERBDM *καθηρημένων* A | **4** *ἐκ* > T¹ + Tc | *τοῦ* ABD > TERM | **7** *ὁ* > R | **9** *αὐτῆσ* BD | *ἀρχαιολογίας* T durch Rasur corr., ERBDM *ἱστορίας* A ///////*λογίασ* T¹ | **10** *ἄννανον* BD *anna* Λ | *ἀρχιερᾶσθαι* dem. ev. | **11** *βαφὶ* BΛ *φήβα* dem ev. | *δὲ* > dem. ev. | **12** *τὸν* ATBDM *τὸν τοῦ* ER dem. ev. *τὸν* und *τοῦ* Ios HSS *ἀννάνου* B | **13** [illegible] Σ *κανίφου* Λ *καθίμου* dem. ev. | **15** *διεγίνετο* B | *καὶ*¹ ATER dem. ev. Ios > BDM | **17** *σύμπασ* TERBDM *σύμπασ χρόνοσ* A vgl. 18 | *ὅλωσ* BD | *ἀποδείκνυται τῆσ* > T¹ + Tcm | **18** *χρόνοσ* TERBDM > A | **19** *τοῦ* + B durch Corr. | *ἀποκατάστασιν* BD | **19/20** *ἐνιαυσίαν* AT¹, durch Rasur corr. T | **20** *ἐκτετελεκότων* BDM *διατετελεκότων* ATER

pertenderit, in quibus spatiis vix toti quattuor concluduntur anni.
legalibus porro praeceptis iam per illud tempus vi et ambitione cessan- 3
tibus, nulli quippe pontificatus honor vitae vel generis merito reddebatur, sed Romana potestate aliis nunc, item aliis summa sacerdotii
praestabatur, ita ut annuis iam successionibus mutarentur. denique 4
idem Ioseppus refert, quattuor per ordinem usque ad Caiphan pontificatus officio post Annam esse perfunctos, his verbis scribens:

»Valerius Gratus Anna sacerdotio deturbato Ismahelem pontificem »designavit filium Baffi. sed et hunc non multo post abiciens Eleaza-
»rum Annaniae pontificis filium pontificatui subrogavit. post annum vero 5
»etiam hunc arcet officio et Symoni cuidam Canifi filio pontificatus tra»didit ministerium, quo non amplius et ipse quam unius anni spatio »perfunctus Ioseppum, cui et Caifas nomen fuit, accepit sucessorem«.

Ac per hoc omne tempus, quo dominus et salvator noster in terris 6
docuisse describitur, intra quadriennii temporis spatia coartatur, in quo quattuor istae, quas Ioseppus memorat, successiones pontificum describuntur vix per annos singulos ministratae. consonanter igitur secundum ea, quae Ioseppus scribit, Caifan pontificem anni illius, quo

NPF

5 iam annuis *P* | 6 caifam *F* | 7 scribens] adscribens *N* | 8 ismahelum PF^{2} | 11 canifi] *N* canyfi *PF* | 15 describitur] *NF* perscribitur *P*

*τῆς προκειμένης ἐπιτηρήσεως ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀπο-
δείκνυται χρόνος. ἀλλὰ γὰρ ὁ σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν οὐ μετὰ* 7
*πλεῖστον τῆς καταρχῆς τοῦ κηρύγματος τοὺς δώδεκα ἀποστόλους
ἀνακαλεῖται, οὓς καὶ μόνους τῶν λοιπῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατά τι
γέρας ἐξαίρετον ἀποστόλους ὠνόμασεν. καὶ αὖθις ἀναδείκνυσιν ἑτέ-
ρους ἑβδομήκοντα, οὓς καὶ αὐτοὺς ἀπέστειλεν ἀνὰ δύο δύο
πρὸ προσώπου αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν οὗ ἤ-
μελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι.*

Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ νέου Ἡρῴ- IA 11 1
*δου τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος, μνημονεύει μὲν καὶ ἡ θεία τῶν
εὐαγγελίων γραφή, συνιστορεῖ γε μὴν καὶ ὁ Ἰώσηπος, ὀνομαστὶ τῆς
τε Ἡρῳδιάδος μνήμην πεποιημένος καὶ ὡς ἀδελφοῦ γυναῖκα οὖσαν
αὐτὴν ἠγάγετο πρὸς γάμον Ἡρῴδης, ἀθετήσας μὲν τὴν προτέραν
αὐτῷ κατὰ νόμους γεγαμημένην (Ἀρέτα δὲ ἦν αὕτη τοῦ Πετραίων
βασιλέως θυγάτηρ), τὴν δὲ Ἡρῳδιάδα ζῶντος διαστήσας τοῦ ἀνδρός·
δι' ἣν καὶ τὸν Ἰωάννην ἀνελὼν πόλεμον αἴρεται πρὸς τὸν Ἀρέταν,
ὡς ἂν ἠτιμασμένης αὐτῷ τῆς θυγατρός, ἐν ᾧ πολέμῳ μάχης γενο-* 2
*μένης πάντα φησὶν τὸν Ἡρῴδου στρατὸν διαφθαρῆναι καὶ ταῦτα
πεπονθέναι τῆς ἐπιβουλῆς ἕνεκεν τῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου γεγενη-
μένης. ὁ δ' αὐτὸς Ἰώσηπος ἐν τοῖς μάλιστα δικαιότατον καὶ* 3
*βαπτιστὴν ὁμολογῶν γεγονέναι τὸν Ἰωάννην, τοῖς περὶ αὐτοῦ κατὰ
τὴν τῶν εὐαγγελίων γραφὴν ἀναγεγραμμένοις συμμαρτυρεῖ, ἱστορεῖ
δὲ καὶ τὸν Ἡρῴδην τῆς βασιλείας ἀποπεπτωκέναι διὰ τὴν αὐτὴν
Ἡρῳδιάδα, μεθ' ἧς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ὑπερορίαν ἀπεληλάσθαι, Βί-
ενναν τῆς Γαλλίας πόλιν οἰκεῖν καταδικασθέντα. καὶ ταῦτά γε* 4
*αὐτῷ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας δεδήλωται, ἔνθα συλλα-
βαῖς αὐταῖς περὶ τοῦ Ἰωάννου ταῦτα γράφει*

2—5 Matth. 10, 1ff. Marc. 3, 14ff. Luc. 6, 13. 9, 1ff. — **5—8** Luc. 10, 1 vgl. dem. ev. 3, 2, 25. 3, 37 — **9—11** Matth. 14, 1—12 Marc. 6, 14—29 Luc. 3, 19. 20. 9, 7—9 — **11—20** Ios. A.I. 18, 109—114 — **20/21** Ios, A. I. 18, 117 — **22—25** A. I. 18, 240—255 vgl. 17, 344

ATERBDMΣΛ

2 *ἡμῶν* TERBDMΣΛ *ἡμῶν ῑσ̄ ὁ χσ̄* A | **6** *αὐτοὺς* > R | *δύο δύο* ABDM *δύο* TER [dem. evang. 3, 2, 25. 3, 37] | **7** *τόπον καὶ πόλιν ΠΣΛ τόπον καὶ χώραν* dem ev. 3, 3, 37 | *ὅπου* B | **9** *μακρὰν* M | **10** *ἡ θεία τῶν* > M **11** *ὁ* > T | **11/12** *τῆς τε* > M | **14** *νόμοισ* T[1] corr. T[c] | *γεγαμημένην* DMΣ *γεγαμημένην γυναῖκα* B *γεγενημένην* ATER | *πετραίων* ATERΣ *πετρέων* M *Arabiae* Λ *περσῶν* B *πέρσων* D *περα* .... [das übrige abgerissen] Dcm | **16** *αἴρεται* AB *αἱρεῖται* T[1]ERDM *ἀναιρεῖ* Tr | **18** *ταῦτα*] *πάντα* BD | **19** *τοῦ* > BD **22** *μαρτυρεῖ* BD | **25** *γαλιλαίασ* MΣarm | *πόλιν* TERBDMΣΛ > A

salvator passus est, etiam euangelii scriptura designat. igitur dominus 7
et salvator noster non multo post initium praedicationis suae duodecim
ex omnibus discipulos adsumpsit, quos et ceteris sectatoribus suis prae-
ferens speciali quodam electionis privilegio apostolos nominavit, cuius
nominis virtus missos indicat. sed et alios post hos elegit septuaginta,
quos et ipsos binos per loca singula et urbes, ad quas ipse accessurus
erat, praemisit.

[XIII] | Verum brevi interiecto tempore Iohannes baptista ab Herode filio *IA* **11** 1
Herodis capite punitur, de quo et in evangeliis quidem refertur. con-
cordi vero testimonio etiam Ioseppus de hoc scribit, nominatim etiam
de Herodiade commemorans velut de coniugio fratris Philippi viventis
violenter abstractae et suis ab Herode incestis nuptiis sociatae propria
et legitima uxore depulsa. quam Herodiadem filiam dicit fuisse Aretae
regis Arabiae, propter quam etiam Iohannem baptistam ab eo comme-
morat interemptum. bellum quoque exortum inter Aretam dicit et 2
Herodem tamquam ob ignominiam filiae vindicandam. in quo bello
exercitum refert Herodis extinctum, haec autem omnia ei accidisse
propter piaculum, quod in necem Iohannis ammisit. idem quoque Io- 3
seppus iustissimum super omnes Iohannem fuisse secundum euangeli-
orum fidem et ab Herode propter Herodiadem capite caesum refert,
propter quam etiam regno eum esse depulsum atque in exilium
Viennam Galliae urbem trusum. haec in octavo decimo antiquitatum 4
libro his ipsis, quibus infra adnotatum est, syllabis scribit

NPF

21 commemorat *P* | esse] *P*, memorat esse *NF* | **22** uiennam] *NF* in uiennam *P* | **23** scripsit *N*

»τισὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐδόκει ὀλωλέναι τὸν Ἡρῴδου στρατὸν
»ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ μάλα δικαίως τιννυμένου κατὰ ποινὴν Ἰωάννου
»τοῦ καλουμένου βαπτιστοῦ. κτείνει γὰρ τοῦτον Ἡρῴδης, ἀγαθὸν 5
»ἄνδρα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦσιν καὶ τὰ πρὸς
»ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένους βαπ-
»τισμῷ συνιέναι· οὕτω γὰρ δὴ καὶ τὴν βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῷ
»φανεῖσθαι, μὴ ἐπί τινων ἁμαρτάδων παραιτήσει χρωμένων, ἀλλ' ἐφ'
»ἁγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνῃ προεκκε-
»καθαρμένης. καὶ τῶν ἄλλων συστρεφομένων (καὶ γὰρ ἤρθησαν 6
»ἐπὶ πλεῖστον τῇ ἀκροάσει τῶν λόγων), δείσας Ἡρῴδης τὸ ἐπὶ τοσόνδε
»πιθανὸν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ἐπὶ ἀποστάσει τινὶ φέροι (πάντα
»γὰρ ἐοίκεσαν συμβουλῇ τῇ ἐκείνου πράξοντες), πολὺ κρεῖττον ἡγεῖ-
»ται, πρίν τι νεώτερον ὑπ' αὐτοῦ γενέσθαι, προλαβὼν ἀναιρεῖν, ἢ
»μεταβολῆς γενομένης εἰς πράγματα ἐμπεσὼν μετανοεῖν. καὶ ὁ μὲν
»ὑποψίᾳ τῇ Ἡρῴδου δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς, τὸ προ-
»ειρημένον φρούριον, ταύτῃ κτίννυται«.

ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου διελθών, καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν κατὰ 7
τὴν αὐτὴν τοῦ συγγράμματος ἱστορίαν ὧδέ πως μέμνηται·

»γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνήρ, εἴ γε

1—16 Ios. A. I. 18, 116—119 vgl. dem. ev. 9, 5, 15 — **19**—S. 80, 9 Ios. A. I. 18, 63. 64 vgl. dem. ev. 3, 3, 105. 106 theoph. 5, 44 (syrisch)

ATERBDMΣΛ

1 *ἡρώδου* *ΠΣΛ* *Ἰουδαίων* dem. ev. | **2** *τοῦ* > B[1] + B[1] | *μάλα* ABDM [dem. ev.] Ios *μάλιστα* TER | **3** *καλουμένου* AT[1]BDM [dem. ev.] *ἐπικαλουμένου* TcER Ios | *γὰρ* TERBDM [dem. ev.] *γὰρ δὴ* A beides Ios HSS | **4** *τὰ* TERBDM Ios *τῇι* d. e. > A | **5** *τὸν* *Π* Ios > dem. ev. | *χρωμένουσ* A, T [*υ* anradirt], BD[1]M [dem. ev.] *χρωμένοισ* ER, D durch Ras. corr., beides Ios HSS **6** *αὐτῶν* Tr | **7** *φανεῖσθαι* *ΠΛ* Ios *φαίνεσθαι* dem. ev. | *χρωμένων*] *ων* auf Rasur Tr | **9** *ἄλλων* *ΠΣ* Ios HSS *perplurima multitudo* *Λ* nach Conjectur; Ios schrieb vielleicht *Γαλιλαίων* | *στρεφομένων* B *συντρεφομένων* Σ, wo es zum Vorigen gezogen wird | *ἤρθησαν* TcERBDcmΣ Ios *ἥσθησαν* AT[1] *ἠρέσθησαν* D[1]M | **10** *δείσασ* AT[1], E durch Rasur corr., RBDM *δείσασ δ'* TcE[1]Σ beides Ios HSS | **11** *φέροι* TER, D durch Rasur corr., M Ios *φέροιτο* ABD[1] | **13** *τινι* M | *ὑπ'* ATEMΣ *ἀπ'* RBD *ἐξ* Ios | **15** *τῇ* BDM Ios *τοῦ* TER *τῇ τοῦ* A *τὸ* ATERB Ios *εἰς τὸ* DM | **17** *τοῦ* vor *Ἰωάννου* > M | **18** *γράμματοσ* B[1] corr. B[1] | **19** *κατὰ τοῦτον* *Π* Ios *κατ' ἐκεῖνον* dem. ev. | *ισ* TERBDM dem. ev. Ios *ισ τίσ* A

›Quibusdam autem‹, inquit, ›Iudaeorum videbatur ideo perisse He-
›rodis exercitum, quod in eum satis iuste ultio divina commota sit pro
›vindicta Iohannis, qui vocabatur baptista, quem punivit Herodes virum 5
›valde bonum, qui praecipiebat Iudaeis virtuti operam dare, iustitiam
›inter se invicem custodire et in deum servare pietatem, per baptismum
›in unum coire. hoc enim pacto baptismum acceptabile fore, si non
›solum ad abluenda peccata sumatur, verum et ad castimoniam corporis
›atque ad animae iustitiam purificationemque servetur omniumque pariter
›virtutum velut signaculum et custodia quaedam fidelis habeatur. quae 6
›cum ab eo per praecepta huiuscemodi docerentur atque ad audiendum
›eum perplurima multitudo concurreret, veritus Herodes, ne forte doc-
›trinae eius persuasione populi a suo rege desciscerent, videbat enim,
›quod praeceptis eius ac monitis oboedire in omnibus plebs esset parata,
›melius credidit, priusquam novi aliquid fieret, anticipare hominem nece,
›quam postmodum turbatis rebus seram paenitudinem gerere. ex sola
›igitur suspicione Herodis vinctus in castellum Macherunta abducitur
›Iohannes ibique obtruncatur‹.

Hactenus de Iohanne. sed et de salvatore domino in eisdem histo- 7
riarum suarum libris idem Ioseppus ita scribit.

[XIIII] | ›Fuit autem iisdem temporibus Iesus sapiens vir, si tamen virum

NPF

2 sit] est *P* | 4 valde] autem *N* | 5 deum] dominum *N* | 10 eo] *NF* eodem *P* | 12 rege] regno *P* | 16 adducitur *P*[2]

»ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή. ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, δι-
»δάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων. καὶ πολλοὺς
»μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο.
»ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' 8
»ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον
»ἀγαπήσαντες· ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν,
»τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυ-
»μάσια εἰρηκότων. εἰς ἔτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνο-
»μασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον«.

ταῦτα τοῦ ἐξ αὐτῶν Ἑβραίων συγγραφέως ἀνέκαθεν τῇ ἑαυτοῦ 9
γραφῇ περί τε τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν παρα-
δεδωκότος, τίς ἂν ἔτι λείποιτο ἀποφυγὴ τοῦ μὴ ἀναισχύντους ἀπε-
λέγχεσθαι τοὺς τὰ κατ' αὐτῶν πλασαμένους ὑπομνήματα; ἀλλὰ
ταῦτα μὲν ἐχέτω ταύτῃ·

τῶν γε μὴν τοῦ σωτῆρος ἀποστόλων παντί τῳ σαφὴς ἐκ τῶν IB 12 1
εὐαγγελίων ἡ πρόσρησις· τῶν δὲ ἑβδομήκοντα μαθητῶν κατάλογος
μὲν οὐδεὶς οὐδαμῇ φέρεται. λέγεταί γε μὴν εἷς αὐτῶν Βαρναβᾶς γε-
γονέναι, οὗ διαφόρως μὲν καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνημό-
νευσαν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Παῦλος Γαλάταις γράφων. τούτων
δ' εἶναί φασι καὶ Σωσθένην τὸν ἅμα Παύλῳ Κορινθίοις ἐπιστεί-

19 Galat. 2, 1. 9. 13 — **20** I Kor. 1, 1

ATERBDMΣΛ

1 *ἄνδρα αὐτὸν* BDM dem. ev. *αὐτὸν ἄνδρα* ATER beides Ios HSS | **2** *τῶν ἡδονῆι τἀληθῆ δεχομένων ΠΣΛ* Hieronym. de vir. ill. 13 Ios *τῶν ἡδονὴν ἀληθῆ δεχομένων* theoph. *τἀληθῆ σεβομένων* dem. ev. | **3** *τῶν ἰουδαίων ΠΣΛ* theoph. Ios (HSS am Ende von B. I) *de Iudaeis* Hieronym *τοῦ ἰουδαικοῦ* dem. ev. *ἰουδαίουσ* Ios | *ἀπὸ ΠΣΛ* Hieronym Ios (HSS B. I) > dem. ev. Ios | **4/5** *πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν ΠΛ* theoph. Ios *παρ' ἡμῖν ἀρχόντων* dem. ev. | **5** *ἐπαύσαντο* TERDM dem. ev. Ios *ἐξεπαύσαντο* AB | **6** *ἔχων ἡμέραν* ATERM Ios *ἡμέραν ἔχων* BD *ἡμέραν,* dem. ev. theoph. | **7/8** *περὶ αὐτοῦ θαυμάσια ΠΣΛ* Hieronym *περὶ αὐτοῦ* dem. ev. theoph. *περὶ αὐτοῦ θαυμάσια* und *θαυμάσια περὶ αὐτοῦ* Ios HSS | **8** *εἰσ ἔτι τε* ATER, B^1 corr., MΣ Hieronym Ios *εἰσ ἔτι γε* D *εἰσ ἔτι* B^1 *ὅθεν εἰσ ἔτι* dem. ev. theoph. | *τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων ΠΣΛ* Hieronym Ios *ἀπὸ τοῦδε τῶν χριστιανῶν* dem. ev. theoph.
9 *ἐπέλιπε* ATER Ios *ἐπέλειπε* DM dem. ev. *ἐπέλοιπε* B | **13** *τὰ* ARDM > TEB *αὐτῶν* AT^{r}RBDΣ *αὐτὸν* T^{1}EM | **14** *μὲν* > B | **15** *σαφῶσ* D^1 corr. D^r
17 *γε μὴν*] *μὲν* B | **19** *παῦλοσ* BDM *ὁ παῦλοσ* ATER | *γράφων γαλάταισ* BD | *τούτων* AT^{1}BMΣ *τοῦτον* T durch Rasur corr., ERDΛ | **20** *φασὶ* BM *φασὶν* DΣΛ *φησὶ* AR *φησὶν* TE | *καὶ* > R

»eum nominare fas est. erat enim mirabilium operum effector doctorque
»hominum eorum, qui libenter quae vera sunt audiunt. et multos qui-
»dem Iudaeorum, multos etiam ex gentilibus sibi adiunxit. Christus hic
»erat. hunc accusatione primorum nostrae gentis virorum cum Pilatus 8
»in crucem agendum esse decrevisset, non deseruerunt hi qui ab initio
»eum dilexerant. apparuit enim eis tertio die iterum vivus, secundum
»quod divinitus inspirati prophetae vel haec vel alia de eo innumera
»miracula futura esse praedixerant. sed et in hodiernum Christianorum,
»qui ab ipso nuncupati sunt, et nomen perseverat et genus«.

Haec cum ipse Hebraeorum scriptor olim suis libris inserta tam 9
de Iohanne baptista quam etiam de domino et salvatore nostro tradi-
derit, quod ultra effugium, quae excusatio inpudentibus et perfidis re-
manebit, quo minus de falsitate gestorum, quae postmodum confinxerunt,
apertissime convincantur? sed de his ista sufficiant.

Apostolorum autem domini et salvatoris nostri nomina quae re- *IB* 12 1
ferantur, ex ipsis euangeliis omnibus palam est. septuaginta vero disci-
pulorum vocabula nusquam quidem repperimus scripta, dicitur tamen
unus ex ipsis esse Barnabas, cuius etiam in Actibus apostolorum mentio
facta est. sed et Paulus nihilominus scribens meminit eius. denique

NPF

6 uisus *P*[1] | 14 sed] sed et *P* | 18 esse om. *P*

λαντα· ἡ δ' ἱστορία παρὰ Κλήμεντι κατὰ τὴν πέμπτην τῶν Ὑπο- 2
τυπώσεων· ἐν ᾗ καὶ Κηφᾶν, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος »ὅτε δὲ
»ἦλθεν Κηφᾶς εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντ-
»έστην«, ἕνα φησὶ γεγονέναι τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν, ὁμώνυ-
μον Πέτρῳ τυγχάνοντα τῷ ἀποστόλῳ. καὶ Ματθίαν δὲ τὸν ἀντὶ 3
Ἰούδα τοῖς ἀποστόλοις συγκαταλεγέντα τόν τε σὺν αὐτῷ τῇ ὁμοίᾳ
ψήφῳ τιμηθέντα τῆς αὐτῆς τῶν ἑβδομήκοντα κλήσεως ἠξιῶσθαι
κατέχει λόγος. καὶ Θαδδαῖον δὲ ἕνα τῶν αὐτῶν εἶναί φασι, περὶ
οὗ καὶ ἱστορίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἡμᾶς αὐτίκα μάλα ἐκθήσομαι. καὶ 4
τῶν ἑβδομήκοντα δὲ πλείους τοῦ σωτῆρος πεφηνέναι μαθητὰς εὕροις
ἂν ἐπιτηρήσας, μάρτυρι χρώμενος τῷ Παύλῳ, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν
ἔγερσιν ὦφθαι αὐτὸν φήσαντι πρῶτον μὲν Κηφᾷ, ἔπειτα τοῖς δώ-
δεκα, καὶ μετὰ τούτους ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ὧν
τινὰς μὲν ἔφασκεν κεκοιμῆσθαι, τοὺς πλείους δ' ἔτι τῷ βίῳ, καθ'
ὃν καιρὸν αὐτῷ ταῦτα συνετάττετο, περιμένειν· ἔπειτα δ' ὦφθαι 5
αὐτὸν Ἰακώβῳ φησίν· εἷς δὲ καὶ οὗτος τῶν φερομένων τοῦ σωτῆρος
ἀδελφῶν ἦν· εἶθ' ὡς παρὰ τούτους κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα
πλείστων ὅσων ὑπαρξάντων ἀποστόλων, οἷος καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος
ἦν, προστίθησι λέγων »ἔπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν«.
ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶνδε·

τῆς δὲ περὶ τὸν Θαδδαῖον ἱστορίας τοιοῦτος γέγονεν ὁ τρό- ΙΓ 13 1
πος. ἡ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θειότης, εἰς

1 Zahn Forschungen 3, 68 — **2—4** Galat. 2, 11 — **5—8** Act. 1, 23—26 **11—19** I Kor. 15, 5—7

ATERBDMΣΛ

1 *in quarto Λ* | **4** nach *ἀντέστην* + *ὅτι κατεγνωσμένοσ ἦν* B **5** *Tolmai Σ* | **6** *ἰούδα τοῦ προδότου* BD | *ἐγκαταλεγέντα* BD | *τόν τε ΠΛ und Iustus der Σ* | *τῆι* > T¹ + Tc | **7** *τοῖσ αὐτοῖσ* B | **8** *δὲ* ATERMΣΛ *δὲ τὸν ὑπὸ θωμᾶ* [*δὲ τὸν καὶ θωμᾶν* D] *κατὰ πρόσταξιν τοῦ ιυ τῶ ἀγβάρω* [*ἀβγάρω* D] *πρὸσ ἴασιν ἀποσταλέντα* BD | *περι* in *περὶ οὗ* corr. Tc | **11** *ἂν* > R | *τῶι* > B | **12** *πρῶτον* TERBDM *πρώτω* A | *ἔπειτα Π* [Quaestt. ad Marin. *p.* 301] *εἶτα* Quaestt. ad Marin. p. 287. 297 | **12/13** *τοῖσ δώδεκα ΠΣ* [Quaestt. ad Marin. p. 297. 301] *illis undecim Λ* [Quaestt. ad Marin. p. 287] **13** *καὶ* ABDM > TER | *τούτουσ* ATERMΛ *τοῦτο* B *τοῦτο//* D *und danach Σ* [= 𝔖] | *πεντακοσίων* M *πεντακοσίοισ ισ* auf Rasur T | **15** *περιμένειν* TERBDM *περιέναι* A | **17** *μαθητῶν ἀλλὰ μὴν καὶ ἀδελφῶν* B | **18** *καὶ πλείστων* D | *οἷα* B | *ὁ* > B | **20** *οὖν* ATEM *καὶ* R auf Rasur *οὖν καὶ τοσαῦτα* BD | *τῶνδε* ATERM *τῶνδε ἀρκούντωσ εἴρηται* BD *sei in der Kürze gesagt Σ sufficiant Λ* | **21** *ΙΓ* AΣBD **22** ERM | *ἱστορίασ* ATERDMΣ *ἱστορίασ ἡμῖν λεχθείσησ* B *quam promisimus Λ* | **22** *ιυ χυ* > T¹ + Tc | *θεότησ* BD

ipsum dicunt esse, qui cum Sosthene et Paulo Corinthiis scribit. Cle- 2
mens vero in quarto Dispositionum libro Cefae mentionem facit, de quo
Paulus dixit: »cum autem venisset Cefas Antiochiam, in faciem
»ei restiti«, et dicit eum unum esse ex septuaginta discipulis cogno-
minem Petri apostoli. sed et Matthian ex ipsis esse dicit, qui pro Iuda 3
apostolorum numero subrogatus est, et eum, qui cum ipso est statutus
ad sortem. Thaddaeum quoque unum ex ipsis fuisse tradunt, de quo
et historiam, quae ad nos usque pervenit, exponere necessarium duco.
nam et plures quam septuaginta fuisse discipulos salvatoris invenies. 4
si observes ea, quae Paulus indicat dicens post resurrectionem appa-
ruisse dominum primum quidem Cefae, postea illis undecim et post
hos amplius quam quingentis fratribus simul, ex quibus quosdam dor-
misse dicit, plurimos autem adhuc permanere eo tempore quo scribe-
bat. post etiam dicit eum visum esse Iacobo, qui erat unus ex his 5
qui fratres salvatoris appellabantur. tum deinde tamquam praeter hos
duodecim, ad eorum tamen similitudinem essent alii quidam apostoli,
sicut et ipse erat, Paulus addit et dicit: »postea apparuit apostolis
»omnibus, novissime autem visus est et mihi«. sed et de his
ista sufficiant.

[XV] Narratio vero, quam de Thaddaeo promisimus, hunc habet modum. *II'* **13** 1
domini et salvatoris nostri Iesu Christi divinitas, cum pro mirabili virtutis

NPF

1 scripsit *N* | 5 cognomine *libri* | apostoli] et ap. *P*

πάντας ἀνθρώπους τῆς παραδοξοποιοῦ δυνάμεως ἕνεκεν βοωμένη,
μυρίους ὅσους καὶ τῶν ἐπ' ἀλλοδαπῆς πορρωτάτω ὄντων τῆς Ἰου-
δαίας νόσων καὶ παντοίων παθῶν ἐλπίδι θεραπείας ἐπήγετο. ταύτῃ 2
τοι βασιλεὺς Ἄβγαρος, τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἐθνῶν ἐπισημότατα δυ-
ναστεύων, πάθει τὸ σῶμα δεινῷ καὶ οὐ θεραπευτῷ ὅσον ἐπ' ἀνθρω-
πείᾳ δυνάμει καταφθειρόμενος, ὡς καὶ τοὔνομα τοῦ Ἰησοῦ πολὺ καὶ
τὰς δυνάμεις συμφώνως πρὸς ἁπάντων μαρτυρουμένας ἐπύθετο,
ἱκέτης αὐτοῦ πέμψας δι' ἐπιστοληφόρου γίνεται, τῆς νόσου τυχεῖν
ἀπαλλαγῆς ἀξιῶν. ὁ δὲ μὴ τότε καλοῦντι ὑπακούσας, ἐπιστολῆς 3
γοῦν αὐτὸν ἰδίας καταξιοῖ, ἕνα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀποστέλλειν
ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς νόσου ὁμοῦ τε αὐτοῦ σωτηρίᾳ καὶ τῶν προσή-
κόντων ἁπάντων ὑπισχνούμενος. οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἄρα αὐτῷ 4
ἐπληροῦτο τὰ τῆς ἐπαγγελίας. μετὰ γοῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν
αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον Θωμᾶς, τῶν ἀποστόλων εἷς
τῶν δώδεκα, Θαδδαῖον, ἐν ἀριθμῷ καὶ αὐτὸν τῶν ἑβδομήκοντα τοῦ
Χριστοῦ μαθητῶν κατειλεγμένον, κινήσει θειοτέρᾳ ἐπὶ τὰ Ἔδεσσα
κήρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκ-
πέμπει, πάντα τε δι' αὐτοῦ τὰ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τέλος ἐλάμ-
βανεν ἐπαγγελίας. ἔχεις καὶ τούτων ἀνάγραπτον τὴν μαρτυρίαν, 5
ἐκ τῶν κατὰ Ἔδεσσαν τὸ τηνικάδε βασιλευομένην πόλιν γραμματο-
φυλακείων ληφθεῖσαν· ἐν γοῦν τοῖς αὐτόθι δημοσίοις χάρταις,
τοῖς τὰ παλαιὰ καὶ τὰ ἀμφὶ τὸν Ἄβγαρον πραχθέντα περιέχουσι,
καὶ ταῦτα εἰς ἔτι νῦν ἐξ ἐκείνου πεφυλαγμένα εὕρηται, οὐδὲν δὲ
οἷον καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν ἐπιστολῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχείων ἡμῖν

ATERBDMΣΛ

2 πορρωτάτων ER^1 corr R durch Rasur | ὄντων T^{c}ERM > T^{1}B τε AD | **2/3** τῆσ ἰουδαίασ AT^{c}ERD^{cm}MΣ > T^{1}BD^1 *tam de uicinis quam de peregrinis et longe positis* Λ | **3** νόσων aus ὅσων corr. T | καὶ TERBDM τε καὶ A **4** ἄβγαροσ AT^{1}DΣΛ ἄγβαροσ T^{c}ERB ἄκβαροσ M αὔγαροσ A^{r}T^r so durchweg **5** οὐ θεραπευτῷ] δυσθεραπεύτω D | **10** γ' οὖν ATER δ' οὖν BDM | **11** αὐτοῦ TERBDM αὐτῷ A | σρια T^{1}BD σριαν AT^{r}Σ σριασ M σρα T^{c}ER **12** ὑπισχνούμενοσ ATER ὑποσχόμενοσ BD^{r}M ὑποσχομένου D^1 | μακρὸν BD μακρὰν ATERM | **13/14** ἀνάστασιν αὐτοῦ ATER ἀναβίωσιν B auf Ras., DM **14** ἄνοδον ATER ὄνοδον αὐτοῦ BDM | τῶν ἀποστόλων εἷσ BDM εἷσ τῶν ἀποστόλων ATER | **16** τὰ ἔδεσσα AT^{1}BD^{1}M τὴν ἔδεσσαν T^{r}R^{c}D^r τὴν ἔδεσαν ER^1, T^{cm} unleserlich | **18/19** ἐλάμβανεν ABDM εἴληφεν TER | **20** τηνικάδε BDM τηνικαῦτα ATER | πόλιν] πόλιν ἢ B | **22** τὰ^2] τὸν R | πραχθέντα > B | περι— > B^1 + B^1 | **23** καὶ νῦν BD | **24** ἐπιστολῶν AT^{1m} [γρ + T^{cm}] BDMΣΛ φωνῶν TER

opere per omnem locum celebraretur, innumeros tam de vicinis quam
de peregrinis et longe positis pro remediorum et curae virtutibus in-
vitabat, si qui praecipue morbi alicuius aegritudine laborarent. unde 2
et rex quidam Abgarus nomine, gentis ultra Eufraten positae princi-
patum nobiliter tenens morbo quodam corporis inremediabili, quantum
inter homines, tenebatur. Qui cum de nomine Iesu et de mirabilibus
virtutum eius audisset, supplex ei per epistulam factus exorat misso in
rem homine diutini morbi vinculis, quibus tenebatur, absolvi. sed ad 3
praesens quidem a domino corporis eius cura differtur, dignus tamen
efficitur rescripto epistulae salvatoris, in qua simul etiam promittitur
ei, quod non multo post desiderii sui consequeretur effectum. denique 4
post resurrectionem atque ascensionem domini ad caelos Thomas aposto-
lus ex commonitione divina Thaddaeum quendam, unum ex septuaginta
discipulis, ad Edessenam civitatem euangelistam et praedicatorem verbi
dei emittit, simul et quae a domino promissa fuerant impleturum.
haec in archivis publicis Edessenae civitatis, in qua tunc supra dictus 5
Abgarus regnavit ita descripta repperimus in iis chartis, quae gesta
regis Abgari servata antiquitus continebant. et ut evidens dictorum

NPF

14 edissenam *P* aedissinam *N et similiter deinceps* | 17 iis] his *libri*

ἀναληφθεισῶν καὶ τόνδε αὐτοῖς ῥήμασιν ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς μεταβληθεισῶν τὸν τρόπον.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΓΡΑΦΕΙΣΗΣ ΥΠΟ ΑΒΓΑΡΟΥ ΤΟΠΑΡΧΟΥ ΤΩΙ ΙΗΣΟΥ ΚΑΙ ΠΕΜΦΘΕΙΣΗΣ ΑΥΤΩΙ ΔΙ᾽ ΑΝΑΝΙΟΥ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

»Ἄβγαρος Οὐχαμα τοπάρχης Ἰησοῦ σωτῆρι ἀγαθῷ ἀναφανέντι ἐν 6
»τόπῳ Ἱεροσολύμων χαίρειν. ἤκουσταί μοι τὰ περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν
»ἰαμάτων, ὡς ἄνευ φαρμάκων καὶ βοτανῶν ὑπὸ σοῦ γινομένων. ὡς
»γὰρ λόγος, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ποιεῖς, χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ
»λεπροὺς καθαρίζεις. καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα καὶ δαίμονας ἐκβάλλεις.
»καὶ τοὺς ἐν μακρονοσίᾳ βασανιζομένους θεραπεύεις, καὶ νεκροὺς
»ἐγείρεις. καὶ ταῦτα πάντα ἀκούσας περὶ σοῦ, κατὰ νοῦν ἐθέμην τὸ 7
»ἕτερον τῶν δύο, ἢ ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ
»ποιεῖς ταῦτα, ἢ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ ποιῶν ταῦτα. διὰ τοῦτο τοίνυν 8
»γράψας ἐδεήθην σου σκυλῆναι πρός με καὶ τὸ πάθος, ὃ ἔχω, θερα-

9—12 Matth. 11, 5. Luc. 7, 22

ATERBDMΣ*Δ*

1/2 *καὶ — τρόπον* AT^{c}ERMΣ*Δ* Rasur von etwa 23 Buchstaben T^1 *καὶ τόνδε περιεχουσῶν τὸν τρόπον* B *καὶ τόνδε αὐτοῖσ ῥήμασιν ἐκ τῆσ σύρων φωνῆσ μεταβληθεισῶν καὶ περιεχουσῶν τὸν τρόπον* D | **3** — S. 88, 13 über die abgeleitete Überlieferung der Briefe vgl. v. Dobschütz Ztschr. f. KG 18, 422 ff.; hier kann nur einzelnes mitgetheilt werden. 𝔍 = Inschrift von Ephesos [Jahreshefte des österr. Inst. 3, 93]. 𝔓 = Papyrus [Dobschütz 427]. 𝔄 = Menaeen [Dobschütz, TU N. F. 3, 2 Beilage II]. 𝔅 = Festpredigt, unter dem Namen des Constantin Porphyrogenneta überliefert [Dobschütz am angf. Ort]. 𝔈 = Epistula Abgari [Dobschütz 438 ff.]. *Δ* Doctrina Addai (syrisch). Schlüsse ex silentio sind bei diesen Angaben nicht zulässig **3** *ἀπὸ* E | **3/4** *τοπάρχου* *II König* Σ[*βασιλέωσ* Variante in 𝔈] *a rege* (Abgaro) *uel toparcha Δ* | **4** *ἀνανίου* T$_c$ERBDM *ἀνανία* AT^1 | **5** *ἱερουσαλὴμ* T | **6** *οὐχ᾽ ἅμα* B [*ουχαμα* 𝔍] Rasur von 5 Buchstaben T אוכמא (*der Schwarze*) Σ [= *Δ*] *Uchamae filius Δ* > AERDM | *τοπάρχησ* TBDMΣ*Δ* [= 𝔍] *τοπάρχης ἐδέσσησ* [*ἐδέσης* E] AE [= 𝔅] *τοπάρχησ πόλεωσ ἐδέσσησ* R [= 𝔄, Variante in 𝔈] | **8** *ὡσ* AT^{1}EBDM [= 𝔍, Variante in 𝔄, 𝔅] *τῶν* T^{r}R [Variante in 𝔄] | *γενομένων* B | **9** *γὰρ λόγοσ* ATR BDMΣ [= 𝔄, *ὡσ λόγοσ* 𝔅] *λόγο///* E *et quod uerbo tantum Δ* [*λόγωι γὰρ μόνωι* und *καὶ ὅτι τῶι λόγωι μόνωι* und *ἀλλὰ καὶ ἐν λόγω* Varianten in 𝔈 *sondern mit deinem Wort Δ*] | **10** *δαίμονας* AT^{1}BDM [= 𝔍𝔄𝔅] *δαιμόνια* T^{c}ER [*δαιμόνια* statt *πνεύματα καὶ δαίμονας* Variante in 𝔈] | *ἐκβάλλειν* M | **12** *ἀνεγείρεισ* M | **13/14** *σὺ εἶ — ταῦτα ἢ ὅτι* > E^1 + E^{cm} | **13** *ἀπὸ* AT^{1}RBDM *ἐκ* T^{c}E^{cm} [= 𝔍, *ἐξ οὐρανοῦ* 𝔅𝔈] **14** *ἢ* AT^{1}BDM [= *Δ*, Variante in 𝔈] *ἢ ὅτι* T^{c}E^{cm}RΣ*Δ* [= 𝔅, Variante in 𝔈] **15** *ut digneris ad me fatigari Δ* [vgl. *ἕως ἐμοῦ ἐλθεῖν μὴ ἀπαξιώσῃς* Variante in 𝔈]

veritas fiat, ipsarum exemplaria epistularum ex Syrorum lingua translata ponimus.

EXEMPLAR EPISTULAE SCRIPTAE A REGE ABGARO VEL TOPARCHA AD IESUM ET MISSAE HIERUSOLYMA PER ANANIAM CURSOREM

»Abgarus Uchamae filius toparcha Iesu salvatori bono, qui apparuit 6
»in locis Hierusolymorum salutem. Auditum mihi est de te et de sanitati-
»bus, quas facis, quod sine medicamentis aut herbis fiant ista per te,
»et quod verbo tantum facis caecos videre, claudos ambulare et le-
»prosos mundas et inmundos spiritus ac daemonas eicis et eos qui
»longis aegritudinibus afflictantur, curas et sanas, mortuos quoque sus-
»citas. quibus omnibus auditis de te statui in animo meo unum esse 7
»e duobus, aut quia tu sis deus et descenderis de caelo, ut haec facias,
»aut quod filius dei sis, qui haec facis. propterea ergo scribens roga- 8
»verim te, ut digneris usque ad me fatigari et aegritudinem meam, qua

NPF

4 annaniam *libri* | 6 uchamae] *NP* uchammae *F* uchaniae *edd.* | 7 de te] et de te *P* | 9 caecos facis *P* | 10 daemones P^2NF^2

›πεῦσαι. καὶ γὰρ ἤκουσα ὅτι καὶ Ἰουδαῖοι καταγογγύζουσί σου καὶ ›βούλονται κακῶσαί σε. πόλις δὲ μικροτάτη μοί ἐστι καὶ σεμνή, ἥτις ›ἐξαρκεῖ ἀμφοτέροις‹.

ΤΑ ΑΝΤΙΓΡΑΦΕΝΤΑ ΥΠΟ ΙΗΣΟΥ ΔΙΑ ΑΝΑΝΙΟΥ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ ΤΟΠΑΡΧΗΙ ΑΒΓΑΡΩΙ

›Μακάριος εἶ πιστεύσας ἐν ἐμοί, μὴ ἑωρακώς με. γέγραπται γὰρ 10
›περὶ ἐμοῦ τοὺς ἑωρακότας με μὴ πιστεύσειν ἐν ἐμοί, καὶ ἵνα ›οἱ μὴ ἑωρακότες με αὐτοὶ πιστεύσωσι καὶ ζήσονται. περὶ ›δὲ οὗ ἔγραψάς μοι ἐλθεῖν πρὸς σέ, δέον ἐστὶ πάντα δι᾿ ἃ ἀπεστά›λην ἐνταῦθα, πληρῶσαι καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι οὕτως ἀναληφθῆναι ›πρὸς τὸν ἀποστείλαντά με. καὶ ἐπειδὰν ἀναληφθῶ, ἀποστελῶ σοί ›τινα τῶν μαθητῶν μου, ἵνα ἰάσηταί σου τὸ πάθος καὶ ζωήν σοι ›καὶ τοῖς σὺν σοὶ παράσχηται‹.

2/3 vgl. Eccl. 9, 14 — **6** vgl. Ioh. 20, 29 — **7/8** Resch Apokryphon 103 vgl. Ies. 6, 9 ff. Matth. 13, 14 ff. Ioh. 12, 39 ff. Act. 28, 25 ff.

ATERBDMΣΔ

1 *ἰουδαῖοι* ARBD [= 𝔅, Variante in 𝔈] *οἱ ἰουδαῖοι* TEM [= 𝔍𝔄, Variante in 𝔈] | *σου* ARΣΔ [= 𝔍𝔄𝔅𝔈Δ] > TEBDM | **2** *μικροτάτη μοί* ABD *σμικροτάτη μοι* ER *μοι μικροτάτη* T¹ *μοι σμικροτάτη μοι* Tc ||||| *μικροτάτη μοι* M **3** *ἐξαρκεῖται* BD | *ἀμφοτέροισ* ATMΣΔ *ἀμφοτέροισ· καὶ ταῦτα μὲν οὕτοσ* [*οὕτωσ* B] *ἔγραψεν* [*ἔγραψε* R] *τῆσ θείασ αὐτὸν τέωσ μικρὸν αὐγασάσησ ἐλλάμψεωσ· ἄξιον δὲ καὶ τῆσ πρὸσ τοῦ ι̅υ̅ αὐτῷ διὰ τοῦ αὐτοῦ γραμματοκομιστοῦ ἀποσταλείσησ ἐπακοῦσαι ὀλιγοστίχου μὲν πολυδυνάμου δὲ ἐπιστολῆσ τοῦτον ἐχούσησ καὶ αὐτῆσ τὸν τρόπον* ERBD | **4** *παρα* DM [= 𝔈, *παρα του δεσποτου* 𝔍] | *ἀναντίον* TcERBD *ἀναντία* AT¹M | **5** *τοπάρχῃ* ATE¹R *τῶι τοπάρχῃ* Ec den Dativ bezeugen ΣΔ *τοπάρχου* BDM | *ἀβγάρῳ* [*ἀγβάρῳ* TcER *αὐγάρῳ* Tr] ATERΣΔ *ἀβγάρου* [*ἀγβάρου* B *ἀκβάρου* M] BDM + *καὶ ἀποσταλέντα ἐν ἐδέσῃ* BD | **6** *μακάριοσ* TERBDMΣΔ [= 𝔍Δ] *ἄβγαρε μακάριοσ* A [vgl. *μακάριος εἶ Αὔγαρε* 𝔄𝔅, *μακάριος εἶ Αὔγαρε* und *μακάριος εἶ* neben einander 𝔈] | *εἶ* ATERΔ [= 𝔓𝔄𝔅𝔈Δ] *ὁ* BDMΣ [= 𝔍] | **7** *πιστεύσειν* ATERΣΔ [= Δ *οι εωρακοτεσ — πιστεύσουσιν* 𝔍] *πιστεύειν* BDM [= 𝔄𝔅] | *ἐν ἐμοί* TcEBDMΣΔ [= 𝔍𝔓𝔄𝔅Δ] *μοι* AT¹ *ἐμοί* R | *ἵνα* Π [= 𝔅, ohne *καὶ* 𝔄] >, das Folgende dem Vorhergehenden coordinirend, ΣΔ [= (*πιστεύσουσιν — ζήσονται*) 𝔍𝔓, Δ ohne *ζήσονται*] | **8** *με* TcERΣΔ [= 𝔍𝔓𝔄𝔅Δ] > AT¹BDM | *ζήσονται* TERBD *ζήσωνται* AM | **9** *με* B **10** *πληρῶσαι* BDM [= 𝔍 (*πληρωται*), 𝔓, Variante in 𝔄𝔈] *πληρῶσαί με* ATERΔ [= 𝔅, Variante in 𝔄𝔈] | *καὶ — πληρῶσαι* > B | **11** *με* > B | *ἀποστελῶ* ATcERDM *ἀποστέλω* B¹ *ἀποστέλλω* T¹Bc | **13** *παράσχηται* AT¹DMΣΔ *παράσχηται ὧδε καὶ ταῦτα ἐχέτω* TcER *παράσχηται ὧδε δὲ καὶ ταῦτα ἐχέτω* B

»iam diu laboro, curare. nam et illud conperi, quod Iudaei murmurant »adversum te et volunt tibi insidiari. est autem civitas mihi parva »quidem, sed honesta, quae sufficiat utrisque«.

EXEMPLUM RESCRIPTI AB IESU PER ANANIAM CURSOREM AD ABGARUM TOPARCHAM

»Beatus es, qui credidisti in me, cum me ipse non videris. scriptum 10
»est enim de me, quia *ii qui me vident, non credent in me*, et »*qui non vident me ipsi, credent et vivent*. de eo autem, quod »scripsisti mihi, ut veniam ad te, oportet me omnia, propter quae missus »sum, hic explere et posteaquam complevero, recipi me ad eum, a quo »missus sum. cum ergo fuero adsumptus, mittam tibi aliquem ex dis»cipulis meis, ut curet aegritudinem tuam et vitam tibi atque his qui »tecum sunt praestet«.

NPF

2 mihi *om. N* | **4** annaniam *libri* | **6** qui] *NF* quia *P* | **7** et qui] hii qui *N* | **13** *post* praestet *add. in margine* et civitati tuae praestet ut nullus aduersariorum umquam nos exsuperare possit (*corr. ex* posset) P^2

Ταύταις δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς ἔτι καὶ ταῦτα συνῆπτο τῇ Σύ- 11
ρων φωνῇ·

»*Μετὰ δὲ τὸ ἀναληφθῆναι τὸν Ἰησοῦν ἀπέστειλεν αὐτῷ Ἰούδας,*
»*ὁ καὶ Θωμᾶς, Θαδδαῖον ἀπόστολον, ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα· ὃς ἐλ-*
»*θὼν κατέμενεν πρὸς Τωβίαν τὸν τοῦ Τωβία. ὡς δὲ ἠκούσθη περὶ*
»*αὐτοῦ, ἐμηνύθη τῷ Ἀβγάρῳ ὅτι ἐλήλυθεν ἀπόστολος ἐνταῦθα τοῦ*
»*Ἰησοῦ, καθὰ ἐπέστειλέν σοι. ἤρξατο οὖν ὁ Θαδδαῖος ἐν δυνάμει* 12
»*θεοῦ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν, ὥστε πάντας θαυμά-*
»*ζειν· ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἄβγαρος τὰ μεγαλεῖα καὶ τὰ θαυμάσια ἃ*
»*ἐποίει, καὶ ὡς ἐθεράπευεν, ἐν ὑπονοίᾳ γέγονεν ὡς ὅτι αὐτός ἐστιν*
»*περὶ οὗ ὁ Ἰησοῦς ἐπέστειλεν λέγων* »*ἐπειδὰν ἀναληφθῶ, ἀποστελῶ*
»*σοί τινα τῶν μαθητῶν μου, ὃς τὸ πάθος σου ἰάσεται*«. *μετακα-* 13
»*λεσάμενος οὖν τὸν Τωβίαν, παρ' ᾧ κατέμενεν, εἶπεν* »*ἤκουσα ὅτι*
»*ἀνήρ τις δυνάστης ἐλθὼν κατέμεινεν ἐν τῇ σῇ οἰκίᾳ· ἀνάγαγε αὐτὸν*
»*πρός με*«. *ἐλθὼν δὲ ὁ Τωβίας παρὰ Θαδδαίῳ, εἶπεν αὐτῷ* »*ὁ το-*
»*πάρχης Ἄβγαρος μετακαλεσάμενός με εἶπεν ἀναγαγεῖν σε παρ' αὐτῷ,*
»*ἵνα θεραπεύσῃς αὐτόν*«. *καὶ ὁ Θαδδαῖος,* »*ἀναβαίνω*«, *ἔφη,* »*ἐπει-*
»*δήπερ δυνάμει παρ' αὐτῷ ἀπέσταλμαι*«. *ὀρθρίσας οὖν ὁ Τωβίας τῇ* 14

7/8 Matth. 4, 23. 9, 35. 10, 1

ATERBDMΣΛ

1 *Ις* B | **1/2** *ταύταις—φωνῆι* ATc¹mRMΣΛ, mit Uncialen ED > T¹B | **1** *δὲ* AER *δὴ* Tc¹mDM | **4** *τὸν ἀπόστολον* BD | *ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα*] *ἕνα ὄντα ὡσ ἔφην τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν τοῦ σρσ* B | **4/5** *ὃς—τοῦ Τωβία* ∾ 13 *παρ' ὧι κατέμενεν* Dittographie | **5** *τὸν τωβίαν* A | **5—7** *ὡς δὲ—ἐπέστειλέν σοι* ∾ 7—12 *ἤρξατο—ἰάσεται* Dittographie | **6** *αὐτοῦ* AT¹MΣΛ *αὐτοῦ καὶ δῆλοσ γένονε* [*γέγονεν* D] *διὰ τῶν ἐπιτελουμένων παρ' αὐτοῦ θαυμασίων* TcERBD | *ἐνταῦθα ἀπόστολοσ* A | **8** *μαλακίαν* ABΛΣ *πᾶσαν μαλακίαν* TERDM | **9** *ὡσ δὲ* ATERDMΣ *καὶ ὡσ* B | *ὁ* > E | **10** *ἐθεράπευεν* ATMΣ *ἐθεράπευεν ἐν ὀνόματι καὶ δυνάμει* $\overline{ιυ}$ $\overline{χυ}$ ERBD | *ὡς* > ER **11** *ἀποστέλλω* B | **13** *κατέμενεν* ATRDMΣΛ *ὁ θαδδαῖοσ κατέμενεν* EB **14** *ἐλθὼν* ATMΣΛ *ἐλθὼν ἀπὸ ἱεροσολύμων* ERBD | *κατέμεινεν* AT *κατέμενεν* M *καταμένει* ERBDΛ | *σῆι* > B¹ + B¹ | **14/15** *ἀνάγαγε αὐτὸν πρόσ με* ATMΣΛ *καὶ πολλὰσ ἰάσεισ ἐπ' ὀνόματι* $\overline{ιυ}$ *ἐργάζεται· ὁ δὲ εἶπεν* [*εἶπε* R]. *ναὶ* $\overline{κε}$ *ξένοσ τισ ἐλθὼν ἐνώκησεν* [*ἐνώκησε* R *ἐνοίκησεν* ED] *παρ' ἐμοὶ καὶ πολλὰ θαύματα ἐπιτελεῖ· ὁ δὲ ἀνάγαγε αὐτὸν ἔφη πρόσ με* ERBD **15—18** *ἐλθὼν—ἀπέσταλμαι* ∾ 18—92, 1 *ὀρθρίσας—Ἄβγαρον* Dittographie | **15** *δὲ* > T¹ + Tc | *θαδδαίω* ATM *θαδδαῖον* ERBD | **15 16** *der König* Σ | **16** *ἀγαγεῖν* M | **17** *αὐτόν* ATDMΣΛ *αὐτοῦ τὸ πάθοσ* ERB | **18** man verlangt *ἐν δυνάμει* [vgl. 𝔅 p. 55**] *maxime propter ipsum* conjicirt Λ

Erat autem his epistulis adiunctum etiam hoc lingua Syrorum, quod 11
infra scriptum est.

»Postea vero quam Iesus adsumptus est, misit ei Iudas, qui et Tho-
»mas, Thaddaeum apostolum unum ex septuaginta. qui cum venisset,
»manebat apud Tobiam filium Tobiae. ut autem audivit de eo Abgarus
»et nuntiatum est ei, quod venisset apostolus Iesu, secundum quod ei
»scripserat, cumque coepisset Thaddaeus in virtute dei curare omnem 12
»languorem et infirmitatem, ita ut omnes mirarentur, Abgarus consi-
»deratis mirabilibus, quae faciebat, recordatus est, quod ipse esset, de
»quo sibi Iesus scripserat dicens: »cum autem fuero adsumptus, mittam
»tibi aliquem de discipulis meis, qui aegritudinem tuam sanet«. et vocans 13
»ad se Tobian, apud quem manebat, ait ad eum: »audivi quod vir quidam
»potens venit et manet in domo tua, adduc eum ad me«. cumque redisset
»Tobias ad Thaddaeum, dixit ei: »Abgarus toparcha vocavit me ad se
»et dixit mihi, ut te ad eum perducam et cures eum«. et Thaddaeus:
»»veniam«, inquit, »quoniam maxime propter ipsum missus sum«. postera 14

NPF

10 mitto *P* | **16** ipsum] eum *P*

›ἑξῆς καὶ παραλαβὼν τὸν Θαδδαῖον ἦλθεν πρὸς τὸν Ἄβγαρον. ὡς
›δὲ ἀνέβη, παρόντων καὶ ἑστώτων τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, παρα-
›χρῆμα ἐν τῷ εἰσιέναι αὐτὸν ὅραμα μέγα ἐφάνη τῷ Ἀβγάρῳ ἐν τῷ
›προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου Θαδδαίου· ὅπερ ἰδὼν Ἄβγαρος προσεκύ-
›νησεν τῷ Θαδδαίῳ. θαῦμά τε ἔσχεν πάντας τοὺς περιεστῶτας· αὐ-
›τοὶ γὰρ οὐχ ἑοράκασι τὸ ὅραμα, ὃ μόνῳ τῷ Ἀβγάρῳ ἐφάνη· ὃς καὶ 15
›τὸν Θαδδαῖον ἤρετο εἰ »ἐπ' ἀληθείας μαθητὴς εἶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ
›τοῦ θεοῦ, ὃς εἰρήκει πρός με ›ἀποστελῶ σοί τινα τῶν μαθητῶν
›μου, ὅστις ἰάσεταί σε καὶ ζωήν σοι παρέξει‹«. καὶ ὁ Θαδδαῖος ἔφη
››ἐπεὶ μεγάλως πεπίστευκας εἰς τὸν ἀποστείλαντά με, διὰ τοῦτο
›ἀπεστάλην πρὸς σέ. καὶ πάλιν, ἐὰν πιστεύσῃς ἐν αὐτῷ, ὡς ἂν
›πιστεύσῃς ἔσται σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου«. καὶ ὁ Ἄβγαρος 16
›πρὸς αὐτόν »οὕτως ἐπίστευσα«, φησίν, »ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ τοὺς Ἰου-
›δαίους τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν βουληθῆναι δύναμιν παραλαβὼν
›κατακόψαι, εἰ μὴ διὰ τὴν βασιλείαν τὴν Ῥωμαίων ἀνεκόπην τού-
›του«. καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν »ὁ κύριος ἡμῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς
›αὐτοῦ πεπλήρωκεν καὶ πληρώσας ἀνελήφθη πρὸς τὸν πατέρα«.
›λέγει αὐτῷ Ἄβγαρος »κἀγὼ πεπίστευκα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν πα- 17
›τέρα αὐτοῦ«. καὶ ὁ Θαδδαῖος »διὰ τοῦτο«, φησί, »τίθημι τὴν χεῖρά
›μου ἐπὶ σὲ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ«. καὶ τοῦτο πράξαντος, παραχρῆμα
›ἐθεραπεύθη τῆς νόσου καὶ τοῦ πάθους οὗ εἶχεν. ἐθαύμασέν τε ὁ 18
›Ἄβγαρος ὅτι καθὼς ἤκουσται αὐτῷ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, οὕτως τοῖς
›ἔργοις παρέλαβεν διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Θαδδαίου, ὃς αὐτὸν ἄνευ

ATERBDMΣΛ

1 καὶ—Ἄβγαρον] ἦλθεν πρὸσ τὸν ἄκβαρον παραλαβὼν τὸν θαδδαῖον M **2** ἀνελήλυθεν BD | **6** ἑωράκασι AT^rERB ἑοράκασιν T^1 ἑωράκεσαν DM θαῦμα B | **7** τὸν θαδδαῖον ἤρετο εἰ AERBDMΣ εἶπεν τῷ θαδδαίῳ TΛ [=ΔΒ] εἶ ATM σὺ εἶ ERBD | ιυ υἱοῦ R | **8** ἀποστελῶ AT^1ERBD ὅτι ἀποστελῶ T^cM | **9** σε ATMΣΛ σου τὸ πάθοσ ERBD | σοι > M^1 + M^{1m} | παρέξει ATMΣΛ καὶ τοῖσ σὺν σοὶ παρέξει πᾶσιν [πᾶσι R] ERBD | **10** με ATMΣΛ με χν ιν ERBD | **11** ἐὰν ATMΣΛ ἐὰν ἐπὶ πλέον [πλεῖον D] ERBD | εἰσ αὐτὸν B | ὡς ἂν πιστεύσῃς > ΣΛ (von Δ vorausgesetzt) | **13** οὕτωσ ἐπίστευσα φησὶν ATMΛ ἔφη οὕτωσ ἐπίστευσα ERBD | **15** τὴν AT^1R τῶν T^cE BDM | ἐνεκόπην T^r ἐκόπην M | **15/16** τούτου ATMΣΛ τῆσ προθέσεωσ ERBD | **16** ἡμῶν T, D durch Rasur corr., MΣΛ ἡμῶν ισ A ἡμῶν καὶ θσ ισ ὁ χσ ERB | **17** πατέρα TE, D durch Rasur corr., MΛ πατέρα αὐτοῦ ARΣ ἑαυτοῦ πατέρα BD^1 | **18** ὁ ἄβγαροσ D ὁ ἄκβαροσ M | **20** αὐτοῦ ATER, D durch Rasur corr., MΣΛ αὐτοῦ τοῦ χυ ιυ BD^1 | παραχρῆμα > D^1 + D^{em} **22** ἤκουστο T durch Rasur, M | **23** αὐτοῦ AT, D durch Rasur corr., MΣΛ αὐτοῦ καὶ ἀποστόλου $ERBD^1$ | δσ καὶ T | ἄνευ ATDM δίχα ERB

›igitur die Tobias mane adsumpto Thaddaeo venit ad Abgarum. et cum
›fuisset ingressus praesentibus primatibus suis, statim in ingressu visum
›est Abgaro divini nescio quid splendoris in vultu apostoli Thaddaei.
›quod cum vidisset Abgarus, adoravit Thaddaeum, super quo admirati
›sunt omnes, qui adsistebant regi. ipsi enim nihil horum videbant, quia
›soli Abgaro fuerat ostensum. qui et dicere coepit ad Thaddaeum: »vere 15
›discipulus es Iesu filii dei, qui mihi dixerat: ›mitto tibi aliquem de
›discipulis meis, qui te curet et vitam tibi praestet‹«. Et Thaddaeus re-
›spondit: »quia magnifice credidisti in eum, qui me misit, propterea
›missus sum ad te. et si permanseris in fide eius et credulitate, praesta-
›buntur tibi omnia desideria cordis tui«. tum et Abgarus ad eum: »usque 16
›adeo«, inquit, »credidi ei, ut et Iudaeos, qui eum crucifixerunt, velim, si
›ulla mihi adesset tanta exercitus copia, trucidare, et si non Romani
›regni auctoritas impediret«. et Thaddaeus ait ad haec: »dominus noster
›voluntatem patris sui implevit, qua impleta adsumptus est rursus ad
›patrem«. dicit ei Abgarus: »et ego scio et credo in eum et in patrem 17
›eius«. et Thaddaeus: »propterea«, inquit, »pono manum meam super te in
›nomine eius«. et cum hoc fecisset, statim omni aegritudinis morbo, quo
›tenebatur, absolvitur. miratus est Abgarus, quod sicut verbis audierat 18
›de Iesu, ita rebus et operibus repperit per Thaddaeum discipulum eius

NPF

4 quo] quod *P* | 18 hoc] *PF* haec *N*

»φαρμακείας καὶ βοτανῶν ἐθεράπευσεν. καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἄβδον
»τὸν τοῦ Ἄβδου, ποδάγραν ἔχοντα· ὃς καὶ αὐτὸς προσελθὼν ὑπὸ
»τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔπεσεν, εὐχάς τε διὰ χειρὸς λαβὼν ἐθεραπεύθη.
»πολλούς τε ἄλλους συμπολίτας αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἰάσατο, θαυμαστὰ
»καὶ μεγάλα ποιῶν καὶ κηρύσσων τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. μετὰ δὲ 19
»ταῦτα ὁ Ἄβγαρος »σύ, Θαδδαῖε«, ἔφη, »σὺν δυνάμει τοῦ θεοῦ ταῦτα
»ποιεῖς καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐθαυμάσαμεν· ἀλλ' ἐπὶ τούτοις δέομαί σου,
»διήγησαί μοι περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ πῶς ἐγένετο, καὶ περὶ
»τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ἐποίει ἅτινα
»ἤκουσταί μοι«. καὶ ὁ Θαδδαῖος »νῦν μὲν σιωπήσομαι«, ἔφη, »ἐπεὶ 20
»δὲ κηρῦξαι τὸν λόγον ἀπεστάλην, αὔριον ἐκκλησίασόν μοι τοὺς πολί-
»τας σου πάντας, καὶ ἐπ' αὐτῶν κηρύξω καὶ σπερῶ ἐν αὐτοῖς τὸν
»λόγον τῆς ζωῆς, περί τε τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ καθὼς ἐγένετο,
»καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τίνος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ
»πατρός, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ μυστη-
»ρίων ὧν ἐλάλησεν ἐν κόσμῳ, καὶ ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ἐποίει, καὶ
»περὶ τῆς καινῆς αὐτοῦ κηρύξεως, καὶ περὶ τῆς μικρότητος καὶ περὶ
»τῆς ταπεινώσεως, καὶ πῶς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν καὶ ἀπέθετο καὶ

18 Phil. 2, 8

ATERBDMΣΛ

4,5 *πολλούς—θεοῦ* passt nicht zum Folgenden | **4** *ἰάσατο* AT, D durch Rasur corr., MΣΛ *ἰάσατο ἀπόστολοσ* ERB | **7** *αὐτοὶ* TERBDMΣΛ *σε αὐτοὶ* A | **8** *διήγησαί* AER, D durch Rasur corr., Λ *διηγήσασθαί* TBD¹MΣ | *μοι* > A¹ + A¹ *Ἰησοῦ* ΠΛ *Χριστοῦ* Σ | **10** *ἤκουσταί μοι* ERDM *ich gehört habe* Σ *audiui* Λ *ἤκουσταί σοι ἐποίει* B [so] *ἠκούσαμεν* AT | **10/11** *ἐπεὶ δὲ* DMΣΛ *ἐπειδὴ δὲ* ER *ἐπεὶ δὴ* B *ἐπειδὴ* AT [vgl. Δ] | **11** *das Wort Gottes* Σ | *αὔριον* TERBDMΣΛ *αὔριον δὲ* A | **12** *κηρύξω* TBDMΣΛ *κηρύξω τὸν λόγον τοῦ θυ* AER | **18—S. 96, 3** *περί τε—πατέρα αὐτοῦ* voreusebianischer Zusatz, der dann ebenfalls Zusätze erhalten hat | **15** *πρσ* ATDMΛ *seinem Vater* Σ *θυ καὶ πρσ* ERB | *δυνάμεωσ καὶ* TEBDΣ[=Δ] *δυνάμεωσ καὶ περὶ* M *δυνάμεωσ* ARΛ | **16** *κόσμω* EBDM *τῷ κόσμω* ATR | *καὶ ποίᾳ—ἐποίει* aus 9 wiederholt | *ἐν ποία* M | **17/18** *καὶ περὶ τῆς μικρότητος—ταπεινώσεως* ∼ 18/S. 96, 1 *ἐταπείνωσεν—θεότητα* Dittographie **17** *καὶ*² ATMΣΛ *καὶ εὐτελείασ καὶ* ERBD | **18** *ταπεινώσεωσ* TM *ταπεινώσεωσ αὐτοῦ* A (*über seine Kleinheit und*) *seine Niedrigkeit* Σ (*quod ita paruus et*) *humilis* Λ *ταπεινώσεωσ τοῦ φαινομένου ἔξωθεν ἀνου* EBD *ταπεινώσεωσ τοῦ φαινομένου ἀνου* R | *ἑαυτὸν* ATMΣΛ *ἑαυτὸν γενόμενοσ ὑπήκοοσ τῷ πρι διὰ τὴν τῶν ἀνων σριαν* ERBD | *ἀπέθετο* TMΣΛ *πῶσ ἀπέθετο* BD *ἀπέθανε* A *πῶσ ἀπέθανε* ER

»inpleri, qui eum absque medicamentis et herbis curaret. non solum
»autem illum, sed et Abdun quendam Abdae filium podagra laborantem,
»cum se vestigiis eius advolveret, manus inpositione sanavit multosque
»alios urbis illius cives variis obsessos sanavit incommodis. et sic opera
»magna et admiranda perficiens praedicabat verbum dei. post haec 19
»autem Abgarus ait ad Thaddaeum: »tu«, inquit, »cum virtute dei haec
»facis et nos omnes videntes miramur. verum quaeso te, enarra mihi
»de adventu Iesu quomodo factum sit, et de virtute eius, in qua fa-
»ciebat haec quae audivi«. et Thaddaeus: »nunc quidem taceam, verum, 20
»quia verbum missus sum praedicare, crastino congrega mihi omnes cives
»tuos et coram ipsis praedicabo et seminabo in eis verbum vitae, vel
»adventus Iesu quomodo fuit et cur vel qua de causa missus est a
»patre et de virtutibus operum eius vel de mysteriis, quae locutus est
»in hoc mundo et in qua virtute haec fecit, sed et de nova eius prae-
»dicatione, et quod ita parvus et humilis et quomodo ita se humiliavit
»et deposita maiestate parvi fecit deitatem suam, ita ut et in crucem

NPF

2 abdun] NP^1F abdum P^2 | **14** in qua] qua P^1 | **15** et quomodo] quomodo *NF*

»ἐσμίκρυνεν αὐτοῦ τὴν θεότητα. καὶ ἐσταυρώθη. καὶ κατέβη εἰς τὸν »Ἅιδην. καὶ διέσχισε φραγμὸν τὸν ἐξ αἰῶνος μὴ σχισθέντα, καὶ ἀνή»γειρεν νεκροὺς καὶ κατέβη μόνος. ἀνέβη δὲ μετὰ πολλοῦ ὄχλου πρὸς »τὸν πατέρα αὐτοῦ«. ἐκέλευσεν οὖν ὁ Ἄβγαρος τῇ ἕωθεν συνάξαι 21
»τοὺς πολίτας αὐτοῦ καὶ ἀκοῦσαι τὴν κήρυξιν Θαδδαίου, καὶ μετὰ »ταῦτα προσέταξεν δοθῆναι αὐτῷ χρυσὸν καὶ ἄσημον. ὁ δὲ οὐκ »ἐδέξατο, εἰπών »εἰ τὰ ἡμέτερα καταλελοίπαμεν, πῶς τὰ ἀλλότρια »ληψόμεθα«; ἐπράχθη ταῦτα τεσσαρακοστῷ καὶ τριακοσιοστῷ ἔτει« 22 29 n. Chr.

ἃ καὶ οὐκ εἰς ἄχρηστον πρὸς λέξιν ἐκ τῆς Σύρων μεταβληθέντα φωνῆς ἐνταῦθά μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

ATERBDMΣΛ

1 αὐτοῦ τὴν θεότητα AERBD ἑαυτοῦ τὴν θεότητα TM *deitatem suam* Λ *sich selbst* Σ | καὶ ἐσταυρώθη ATMΣΛ ὅσα τε ὑπὸ τῶν [τῶν > R] ἰουδαίων ἔπαθεν [ἔπαθε R] καὶ πῶσ ἐσταυρώθη ERBD | 2/3 ἀνήγειρεν νεκροὺσ MΣ *mortuos suscitaret* Λ ἀνήγαγεν [ἀνήγαγε T] νεκροὺσ AT ἀνέστη καὶ συνήγειρεν [συνήγειρε R] νεκροὺσ [τοὺσ νεκροὺς ER] τοὺσ ἀπ' αἰώνων κεκοιμημένουσ ERBD καὶ [καὶ πῶσ ERBD] κατέβη μόνοσ ἀνέβη δὲ μετὰ πολλοῦ ὄχλου TERBDMΣΛ [= Λ] καταβὰσ γὰρ μόνοσ συνήγειρεν πολλοὺσ εἶθ' οὕτωσ ἀνέβη A | 4 αὐτοῦ ATMΣΛ αὐτοῦ καὶ πῶσ κάθηται ἐν δεξιᾷ τοῦ θῦ καὶ πρσ μετὰ δόξησ ἐν τοῖσ οὐνοισ καὶ πῶσ ἐλεύσεσθαι μέλλει πάλιν μετὰ δυνάμεωσ κρῖναι ζῶντασ καὶ νεκροὺσ ERBD | 5 δοθῆναι αὐτῷ ERBD δοθῆναι αὐτὸν M αὐτῷ δοθῆναι AT 8 ἐπράχθη δὲ M | τριακοσι////// R τριακοστῷ B | 10 am Schluss ὁ α λόγος οὐ διωρθώθη T[c]

»ageretur et in infernum descenderet et disrumperet saepem, quam a
»saeculis nemo disruperat, et mortuos suscitaret; qui descendit quidem
»solus, ascendit autem cum grandi multitudine ad patrem suum«. iussit 21
»ergo Abgarus, ut mature omnes cives convenirent et audirent praedi-
»cationem Thaddaei. et post haec iussit dari ei aurum et argentum,
»sed illo non accepit dicens: »si nostra dereliquimus, quomodo accipiemus
»aliena?« gesta sunt autem ista quadragensimo et trecentesimo anno«. 22

haec non inutiliter, ut puto, a nobis ad verbum ex Syrorum lingua interpretata hunc in nostris libris tenebunt locum.

NPF

1 inferno *P* | 5 dare *P* | 7 quadragensimo et trecentesimo anno] *N* quadringentesimo et tricesimo anno *P* tricesimo anno et quarto *F* | 8 ut pote *P*

B

Τάδε καὶ ἡ β περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

Α *Περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ διαγωγῆς τῶν ἀποστόλων.*

Β *Ὅπως Τιβέριος ὑπὸ Πιλάτου τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδαχθεὶς ἐκινήθη.*

Γ *Ὅπως εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐν βραχεῖ χρόνῳ διέδραμεν ὁ περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγος.*

Δ *Ὡς μετὰ Τιβέριον Γάϊος Ἰουδαίων βασιλέα καθίστησιν Ἀγρίππαν, τὸν Ἡρῴδην ἀϊδίῳ ζημιώσας φυγῇ.*

Ε *Ὡς Φίλων ὑπὲρ Ἰουδαίων πρεσβείαν ἐστείλατο πρὸς Γάϊον.*

ς *Ὅσα Ἰουδαίοις συνερρύη κακὰ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν.*

Ζ *Ὡς καὶ Πιλᾶτος ἑαυτὸν διεχρήσατο.*

Η *Περὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον λιμοῦ.*

Θ *Μαρτύριον Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου.*

Ι *Ὡς Ἀγρίππας ὁ καὶ Ἡρῴδης τοὺς ἀποστόλους διώξας τῆς θείας παραυτίκα δίκης ᾔσθετο.*

ΙΑ *Περὶ Θευδᾶ τοῦ γόητος.*

ΙΒ *Περὶ Ἑλένης τῆς τῶν Ἀδιαβηνῶν βασιλίδος.*

ΙΓ *Περὶ Σίμωνος τοῦ μάγου.*

ΙΔ *Περὶ τοῦ κατὰ Ῥώμην κηρύγματος Πέτρου τοῦ ἀποστόλου.*

ΙΕ *Περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου.*

ΑA^{m}ΣΣ^{t}ΛBDT[ERM] Zahlen fehlen in T | **2** *περιέχει καὶ ἡ δευτέρα* D **3** *χυ* A^{m}ΣΣ^{t}ΛBDM *κυ* ATER | **5** *τοῦ* > A^{m} | **5.6** *διδαχθεὶσ τὰ περι του χυ* D | **7** *πῶσ* A^{m} | **8** *τοῦ* > A^{m}R | **10** *τὸν Ἡρῴδην* > B | *ζημιώσασ ἀιδίω* A^{m}BD | **12** *τοῦ χυ* BDM *χυ* AA^{m}TER | **14** *ὅπωσ* A^{m} | *διεχρήσατο* B *διεχειρήσατο* AT^{1}D *διεχειρίσατο* A^{m}, T durch Rasur, ERM | **15** *γενομένου λιμοῦ* BD am Schluss + *ὃσ γάιον διαδέχεται* ERM | **16** *ἀποστόλου* AA^{m}ΣΣ^{t}ΛBM *ἀποστόλου περὶ του καταμάρκου εὐαγγελιου* D *ἀποστόλου τοῦ ζεβεδ* T *ἀδελφοῦ ἰωάννου* ER | **17** *ὁ* > DΛ | *ὁ καὶ*] *ὃσ* auf Rasur A^{1m} | *διώξαντεσ* DΛ | **18** *ᾔσθεντο* D *sensere* Λ | **19** am Schluss + *καὶ τῶν σὺν αὐτῶ* BD + *καὶ τοῦ κατα κλαύδιον λιμοῦ* M | **20** *Ἑλένης* > A^{m} | *Adiabenorum* Λ *von Mesopotamien* ΣΣ^{t} *ὀσροηνῶν* AA^{m}T^{c}MER *ὀρωηνων* T^{1} *ὀσροινῶν* B *ὠσροηνῶν* D **21** am Schluss + *καὶ ἑλένησ ἄλλησ* BD + *καὶ τῆσ μεταυτοῦ ἑλένησ* ER

LIBER II

I De vita et institutione apostolorum post ascensionem Christi.

II Quemadmodum Tiberius de Christo edoctus a Pilato commonitus est.

III Ut in omnem mundum brevi tempore diffusa de Christo praedicatio est.

IIII Quemadmodum post Tiberium Gaius Caesar regem Iudaeorum constituit Agrippam, Herodi perpetua poena deportationis inposita.

V Ut Filo pro Iudaeis suscepit legationem ad Gaium.

VI Quanta Iudaeis acciderint gravia post temeritatem crucis in Christum.

VII Ut Pilatus quoque semetipsum morte damnavit.

VIII De fame temporibus Claudi.

IX Martyrium Iacobi apostoli.

X Ut Agrippa et Herodes apostolos persecuti divinam continuo sensere vindictam.

XI De Theuda, qui depravaverat populum.

XII De Helena regina Adiabenorum.

XIII De Simone mago.

XIIII De praedicatione Petri apostoli apud urbem Romam.

XV De euangelio secundum Marcum.

NPF

21 urbem *om. N*

IϚ Ὡς πρῶτος Μάρκος τοῖς κατ' Αἴγυπτον τὴν εἰς τὸν Χριστὸν γνῶσιν ἐκήρυξεν.

IZ Οἷα περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἀσκητῶν ὁ Φίλων ἱστορεῖ.

IH Ὅσα τοῦ Φίλωνος εἰς ἡμᾶς περιῆλθεν συγγράμματα.

IΘ Οἷα τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαίους συμφορὰ μετῆλθεν ἐν τῇ τοῦ πάσχα ἡμέρᾳ.

K Οἷα καὶ κατὰ Νέρωνα ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπράχθη.

KA Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου, οὗ καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις ἐμνημόνευσαν.

KB Ὡς ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Ῥώμην δέσμιος ἀναπεμφθεὶς Παῦλος ἀπολογησάμενος πάσης ἀπελύθη αἰτίας.

KΓ Ὡς ἐμαρτύρησεν Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου χρηματίσας ἀδελφός.

KΔ Ὡς μετὰ Μάρκον πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας Ἀννιανὸς κατέστη.

KE Περὶ τοῦ κατὰ Νέρωνα διωγμοῦ, καθ' ὃν ἐπὶ Ῥώμης Παῦλος καὶ Πέτρος τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας μαρτυρίοις κατεκοσμήθησαν.

KϚ Ὡς μυρίοις κακοῖς περιηλάθησαν Ἰουδαῖοι, καὶ ὡς τὸν ὕστατον πρὸς Ῥωμαίους ἤραντο πόλεμον.

Συνῆκται ἡμῖν ἡ βίβλος ἀπὸ τῶν Κλήμεντος Τερτυλλιανοῦ Ἰωσήπου Φίλωνος.

1 *ὁ μάρκοσ* BD | *τὴν εἰς* und *γνῶσιν* (Z. 2) > A^m | *τὸν* > A | **7** *καὶ*] *τὰ* A^m | *ἐν — Ἱεροσολύμοις*] *τοῖς ἰουδαίοισ* A^m | **8** *αἱ πράξεισ τῶν ἀποστόλων μνημονεύουσιν* A^m | **11** *ἀπολογησόμενοσ* BD | **14** *ἀνιανὸσ* BMER | **15** *ῥώμην* BDER | **17** *περιηλάσθησαν* T^1M | *τὸν* in *τὸ* corr. D | **18** *ἧλαντο* D | **19/20** *συνῆκται—Φίλωνος* AEDM > ΣΔBTR | **19** am Anfang + σ? ὅτι A σ? E Δ M *ἡμῖν* > E | *τερτυλλιου* D *τερτυλλίνου* M | **19/20** *φίλωνοσ καὶ ἰωσήπου* E

ER *Τάδε καὶ ἡ δευτέρα* [β̄ R] *περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εὐσεβίου*

A—IH siehe im Text

IΘ *Ὡς Ἰουδαίους Ῥώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος καὶ ὡς τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαίους συμφορὰ μετῆλθεν ἐν τῇ τοῦ πάσχα ἡμέρᾳ.*

K *Ὡς Κλαύδιον διαδέχεται Νέρων καὶ ὁποῖα κατὰ Νέρωνα ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπράχθη.*

KA—Kϛ siehe im Text

M Überschrift und *A—IH* siehe im Text

IΘ *Ὡς Ἰουδαίους Ῥώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος* [+ T^c zu *IH* ohne Zahl, nach *συγγράμματα*].

K = *IΘ* im Text

KA *Κλαύδιον διαδέχεται Νέρων.*

KB—KE = *K—KΓ* im Text

Kϛ *Περὶ τῆς Ἰακώβου ἐπιστολῆς* [+ T^c zu *KΓ* ohne Zahl, nach *ἀδελφός*].

KZ—KΘ = *KΔ—Kϛ* im Text

XVI Ut primus Marcus per Aegyptum Christi notitiam praedicavit.

XVII Qualia de abstinentibus apud Aegyptum Filo scripsit.

XVIII Quanti Filonis ad nos pervenerint libri.

XIX Cuiusmodi clades conpresserint Iudaeos ipso die paschae.

XX Qualia etiam sub Nerone Hierusolymis gesta sunt.

XXI De Aegyptio, cuius Actus apostolorum faciunt mentionem.

XXII Quemadmodum de Iudaea Paulus Romam missus in vinculis omni culpa liberatus sit.

XXIII Ut sit passus Iacobus, qui domini frater est dictus.

XXIIII Quod post Marcum primus episcopus Alexandrinae ecclesiae ordinatus sit Annianus.

XXV De persecutione Neronis, sub quo Paulus ac Petrus pia confessione decorati sunt.

XXVI Ut innumeris Iudaei malis afflicti sunt ac novissime contra Romanos arma moverunt.

NPF

3 scribit *F* | **6** nerone] *PF cum Graecis*, claudio nerone *N ex emendatione ut videtur, nam textus Rufinianus c.* 20 *ad Claudium ducit* | **7** aegyptio] *NP^b* aegypto *P^aF* | **14** decorati] decollati *edd.*

Ὅσα μὲν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐχρῆν ὡς ἐν προοιμίῳ 1
*διαστείλασθαι τῆς τε θεολογίας πέρι τοῦ σωτηρίου λόγου καὶ τῆς
ἀρχαιολογίας τῶν τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας δογμάτων ἀρχαιότητός
τε τῆς κατὰ Χριστιανοὺς εὐαγγελικῆς πολιτείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
ὅσα περὶ τῆς γενομένης ἔναγχος ἐπιφανείας αὐτοῦ, τά τε πρὸ τοῦ
πάθους καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς, ἐν τῷ πρὸ τού-
του, συντεμόντες τὰς ἀποδείξεις, διειλήφαμεν· φέρε δ', ἐπὶ τοῦ παρ-* 2
*όντος ἤδη καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ διασκεψώμεθα, τὰ μὲν
ἐκ τῶν θείων παρασημαινόμενοι γραμμάτων, τὰ δ' ἔξωθεν προσ-
ιστοροῦντες ἐξ ὧν κατὰ καιρὸν μνημονεύσομεν ὑπομνημάτων.*

Πρῶτος τοιγαροῦν εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα Α 1 1
*κληροῦται Ματθίας, εἷς καὶ αὐτός, ὡς δεδήλωται, τῶν τοῦ κυρίου
γενόμενος μαθητῶν. καθίστανται δὲ δι' εὐχῆς καὶ χειρῶν ἐπι-
θέσεως τῶν ἀποστόλων εἰς διακονίαν ὑπηρεσίας ἕνεκα τοῦ κοινοῦ
ἄνδρες δεδοκιμασμένοι, τὸν ἀριθμὸν ἑπτά, οἱ ἀμφὶ τὸν Στέφανον·
ὃς καὶ πρῶτος μετὰ τὸν κύριον ἅμα τῇ χειροτονίᾳ, ὥσπερ εἰς αὐτὸ
τοῦτο προαχθείς, λίθοις εἰς θάνατον πρὸς τῶν κυριοκτόνων βάλλε-
ται, καὶ ταύτῃ πρῶτος τὸν αὐτῷ φερώνυμον τῶν ἀξιονίκων τοῦ
Χριστοῦ μαρτύρων ἀποφέρεται στέφανον. τότε δῆτα καὶ Ἰάκωβον,* 2
*τὸν τοῦ κυρίου λεγόμενον ἀδελφόν, ὅτι δὴ καὶ οὗτος τοῦ Ἰωσὴφ
ὠνόμαστο παῖς, τοῦ δὲ Χριστοῦ πατὴρ ὁ Ἰωσήφ, ᾧ μνηστευθεῖσα ἡ
παρθένος, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ
πνεύματος ἁγίου, ὡς ἡ ἱερὰ τῶν εὐαγγελίων διδάσκει γραφή· τοῦ-*

12 82, 5—8 — **13—15** Act. 6, 1—6 — **16—19** Act. 7, 58. 59 — **23** Matth. 1, 18

ATERBDMΣΔ

1 *προοιμίοισ* ER | **2** τε > T^1 + T^cT^r | **4** *χριστιανοὺσ* AT^1BDMΔ *τὸν χριστιανισμὸν* T^cERΣ | **5** *πρὸ* T^1BDM *περὶ* AT^cERΣΔ | **6** *τὰ* ABDM > TER | **9/10** *προϊστοροῦντεσ* B | **10** *μνημονεύσωμεν* A^1 corr., T^1EBD | **11** Δ ABDER 1 MΣ | **12** *Ματθίας*] *Tolmai* Σ | **18** *αὐτὸν* M | **20** *τὸν* > BD | *γενόμενον* M | **22** *εὑρέθη* BDM *ηὕρητο* ATER

Quaecumque oportuit velut in principiis ecclesiasticae historiae de- 1
signari sive de divinitate salvatoris sive de antiquitate nostrae religionis
ac vetustate doctrinae, et ut olim tradita sit Christianorum, quae no-
vella videtur, institutio, sed et de adventu ipsius domini et salvatoris
nostri nuper impleto ac passionibus consummato, de apostolorum quoque
electione, superiore libello quanta potuimus brevitate perstrinximus.
age iam nunc quae etiam post ascensionem eius consecuta sunt videamus, 2
partim divinarum scripturarum testimoniis edocentes, partim et extrin-
secus ex his, quae fideliter in commentariis, qui ad memoriam posteri-
tatis inventi sunt, conperimus adprobantes.

Primus igitur in apostolatum pro Iuda proditore Matthias sorte *A* 1 1
consciscitur, qui erat unus ex discipulis domini, sicut supra demon-
stratum est. ordinantur autem et diaconi septem numero per orationes
et manus inpositionem apostolorum ministerii viduarum gratia, in quibus
Stefanus, qui et primus post dominum statim post ordinationem suam
lapidatur ab his, qui et dominum occiderunt, per quod et nominis sui
στεφάνῳ donatur a Christo. tum deinde et Iacobum, qui dicebatur 2
frater domini pro eo quod esset filius Ioseph, qui Christi quasi pater
habebatur, quoniam quidem desponsata ei fuerat virgo Maria, quae
priusquam conveniret cum eo, inventa est in utero habens de spiritu
sancto, sicut euangelia protestantur, hunc, inquam, ipsum Iacobum,

NPF

8 et *om. N* | 17 *στεφάνῳ* donatur] stefano (stephano *P^a* stephanus *P^b*) corona donatur (turdona *N*) *NPF recepta ut videtur glosse* | et iac.] *P* iac. *NF*

τον δὴ οὖν αὐτὸν Ἰάκωβον, ὃν καὶ δίκαιον ἐπίκλην οἱ πάλαι δι'
ἀρετῆς ἐκάλουν προτερήματα, πρῶτον ἱστοροῦσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύ-
μοις ἐκκλησίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγχειρισθῆναι θρόνον· Κλήμης ἐν 3
ἕκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων γράφων ὧδε παρίστησιν

›Πέτρον γάρ φησιν καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν
›τοῦ σωτῆρος, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος προτετιμημένους, μὴ
›ἐπιδικάζεσθαι δόξης, ἀλλὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ἐπίσκοπον τῶν Ἱε-
›ροσολύμων ἑλέσθαι‹.

ὁ δ' αὐτὸς ἐν ἑβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔτι καὶ ταῦτα περὶ 4
αὐτοῦ φησιν

›Ἰακώβῳ τῷ δικαίῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν
›παρέδωκεν τὴν γνῶσιν ὁ κύριος, οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις
›παρέδωκαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἑβδομήκοντα· ὧν εἷς ἦν
›καὶ Βαρναβᾶς. δύο δὲ γεγόνασιν Ἰάκωβοι, εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ 5
›πτερυγίου βληθεὶς καὶ ὑπὸ γναφέως ξύλῳ πληγεὶς εἰς θάνατον,
›ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθείς‹.

αὐτοῦ δὴ τοῦ δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων ›ἕτερον
›δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν
›τοῦ κυρίου‹. ἐν τούτοις καὶ τὰ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν 6
τῶν Ὀσροηνῶν βασιλέα τέλος ἐλάμβανεν ὑποσχέσεως. ὁ γοῦν
Θωμᾶς τὸν Θαδδαῖον κινήσει θειοτέρᾳ ἐπὶ τὰ Ἔδεσσα κήρυκα καὶ
εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκπέμπει, ὡς ἀπὸ
τῆς εὑρεθείσης αὐτόθι γραφῆς μικρῷ πρόσθεν ἐδηλώσαμεν· ὃ δὲ 7
τοῖς τόποις ἐπιστάς, τόν τε Ἄβγαρον ἰᾶται τῷ Χριστοῦ λόγῳ καὶ

5—8 Zahn, Forschungen 3, 73 — **11—16** Zahn, Forschungen 3, 75 — **17—19** Gal. 1, 19 — **23** 82, 21 ff.

ATERBDMΣΛ

1 *οὖν* AT^cERBD > T^1M | *αὐτὸν τὸν* B | *καὶ* > R | **2** *ἀρετῆσ ἐκάλουν* ABDM *ἀρετὴν ἐκάλουν καὶ* TER *uirtutum merito et insignis uitae priuilegio Λ* | **3** *κλήμησ* TERBDMΣ *κλήμησ δὲ* A | **6** *σρσ²* BDMΣ *χυ* ATER *ab ipso Λ* | **7** *τῶν* > RB | **7/8** *ἱεροσολύμων ΠΣ apostolorum Λ* **8** *γενέσθαι* M | **15** *ὑπὸ τοῦ* DM | **17** *ὁ* > D | **19** *τῆσ* + B^c | **20** *Ὀσροηνῶν*] *von Mesopotamien Σ* | *γοῦν* in *γὰρ* corr. T^r | **21** *τὰ ἔδεσσα* $ATBD^rM$ *τὰ αἴδεσσα* D^1 *τὴν ἔδεσσαν* T^1 übergeschr., R *τὴν ἔδεσαν* E, vgl. 84, 16

qui et Iustus cognominatus est ab antiquis virtutum merito et insignis
vitae privilegio, primum historiae tradiderunt suscepisse ecclesiae, quae
in Hierusolymis est, sedem, sicut Clemens in sexto Dispositionum libro 3
adserit, dicens:

»Petrus enim«, inquit »et Iacobus et Iohannes post adsumptionem
»salvatoris, quamvis ab ipso fuerint omnibus paene praelati, tamen non
»sibi vindicant primatus gloriam, sed Iacobum, qui dicebatur Iustus,
»apostolorum episcopum statuunt«.

Idem quoque ipse in septimo eiusdem operis libro addit de ipso 4
etiam haec:

»Iacobo«, inquit, »qui dicebatur Iustus, et Iohanni et Petro post re-
»surrectionem dominus omnem scientiam tradidit, et ipsi ceteris apostolis,
»qui apostoli illis septuaginta discipulis tradiderunt, ex quibus unus erat
»et Barnabas. duos autem fuisse Iacobos constat: unum hunc Iustum, 5
»qui de pinna templi deiectus fullonis vecte percussus est et morti tra-
»ditus, alius autem est ille, qui ab Herode capite caesus est«.

Huius ergo Iusti Iacobi etiam Paulus meminit, cum scribit: »alium
»autem«, inquit, »apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum
»fratrem domini«. in hoc ergo tempore etiam Thaddaeus, de quo 6
supra memoravimus, secundum domini praeceptum ad regem Abgarum 7
missus ipsum quidem aegritudine morbi corporalis absolvit, universam

NPF

3 dispositionum] *NP* disputationum (*et sic constanter*) *F* | 5 adsumptionem] ascensionem *P* | 13 illi *NP* | 21 aegritudinem *Pa*

*τοὺς αὐτόθι πάντας τοῖς τῶν θαυμάτων παραδόξοις ἐκπλήττει.
ἱκανῶς τε αὐτοὺς τοῖς ἔργοις διαθεὶς καὶ ἐπὶ σέβας ἀγαγὼν τῆς τοῦ
Χριστοῦ δυνάμεως, μαθητὰς τῆς σωτηρίου διδασκαλίας κατεστήσατο.
εἰς ἔτι τε νῦν ἐξ ἐκείνου ἡ πᾶσα τῶν Ἐδεσσηνῶν πόλις τῇ Χριστοῦ
προσανάκειται προσηγορίᾳ, οὐ τὸ τυχὸν ἐπιφερομένη δεῖγμα τῆς τοῦ
σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας. καὶ ταῦτα δ' ὡς ἐξ ἀρ-* 8
*χαίων ἱστορίας εἰρήσθω· μετίωμεν δ' αὖθις ἐπὶ τὴν θείαν γρα-
φήν. γενομένου δῆτα ἐπὶ τῇ τοῦ Στεφάνου μαρτυρίᾳ πρώτου καὶ
μεγίστου πρὸς αὐτῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας
διωγμοῦ πάντων τε τῶν μαθητῶν πλὴν ὅτι μόνων τῶν δώδεκα
ἀνὰ τὴν Ἰουδαίαν τε καὶ Σαμάρειαν διασπαρέντων, τινές, ἤ φησιν ἡ
θεία γραφή, διελθόντες ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας,
οὔπω μὲν ἔθνεσιν οἷοί τε ἦσαν τοῦ τῆς πίστεως μεταδιδόναι λόγου
τολμᾶν, μόνοις δὲ τοῦτον Ἰουδαίοις κατήγγελλον. τηνικαῦτα καὶ* 9
*Παῦλος ἐλυμαίνετο εἰς ἔτι τότε τὴν ἐκκλησίαν, κατ' οἴκους τῶν
πιστῶν εἰσπορευόμενος σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ εἰς φυ-
λακὴν παραδιδούς. ἀλλὰ καὶ Φίλιππος, εἷς τῶν ἅμα Στεφάνῳ* 10
*προχειρισθέντων εἰς τὴν διακονίαν, ἐν τοῖς διασπαρεῖσιν γενόμενος,
κάτεισιν εἰς τὴν Σαμάρειαν, θείας τε ἔμπλεως δυνάμεως κηρύττει
πρῶτος τοῖς αὐτόθι τὸν λόγον. τοσαύτη δ' αὐτῷ θεία συνήργει
χάρις, ὡς καὶ Σίμωνα τὸν μάγον μετὰ πλείστων ὅσων τοῖς αὐτοῦ
λόγοις ἑλχθῆναι. ἐπὶ τοσοῦτον δ' ὁ Σίμων βεβοημένος κατ' ἐκεῖνο* 11
*καιροῦ τῶν ἠπατημένων ἐκράτει γοητείᾳ, ὡς τὴν μεγάλην αὐτὸν
ἡγεῖσθαι εἶναι δύναμιν τοῦ θεοῦ. τότε δ' οὖν καὶ οὗτος τὰς ὑπὸ
τοῦ Φιλίππου δυνάμει θείᾳ τελουμένας καταπλαγεὶς παραδοξοποιίας,*

8—11 Act. 8, 1 — **11—14** Act. 11, 19 — **14—17** Act. 8, 3 — **17**—S. 108, 2 Act. 8, 5—13 — **17. 18** Act. 6, 5

ATERBDMΣΛ

1 *τοὺς*] aus *τοῖς* corr. Dr | **1/2** *παραδόξοις—τοῖς* > M | **4** *ἔτι* T¹ *εἰσ* + Tc | **6** *καί*¹ > R | *δ'* BD *μὲν* ATERM | **8** *δὴ τὰ* T¹ corr. Tc | *τῆι* + Tc *μαρτύρια* T¹ corr. Tc | **10** *πάντων τε*] *πάντοτε* M | *μόνων τῶν δώδεκα* BDM *τῶν δώδεκα μόνων* ATER | **11** *ἤ* ATrER *ἥ* T¹ *ὡσ* BDM | **13** *μεταδιδόναι* ABDM *μεταδοῦναι* TER | **14** *μόνον* M | *καὶ* > BD | **15** *τότε* T durch Rasur, ERBDM *καὶ τότε* AT¹ | **16/17** *καὶ—παραδιδούς*] *παρεδίδου εἰσ φυλακὴν* MΛ | **19** *ἔμπλεωσ* TB *γεγονὼσ ἔμπλεωσ* Tcm ERDM *ἔμπλεωσ ὢν* A, ΣΛ ziehen *θείας—δυνάμεως* zum Vorhergehenden und stellen die Copulativpartikel vor *κηρύττει* **21** *ὡσ* + Mc | *ὅσων* AM 4 Buchstaben ausradirt T *ἑτέρων ἀνδρῶν* TcERBD *mit vielen anderen* Σ | **22** *ἑλχθῆναι* A, E durch Rasur, RBD *ἐλεγχθῆναι* TE¹ MΣ *consternaret* Λ | **24** *εἶναι* > T | **25** *τοῦ* > BD | *δυνάμεισ θείασ* T¹ corr. Tc

vero civitatem Edessenorum Christo domino fideli satis credulitate so-
ciavit, ita ut in hodiernum civitas illa, quippe quae ipsius domini et
salvatoris meruerit scripta suscipere, velut speciali quadam Christo de-
votione dicata sit. interea persecutio prima adversum ecclesiam dei, 8
quae est Hierusolymis facta sub primo martyre Stefano, omnes disci-
pulos exceptis duodecim per universam Iudaeam Samariamque dispersit
seu potius, ut sancta scriptura indicat, disseminavit. ex quibus nonnulli
ad Foenicen et usque ad Cyprum atque Antiochiam devenerunt, qui
gentibus quidem credere mysterium fidei nondum audebant, Iudaeis
tamen praedicabant. interea Paulus adhuc vastabat ecclesiam ingrediens 9
domos et pertrahens viros ac mulieres tradebat in carcerem. sed Fi- 10
lippus, qui erat unus de septem cum Stefano diaconus ordinatus,
descendit Samariam virtute domini repletus et praedicabat primus verbum
dei Samaritanae genti. in quo tanta erat divinae gratiae efficacia, ut
etiam Simonem magum suis praedicationibus consternaret, qui per idem
temporis celebris famae apud Samaritanorum populos habebatur, ita ut
virtus dei magna esse putaretur. sed is cum vidisset signa et mira- 11
cula, quae a Filippo per divinae gratiae potestatem fiebant, obstupe-
factus et territus cessit et credere se in Christum. usque quo etiam

NPF

1 uero] *N*P^2*F* autem P^1 | (a)edissenorum *NPF* | **8** foenicen] *P* foenicem *NF* | **11** domos] *F* domus *NP* | **13** praedicat *PF* | **19** christo P^1

*ὑποδύεται καὶ μέχρι λουτροῦ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καθυποκρίνε-
ται· ὃ καὶ θαυμάζειν ἄξιον εἰς δεῦρο γινόμενον πρὸς τῶν ἔτι καὶ* 12
*νῦν τὴν ἀπ' ἐκείνου μιαρωτάτην μετιόντων αἵρεσιν, οἳ τῇ τοῦ σφῶν
προπάτορος μεθόδῳ τὴν ἐκκλησίαν λοιμώδους καὶ ψωραλέας νόσου
δίκην ὑποδυόμενοι, τὰ μέγιστα λυμαίνονται τοὺς οἷς ἐναπομάξασθαι
οἷοί τε ἂν εἶεν τὸν ἐν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένον δυσαλθῆ καὶ χαλεπὸν
ἰόν. ἤδη γέ τοι πλείους τούτων ἀπεώσθησαν, ὁποῖοί τινες
εἶεν τὴν μοχθηρίαν, ἁλόντες, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Σίμων αὐτὸς πρὸς
τοῦ Πέτρου καταφωραθεὶς ὃς ἦν, τὴν προσήκουσαν ἔτισεν τιμω-
ρίαν. ἀλλὰ γὰρ εἰς αὔξην ὁσημέραι προϊόντος τοῦ σωτηρίου κη-* 13
*ρύγματος, οἰκονομία τις ἦγεν ἀπὸ τῆς Αἰθιόπων γῆς τῆς αὐτόθι
βασιλίδος, κατά τι πάτριον ἔθος ὑπὸ γυναικὸς τοῦ ἔθνους εἰς ἔτι
νῦν βασιλευομένου, δυνάστην· ὃν πρῶτον ἐξ ἐθνῶν πρὸς τοῦ Φι-
λίππου δι' ἐπιφανείας τὰ τοῦ θείου λόγου ὄργια μετασχόντα τῶν
τε ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πιστῶν ἀπαρχὴν γενόμενον, πρῶτον κατέχει
λόγος ἐπὶ τὴν πάτριον παλινοστήσαντα γῆν εὐαγγελίσασθαι τὴν τοῦ
τῶν ὅλων θεοῦ γνῶσιν καὶ τὴν ζωοποιὸν εἰς ἀνθρώπους τοῦ σω-
τῆρος ἡμῶν ἐπιδημίαν, ἔργῳ πληρωθείσης δι' αὐτοῦ τῆς ›Αἰθιοπία
›προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ θεῷ‹ περιεχούσης προφητείας. ἐπὶ* 14
*τούτοις Παῦλος, τὸ τῆς ἐκλογῆς σκεῦος, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι'
ἀνθρώπων, δι' ἀποκαλύψεως δ' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ
πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ἀπόστολος ἀναδείκνυται,
δι' ὀπτασίας καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν οὐρανίου φωνῆς ἀξιωθεὶς
τῆς κλήσεως.*

Καὶ δὴ τῆς παραδόξου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεώς τε καὶ B 2 1
*εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως τοῖς πλείστοις ἤδη περιβοήτου καθεστώσης,
παλαιοῦ κεκρατηκότος ἔθους τοῖς τῶν ἐθνῶν ἄρχουσι τὰ παρὰ*

8—10 Act. 8, 18—23 — **10—14** Act. 8, 26—38 — **18/19** Ps. 67, 32 — **20** Act. 9, 15 — **20—22** Gal. 1, 1 — **23/24** Act. 9, 3—6

ATERBDMΣΛ

1 *ὑποδύεται* TERBDM *παραδύεται* A | *εἰσ* ATER *εἰσ τὸν* BD *εἰστην* M **3** *ὑπ'* T[1] corr. T[c] | *οἳ*] *ὅτι* auf Rasur T[r] | **6** *δυσαθλῆ* D *δυσαχθῆ* M **8** *εἶεν* TERBDM *ἦσαν* A | **9** *ὃσ ἦν* A *ὅσην* TERBDM nicht übersetzt Σ | **10** *αὔξην* A *αὔξησιν* TERBDM | *προιόντεσ τεσ* auf Rasur A[c] | **11** *ἀπὸ* T durch Ras. corr., ERBDM *καὶ ἀπὸ* AT[1] | *αὐτόθι*] *αὐτῆσ* R | **12/13** *εἰσ ἔτι καὶ νῦν* M | **13** *δυνάστην* ΠΛ *εὐνοῦχον* Σ | *πρὸσ* TERBDM *ὑπὸ* A | **16** nach *ἐπὶ* + *τε* T[r] | **20** *οὐδὲ*] *οὐ* M | **20/21** *δι' ἀνων* ΠΣ *δι' ἀνου* Λ **21** *δι'—δ'*] *ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεωσ* M | **23** *τῇ κατα κ* auf Rasur M **25** *B* ABDΣER 110, 4 M | **27** *ἔθοσ* T

baptismum acciperet, simulavit. quod re vera mirari dignum est ho- 12
dieque eodem ordine fieri ab his, qui velut hereditariam ab illo simu-
lationem sectae impurissimae susceperunt quique auctoris sui artibus
instituti ecclesiam fraude qualibet ingressi lavacrum furantur et sancta
nostra velut alicuius morbi contagione commaculant. serpit enim eorum
venenatus sermo sicut ulcus in gregibus et occultis verborum morsibus
incautis letale virus infundit, donec noxias eorum latebras diligentia
pastoris investigatas educat ad lucem, sicut et ipse Simon Petri in-
dustria conprehensus poenam, quam merebatur, expendit. verum per 13
dies singulos augescente praedicatione verbi divini per dei providentiam
ex Aethiopiae regionibus adest quidam reginae gentis illius praepositus,
moris quippe est illi nationi etiam nunc a feminis regi, tamquam vota
in Hierusolymis redditurus. huic Filippus responsis sancti spiritus
iussus primo ex omnibus gentibus mysterium fidei et sacramentum
baptismi tradit et velut quasdam eum deo primitias omnium consecrat
nationum. hunc opinio tenet ad patriam terram regressum scientiam
dei summi et salutarem domini nostri praescientiam indigenis gentibus,
sicut sibi tradita fuerat, praedicasse. in quo rebus ipsis conpleta est
per eum prophetia, quae dicit: »Aethiopia praeveniet manus eius 14
»deo«. dum haec ita aguntur, Paulus vas electionis non ex hominibus
neque per hominem, sed per revelationem Iesu Christi et dei patris,
qui eum suscitavit a mortuis, in apostolatum vocatur caelesti ad se
voce delata.

Interea cum per omnem iam locum de resurrectione et mirabilibus *B* 2 1
domini nostri Iesu Christi et de ascensione eius ad caelum felix fama
loqueretur ac per omnium aures beati huius rumoris volveretur opinio,

*σφίσιν καινοτομούμενα τῷ τὴν βασίλειον ἀρχὴν ἐπικρατοῦντι ση-
μαίνειν, ὡς ἂν μηδὲν αὐτὸν διαδιδράσκοι τῶν γινομένων, τὰ περὶ
τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ εἰς πάντας
ἤδη καθ' ὅλης Παλαιστίνης βεβοημένα Πιλᾶτος Τιβερίῳ βασιλεῖ κοι-
νοῦται, τάς τε ἄλλας αὐτοῦ πυθόμενος τεραστίας καὶ ὡς ὅτι μετὰ* 2
*θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς ἤδη θεὸς εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς πε-
πίστευτο. τὸν δὲ Τιβέριον ἀνενεγκεῖν ἐπὶ τὴν σύγκλητον ἐκείνην
τ' ἀπώσασθαί φασι τὸν λόγον, τῷ μὲν δοκεῖν, ὅτι μὴ πρότερον
αὐτὴ τοῦτο δοκιμάσασα ἦν, παλαιοῦ νόμου κεκρατηκότος μὴ ἄλλως
τινὰ παρὰ Ῥωμαίοις θεοποιεῖσθαι μὴ οὐχὶ ψήφῳ καὶ δόγματι συγ-
κλήτου, τῇ δ' ἀληθείᾳ, ὅτι μηδὲ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικρίσεώς τε
καὶ συστάσεως ἡ σωτήριος τοῦ θείου κηρύγματος ἐδεῖτο διδασκαλία·
ταύτῃ δ' οὖν ἀπωσαμένης τὸν προσαγγελθέντα περὶ τοῦ σωτῆρος* 3
*ἡμῶν λόγον τῆς Ῥωμαίων βουλῆς, τὸν Τιβέριον ἣν καὶ πρότερον
εἶχεν γνώμην τηρήσαντα, μηδὲν ἄτοπον κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δι-
δασκαλίας ἐπινοῆσαι. ταῦτα Τερτυλλιανὸς τοὺς Ῥωμαίων νόμους* 4
*ἠκριβωκώς, ἀνὴρ τά τε ἄλλα ἔνδοξος καὶ τῶν μάλιστα ἐπὶ Ῥώμης
λαμπρῶν, ἐν τῇ γραφείσῃ μὲν αὐτῷ Ῥωμαίων φωνῇ, μεταβληθείσῃ
δ' ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ τίθησιν,
κατὰ λέξιν τοῦτον ἱστορῶν τὸν τρόπον*

»ἵνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων, 5
*»παλαιὸν ἦν δόγμα μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλέως καθιεροῦσθαι, πρὶν
»ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμίλιος οὕτως περὶ*

2—7 vgl. Tert. Apolog. 21 — **21**—S. 112, 10 Tert. Apolog. 5

ATERBDMΣΛ

3 *ιυ̅* BDM *χυ̅* ATERΛ > Σ | **4** *ὅλησ* T^1BDM *ὅλησ τῆσ* AT^cER | **4/5** *κοινοῦται* TERBDMΣΛ *κοινοῦται ὃσ* A [Zonar. 3, 11, 23] | **5** *τε-ραστίασ* TERBD *τεραστείασ* M *τερατείασ* A [Zonar. 3, 11, 24] | **6** *ἤδη θεὸσ εἶναι παρὰ τοῖσ πολλοῖσ* BM *θεὸσ εἶναι παρὰ τοῖσ πολλοῖσ* D *θεὸσ εἶναι παρὰ πολλοῖσ ἤδη* ATER [*θεὸς εἶναι παρὰ πλείστοις ἤδη* Zon. 3, 11, 25/26] *a quam pluri-mis iam Λ* | **7** *τὸν δὲ τιβέριον* TERBDMΣΛ > A [Zonar. 3, 11, 26] | *ἐπὶ τὴν σύγκλητον* BDM *μὲν τῇ συγκλήτω* ATER [Zonar. 3, 11, 26] | **8** *τ'* AT^1ER *τε* M *δ'* T^rBDΣ | *τὸ* BD | **9** *αὐτὴ* ATERM *αὕτη* BD | **11** *μηδὲν* E^rR | **13** *ταύτῃ* T durch Rasur $ERBD^c$Λ *ταύτησ* AT^1D^1M [Zonar. 3, 12, 1] **15** *τοῦ* > M | **16** *τοὺσ* AT^1BDM *ὁ τοὺσ* T^cER | **17** *ἐπὶ Ῥώμης* > M | **18** *ῥωμαίων* EBDM [Zonar. 3, 12, 8] *τῇ ῥωμαίων* ATR | **19** *δ'* BDM [Zonar. 3, 12, 8] *δὲ καὶ* ATER | *ἐναπολογία* M *ἀπολογίαν* BD

et quoniam antiqui moris erat apud Romanos, ut provinciarum iudices,
si quid forte novi in his quas regebant provinciis accidisset, vel prin-
cipi vel senatui nuntiarent, uti ne ex his, quae gerebantur, ignorare ali-
quid viderentur. de resurrectione a mortuis domini et salvatoris nostri
Iesu Christi, quae iam in omnem locum fuerat pervulgata, Pilatus Ti-
berio principi refert, sed et de ceteris mirabilibus eius. et ut, post 2
mortem cum resurrexisset, a quam plurimis iam deus esse crederetur.
Tiberius quae conpererat, retulit ad senatum. senatus autem sprevisse
dicitur pro eo quod non sibi prius huius rei indicium fuerit delatum,
sed auctoritatem suam praevenerit vulgi sententia. lex etenim erat
antiquitus designata, ne qui apud Romanos deus haberetur nisi senatus
decreto et sententia confirmatus. porro autem pro vero hoc erat quod
agebatur, ne divina virtus humanis putaretur adsertoribus indigere.
cumque secundum ea, quae supra diximus, rennuisset senatus, Tiberius 3
tamen tenuit sententiam suam, ne quid adversum doctrinam Christi
contrarium moliretur. haec Tertullianus, vir et legum et institutionum 4
Romanorum peritissimus et inter nostros scriptores admodum clarus, in
Apologetico suo, quem adversum gentes pro nostra fide scribit, hoc
modo retulit:

»ut de origine«, inquit, »aliquid retractemus eiusmodi legum, vetus 5
»erat decretum, ne qui deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu
»probatus. scit Marcus Aemilius de deo suo Alburno. facit et hoc ad

NPF

3 uti ne] *PF om. N* | **5** diuulgata *NP^b vel P^2* | **9** iudicium *N*
11 quis *N* | **20** aliquid] *NF^1 Tertull.* (*apol.* 5) *om. PF^2* | **21** [qui] *P*
Tertull. quis *NF* | **22** scit] *NPF Tertull.* sicut *edd.*

»τινος εἰδώλου πεποίηκεν Ἀλβούρνου. καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ ἡμῶν
»λόγου πεποίηται, ὅτι παρ' ὑμῖν ἀνθρωπείᾳ δοκιμῇ ἡ θεότης δίδοται.
»ἐὰν μὴ ἀνθρώπῳ θεὸς ἀρέσῃ, θεὸς οὐ γίνεται· οὕτως κατά γε
»τοῦτο ἄνθρωπον θεῷ ἵλεω εἶναι προσῆκεν. Τιβέριος οὖν, ἐφ' οὗ 6
»τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον εἰσελήλυθεν, ἀγγελθέντος
»αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου, ἔνθα πρῶτον ἤρξατο,
»τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις ὡς τῷ δόγματι
»ἀρέσκεται. ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ οὐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει, ἀπώσατο· ὁ
»δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν
»Χριστιανῶν κατηγόροις,«

τῆς οὐρανίου προνοίας κατ' οἰκονομίαν τοῦτ' αὐτῷ πρὸς νοῦν
βαλλομένης, ὡς ἂν ἀπαραποδίστως ἀρχὰς ἔχων ὁ τοῦ εὐαγγελίου
λόγος πανταχόσε γῆς διαδράμοι.

Οὕτω δῆτα οὐρανίῳ δυνάμει καὶ συνεργίᾳ ἀθρόως οἷά τις ἡλίου Γ 3 1
βολὴ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ὁ σωτήριος κατηύγαζε λόγος. αὐ-
τίκα ταῖς θείαις ἑπομένως γραφαῖς ἐπὶ »πᾶσαν« προήει »τὴν γῆν
»ὁ φθόγγος« τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν αὐτοῦ καὶ ἀποστόλων,
»καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν«. καὶ 2
δῆτα ἀνὰ πάσας πόλεις τε καὶ κώμας, πληθυούσης ἅλωνος δίκην,
μυρίανδροι καὶ παμπληθεῖς ἀθρόως ἐκκλησίαι συνεστήκεσαν. οἵ τε
ἐκ προγόνων διαδοχῆς καὶ τῆς ἀνέκαθεν πλάνης παλαιᾷ νόσῳ δεισι-
δαιμονίας εἰδώλων τὰς ψυχὰς πεπεδημένοι, πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ
δυνάμεως διά τῆς τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ διδασκαλίας τε ὁμοῦ καὶ
παραδοξοποιίας ὥσπερ δεινῶν δεσποτῶν ἀπηλλαγμένοι εἱργμῶν τε
χαλεπωτάτων λύσιν εὑράμενοι, πάσης μὲν δαιμονικῆς κατέπτυον
πολυθεΐας, ἕνα δὲ μόνον εἶναι θεὸν ὡμολόγουν, τὸν τῶν συμπάντων
δημιουργόν, τοῦτόν τε αὐτὸν θεσμοῖς ἀληθοῦς εὐσεβείας δι' ἐνθέου
καὶ σώφρονος θρησκείας τῆς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τῷ τῶν ἀν-
θρώπων βίῳ κατασπαρείσης ἐγέραιρον. ἀλλὰ γὰρ τῆς χάριτος 3
ἤδη τῆς θείας καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ χεομένης ἔθνη καὶ πρώτου μὲν

16—18 Psalm 18, 5 — **19** vgl. Matth. 3, 12 Luc. 3, 17 — **30**—S. 114, 3 Act. 10

ATERBDMΣΛ

1/2 ἡμῶν λόγου ATER λόγου ἡμῶν BDM | **3** θεὸς[1]] ὁ θεὸσ B | **4** προσῆκεν BDM προσήκει ATER | **6** πρῶτον ABDM [Zonar. 3, 12, 14] πρώτωσ TR, aus πρῶτοσ corr. E[1] | **7** δῆλος ὢν] δηλώσων B | **8** οὐχ' αὔτη B | **11** αὐτὸ R | **17** αὐτοῦ BDM τε αὐτοῦ ATER | **19** δὴ M | πάσασ BDM πάσασ τὰσ ATER | **25** δεισιδαιμονικῆσ R

»causam nostram. quod apud vos humano arbitratu divinitas pensitatur »et nisi homini deus placuerit, deus non erit, homo iam deo propitius »esse debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in 6
»saeculum intravit, adnuntiata sibi ex Syria Palaestina, quae illic veri»tatem istius divinitatis revelaverant, detulit ad senatum cum praero»gativa suffragii sui: senatus, quia non ipse probaverat, respuit. Caesar »in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christia»norum«. haec Tertullianus.

[III] Quod profecto divina providentia ita tunc Caesaris sensibus ingessit, uti absque ullo obstaculo in ipsis dumtaxat initiis euangelii sermo usquequaque percurreret.

Unde et factum est, ut repente quasi caelitus lumen ostensum aut Γ 3 1
radius quidam solis erumpens totum orbem claritate superni luminis inlustraret, ut compleretur et illa prophetia, quae dixerat: »in omnem »terram exiit sonus eorum«, euangelistarum dumtaxat et apostolorum, »et in fines orbis terrae verba eorum«. ex quo et per omnes 2
civitates ac vicos inmensae multitudines velut messium tempore frumenta ad areas, ita ad ecclesias populi congregabantur. quicumque illi a parentibus traditae sibi morbidae superstitionis vinculis tenebantur, per doctrinam Christi, simul et per virtutum miracula quae fieri videbant recepta veri dei notitia tamquam a tyrannicis dominis liberati ad unum verum deum et dominum creatoremque suum vetusti paenitentes erroris fideli cum confessione veniebant. cum igitur passim iam per 3
omnes etiam gentilium populos profusius effunderetur divina dignatio, primus Cornelius apud Caesaream Palaestinae urbem maximam cum

NPF

1 humano] de humano *Tertull.* | pensitatur] *NF Tertull.* pensetur *P* 2 et *om. Tertull.* | 3 debet P^a | 4 introiuit *Tertull.* | 5 istius] ipsius *Tertull.* | 5 cum NP^1F *Tertull.* tum P^2 | 5/6 praerogatiuam *P* | 14 impleretur *N* | 22 et dominum *om.* P^1

κατὰ τὴν Παλαιστίνων Καισάρειαν Κορνηλίου σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ δι'
ἐπιφανείας θειοτέρας ὑπουργίας τε Πέτρου τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν
καταδεξαμένου πλείστων τε καὶ ἄλλων ἐπ' Ἀντιοχείας Ἑλλήνων, οἷς
οἱ κατὰ τὸν Στεφάνου διωγμὸν διασπαρέντες ἐκήρυξαν, ἀνθούσης
ἄρτι καὶ πληθυνούσης τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας ἐν ταὐτῷ τε
ἐπιπαρόντων πλείστων ὅσων τῶν τε ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφητῶν
καὶ σὺν αὐτοῖς Βαρναβᾶ καὶ Παύλου ἑτέρου τε πλήθους ἐπὶ τούτοις
ἀδελφῶν, ἡ Χριστιανῶν προσηγορία τότε πρῶτον αὐτόθι ὥσπερ
ἀπ' εὐθαλοῦς καὶ γονίμου πηγῆς ἀναδίδοται. καὶ Ἄγαβος μέν, εἷς 4
τῶν συνόντων αὐτοῖς προφητῶν, περὶ τοῦ μέλλειν ἔσεσθαι λιμὸν
προθεσπίζει, Παῦλος δὲ καὶ Βαρναβᾶς ἐξυπηρετησόμενοι τῇ τῶν
ἀδελφῶν παραπέμπονται διακονίᾳ.

Τιβέριος μὲν οὖν ἀμφὶ τὰ δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσας ἔτη τελευτᾷ. Δ 4 1
μετὰ δὲ τοῦτον Γάϊος τὴν ἡγεμονίαν παραλαβών, αὐτίκα τῆς Ἰου-
δαίων ἀρχῆς Ἀγρίππᾳ τὸ διάδημα περιτίθησιν, βασιλέα καταστήσας
αὐτὸν τῆς τε Φιλίππου καὶ τῆς Λυσανίου τετραρχίας, πρὸς αἷς μετ'
οὐ πολὺν αὐτῷ χρόνον καὶ τὴν Ἡρῴδου τετραρχίαν παραδίδωσιν,
ἀϊδίῳ φυγῇ τὸν Ἡρῴδην (οὗτος δ' ἦν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ σω-
τῆρος) σὺν καὶ τῇ γυναικὶ Ἡρῳδιάδι πλείστων ἕνεκα ζημιώσας αἰ-
τιῶν. μάρτυς Ἰώσηπος καὶ τούτων.

Κατὰ δὴ τοῦτον Φίλων ἐγνωρίζετο πλείστοις, ἀνὴρ οὐ μόνον E 2
τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ὁρμωμένων παιδείας
ἐπισημότατος. τὸ μὲν οὖν γένος ἀνέκαθεν Ἑβραῖος ἦν, τῶν δ'
ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐν τέλει διαφανῶν οὐδενὸς χείρων, περὶ δὲ τὰ 3
θεῖα καὶ πάτρια μαθήματα ὅσον τε καὶ ὁπηλίκον εἰσενήνεκται πόνον,
ἔργῳ πᾶσι δῆλος, καὶ περὶ τὰ φιλόσοφα δὲ καὶ ἐλευθέρια τῆς ἔξωθεν

3—12 Act. 11, 20—30 — **13** Ios. A. I. 18, 224 B. I. 2, 180 — **20** A. I. 18, 237. 252. 255

ATERBDMΣΛ

1 *παλαιστίνων* TcE *παλαιστινῶν* AT1M *παλαιστηνῶν* TrR *τῶν παλαιστινῶν* BD | *κορνηλίω* BD | **2** *χριστὸν* BDM *τὸν χριστὸν* ATER | **3/4** *οἷσ οἱ* ABDΣΛ *ὅσοι* TERM *γρ ὅσοι* Am | **4** *στεφάνου* A, aus Corr. T1, ERM *στέφανον* T1B1 *τοῦ στεφάνου* BcD | **9** *γῆσ* in *πηγῆσ* corr. B | *ἀναδιδομένησ* M *ἄγαβοσ* ΗΛ אגא Σ | **11** *προθεσπίζει* ATER *θεσπίζει* BDM | *δὲ* BDM *τε* ATER | *ἐξ ὑπηρετησάμενοι* MΣ | **12** *sanctorum* Λ | **16** *τε* TERBDMΛ > A | **17** *χρόνω* B | **18** nach *φυγῆι* + *παραδοὺς* B, nachher getilgt, von Br wiederhergestellt | nach *Ἡρώδην* + *ζημιώσασ* M | **20** *καὶ* > R **21** *E* BDMΣ 116, 3 A 116, 13 E 118, 7 R | **24** *διαφανῶν—χείρων*] *διαφανέστατοσ* T | *δὲ* BDMΛ *τε* ER *μὲν οὖν* AT | **25** *ματα* D1 *γράμματα* Dr

omni domo sua ad fidem Christi Petro ministrante perducitur. iam inde quam plurimi et alii ex gentibus apud Antiochiam ad fidem veniunt eorum praedicatione pertracti, quos prae seditione adversum Stefanum commota disseminatos esse per omnem locum superius edocuimus. per quos et apud Antiochiam florentissima congregatur ecclesia, in qua erant etiam prophetici ordinis viri quam plurimi, cum quibus et Barnabas et Paulus. quibus omnibus pariter in gratia dei et unanimitate degentibus ibi primum discipuli veluti perenni fonte sumpto vocabulo
appellati sunt Christiani. qua tempestate Agabus quidam, unus ex his 4
qui aderant prophetis, famem magnam futuram divinis praesagabat oraculis. Paulus vero et Barnabas cum ministerio a fratribus conlato, quod sanctorum usibus deserviret, Hierusolyma destinantur.

[IIII] Interea Tiberius duobus et viginti circiter annis sui principatus Δ 4 1
exactis vivendi finem fecit. post quem Gaius imperium suscepit et continuo Iudaeorum principatum tradidit Agrippae, simul et Filippi ac Lysaniae tetrarchias, cum quibus et paulo post Herodis eidem pariter contulit. ipsum vero Herodem, qui vel in Iohannis nece auctor extiterat vel in passione domini interfuerat, multis excruciatum modis aeterno damnat exilio, sicut Ioseppus in his quae supra inseruimus scribit.

[V] Huius temporibus Filo insignissimus scriptorum florebat, qui non E 2
solum in nostra, verum et in Graecorum filosofia primus inter primos habebatur. hic autem genere quidem a proavis Hebraeus, apud Alexandriam vero in omnibus claris et nobilibus viris clarior ac nobilior
erat. in divinis autem legibus et patriis institutis quantus qualisve 3
fuerit, ex his quae nobis librorum suorum tradidit monumentis omnibus clarum est. quis enim digne valeat explicare, quanta eius in liberalibus

NPF

3 prae seditione] *N* pro seditione *P*²*F* per seditionem *P*¹ | 8 uelut *NP*² | perenni] e perenni *P*² | 12 hierusolimam *PF* | 15 tradit *PF* | 16 lisaniae *N* lysanii *PF* | 21 et] etiam *P*

παιδείας οἷός τις ἦν, οὐδὲν δεῖ λέγειν, ὅτε μάλιστα τὴν κατὰ Πλά-
τωνα καὶ Πυθαγόραν ἐζηλωκὼς ἀγωγήν, διενεγκεῖν ἅπαντας τοὺς
καθ' ἑαυτὸν ἱστορεῖται. καὶ δὴ τὰ κατὰ Γάϊον οὗτος Ἰουδαίοις 5 1
συμβάντα πέντε βιβλίοις παραδίδωσιν, ὁμοῦ τὴν Γαΐου διεξιὼν φρε-
νοβλάβειαν, ὡς θεὸν ἑαυτὸν ἀναγορεύσαντος καὶ μυρία περὶ τὴν
ἀρχὴν ἐνυβρικότος, τάς τε κατ' αὐτὸν Ἰουδαίων ταλαιπωρίας καὶ ἣν
αὐτὸς στειλάμενος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν
Ἀλεξάνδρειαν ὁμοεθνῶν ἐποιήσατο πρεσβείαν, ὅπως τε ἐπὶ τοῦ
Γαΐου καταστὰς ὑπὲρ τῶν πατρίων νόμων, οὐδέν τι πλέον γέλωτος
καὶ διασυρμῶν ἀπηνέγκατο, μικροῦ δεῖν καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς ἀνα-
τλὰς κίνδυνον. μέμνηται καὶ τούτων ὁ Ἰώσηπος, ἐν ὀκτωκαιδε- 2
κάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας κατὰ λέξιν ταῦτα γράφων

»*καὶ δὴ στάσεως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης Ἰουδαίων τε οἳ*
»*ἐνοικοῦσι, καὶ Ἑλλήνων, τρεῖς ἀφ' ἑκατέρας τῆς στάσεως πρεσβευ-*
»*ταὶ αἱρεθέντες παρῆσαν πρὸς τὸν Γάϊον. καὶ ἦν γὰρ τῶν Ἀλεξαν-* 3
»*δρέων πρέσβεων εἷς Ἀπίων, ὃς πολλὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐβλασφή-*
»*μησεν, ἄλλα τε λέγων καὶ ὡς τῶν Καίσαρος τιμῶν περιορῷεν·*
»*πάντων γοῦν, ὅσοι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ὑποτελεῖς εἶεν, βωμοὺς τῷ*
»*Γαΐῳ καὶ ναοὺς ἱδρυμένων τά τε ἄλλα ἐν πᾶσιν αὐτὸν ὥσπερ τοὺς*
»*θεοὺς δεχομένων, μόνους τούσδε ἄδοξον ἡγεῖσθαι ἀνδριᾶσι τιμᾶν*
»*καὶ ὅρκιον αὐτοῦ τὸ ὄνομα ποιεῖσθαι· πολλὰ δὲ καὶ χαλεπὰ Ἀπί-* 4
»*ωνος εἰρηκότος, ὑφ' ὧν ἀρθῆναι ἤλπιζεν τὸν Γάϊον καὶ εἰκὸς ἦν,*
»*Φίλων ὁ προεστὼς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ πάντα*
»*ἔνδοξος Ἀλεξάνδρου τε τοῦ ἀλαβάρχου ἀδελφὸς ὢν καὶ φιλοσοφίας*

13—S. 118, 6 Ios. A. I. 18, 257—260

ATERBDMΣΛ

1 *οἷος—ἦν* > BD | *ὅτε* TERBDM *ὅτε καὶ* A | **3** *τὸν γάιον* R **4** *ἐν πέντε* T^cT^rE | *βίβλοισ* M | **5** *ὡσ* BDM *ὡσ ἂν* ATER | **6** *ἐνυβρι-κότοσ* BDM *ἐνυβρίσαντοσ* ATE *ὑβρίσαντοσ* R | *καὶ ἣν* ABDM *ἥν τε* TER **7** *αὐτὸσ* MΣΛ *αὐτὸσ ὁ φίλων* ATER *αὐτὸσ φίλων* BD | *πόλεως* getilgt T^r **7—9** *κατὰ—ὑπὲρ τῶν* > T^1 + T^r auf Rasur | **7** *τὴν* > T^r | **8** *πρεσβείαν ἐποιήσατο* T^r | *ὅπωσ τε* T^rERBDM *καὶ ὅπωσ* A | **9** *πατρῴων* T^r | *τι* > BD | **11** *καὶ* TERBDMΣ *δὲ καὶ* AΛ | *ὁ* > B | **13** *οἳ* TERBDMΣ Ios *τοῖσ* A | **14** *ἐφ'* DM | *τε τῆσ* M | **14/15** *πρεσβευτὰσ* T^1 corr. T^c **15** *πρὸσ* AT^1M *ὡσ* T^cERBD Ios | *καὶ* > M | **18** *γοῦν* in *γὰρ* corr. T^r *ὅσοι* AT^1T^rBDM *ὁπόσοι* T^cER Ios | **19** *ναοὺσ* AT^1BDM *νεὼσ* R^c Ios ε und ω übergeschrieben T^c *νεὼ* ER^1 | **20** *τούσδε ἄδοξον* aus *τοὺσ διὰ δόξαν* corr. T^c | *ἄνδρασι* T^1 *ἀνδριᾶσι* T^r | **21** *τίθεσθαι* R

litteris fuerit institutio, quanta in filosoficis quantusque maxime in
Platonicis et Pythagoricis fuerit disciplinis utque omnes et qui secum
floruerant, paene et qui praecesserant superarit. hic igitur ipse tem- 5 1
poribus Gai quanta Iudaeis acciderint mala, quinque voluminibus ex-
ponit. sed et de eiusdem Gai mentis insania commemorat, quod in
tantum superbiae elatus sit, ut deum se voluerit appellari. in ipsis
autem, ubi de Iudaeorum cladibus refert, suam quoque legationem, quam
pro contribulibus suis Iudaeis detulit ad urbem Romam, describit, et
quod perorans apud Gaium pro patriis legibus nihil amplius quam
inrisionem rettulerit domum, immo et paene periculum mortis incur-
rerit. sed et Ioseppus meminit horum in octavo decimo Antiquitatum 2
libro talia quaedam scribens:

»et quidem cum seditio apud Alexandriam fuisset exorta inter Iu-
»daeos et Graecos, terni ab utrisque partibus legati mittuntur ad Gaium, 3
»in quibus pro parte Graecorum erat quidam legatus Appion nomine.
»qui cum in ceteris quam plurimis insimularet Iudaeos, tum maxime
»quod honorem Caesari non deferrent, ut moris est facere omnibus, qui
»Romanis fascibus subiacent. hic ergo, aiebat, neque aras Gaio neque
»templa constituunt neque alia huiusmodi, in quibus ei divini honores
»a provincialibus deferuntur, sed soli sunt, qui neque statuas ei decer-
»nant neque sacramentum nominis eius observent. cumque haec et alia 4
»graviora allegaret Appion, per quae concitari crederet Gaium, Filo, qui
»legationi praeerat Iudaeorum, vir in omnibus magnificus, Alexandri ala-

NP, O (*incipit* 8 ad urbem), *F*

3 superarit] *scripsi*, superaret *PF* superarent *N* ut qui — superaret *Wil* | **11** et *add.* P^b *vel* P^2 | **12** libro *om.* P^1 | **20** sed soli] *PFO*[1] sedoli N^1 subdoli N^2 sed ipsi soli O^2 | **23** legatione P^1

›οὐκ ἄπειρος, οἷός τε ἦν ἐπ' ἀπολογίᾳ χωρεῖν τῶν κατηγορημένων,
›διακλείει δ' αὐτὸν Γάϊος, κελεύσας ἐκποδὼν ἀπελθεῖν, περιοργής 5
›τε ὢν φανερὸς ἦν ἐργασόμενός τι δεινὸν αὐτούς. ὁ δὲ Φίλων
›ἔξεισι περιυβρισμένος, καί φησιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἳ περὶ αὐτὸν
›ἦσαν, ὡς χρὴ θαρρεῖν, Γαΐου μὲν αὐτοῖς ὠργισμένου, ἔργῳ δὲ ἤδη
›τὸν θεὸν ἀντιπαρεξάγοντος‹.

ταῦτα ὁ Ἰώσηπος. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλων ἐν ᾗ συνέγραψεν 6
Πρεσβείᾳ τὰ κατὰ μέρος ἀκριβῶς τῶν τότε πραχθέντων αὐτῷ δηλοῖ,
ὧν τὰ πλεῖστα παρείς, ἐκεῖνα μόνα παραθήσομαι, δι' ὧν τοῖς ἐν-
τυγχάνουσι προφανὴς γενήσεται δήλωσις τῶν ἅμα τε καὶ οὐκ εἰς
μακρὸν τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμημένων ἕνεκεν Ἰουδαίοις συμ-
βεβηκότων.
Πρῶτον δὴ οὖν κατὰ Τιβέριον ἐπὶ μὲν τῆς Ῥωμαίων πόλεως ς 7
ἱστορεῖ Σηιανόν, τῶν τότε παρὰ βασιλεῖ πολλὰ δυνάμενον, ἄρδην
τὸ πᾶν ἔθνος ἀπολέσθαι σπουδὴν εἰσαγηοχέναι, ἐπὶ δὲ τῆς Ἰουδαίας
Πιλᾶτον, καθ' ὃν τὰ περὶ τὸν σωτῆρα τετόλμητο, περὶ τὸ ἐν Ἱε-
ροσολύμοις ἔτι τότε συνεστὸς ἱερὸν ἐπιχειρήσαντά τι παρὰ τὸ Ἰου-
δαίοις ἐξόν, τὰ μέγιστα αὐτοὺς ἀναταράξαι. μετὰ δὲ τὴν Τιβερίου 6 1
τελευτὴν Γάϊον τὴν ἀρχὴν παρειληφότα, πολλὰ μὲν εἰς πολλοὺς καὶ
ἄλλα ἐνυβρίσαι, πάντων δὲ μάλιστα τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος οὐ
σμικρὰ καταβλάψαι· ἃ καὶ ἐν βραχεῖ πάρεστιν διὰ τῶν αὐτοῦ κατα-
μαθεῖν φωνῶν, ἐν αἷς κατὰ λέξιν ταῦτα γράφει

7—S. 120, 13 vgl. Phil. leg. ad Gai. 24. 38

ATERBDMΣΛ

1 *οἶοσ* aus *ὥσ* corr. TcTr | *τε* > M | *ἐν'* M | 3 *αὐτοὺς* T[1] corr., ERB Ios *εἰσ αὐτοὺσ* DM *quid in eos conferat mali* Λ *gegen sie* Σ *αὐτόσ* T[1] *αὐτῷ* A | 5 *γαίου* ΠΣΛ *γαΐου λόγωι* Ios HSS | 6 *τὸν θεὸν* in *τοῦ θεοῦ* corr. Tr
8 *αὐτῶι*] *gegen sie* Σ | 11 *τοῦ* > B | 13 ς DM 8 B 7 Σ 18 A 120, 9 ER | *τιβερίου* T[1] corr. Tc | 14 *Seianus der Hyparch* Σ | *τῶν* AT[1]R *τὸν* TrEBDM | *πολλὰ* TERBDM *grosse Dinge* Σ *magni loci* Λ *τὰ μέγιστα* A
δυνάμενον T durch Rasur corr., ERBDMΣ *δυναμένων* AT[1] | 15 *ἀπο-λέσθαι* ATERM *ἀπολέσαι* BD, *αι* auf Rasur D, ΣΛ | *σπουδὴν εἰσαγηοχέναι* TcTrE *σπουδὴν εἰσηγηοχέναι* AT[1] *σπουδὴν ἐνηνοχέναι* R *πεποιῆσθαι σπουδὴν* BDM *π* auf Rasur D[1] *γρ πεποιῆσθαι* Tcm | 16 *τετόλμητο* T durch Rasur, ERBDM *τετόλμηται* AT[1] | 17 *τὸ* in *τοῖσ* corr. Mr | 20 *ἐνυβρίσαι* AM *ἐνυβρίσαι μυρία* TERBD

›barchae frater, filosofiae non ignarus potentissime purgavit obiecta.
›sed abicit eum Gaius et iubet ilico e conspectu suo abscedere, dum 5
›iracundia repletus secum ipse rimatur quid in eos conferat mali.
›egressus autem Filo cum iniuria ait ad Iudaeos, qui sibi adstabant:
›bono animo nos esse oportet, quibus iratus est Gaius, quia necesse
›est adesse divinum, ubi humanum cessat auxilium‹.

Haec quidem Ioseppus. sed et idem Filo in ipso libro, quem de 6
sua legatione conscripsit singillatim de omnibus, quae a semet gesta
sunt, refert. ex quibus illa sola commemorabo, quae legentibus evidenter in Iudaeos divinam pro piaculis, quae adversum Christum ausi sunt, indicent ultionem.

[VI] Primo quidem temporibus Tiberii refert in urbe Roma Seianum 5 7
quendam magni apud imperatorem loci universam eorum gentem summo nisu interimere voluisse, in Iudaea autem Pilatum, sub quo in salvatorem facinus admissum est, dum templum, quod in Hierusolymis tunc adhuc manebat integrum, profanare temptaret, maximis eos perturbationibus agitavisse. sed et post Tiberii occasum Gaium refert successo- 6 1
rem eius cum ceteris quam plurimis, tum etiam Iudaeorum genti acerrissimum extitisse, quod praesto est etiam ex ipsius scriptoris sermonibus discere.

NPOF

8 semet] *NF* semet ipso *PO* | 10 aduersus *P* | 10/11 ausi sunt *om.* *P*[1] | 12 seianum] *NP*[2]*OF* iulianum *P*[1]

›τοσαύτη μὲν οὖν τις ἡ τοῦ Γαΐου περὶ τὸ ἦθος ἦν ἀνωμαλία 2
›πρὸς ἅπαντας, διαφερόντως δὲ πρὸς τὸ Ἰουδαίων γένος. ᾧ χαλεπῶς
›ἀπεχθανόμενος τὰς μὲν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν προσευχάς, ἀπὸ τῶν
›κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀρξάμενος, σφετερίζεται, καταπλήσας εἰκόνων
›καὶ ἀνδριάντων τῆς ἰδίας μορφῆς. (ὁ γὰρ ἑτέρων ἀνατιθέντων
›ἐφιείς, αὐτὸς ἱδρύετο δυνάμει), τὸν δ' ἐν τῇ ἱεροπόλει νεών, ὃς
›λοιπὸς ἦν ἄψαυστος, ἀσυλίας ἠξιωμένος τῆς πάσης, μεθηρμόζετο καὶ
›μετεσχημάτιζεν εἰς οἰκεῖον ἱερόν, ἵνα Διὸς Ἐπιφανοῦς Νέου χρηματίζῃ
›Γαΐου‹.

μυρία μὲν οὖν ἄλλα δεινὰ καὶ πέρα πάσης διηγήσεως ὁ αὐτὸς 3
κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν συμβεβηκότα Ἰουδαίοις ἐπὶ τοῦ δηλουμένου ἐν δευτέρῳ συγγράμματι ὧν ἐπέγραψεν ›Περὶ ἀρετῶν‹ ἱστορεῖ· συνᾴδει δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἰώσηπος, ὁμοίως ἀπὸ τῶν Πιλάτου χρόνων καὶ τῶν κατὰ τοῦ σωτῆρος τετολμημένων τὰς κατὰ παντὸς
τοῦ ἔθνους ἐνάρξασθαι σημαίνων συμφοράς. ἄκουε δ' οὖν οἷα καὶ 4
οὗτος ἐν δευτέρῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου αὐταῖς συλλαβαῖς δηλοῖ λέγων

›πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλᾶτος ›νύκτωρ κεκαλυμμένας εἰς Ἱεροσόλυμα παρεισκομίζει τὰς Καίσαρος ›εἰκόνας· σημαῖαι καλοῦνται. τοῦτο μεθ' ἡμέραν μεγίστην ταραχὴν ›ἤγειρεν τοῖς Ἰουδαίοις. οἵ τε γὰρ ἐγγὺς πρὸς τὴν ὄψιν ἐξεπλάγησαν, ›ὡς πεπατημένων αὐτοῖς τῶν νόμων· οὐδὲν γὰρ ἀξιοῦσιν ἐν τῇ ›πόλει δείκηλον τίθεσθαι‹.

ταῦτα δὲ συγκρίνας τῇ τῶν εὐαγγελίων γραφῇ, εἴσῃ ὡς οὐκ εἰς 5
μακρὸν αὐτοὺς μετῆλθεν ἣν ἔρρηξαν ἐπ' αὐτοῦ Πιλάτου φωνήν. δι'

1—9 Philo leg. ad Gai. 43 — **18—23** Ioseph. B. I. 2, 169. 170

ATERBDMΣΛ

1 τις] ἦν, nachher ἦν > B | **3** ἀπεχθόμενοσ BD | **4** κατὰ πλείστασ M | **6** ἵδρυτο T[1] corr. T[c] | δ' ἐν τῇ auf Ras. von 2 Buchst. T[r] | ἱεροπόλει T[1] Philo ἱεραπόλει BDM ἱερᾷ πόλει AT[c]ERΛΣ | **7** λοιπὸσ AT[1]BDΛ Philo λοιπὸν A[1] corr., B[1] corr., T[c]ERM nicht übersetzt Σ | **8** Διὸς—νέου] *bekannter Tempel* Σ | **12** ἐν—ἀρετῶν nicht übersetzt Σ | ὧν BD ὧ ATER, B corr., ὃ M *in secundo operis sui de uirtutibus libro* Λ | **14** σρσ TEBDMΛ σρσ ἡμῶν ARΣ **15** συμφορὰσ σημαίνων M | **16** αὐτὸσ BΛ | ταύταισ TER | **18** τὴν ἰουδαίαν M | **20** τοῦτο δὲ M | **21** οἵ τε TERBDM Ios οἱ A τε ist durch falsche Abgrenzung des Excerpts unverständlich geworden | **25** Πιλάτου > D am Zeilenende

»Multa quidem«, inquit, »erat in Gaio ingenii pravitas, qua erga 2
»omnes homines, tum praecipue erga Iudaeorum gentem ferebatur, et
»speciali quadam saevitia loca eorum, quae in divinis habent suppli-
»cationibus consecrata, incipiens ab Alexandria diripi et contra reli-
»gionem moremque gentis profanari iubet, statuis suis et signis ea atque
»imaginibus replens. templum quoque sanctae civitatis quod solum
»manebat totius profanae contagionis intactum et a maioribus perdu-
»raverat asylum, commutare in templum proprii nominis ausus est, ut
»aedes Iovis nobilissimi novi dei Gai vocaretur«.

Sed et alias innumeras clades et ultra omnes tragicos luctus apud 3
Alexandriam Iudaeis inrogatas esse sub Gaio, in secundo operis sui de
virtutibus libro vir memoratus exsequitur. nec non et Ioseppus con-
sona huic de Pilati temporibus scribens pro piaculis salvatoris quae
universae genti acciderint mala, audi, ut etiam ipse in secundo Iudaici 4
belli defleat libro:

»is autem«, ait »qui missus est in Iudaeam a Tiberio procurator Pi-
»latus noctu velatas Hierusolyma introferri imagines Caesaris iubet ac
»statui. quod, ubi dies exortus est, magnam perturbationem Iudaeorum
»populis excitavit stupentibus et perturbatis ad novam faciem rerum.
»coniciebant namque ex hoc, quod spernerentur et conculcarentur iam
»leges suae et omnia instituta maiorum, quibus nihil tale haberi intra
»moenia urbis illius fas erat«.

Sed hoc est nimirum, in quo eos impiae professionis suae velox 5
vindicta damnavit pro eo, quod secundum euangelii relationem simul

NPOF

9 aedis *P* | 17 uelutas] *P*O^b uelatus *N*O^a*F* | hierusolimam *PO*
23 est] *N*O^a*F* solum est *P* est solum O^b | confessionis *P*

ἧς οὐκ ἄλλον ἢ μόνον ἔχειν ἐπεβόων Καίσαρα βασιλέα. εἶτα δὲ 6
καὶ ἄλλην ἑξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ μετελθεῖν αὐτοὺς συμφορὰν ἐν τούτοις

»μετὰ δὲ ταῦτα ταραχὴν ἑτέραν ἐκίνει, τὸν ἱερὸν θησαυρόν, καλεῖται δὲ κορβανας, εἰς καταγωγὴν ὑδάτων ἐξαναλίσκων· κατῄει δὲ ἀπὸ τριακοσίων σταδίων. πρὸς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀγανάκτησις
ἦν, καὶ τοῦ Πιλάτου παρόντος εἰς Ἱεροσόλυμα, περιστάντες ἅμα 7
κατεβόων. ὁ δὲ προῄδει γὰρ αὐτῶν τὴν ταραχὴν καὶ τῷ πλήθει τοὺς στρατιώτας ἐνόπλους, ἐσθήσεσιν ἰδιωτικαῖς κεκαλυμμένους, ἐγκαταμίξας καὶ ξίφει μὲν χρήσασθαι κωλύσας, ξύλοις δὲ παίειν τοὺς κεκραγότας ἐγκελευσάμενος, σύνθημα δίδωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος. τυπτόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι πολλοὶ μὲν ὑπὸ τῶν πληγῶν, πολλοὶ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐν τῇ φυγῇ καταπατηθέντες ἀπώλοντο. πρὸς δὲ τὴν συμφορὰν τῶν ἀνῃρημένων καταπλαγὲν τὸ πλῆθος ἐσιώπησεν«.

ἐπὶ τούτοις μυρίας ἄλλας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις κεκινῆσθαι 8
νεωτεροποιίας ὁ αὐτὸς ἐμφαίνει, παριστὰς ὡς οὐδαμῶς ἐξ ἐκείνου διέλιπον τήν τε πόλιν καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἅπασαν στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ κακῶν ἐπάλληλοι μηχαναί, εἰς ὅτε τὸ πανύστατον ἡ κατὰ Οὐεσπασιανὸν αὐτοὺς μετῆλθεν πολιορκία. Ἰουδαίους μὲν οὖν ὧν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμήκασιν, ταύτῃ πῃ τὰ ἐκ τῆς θείας μετῄει δίκης·

οὐκ ἀγνοεῖν δὲ ἄξιον ὡς καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ τοῦ σωτῆρος Z 7
Πιλᾶτον κατὰ Γάϊον, οὗ τοὺς χρόνους διέξιμεν, τοσαύταις περιπεσεῖν κατέχει λόγος συμφοραῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης αὐτοφονευτὴν ἑαυτοῦ καὶ τιμωρὸν αὐτόχειρα γενέσθαι, τῆς θείας, ὡς ἔοικεν, δίκης

1 Ioann. 19, 15 — 4—15 Ioseph. B. I. 2, 175—177

ATERBDMΣΛ

4 ταραχὴν ἑτέραν T^c ERBDM Ios ἑτέραν ταραχὴν AT | 5 κορβανὰσ TEDM κορβανᾶσ Δ RB קורבנא Σ *corbanas* Λ κορβανᾶσ und κορβωνὰσ Ios HSS | 7 ἅμα BD τόλμαν AT¹ *audent adire cum et clamoribus fatigare* Λ (*sie standen gegen ihn*) *und waren frech und schrien* Σ τὸ βῆμα T^c ERM Ios | 8 τὴν > M | καὶ τῷ TERBDM τῷ A (wie Ios schrieb) beides Ios HSS | 9 ἐσθήσεσιν TERDM ἐσθῆσιν B ἵστησιν ἐσθήσεσιν A ἐσθῆσιν und ἐσθήσεσιν Ios HSS | 10 ξίφει ATERBΣarm ξίφεσι DMΣΛ beides Ios HSS | 12 ὑπὸ ATERM Ios ἀπὸ BD 18 διέλειπον TER | καὶ² > M | 19 ἀλλεπάλληλοι B | 23 Z BDRΣ 20 AE 4 M | 25 φονευτὴν B

gens conclamavit universa: non habemus regem nisi Caesarem.
tum deinde idem scriptor aliam quoque in eos delatam commemorat 6
ultionem dicens:

»Post haec autem etiam alia in eos incidit perturbatio, pro eo quod
»sacrum aerarium, quod apud eos patria lingua corbanas appellatur,
»contra fas in usus communes publici aquaeductus prorogari viderent,
»qui a trecentis stadiis deducebatur, pro quo nimia indignatione po-
»pulus movebatur. cumque adesset Pilatus Hierusolymis, audent adire 7
»eum et clamoribus fatigare. at ille, praeviderat enim seditionem fu-
»turam, milites habitu plebeio obtectis armis multitudini inmiscuit,
»praecepto eis dato, uti ne gladiis in seditiosos, sed fustibus uterentur.
»igitur ubi tempus fuit, signo de tribunalibus dato caedi prosternique
»coeperunt, nonnulli verberantium vulneribus, plurimi autem, dum in fugam
»conversi proruunt, propria constipatione perculsi periere, reliqui vero
»dispersi et suorum funeribus deterriti vim doloris silentio repressere«.

Multas praeterea clades in Hierusolymis eis obvenisse, dum novis 8
semper rebus seditiosius student, idem scriptor exponit ostendens, quod
ex admissi sacrilegii tempore numquam ab eis seditionum furor, num-
quam bella mortesque cessarunt, usque quo ultimum et exitiabile ma-
[VII] lum temporibus Vespasiani eos obsidionis inclusit. | igitur Iudaeos pro
commisso scelere ultio divina damnabat.

Sed et Pilatus, qui in salvatorem iniqui iudicis functus officio est, *Z* 7
isdem temporibus Gai tantis ac talibus malorum cladibus cruciatus est,
ut propria se manu transverberasse et nefariam vitam vi abiecisse re-
feratur. nec enim poterat tanti piaculi minister inpunitus evadere,
sicut in historiis Graecorum repperimus, eorum dumtaxat, qui Olympia-

NPOF

4 etiam *om. N* | **6** publici aquaeductus prorogari] pollici aquedoctus praerogari *N* | **7/8** populos *N* populis P^1 | **14** conuersi] P^2O conuerti P^1F conferti *N* | **18** amisso P^1 commissi *O*

οὐκ εἰς μακρὸν αὐτὸν μετελθούσης. ἱστοροῦσιν Ἑλλήνων οἱ τὰς Ὀλυμπιάδας ἅμα τοῖς κατὰ χρόνους πεπραγμένοις ἀναγράψαντες.

Ἀλλὰ γὰρ Γάϊον οὐδ' ὅλοις τέτταρσιν ἔτεσιν τὴν ἀρχὴν κατα- H 8 1
σχόντα Κλαύδιος αὐτοκράτωρ διαδέχεται· καθ' ὃν λιμοῦ τὴν οἰκουμένην πιέσαντος (τοῦτο δὲ καὶ οἱ πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις παρέδοσαν), ἡ κατὰ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων Ἀγάβου προφήτου περὶ τοῦ μέλλειν ἔσεσθαι λιμὸν ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην πέρας ἐλάμβανεν πρόρρησις. τὸν δὲ 2
κατὰ Κλαύδιον λιμὸν ἐπισημηνάμενος ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Λουκᾶς ἱστορήσας τε ὡς ἄρα διὰ Παύλου καὶ Βαρναβᾶ οἱ κατὰ Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐξ ὧν ἕκαστος ηὐπόρει διαπεμψάμενοι εἴησαν, ἐπιφέρει λέγων·

›κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρόν, δῆλον δ' ὅτι τὸν ἐπὶ Κλαυδίου, Θ 9 1
›ἐπέβαλεν Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας ›τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀνεῖλεν δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν ›Ἰωάννου μαχαίρᾳ‹. περὶ τούτου δ' ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου 2
καὶ ἱστορίαν μνήμης ἀξίαν ἐν τῇ τῶν Ὑποτυπώσεων ἑβδόμῃ παρατίθεται ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ, φάσκων ὅτι δὴ ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδὼν κινηθείς, ὡμολόγησεν εἶναι καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν Χριστιανόν.

›συναπήχθησαν οὖν ἄμφω‹, φησίν, ›καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἠξίωσεν 3
›ἀφεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου· ὁ δὲ ὀλίγον σκεψάμενος, ›εἰρήνη ›σοι‹ εἶπεν καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. καὶ οὕτως ἀμφότεροι ὁμοῦ ›ἐκαρατομήθησαν‹.

τότε δῆτα, ὥς φησιν ἡ θεία γραφή, ἰδὼν Ἡρῴδης ἐπὶ τῇ 4

3/4 vgl. Ios. A. I. 19, 201 B. I. 2, 204 — **4—8** Act. 11, 28 — **10—12** Act. 11, 29. 30 — **13—16** Act. 12, 1. 2 — **14—24** Georgios Synk. 633, 11—18 — **16—24** Zahn, Forschungen 3, 76 — **25**—S. 126, 5 Act. 12. 3—17

ATERBDMΣΛ

3/4 *κατασχόντα* TERBDM *διακατασχόντα* A | **7** *τῶν ἀποστόλων* + Tc *Ἀγάβου*] ארא Σ | **8** *ἡ* vor *πρόρρησις* getilgt T | **9** *ὁ* > B | **11** *sanctis habitantibus Hierusolyma* Λ | **12** *εἴησαν* DM *ἥιεισαν* *ἥιει* auf Rasur B *ἦσαν* ATER | **13** Θ ABDΣ 8 M 16 ER | *ἐκεῖνον* M | *δ'* T¹BDΣ > ATcERM **14** *ἡρώδησ ὁ βασιλεὺσ* BDM, Σ[= 𝔖], Λ Synk *ὁ βασιλεὺσ ἡρώδησ* ATER *τὰς χεῖρας* > R | **15** *δὲ* TcERBDM Synk *τε* AT¹, Σ[= 𝔖], Λ | **16** *δὲ* nach *περὶ* ausradirt T | **18** *ἂν* > BD | **19** *μαρτυρήσαντα* BDM Synk Σ *μαρτυρήσοντα* ATERΛ | *αὐτὸν ἰδὼν* BDM *ἰδὼν αὐτὸν* ATER *ἰδὼν αὐτὸν μαρτυρήσαντα* Synk | **23** *ὁμοῦ* RBDM Synk ΣΛ > ATE | **25** *τότε δῆτα* BDM *τὸ τηνικαῦτα δὲ* ATER | *ἡρώδησ* ATEB *ὁ ἡρώδησ* RDM

das scribunt et annales rerum gestarum libros ad posteritatis memoriam
condunt.

[VIII] Sed enim Gaio quattuor annis nec integris principatu ministrato, *H* 8 1
Claudius imperator succedit, sub quo fames satis dira universum orbem
terrae obtinuit. hoc tamen ita futurum longe ante nostri prophetae
praedixerant, sicut in Actibus apostolorum refertur Agabum quendam
prophetam famem magnam futuram sub imperatore Claudio denun-
tiasse. verum Lucas, qui haec de Agabo refert, coniungit etiam hoc, 2
quod per Paulum et Barnabam fratres, qui erant Antiochiae, pro viribus
unusquisque sumptum miserint sanctis habitantibus Hierusolyma. et
post haec addidit, dicens

[IX] »In illo autem tempore« — sine dubio tempus, quod sub Clau- *Θ* 9 1
dio fuit, quo fames erat, designans — »inmisit«, inquit, »Herodes
»rex manus suas adfligere aliquos de ecclesia et interfecit
»Iacobum fratrem Iohannis gladio«. de hoc autem Iacobo Clemens 2
Alexandrinus etiam historiam quandam dignam memoria in septimo
Dispositionum suarum libro scribit perlatam ad se usque ex traditione
maiorum:

»quoniam quidem«, inquit, »et is qui obtulerat eum iudici ad mar-
»tyrium«, Iacobum scilicet, »motus etiam ipse confessus est se esse Chri-
»stianum. ducti sunt«, inquit, »ambo pariter ad supplicium. et cum 3
»ducerentur, in via rogavit Iacobum dare sibi remissionem. at ille pa-
»rumper deliberans: pax tibi, inquit, et osculatus est eum. et ita ambo
[X] »simul capite plexi sunt«. | sed tunc, inquit, ut ait scriptura divina, vi- 4

NPOF

4 famis *NPO*^{a} | **6** agapum P^1 (?) | **8** agapo P^1 (?) | **10** hieruso-limam *POF* | **11** addit *NF* | **12/13** tempus quod s. cl. fuit quo (cum *N*) f. erat designans (designans *post* tempus *N*) *NO*^{a}*F* tempus (*om.* P^1) quod s. cl. fuit quo f. e. designata *PO*^{b} | **13** famis *NPO*^{a} | **14** adfligere *PF* ut adfligeret *NO* | **16** memoriae *P* | **17** disputationum *F* | **22** dari *NOF*

*τοῦ Ἰακώβου ἀναιρέσει πρὸς ἡδονῆς γεγονὸς τὸ πραχθὲν τοῖς
Ἰουδαίοις, ἐπιτίθεται καὶ Πέτρῳ. δεσμοῖς τε αὐτὸν παραδούς, ὅσον
οὔπω καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐνήργησεν ἄν, εἰ μὴ διὰ θείας ἐπι-
φανείας, ἐπιστάντος αὐτῷ νύκτωρ ἀγγέλου, παραδόξως τῶν εἱργμῶν
ἀπαλλαγείς, ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος ἀφεῖται διακονίαν. καὶ τὰ
μὲν κατὰ Πέτρον οὕτως εἶχεν οἰκονομίας·*

τὰ δέ γε τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐγχειρήσεως τοῦ βασιλέως I 10 1
*οὐκέτ' ἀναβολῆς εἴχετο, ἅμα γέ τοι αὐτὸν ὁ τῆς θείας δίκης τιμω-
ρὸς διάκονος μετῄει, παραυτίκα μετὰ τὴν τῶν ἀποστόλων ἐπιβουλήν,
ὡς ἡ τῶν Πράξεων ἱστορεῖ γραφή, ὁρμήσαντα μὲν ἐπὶ τὴν Καισά-
ρειαν, ἐν ἐπισήμῳ δ' ἐνταῦθα ἑορτῆς ἡμέρᾳ λαμπρᾷ καὶ βασιλικῇ
κοσμησάμενον ἐσθῆτι ὑψηλόν τε πρὸ βήματος δημηγορήσαντα· τοῦ
γάρ τοι δήμου παντὸς ἐπευφημήσαντος ἐπὶ τῇ δημηγορίᾳ ὡς ἐπὶ
θεοῦ φωνῇ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, παραχρῆμα τὸ λόγιον πατάξαι αὐτὸν
ἄγγελον κυρίου ἱστορεῖ, γενόμενόν τε σκωληκόβρωτον ἐκψῦξαι. θαυ-* 2
*μάσαι δ' ἄξιον τῆς περὶ τὴν θείαν γραφὴν καὶ ἐν τῷδε τῷ παρα-
δόξῳ συμφωνίας τὴν τοῦ Ἰωσήπου ἱστορίαν, καθ' ἣν ἐπιμαρτυρῶν
τῇ ἀληθείᾳ δῆλός ἐστιν, ἐν τόμῳ τῆς Ἀρχαιολογίας ἐννεακαιδεκάτῳ,
ἔνθα αὐτοῖς γράμμασιν ὧδέ πως τὸ θαῦμα διηγεῖται*

»τρίτον δ' ἔτος αὐτῷ βασιλεύοντι τῆς ὅλης Ἰουδαίας πεπλήρωτο, 3
*»καὶ παρῆν εἰς πόλιν Καισάρειαν, ἣ τὸ πρότερον Στράτωνος πύργος
»ἐκαλεῖτο. συνετέλει δ' ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμήν,
»ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἑορτήν τινα ταύτην ἐπιστάμενος, καὶ
»παρ' αὐτὴν ἤθροιστο τῶν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐν τέλει καὶ προβε-
»βηκότων εἰς ἀξίαν πλῆθος. δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν* 4
»ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πᾶσαν, ὡς θαυμάσιον ὑφὴν

9—15 Act. 12, 19. 21—23 — **20**—S. 130, 10 Ioseph. A. I. 19, 343—351

ATERBDMΣΛ

1 *τοῦ* > B | *πρὸσ ἡδονῆσ γεγονὸσ* D *πρὸσ ἡδονὴν γεγονὸσ* B *πρὸσ ἡδονῆσ γενόμενον* M *ὅτι δὴ πρὸσ ἡδονῆσ εἴη* ATE *ὅτι πρὸσ ἡδονῆσ εἴη* R **3** *οὐδέπω* TER | **5** *ἀφεῖται* ATEMBDΣΛ *ἀφῖκται* T^{cm}, E^{1} durch Correctur, R | **7** *I* AMΣE 124, 25 BD | *τὰσ* B | *δέ γε* ATERD *δὲ* BM | **8** *ἅμα* BDM *ἀλλά* ATER | **12** *κοσμησάμενοσ* T^{1}BD corr. T^{c} | *auf dem hohen Bema* Σ *δημηγορήσαντοσ* T^{1} corr. T^{c} | **13** *τοι* > BD | *ἐπὶ τῇ* BDM *τῇ* ATER **14** *απ' ἀνου* M | **20** *τρίτοσ* M | **22** *συνέστειλεν* T^{1} corr. $T^{cm}T^{r}$ | **24** *τῶν* AT^{1}BDM *τὸ* T durch Rasur, ER | *ἐπαρχίαν* $T^{c}T^{r}$E Ios *ἐπάρχιον* A^{1} corr., RB *ἐπάρχειον* $A^{1}T^{1}$DM | **25** *πληθὺν* A | **26** *auro argentoque* Λ | *θαυμασίαν* R

dens Herodes, quia de Iacobi nece gratum esset Iudaeis, addidit adhuc
et Petrum coniecit in carcerem, sine dubio etiam ipsum punire volens,
nisi divinum adfuisset auxilium, quo angelus ei noctu adsistens mirabiliter
eum vinculorum nexibus solvit et ad ministerium praedicationis
ire liberum iussit. et cum Petro quidem haec gesta sunt.

Regis vero facinus in apostolos perpetratum dilationem non patitur *I* 10 1
ultionis, sed continuo vindex adest divinitus dextera, sicut historia in
apostolorum Actibus conscripta nos edocet: ›cum‹, inquit, ›Caesaream
›descendisset Herodes et in die sollemni praeclara veste re-
›gia indutus pro tribunali consedisset ac de sublimi con-
›tionaretur ad populum, cumque populus adclamaret ei: »dei
›voces et non hominis«, statim‹, inquit, ›percussit eum angelus
›dei, eo quod non dederit gloriam deo, et scatens vermibus
›expiravit‹. miraculo autem dignum est tantam consonantiam divi- 2
narum scripturarum cum historiografo gentis illius deprehendi. ipse
etenim Ioseppus de eisdem commemorans nono decimo libro Antiquitatum
his quibus infra scriptum est haec sermonibus refert:

›Tertium‹, inquit, ›annum imperii Iudaeae totius expleverat, cum 3
›forte Caesaream, quae prius Pyrgos Stratonis vocabatur, advenit.
›ubi cum in honorem Caesaris spectacula civibus ederet, votivo, ut
›videbatur, salutis Caesaris die, cumque illuc totius provinciae viri
›honore et facultatibus praediti convenissent, secundo spectaculorum die
›indutus veste fulgenti ex auro argentoque mirabiliter contexta inci- 4
›piente die procedit ad theatrum. ubi cum primos solis radios argenteae

NPOF

4 uinclorum *P* | 19 pyrgo PO^{b} pirgo *F*

›εἶναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας. ἔνθα ταῖς πρώ-
›ταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθεὶς
›θαυμασίως ἀπέστιλβεν, μαρμαίρων τι φοβερὸν καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν
›ἀτενίζουσι φρικῶδες. εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες τὰς οὐδὲν ἐκείνῳ πρὸς 5
›ἀγαθοῦ ἄλλος ἄλλοθεν φωνὰς ἀνεβόων, θεὸν προσαγορεύοντες »εὐ-
›μενής« τε »εἴης« ἐπιλέγοντες, »εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἄνθρωπον ἐφο-
›βήθημεν, ἀλλὰ τοὐντεῦθεν κρείττονά σε θνητῆς φύσεως ὁμολογοῦ-
›μεν«. οὐκ ἐπέπληξεν τούτοις ὁ βασιλεὺς οὐδὲ τὴν κολακείαν 6
›ἀσεβοῦσαν ἀπετρίψατο. ἀνακύψας δὲ μετ' ὀλίγον, τῆς ἑαυτοῦ κε-
›φαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἄγγελον. τοῦτον εὐθὺς ἐνόησεν κακῶν
›εἶναι αἴτιον, τὸν καί ποτε τῶν ἀγαθῶν γενόμενον, καὶ διακάρδιον
›ἔσχεν ὀδύνην, ἄθρουν δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσέφυσεν ἄλγημα, 7
›μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον. ἀναθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους,
›»ὁ θεὸς ὑμῖν ἐγώ«, φησίν, »ἤδη καταστρέφειν ἐπιτάττομαι τὸν βίον,
›παραχρῆμα τῆς εἱμαρμένης τὰς ἄρτι μου κατεψευσμένας φωνὰς
›ἐλεγχούσης. ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἤδη θανεῖν ἀπάγομαι.
›δεκτέον δὲ τὴν πεπρωμένην, ᾗ θεὸς βεβούληται. καὶ γὰρ βεβιώ-
›καμεν οὐδαμῇ φαύλως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακαριζομένης μακρότητος«.
›ταῦτα δὲ λέγων ἐπιτάσει τῆς ὀδύνης κατεπονεῖτο· μετὰ σπουδῆς 8
›οὖν εἰς τὸ βασίλειον ἐκομίσθη, καὶ διῇξε λόγος εἰς πάντας ὡς ἔχοι
›τοῦ τεθνάναι παντάπασι μετ' ὀλίγον. ἡ πληθὺς δ' αὐτίκα σὺν
›γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐπὶ σάκκου καθεσθεῖσα τῷ πατρίῳ νόμῳ τὸν

11 vgl. A. I. 18, 195 ff.

ATERBDMΣΛ

2 *ἐπιβολαῖσ* ATERM Ios *βολαῖσ* BD | **4** *οὐδὲν* ARB^1 *οὐδ'* TE, B durch Rasur, DM *οὐδὲ* Ios HSS | *ἐκείνων* M | **9** aus *ἀπερίψατο* corr. E^1 *ἀπετρέψατο* M *exhorruit* Λ | *δὲ* AT^{1}BDM *δ' οὖν* T^{c}ER *δ' οὖν* und *οὖν* Ios HSS *ὀλίγον τῆσ* AT^{1}BDMΣΛ *ὀλίγον τὸν βουβῶνα τῆσ* T^{cm}ER Ios | **10** *ἄγγελον* AT^{1}BDMΣΛ *ἐπὶ σχοινίου τινοσ· ἄγγελον* T^{c}ER beides Ios HSS | **11** *αἴτιον* AT^{1}BDMΣΛ > ER ausradirt T anradirt B (*εἶναι*) und (*εἶναι*) *αἴτιον* Ios HSS **12** *ἀθρόον* T^r *ἀθρόωσ* R | **13** *ἀναθεωρῶν* AT^{1}RBDMΣΛ *ἀναθορῶν* T^{c}E beides Ios HSS | **15** *τὰσ* > DM | **16** *ὁ* AT^{1}BDMΣ^b *καὶ ὁ* T^{c}ERΣ^a arm Λ beides Ios HSS | **18** *μακρότητοσ* T^{1}Λ (*auf Hoffnung*) *langer Seligkeit* Σ *μακαριότητοσ* ABDM *λαμπρότητοσ* T^{r}ER Ios *γρ λαμπρότητοσ* T^{cm} *ἀκρότητος* vermutet für Ios Keil | **19** *ταῦτα δὲ* AT^{1}BDM *ταῦτα* Σ *ταῦθ' ἅμα* T^r [T^c ausradirt], ER *ταῦτα* und *ταῦθ' ἅμα* Ios HSS | **20** *ἐκομίσθη* ATERBD *δι' ἐκο///μίσθη* (*σ* übergeschrieben M^1), M *ἐκομίσθη* und *διεκομίσθη* Ios HSS | *δι'εξήει* M *διῇξε* in *διῄει* corr. D | *ἔχοι* TERBDM *ἔχει* A beides Ios HSS | **21** *αὐτίκα* AT^{1}BDMΣΛ Ios *αὐτίκα πᾶσα* T^{c}ER | **22** *σάκκον* AT^{1}RBDM *σάκκου* T durch Rasur, E *σάκκων* (wie Ios schrieb) ΣΛ *σάκκων σάκκον σάκκου* Ios HSS

»vestis gremio suscepisset, repercusso splendore duplicatam spectantibus
»lucem fulgor metalli vibrantis effudit, ut intuentibus perstringeret
»aciem terror aspectus et per hoc plus aliquid de eo, quam humanae
»naturae est, artifex adrogantia mentiretur, ilico adulantis vulgi con- 5
»crepant voces honorem sonantes, sed exitium ferentes, et hinc atque
»hinc caveis conclamantibus deus compellatur, utque fieret propitius,
»suppliciter exoratur dicentibus populis, quod »nunc usque ut hominem
»te timuimus, sed ex hoc iam supra humanam te esse naturam fatemur«.
»sed rex adclamationem contra fas habitam non repressit nec impie- 6
»tatem inlicitae adulationis exhorruit, donec respiciens paulo post im-
»minentem atque insistentem capiti suo videret angelum, eumque sensit
»continuo exitii sui ministrum, quem prius noverat provisorem bono-
»rum. et ecce repente cruciatus eum ex dolore incredibili ventris atque 7
»inflatione corripuit respiciensque ad amicos: »en«, inquit, »ille ego deus
»vester, ecce propellor confestim et deturbor ex vita, quoniam quidem
»divina virtus nuper conlatas in me falsas arguit voces, et qui modo
»inmortalis dicebar a vobis, praeceps iam iamque rapior in mortem.
»sed suscipienda est sententia, quam deus statuit. nam et viximus haud
»contemnendi et longaevitatem, quae beata putatur, explevimus«. et
»cum haec dixisset, vi doloris vehementius agitatus instanter ad palatium
»reportatur. cumque divulgatum esset eum propediem moriturum, in- 8
»gens multitudo totius aetatis et sexus conveniens more patrio supra
»cilicia strati omnipotenti deo pro regis incolumitate supplicabant,
»omnis autem domus regia planctibus et gemitibus personabat. cum

NPOF

5 ferentes] NO^a conferentes *PF* referentes O^b | 5/6 atque hinc] *OF* atque illinc *N* atque inde *P* | 6 caueis] ab eis *N* | 14 respiciensque] respiciens P^1

*»θεὸν ἱκέτευον ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, οἰμωγῆς τε πάντ' ἦν ἀνάπλεα
»καὶ θρήνων. ἐν ὑψηλῷ δ' ὁ βασιλεὺς δωματίῳ κατακείμενος καὶ
»κάτω βλέπων αὐτοὺς πρηνεῖς προπίπτοντας, ἄδακρυς οὐδ' αὐτὸς
»ἔμενεν. συνεχεῖς δ' ἐφ' ἡμέρας πέντε τῷ τῆς γαστρὸς ἀλγήματι* **9**
*»διεργασθείς, τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀπὸ γενέσεως ἄγων πεντηκοστὸν
»ἔτος καὶ τέταρτον, τῆς δὲ βασιλείας ἕβδομον. τέσσαρας μὲν οὖν
»ἐπὶ Γαΐου Καίσαρος ἐβασίλευσεν ἐνιαυτούς, τῆς Φιλίππου μὲν τε-
»τραρχίας εἰς τριετίαν ἄρξας, τῷ τετάρτῳ δὲ καὶ τὴν Ἡρῴδου
»προσειληφώς, τρεῖς δ' ἐπιλαβὼν τῆς Κλαυδίου Καίσαρος αὐτοκρα-
»τορίας«.*

ταῦτα τὸν Ἰώσηπον μετὰ τῶν ἄλλων ταῖς θείαις συναληθεύ- **10**
*οντα γραφαῖς ἀποθαυμάζω· εἰ δὲ περὶ τὴν τοῦ βασιλέως προση-
γορίαν δόξειέν τισιν διαφωνεῖν, ἀλλ' ὅ γε χρόνος καὶ ἡ πρᾶξις τὸν
αὐτὸν ὄντα δείκνυσιν, ἤτοι κατά τι σφάλμα γραφικὸν ἐνηλλαγμένου
τοῦ ὀνόματος ἢ καὶ διωνυμίας περὶ τὸν αὐτόν, οἷα καὶ περὶ πολλούς,
γεγενημένης.*

Ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰσάγει τὸν Γαμαλιὴλ ΙΑ **11** **1**
*ἐν τῇ περὶ τῶν ἀποστόλων σκέψει λέγοντα ὡς ἄρα κατὰ τὸν δη-
λούμενον χρόνον ἀνέστη Θευδᾶς λέγων ἑαυτὸν εἶναί τινα, ὃς κατε-
λύθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείσθησαν αὐτῷ, διελύθησαν· φέρε, καὶ τὴν
περὶ τούτου παραθώμεθα τοῦ Ἰωσήπου γραφήν. ἱστορεῖ τοίνυν
αὖθις κατὰ τὸν ἀρτίως δεδηλωμένον αὐτοῦ λόγον αὐτὰ δὴ ταῦτα
κατὰ λέξιν*

»Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνήρ, Θευδᾶς **2**
*»ὀνόματι, πείθει τὸν πλεῖστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις ἕπεσθαι
»πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῷ· προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ
»προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας δίοδον ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥᾳ-
»δίαν, καὶ ταῦτα λέγων πολλοὺς ἠπάτησεν. οὐ μὴν εἴασεν αὐτοὺς* **3**
»τῆς ἀφροσύνης ὀνάσθαι Φάδος, ἀλλ' ἐξέπεμψεν ἴλην ἱππέων ἐπ'

17—20 Act. 5, 34—36 — **24**—S. 132, 3 Ioseph. A. I. 20, 97. 98

ATERBDM Σ Λ

2 *κατακείμενοσ δοματίωι* D | **3** *προπίπτοντασ* TER[1]DM *προσπίπτοντασ* AR[c]B *καταπίπτοντασ* und *προσπίπτοντασ* Ios HSS | **4** *συνεχεῖσ* T[1]BΛ *συνεχῶσ* AT[c]ERDM beides Ios HSS | **17** *ἐπεὶ* AT[1]RBDM *ἐπειδὴ* T[c]E | **20** *ἐπεί-σθησαν* ATER *ἐπείθοντο* BDM | **24. 29** [illegible] Σ | **25** *ὀνόματι* ATERM *ὄνομα* D *τ' οὔνομα* B *ὀνόματι* und *ὄνομα* Ios HSS | **26** *αὐτῷ* > M

›interim rex ipse in excelso solario recubans et deorsum respiciens ac
›pronos prostratosque omnes cum fletibus pervidens ne ipse quidem
›temperabat a lacrimis. verum continuis quinque diebus ventris do- 9
›loribus cruciatus vitam violenter abrupit, quinquagensimum aetatis et
›quartum agens annum, regni vero septimum. quattuor etenim sub
›Gaio Caesare annis regnaverat, Filippi tetrarchiam tribus annis obti-
›nens, quarto autem etiam Herodis sibi adiungens, tribus autem re-
›liquis annis sub Claudio Caesare exactis‹.

Cum in ceteris quam plurimis Ioseppum, tum in his tam integre 10
divinae scripturae concordare valde miratus sum. quod vero videtur in solo regis vocabulo variare, cum et tempus et actus et res eundem ostendat fuisse, possibile est, ut, sicut in aliis quam plurimis Iudaeorum nominibus invenimus, etiam hunc duplici vocabulo nuncupatum, quorum altero Lucas noster, altero usus sit Ioseppus.

Verum, quoniam rursum Lucas in Actibus introducit Gama- ΙΑ 11 1
lielum, cum de apostolis in Iudaeorum consessu deliberatio fieret, hoc ipso in tempore dicentem: ›quia surrexit Theudas quidam, ›dicens se esse magum quendam, qui destructus est et omnes, ›qui sequebantur eum, dissoluti sunt‹, age etiam de hoc quid Ioseppus in hoc eodem libro scripserit, proferamus.

[XI] ›Fado‹, inquit, ›Iudaeam procurante deceptor quidam magus Theudas 2
›nomine persuadet populi multitudinem sublatis propriis facultatibus
›urbes excedere et ripas Iordanis fluminis obsidere. dicebat autem se
›etiam prophetam esse et posse verbi sui praecepto fluvii fluenta diri-
›mere et facilem sectatoribus suis fluminis transitum dare. quae cum 3
›diceret, multos decepit. Fadus vero non in longum vecordiae eius in-

NPOF

10 admiratus *P* | **15** actibus] act. apostolorum *O²* | **16** consessu] *PO²* consensu *NO¹F* | **17** theudas] *P¹NF* theodas *P²O* (*et sic deinceps*) | **18** magum] *cdd.* magnum *libri* | districtus *P¹* | **23** urbes] urbis *O¹* urbe *cdd.*

›αὐτούς, ἥτις ἐπιπεσοῦσα ἀπροσδοκήτως αὐτοῖς, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλεν, ›πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν. αὐτόν τε τὸν Θευδᾶν ζωγρήσαντες ἀπο- ›τέμνουσιν τὴν κεφαλὴν καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα‹.

τούτοις ἑξῆς καὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον γενομένου λιμοῦ μνημονεύει ὧδέ πως·

›Ἐπὶ τούτοις γε καὶ τὸν μέγαν λιμὸν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν συνέβη ΙΒ 12 1
›γενέσθαι, καθ᾽ ὃν καὶ ἡ βασίλισσα Ἑλένη πολλῶν χρημάτων ὠνησα- ›μένη σῖτον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, διένειμεν τοῖς ἀπορουμένοις‹.

σύμφωνα δ᾽ ἂν εὕροις καὶ ταῦτα τῇ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστό- 2
λων γραφῇ, περιεχούσῃ ὡς ἄρα τῶν κατ᾽ Ἀντιόχειαν μαθητῶν καθὼς ηὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος εἰς διακονίαν ἀποστεῖλαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς
πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρναβᾶ καὶ Παύλου. τῆς γέ τοι Ἑλένης, 3
ἧς δὴ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐποιήσατο μνήμην, εἰς ἔτι νῦν στῆλαι διαφανεῖς ἐν προαστείοις δείκνυνται τῆς νῦν Αἰλίας· τοῦ δὲ Ἀδιαβηνῶν ἔθνους αὕτη βασιλεῦσαι ἐλέγετο.
Ἀλλὰ γὰρ τῆς εἰς τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ΙΓ 13 1
εἰς πάντας ἀνθρώπους ἤδη διαδιδομένης πίστεως, ὁ τῆς ἀνθρώπων πολέμιος σωτηρίας τὴν βασιλεύουσαν προαρπάσασθαι πόλιν μηχανώμενος, ἐνταῦθα Σίμωνα τὸν πρόσθεν δεδηλωμένον ἄγει. καὶ δὴ ταῖς ἐντέχνοις τἀνδρὸς συναιρόμενος γοητείαις πλείους τῶν τὴν Ῥώμην
οἰκούντων ἐπὶ τὴν πλάνην σφετερίζεται. δηλοῖ δὲ τοῦθ᾽ ὁ μετ᾽ οὐ 2

6—8 Ioseph. A. I. 20, 101 — **10—13** Act. 11, 29. 30 — **20** 106, 21 ff.

ATERBDMΣΛ

1 *ἐπιπεσοῦσα ἀπροσδοκήτωσ αὐτοῖσ* BD *wie sie es nicht dachten, standen sie über ihnen* Σ *ex improuiso irruens super eos* Λ *ἀπροσδοκήτωσ ἐπιπεσοῦσα* M *ἀπροσδόκητοσ ἐπιπεσοῦσα* ATE, R *o* auf Rasur, Ios | **3** *τὴν κεφαλὴν* ATERM *αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν* BDΣ *τὴν κεφαλὴν* und *τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ* Ios HSS | **4** *καὶ*] *ἐκ* B | *γενομένου λιμοῦ* BDM *λιμοῦ γενομένου* ATER | **6** *ΙΒ* ABDMΣ **13** E | *γε* ATERB übergeschrieben D[1] > M *δὲ* und *γὰρ* Ios HSS | **10** *συγγραφῇ* M | *κατ᾽* DM *κατὰ* B *κατὰ τὴν* ATER | **12** *ἰουδαία* ARBD *ἰουδαία ἀδελφοῖσ* T[r] *ἀδελφοῖσ* auf Rasur, EM *den Armen welche in Jerusalem wohnten* Σ *sanctis habitantibus in Iudaeam* Λ | **14** *δὴ* ABDM *ἤδη* TER | **15/16** *τοῦ Ἀδιαβηνῶν ἔθνους*] *in Mesopotamien* Σ | **18** *διαδιδομένησ* ATEΛ *διαδεδομένησ* RBM *διαγενομένησ* D | **19** *πόλιν προαρπάσασθαι* A | **22** *τοῦθ᾽ ὁ* Schw *τοῦτο* AT[1]ERBDM *τοῦτο ὁ* T[r]

›dulsit, sed emittit equitum turmam, quae ex improviso inruens super ›eos quam plurimos quidem peremit, multos tamen et vivos cepit, ›ipsius autem Theudae caput desectum Hierosolyma deportavit‹.

[XII] Post haec idem scriptor etiam de fame, quae sub Claudio facta est, hoc modo memorat:

›Per idem tempus‹, inquit, ›fames magna obsederat etiam Iudaeam. *IB* **12** **1**
›qua tempestate regina nomine Helena multis pecuniis comparatum fru-›mentum de Aegypto et Hierosolyma delatum indigentibus ministrabat‹.

Quid tam consonans tamque concordans, quam haec sunt cum **2**
illis, quae in Actibus apostolorum scribuntur, ubi dicitur, quia ›disci-›puli, qui erant Antiochiae, prout potuit unusquisque, mise-›runt ministerium sanctis habitantibus in Iudaeam deferen-›dum per manus Barnabae et Pauli ac per presbyteros dispen-›sandum‹. Helenae vero huius, cuius historiografus intulit mentionem, **3**
etiam nunc extat sepulchrum nobile pro portis Hierosolymorum, regnasse autem apud Adiabenorum gentem refertur.

[XIII] Interea cum fides domini et salvatoris nostri Iesu Christi per *IΓ* **13** **1**
omnium cresceret mentes et per dies singulos religionis propagarentur augumenta, nequaquam quiescit hostis salutis humanae, sed urbem maximam, quae est caput omnium, praevenit et Simonem illuc, de quo in superioribus diximus, evocat. cuius nefariis artibus adminicula ipse maiora suppeditans plurimos urbis illius cives in erroris eius vincla coniecit. designat haec vir in scriptoribus nobilis, non multo post **2**

NPOF

1 emittit] *NO cum Graecis* mittit *F* inmittit *P* | **2** coepit *P*[1] | **3** hierusolimam *P* | deportauit] *NO* reportauit *PF* | **6** famis *NP* | **7** multum *P* | **12** iudaea *P* | **12/13** deferendum] perferendum *N* | **13** ac per pr.] *PF* ac pr. *N* ad pr. *O* | **16** azabenorum *P* | **18** religionis *om. N*

πολὺ τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διαπρέψας λόγῳ Ἰουστῖνος. περὶ οὗ τὰ προσήκοντα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι· ὃς δὴ ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἀπολογίᾳ γράφων ὧδέ φησιν

»καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ κυρίου εἰς οὐρανὸν προεβάλλοντο 3 *»οἱ δαίμονες ἀνθρώπους τινὰς λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεούς, οἳ οὐ »μόνον οὐκ ἐδιώχθησαν ὑφ' ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ἠξιώθησαν· Σί- »μωνα μέν τινα Σαμαρέα, τὸν ἀπὸ κώμης λεγομένης Γίτθων, ὃς ἐπὶ »Κλαυδίου Καίσαρος διὰ τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης »δυνάμεις μαγικὰς ποιήσας ἐν τῇ πόλει ὑμῶν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ »θεὸς ἐνομίσθη καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῶν ὡς θεὸς τετίμηται ἐν τῷ »Τίβερι ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν »ταύτην·* SIMONI DEO SANCTO«, *ὅπερ ἐστὶν Σίμωνι θεῷ ἁγίῳ. »καὶ σχεδὸν μὲν πάντες Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν* 4 *»ὡς τὸν πρῶτον θεὸν ἐκεῖνον ὁμολογοῦντες προσκυνοῦσιν. καὶ »Ἑλένην τινά, τὴν συμπερινοστήσασαν αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, »πρότερον ἐπὶ τέγους σταθεῖσαν« ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, »τὴν ἀπ' »αὐτοῦ πρώτην ἔννοιαν λέγουσιν«.*

5–18 Iustin. Apol. 1, 26. Georg. Synk. 630, 15—631, 8 — **6–13** Zonar. 11, 11, 36, 24—37, 9 Dind. — **17** Iren. 1, 23, 2

ATERBDMΣΛ

1 *ιστῖνοσ* M | **2** *ὃσ δὴ* BDΣΛ *καί μοι λαβὼν ἀνάγνωθι τοῦδε τὴν γραφὴν ἣν* ATER *καί μοι λαβὼν ἀνάγνωθι τοῦδε τὴν γραφὴν ὃσ δὴ* M | **3** *ἀντώνιον* T¹ corr. Tᶜ | *ἀπολογίᾳ*] *ἀπολογεῖται* M | **5** *προεβάλοντο* BD | **6** *οὐ* > M¹ + Mᶜ | **8** *τὸν* A¹ corr., T durch Rasur, ERDM Synk Iust *τῶν* A¹T¹B | *γιτθῶν* TᶜER גיתתון Σ *gittho* Λ *γιθθων* M *γιτθίων* Synk *γιττῶν* AT¹ Zon *γίττων* B *γίττωνοσ* D *τρίτον* Iust HS | **10** *ἐν* ATERM Synk Zon Iust *ἐπὶ* BD | *τῇ*² TᶜERBDM Synk Zon *τῇ δὲ* A *τῇ* /// T¹ > Iust | **11** *καὶ* > am Zeilenende T¹ + Tʳ | *ὑμῶν* TᶜERDΣ Synk Iust *ὑμῖν* AT¹BMΛ Zon | *τετίμηται* ATERM Synk Zon *τετίμητο* BD (*mit der Statue*) *die ihr gemacht habt* (*im Fluss usw.*) durch Conjectur Σ *simulacri ... in flumine Tiberis ... collocati* durch Conjectur Λ *τετίμηται ὃς ἀνδριὰς ἐγήγερται* Iust | **12** *τίβερι* AT¹BD Synk Iust *τιβέρει* TᶜERM *τιβέριδι* Zon | *ἐπιγραφὴν ῥωμαικὴν* BDM Synk Iust *ῥωμαικὴν ἐπιγραφὴν* ATER | **13** SÍMωNI dЄω SÁΓCTω Tᶜᵐ E SIMONI dO SANCTO D¹ᵐ İIMONI dЄO SÁNCTO M İ in S corr. Mʳ *σίμωνι δέω σάγκτω* ATʳE¹ᵐR Synk *σίμωνι δέω σάκτω* T¹ *σίμωνι δέω σάνκτω* BD | **14** *καὶ*¹ ABDΣ Synk Iust *ὧ καὶ* TER *ὃ καὶ* M *quem et* Λ | **16** *Σελήνην* ΣΛ | *τοῦ* BDM Synk Iust > ATER | **17** *ταθεῖσαν* B | *ἀπ'* A, T corr., ERBDMΣ Synk *ὑπ'* T¹ *ὑπ'* (*αὐτοῦ ἔννοιαν πρώτην γενομένην*) Iust **18** *λεγούσησ* BD

apostolorum tempus exortus Iustinus, de quo suis in locis quae conpetit adsignabimus. hic igitur in Apologetico, quem pro fide nostra ad imperatorem Antoninum scribit, de his hoc modo refert:

›Et post ascensionem‹, inquit, ›domini ad caelum instigabant dae- 3
›mones quosdam hominum, qui dicerent se deos esse, quos nos fuga-
›vimus. Simon denique quidam, Samaritanus de vico, qui dicitur Gittho,
›sub Claudio Caesare magicis artibus et ope daemonum sublevatus in
›urbe vestra, quae regnum omnium tenet, quam plurimis per fantasias
›deceptis deus decretus est et simulacri apud vos quasi deus honore
›donatus est in flumine Tiberis inter duos pontes conlocati, habentis
›etiam titulum Latinis litteris scriptum: SIMONI DEO SANCTO. quem 4
›et omnes paene Samaritae, nonnulli etiam ex ceteris gentibus tamquam
›summum deum et adorant et confitentur. sed et Selenen quandam
›erroris eius ac deceptionis comitem, quae prius in prostibulo steterat
›apud Tyrum urbem Foenices, cum ipso velut primam quandam mentem
›consecraverunt‹.

NPOF

3 antoninum *om.* *N* | 5/6 fugimus *N* | 6 gittho] P^1NO^bF githo O^a gitthonum P^2 | 7 magicis] magnificis *N* | 10 habentis] sunt habentes P^1 | 15 foenicis *libri*

ταῦτα μὲν οὗτος· συνᾴδει δ' αὐτῷ καὶ Εἰρηναῖος, ἐν πρώτῳ 5
τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὁμοῦ τὰ περὶ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ἀνοσίαν καὶ
μιαρὰν αὐτοῦ διδασκαλίαν ὑπογράφων, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος πε-
ριττὸν ἂν εἴη καταλέγειν, παρὸν τοῖς βουλομένοις καὶ τῶν μετ'
αὐτὸν κατὰ μέρος αἱρεσιαρχῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς βίους καὶ τῶν
ψευδῶν δογμάτων τὰς ὑποθέσεις τά τε πᾶσιν αὐτοῖς ἐπιτετηδευ-
μένα διαγνῶναι, οὐ κατὰ πάρεργον τῇ δεδηλωμένῃ τοῦ Εἰρηναίου
παραδεδομένα βίβλῳ. πάσης μὲν οὖν ἀρχηγὸν αἱρέσεως πρῶτον 6
γενέσθαι τὸν Σίμωνα παρειλήφαμεν· ἐξ οὗ καὶ εἰς δεῦρο οἱ τὴν κατ'
αὐτὸν μετιόντες αἵρεσιν τὴν σώφρονα καὶ διὰ καθαρότητα βίου παρὰ
τοῖς πᾶσιν βεβοημένην Χριστιανῶν φιλοσοφίαν ὑποκρινόμενοι, ἧς μὲν
ἔδοξαν ἀπαλλάττεσθαι περὶ τὰ εἴδωλα δεισιδαιμονίας οὐδὲν ἧττον
αὖθις ἐπιλαμβάνονται, καταπίπτοντες ἐπὶ γραφὰς καὶ εἰκόνας αὐτοῦ
τε τοῦ Σίμωνος καὶ τῆς σὺν αὐτῷ δηλωθείσης Ἑλένης θυμιάμασίν τε
καὶ θυσίαις καὶ σπονδαῖς τούτους θρησκεύειν ἐγχειροῦντες. τὰ δὲ τού- 7
των αὐτοῖς ἀπορρητότερα, ὧν φασι τὸν πρῶτον ἐπακούσαντα ἐκπλαγή-
σεσθαι καὶ κατά τι παρ' αὐτοῖς λόγιον ἔγγραφον θαμβωθήσεσθαι,
θάμβους ὡς ἀληθῶς καὶ φρενῶν ἐκστάσεως καὶ μανίας ἔμπλεα τυγχά-
νει, τοιαῦτα ὄντα, ὡς μὴ μόνον μὴ δυνατὰ εἶναι παραδοθῆναι γραφῇ,
ἀλλ' οὐδὲ χείλεσιν αὐτὸ μόνον δι' ὑπερβολὴν αἰσχρουργίας τε καὶ
ἀρρητοποιίας ἀνδράσι σώφροσι λαληθῆναι. ὅ τι ποτὲ γὰρ ἂν ἐπι- 8
νοηθείη παντὸς αἰσχροῦ μιαρώτερον, τοῦτο πᾶν ὑπερηκόντισεν ἡ τῶνδε
μυσαρωτάτη αἵρεσις, ταῖς ἀθλίαις καὶ παντοίων ὡς ἀληθῶς κακῶν
σεσωρευμέναις γυναιξὶν ἐγκαταπαιζόντων. τοιούτων κακῶν πατέρα 14 1
καὶ δημιουργὸν τὸν Σίμωνα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ὥσπερ εἰ μέγαν καὶ
μεγάλων ἀντίπαλον τῶν θεσπεσίων τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων

1—3 Iren. 1, 23, 1—4 — **23. 24** 2 Tim. 3, 6

ATERBDMΣΛ

1 *μὲν* BDM *μὲν οὖν* ATER | *οὗτοσ* TERB *Iustinus* ΣΛ *οὕτωσ* ADM *εἰρηναῖοσ* T durch Rasur, ERBDM *ὁ εἰρηναῖοσ* AT^1 | **2** *τῶν* BDM *τῷ* ATER | **4** nach *βουλομένοισ* + *καὶ αὐτοῦ* ΣΛ | **8** *παραδιδομένα* E^1 corr. E^1, M *βιβλίῳ* T^1 corr. T^c | *ἀρχηγὸν αἱρέσεωσ* AT^1BDMΣΛ *τῆσ μετὰ χν αἱρέσεωσ ἀρχηγὸν* T^cER | **11** *τοῖς* > B | *ὑποκρινάμενοι* M | **13** *ἐπὶ γραφὰσ* AT^rRΣΛ *ἐπιγραφὰσ* T^1BD *εἰσ ἐπιγραφὰσ* T^cEM | **14** *Σελήνης* ΣΛ | **15** *ἐγχειροῦντεσ* ATERM *ἐπιχειροῦντεσ* BD *γρ ἐπιχειροῦντεσ* A^m | **16** *πρώτωσ* T^rM *πρῶτωσ σ* auf Rasur D^c | **17** *θαμβωθήσεσθαι* AT^1BD *θαμβοθήσεσθαι* M *θαμβηθήσεσθαι* T^cT^rER | **20** *αὐτὸ* ABDM *αὐτὰ* TER | **21** *ἀρρητοποιίστε* M | *ἂν* T^1BDMΣ *ἂν εἴη ἢ* AT^{cm}ER *ἂν ᾖ ἢ* T^r *est .. quod excogitari potest* Λ | **23** *παντοίων* AT^rBDMΣ *παντοίωσ* T^1ER | **24** *καταπαιζόντων* BD | *τοῦτον τοιούτων* ΣΛ **25** *εἰ* > R | *καὶ* > BD | **26** *ἀποστόλων τοῦ σωτῆροσ ἡμῶν* B

Haec quidem Iustinus. consona vero huic etiam Irenaeus scribit 5
in primo adversum haereses libro, in quo vel quis ipse fuerit Simon
vel quam inpura eius opera atque doctrina, plenius refert, quae multum
est, ut his inseramus, cum liceat volentibus ea scire per singula ex
ipsis supra dicti Irenaei libris vel de hoc vel de ceteris auctoribus
diversarum haereseon et de venenatis eorum dogmatibus diligentius
noscere. caput igitur totius pravitatis et principium omnis haeresis a 6
Simone coepisse accepimus. ex quo usque in hodiernum sectatores eius
simulantes adire se purissimam Christianorum filosophiam, quam vident
apud omnes pro castitate vitae et instituti sanctitate mirabilem, super-
stitionis idolorum, quam deserere videntur, rursum vinculis innectuntur
colentes ac venerantes picturam et imaginem Simonis et illius, quam
ei sceleris ac turpitudinis extitisse sociam diximus, Selenen. his in-
censos odores offerunt, his sacrificia et libamina inpura delibant. sed 7
et horum adhuc nequiora et execrabiliora committunt. aiunt enim esse
quaedam apud se ineffabilia, quae cum primo quis audierit mente ex-
cedat et eorum quasi virtute perculsus velut attonitus maneat et usque
ad dementiam veniat. quae cum ita sint, aiunt inpossibile esse vel
scripturae ea tradi vel ore ac labiis proferri. haec qui audit pro
veneratione ita se habere rem credit. porro autem vere illa huiusmodi
sunt, quae pro inpuritate et obscaenitate sui castis et pudicis auribus
execrabilia et penitus horrescenda ducantur. quidquid enim illud est 8
turpe et inpurum, quod excogitari a quoquam potest, omni hoc inpurius
esse illud traditur. quod inquinatissimae huius haeresis mystae tectum
apud se reservari pollicentur arcanum, infelicibus per haec mulierculis
et peccatis, ut ait apostolus, oneratis detestabiliter inludentes. hunc 14 1
igitur talium malorum patrem et auctorem per idem tempus Simonem
ex apparitorum suorum numero diabolus suscitans ad urbem maximam

NPOF

2 aduersum] *N* aduersus *POF* | **8** accipimus *F* | **13** ei] NO^1F eius PO^2 | **16/17** excidat NO^2F | **19** labris *N* | **20** uere] uera P^1 | **22** horrenda *P* | **24** mystae] NO^1 mystico PO^2F | **25** reseruare *PO* | infelicibus] infidelibus *P*

ἡ μισόκαλος καὶ τῆς ἀνθρώπων ἐπίβουλος σωτηρίας πονηρὰ δύναμις
προυστήσατο.
Ὅμως δ' οὖν ἡ θεία καὶ ὑπερουράνιος χάρις τοῖς αὐτῆς συναιρο- 14 2
μένη διακόνοις, δι' ἐπιφανείας αὐτῶν καὶ παρουσίας ἀναπτομένην τοῦ
πονηροῦ τὴν φλόγα ᾗ τάχος ἐσβέννυ, ταπεινοῦσα δι' αὐτῶν καὶ κα-
θαιροῦσα πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ. διὸ 3
δὴ οὔτε Σίμωνος οὔτ' ἄλλου του τῶν τότε φύντων συγκρότημά τι
κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀποστολικοὺς ὑπέστη χρόνους. ὑπερενίκα
γάρ τοι καὶ ὑπερίσχυεν ἅπαντα τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ὅ τε λόγος
αὐτὸς ὁ θεῖος ἄρτι θεόθεν ἀνθρώποις ἐπιλάμψας ἐπὶ γῆς τε ἀκμάζων
καὶ τοῖς ἰδίοις ἀποστόλοις ἐμπολιτευόμενος. αὐτίκα ὁ δηλωθεὶς 4
γόης ὥσπερ ὑπὸ θείας καὶ παραδόξου μαρμαρυγῆς τὰ τῆς διανοίας
πληγεὶς ὄμματα ὅτε πρότερον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἐφ' οἷς ἐπονηρεύσατο
πρὸς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου κατεφωράθη, μεγίστην καὶ ὑπερπόντιον
ἀπάρας πορείαν τὴν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς ᾤχετο φεύγων, μό-
νως ταύτῃ βιωτὸν αὐτῷ κατὰ γνώμην εἶναι οἰόμενος· ἐπιβὰς δὲ τῆς 5
Ῥωμαίων πόλεως, συναιρομένης αὐτῷ τὰ μεγάλα τῆς ἐφεδρευούσης
ἐνταῦθα δυνάμεως, ἐν ὀλίγῳ τοσοῦτον τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἤνυστο,
ὡς καὶ ἀνδριάντος ἀναθέσει πρὸς τῶν τῇδε οἷα θεὸν τιμηθῆ-
ναι. οὐ μὴν εἰς μακρὸν αὐτῷ ταῦτα προυχώρει. παρὰ πόδας 6
γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας ἡ πανάγαθος καὶ φιλαν-
θρωποτάτη τῶν ὅλων πρόνοια τὸν καρτερὸν καὶ μέγαν τῶν ἀπο-
στόλων, τὸν ἀρετῆς ἕνεκα τῶν λοιπῶν ἁπάντων προήγορον, Πέτρον,
ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικοῦτον λυμεῶνα βίου χειραγωγεῖ· ὃς
οἷά τις γενναῖος θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις φραξάμενος,
τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ ἀνατολῶν τοῖς
κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυχῶν σωτήριον, τὸ κή-
ρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, εὐαγγελιζόμενος. οὕτω δὴ οὖν 15 1

5/6 II Kor. 10, 5 — **12—14** Act. 8, 18—23 — **25** vgl. Eph. 6, 14—17 1 Thess. 5, 8 — **27** Ioann. 1, 9

ATERBDMΣΛ

3 *ΙΔ* ΣT[c] 136. 24 A **20** BDMER | **3/4** *συναιρουμένη* T[1]BM, corr. durch Rasur T | **4** *ἀναπτομένη* B | **7** *του τῶν* T[r]BΛ *τοῦ τῶν* AT[1]ER *τούτων* D[1] *τουτων* D durch Rasur, *τῶν* M *του τῶν* oder *τῶν* Σ | *συγκρότημά τι* ABΣ *συγκροτήματι* DM *συγκροτήματοσ* TER | **9** *ἅπαντα* ADM *τὰ πάντα* TERB **10** *θεῖοσ* ΠΛ *θεὸς* Σ | *ἐπὶ γῆσ τε* T[c]ERBDM *αὐτόσ τε ἐπὶ γῆσ* AT[1] **12** *ὥσπερ* aus *ὡσ ὑπερ* corr. M | **13** *πληγεὶς* > M | *ἐπονηρεύσατο* ABDM *ἐπονηρεύετο* TER | **14** *τοὺσ ἀποστόλουσ* M, corr. | **15/16** *μόνωσ* ARBMΛ *μόνοσ* D *μόνω* TE nicht übersetzt Σ | **19** *τῶν* BDM *αὐτῶν* ATER | **21** *αὐτοῦ* M | **28** *δὴ οὖν* ATER *δ' οὖν* BDM

ire conpulit Romam, ut ibi potentissimis athletis domini ac salvatoris nostri Iesu Christi apostolis in hoc ipsum ab eo subrogatis obsisteret.

Sed divina virtus et gratia in maximo praecipue certamine numquam 14 2
deserit suos, quae incensam maligni flammam tota celeritate restinguit et omnem altitudinem destruit extollentem se adversum scientiam dei. propter quod neque Simon neque alius quis congressus tunc adversum 3
apostolos domini potuit obtinere, quia veritatis lux et verbi divini claritas, quae ob salutem hominum nuper offulserat, per apostolos suos totius mendacii discussa caligine de humanis mentibus ignorantiae tenebras effugabat. denique supra dictus magus veri luminis fulgore per- 4
culsus caecitatem continuo male sanae mentis incurrit, quippe qui iam et prius in Iudaea per apostolum Petrum de his, quae gerebat, sceleribus confutatus transmarinam adgressus est fugam et ab oriente ad occidentem usque pertendit, nusquam sibi vitam nisi in fugae subsidio sperans. is igitur urbem Romam ingressus, utens adminiculo adsistentis 5
sibi et adhaerentis daemonicae virtutis, quam *πάρεδρον* vocant, brevi tempore in tantum malorum venit profectum, ut etiam simulacri a
[XIIII] civibus Romanis tamquam deus honore potiretur. | sed non in longum 6
permanet fraude quaesita divinitas. continuo namque in ipsis Claudii temporibus clementia divinae providentiae probatissimum omnium apostolorum et maximum fidei magnificentia et virtutis merito primorum principem Petrum ad urbem Romam velut adversum humani generis communem perniciem repugnaturum deducit, ducem quendam et magistrum militiae suae scientem divina proelia gerere et virtutum castra ductare. iste adveniens ex orientis partibus ut caelestis quidam negotiator mercimonia divini luminis, si qui sit conparare paratus, advexit et salutaris praedicationis verbo primus in urbe Roma euangelii sui
[XV] clavibus ianuam regni caelestis aperuit. | igitur cum Romanae urbi 15 1

NPOF

5 aduersus *NF* | **16** sibi] *NPO* sibi meretricis silenes *F* | daemoniacae *O* | *πάρεδρον*] paredrun P^1 pharedrun P^2 paredrum O^2F p*redrum O^1 pareorum *N*: *adsumpsit Rufinus ex Graecis* 4, 7, 9 | **21** magnificentia et] P^2FO magnificentiae NP^1 | **26** quis P^2O^2

*ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς τοῦ θείου λόγου, ἡ μὲν τοῦ Σίμωνος ἀπέσβη
καὶ παραχρῆμα σὺν καὶ τῷ ἀνδρὶ καταλέλυτο δύναμις·*
τοσοῦτον δ' ἐπέλαμψεν ταῖς τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου διανοίαις IE
*εὐσεβείας φέγγος, ὡς μὴ τῇ εἰς ἅπαξ ἱκανῶς ἔχειν ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ
μηδὲ τῇ ἀγράφῳ τοῦ θείου κηρύγματος διδασκαλίᾳ, παρακλήσεσιν δὲ
παντοίαις Μάρκον, οὗ τὸ εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλουθον ὄντα Πέτρου,
λιπαρῆσαι ὡς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπόμνημα τῆς διὰ λόγου
παραδοθείσης αὐτοῖς καταλείψοι διδασκαλίας, μὴ πρότερόν τε ἀνεῖναι
ἢ κατεργάσασθαι τὸν ἄνδρα, καὶ ταύτῃ αἰτίους γενέσθαι τῆς
τοῦ λεγομένου κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου γραφῆς. γνόντα δὲ τὸ* 2
*πραχθέν φασι τὸν ἀπόστολον ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τοῦ πνεύματος,
ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ κυρῶσαί τε τὴν γραφὴν εἰς ἔντευξιν
ταῖς ἐκκλησίαις. Κλήμης ἐν ἕκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων παρατέθειται
τὴν ἱστορίαν, συνεπιμαρτυρεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης
ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας. τοῦ δὲ Μάρκου μνημονεύειν τὸν Πέτρον
ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἣν καὶ συντάξαι φασὶν ἐπ' αὐτῆς
Ῥώμης, σημαίνειν τε τοῦτ' αὐτόν, τὴν πόλιν τροπικώτερον Βαβυλῶνα
προσειπόντα διὰ τούτων »ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι
»συνεκλεκτὴ καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.«*
Τοῦτον δὲ [Μάρκον] πρῶτόν φασιν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου στειλάμε- Iϛ **16** **1**
*νον, τὸ εὐαγγέλιον, ὃ δὴ καὶ συνεγράψατο, κηρῦξαι, ἐκκλησίας τε
πρῶτον ἐπ' αὐτῆς Ἀλεξανδρείας συστήσασθαι.*
Τοσαύτη δ' ἄρα τῶν αὐτόθι πεπιστευκότων πληθὺς ἀνδρῶν τε IZ **2**
*καὶ γυναικῶν ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς συνέστη δι' ἀσκήσεως φιλοσοφωτάτης
τε καὶ σφοδροτάτης, ὡς καὶ γραφῆς αὐτῶν ἀξιῶσαι τὰς διατριβὰς
καὶ τὰς συνηλύσεις τά τε συμπόσια καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην τοῦ βίου*

13/14 Zahn, Forschungen 3, 72. 73 — **14/15** unten 3, 39, 15 — **18/19** I Petr. 5, 13

ATERBDMΣΛ

2 *καὶ*^{1} > A | **8** *IE* BDΣ 138, 23 A 5 ERM | *ἐπέλαμψεν* ATERD *ἔλαμψεν* B *ging auf* Σ *illustrauit* Λ *ἐπέβλεψεν* M | **4** *μὴ τῇ* ABDM *μήτ'* TER **5** *δὲ* AT^rBDMΣΛ *τε* T^1ER | **7** *ὑπομνήματα* R | **8** *καταλείψοι* ABDM *καταλεῖψαι* TER | **10** *τοῦ λεγομένου* BDMΛ *λεγομένης τοῦ* ATER | **12** *ἡσθῆναι*] *und aufmerkte* Σ | **13/14** *παρατέθειται* AT^1ERM *παρατίθεται* T^r *ὑποτίθεται* BD | **14** *μαρτυρεῖ* M | **19** *ἐκλεκτὴ* Λ | *ὁ* > R | **20** *μάρκον* AT^1B *τὸν μάρκον* $T^{cm}T^r$ERDM (*hunc*) *Marcum* Λ (*über diesen*) *Marcus* Σ > Schw | **23** *IZ* BDMΣER 142, 1 A | **25** in *φαιδροτάτησ* corr. T^r *χὐτὸν* B **26** *πᾶσαν τὴν ἄλλην* BDM *τὴν ἄλλην πᾶσαν* ATER

clarum verbi dei lumen fuisset exortum, Simonis quidem tenebrae cum suo auctore restinctae sunt.

Sermo autem veritatis et lucis, qui per Petrum praedicabatur, uni- *IE*
versorum mentes placido inlustravit auditu, ita ut cottidie audientibus eum nulla umquam satietas fieret. unde neque auditio eis sola sufficit, sed Marcum discipulum eius omnibus precibus exorant, uti ea, quae ille verbo praedicabat, ad perpetuam eorum commonitionem habendam scripturae traderet, quo domi forisque in huiuscemodi verbi meditationibus permanerent. nec prius ab obsecrando desistunt, quam quae oraverant inpetrarent. et haec fuit causa scribendi quod secundum Marcum
dicitur euangelium. Petrus vero, ut per spiritum sanctum religioso se 2
spoliatum conperit furto, delectatus est fidem eorum per haec devotionemque considerans factumque confirmavit et in perpetuum legendam scripturam ecclesiis tradidit. Clemens in sexto Dispositionum libro haec ita gesta esse describit, cuique simile dat testimonium etiam Hierapolites episcopus nomine Papias, qui et hoc dicit, quod Petrus in prima epistula sua, quam de urbe Roma scribit, meminerit Marci, in qua tropice Romam Babylonam nominarit, cum dicit: »salutat vos ea, quae in »Babylone electa est et Marcus filius meus«.

[XVI] Hunc autem Marcum tradunt primum ad Aegyptum perrexisse *Iς* 16 1
atque inibi euangelium, quod ipse conscripserat, praedicasse et ipsum primum ecclesiam apud Alexandriam constituisse.

Tanta autem refertur multitudo credentium virorum ac mulierum *IZ* 2
primo ingressu exemplo sobrietatis eius et continentiae congregata, ut etiam conversatio eorum, qui per ipsum crediderant, et vita totius abstinentiae ac frugi eorum sobriaque convivia librorum memoriae man-

NPOF

4 placito *P* | 5 sola] sola non *P* | sufficit] *PO*^{1} suffecit *O*^{2} sufficeri (*sic*) *F*^{2} sufficeret *NF*^{1} | 7 communitionem *P* | 14 disputationum *F*^{2} | 18 babylonam] *P*^{1} babillonam *F*^{2} babyloniam *NP*^{2}*OF*^{1} | 19 electa est] *NPF* est electa ecclesia *O* | 25/26 abstinentiae] audientiae *N*

ἀγωγὴν τὸν Φίλωνα· ὃν καὶ λόγος ἔχει κατὰ Κλαύδιον ἐπὶ τῆς **17 1**
Ῥώμης εἰς ὁμιλίαν ἐλθεῖν Πέτρῳ, τοῖς ἐκεῖσε τότε κηρύττοντι. καὶ
οὐκ ἀπεικὸς ἂν εἴη τοῦτό γε, ἐπεὶ καὶ ὅ φαμεν αὐτὸ σύγγραμμα, εἰς
ὕστερον καὶ μετὰ χρόνους αὐτῷ πεπονημένον, σαφῶς τοὺς εἰς ἔτι
νῦν καὶ εἰς ἡμᾶς πεφυλαγμένους τῆς ἐκκλησίας περιέχει κανόνας· ἀλλὰ **2**
καὶ τὸν βίον τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν ὡς ἔνι μάλιστα ἀκριβέστατα
ἱστορῶν, γένοιτ' ἂν ἔκδηλος οὐκ εἰδὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδεχόμε-
νος ἐκθειάζων τε καὶ σεμνύνων τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποστολικοὺς ἄν-
δρας, ἐξ Ἑβραίων, ὡς ἔοικε, γεγονότας ταύτῃ τε ἰουδαϊκώτερον τῶν
παλαιῶν ἔτι τὰ πλεῖστα διατηροῦντας ἐθῶν. πρῶτόν γέ τοι τὸ **3**
μηδὲν πέρα τῆς ἀληθείας οἴκοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ προσθήσειν οἷς
ἱστορήσειν ἔμελλεν, ἀπισχυρισάμενος ἐν ᾧ ἐπέγραψεν λόγῳ Περὶ βίου
θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν, θεραπευτὰς αὐτοὺς καὶ τὰς σὺν αὐτοῖς γυναῖ-
κας θεραπευτρίδας ἀποκαλεῖσθαί φησιν, τὰς αἰτίας ἐπειπὼν τῆς τοι-
ᾶσδε προσρήσεως, ἤτοι παρὰ τὸ τὰς ψυχὰς τῶν προσιόντων αὐτοῖς
τῶν ἀπὸ κακίας παθῶν ἰατρῶν δίκην ἀπαλλάττοντας ἀκεῖσθαι καὶ
θεραπεύειν, ἢ τῆς περὶ τὸ θεῖον καθαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς θεραπείας
τε καὶ θρησκείας ἕνεκα. εἴτ' οὖν ἐξ ἑαυτοῦ ταύτην αὐτοῖς ἐπιτέ- **4**
θειται τὴν προσηγορίαν, οἰκείως ἐπιγράψας τῷ τρόπῳ τῶν ἀνδρῶν
τοὔνομα, εἴτε καὶ ὄντως τοῦτ' αὐτοὺς ἐκάλουν κατ' ἀρχὰς οἱ πρῶ-
τοι, μηδαμῶς τῆς Χριστιανῶν πω προσρήσεως ἀνὰ πάντα τόπον
ἐπιπεφημισμένης, οὔ τι πω διατείνεσθαι ἀναγκαῖον· ὅμως δ' οὖν ἐν **5**
πρώτοις τὴν απόταξιν αὐτοῖς τῆς οὐσίας μαρτυρεῖ, φάσκων ἀρχομέ-
νους φιλοσοφεῖν ἐξίστασθαι τοῖς προσήκουσι τῶν ὑπαρχόντων. ἔπειτα

11/12 Philo p. 471, 6/7 — **13—18** Philo p. 471, 15—472, 3 — **22—24** Philo p. 473, 18—22 — **24**—S. 144, 3 Philo p. 474, 17—34

ATERBDMΣΛ

1 *ἀγωγὴν* AT¹BDM *διαγωγὴν* TʳER | *ὁ λόγοσ* M | **2** *κηρύττοντι* ι auf Rasur TᶜDʳ *κηρύττοντα* B | **3** *αὐτὸ* Λ (*scripturam istam quam diximus*), *αὐτῷ* ATERM > BD | **4** *πεποιημένον* M | *εἰσ ἔτι* ADM *ἔτι* TERB **5** *τῆς*] *τοὺσ* M | *περιέχει* ATBDMΛ *παρέχει* ER | **7/8** *ὑποδεχόμενοσ* M **10** *ἐθνῶν* T¹D¹M, corr. TD | **11** *ἔξωθεν* B (*de proprio uel*) *extrinsecus* Λ | vor *καὶ* + *δὲ* A | *οἷσ* TERBDM *ἐν οἷσ* AΣ | **12** *ἀπισχυρισάμενοσ* ATER *ἐπισχυρισάμενοσ* BDM | *βίου* + T¹ᵐ | **14** *φησὶν* in *φήσασ καὶ* corr. Tʳ **14/15** *τοιασδὶ* A | **15** *ἤτοι* TERBDM Philo *ἤτοι γὰρ* A | **16** *αἰκίσθαι* M | **17** *τῆς περὶ*] *περὶ τῆσ* B | **21** *μηδαμῶσ τῆσ χριστιανῶν πω* T¹BDM *πω* ausradirt TM über *τῆσ* etwas ausradirt T *μηδαμῶσ πω τῆσ χριστιανῶν* AER **22** *ἐμπεφημισμένησ* A | *οὔ* aus *ὃ* corr. Tᶜ | *ἄξιον* R | **24** *προσοῦσι* zuerst in *προσηκουσι* dann in *προσοῦσι* corr. B nicht übersetzt Σ

darentur a viro disertissimo Filone, quem sermo tenet temporibus 17 1
Claudi imperatoris Romam venisse et Petrum apostolum vidisse atque
eius adhaesisse conloquiis verbum dei praedicantis. quod valde est
verisimile, quia et scripturam istam, quam diximus, posterioribus ab
eo temporibus constat esse conpositam. in qua evidentissime omnia
ecclesiae instituta conplectitur, quae et tunc tradita sunt et in hodier-
num servantur a nobis. sed et abstinentium vitas, eorum dumtaxat, 2
qui nunc in ecclesiis vel monasteriis degunt, describit ad liquidum.
unde plane manifestissime proditur non solum sciens quae nostra sunt,
sed et amplectens, quippe qui divinis laudibus extulit sui temporis
apostolicos viros ex Hebraeorum, quantum intellegi datur, praecipue
genere credentes, quoniam quidem constat, quod hi, qui sub apostolis
ex Israhelitis credebant, Iudaicis adhuc institutionibus et legis observa-
[XVII] tionibus inhaerebant. | hic igitur describens haec in libello, quem De 3
vita theoretica vel supplicum attitulavit, nihil omnino vel de proprio
vel extrinsecus addidit, sed primo omnium viros illos cultores et feminas
cum ipsis ait cultrices appellari. causam vero huius vocabuli vel ex
eo ductam, quod convenientium ad se animas tamquam rudes et agrestes
excolerent, vel quod erga dei cultum pura et integra conscientia per-
durarent. quod nomen sive ipse inposuit primis illis, ex ipsorum actibus 4
colligens, sive vere in initiis ita appellabantur, qui secundum euangelium
vivebant, antequam Christianorum appellatio per omnem locum diffun-
deretur, nihil interest, dummodo ex ipsis rebus nomen, ad quos pertineat,
conprobetur. dicit ergo primo omnium, quod renuntient cunctis facul- 5
tatibus suis, qui se ad huiuscemodi filosofiam dederint, et bonis suis,

NPOF

4 et *om.* *P* | 6 constituta *P* | 8 monasteriis] in monast. *P*² | 10 extollit *P*² | 13 iudaeicis *P*¹ | 15 supplicum] *PO* supplicium *NF* | 16 illos] *N* ipsos *POF*

πάσαις ἀποταξαμένους ταῖς τοῦ βίου φροντίσιν, ἔξω τειχῶν προελθόν-
τας, ἐν μοναγρίοις καὶ κήποις τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, τὰς ἐκ τῶν
ἀνομοίων ἐπιμιξίας ἀλυσιτελεῖς καὶ βλαβερὰς εὖ εἰδότας, τῶν κατ᾽
ἐκεῖνο καιροῦ τοῦθ᾽, ὡς εἰκός, ἐπιτελούντων, ἐκθύμῳ καὶ θερμοτάτῃ
πίστει τὸν προφητικὸν ζηλοῦν ἀσκούντων βίον. καὶ γὰρ οὖν κἂν 6
ταῖς ὁμολογουμέναις τῶν ἀποστόλων Πράξεσιν ἐμφέρεται ὅτι δὴ
πάντες οἱ τῶν ἀποστόλων γνώριμοι τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις
διαπιπράσκοντες ἐμέριζον ἅπασιν καθ᾽ ὃ ἄν τις χρείαν εἶχεν, ὡς μηδὲ
εἶναί τινα ἐνδεῆ παρ᾽ αὐτοῖς· ὅσοι γοῦν κτήτορες χωρίων ἢ οἰ-
κιῶν ὑπῆρχον, ὡς ὁ λόγος φησίν, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν
πιπρασκομένων, ἐτίθεσάν τε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων,
ὥστε διαδίδοσθαι ἑκάστῳ καθ᾽ ὅτι ἄν τις χρείαν εἶχεν. τὰ παρα- 7
πλήσια δὲ τούτοις μαρτυρήσας τοῖς δηλουμένοις ὁ Φίλων συλλαβαῖς
αὐταῖς ἐπιφέρει λέγων

»πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶν τὸ γένος· ἔδει γὰρ
»ἀγαθοῦ τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον· πλεο-
»νάζει δ᾽ ἐν Αἰγύπτῳ καθ᾽ ἕκαστον τῶν ἐπικαλουμένων νομῶν καὶ
»μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. οἱ δὲ πανταχόθεν ἄριστοι, καθά- 8
»περ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίαν στέλλονται πρός τι χωρίον
»ἐπιτηδειότατον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λίμνης Μαρείας κείμενον ἐπὶ γεω-
»λόφου χθαμαλωτέρου, σφόδρα εὐκαίρως ἀσφαλείας τε ἕνεκα καὶ
»ἀέρος εὐκρασίας.«

εἶθ᾽ ἑξῆς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν ὁποῖαί τινες ἦσαν διαγράψας, περὶ 9
τῶν κατὰ χώραν ἐκκλησιῶν ταῦτά φησιν

6–8 Act. 2, 45 — **8–12** Act. 4, 34. 35 — **15–22** Philo p. 474, 35–44

ATERBDMΣΛ

1/2 *προσελθόντασ* EM *σ* getilgt M | **2** *μοναστηρίοισ* M | **3** *λυσιτελεῖσ* B¹ corr. Br | **5** *τῶν τὸν* A | in *ζηλούντων ἀσκεῖν* corr. Tr | *καὶ γὰρ οὖν* BDM *καὶ γὰρ* T aus Corr., ER *τοιγαροῦν* AT¹ | *κἀν* BD *κἂν* A *κὰν* M *ἐν* T aus Corr., ER | **9** *ἢ*] *καὶ* B | **10** *ὁ* > D | **12** *καθ᾽ ὅτι* M *καθότι* TERBD *καθὸ* A | **14** *λέγων* TERBDMΣ *λέγων ταῦτα περὶ αὐτῶν οὕτω* A
17 in *τῷ ἐπικαλουμένῳ* durch Rasur corr. T | *νομῶν* EᶜRDʳΛ *in jeder Stadt* Σ *νόμων* AT¹E¹BM in *νόμῳ* durch Rasur corr. T > D¹ | **19** *θεραπευτῶν* alte, bei Philo zu entfernende Interpolation | **20** *μαρειασ* DM *μαρίασ* ATERB *μαρέασ μαρειασ μαρίασ* Philo HSS

quibus interest, cedant. tum deinde, quod omnes etiam vitae sollicitu-
dines procul abiciant et extra urbem egressi in hortulis vel exiguis qui-
busque agellulis degant, refugientes imparis propositi consortia et vitae
dissimilis contubernia, scientes impedimento esse haec arduum volentibus
iter virtutis incedere. tali quippe ordine calore fidei incitati hi, qui
primitus credebant, vitam duxisse memorantur, sicut evidenter in Actibus 6
apostolorum legimus scriptum, quia omnes, qui credebant sub apostolis,
possessiones suas et praedia vendentes pretia ponebant ante pedes apo-
stolorum et dividebantur unicuique, prout opus erat, ita ut non esset
quisquam in eis egens. quia ergo et hic similia scribit geri ab his, 7
qui apud Alexandriam credebant, sicut illis qui in Hierusolymis ante
crediderant, certum est, quod idem actus eademque institutio eandem
sine dubio et religionis fidem designet. denique libro ipsi, de quo supra
diximus, tale initium dedit:

»In multis est«, inquit, »orbis terrae partibus hoc genus hominum:
»oportebat namque perfecti huius boni participem fieri omnem Graeciam
»omnemque barbariam. in Aegypto tamen maior est copia per singula
»quaeque territoria, praecipue autem circa Alexandriam. nam optimus 8
»quisque ex omnibus locis velut ad uberis patriae glebam festinus ad-
»currit colonus. regio quaedam est filosofiae magis quam frugibus op-
portuna supra lacum, cui Mariae nomen est, sita colliculis quibusdam
»molliter et clementer erecta, ad munimentum simul atque aeris temperie
commoda.«

Post haec descriptis eorum habitaculis, ut se habeat singulorum 9
qualitas et situs, etiam de ecclesiis, quae apud eos sunt, ita dicit:

NPOF

1 interest] *NOF* inter•• P^1 intersunt P^2 | 6 euidenter *om.* *N* | 11 illis NP^1 illi *OF* ab illis P^2 | 22 temperiae *N* temperiem *POF*

»ἐν ἑκάστῃ δὲ οἰκίᾳ ἐστὶν οἴκημα ἱερὸν ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ »μοναστήριον, ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦν»ται, μηδὲν εἰσκομίζοντες, μὴ ποτόν, μὴ σιτίον, μηδέ τι τῶν ἄλλων »ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρείας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια »θεσπισθέντα διὰ προφητῶν καὶ ὕμνους καὶ τἆλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ »εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται«.

καὶ μεθ' ἕτερά φησιν·

»τὸ δ' ἐξ ἑωθινοῦ μέχρις ἑσπέρας διάστημα σύμπαν αὐτοῖς ἐστιν 10 »ἄσκησις. ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν φιλοσοφοῦσιν τὴν »πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥητῆς »ἑρμηνείας νομίζουσιν ἀποκεκρυμμένης φύσεως, ἐν ὑπονοίαις δηλου»μένης. ἔστι δ' αὐτοῖς καὶ συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν, οἳ τῆς 11 »αἱρέσεως αὐτῶν ἀρχηγέται γενόμενοι, πολλὰ μνημεῖα τῆς ἐν τοῖς »ἀλληγορουμένοις ἰδέας ἀπέλιπον, οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύποις χρώ»μενοι μιμοῦνται τῆς προαιρέσεως τὸν τρόπον«.

ταῦτα μὲν οὖν ἔοικεν εἰρῆσθαι τῷ ἀνδρὶ τὰς ἱερὰς ἐξηγουμένων 12 αὐτῶν ἐπακροασαμένῳ γραφάς, τάχα δ' εἰκός, ἃ φησιν ἀρχαίων παρ' αὐτοῖς εἶναι συγγράμματα, εὐαγγέλια καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων γραφὰς διηγήσεις τέ τινας κατὰ τὸ εἰκὸς τῶν πάλαι προφητῶν ἑρμηνευτικάς, ὁποίας ἥ τε πρὸς Ἑβραίους καὶ ἄλλαι πλείους τοῦ Παύλου

1—6 Philo p. 475, 14—22 — **8—15** Philo 475, 34—476, 2

ATERBDMΣΛ

1 *οἰκίᾳ* ATERM > BD *dort* Σ *in singulis locis* Λ | **3** *μὴ δέ τι* TERDMΣΛ *μηδ' ἔτι* A *μήτε τι* B *μηδέν τι* Philo | **4** *τὰς* > T^1 + T^r | *ἀναγκαίασ* T^1E^1 corr. T^rE^c | **9/10** *φιλοσοφοῦσιν τὴν πάτριον φιλοσοφίαν* BDM Philo *ad diuinam philosophiam .. imbuuntur patrum leges (in allegoricam intellegentiam deducentes)* Λ *τὴν πάτριον φιλοσοφοῦσι σοφίαν* ATER | **10** *τὰ* > D^1 + D^r **11** *ὀνομάζουσιν* D^1 corr. D^r | **11/12** *δηλούμενα* B^1 auf Ras., D^r | **13** *αὐτῶν* *Π*Σ *αὐτῆς* Λ > Philo | **14** *ἀπέλιπον* AT^cERDM Philo *ἀπέλειπον* T^1B **16** *μὲν οὖν* T^cT^rERBDM *μὲν* AT^1 | **17** *αὐτῶν* > BD | *ἐπ' ἀκροασαμένων* M | *////γραφάσ* D | *ἃ* > T^1 + T^r | **18** *εὐαγγέλια* T^1BDM *τά τε εὐαγγέλια* AT^cER | **18/19** *γραφὰσ* T^1BDM *γραφὰσ τυγχάνειν* A, T^{cm} [getilgt], ER | **20** *ὁποῖα* D^1M corr. D^r | *τῶν τοῦ* D^1M *τῶν* ausradirt D

›Est autem‹, inquit, ›in singulis locis consecrata orationi domus, ›quae appellatur *σεμνεῖον* vel monasterium. *σεμνεῖον* autem in nostra ›lingua significare potest honestorum conventiculum, in quod secedentes‹, inquit, ›honestae et castae vitae mysteria celebrant, nihil illuc prorsus ›quod ad cibum potumque pertinet inferentes vel ad reliqua humani ›corporis ministeria, sed legis tantum libros et volumina prophetarum, ›hymnos quoque in deum ceteraque his similia, in quorum disciplinis ›atque exercitiis instituti ad perfectam beatamque vitam studiis iugibus ›coalescant‹.

Et post aliquanta iterum dicit:

›Ab ortu autem diei usque ad vesperam omne eis spatium in stu- 10
›diorum exercitiis ducitur, quibus ad divinam filosofiam per sacras
›litteras inbuuntur, patrum leges in allegoricam intellegentiam dedu-
›centes. quoniam quidem formas esse et imagines ea, quae in legis
›littera scripta sunt, opinantur latentis intrinsecus profundi cuiusdam
›divinique mysterii. habent autem etiam disputationes quasdam et inter- 11
›pretationes veterum virorum, qui et auctores ipsius haereseos extiterunt,
›quos eis allegoricae ac figuralis intellegentiae normam quam plurimis
›scriptorum suorum constat tradidisse monumentis: quorum illi velut
›itineris sui ducum et auctorum instituta pariter secuntur et morem‹.

Haec autem dixisse hunc virum certum est de euangelicis atque 12
apostolicis libris, in quibus, quomodo lex et prophetia spiritaliter in-

NPOF

2 sennion *utroque loco O* | **3** quo *N* | **4** honesta et casta *P* | **11** in *om. P* | **16** autem *om. P*[1] | **17** haereseon *P*[2] | **19** monimentis *P*[2]
20 ducum] *P*[1]*O* ducem *NP*[2]*F* | auctorem *N*

περιέχουσιν ἐπιστολαί, ταῦτ' εἶναι. εἶτα πάλιν ἑξῆς περὶ τοῦ νέους 13
αὐτοὺς ποιεῖσθαι ψαλμοὺς οὕτως γράφει·

›ὥστ' οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιοῦσιν ᾄσματα καὶ ὕμνους ›εἰς τὸν θεὸν διὰ παντοίων μέτρων καὶ μελῶν ἀριθμοῖς σεμνοτέροις ›ἀναγκαίως χαράσσοντες‹.

πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα περὶ ὧν ὁ λόγος, ἐν ταὐτῷ διέξεισιν, 14
ἐκεῖνα δ' ἀναγκαῖον ἐφάνη δεῖν ἀναλέξασθαι, δι' ὧν τὰ χαρακτη-
ριστικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς ὑποτίθεται. εἰ δέ τῳ μὴ δοκεῖ 15
τὰ εἰρημένα ἴδια εἶναι τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας, δύνασθαι δὲ καὶ ἄλλοις παρὰ τοὺς δεδηλωμένους ἁρμόττειν, πειθέσθω κἂν ἀπὸ τῶν ἑξῆς αὐτοῦ φωνῶν, ἐν αἷς ἀναμφήριστον, εἰ εὐγνωμονοίη, κομίσεται τὴν περὶ τοῦδε μαρτυρίαν. γράφει γὰρ ὧδε·

›ἐγκράτειαν δ' ὥσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι τῇ ψυχῇ, 16
›τὰς ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετάς. σιτίον ἢ ποτὸν οὐδεὶς ἂν αὐτῶν ›προσενέγκαιτο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπεὶ τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον ›φωτὸς κρίνουσιν εἶναι, σκότους δὲ τὰς τοῦ σώματος ἀνάγκας· ὅθεν
›τῷ μὲν ἡμέραν, ταῖς δὲ νυκτὸς βραχύ τι μέρος ἔνειμαν. ἔνιοι δὲ 17
›καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομιμνήσκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ›ἐπιστήμης ἐνίδρυται, τινὲς δὲ οὕτως ἐνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ ›σοφίας ἑστιώμενοι πλουσίως καὶ ἀφθόνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ›ὡς καὶ πρὸς διπλασίονα χρόνον ἀντέχειν καὶ μόγις δι' ἓξ ἡμερῶν ›ἀπογεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίας, ἐθισθέντες‹.

3—5 Philo p. 476, 2—5 — **13—22** Philo p. 476, 36—49 — **16/17** vgl. Eur. frg. 183

ATERBDMΣΛ

2 *αὐτοῖσ* BD | *οὕτωσ* ATERB *ταῦτα* DM | **4** *ἀριθμοῖσ* T¹BDM *ῥυθμοῖσ* AT¹ᵐER *compage* Λ ἢ *ῥυθμοῖσ* Philo | **5** *χαράσσοντες* ΠΛ *χαράττουσιν* Philo | **6** *περὶ ὧν* AT¹B *über sie* Σ *προιὼν* TᶜERDM | **7** *ἀναδέξασθαι* D | **8** *ἀποτίθεται* M *ὑποτέθειται* B | *δοκεῖ* A, durch Rasur corr. TE, DM *δοκεῖν* T¹E¹R *δοκῇ* B *ῇ* auf Rasur | **9** *δύναται* DM | **12** *τῶνδε* M | **13** *προκαταβαλόμενοι* Philo | **14** *σιτίον* TERBΛ *σιτίον δὲ* DMΣ Philo *σιτίον γὰρ* A | **15/16** *ἄξιον φωτὸσ* BDM Philo *φωτὸσ ἄξιον* ATER | **17** *τῶι μὲν ἡμέραν* TEBDMΣ *τῷ μὲν ἡμέρασ* R *τὸ μὲν ἡμέρασ* A *τῶι μὲν ἡμέραν* und *τῶι μὲν ἡμέρασ* Philo HSS | *ταῖσ* TʳR Philo *τοῖσ* T¹EBDM *τὰ* A | *μέρουσ* BD¹, corr. D | *ἔνειμαν* TERBDM Philo *ἀπένειμαν* A | **18** *ὁ* ausradirt T *ὁ πόθος* und *πόθος* Philo HSS | **22** *ἐθισθέντες* sinnlos, da das Excerpt falsch abgetheilt

tellegi debeat, edocetur. post pauca rursum etiam de eo, quod psalmos 13
faciant novos, ita scribit:

»Itaque non solum subtilius intellegunt hymnos veterum, sed et »ipsi faciunt novos in deum, omnibus eos et metris et sonis honesta »satis et suavi conpage modulantes«.

Multa quidem et alia in eodem libro enumerat, quae a nostris vel 14
in ecclesia vel in monasteriis exercentur. sed properandum nobis est
illa ex omnibus dicere, quae ecclesiasticam proprie continent formam,
ex quibus cuivis manifestum esse debeat ad ecclesiam pertinere quae 15
scripta sunt. ait ergo:

»Continentiam vero velut fundamentum quoddam primo in anima 16
»collocant et ita demum reliquas super hanc pergunt aedificare virtutes.
»cibum potumque nullus eorum capit ante solis occasum, videlicet tem-
»pus lucis cum filosofiae studiis, curam vero corporis cum nocte soci-
»antes. nonnulli autem etiam post triduum in communionem veniunt 17
»cibi, quos scilicet edacior studiorum fames perurget. iam vero hi, qui
»in eruditionibus sapientiae et in profundiore intellegentia sacrorum
»voluminum conversantur, tamquam copiosis dapibus inhiantes expleri
»nequeunt et contuendo acrius inflammantur, ita ut nec quarto iam nec
»quinto, sed sexto demum die non tam desideratum quam necessarium
»corpori indulgeant cibum«.

NPOF

3 subtiliter *N* | et *om.* *P*[1] | 4 et metris] metris *N* | 9 cuiuis] cuius *NO* | 11 animam *O*[1] animo *F*[1] | 15 commonitionem *N* communitionem *O*[1] | 16 famis *P* | 20 quam *om.* *N*

ταύτας τοῦ Φίλωνος σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ἡγούμεθα λέξεις.
εἰ δ' ἐπὶ τούτοις ἀντιλέγων τις 18
ἔτι σκληρύνοιτο, καὶ οὗτος ἀπαλλαττέσθω τῆς δυσπιστίας, ἐναργεστέραις πειθαρχῶν ἀποδείξεσιν, ἃς οὐ παρά τισιν ἢ μόνῃ τῇ Χριστιανῶν εὑρεῖν ἔνεστιν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θρησκείᾳ.
φησὶν γὰρ 19
τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος καὶ γυναῖκας συνεῖναι, ὧν αἱ πλεῖσται γηραλέαι παρθένοι τυγχάνουσιν, τὴν ἁγνείαν οὐκ ἀνάγκῃ, καθάπερ ἔνιαι τῶν παρ' Ἕλλησιν ἱερειῶν, φυλάξασαι μᾶλλον ἢ καθ' ἑκούσιον γνώμην, διὰ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας, ᾗ συμβιοῦν σπουδάσασαι τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν ἠλόγησαν, οὐ θνητῶν ἐκγόνων, ἀλλ' ἀθανάτων ὀρεχθεῖσαι, ἃ μόνη τίκτειν ἀφ' ἑαυτῆς οἵα τέ ἐστιν ἡ θεοφιλὴς ψυχή.
εἶθ' ὑποκαταβάς, ἐμφαντικώτερον ἐκτίθεται 20
ταῦτα·

»αἱ δ' ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται αὐτοῖς δι' »ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις. ἅπασα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς »ἀνδράσι τούτοις ἐοικέναι ζῴῳ καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ῥητὰς δια»τάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, »ὃν ἤρξατο διαφερόντως ἡ οἰκία αὕτη θεωρεῖν, ὡς διὰ κατό»πτρου τῶν ὀνομάτων ἐξαίσια κάλλη νοημάτων ἐμφαινόμενα κατι»δοῦσα.«

5—12 Philo p. 482, 3—11 — **13—18** Philo p. 483, 42—484, 1

ATERBDMΣΛ

2 *τὰσ λέξεισ* T^r | **3** *οὔτωσ* T durch Rasur, B *οὖτωσ* T^1D | **4/5** *χριστιανῶν* TEBDM *τῶν χριστιανῶν* AR | **5** *ἐνέστιν* DM *ἔνεστι* B *ἐστὶ* ATER | **5/6** *γὰρ τοῖσ* B *γάρ τοι* DM *γὰρ δὴ τοῖσ* ATER | **6/7** *γηράλαιαι παρθένοι τυγχάνουσι* B *γηραλέαι τυγχάνουσιν* (-ι T) *παρθένοι* AT^1T^r *γηραλέαι ἀειπάρθενοι τυγχάνουσιν* (-ι ER) T^c [undeutlich], ERDM *γηραιαὶ παρθένοι* Philo | **9** *σπουδάσασαι* ATEBDM *σπουδάζουσαι* R beides Philo HSS | **10** *ἀπηλλάγησαν* D *οὐ—ἐκγόνων* > B^1 + B^{cm} | *ἐκγενῶν* D^1, corr. D^r, *ἐγγόνων* M | **10/11** *ἀλλὰ θανάτων* M | **12** *ἐμφατικώτερον* TE | **13** *ταῦτα* T^1BDMΣ *καὶ ταῦτα* AT^cER | **16** *θνητὰσ* D^1M corr. D^r | **16/17** *διατάξεισ* TERBDM Philo *λέξεισ* A | **18** *ὃν ἤρξατο* Π *ἐν ᾧι ἤρξατο* und *ὃν ἐνήρξατο* Philo HSS | *διαφερόντωσ ἡ οἰκία αὕτη* T^cERDMΣ *illi* Λ *διαφερόντωσ ἡ οἰκία αὐτὴ* T^1 *διαφερόντωσ ἡ οἰκεία αὕτη* B *διαφερόντωσ ἡ θρησκεία αὕτη* A *ἡ ψυχὴ διαφερόντωσ ἡ οἰκεία* und *ἡ λογικὴ ψυχὴ διαφερόντωσ τὰ οἰκεῖα* Philo HSS, Philo selbst scheint geschrieben zu haben *ὃν ἤρξατο διαφερόντωσ ἡ οἰκεία* (nämlich *ψυχή*) *θεωρεῖν* | **19** *ὀνομάτων*] *νοημάτων* D^1 corr. D^r

Haec Filonem de nostrorum institutis referre, quis potest dubitare?
quod si cui adhuc videtur ambiguum, adhibebimus etiam alia eius dicta, 18
quae nulli omnino nisi nostris tantummodo convenire etiam infidelissimus quisque fatebitur. ait ergo:

›Cum viris autem, quos dicimus, sunt et feminae. in quibus plures 19
›iam grandaevae sunt virgines, integritatem casti corporis non necessitate ›aliqua, sed devotione servantes, dum sapientiae studiis semet gestiunt ›non solum animo, sed et corpore consecrare, indignum ducentes libidini ›mancipare vas ad capiendam sapientiam praeparatum et edere mortalem ›partum eas, a quibus divini verbi concubitus sacrosanctus et inmortalis ›expetitur, ex quo posteritas relinquatur nequaquam corruptelae mortali›tatis obnoxia‹.

Quod si adhuc parum videtur istud, audi quid post aliquanta scribat: 20

›Tractatus autem sacrorum‹, inquit, ›voluminum huiusmodi habent, ›ut magis allegoricis opinionibus utantur; quoniam quidem omnis lex ›viris istis videtur animali esse similis, quod corpus quidem habeat ›ipsam litteram et ea, quae secundum litteram designantur, animam ›vero occultum in littera spiritalem et invisibilem sensum, quem illi ab ›auctoribus suis edocti sublimius et nobilius velut inspicientes per spe›culum contemplantur, ex ipsis etiam nominibus admirandas quasdam ›species intellegentiae proferentes.‹

NPOF

3/4 fidelissimus *N* | 6 castae *P*¹ | 13 aliquantum *N* | scribit *P* | 14 tractatos *P*

τί δεῖ τούτοις ἐπιλέγειν τὰς ἐπὶ ταὐτὸν συνόδους καὶ τὰς ἰδίᾳ 21
μὲν ἀνδρῶν, ἰδίᾳ δὲ γυναικῶν ἐν ταὐτῷ διατριβὰς καὶ τὰς ἐξ ἔθους
ἔτι καὶ νῦν πρὸς ἡμῶν ἐπιτελουμένας ἀσκήσεις, ἃς διαφερόντως κατὰ
τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτὴν ἐν ἀσιτίαις καὶ διανυκτερεύσεσιν
προσοχαῖς τε τῶν θείων λόγων ἐκτελεῖν εἰώθαμεν, ἅπερ ἐπ' ἀκριβέστε- 22
ρον αὐτὸν ὃν καὶ εἰς δεῦρο τετήρηται παρὰ μόνοις ἡμῖν τρόπον
ἐπισημηνάμενος ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ τῇ ἰδίᾳ παρέδωκεν γραφῇ. τὰς
τῆς μεγάλης ἑορτῆς παννυχίδας καὶ τὰς ἐν ταύταις ἀσκήσεις τούς τε
λέγεσθαι εἰωθότας πρὸς ἡμῶν ὕμνους ἱστορῶν, καὶ ὡς ἑνὸς μετὰ
ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι
τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσιν, ὅπως τε κατὰ τὰς δεδη-
λωμένας ἡμέρας ἐπὶ στιβάδων χαμευνοῦντες οἴνου μὲν τὸ παράπαν,
ὡς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀνέγραψεν, οὐδ' ἀπογεύονται, ἀλλ' οὐδὲ τῶν
ἐναίμων τινός, ὕδωρ δὲ μόνον αὐτοῖς ἐστι ποτόν, καὶ προσόψημα
μετ' ἄρτου ἅλες καὶ ὕσσωπον. πρὸς τούτοις γράφει τὸν τῆς προ- 23
στασίας τρόπον τῶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς λειτουργίας ἐγκεχειρισμέ-
νων διακονίας τε καὶ τὰς ἐπὶ πᾶσιν ἀνωτάτω τῆς ἐπισκοπῆς προε-
δρίας. τούτων δ' ὅτῳ πόθος ἔνεστι τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστάσεως,
μάθοι ἂν ἐκ τῆς δηλωθείσης τοῦ ἀνδρὸς ἱστορίας· ὅτι δὲ τοὺς πρώ- 24
τους κήρυκας τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας τά τε ἀρχῆθεν
πρὸς τῶν ἀποστόλων ἔθη παραδεδομένα καταλαβὼν ὁ Φίλων ταῦτ'
ἔγραφεν, παντί τῳ δῆλον.

Πολύς γε μὴν τῷ λόγῳ καὶ πλατὺς ταῖς διανοίαις, ὑψηλός *ΙΗ* 18 1
τε ὢν καὶ μετέωρος ἐν ταῖς εἰς τὰς θείας γραφὰς θεωρίαις

1/2 Philo p. 476, 23–34 — **3/4** vgl. Philo p. 481, 22—24 — **7 8** vgl. Philo p. 484, 33. 34 — **9—11** Philo p. 484, 10—21 — **11—15** Philo p. 482, 18–21. 483, 4—10 — **15—18** vgl. Philo p. 481, 32—34. 42—p. 482, 3. 24. 25. p. 483, 17. p. 484, 6

ATERBDMΣΛ

2 ταὐτῶ ATERMΛ ταύταισ BD | **3** ἔτι TERBDM εἰς ἔτι A | καὶ > BD | nach ἐπιτελουμένας wiederholt πρὸσ ἡμῶν B | **5** ἅπερ TERBDM ἃ καὶ A | **5 6** ἐπακριβέστερον in ἐτ' ἀκριβέστερον corr. T^r, ἐπακριβὲσ τὸν BD | **6** αὐτὸν BDMΛ αὐτὸσ AT^rER, T^1T^c durch Rasuren zerstört | ὃσ M | **7** παρέδωκεν ATEM παραδέδωκεν RBD | τὰσ $T^1BDM\Sigma$ καὶ μάλιστά γε τὰσ AT^cER | **11** τε > B | **13** ὡσαυτωσ M | οὐκ B | **14** τὸ ποτὸν B προσόψημα AB Philo προσέψημα $TERD^rM$ προσέψεμα D^1 | **17** ἀνωτάτω BDMΛ ἀνωτάτω τε ATER || **18** ὅτωι aus ὁ corr. T^c in ὁ corr. M durch Rasur ἐπιστασίασ M | **19** ἀπλωθείσης D | **22** ἔγραψε R | **23** *ΙΗ* ABDMER 19 Σ | **24** ὢν > B

Quid autem addere his opus est etiam de conventibus eorum quae 21
conscribit, et ut seorsum quidem viri, seorsum etiam in eisdem locis
feminae congregentur, et ut vigilias, sicut apud nos fieri moris est,
peragant et maxime diebus illis, cum passionis dominicae sollemnitas
celebratur, cum in ieiuniis pernoctare et lectionibus sanctis auditum
praebere consuevimus? quae omnia supra dictus vir eo ordine eadem- 22
que consequentia, qua apud nos geruntur, expressit. et ut unus ex
omnibus consurgens in medio psalmum honestis modulis concinat, utque
praecinenti ei unum versiculum omnis multitudo respondeat atque in
ipsis diebus in terra recumbentes, sicut antiquis moris fuisse dicitur,
vinum quidem nemo omnino, ut ipse ait, ne gustu quidem contingat,
sed nec quamlibet carnem, tantum autem aqua sit eis poculum et panis
cum sale vel hysopo cibus. addit adhuc his quomodo sacerdotes vel 23
ministri exhibeant officia sua, vel quae sit supra omnia episcopalis
apicis sedes. quae cuncta si qui plenius vult et exploratius discere,
ostendimus, ex quo ista fonte debet haurire, in quibus supra dictus 24
vir ecclesiasticae institutionis initia et originem apostolicae atque euan-
gelicae traditionis intexuit.

Est autem idem Filo affluentissimus quidem in eloquentia, in sen- *IH* 18 1
sibus autem profundissimus et in interpretatione atque intellegentia di-

NPOF

2 conscripsit *P* | et ut] ut *F om. N* | 7 ut *om. N* | 8 medium *PO*² | 10 recubantes *PO*² | 13 is *P* | 15 sedis *P* | 16 debeat *P*² | 19 idem *om. P*

*γεγενημένος, ποικίλην καὶ πολύτροπον τῶν ἱερῶν λόγων πεποίηται τὴν
ὑφήγησιν, τοῦτο μὲν εἱρμῷ καὶ ἀκολουθίᾳ τὴν τῶν εἰς τὴν Γένεσιν
διεξελθὼν πραγματείαν ἐν οἷς ἐπέγραψεν Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας.
τοῦτο δὲ κατὰ μέρος διαστολὰς κεφαλαίων τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς
ζητουμένων ἐπιστάσεις τε καὶ διαλύσεις πεποιημένος ἐν οἷς καὶ αὐτοῖς
καταλλήλως Τῶν ἐν Γενέσει καὶ τῶν ἐν Ἐξαγωγῇ ζητημάτων καὶ
λύσεων τέθειται τὴν ἐπιγραφήν. ἔστι δ᾽ αὐτῷ παρὰ ταῦτα προ-* 2
*βλημάτων τινῶν ἰδίως πεπονημένα σπουδάσματα, οἷά ἐστι τὰ Περὶ
γεωργίας δύο, καὶ τὰ Περὶ μέθης τοσαῦτα, καὶ ἄλλα ἄττα διαφόρου
καὶ οἰκείας ἐπιγραφῆς ἠξιωμένα, οἷος ὁ Περὶ ὧν νήψας ὁ νοῦς εὔχε-
ται καὶ καταρᾶται καὶ περὶ συγχύσεως τῶν διαλέκτων, καὶ ὁ Περὶ
φυγῆς καὶ εὑρέσεως, καὶ ὁ Περὶ τῆς πρὸς τὰ παιδεύματα συνόδου,
Περί τε τοῦ τίς ὁ τῶν θείων ἐστὶ κληρονόμος ἢ περὶ τῆς εἰς τὰ
ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς, καὶ ἔτι τὸ Περὶ τῶν τριῶν ἀρετῶν ἃς σὺν
ἄλλαις ἀνέγραψεν Μωυσῆς. πρὸς τούτοις ὁ Περὶ τῶν μετονομαζο-* 3
*μένων καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζονται, ἐν ᾧ φησι συντεταχέναι καὶ
Περὶ διαθηκῶν α΄ β΄· ἔστιν δ᾽ αὐτοῦ καὶ Περὶ ἀποικίας καὶ βίου* 4
*σοφοῦ τοῦ κατὰ δικαιοσύνην τελειωθέντος ἢ νόμων ἀγράφων, καὶ
ἔτι Περὶ γιγάντων ἢ περὶ τοῦ μὴ τρέπεσθαι τὸ θεῖον, Περί τε τοῦ
κατὰ Μωυσέα θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ὀνείρους α΄ β΄ γ΄ δ΄ ε΄. καὶ
ταῦτα μὲν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα τῶν εἰς τὴν Γένεσιν, εἰς δὲ τὴν* 5
Ἔξοδον ἔγνωμεν αὐτοῦ Ζητημάτων καὶ λύσεων α΄ β΄ γ΄ δ΄ ε΄, καὶ τὸ

17 Philo de mut. nom. 53

ATERBDMΣΛ

1 *γεγενημένοσ* > D | **2** *τῶν* auf Rasur von 2 Buchstaben Tr | **3** *ἀλλη-γορίασ* TERBDMΣΛ *ἀλληγορίαισ* A | **5** *δὲ* ER | *πεποιημένοσ* BDM *ποιούμενοσ* ATER | *αὐτὸσ* T auf Ras., E | **6** *καὶ*² BDM *τε καὶ* ATER | **8** *τινὸσ* R **10** *γραφῆσ* B¹ corr. Bc | *νοῦσ* ΠΣΛ Philo HSS Hieronym. de uir. ill. 11, alte Verderbniss von *Νῶε* | **12** *φυγῆσ καὶ εὑρέσεωσ* BDM Philo, T¹ durch Rasuren zerstört, *φυγῆσ καὶ αἱρέσεωσ* A *φυγῆσ διαιρέσεωσ* Σ *φυγῆσ καὶ αἱρέσεωσ καὶ ὁ περὶ φύσεωσ καὶ εὑρέσεωσ* Tr auf Ras. von 13 Buchst., ER *φύσεωσ καὶ εὑρέσεωσ* Λ Hieronym **13** *ἢ*] *καὶ* Σ | **14** *τὰ ἐναντία* M | *τόλμης* M | *ἔτι* aus *ἐπὶ* corr. Tc *ἔτι τ* auf Rasur E¹ | *τὸ* TERBDM *ὁ* A | *ἃ* D | **14/15** *σὺν ἄλλαισ* ABDMΣΛ *συλλαβαῖσ* TER | **17** *α΄ β΄* DM *πρῶτον καὶ δεύτερον* BΛ *libri duo* Hieronym *πρώτησ καὶ δευτέρασ* ATER *über die zwei Bündnisse* Σ | *ἀποικίας καὶ* > Hieronym *καὶ*² > D | **17/18** *Περὶ ἀποικίας* und *Περὶ βίου κτλ.* sind falsch zu einem Werk vereinigt **18** *δικαιοσύνην* ΠΛΣ *διδασκαλίαν* Philo | **19** *ἢ*] *καὶ* Σ | **19/20** *Περί τε—ε΄*] *de Moysi uita libros quinque de eo quod a deo sunt somnia* Λ | **20** *α΄ β΄ γ΄ δ΄ ε΄* BDM *πρῶτον δεύτερον τρίτον τέταρτον πέμπτον* ATER *fünf* Σ | **22** *ἔγνωμεν* > D *α΄ β΄ γ΄ δ΄ ε΄* BM *πρῶτον δεύτερον τρίτον τέταρτον πέμπτον* AD *πέντε* TERΣΛ

vinarum scripturarum subtilissimus, copiose inveniens et copiosius elo-
quens. multa denique divini nobis etiam ipse ingenii sui monumenta
[XVIII] dereliquit. | primo quidem per ordinem in Genesim scripsit libros, quos
attitulavit sacrae legis explanatio figuralis. tum deinde et alios con-
tinentes sparsim de diversis capitulis quaestiones, in quibus quae requiri
debeant, et proponit et solvit, quas quaestiones et absolutiones de
Genesi et Exodo attitulavit. sunt et alii eius libri, qui superscribuntur 2
propositionum, qui sunt de agricultura duo et de temulentia duo. sed
et alii quam plurimi extant eius libri diversis vocabulis annotati, sicut
est quae sint, pro quibus mens debet orare deum, et de confusione
linguarum, de natura et inventione, de his, quae congregari debeant ad
erudiendum, et quis sit qui heres sit divinorum, quae sit aequalium et
inaequalium divisio. item de tribus virtutibus, quas descripsit cum
ceteris Moyses. item de his, quorum in scripturis nomina commutata 3
sunt et quibus ex causis commutata sunt, in quibus refert se scripsisse
etiam de testamentis primum et secundum. est et alius liber eius de 4
captivitate et de vita sapientis eius qui secundum iustitiam perfectam
et leges naturales consummatus est, de gigantibus, de eo quod incon-
vertibile sit quod divinum est, de Moysi vita, libros quinque de eo,
quod a deo sint somnia. haec paene omnia in Genesin scripsit. sed et 5
in Exodum quaestionum et absolutionum libri quinque, de tabernaculo

NPOF

9 diuersis] de diu. *N* | **10** debeat *P*[2] | **11** de nat.] et de nat. *N* | de his] ex his *N* | **15** comm. sint *P*[2] | **17** perf. iust. *P* | **19** mosci *PF* | **20** somnia] *PF*[1] omnia *NOF*[2] | genesim *POF* | scribit *P*

*Περὶ τῆς σκηνῆς, τό τε Περὶ τῶν δέκα λογίων, καὶ τὰ Περὶ τῶν
ἀναφερομένων ἐν εἴδει νόμων εἰς τὰ συντείνοντα κεφάλαια τῶν
δέκα λόγων α΄ β΄ γ΄ δ΄, καὶ τὸ Περὶ τῶν εἰς τὰς ἱερουργίας ζῴων
καὶ τίνα τὰ τῶν θυσιῶν εἴδη, καὶ τὸ Περὶ τῶν προκειμένων ἐν
τῷ νόμῳ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἄθλων, τοῖς δὲ πονηροῖς ἐπιτιμίων καὶ
ἀρῶν. πρὸς τούτοις ἅπασιν καὶ μονόβιβλα αὐτοῦ φέρεται ὡς τὸ* 6
*Περὶ προνοίας, καὶ ὁ Περὶ Ἰουδαίων αὐτῷ συνταχθεὶς λόγος, καὶ ὁ
Πολιτικός, ἔτι τε ὁ Ἀλέξανδρος ἢ περὶ τοῦ λόγον ἔχειν τὰ ἄλογα
ζῷα. ἐπὶ τούτοις ὁ Περὶ τοῦ δοῦλον εἶναι πάντα φαῦλον, ᾧ ἑξῆς
ἐστιν ὁ Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον ἐλεύθερον εἶναι· μεθ᾽ οὓς συντέ-* 7
*τακται αὐτῷ ὁ Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν, ἐξ οὗ τὰ περὶ τοῦ
βίου τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν διεληλύθαμεν. καὶ τῶν ἐν νόμῳ δὲ
καὶ προφήταις Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων αἱ ἑρμηνεῖαι τοῦ αὐτοῦ σπουδὴ
εἶναι λέγονται. οὗτος μὲν οὖν κατὰ Γάιον ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἀφι-* 8
*κόμενος, τὰ περὶ τῆς Γαΐου θεοστυγίας αὐτῷ γραφέντα, ἃ μετὰ
ἤθους καὶ εἰρωνείας Περὶ ἀρετῶν ἐπέγραψεν, ἐπὶ πάσης λέγεται
τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου κατὰ Κλαύδιον διελθεῖν, ὡς καὶ τῆς ἐν
βιβλιοθήκαις ἀναθέσεως θαυμασθέντας αὐτοῦ καταξιωθῆναι τοὺς
λόγους·*

κατὰ δὲ τούσδε τοὺς χρόνους Παύλου τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ΙΘ 9
*καὶ κύκλῳ πορείαν μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διανύοντος, Ἰουδαίους
Ῥώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος, ὅ τε Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα μετὰ τῶν
ἄλλων Ἰουδαίων τῆς Ῥώμης ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὴν Ἀσίαν καταί-
ρουσιν, ἐνταῦθά τε Παύλῳ τῷ ἀποστόλῳ συνδιατρίβουσιν, τοὺς
αὐτόθι τῶν ἐκκλησιῶν ἄρτι πρὸς αὐτοῦ καταβληθέντας θεμε-
λίους ἐπιστηρίζοντι. διδάσκαλος καὶ τούτων ἡ ἱερὰ τῶν Πράξεων*

20/21 Rom. 15, 19 — **21—26** Act. 18, 2. 18. 19. 23

ATERBDMΣΛ

1 *τε* ABMΣ > TERD | **3** *α΄ β΄ γ΄ δ΄* ATB *πρῶτον δεύτερον* von E^{c} in leergelassener Stelle nachgetragen *τρίτον τέταρτον* E^{cm} *πρῶτον δεύτερον τρίτον τέταρτον* R *α΄ β΄ γ΄ δ΄ ε΄* DM *vier* Σ > Λ | **4** *τίνα τὰ* A Philo *τίνα* TER BDM | *τὸ* > D | **6** *τὰ* B | **7/8** *καὶ ὁ πολιτικὸσ ΠΣ hoc est de uita urbana Λ* | **8** *ὁ ἀλέξανδροσ* ADM *ἀλέξανδροσ* TERB | *ἢ*] *καὶ* Σ | **10** *οὗ* DM | **11** *ἢ* > D Hieronym | *οἰκετῶν* R | **13** *αἱ* > B | *σπουδὴ* BDM *σπουδαὶ* A *σπουδαίου* TER | **14** *οὗτος* ABDMΣΛ *ὁ αὐτὸσ* TER | **16** *δὲ λέγεται* DM | **17** *συγκλήτου ῥωμαίων* DM | **20** *ΙΘ* DΣERM 158, 1 AB *K* [= *ΙΘ* der echten Capitulatio] 158, 6 M | *κατὰ δὲ τούσδε τοὺσ χρόνουσ* D *κατὰ δὲ τοὺσ χρόνουσ* B *κατὰ δὲ τούσδε τοὺσ χρόνουσ καὶ* M *τηνικαῦτα δὲ καὶ* ATER *καὶ* durch ΣΛ nicht bezeugt | **22** *πρίσκα* BΣ *πρίσκα* und *πρίσκιλλα* Λ HSS | **24** *Παύλωι* > BDΛ | **26** *κατὰ στηρίζοντι* M

et de decem verbis legis, de his, quae inferuntur sub specie decalogi,
et de animalibus, quae sacrificiis deputata sunt, et quae sunt species
sacrificiorum, et quae sunt proposita in lege bonis praemia et malis ma-
ledicta. tum praeterea singulares eius libri de providentia, de Iudaeis 6
apologeticus liber, hoc est de vita urbana, et ad Alexandrum dicentem
rationem habere muta animalia, de eo quod servus sit omnis qui peccat,
item alius de eo, quod liber sit omnis qui bonis studiis operam praebet,
de vita theoretica vel supplicum, hic ipse, in quo et de apostolicis 7
viris esse, quae scripta sunt supra, edocuimus. sed et interpretationes
nominum hebraeicorum, quae sunt in lege et prophetis. hic temporibus 8
Gai imperatoris Romam profectus, cum de impietate atque impuritate
Gai quam plurima scripsisset, quae per ironiam de virtutibus attitulavit,
et ea senatui recitasset, in tanta dicitur admiratione habitus, ut byblio-
theca digna eius scripta decernerentur.

Verum per idem tempus Paulo apostolo ab Hierusalem in circuitu et *ΙΘ* 9
usque ad Illyricum praedicationem verbi dominici ministrante Claudius im-
perator Iudaeos urbe depellit. tunc Aquila et Priscilla cum ceteris Iudaeis
expulsi Asiam veniunt ibique cohaerent apostolo tum primum ecclesiae
inibi fundamenta iacienti sicut docet liber de Actibus apostolorum con-

NPOF

2 et de *om.* *P*[1] et *om.* *P*[2] | **3** et quae] *N* quae *POF* | **5** de alexandro dicente *PF* | **9** sunt *om.* *N* | docuimus *N* | **10** hebraeicorum] *NP*[1]*F* hebraicorum *P*[2]*O* | **11** atque impuritate *om.* *P recte fortasse* | **13/14** bybliothecam *N* bibliothecae *P* | **17** prisca *PF* | iudaeis] *PO*[2]*F cum Graecis, om.* *NO*[1] | **18** uenerunt *N* | tunc *P* | **19** edocet *PO*

γραφή. ἔτι δὲ Κλαυδίου τὰ τῆς βασιλείας διέποντος, κατὰ τὴν 19 1
τοῦ πάσχα ἑορτὴν τοσαύτην ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων στάσιν καὶ ταραχὴν ἐγγενέσθαι συνέβη, ὡς μόνων τῶν περὶ τὰς ἐξόδους τοῦ ἱεροῦ βίᾳ συνωθουμένων τρεῖς μυριάδας Ἰουδαίων ἀποθανεῖν πρὸς ἀλλήλων καταπατηθέντων, γενέσθαι τε τὴν ἑορτὴν πένθος μὲν ὅλῳ τῷ ἔθνει, θρῆνον δὲ καθ' ἑκάστην οἰκίαν. καὶ ταῦτα δὲ κατὰ λέξιν
ὁ Ἰώσηπος. Κλαύδιος δὲ Ἀγρίππαν, Ἀγρίππου παῖδα, Ἰουδαίων 2
καθίστησι βασιλέα, Φήλικα τῆς χώρας ἁπάσης Σαμαρείας τε καὶ Γαλιλαίας καὶ προσέτι τῆς ἐπικαλουμένης Περαίας ἐπίτροπον ἐκπέμψας, διοικήσας δὲ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἔτεσιν τρισὶν καὶ δέκα πρὸς μησὶν ὀκτώ, Νέρωνα τῆς ἀρχῆς διάδοχον καταλιπών, τελευτᾷ.

Κατὰ δὲ Νέρωνα, Φήλικος τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, αὐτοῖς K̄ 20 1
ῥήμασιν αὖθις ὁ Ἰώσηπος τὴν εἰς ἀλλήλους τῶν ἱερέων στάσιν ὧδέ πως ἐν εἰκοστῷ τῆς Ἀρχαιολογίας γράφει·

»ἐξάπτεται δὲ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι στάσις πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ 2
»τοὺς πρώτους τοῦ πλήθους τῶν Ἱεροσολύμων, ἕκαστός τε αὐτῶν »στῖφος ἀνθρώπων τῶν θρασυτάτων καὶ νεωτεριστῶν ἑαυτῷ ποι»ήσας, ἡγεμὼν ἦν, καὶ συρράσσοντες ἐκακολόγουν τε ἀλλήλους καὶ »λίθοις ἔβαλλον· ὁ δ' ἐπιπλήξων ἦν οὐδὲ εἷς, ἀλλ' ὡς ἐν ἀπροστα»τήτῳ πόλει ταῦτ' ἐπράσσετο μετ' ἐξουσίας. τοσαύτη δὲ τοὺς ἀρ- 3
»χιερεῖς κατέλαβεν ἀναίδεια καὶ τόλμα, ὥστε ἐκπέμπειν δούλους »ἐτόλμων ἐπὶ τὰς ἅλωνας τοὺς ληψομένους τὰς τοῖς ἱερεῦσιν ὀφει»λομένας δεκάτας. καὶ συνέβαινε τοὺς ἀπορουμένους τῶν ἱερέων »ὑπ' ἐνδείας ἀπολλυμένους θεωρεῖν· οὕτως ἐκράτει τοῦ δικαίου »παντὸς ἡ τῶν στασιαζόντων βία«.

πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Ἱε- 4
ροσολύμοις ὑποφυῆναι λῃστῶν τι εἶδος ἱστορεῖ, οἳ μεθ' ἡμέραν, ὥς

1—6 Ioseph. B. I. 2, 227 — **7—12** vgl. Ioseph. B. I. 2, 247. 248 — **16—26** Ioseph. A. I. 20, 180. 181 — **28—S. 160, 9** Ioseph. B. I. 2, 254—256

ATERBDMΣΛ

3 nach ὡς *καὶ* ausradirt T | **5** *μὲν ἐν* M. | **6** *δὲ*² T¹BDMΛ *μὲν* ATᶜER **8** *τῆσ* AT¹B *τε τῆσ* TᶜERDM | **10** *K̄Ā* M | *τε* B | **13** *K̄* ABDΣ **10** E **16** *K̄B̄* M | *τῆς* > BD | **14** *αὖθις* > D | *τῶν*] *τὴν* D **20 21** *ἀπροστατήτῳ* TERBDM *ἀπροστατεύτῳ* A beides Ios HSS | **23** *τοῖσ ληψομένοισ* B | **24** *ἱερῶν* B | **27** *δὲ* > D | **28** *ὑποφυῆναι* ABD *ἐπιφυῆναι* TERM beides Ios HSS | *πλῆθοσ* B

[XVIIII] scriptus. Claudio vero adhuc in imperio perdurante in ipsa sollemnitate 19 1
paschae tanta Iudaeis perturbatio et vastitas Hierusolymis accidit ex
seditione commota, ut illi soli, qui in foribus templi constipatione po-
puli necati sunt, triginta milia Iudaeorum numerarentur. et conversus
est dies festus eorum in luctum. sed et alia quam plurima Iudaeis
mala inrogata Ioseppus per haec verba designat.

[XX] »Claudius«, inquit, »Agrippam filium Agrippae Iudaeorum regem 2
»constituit, Felicem vero totius provinciae, Samariae quoque et Galilaeae
»et regionis quae dicitur trans Iordanem procuratorem misit«.

Et post pauca addit etiam haec: *K* 20 1

»Inflammatur autem et seditio acerbissima a pontificibus adversum 2
»sacerdotes et primos plebis Hierusolymorum, quorum singuli conquirentes
»sibimet perditorum iuvenum et novis rebus gaudentium manum duces
»semetipsos propriae factionis instituebant. qui confligentes ad invicem
»primo conviciis lacessire, tum deinde et saxis invicem sternere, nec
»quisquam erat, qui coerceret, sed agebantur omnia tamquam in urbe
»non habente rectorem. igitur pontifices in tantam venere proterviam, 3
»ut servis suis ad areas missis invaderent decimas, quae sacerdotibus
»debebantur. et accidebat, ut nonnulli ex minoribus sacerdotibus, quo-
»rum alimoniae vi fuerant direptae, inedia deperirent, ita seditionum
»violentia ius fasque confuderat«.

Item post pauca subiungit etiam haec: 4

»Nonnumquam autem etiam in media civitate occurrentes sibi tru-

NPOF

1 in *om. NO* | **13** manuum P^1 | **15** conuicium *N* | ne P^1 **16** urbem P^1 | **17** habentem *NP* | **18** aream P^1 | **19** accedebat *P* **23** autem *om. P*

φησιν, καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐφόνευον τοὺς συναντῶντας. μάλιστα 5
γὰρ ἐν ταῖς ἑορταῖς μιγνυμένους τῷ πλήθει καὶ ταῖς ἐσθήσεσιν ὑπο-
κρύπτοντας μικρὰ ξιφίδια, τούτοις νύττειν τοὺς διαφόρους· ἔπειτα
πεσόντων, μέρος γίνεσθαι τῶν ἐπαγανακτούντων αὐτοὺς τοὺς πε-
φονευκότας· διὸ καὶ παντάπασιν ὑπ' ἀξιοπιστίας ἀνευρέτους γε-
νέσθαι. πρῶτον μὲν οὖν ὑπ' αὐτῶν Ἰωνάθην τὸν ἀρχιερέα κατα- 6
σφαγῆναι, μετὰ δ' αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἀναιρεῖσθαι πολλούς, καὶ τῶν
συμφορῶν τὸν φόβον εἶναι χαλεπώτερον, ἑκάστου καθάπερ ἐν πο-
λέμῳ καθ' ὥραν τὸν θάνατον προσδεχομένου.
Ἑξῆς δὲ τούτοις ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων ΚΑ 21 1

»μείζονι δὲ τούτων πληγῇ Ἰουδαίους ἐκάκωσεν ὁ Αἰγύπτιος
»ψευδοπροφήτης. παραγενόμενος γὰρ εἰς τὴν χώραν ἄνθρωπος γόης
»καὶ προφήτου πίστιν ἐπιθεὶς ἑαυτῷ, περὶ τρισμυρίους μὲν ἀθροίζει
»τῶν ἠπατημένων, περιαγαγὼν δ' αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐρημίας εἰς τὸ
»Ἐλαιῶν καλούμενον ὄρος, ἐκεῖθεν οἷός τε ἦν εἰς Ἱεροσόλυμα παρελ-
»θεῖν βιάζεσθαι καὶ κρατήσας τῆς τε Ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ
»δήμου τυραννικῶς χρώμενος τοῖς συνεισπεσοῦσιν δορυφόροις. φθάνει 2
»δ' αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν Φῆλιξ, ὑπαντιάσας μετὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁπλι-
»τῶν, καὶ πᾶς ὁ δῆμος συνεφήψατο τῆς ἀμύνης, ὥστε συμβολῆς
»γενομένης τὸν μὲν Αἰγύπτιον φυγεῖν μετ' ὀλίγων, διαφθαρῆναι δὲ
»καὶ ζωγρηθῆναι πλείστους τῶν σὺν αὐτῷ«.

ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἱστοριῶν ὁ Ἰώσηπος· ἐπιστῆσαι δὲ 3
ἄξιον τοῖς ἐνταῦθα κατὰ τὸν Αἰγύπτιον δεδηλωμένοις καὶ τοῖς ἐν
ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ἔνθα κατὰ Φήλικα πρὸς τοῦ ἐν Ἱε-
ροσολύμοις χιλιάρχου εἴρηται τῷ Παύλῳ, ὁπηνίκα κατεστασίαζεν
αὐτοῦ τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος· »οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος ὁ
»πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν ἐν

11—21 Ioseph. B. I. 2, 261—263 — **26**—S. 162, 1 Act. 21, 38

ATERBDMΣΛ

1 *καὶ* > R | **2/3** *ὑποκρύπτοντεσ* B | **4** *γενέσθαι* DM | **5,6** *γίνεσθαι* DM | **6** *οὖν* > M | **10** *ΚΑ* ABDΣER · *ΚΓ* M | **13** *τοὺς μυρίουσ* R **15** *τὰ ἱεροσόλυμα* A | **16** *κρατήσασ* TERBDMΣ Ios *κρατῆσαι* A | **17** *τυραννικῶσ* AT^1DM *τυραννεῖν* R^cB *τυραννεῖ* $T^cER^1Σ$ *τυραννεῖ, τυραννίδι τυραννεῖν* Ios HSS, Ios scheint geschrieben zu haben *βιάζεσθαι καὶ κρατῆσαι τῆς Ῥωμαικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου τυραννικῶς, χρώμενος τοῖς συνεισπεσοῦσιν δορυφόροις,* vgl. B. I. 2, 275. 434. 564 | **18** *ὑπαντιάσασ* ATERDM *ὑπαντήσασ* B beides Ios HSS | *Ῥωμαικῶν* > D | **24** *κατὰ* $T^1BΣΛ$ *τὰ κατὰ* AT^cT^rERDM | *πρὸσ* ATER *ὑπὸ* BDM | **27** *ἀγαγὼν* BD^1 corr. D^1

›cidabant, praecipue in diebus festis sicarii plebibus admixti occultatis 5
›pugionibus oberrantes, ut quisque designatus eis comminus inciderat,
›perimebant. et arte nefaria cum corruisset is, quem occulto vulnere
›straverant, tum idem ipsi percussores velut indignari se simulabant ad-
›versum eos, qui haec in media urbe committerent, atque hoc modo
›occulta eorum facinora permanebant. et primo omnium ab his Ionathas 6
›pontifex interficitur, post illum quam plurimi iugulantur, ita ut iam
›ipsis mortibus esset gravior metus mortis, dum unusquisque quasi in
›procinctu semper positus per momenta singula speraret interfici‹.

Post haec autem interiectis quibusdam addit etiam ista: *KA* 21 1

[XXI] ›Gravius vero omni hac vastatione adflixit Iudaeos Aegyptius qui-
›dam falsus propheta, qui cum venisset ad Iudaeam, homo magus fidem
›sibi prophetae magica arte conscivit et continuo ad triginta milia viro-
›rum congregans et ductans eos per desertum pervenit cum ipsis ad
›montem, qui vocatur Oliveti, paratus inde inruere Hierusolyma et vi
›ac potestate urbem tenere simulque Romanorum praesidia ac plebem
›tyrannidi suae subiugare, fretus per omnia his quos secum eduxerat
›satellitibus. sed conatus eius praevenit Felix confestimque cum armatis 2
›obviam pergens secum etiam plebe reliqua conspirante congressione
›facta Aegyptium quidem cum paucis in fugam vertit, peremptis vero
›aliis, aliis etiam captis temere coepta facile restinxit‹.

Haec in secundo Historiarum libro Ioseppus refert. operae pretium 3
tamen est haec, quae de Aegyptio scribit, cum illis, quae in apostolorum
Actibus designata sunt, conparare, ubi sub Felice tribunus, qui in Hieru-
solymis erat, ad Paulum, in quem Iudaeorum fuerat commota seditio,
dicit: ›Nonne tu es Aegyptius ille, qui ante hos dies concita-

NPOF

4 ueluti *P* | **6** facinora permanebant et primus (*sic P*[2]) omnium *om. P*[1]
10 haec *om. P*[1] | **15** hierusolymam *PO* | **18** praecipit *N*

›τῇ ἐρήμῳ τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;‹
ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ Φήλικα τοιαῦτα·
τούτου δὲ Φῆστος ὑπὸ Νέρωνος διάδοχος πέμπεται. καθ' ὃν KB 22 1
δικαιολογησάμενος ὁ Παῦλος δέσμιος ἐπὶ Ῥώμης ἄγεται· Ἀρίσταρχος
αὐτῷ συνῆν, ὃν καὶ εἰκότως συναιχμάλωτόν που τῶν ἐπιστολῶν
ἀποκαλεῖ. καὶ Λουκᾶς, ὁ καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων γραφῇ
παραδούς, ἐν τούτοις κατέλυσε τὴν ἱστορίαν, διετίαν ὅλην ἐπὶ τῆς
Ῥώμης τὸν Παῦλον ἄνετον διατρῖψαι καὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἀκω-
λύτως κηρῦξαι ἐπισημηνάμενος. τότε μὲν οὖν ἀπολογησάμενον 2
αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν λόγος ἔχει στείλασθαι τὸν
ἀπόστολον, δεύτερον δ' ἐπιβάντα τῇ αὐτῇ πόλει τῷ κατ' αὐτὸν
τελειωθῆναι μαρτυρίῳ· ἐν ᾧ δεσμοῖς ἐχόμενος, τὴν πρὸς Τιμόθεον
δευτέραν ἐπιστολὴν συντάττει, ὁμοῦ σημαίνων τήν τε προτέραν αὐτῷ
γενομένην ἀπολογίαν καὶ τὴν παρὰ πόδας τελείωσιν. δέχου δὴ 3
καὶ τούτων τὰς αὐτοῦ μαρτυρίας· ›ἐν τῇ πρώτῃ μου‹, φησίν, ›ἀπο-
›λογίᾳ οὐδείς μοι παρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον
›(μὴ αὐτοῖς λογισθείη). ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη καὶ ἐνεδυ-
›νάμωσέν με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ καὶ
›ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέον-
›τος‹. σαφῶς δὴ παρίστησιν διὰ τούτων ὅτι δὴ τὸ πρότερον, ὡς 4
ἂν τὸ κήρυγμα τὸ δι' αὐτοῦ πληρωθείη, ἐρρύσθη ἐκ στόματος λέον-
τος, τὸν Νέρωνα ταύτῃ, ὡς ἔοικεν, διὰ τὸ ὠμόθυμον προσειπών.
οὔκουν ἑξῆς προστέθεικεν παραπλήσιόν τι τῷ ›ῥύσεταί με ἐκ στό-
ματος λέοντος‹· ἑώρα γὰρ τῷ πνεύματι τὴν ὅσον οὔπω μέλλουσαν
αὐτοῦ τελευτήν, δι' ὅ φησιν ἐπιλέγων τῷ ›καὶ ἐρρύσθην ἐκ στό- 5
›ματος λέοντος‹ τὸ ›ῥύσεταί με ὁ κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου

3/4 Act. 25, 8—12. 27, 1 — **3** – S. 164, 4 Georg. Synk. 634, 13—635, 21 — **5/6** Kol. 4, 10 — **7—9** Act. 28, 30. 31 — **15—20** II Tim. 4, 16. 17 — **25** – S. 164, 2 II Tim. 4, 18

ATERBDMΣΛ

1 *τετρακισχιλίους* > BD¹, + D¹m | **2** *μὲν* aus *δὲ* corr. D¹ | **3** *KB* ABΣER *KΔ* M | **5** *αὐτῷ* T¹BDM Synk *δὲ αὐτῷ* A *δ' αὐτῷ* TᶜER *aber* Σ | **6** *ὁ καὶ* TERBDM *δὲ ὁ* A *sed et Lucas qui et ...* Λ *ὁ* Σ | **8** *τὸν Παῦλον* > R | **9** *ἐπισημηνάμενος* ABDM Synk *ὑποσημηνάμενος* T¹ER *ὑποσημήνας* Tʳ | **12** *δέσμιος* B | **15** nach *μαρτυρίας* + *λέγοντος* B | **16** *μοι* > B *παρεγένετο* T¹B *συμπαρεγένετο* ATʳ [Tᶜ getilgt] ERDM Synk | **17** *μου* M **19** *καὶ II* Synk *ὅτι* Σ *καὶ* und *ὅτι* Λ HSS | **20** *δὴ*¹ AB *δὲ* TERDMΣ Synk *ὡς* BDM Synk *ὅπως* ATER | **21** *τὸ*² getilgt T > Synk | **22** *ὁμόθυμον* T¹M, corr. Tʳ | **23** *οὔκουν* TᶜE *οὐκ οὖν* ARBDM *οὐκοῦν* T¹TʳΛ | *πρόσ ἔθηκεν* M | *τὸ* TʳEB Synk

›veras populum et eduxeras in desertum ad quattuor milia
›homines sicariorum‹? sed sufficiant ista de Felice.
[XXII] Interea Claudio tredecim annis et octo mensibus Romanorum im- 19 2
perio perfuncto Nero suscepit principatum. a quo Festus mittitur in *KB* 22 1
Iudaeam succedere Felici, apud quem causa dicta Paulus vinctus mit-
titur Romam, Aristarcho se concomitante, quem consequenter in epistulis
suis concaptivum appellat, sed et Lucas, qui et actus eius ceterorumque
apostolorum describit, sed praecipue Pauli, de quo etiam hoc in fine
signavit, quod biennio in urbe Roma positus verbum dei praedicabat
nemine prohibente. quem tamen adfuisse sibi et defendisse se apud 2
Neronem et rursum profectum esse ad praedicationis officium sermo
confirmat, et post hoc denuo redisse ad supra dictam urbem, ubi et
martyrio consummatus est. tunc cum in vinculis positus secundam ad
Timotheum scribebat epistulam, in qua et de prima sua defensione et
de praesenti simul indicat passione. suscipe ergo de his singulis testi- 3
monia. ›in prima‹, inquit ipse Paulus, ›mea defensione nemo
›mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt. non illis inputetur.
›dominus enim adstitit mihi et confortavit me, ut per me prae-
›dicatio conpleretur et audiant omnes gentes, et liberatus sum
›de ore leonis‹. manifestissime per haec designat, quia primo quidem, 4
ut per ipsum coepta praedicatio conpleretur, liberatus est de ore leonis,
Neronem scilicet in leone pro crudelitate significans. tum deinde in
consequentibus adicit et dicit: ›liberavit me dominus de ore leonis‹.
praevidebat enim in spiritu consummationem suam, propter quod et
dixit quia ›et liberatus sum de ore leonis‹ et iterum: ›liberabit 5

NPOF

2 homines] *NP* hominum *OF* | sed s. i. de felice *om. N* | 6 secum comitante (-tem *PO*) *libri: scr.* se comitante | 10 se *om.* P^2F^1 | 23 adiecit *NP* | liberabit *P* | 25 et^1 *om.* P^1 | liberabit] *P* liberauit *NOF*

›πονηροῦ καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουρά-
›νιον‹, σημαίνων τὸ παραυτίκα μαρτύριον· ὃ καὶ σαφέστερον ἐν τῇ
αὐτῇ προλέγει γραφῇ, φάσκων ›ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ
›καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν‹. νῦν μὲν οὖν ἐπὶ 6
τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τῶν πρὸς Τιμόθεον τὸν Λουκᾶν μόνον
γράφοντι αὐτῷ συνεῖναι δηλοῖ, κατὰ δὲ τὴν προτέραν ἀπολογίαν
οὐδὲ τοῦτον· ὅθεν εἰκότως τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις ἐπ' ἐκεῖνον
ὁ Λουκᾶς περιέγραψε τὸν χρόνον, τὴν μέχρις ὅτε τῷ Παύλῳ συνῆν
ἱστορίαν ὑφηγησάμενος. ταῦτα δ' ἡμῖν εἴρηται παρισταμένοις ὅτι 7
μὴ καθ' ἣν ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἐπιδημίαν τοῦ
Παύλου τὸ μαρτύριον αὐτῷ συνεπεράνθη· εἰκός γέ τοι κατὰ μὲν 8
ἀρχὰς ἠπιώτερον τοῦ Νέρωνος διακειμένου, ῥᾷον τὴν ὑπὲρ τοῦ
δόγματος τοῦ Παύλου καταδεχθῆναι ἀπολογίαν, προελθόντος δ' εἰς
ἀθεμίτους τόλμας, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀποστόλων
ἐγχειρηθῆναι.

Ἰουδαῖοί γε μὴν τοῦ Παύλου Καίσαρα ἐπικαλεσαμένου ἐπί τε *ΚΓ* 23 1
τὴν Ῥωμαίων πόλιν ὑπὸ Φήστου παραπεμφθέντος, τῆς ἐλπίδος
καθ' ἣν ἐξήρτυον αὐτῷ τὴν ἐπιβουλήν, ἀποπεσόντες, ἐπὶ Ἰάκωβον
τὸν τοῦ κυρίου τρέπονται ἀδελφόν, ᾧ πρὸς τῶν ἀποστόλων ὁ τῆς
ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκεχείριστο θρόνος. τοιαῦτα δὲ
αὐτοῖς καὶ τὰ κατὰ τούτου τολμᾶται. εἰς μέσον αὐτὸν ἀγαγόντες 2
ἄρνησιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ παντὸς ἐξῄτουν τοῦ
λαοῦ· τοῦ δὲ παρὰ τὴν ἁπάντων γνώμην ἐλευθέρᾳ φωνῇ καὶ μᾶλλον
ἢ προσεδόκησαν ἐπὶ τῆς πληθύος ἁπάσης παρρησιασαμένου καὶ ὁμο-
λογήσαντος υἱὸν εἶναι θεοῦ τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν,
μηκέθ' οἷοί τε τὴν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρίαν φέρειν τῷ καὶ δικαιό-
τατον αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσιν δι' ἀκρότητα ἧς μετῄει κατὰ τὸν βίον
φιλοσοφίας τε καὶ θεοσεβείας πιστεύεσθαι, κτείνουσι, καιρὸν εἰς
ἐξουσίαν λαβόντες τὴν ἀναρχίαν, ὅτι δὴ τοῦ Φήστου κατ' αὐτὸ τοῦ

3/4 II Tim. 4, 6 — **4—7** II Tim. 4, 11. 16 — **16/17** Act. 25, 11. 12. 27, 1 — **17/18** Act. 23, 13—15. 25, 3

ATERBDMΣΛ

4 *ἐμῆσ ἀναλύσεωσ* ATERDM *ἀναλύσεώσ μου* B Synk | **5** *τῶν* AT[1]B *τῆσ* T[c]ERDM | **14** *τὰ* ABDM *τὰσ* TER | **15** *ἐγχειρηθῆναι* T[1]EM *ἐγχειρισθῆναι* T[r]RBD *ἐπιχειρῆσαι* A | **16** *ΚΓ* ABDΣE *ΚΕ* M | **18** *ἀποπεσόντες* AT[1]R *ἐκπεσόντεσ* T[c] (die Correctur getilgt), EBDM | **20** *ἐγκεχείριστο* TERBDM *ἐγκεχείρισται* A | **21** *τολμᾶται* BDM *τολμήματα* A *τετόλμηται* TER *hoc modo adorti sunt* Λ | **22** *ἐξῄτουν* TERBDMΛ *ἐζήτουν* A | **25** *θεοῦ* TERBDM *τοῦ θεοῦ* A | *ιν* TERBDM *ιν τὸν χν* AΣΛ | **26** nach *τε* + *ὄντες* T[r] | *καὶ* > B | **29** *ὅτε* M | *τὰ τοῦ* M

›me dominus ab omni opere malo et salvum faciet in regnum
›suum caeleste‹, significans per haec, quod esset confestim martyrio
coronandus. de quo tamen evidentius in eadem epistula dicit scribens:
›ego enim‹, inquit, ›iam immolor, et tempus regressionis meae
›instat‹. haec autem dicta sunt a nobis, ut ostenderemus, quia non 7
eo tempore, quo Pauli actus in urbe Roma conclusit Lucas, martyrio
perfunctus est Paulus. potuit enim fieri, ut in initiis adhuc lenior esset 8
Nero et defensionem Pauli pro nostro dogmate non aspernanter acce-
perit, processu vero temporis cum ceteris malis aucta sit eius etiam in
apostolos saevitiae rabies.

[XXIII] Igitur Iudaei posteaquam Paulus ad Caesarem, quem appellaverat, ΚΓ 23 1
a Festo transmissus est, et frustratas insidias, quas ei intenderant, vident,
in Iacobum fratrem domini immanitatem nequitiae suae vertunt, cui
episcopalis in Hierusolymis delata ab apostolis fuerat sedes quemque
hoc modo adorti sunt. productum in medium abnegare fidem Christi 2
coram omni populo expetunt. at ille contra omnium opinionem voce
satis libera et multo maiore quam vellent coram universo populo cum
omni fiducia profitetur, filium esse dei salvatorem et dominum nostrum
Iesum Christum. tum illi non ferentes tam grave et tam liberum testi-
monium viri, pro eo maxime, quod iustissimus apud omnes habebatur
ob religiosae et continentissimae vitae merita, in necem eius vertuntur,
favente sibi occasione temporis ex morte rectoris. contigit enim Festum

NPOF

1/2 regno suo caelestue *N* | **2** confestim *om.* P^{2*} | **4** regressionis] *NO*^{1}*F* resolutionis *PO*^{2} | **9** aucta] iucta *N* | **16** omni] impio *F* | opinionem] opia non est *N* | **18** dei esse *PF* | **21** meritum *PO*^{2}

καιροῦ ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας τελευτήσαντος, ἄναρχα καὶ ἀνεπιτρόπευτα
τὰ τῆς αὐτόθι διοικήσεως καθειστήκει. τὸν δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου 3
τελευτῆς τρόπον ἤδη μὲν πρότερον αἱ παρατεθεῖσαι τοῦ Κλήμεντος
φωναὶ δεδηλώκασιν, ἀπὸ τοῦ πτερυγίου βεβλῆσθαι ξύλῳ τε τὴν
πρὸς θάνατον πεπλῆχθαι αὐτὸν ἱστορηκότος· ἀκριβέστατά γε μὴν
τὰ κατ' αὐτὸν ὁ Ἡγήσιππος, ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων γενό-
μενος διαδοχῆς, ἐν τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι τοῦτον λέγων
ἱστορεῖ τὸν τρόπον

»διαδέχεται τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς 4
»τοῦ κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων δίκαιος ἀπὸ τῶν
»τοῦ κυρίου χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν, ἐπεὶ πολλοὶ Ἰάκωβοι ἐκαλοῦντο,
»οὗτος δὲ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἅγιος ἦν. οἶνον καὶ σίκερα οὐκ 5
»ἔπιεν οὐδὲ ἔμψυχον ἔφαγεν, ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οὐκ
»ἀνέβη, ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο, καὶ βαλανείῳ οὐκ ἐχρήσατο. τούτῳ 6
»μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι· οὐδὲ γὰρ ἐρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ σιν-
»δόνας. καὶ μόνος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν ηὑρίσκετό τε κείμενος
»ἐπὶ τοῖς γόνασιν καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἄφεσιν, ὡς ἀπεσκλη-
»κέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου, διὰ τὸ ἀεὶ κάμπτειν ἐπὶ
»γόνυ προσκυνοῦντα τῷ θεῷ καὶ αἰτεῖσθαι ἄφεσιν τῷ λαῷ. διά γέ 7
»τοι τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ ἐκαλεῖτο ὁ δίκαιος καὶ

3/4 104, 11—16 — **6** Zahn, Forschungen 6, 229 ff. — **9**—S. 170, 24 Georg. Synk. 638, 3—641, 2 — **12/13** Lev. 10, 9 Num. 6, 3 Luc. 1, 15 — **13/14** Num. 6, 5

ATERBDMΣΛ

4 *κατὰ* T^1 *ἀπὸ* übergeschrieben T^c | **5** *ιστορηκότεσ* DM | **6** *ὁ Ἡγήσιππος* > Σ | **9** *τὴν* TERBDM Synk ΣΛ *δὲ τὴν* A | *μετὰ τῶν ἀποστόλων* ΠΛ *von den Aposteln* Σ *post apostolos* Hieron. de uir ill 2 *μετὰ τὴν τῶν ἀποστόλων* Synk | **10** *ὁ* > T^1B + T^1 | **11** *κυ* ATERBΣΛ *χυ* DM Synk | **10/11** *ab ipsius domini temporibus perdurans usque ad nos* Λ | **13** *τῆσ κεφαλῆς* A^1 corr. A^1 | **14/15** *τούτωι—εἰσιέναι* Doublette von 16 *καὶ μόνος—ναόν*; die Begründung *οὐδὲ γάρ—σινδόνας* sinnlos | **15** *τὰ ἅγια* Π Synk *τὰ ἅγια τῶν ἁγίων* ΣΛ Hieron vgl. Epiphan. 29, 4 p. 119^b. 78, 13 p. 1045^d | **17** *ὥστε* M **18/19** *διὰ τὸ—τῶι λαῶι* Doublette zu 16/17 *ηὑρίσκετο—ἄφεσιν* | **18/19** *ἐπὶ γόνυ προσκυνοῦντα τῶ θεῶ* BM Synk *ἐπὶ τὰ γόνατα προσκυνοῦντα τῶ θεῶ* D *προσκυνοῦντα τῶ θεῶ τὰ γόνατα* ATER vgl. Epiphan. 78, 14 p. 1046^b | **20** *τοι* ABDM > TER Synk | *τῆσ δικαιοσύνης* passt nicht in den Zusammenhang *ὁ δίκαιος* T^1BDM *δίκαιοσ* A, T durch Rasur corr., ER Synk Λ

per idem tempus obire apud Iudaeam et sine rectore ac principe esse
provinciam. nam mortis Iacobi modus iam quidem et in superioribus 3
a nobis Clementis sermonibus indicatus est, cum de pinna templi eum
praecipitatum et fullonis percussum vecte describit. exploratius tamen
de eo Hegesippus, qui post ipsas statim primas apostolorum successiones
fuit, in quinto Commentariorum suorum libro his verbis refert:

»Suscepit«, inquit, »ecclesiam cum apostolis frater domini Iacobus. 4
»qui ab omnibus cognominatus est Iustus, ab ipsius domini temporibus
»perdurans usque ad nos. et multi quidem Iacobi vocati sunt, sed hic
»ex utero matris suae sanctus fuit. vinum et siceram non bibit neque 5
»animal manducavit, ferrum in caput eius non ascendit, oleo non est
»perunctus, balneis non est usus. huic soli licebat introire in sancta 6
»sanctorum. neque enim laneo utebatur indumento, sed tantum sindone.
»solus ingrediebatur templum et iacebat super genua sua orans pro po-
»puli indulgentia, ita ut orando callos faceret in genibus ad modum
»cameli semper genua flectendo nec umquam ab oratione cessando. ita- 7
»que pro incredibili hac continentia et summa iustitia appellatus est

NPOF

4 descripsit *NF* | 5 hegesippus *N* gesippus P^1 | 7 suscipit P^1
8 ipsius] *P* ipsis *NOF* | 10 sicera *PF* | neque] sed neque *N* | 17 hac]
POF haec *N*

›ὠβλίας, ὅ ἐστιν Ἑλληνιστὶ περιοχὴ τοῦ λαοῦ, καὶ δικαιοσύνη, ὡς
›οἱ προφῆται δηλοῦσιν περὶ αὐτοῦ. τινὲς οὖν τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων 8
›τῶν ἐν τῷ λαῷ, τῶν προγεγραμμένων μοι‹ (ἐν τοῖς Ὑπομνήμασιν),
›ἐπυνθάνοντο αὐτοῦ τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔλεγεν τοῦτον εἶναι
›τὸν σωτῆρα· ἐξ ὧν τινες ἐπίστευσαν ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός. 9
›αἱ δὲ αἱρέσεις αἱ προειρημέναι οὐκ ἐπίστευον οὔτε ἀνάστασιν οὔτε
›ἐρχόμενον ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὅσοι δὲ καὶ
›ἐπίστευσαν, διὰ Ἰάκωβον. πολλῶν οὖν καὶ τῶν ἀρχόντων πιστευόν- 10
›των, ἦν θόρυβος τῶν Ἰουδαίων καὶ γραμματέων καὶ Φαρισαίων
›λεγόντων ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν προσδο-
›κᾶν. ἔλεγον οὖν συνελθόντες τῷ Ἰακώβῳ· »παρακαλοῦμέν σε,
›ἐπίσχες τὸν λαόν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ
›Χριστοῦ. παρακαλοῦμέν σε πεῖσαι πάντας τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν
›ἡμέραν τοῦ πάσχα περὶ Ἰησοῦ· σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα. ἡμεῖς
›γὰρ μαρτυροῦμέν σοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὅτι δίκαιος εἶ καὶ ὅτι πρόσω-
›πον οὐ λαμβάνεις. πεῖσον οὖν σὺ τὸν ὄχλον περὶ Ἰησοῦ μὴ πλα- 11
›νᾶσθαι· καὶ γὰρ πᾶς ὁ λαὸς καὶ πάντες πειθόμεθά σοι. στῆθι οὖν
›ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, ἵνα ἄνωθεν ᾖς ἐπιφανὴς καὶ ᾖ εὐά-
›κουστά σου τὰ ῥήματα παντὶ τῷ λαῷ. διὰ γὰρ τὸ πάσχα συνελη-
›λύθασι πᾶσαι αἱ φυλαὶ μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν«. ἔστησαν οὖν οἱ προ- 12
›ειρημένοι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὸν Ἰάκωβον ἐπὶ τὸ πτερύγιον
›τοῦ ναοῦ, καὶ ἔκραξαν αὐτῷ καὶ εἶπαν »δίκαιε, ᾧ πάντες πείθε-
›σθαι ὀφείλομεν, ἐπεὶ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρω-
›θέντος, ἀπάγγειλον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ«. καὶ ἀπεκρίνατο 13
›φωνῇ μεγάλῃ »τί με ἐπερωτᾶτε περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. καὶ

1/2 Ies. 3, 10 ? — **3** Hegesipp bei Eus. 4, 22, 7 — **4/5** vgl. Ioh. 10, 9 — **15/16** Luc. 20, 21 — **25**—S. 170, 2 Matth. 26, 64 Marc. 14, 62

ATERBDMΣΛ

1 *ὠβλίας—Ἑλληνιστί* nicht übersetzt Σ | *περιοχή* TERBDM Synk ΣΛ *περιέχει* A | **1/2** *καὶ δικαιοσύνη—περὶ αὐτοῦ* unverständlich | **3** *μοι* > R **4** *παρ' αὐτοῦ* D | **5** *ἐξ ὧν* unmöglicher Anschluss, *τινὲς* widerspricht 8 *πολλῶν—ἀρχόντων* | **6** *προγεγραμμέναι* B | **6/7** dies war nicht die Meinung aller sieben von Heg genannten Secten | **6** *dass er auferstanden ist von den Todten* Σ *surrexisse cum* Λ beide durch Conjectur | **8** *ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ χυ* DM | **8/9** *τῶν πιστευόντων* D | **11—17** durch mehrere Dittographien stark erweitert | **12** *ιν* TERBDM Synk *τὸν ιν* A | **16** *ιυ* ATERB Synk *τοῦ ιυ* DM | **22** *ἱεροῦ* B Synk | *ᾧ* ARBD Synk Λ *σοὶ* TEM | **24** *τοῦ ιυ* A T^c ERDM Synk *ιυ* T[1] *ιυ τοῦ σταυρωθέντοσ ἀπάγγειλον ἡμῖν τίσ ἡ θύρα ιυ* B **25** *περὶ* B Synk ΣΛ *περὶ ιυ* ATER *περὶ τοῦ ιυ* DM

›Iustus et Oblias, quod est interpretatum: munimentum populi et iustitia.
›sicut et prophetae indicarunt de eo. quidam ergo de septem haeresibus, 8
›quae erant in populo, de quibus superius scripsimus, interrogabant eum,
›quod esset ostium Iesu. at ille dicebat hunc esse salvatorem. ex 9
›quibus aliquanti crediderunt, quia Iesus est Christus. illae autem
›haereses, quas supra diximus, non crediderunt neque surrexisse eum
›neque venturum, ut retribuat unicuique secundum opera sua. qui vero
›crediderunt, per Iacobum crediderunt. in quibus cum multi etiam ex 10
›principibus credidissent, perturbatio erat Iudaeorum et scribarum ac
›Pharisaeorum dicentium: »nihil iam superest, quin omnis populus credat
›in Iesum, quod ipse sit Christus«. convenientes igitur ad Iacobum dice-
›bant ei: »oramus te, ut revoces populum, quia ecce errat in Iesu putans,
›quod ipse sit Christus. deprecamur ergo te, ut suadeas omnibus con-
›venientibus in die paschae de Iesu. tibi enim omnes obtemperamus et
›de te tam nos quam populus testimonium ferimus, quia iustus es et
›personam nullius accipis. tu ergo suade populo de Iesu, ne erret, quia 11
›omnes tibi oboedimus. ascende itaque in excelsum locum pinnae templi,
›ut in edito positus appareas omnibus, et verba tua audiantur a cunctis.
›quia in diebus paschae convenit non solum Iudaeorum, sed et gentium
›multitudo«. statuerunt igitur supra dicti scribae et Pharisaei Iacobum 12
›supra pinnam templi et voce magna clamantes ad eum dicunt: »virorum
›iustissime, cui omnes nos obtemperare debemus, quoniam populus errat
›post Iesum, qui crucifixus est, enuntia nobis, quod sit ostium Iesu«. tum 13
›Iacobus ad eos ingenti voce respondit: »quid me interrogatis de filio

NPOF

9 ac] et *N* | 13 suadeis *N* suades *F*[1] | 17 pinnae *om.* *O*[a] | templi *om.* *P*[1] | 19 gentium] *NP* gentilium *OF* | 20 dicti] scripti *N* | 21 super *N* | 23 tum] *NP* tunc *OF*

›αὐτὸς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως.
›καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ‹; καὶ πολλῶν 14
›πληροφορηθέντων καὶ δοξαζόντων ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰακώβου
›καὶ λεγόντων »ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ«, τότε πάλιν οἱ αὐτοὶ γραμ-
›ματεῖς καὶ Φαρισαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον »κακῶς ἐποιήσαμεν
›τοιαύτην μαρτυρίαν παρασχόντες τῷ Ἰησοῦ· ἀλλὰ ἀναβάντες καταβά-
›λωμεν αὐτόν, ἵνα φοβηθέντες μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ«. καὶ ἔκραξαν 15
›λέγοντες »ὢ ὤ, καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη«, καὶ ἐπλήρωσαν τὴν γρα-
›φὴν τὴν ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γεγραμμένην ›ἄρωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι
›δύσχρηστος ἡμῖν ἐστιν· τοίνυν τὰ γενήματα τῶν ἔργων
›αὐτῶν φάγονται‹. ἀναβάντες οὖν κατέβαλον τὸν δίκαιον. καὶ 16
›ἔλεγον ἀλλήλοις »λιθάσωμεν Ἰάκωβον τὸν δίκαιον«. καὶ ἤρξαντο
›λιθάζειν αὐτόν, ἐπεὶ καταβληθεὶς οὐκ ἀπέθανεν· ἀλλὰ στραφεὶς
›ἔθηκε τὰ γόνατα λέγων »παρακαλῶ, κύριε θεὲ πάτερ, ἄφες αὐτοῖς·
›οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν«. οὕτως δὲ καταλιθοβολούντων αὐτόν, 17
›εἷς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν Ῥηχὰβ υἱοῦ Ῥαχαβείμ, τῶν μαρτυρουμένων
›ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, ἔκραζεν λέγων »παύσασθε· τί ποιεῖτε;
›εὔχεται ὑπὲρ ὑμῶν ὁ δίκαιος«. καὶ λαβών τις ἀπ' αὐτῶν, εἷς τῶν 18
›γναφέων, τὸ ξύλον, ἐν ᾧ ἀποπιέζει τὰ ἱμάτια, ἤνεγκεν κατὰ τῆς
›κεφαλῆς τοῦ δικαίου, καὶ οὕτως ἐμαρτύρησεν. καὶ ἔθαψαν αὐτὸν
›ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ, καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ
›τῷ ναῷ. μάρτυς οὗτος ἀληθὴς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησιν γεγένηται
›ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστός ἐστιν. καὶ εὐθὺς Οὐεσπασιανὸς πολιορκεῖ
›αὐτούς‹.

9—11 Ies. 3, 10 — **15** Luc. 23, 34 — **17** Ier. 42

ATERBDMΣΛ

3 *τοῦ* ATERB Synk > DM | **7—11** den Zusammenhang unterbrechende Doublette zu 2—7 | **11/12** *καὶ ἔλεγον* unvermittelter Fortgang der Erzählung, 11—18 *καὶ — ὁ δίκαιος* alte Interpolation nach Ios. A. I. 20, 200 | **11/12** *καὶ — δίκαιον* > A[1] Synk + A[1m] | **13** *ἐπεὶ* AT[1]BDMΣΛ *ἐν ᾗ* Synk *ἐπεὶ δὲ* T[c]ER | **14** *Vater des Alls* Σ | **15** *αὐτῶν* AT[1]D, corr. T[c] | **16** *ῥαχαβειμ* AT[1]RB *ῥηχαβειμ* T[c]ED *ῥηχαβεῖν* M *Rachabin* Λ *ῥαχαειμ* Synk, *υἱῶν Ῥηχάβ* altes Glossem zu *Ῥαχαβείμ*, das durch *υἱοῦ* verkehrt mit dem Text verbunden ist | **17** *ἔκραζεν* M *ἔκραζε* RBD *ἔκραξεν* AT *ἔκραξε* E Synk | **18** *ἡμῶν* R Synk | **19** *ἀποπιέζει* BDM Synk *exprimere solent* Λ *exprimi solent* Hieron *ἀπεπίεζε* TE *ἀπεπίαζε* R *ἀποπίεζε* A | **20/21** *καὶ οὕτως ἐμαρτύρησεν — ἡ στήλη μένει* und 22—24 *μάρτυς οὗτος — πολιορκεῖ αὐτούς* zwei Schlüsse der Erzählung, die neben einander nicht stehen können | **21** *ἐν* B | **21/22** *καὶ ἔτι — ναῶι* > Λ | *παρὰ τῶι ναῶι* Dittographie | **21** *ἡ στήλη* ATEBDMΣ > R | **23** nach *πολιορκεῖ* + *τὴν ἰουδαίαν αἰχμαλωτίσας* B

›hominis? et ecce ipse sedet in caelo a dextris summae virtutis, et ipse
›venturus est in nubibus caeli‹. cumque hac responsione et testimonio 14
›Iacobi multis satisfactum esset et libenter audissent, quae Iacobus pro-
›testatus est, coeperunt glorificare deum et dicere: »osanna filio David«.
›tunc rursum ipsi scribae et Pharisaei coeperunt ad invicem dicere: 15
›»male fecimus tale testimonium praestare Iesu, sed ascendamus et prae-
›cipitemus hunc deorsum, ut ceteri terreantur et non credant ei«. simul
›et voce magna exclamaverunt dicentes: »o o et Iustus erravit«. et com-
›pleverunt scripturam, quae in Esaia scripta est, dicentem: auferamus
›iustum, quoniam inutilis est nobis, propterea fructum operum
›suorum manducabunt. ascenderunt ergo et praecipitaverunt eum 16
›et dicebant ad invicem: »lapidemus Iacobum Iustum«. et coeperunt eum
›urgere lapidibus, quia deiectus non solum mori non potuit, sed conver-
›sus et super genua sua procumbens dicebat: »rogo, domine deus pater,
›remitte eis peccatum, non enim sciunt quid faciunt«. cumque eum talia 17
›orantem desuper lapidibus perurgerent, unus de sacerdotibus de filiis
›Rechab filii Rachabin, de quibus protestatur Hieremias propheta, ex-
›clamavit dicens: »parcite quaeso. quid facitis? pro vobis orat iustus
›hic, quem lapidatis«. et unus ex ipsis fullo arrepto fuste, in quo res 18
›exprimere solent, cerebro eius inlisit, et tali martyrio consummatus est
›ac sepultus in eodem loco prope templum. hic est qui extitit veritatis
›testis Iudaeis et gentibus, quia Iesus est Christus. et non multo post
›obpugnatio consecuta est Vespasiani‹.

NPOF

2 hac *om. N* | testimonii P^1 | **8** dicente *P* | **9** in esaia] in salamone P^2 (*Sap. Sal.* 2, 12) | dicente *P* | **10** nobis est *P* | **16** de sac.] ex sac. PO^2F | **17** recab *P* | rachabin] *PF* rechabin *O* rachabiti *N* | protestatus est *P* | **19** fullo] NP^1O^1 fullonis P^2O^2F | **19/20** res exprimere] *PO* res exprimerunt *N* res exprimi *F* uestes exprimi *edd.* | **21** sepultus est *P*

ταῦτα διὰ πλάτους, συνῳδά γέ ⟨τοι⟩ τῷ Κλήμεντι καὶ ὁ Ἡγήσιπ- 19
πος. οὕτω δὲ ἄρα θαυμάσιός τις ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν
ἐπὶ δικαιοσύνῃ βεβόητο ὁ Ἰάκωβος, ὡς καὶ τοὺς Ἰουδαίων ἔμφρονας
δοξάζειν ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς παραχρῆμα μετὰ τὸ μαρτύριον
αὐτοῦ πολιορκίας τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣν δι' οὐδὲν ἕτερον αὐτοῖς συμ-
βῆναι ἢ διὰ τὸ κατ' αὐτοῦ τολμηθὲν ἄγος. ἀμέλει γέ τοι ὁ Ἰώ- 20
σηπος οὐκ ἀπώκνησεν καὶ τοῦτ' ἐγγράφως ἐπιμαρτύρασθαι δι' ὧν
φησιν λέξεων

»ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ »δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, ἐπειδήπερ »δικαιότατον αὐτὸν ὄντα οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν«.

ὁ δ' αὐτὸς καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν εἰκοστῷ τῆς Ἀρχαιολογίας 21
δηλοῖ διὰ τούτων·

»πέμπει δὲ Καῖσαρ Ἀλβῖνον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἔπαρχον, Φῆστου
»τὴν τελευτὴν πυθόμενος. ὁ δὲ νεώτερος Ἄνανος, ὃν τὴν ἀρχιερω-
»σύνην εἴπαμεν παρειληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον καὶ τολμητὴς
»διαφερόντως, αἵρεσιν δὲ μετῄει τὴν Σαδδουκαίων, οἵπερ εἰσὶ περὶ
»τὰς κρίσεις ὠμοὶ παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους, καθὼς ἤδη δεδηλώ-
»καμεν. ἅτε δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν ὁ Ἄνανος, νομίσας ἔχειν καιρὸν 22
»ἐπιτήδειον διὰ τὸ τεθνάναι μὲν Φῆστον, Ἀλβῖνον δ' ἔτι κατὰ τὴν
»ὁδὸν ὑπάρχειν, καθίζει συνέδριον κριτῶν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ
»τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ, τοῦ Χριστοῦ λεγομένου, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ,
»καί τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος,

9—11 fehlt in dem überlieferten Text des Iosephus — **9—11. 15**—S. 174, 11 Georg. Synk 641, 7—642, 9 — **14**—S. 174, 11 Ioseph. A. I. 20, 197. 199—203 — **15/16** A. I. 20, 197 — **18/19** B. I. 2, 166

ATERBDMΣΛ

1/2 *διὰ πλάτους Κλήμης, συνωιδὰ δὲ τούτοις* übersetzt Σ und fasst *οὕτω δὲ κτλ.* als Excerpt aus Hegesipp vgl. zu 166, 6, *haec latius quidem, sed consonanter Clementi etiam Hegesippus rettulit quod ita mirus quidem* Λ | **1** *γέ τοι τῶι* Schw *γε τῷ* TER *τε τῷ* D *δὲ τῷ* M *τῷ γε* B *τῷ* A | **7** *ἀμέλει γέ τοι ὁ* TERDM *ἀμέλει γέ τοι καὶ ὁ* A *ὁ γ' οὖν* B *aber auch* Σ *et Iosephus* Λ | **11** *αὐτὸν* > D | **17** *τε* M | *τὴν* ATER Synk Ios *τῶν* BDM | **19** *ὁ* ABDM Synk > TER beides Ios HSS | **22** *χυ λεγομένου* ATERB, D corr., M *λεγομένου χυ* D^1 Ios *λεγόμενον* Synk | **23** *κατηγορίαν* TERBDM Synk Σ Ios *κατηγορίασ* A

Haec latius quidem, sed consonanter Clementi etiam Hegesippus 19
rettulit, quod ita mirus quidem et apud omnes homines opinatissimus
in observatione totius iustitiae Iacobus habebatur, ut et Iudaeorum
prudentes quique crederent, hanc esse causam statim consecutae ob-
pugnationis Hierusolymorum, quod in illum sceleratas iniecerint manus.
et Ioseppus ita sibi videri evidenter indicat per haec: 20

»Quae omnia«, inquit, »acciderunt Iudaeis pro vindicta Iacobi Iusti, »qui erat frater Iesu, qui dicitur Christus, quem iustissimum et piissimum »omnium confessione virum Iudaei interfecerunt«.

Idemque etiam mortem eius in vicensimo Antiquitatum libro his 21
verbis designat:

»Mittit autem Caesar Albinum Iudaeae praefectum Festi morte con-
»perta. Ananias autem iunior, quem pontificatum suscepisse supra dixi-
»mus, protervus admodum et insolens moribus haeresim defendebat
»Sadducaeorum, qui in iudiciis crudeliores ceteris Iudaeis videntur, sicut
»iam supra ostendimus. hic insolentiae suae tempus datum credens ex 22
»morte Festi consessum iudicum convocat et introducit in medium
»fratrem Iesu, qui dicitur Christus, Iacobum nomine, et alios quam
»plurimos, quos velut contra legem gerere incusans tradidit lapidandos.

NPOF

2 quidam *PO* | 5 illum] illo rursus *P* | 6/7 evidenter—Iudaeis *om.* *P*[1]
16 iam] etiam *P* | 17 consensum *P*

»παρέδωκεν λευσθησομένους. ὅσοι δὲ ἐδόκουν ἐπιεικέστατοι τῶν 23
»κατὰ τὴν πόλιν εἶναι καὶ τὰ περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς, βαρέως
»ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ, καὶ πέμπουσι πρὸς τὸν βασιλέα κρύφα, παρα-
»καλοῦντες αὐτὸν ἐπιστεῖλαι τῷ Ἀνάνῳ μηκέτι τοιαῦτα πράσσειν·
»μηδὲ γὰρ τὸ πρῶτον ὀρθῶς αὐτὸν πεποιηκέναι. τινὲς δ' αὐτῶν καὶ
»τὸν Ἀλβῖνον ὑπαντιάζουσιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ὁδοιποροῦντα,
»καὶ διδάσκουσιν ὡς οὐκ ἐξὸν ἦν Ἀνάνῳ χωρὶς αὐτοῦ γνώμης κα-
»θίσαι συνέδριον. Ἀλβῖνος δὲ πεισθεὶς τοῖς λεγομένοις, γράφει μετ' 24
»ὀργῆς τῷ Ἀνάνῳ, λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ δίκας ἀπειλῶν, καὶ ὁ βασι-
»λεὺς Ἀγρίππας διὰ τοῦτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφελόμενος αὐτοῦ
»ἄρξαντος μῆνας τρεῖς, Ἰησοῦν τὸν τοῦ Δαμμαίου κατέστησεν«.

τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ Ἰάκωβον, οὗ ἡ πρώτη τῶν ὀνομαζομένων
καθολικῶν ἐπιστολῶν εἶναι λέγεται· ἰστέον δὲ ὡς νοθεύεται μέν, οὐ 25
πολλοὶ γοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημόνευσαν, ὡς οὐδὲ τῆς λεγο-
μένης Ἰούδα, μιᾶς καὶ αὐτῆς οὔσης τῶν ἑπτὰ λεγομένων καθολικῶν·
ὅμως δ' ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν πλείσταις δεδη-
μοσιευμένας ἐκκλησίαις.

Νέρωνος δὲ ὄγδοον ἄγοντος τῆς βασιλείας ἔτος, πρῶτος μετὰ ΚΔ 24
Μάρκον τὸν εὐαγγελιστὴν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας Ἀννιανὸς
τὴν λειτουργίαν διαδέχεται.

Κραταιουμένης δ' ἤδη τῷ Νέρωνι τῆς ἀρχῆς, εἰς ἀνοσίους ὀκεί- ΚΕ 25 1
λας ἐπιτηδεύσεις, κατ' αὐτῆς ὡπλίζετο τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν
εὐσεβείας. γράφειν μὲν οὖν οἷός τις οὗτος γεγένηται τὴν μοχθη-
ρίαν, οὐ τῆς παρούσης γένοιτ' ἂν σχολῆς· πολλῶν γε μὴν τὰ κατ' 2
αὐτὸν ἀκριβεστάταις παραδεδωκότων διηγήσεσιν, πάρεστιν ὅτῳ φι-

ATERBDMΣΛ

1 *καταλευσθησομένουσ* DM *καταλευσθησόμενον* Synk | **1/2** *εἶναι τῶν κατὰ τὴν πόλιν* DM | **7** *αὐτοῦ* TEBDM *τῆσ αὐτοῦ* AR Synk *τῆσ ἐκείνου* Ios **9/10** *βασιλεὺσ* TERBDM Synk Ios *βασιλεὺς δὲ* A | **10/11** *αὐτοῦ ἄρξαντοσ* ATERM *αὐτὸν ἄρξαντα* D Synk Ios *αὐτῷ ἄρξαντα* B | **11** *τρεῖς*] *δέκα* M *δαμμαίου* ABDM *ἰδαμμαίου* Synk *δαμαίου* T¹ דמי Σ *dammaei* und *damaei* Λ HSS *δαμναίου* TᶜER Ios | **12** *Κς* M | *τὸν ἰάκωβον* B | **13** *δὲ* > B | **14** *πάλαι* B | **15** *καὶ* ABDMΣΛ > TER | **18** *ΚΔ* ABDΣER *ΚΖ* M | **19** *τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν* BD | *ἀννιανὸσ* AT¹Tʳ *ἀνιανὸς* TᶜERBDM | **20** nach *διαδέχεται* + *ἀνὴρ θεοφιλὴσ ὢν καὶ τὰ πάντα θαυμάσιος* BD | **21** *ΚΕ* ABDΣE *ΚΗ* M | *ἀνοσίασ* Tʳ | **21/22** *//κείλασ* T¹ (nur ein Buchstabe getilgt) *ὠκείλασ* B *ἐξοκείλασ* ATʳER *ἐξωκίλασ* DM | **22** *τὸν*] *τὴν* B

›quod facinus si qui ex civibus modestior fuit et aequi ac legis obser- 23
›vantior, gravissime tulit. qui etiam occulte legationem ad Caesarem
›mittunt, orantes eum scribere Ananiae, ne haec agat, quia nec prius
›huiuscemodi facinora recte commiserit. quidam autem ex ipsis etiam
›Albino occurrunt de Alexandria ad ipsos iter agenti atque edocent,
›quod non licuerit Ananiae se inconsulto consessum iudicum convocare.
›at ille commotus ex his, quae dicta sunt, cum indignatione scribit ad 24
›Ananiam comminatus ablaturum se ab eo iudicandi potestatem, qua
›non recte utebatur, quia et Agrippa rex eum tribus solis mensibus
›functum hoc honore privaverit et Iesum Dammaei filium in locum
›eius subrogaverit‹.

Haectenus etiam de Iacobo, cuius illa habetur epistula quae prima
scribitur inter eas quae catholicae appellantur. sciendum tamen est, 25
quod a nonnullis non recipiatur, nec facile quis antiquorum meminerit
eius, sicut ne illius quidem, quae dicitur Iudae, quae et ipsa est una de
septem. nos tamen scimus etiam istas cum ceteris ab omnibus paene
ecclesiis recipi.

[XXIIII] Igitur Neronis primo imperii anno post Marcum euangelistam ec- *KΔ* 24
clesiae apud Alexandriam Annianus sacerdotium suscepit.

Sed Nero regni sibi potestate convalescente post multa quae animo *KE* 25 1
conceperat nefaria et inpura flagitia ad ipsam quoque iam divinitatis
tendebat iniuriam. longum est et nostro operi inconveniens probra eius
flagitiaque describere, maxime cum multi de his plenius scripserint. ex 2
quorum libris si qui dedecorosam eius vitam atque omnibus obnoxiam

NPOF

6 non *om.* *P*[1] | **8** qua] quia *P*[1] | **9** tribus eum *P* | **10** dammaei] *NF* damaei *O* damei *P* | **15** qui dicitur *NF*[1] | **16** tamen] autem *P*
24/177, 1 obn. omn. scel. *P* omn. scel. obn. *F*

λον, ἐξ αὐτῶν τὴν σκαιότητα τῆς τἀνδρὸς ἐκτόπου καταθεωρῆσαι
μανίας, καθ᾿ ἣν οὐ μετὰ λογισμοῦ μυρίων ὅσων ἀπωλείας διεξελθών,
ἐπὶ τοσαύτην ἤλασε μιαιφονίαν, ὡς μηδὲ τῶν οἰκειοτάτων τε καὶ
φιλτάτων ἐπισχεῖν, μητέρα δὲ ὁμοίως καὶ ἀδελφοὺς καὶ γυναῖκα σὺν
καὶ ἄλλοις μυρίοις τῷ γένει προσήκουσιν τρόπον ἐχθρῶν καὶ πολε-
μίων ποικίλαις θανάτων ἰδέαις διαχρήσασθαι. ἐνέδει δ᾿ ἄρα τοῖς 3
πᾶσι καὶ τοῦτ᾿ ἐπιγραφῆναι αὐτῷ, ὡς ἂν πρῶτος αὐτοκρατόρων
τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας πολέμιος ἀναδειχθείη. τούτου πάλιν 4
ὁ Ῥωμαῖος Τερτυλλιανὸς ὧδέ πως λέγων μνημονεύει

»ἐντύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν, ἐκεῖ εὑρήσετε πρῶτον Νέ-
»ρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν Ῥώμῃ, τὴν ἀνατολὴν
»πᾶσαν ὑποτάξας, ὠμὸς ἦν εἰς πάντας, διώξαντα. τοιούτῳ τῆς
»κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ καυχώμεθα. ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκεῖνον νοῆσαι
»δύναται ὡς οὐκ ἄν, εἰ μὴ μέγα τι ἀγαθὸν ἦν, ὑπὸ Νέρωνος κατα-
»κριθῆναι«.

ταύτῃ γοῦν οὗτος, θεομάχος ἐν τοῖς μάλιστα πρῶτος ἀνακη- 5
ρυχθείς, ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπήρθη σφαγάς. Παῦλος
δὴ οὖν ἐπ᾿ αὐτῆς Ῥώμης τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι καὶ Πέτρος
ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ᾿ αὐτὸν ἱστοροῦνται, καὶ πιστοῦται
γε τὴν ἱστορίαν ἡ Πέτρου καὶ Παύλου εἰς δεῦρο κρατήσασα ἐπὶ
τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις, οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ἐκκλησι- 6
αστικὸς ἀνήρ, Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρῖνον Ῥωμαίων γεγονὼς
ἐπίσκοπον· ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύγας προϊσταμένῳ γνώμης
ἐγγράφως διαλεχθείς, αὐτὰ δὴ ταῦτα περὶ τῶν τόπων, ἔνθα

10—15 Tertullian. Apologet. 5 — **10**—S. 178, 14 Georg. Synk. 644, 8—645, 9

ATERBDMΣΛ

1 *ἐκτόπου* ABDM *ἐκ τούτου* TER *τούτου* Σ | **4** *ἐπισχεῖν* T^{1}BDM *ἀποσχέσθαι* AT^{cm}ER | *δ᾿ ὅμωσ* BD | *γυναῖκα* ATERBDΣ^{arm} *γυναῖκασ* MΣΛ **6** *ἔδει* DM | **8** *πάλιν* TERBDMΣ *δὲ πάλιν* A | **10** *ἐνέτυχέ τε* T^{1}, corr. T^{1}, *ἐνετύχετε* Synk | *ἡμῶν* T^{r} | **13** *ὃν* B | **14** *ὡς* > B Synk | **14/15** nach *κατακριθῆναι* + *εἶχε* T^{r} | **17** *παῦλον* M | **18** *πέτρον* DM **19** *κατὰ ταυτὸν* TE | *λέγεται* M Synk | **21** nach *πρόσρησις* + *ταῦτα μὲν οὗτοσ* $A^{m}T^{cm}$E *ταῦτα μὲν οὕτωσ* R | **22** *ὄνομα* BDM *ὀνόματι* ATER **23** *ἐπίσκοπον* AT^{c}ERB^{1}ΣΛ *ἐπίσκοποσ* $T^{1}B^{r}$DM Synk

sceleribus scire vult, facilius potest. in quibus cum inveniet in tantum
sceleris esse progressum, ut ne a propriis quidem ac domesticis tempera-
verit, sed et in matrem et in fratres et in uxores atque in omnes san-
guinis proximos et parricida extiterit et incestus. his igitur omnibus 3
deerat, ut ipse primus ex imperatoribus Romanis etiam in ipsum deum
impietatis arma converteret, sicut Tertullianus vir scriptorum nobilissi- 4
mus refert dicens:

»Consulite commentarios vestros, illic repperietis primum quoque »Neronem in hanc sectam cum maxime Romae orientem Caesariano »gladio ferocisse. tali dedicatore damnationis nostrae etiam gloriamur. »qui enim scit illum, intellegere potest non nisi grande aliquod bonum »a Nerone damnatum. temptaverat et Domitianus, portio Neronis de »crudelitate, sed quasi homo facile coeptum repressit restitutis etiam quos »relegaverat. tales nobis semper insecutores iniusti, impii, turpes, quos »et ipsi damnare consuestis, a quibus damnatos restituere soliti estis«.

Haec Tertullianus.

[XXV] Igitur Nero, ut apertum se hostem divinitatis pietatisque professus 5
est, ipsorum prius apostolorum, quippe qui duces et signiferi erant in
populo dei, expetit neces. et Paulum quidem capite in ipsa urbe Roma,
Petrum vero crucis patibulo condemnat. horum testimonium quaerere
extrinsecus superfluum puto, cum rem gestam usque in hodiernum
splendidissima eorum monumenta testentur. verumtamen scribit de his 6
etiam Gaius quidam scriptor antiquus, qui cum Zefyrino episcopo Romano

NPOF

8—15 *Tertullianus apol.* 5 | **8** quoque *om. Tertull.* | **9** cum] *libri et Tertull.* | **10** tali] sed tali *Tert.* | **13** quasi] qua et *Tert.* | **14** semper nobis *Tert.* | **15** consuistis *P* | damnatus *P*[1] | **19** nece *N* | **22** testatur *N* | **23** zefirino *O* zeferino *PNF*

τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκηνώματα κατατέθειται. φησίν

»ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι. ἐὰν γὰρ 7
»θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βασικανὸν ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν »Ὠστίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκ»κλησίαν«.

ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, Κοριν- 8
θίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν, ὧδε παρίστησιν

»ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου »καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνε»κεράσατε. καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύ»σαντες ἡμᾶς ὁμοίως ἐδίδαξαν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμόσε »διδάξαντες ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν«.

καὶ ταῦτα δέ, ὡς ἂν ἔτι μᾶλλον πιστωθείη τὰ τῆς ἱστορίας.
Αὖθις δ' ὁ Ἰώσηπος πλεῖστα ὅσα περὶ τῆς τὸ πᾶν Ἰουδαίων Κϛ **26 1**
ἔθνος καταλαβούσης διελθὼν συμφορᾶς, δηλοῖ κατὰ λέξιν ἐπὶ πλείστοις ἄλλοις μυρίους ὅσους τῶν παρὰ Ἰουδαίοις τετιμημένων μάστιξιν αἰκισθέντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνασταυρωθῆναι ὑπὸ Φλώρου· τοῦτον δὲ εἶναι τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπον, ὁπηνίκα τὴν ἀρχὴν ἀναρριπισθῆναι τοῦ πολέμου, ἔτους δωδεκάτου τῆς Νέρωνος ἡγεμονίας.

16—19 Ioseph. B. I. 2, 306—308 — **20/21** Ioseph. B. I. 2, 284 A. I. 20, 257

ATERBDMΣΛ

1 *ἐναπόκειται* DM | **3** *γὰρ* > M | **4** *βασικανὸν* A, T corr, BD *βασικάνον* T^1M *βασικανον* E *βασίκανον* Synk בסיקנוס Σ *βατικανὸν* R (ex silentio Λ, voreusebianischer Fehler | **5** *ὠστίαν* BD *ὠστίαν* M *ὀστίαν* AT^cER *ὅστιαν* T^1 *ὀστείαν* Synk | **8** *ὧδε* RBDM *ὧδέ πωσ* ATE | **10** *ταῦτα* AT^1BDM *ταῦτα· ταῦτα* T^c (durch Rasur getilgt), ER | **10/11** *παύλου καὶ πέτρου* R Synk | **12** *ἄμφω* AT^cER Synk ΣΛ *ἀμφοῖν* T^1BDM | **12/13** *φυτεύσαντεσ* ΠΣ *φοιτήσαντεσ* Synk Λ | **13** *ὁμοίωσ ἐδίδαξαν* interpolirt; für die Verbindung *ἐμαρτύρησαν εἰς* vgl. Act. 23, 11 | nach *Ἰταλίαν* + *ὄντεσ* M | **16** Κϛ BDE **15** ΑΣ **16** ΚΘ M *δ'* > A, zwischen *τῆς ἱστορίας* und *αὖθις* keine Interpunction | **17/18** *ἐπὶ πλείστοισ ἄλλοισ* TERBDMΣΛ *ἔτι πλείστουσ ἄλλουσ* A

adversum Proculum quendam Catafrygam disputans haec de apostolorum commemorat locis:

›Ego‹, inquit, ›habeo tropaea apostolorum, quae ostendam. si enim 7
›procedas via regali, quae ad Vaticanum ducit, aut via Ostiensi, invenies ›tropaea defixa, quibus ex utraque parte statutis Romana communitur ›ecclesia‹.

Quod autem eodem tempore ambo passi sunt, Corinthiorum epi- 8
scopus Dionysius, cum in urbe positus esset et scriptis disputaret, haec dicit:

›Sed et vos habentes commonitionem a Petro vel Paulo, plantatio›nem Romanae et Corinthiorum ecclesiae coniunxistis. ambo etenim ›simul adventantes et in nostra Corinthiorum ecclesia docuerunt et per ›omnem Italiam atque in hac urbe simul docentes etiam martyrio pariter ›uno eodemque tempore coronati sunt‹.

Haec autem rettulimus, ut historia, quae in opinione omnium est, confirmatior habeatur.

Ioseppus autem scribens, quantae clades Iudaeorum gentem per- Kς 26 1
vaserint, et ut eorum vastitas propagata sit, addit etiam haec:

[XXVI] ›Verum ad innumera mala, quae Iudaeis acciderant, addit etiam ›hoc Florus, qui per idem tempus Iudaeae procurationem tenebat, ut ›honorabiles quosque viros flagris verberaret et in ipsa urbe sacra›tissima Hierusalem patibulo subfigeret eo tempore, quo perturbari ›Iudaeorum statum novarum rerum molitionibus accidit, duodecimo ›scilicet anno imperii Neronis‹.

NPOF

3 ostensi *N* | 5 a quibus *N* | 7 sunt] *NF* sint *PO* | 8 deputaret *N*
22 perturbare *P*[1]

συνέβη. εἶτα δὲ καὶ καθ' ὅλην τὴν Συρίαν ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων 2
ἀποστάσει δεινήν φησι κατειληφέναι ταραχήν. πανταχόσε τῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνους πρὸς τῶν κατὰ πόλιν ἐνοίκων ὡς ἂν πολεμίων ἀνηλεῶς πορθουμένων, ὥστε ὁρᾶν τὰς πόλεις μεστὰς ἀτάφων σωμάτων καὶ νεκροὺς ἅμα νηπίοις γέροντας ἐρριμμένους γύναιά τε μηδὲ τῆς ἐπ' αἰδῷ σκέπης μετειληφότα, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἐπαρχίαν μεστὴν ἀδιηγήτων συμφορῶν, μείζονα δὲ τῶν ἑκάστοτε τολμωμένων τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπειλουμένοις ἀνάτασιν. ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος. καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν.

1—8 Ioseph. B. I. 2, 462. 465

ATERBDMΣΛ

1 *τῆι* aus *τῆσ* corr. E¹ | **3** *ὡσ ἂν* AT¹B *τρόπω* TᶜERM *ἐν τρόπω* D *πολεμίωσ* T¹ corr. TᶜTʳ *wie im Krieg* Σ | **4** *τάφων* B | **5** *τε* RBDMΛ Ios *δὲ* ATE | **6** *ἐπαρχίαν* TERD¹ *ἐπάρχιον* AB, D durch Ras., M beides Ios HSS | **8** *ἀνάτασιν* ABDΣΛ *ἀνάστασιν* T¹ERM *ἀναστάτωσιν* Tʳ *ἀνάστασιν* und *μετάστασιν* Ios HSS | **9** *Λ* am Rand M

Sed et per omnem Syriam in seditiosos Iudaeorum atrocissimam 2
refert exercitam esse saevitiam, ita ut etiam illi, qui per urbes singulas admixti gentibus conmanebant, in hostium numero deputarentur. et videres repletas inhumatis corporibus civitates, iacentes mortuos simul cum parvulis senes feminarumque absque ulla sexus reverentia nudata in publico reiectaque cadavera atque universam provinciam innumeris malis refertam. sed tamen tam diro hoc et tam atroci spectaculo multo gravius eos futurorum et per dies augescentium malorum metus et formido terrebat. haec ad verbum Ioseppus refert. verum in hoc loco de Iudaeis ista sufficiant.

NPOF

3 gentilibus *N* | 9 in hoc loco *om. PF*

Γ

Τάδε καὶ ἡ γ̄ περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

AAmΣΣtΛTBD(ERM) Zahlen fehlen in T | **2** *τρίτη* BD | **6** *διδαχῆσ* AmΣΣt **7** *τὸν* > D | **8** *ἱεροσολυμι* Am *τοὺσ ἰουδαίουσ* ΣΣtER | vor *λιμοῦ* + *τηνικάδε* BD | **9** *τοῦ* > Am | vor *προρρήσεων* + *ἀψευδεστάτων* BD am Schluss + *περι τῆς ἰλημ* Am | **10** am Schluss + *γενομένων* D | **11** *κατέλιπεν* (-πε AmBR) AmB, D corr. (RM) *κατέλειπεν* D¹(E) *κατέλειψε* AT | **12** *βίβλων* A | am Schluss + *ἰώσηποσ* AmΣt | **15** *ζητεῖσθαι* Am | *ἀναζητεῖσθαι προστάττει*] *ἀναζητεῖ* BD | **16/17** *ΙΓ ὡσ δεύτεροσ ῥωμαίων ἐπισκ͞ο ἀνέγκλητοσ ΙΔ ὡσ δεύτεροσ ἀλεξανδρείασ ἐπισκ͞ο ἀβίλιοσ* Am | **16** *αἰμίλιοσ* M **17** *καὶ* > ΣΣtΛ | **18** *über Klemens der war nach dem dritten* Σt | *μετ᾽ αὐτὸν* ATΣM *ab hoc* Λ *μετὰ τοῦτον* BD *ῥωμαίων ἐπισκ͞ο* Am | am Schluss + *τῆσ αὐτῆσ προέστη* BD | **19** *τῶν — ἐπιστολῶν* R | *κλήμεντι* [aus *κλήμεντοσ* corr. D¹] *γραφείσησ* BD | **21** am Schluss + *αὐτοῦ* AmΛE | **22** *ἀπογόνουσ* AmER | *ἀναζητεῖσθαι* Σ | **23** *ἀπὸ τοῦ γένουσ* ER | **24** vor *τρίτος* + *μετὰ ἀβίλιον* BD

LIBER III

I In quibus locis Christum apostoli praedicarunt.
II Qui primus Romanam rexit ecclesiam.
III De epistulis apostolorum.
IIII De successionibus apostolorum.
V De Iudaeorum expugnatione post Christum.
VI De fame, quae oppresserit eos.
VII De his, quae a Christo praedicta sunt.
VIII De portentis ante bellum.
VIIII De Ioseppo et quos reliquerit libros.
X Ut divinarum meminit scripturarum.
XI Quemadmodum post Iacobum Symeon Hierusolymorum rexit ecclesiam.
XII Ut Vespasianus posteritatem David iussit inquiri.
XIII Quod Alexandrinae civitati secundus Abilius praefuit.
XIIII Quod Romae secundus episcopus Anencletus fuit.
XV Ut tertius ab hoc Clemens.
XVI De epistula Clementis.
XVII De persecutione sub Domitiano.
XVIII De Iohanne apostolo et revelatione eius.
XVIIII Quemadmodum Domitianus posteritatem David iussit occidi.
XX De prosapia salvatoris.
XXI Quod Alexandrinorum ecclesiae tertius praefuit Cerdon.

NPOF

2 christi *P* | 8 praedicta] PO^2 praedicata NO^1 dicta *F*

ΚΒ *Ὡς τῆς Ἀντιοχέων δεύτερος Ἰγνάτιος.*
ΚΓ *Ἱστορία περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου.*
ΚΔ *Περὶ τῆς τάξεως τῶν εὐαγγελίων.*
ΚΕ *Περὶ τῶν ὁμολογουμένων θείων γραφῶν καὶ τῶν μὴ τοιούτων.*
Κς *Περὶ Μενάνδρου τοῦ γόητος.*
ΚΖ *Περὶ τῆς τῶν Ἐβιωναίων αἱρέσεως.*
ΚΗ *Περὶ Κηρίνθου αἱρεσιάρχου.*
ΚΘ *Περὶ Νικολάου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ κεκλημένων.*
Λ *Περὶ τῶν ἐν συζυγίαις ἐξετασθέντων ἀποστόλων.*
ΛΑ *Περὶ τῆς Ἰωάννου καὶ Φιλίππου τελευτῆς.*
ΛΒ *Ὅπως Συμεὼν ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπίσκοπος ἐμαρτύρησεν.*
ΛΓ *Ὅπως Τραϊανὸς ζητεῖσθαι Χριστιανοὺς ἐκώλυσεν.*
ΛΔ *Ὡς τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τέταρτος Εὐάρεστος ἡγεῖται.*
ΛΕ *Ὡς τρίτος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰοῦστος.*
Λς *Περὶ Ἰγνατίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ.*
ΛΖ *Περὶ τῶν εἰς ἔτι τότε διαπρεπόντων εὐαγγελιστῶν.*
ΛΗ *Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς καὶ τῶν ψευδῶς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων.*
ΛΘ *Περὶ τῶν Παπία συγγραμμάτων.*

1 nach *Ἀντιοχέων* + *ἐκκλησίασ* T | nach *δεύτερος* + *ἡγεῖται* BD | **3** *τῶν θείων εὐαγγελίων* BD | **4** nach *ὁμολογουμένων* + *τῆσ καινῆσ ἐνδιαθήκων* [*διαθήκων* R] ERM | **4/5** *θείων* > $\Sigma\Sigma^t$ *θείων καὶ τῶν μὴ τοιούτων γραφῶν* A^m *θείων καὶ τῶν μὴ τοιούτων οὐσῶν γραφῶν* BD | **6** nach *περὶ* + *τῆσ ἀπάτησ* BD | **7** *τῶν* > A^m | vor *αἱρέσεως* + *ὀνομασθείσησ* BD | **8** *περὶ — αἱρεσιάρχου* > E mit Überspringung einer Nummer | *τοῦ αἱρεσιάρχου* AA^mR | am Schluss + *γεγονότοσ* BD | **9** *ἀπ'* A^m | **10** am Schluss + *ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆσ γυναικὸσ πέτρου τοῦ κορυφαίου* [*ἀποστόλου* R] ER | **12** *ἐν ἱεροσολύμοισ* $AT\Sigma^{ta}$ *ἱεροσολύμων* $A^m\Sigma\Sigma^{tb}\Lambda$BD | *ὁ τοῦ κλωπᾶ ἐπίσκοποσ ἱεροσολύμων* ERM | am Schluss + *καὶ ᾧ ὄνομα ἰούδασ* M | **13** *ἐκέλευσεν* BD | **14** *ὅπωσ* A^m | *μετὰ κλήμεντα ἡγεῖται εὐάρεστοσ* BD | **15** *ὡς μετὰ συμεῶνα τῆσ ἱεροσολύμων τρίτοσ ἡγεῖται ἰούστοσ* BD | *τῆσ* > R
ἐν ἱεροσολύμοισ ἐκκλησίασ A *ἱεροσολύμων ἐκκλησίασ* $\Sigma\Sigma^t$ *ἱεροσολύμων* A^m
16 nach *περὶ* + *τοῦ μαρτυρίου* BD | **18** nach *Κλήμεντοσ* + *καὶ τῆσ πρὸσ ἑβραίουσ* ERM | *καὶ* > M | **18/19** *καὶ — ἀναφερομένων*] *aliisque scriptis eius* Λ | **18** *αὐτὴν* ER | **20** *παπίου* B | am Schluss + *ἐν οἷσ καὶ ἕτερον ἰωάννην παρὰ τὸν εὐαγγελιστὴν κατατάττει καὶ ἄλλα τινὰ περὶ ἰούστου τοῦ* [*τοῦ* > R] *καὶ βαρσαβᾶ ἱστορεῖ* [*ἱστορεῖ* > R] ER + *ἐν οἷσ καὶ ἄλλον ἕτερον ἰωάννην κατατάσσει παράδοξά τέ τινα ἱστορεῖ καὶ ἄλλα δὲ παραδίδωσι περὶ μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ ματθαίου* M

XXII Quod Antiochiae secundus Ignatius.
XXIII Relatio de Iohanne apostolo.
XXIIII De ordine euangeliorum.
XXV De indubitatis divinis suspectisve scripturis.
XXVI De Menandro mago.
XXVII De secta Ebionaeorum.
XXVIII De Cerintho pravae religionis antistite.
XXVIIII De Nicolao et sectatoribus suis.
XXX De his apostolis, qui non sunt aspernati iura conubii.
XXXI De Filippi et Iohannis excessu.
XXXII Quemadmodum Symeon Hierusolymorum episcopus passus sit.
XXXIII Ut Traianus Christianos vetuerit inquiri.
XXXIIII Quod ecclesiam Romanam quartus rexit Euarestus.
XXXV Ut tertius praefuit Hierusolymis Iustus.
XXXVI De Ignatio et epistulis eius.
XXXVII De his euangelistis, qui id temporis eminebant.
XXXVIII De epistula Clementis aliisque scriptis eius.
XXXVIIII De libris Papiae.

NPOF

2 relatio] *N* reuelatio *POF* | 6 heb$\overset{o}{i}$naeorum *P* | 9 asp. sunt *P* | 12 in christianos *N* | 13 euaristus P^2O

ER *Τάδε καὶ ἡ τρίτη* [*γ* R] *περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσεβίου*

Α—Δ siehe im Text

Ε Ὡς μετὰ Νέρωνα Γάλβα καὶ Ὄθωνος καὶ Οὐιτελλίου ἐπὶ χρόνον τινὰ κρατησάντων Ῥώμης, Οὐεσπασιανὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναδείκνυται, ὑφ' οὗ τὰ Ἱεροσόλυμα πολιορκηθέντα [*κρατηθέντα* R] *κατὰ κράτος ἑάλω.*

ς—Η siehe im Text

Θ Περὶ Ἰωσήπου καὶ ὧν κατέλειπε [*κατέλιπε* R] *συγγραμμάτων καὶ ὅπως τῶν θείων μνημονεύει βιβλίων.*

Ι ΙΑ = *ΙΑ ΙΒ* im Text

ΙΒ Ὡς Οὐεσπασιανὸν Τίτος, ἐφ' οὗ Ἀνέγκλητος Ῥωμαίων ἐπισκοπεῖ δεύτερος, καὶ [*ὡσ* + E[1]] *Τίτον Δομετιανὸς διαδέχεται.*

ΙΓ = *ΙΓ* im Text

ΙΔ Ὡς τρίτος Ῥωμαίων Κλήμης ἐπίσκοπος γίνεται.

ΙΕ—ΙΘ = *Ις—Κ* im Text, *ΙΖ* ist in R zweimal gesetzt, so dass *ΙΗ* R = *ΙΘ* E = *Κ* im Text

Κ [*ΙΘ* R] *Ὡς Δομετιανὸν Νέρβας διαδέχεται.*

ΚΑ [*Κ* R] *Ὡς Νέρβαν Τραιανὸς διαδέχεται, ἐφ' οὗ τρίτος Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἡγεῖται Κέρδων.*

ΚΒ [*ΚΑ* R] = *ΚΒ* im Text

ΚΓ [so R] *Ὡς τῆς Ἱεροσολύμων δεύτερος* [*β* R] *Συμεών.*

ΚΔ—Λς = *ΚΓ—ΛΕ* im Text

ΛΖ Περὶ Πολυκάρπου καὶ Παπία καὶ περὶ Ἰγνατίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

ΛΗ Ὡς τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας τρίτος ἡγεῖται Ἥρων.

ΛΘ—ΜΑ = *ΛΖ—ΛΘ* im Text

M Überschrift und *Α—Δ* siehe im Text

Ε Περὶ τῆς μετὰ τὸν Χριστὸν ὑστάτης Ἰουδαίων πολιορκίας τῆς ὑπὸ Οὐεσπασιανοῦ, ὃς Νέρωνα καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν διαδέχεται.

ς—Η siehe im Text

Θ = *Θ* ER [*κατέλιπε* M]

Ι ΙΑ = *ΙΑ ΙΒ* im Text

ΙΒ Ὡς Οὐεσπασιανὸν Τίτος παῖς διαδέχεται.

ΙΓ Ὡς Τίτον Δομετιανὸς ἀδελφὸς διαδέχεται.

ΙΔ—ΚΑ = *ΙΓ—Κ* im Text

ΚΒ = *Κ* E(R) [*γερούασ* M]

ΚΓ Ὡς Νερούαν Τραιανὸς [τραιανὸν M] διαδέχεται.
ΚΔ ΚΕ = ΚΑ ΚΒ im Text
Κϛ = ΚΓ ER
ΚΖ—ΛΘ = ΚΓ—ΛΕ im Text
Μ Περὶ Πολυκάρπου καὶ Παπία.
ΜΑ = Λϛ im Text
ΜΒ = ΛΗ ER
ΜΓ—ΜΕ = ΛΖ—ΛΘ im Text

Τὰ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν· τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ A 1 1
σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέν-
των τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μέν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν
Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν,
πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ. Πέτρος δ' ἐν Πόντῳ 2
καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς
[ἐκ] διασπορᾶς Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος,
ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν. τί 3
δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπλη-
ρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ
Νέρωνος μεμαρτυρηκότος; ταῦτα Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ
τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται.

Τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας μετὰ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου μαρ- B 2
τυρίαν πρῶτος κληροῦται τὴν ἐπισκοπὴν Λίνος. μνημονεύει τού-
του Τιμοθέῳ γράφων ἀπὸ Ῥώμης ὁ Παῦλος κατὰ τὴν ἐπὶ τέλει τῆς
ἐπιστολῆς πρόσρησιν.

Πέτρου μὲν οὖν ἐπιστολὴ μία, ἡ λεγομένη αὐτοῦ προτέρα, ἀν- Γ 3 1
ωμολόγηται, ταύτῃ δὲ καὶ οἱ πάλαι πρεσβύτεροι ὡς ἀναμφιλέκτῳ ἐν
τοῖς σφῶν αὐτῶν κατακέχρηνται συγγράμμασιν· τὴν δὲ φερομένην
δευτέραν οὐκ ἐνδιάθηκον μὲν εἶναι παρειλήφαμεν, ὅμως δὲ πολλοῖς

5—7 I Petr. 1, 1 — **9/10** Rom. 15, 19 — **14—16** II Tim. 4, 21

ATERBDMΣΛ

1 *τὰ—ἦν* > Σ | **2/3** *διασπαρέντων* BD | **4** *εἴληφεν* BD | nach *τὴν Παρθίαν εἴληχεν* + *Matthaeus Aethiopiam, Bartholomaeus Indiam citeriorem* Λ | **5** *τελευτᾷ* ATER *ἐτελεύτα* BDM | **6** *καὶ Βιθυνίαι* > R | *καὶ Καππαδοκία τε* T^1, durch Rasur corr. | **7** *ἐκ διασπορᾶσ* TERBDM *ἐκ περιτομῆσ* Σ *ἐν διασπορᾷ* A > Λ *διασπορᾶς* Schw | **8** *κέφαλα* M | **12** *σαφῶσ εἴρηται* BD | **16** nach *πρόσρησιν* + *ἀσπάζεταί σε λέγων εὔβουλοσ καὶ πούδησ καὶ λῖνοσ καὶ κλαυδία* BD | **17** *ἡ* AE^cBDM > TE^1R | **18** *ἀναμφιλέκτωσ* BD **19** *κατακέχρηνται* ABDM *κέχρηνται* TE *κέκτηνται* R | **20** *δευτέραν* T^1BDMΛ *der zweite* Σ *αὐτοῦ δευτέραν* AT^cER | *μὲν* > T^1 + T^{cm} | *προειλήφαμεν* T^1 corr. T^c | *πολλοῖς* > R

[I] Igitur Iudaei debitis cladibus perurgebantur. sancti vero apostoli A 1 1 domini et salvatoris nostri ceterique discipuli ad praedicandum verbum dei per singulas quasque orbis terrae provincias diriguntur. Thomas, sicut nobis traditum est, sortitus est Parthos, Matthaeus Aethiopiam, Bartholomaeus Indiam citeriorem, Andreas Scythiam, Iohannes Asiam, [II] unde apud Ephesum et commoratus est et defunctus. | Petrus Pontum, 2 Galatiam, Bithyniam, Cappadociam ceterasque confines provincias Iudaeis dumtaxat praedicans circumisse deprehenditur et ad ultimum in urbe Roma commoratus, ubi et crucifixus est deorsum capite demerso, quod ipse ita fieri deprecatus est, ne exaequari domino videretur. de 3 Paulo autem quid dicam? qui ab Hierusalem usque ad Illyricum replevit euangelium Christi et ad ultimum sub Nerone martyrium duxit. haec ita per ordinem in tertio libro Explanationum Genesis Origenes exponit.

[III] Verum Petrus apostolus praedicationis suae monumenta nobis per- Γ 3 1 pauca dereliquit. una etenim eius epistula est, de qua nullus omnino dubitavit. nam de secunda multis incertum est, apud plurimos tamen

NPOF

3 diriguntur] *O emendans* dirimuntur *PNF* | **6** efusum P^1 efessum P^2
10 domino] *PO* dominum *NF* | **13** origenis *PF* origines *N*

χρήσιμος φανεῖσα, μετὰ τῶν ἄλλων ἐσπουδάσθη γραφῶν. τό γε 2
μὴν τῶν ἐπικεκλημένων αὐτοῦ Πράξεων καὶ τὸ κατ' αὐτὸν ὠνο-
μασμένον εὐαγγέλιον τό τε λεγόμενον αὐτοῦ Κήρυγμα καὶ τὴν κα-
λουμένην Ἀποκάλυψιν οὐδ' ὅλως ἐν καθολικοῖς ἴσμεν παραδεδομένα,
ὅτι μήτε ἀρχαίων μήτε μὴν καθ' ἡμᾶς τις ἐκκλησιαστικὸς συγγρα-
φεὺς ταῖς ἐξ αὐτῶν συνεχρήσατο μαρτυρίαις. προϊούσης δὲ τῆς 3
ἱστορίας προὔργου ποιήσομαι σὺν ταῖς διαδοχαῖς ὑποσημήνασθαι
τίνες τῶν κατὰ χρόνους ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὁποίαις κέ-
χρηνται τῶν ἀντιλεγομένων, τίνα τε περὶ τῶν ἐνδιαθήκων καὶ
ὁμολογουμένων γραφῶν καὶ ὅσα περὶ τῶν μὴ τοιούτων αὐτοῖς εἴ-
ρηται. ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα Πέτρου, ὧν μόνην μίαν γνησίαν 4
ἔγνων ἐπιστολὴν καὶ παρὰ τοῖς πάλαι πρεσβυτέροις ὁμολογουμένην,
τοσαῦτα· τοῦ δὲ Παύλου πρόδηλοι καὶ σαφεῖς αἱ δεκατέσσαρες· ὅτι 5
γε μήν τινες ἠθετήκασι τὴν πρὸς Ἑβραίους, πρὸς τῆς Ῥωμαίων
ἐκκλησίας ὡς μὴ Παύλου οὖσαν αὐτὴν ἀντιλέγεσθαι φήσαντες, οὐ
δίκαιον ἀγνοεῖν· καὶ τὰ περὶ ταύτης δὲ τοῖς πρὸ ἡμῶν εἰρημένα
κατὰ καιρὸν παραθήσομαι. οὐδὲ μὴν τὰς λεγομένας αὐτοῦ Πράξεις
ἐν ἀναμφιλέκτοις παρείληφα. ἐπεὶ δ' ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐν ταῖς 6
ἐπὶ τέλει προσρήσεσιν τῆς πρὸς Ῥωμαίους μνήμην πεποίηται μετὰ
τῶν ἄλλων καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασιν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον,
ἰστέον ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μέν τινων ἀντιλέλεκται, δι' οὓς οὐκ ἂν
ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη, ὑφ' ἑτέρων δὲ ἀναγκαιότατον οἷς μάλιστα
δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς, κέκριται· ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις
ἴσμεν αὐτὸ δεδημοσιευμένον, καὶ τῶν παλαιτάτων δὲ συγγραφέων
κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα. ταῦτα εἰς παράστασιν τῶν 7
τε ἀναντιρρήτων καὶ τῶν μὴ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων θείων
γραμμάτων εἰρήσθω.

18/20 Rom. 16, 14

ATERBDMΣ*Λ*

1 *χρισίμη* B | **3/4** *quae dicitur Praedicatio uel Reuelatio Λ* | *καλουμένην* BDM *λεγομένην* ATER | **4** *καθολικοῖσ* TEBDM *in scripturis prorsus canonicis Λ* *καθολικαῖσ* AR | **5** *μήτε μὴν καθ' ἡμᾶς* > *Λ* | *μὴν* T^1BDΣ *μὴν τῶν* T^cERM *τῶν* A | **7** *διδαχαῖσ* B^1 corr. B^c | **8** *τῶν κατὰ χρόνουσ* ABDM *τῶν κατὰ χρόνουσ τῶν* TER | **11** *μίαν γνησίαν* ADM *γνησίαν* B^1 *μίαν* übergeschrieben B^c *γνησίαν μίαν* TER | **12** *ὡμολογημένην* A | **13** *δεκατέσσαρες* ATERBDΣ *ιδ ἐπιστολαί* M*Λ* | **14** *τὴν* D^1 corr. D^r | **17/18** *οὐδὲ μὴν—παρείληφα* > *Λ* | **18** *ἀμφιλέκτοισ* E | *παρείληφα* AT^1B *παρειλήφαμεν* T^cERDM | **20** *φησὶν* T^1 corr. T^c | **21** *ἀντιλέγεται* B^1 corr. B^1 ; **23** *δεῖ* ABDM *δὴ* T^1E *δεῖν* T^r, R auf Rasur | **26** *ἀντιρρήτων* T^1 corr. T^c

etiam ipsa legenda suscipitur. ille vero libellus, qui dicitur Actus 2
Petri, et quod nominis eius euangelium nuncupatur, sed et quae dicitur
eius Praedicatio vel Revelatio in scripturis prorsus canonicis non habe-
tur, sed ne aliquis quidem scriptorum veterum uti eorum testimoniis
invenitur. verum procedente nobis historiae narratione per opportuni- 3
tates locorum, cum scriptores ecclesiasticos memorabimus, necessario
etiam scripturarum libros, qui in auctoritate esse debeant, et quorum
minus sequenda sit auctoritas, exponemus. interim Petri, ut diximus, 4
prima epistula ab omnibus veteribus est recepta. Pauli quoque mani- 5
feste quattuordecim sunt epistulae, quae in auctoritate habentur; licet
sciam apud Latinos de epistula, quae ad Hebraeos scribitur, haberi
dubitationem. sed et de ipsa, quid unusquisque veterum scriptorum
senserit, in tempore proferemus. et libellus Hermae, qui appellatur 6
Pastoris, cuius Paulus in epistulis suis meminit, a plurimis non est
receptus, ab aliis autem necessarius iudicatus est propter eos, qui pri-
mis ad fidem institutionibus inbuuntur. unde et in nonnullis ecclesiis
legitur et multi veterum scriptorum usi sunt testimoniis eius. haec 7
interim nobis praemissa sint de divinorum librorum fide, quam mox
etiam veterum adstipulatione firmabimus.

NPOF

5 praecedente *N* | 6 necessarium *N* | 8 exponemus *om.* *N* | 11 habere *P*

Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν κηρύσσων ὁ Παῦλος τοὺς ἀπὸ Ἱε- 1 4 1
ρουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τῶν ἐκκλησιῶν καταβέ-
βλητο θεμελίους, δῆλον ἐκ τῶν αὐτοῦ γένοιτ' ἂν φωνῶν καὶ ἀφ'
ὧν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστόρησεν· καὶ ἐκ τῶν Πέτρου δὲ 2
λέξεων ἐν ὁπόσαις καὶ οὗτος ἐπαρχίαις τοὺς ἐκ περιτομῆς τὸν
Χριστὸν εὐαγγελιζόμενος τὸν τῆς καινῆς διαθήκης παρεδίδου λόγον,
σαφὲς ἂν εἴη ἀφ' ἧς εἰρήκαμεν ὁμολογουμένης αὐτοῦ ἐπιστολῆς, ἐν
ᾗ τοῖς ἐξ Ἑβραίων οὖσιν ἐν διασπορᾷ Πόντου καὶ Γαλατίας Καππα-
δοκίας τε καὶ Ἀσίας καὶ Βιθυνίας γράφει. ὅσοι δὲ τούτων καὶ 3
τίνες γνήσιοι ζηλωταὶ γεγονότες τὰς πρὸς αὐτῶν ἱδρυθείσας ἱκανοὶ
ποιμαίνειν ἐδοκιμάσθησαν ἐκκλησίας, οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν, μὴ ὅτι γε
ὅσους ἄν τις ἐκ τῶν Παύλου φωνῶν ἀναλέξοιτο· τούτου γὰρ οὖν 4
μυρίοι συνεργοὶ καί, ὡς αὐτὸς ὠνόμασεν, συστρατιῶται γεγόνασιν,
ὧν οἱ πλείους ἀλήστου πρὸς αὐτοῦ μνήμης ἠξίωνται, διηνεκῆ τὴν
περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐγκαταλέξαντος, οὐ
μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν τοὺς γνωρίμους αὐτοῦ
καταλέγων ἐξ ὀνόματος αὐτῶν μνημονεύει. Τιμόθεός γε μὴν τῆς 5
ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχέναι,
ὡς καὶ Τίτος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐκκλησιῶν. Λουκᾶς δὲ τὸ μὲν 6
γένος ὢν τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας, τὴν ἐπιστήμην δὲ ἰατρός, τὰ πλεῖστα
συγγεγονὼς τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ οὐ παρέργως τῶν
ἀποστόλων ὡμιληκώς, ἧς ἀπὸ τούτων προσεκτήσατο ψυχῶν θερα-
πευτικῆς ἐν δυσὶν ἡμῖν ὑποδείγματα θεοπνεύστοις κατέλιπεν βιβλίοις,
τῷ τε εὐαγγελίῳ, ὃ καὶ χαράξαι μαρτύρεται καθ' ἃ παρέδοσαν αὐτῷ
οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, οἷς καί
φησιν ἔτ' ἄνωθεν ἅπασι παρηκολουθηκέναι, καὶ ταῖς τῶν ἀποστό-

1/2 Rom. 15, 19 — **7—9** I Petr. 1, 1 — **13** Phil. 2, 25 Philem. 2 — **17/18** I Tim. 1, 3 — **19** Tit. 1, 5 — **24—26** Luc. 1, 2. 3

ATERBDMΣΛ

1 Δ ADΣMER 9 B | τοὺσ ABD τοῖσ TER > M | **2** καὶ κύκλῳ > M | τῶν ABDM τοὺσ τῶν TER ον auf Rasur T¹ | **2/3** καταβέβληται BD **5** τοὺσ AT¹BD¹M τοῖσ T durch Rasur, ERDr | **7** ἐν > BD | **8/9** καππαδοκίασ τε T durch Rasur, ERBDM καὶ καππαδοκίασ τε AT¹ | **10** ἱκανοὶ ABDΣ ἱκανεῖν M ἱκανοὶ καὶ TERΛ | **15** αὐτοῦ B | **19** κρῆτασ R | μὲν übergeschrieben B | **20** δὲ ἐπιστήμην B δ' ἐπιστήμην D | τὰ πλεῖστα BDM πλεῖστα A πρὸσ τὰ πλεῖστα TER | **23** ἡμῖν + Bc | ὑπομνήματα M κατέλιπεν TERM κατέλιπε RB καταλέλοιπεν A καταλέλειπεν D | βίβλοισ DM **24** μαρτύρεται ATERBΣΛ μαρτυρεῖται DM | **26** ἔτ' ἄνωθεν ATERM ἐπάνωθεν BD | ἅπασι AB ἅπασιν DM καὶ ἅπασι TER

[IIII] Paulus autem quod ab Hierusalem in circuitu usque ad Illyricum γ̅ 4 1
gentibus euangelium praedicaverit, ex ipsius vocibus conprobatur et ex
his, quae Lucas in Actibus scribit. sed et Petrus, in quibus etiam ipse 2
provinciis his, qui ex circumcisione sunt, praedicaverit Christum, propriis
vocibus in ea epistula, quam ipsius absque ambiguitate claruit esse,
designat, in qua ad eos, qui in dispersione sunt, scribit, sine dubio
Hebraeos. ipsi etenim dispersi dicuntur, tamquam propriis sedibus
pulsi et positi in dispersione, ut ait ipse, Ponti, Galatiae, Cappadociae
et Asiae ac Bithyniae. ex quibus si qui constantes in fide et aemula- 3
tores verbi dei reperti sunt, etiam regendas ecclesias, quas apostoli
fundaverant, susceperunt, quorum nomina non est facile explicare per
singulos. ex apostoli tamen Pauli sermonibus colligere possumus per-
multos esse, quos ille nunc adiutores, nunc commilitones, nunc etiam 4
concaptivos et conlaborantes in euangelio et comites nominat. sed et
Lucas in Actibus apostolorum plurimos eius socios memorat et parti-
cipes praedicationis, sicut Timothei meminit ac Titi, quorum alter in 5
Epheso episcopus, alter ordinandis apud Cretam ecclesiis ab eo praefi-
citur. ipse autem Lucas genere quidem Antiochenus, arte medicus, comes 6
vero Pauli et ceterorum apostolorum socius et necessarius fuit. is ergo
secundum hanc medicinam, quam ex apostolorum vel societate vel tra-
ditione susceperat, duos nobis medicinales libros, quibus non corpora,
sed animae curentur, explicuit, euangelium scilicet, in quo etiam sic
praefatur: »sicut tradiderunt nobis«, inquit, »hi, qui ab initio
»ipsi viderunt et ministri fuerunt verbi dei, quos et ab initio

NPOF

3 actibus] act. apostolorum O^2 | 5 ea *om.* *P*

λων Πράξεσιν, ἃς οὐκέτι δι' ἀκοῆς, ὀφθαλμοῖς δὲ παραλαβὼν συνε-
τάξατο. φασὶν δ' ὡς ἄρα τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου μνημονεύειν 7
ὁ Παῦλος εἴωθεν, ὁπηνίκα ὡς περὶ ἰδίου τινὸς εὐαγγελίου γράφων
ἔλεγεν »κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου«. τῶν δὲ λοιπῶν ἀκολούθων 8
τοῦ Παύλου Κρήσκης μὲν ἐπὶ τὰς Γαλλίας στειλάμενος ὑπ' αὐτοῦ
μαρτυρεῖται, Λίνος δέ, οὗ μέμνηται συνόντος ἐπὶ Ῥώμης αὐτῷ κατὰ
τὴν δευτέραν πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολήν, πρῶτος μετὰ Πέτρον τῆς
Ῥωμαίων ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἤδη πρότερον κληρωθεὶς δεδή-
λωται· ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης, τῆς Ῥωμαίων καὶ αὐτὸς ἐκκλησίας τρί- 9
τος ἐπίσκοπος καταστάς, Παύλου συνεργὸς καὶ συναθλητὴς γεγονέναι
πρὸς αὐτοῦ μαρτυρεῖται. ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην ἐκεῖ- 10
νον, Διονύσιος ὄνομα αὐτῷ, ὃν ἐν ταῖς Πράξεσι μετὰ τὴν ἐν Ἀρείῳ
πάγῳ πρὸς Ἀθηναίους Παύλου δημηγορίαν πρῶτον πιστεῦσαι ἀνέ-
γραψεν ὁ Λουκᾶς, τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον
ἀρχαίων τις ἕτερος Διονύσιος, τῆς Κορινθίων παροικίας ποιμήν,
γεγονέναι ἱστορεῖ. ἀλλὰ γὰρ ὁδῷ προβαίνουσιν, ἐπὶ καιροῦ τὰ 11
τῆς κατὰ χρόνους τῶν ἀποστόλων διαδοχῆς ἡμῖν εἰρήσεται· νῦν δ'
ἐπὶ τὰ ἑξῆς ἴωμεν τῆς ἱστορίας.

Μετὰ Νέρωνα δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσιν τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσαντα *E* 5 1
τῶν ἀμφὶ Γάλβαν καὶ Ὄθωνα ἐνιαυτὸν ἐπὶ μησὶν ἓξ διαγενομένων,
Οὐεσπασιανός, ταῖς κατὰ Ἰουδαίων παρατάξεσιν λαμπρυνόμενος,
βασιλεὺς ἐπ' αὐτῆς ἀναδείκνυται τῆς Ἰουδαίας, αὐτοκράτωρ πρὸς τῶν
αὐτόθι στρατοπέδων ἀναγορευθείς. τὴν ἐπὶ Ῥώμης οὖν αὐτίκα
στειλάμενος, Τίτῳ τῷ παιδὶ τὸν κατὰ Ἰουδαίων ἐγχειρίζει πόλε-

4 Rom. 2, 16 II Tim. 2, 8 — **5/6** II Tim. 4, 10 — **6/7** II Tim. 4, 21 — **7–9** 188, 13. 14 — **9–11** Philipp. 4, 3 — **12–14** Act. 17, 34 — **19/20** vgl. Ioseph. B. I. 4, 491 — **23**—S. 196, 1 vgl. Ioseph. B. I. 4, 658

ATERBDMΣΛ

1 *δὲ* TERBDMΣΛ *δὲ αὐτοῖσ* A | **3** *ὡσ περὶ* $AT^cT^rERD^r$ *ὥσπερ* T^1BD^1M | **5** *Krispos* Σ [= 𝔖] | *εἰσ γαλλίαν* M *nach Galatien* Σ [= 𝔖] | **7** *πέτρου* M | **9/10** *δεύτεροσ* M | **11** *καὶ* > BD | **11/12** aus *ἐκείνην* corr. B | **12** *ἐν ταῖσ* T^cERM *ἐν* AT^1BD | **14** *τῆσ ἐν ἀθήναισ ἐκκλησίασ* $T^1BDMΛ$ *ταῖσ ἐν ἀθήναισ ἐκκλησίαισ* AT^r (T^c unleserlich) ER | **16** *γεγονέναι ἱστορεῖ* B, D durch Rasur *γεγονέναι ἱστορεῖται* D^1M *ἱστορεῖ γεγονέναι* AT^r *ἱστορεῖται γεγονέναι* T^1ER | **19** *E* AMΣER 196, 13 BD | **20** *ἀμφὶ* AT^1BDM *ἀμφὶ τὸν* T^cE *ἀμφὶ τῶν* R | *ἐπὶ ἐνιαυτὸν ἐπὶ* M | **21** *λαμπρυνόμενοσ* ABT^r *λαμπρυνάμενοσ* T^1 *als sich auszeichnete* Σ *ἀβρυνόμενοσ* ERDM *γρ ἀβρυνόμενοσ* T^{cm} | **23** *οὖν* > D^1 corr. D^r | **24** *τῷ* ATER > BDM | *ἐγχειρίζει* T durch Rasur corr., ERBDM *ἐγχειρίζεται* AT^1

»secutus sum«, et Actus apostolorum, quos non iam auditu perceperat,
sed oculis inspexerat. tradunt autem, quod euangelium suum ex Pauli 7
ore descripserit et ipsum sit, quod apostolus suum euangelium soleat
nominare, cum dicit: »secundum euangelium meum«. sicut et
Marcus quae ex ore Petri fuerant praedicata, conscripsit. memoratur 8
autem ex comitibus Pauli Crescens quidem ad Gallias esse profectus,
Linus vero et Clemens in urbe Roma ecclesiae praefuisse, qui comites 9
et adiutores eius fuisse ab ipso Paulo perhibentur. sed et Dionysium 10
Areopagiten apud Athenas, quem Lucas describit primum Paulo prae-
dicante credidisse, inter socios eius fuisse et ecclesiae Atheniensium
constat sacerdotium suscepisse. sed nunc interim ad historiae ordinem 11
redeamus.

[V] Igitur post Neronem, qui tredecim annis obsedit Romani culminis *E* 5 1
principatum, Galba et Otho anno et sex mensibus detento principatu
defuncti Vespasiano regni gubernacula derelinquunt posito per idem
tempus in procinctu belli, quod Iudaeis intenderat, ubi ab ipso exer-
citu, cum quo obpugnabat Iudaeam, subrogatur imperio. isque con-
festim Romam tendens Tito filio suo curam belli et Hierusolymorum

NPOF

6 quidem] *NPF* quidam *O* | 9 ariopagiten *P* (archisinagogus *in margine*) *OF* areopagitem *N* | describit] *PF* descripsit *NO* | 10 et *om. P* | 15 defunctis *P* | 17 cum *om. N*

μον. μετά γε μὴν τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν Ἰουδαίων 2
πρὸς τῷ κατ᾽ αὐτοῦ τολμήματι ἤδη καὶ κατὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ
πλείστας ὅσας ἐπιβουλὰς μεμηχανημένων, πρώτου τε Στεφάνου λίθοις
ἐπ᾽ αὐτῶν ἀνῃρημένου, εἶτα δὲ μετ᾽ αὐτὸν Ἰακώβου, ὃς ἦν Ζεβεδαίου
μὲν παῖς, ἀδελφὸς δὲ Ἰωάννου, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος, ἐπὶ
πᾶσί τε Ἰακώβου, τοῦ τὸν αὐτόθι τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον πρώτου
μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν κεκληρωμένου, τὸν προδη-
λωθέντα τρόπον μεταλλάξαντος, τῶν τε λοιπῶν ἀποστόλων μυρία
εἰς θάνατον ἐπιβεβουλευμένων καὶ τῆς μὲν Ἰουδαίας γῆς ἀπεληλα-
μένων, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ κηρύγματος διδασκαλίᾳ τὴν εἰς σύμπαντα τὰ
ἔθνη στειλαμένων πορείαν σὺν δυνάμει τοῦ Χριστοῦ, φήσαντος αὐ-
τοῖς »πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνό-
»ματί μου«, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ- 3
κλησίας κατά τινα χρησμὸν τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι᾽ ἀποκαλύψεως
ἐκδοθέντα πρὸ τοῦ πολέμου μεταναστῆναι τῆς πόλεως καί τινα τῆς
Περαίας πόλιν οἰκεῖν κεκελευσμένου, Πέλλαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν,
[ἐν ᾗ] τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετῳ-
κισμένων, ὡς ἂν παντελῶς ἐπιλελοιπότων ἁγίων ἀνδρῶν αὐτήν τε
τὴν Ἰουδαίων βασιλικὴν μητρόπολιν καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίαν
γῆν, ἡ ἐκ θεοῦ δίκη λοιπὸν αὐτοὺς ἅτε τοσαῦτα εἴς τε τὸν Χριστὸν
καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ παρηνομηκότας μετῄει, τῶν ἀσεβῶν
ἄρδην τὴν γενεὰν αὐτὴν ἐκείνην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσα. ὅσα 4
μὲν οὖν τηνικάδε κατὰ πάντα τόπον ὅλῳ τῷ ἔθνει συνερρύη κακά,
ὅπως τε μάλιστα οἱ τῆς Ἰουδαίας οἰκήτορες εἰς ἔσχατα περιηλάθησαν
συμφορῶν, ὁπόσαι τε μυριάδες ἡβηδὸν γυναιξὶν ἅμα καὶ παισὶ ξίφει
καὶ λιμῷ καὶ μυρίοις ἄλλοις εἴδεσι περιπεπτώκασιν θανάτου, πόλεών
τε Ἰουδαϊκῶν ὅσαι τε καὶ οἷαι γεγόνασιν πολιορκίαι, ἀλλὰ καὶ ὁπόσα
οἱ ἐπ᾽ αὐτὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς ἂν ἐπὶ μητρόπολιν ὀχυρωτάτην κατα-
πεφευγότες δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν ἑοράκασι, τοῦ τε παντὸς πολέμου
τὸν τρόπον καὶ τῶν ἐν τούτῳ γεγενημένων ἐν μέρει ἕκαστα, καὶ ὡς

7/8 2, 23 — **12/13** Matth. 28, 19

ATERBDMΣΛ

6 τε BDMΣΛ δὲ ATER | **12** ἐπι M | **14** χρήσιμον T[1] corr. T[c]
15 ἐκδοθέντα TERBDM δοθέντα A | τινασ M | **16** Περαίας > T[1] corr.
T[c] | κεκελευσμένου BD κεκελευσμένουσ ATERM | **17** ἐν ῄι > Schw
19 ἰουδαίων ADΣ ἰουδαίαν B ιλημ TER ιερουσαλημ M | **20** ἅτε ABD ὡσ
ἅτε TERM | **22** αὐτὴν TERBDM ταύτην A | ἐκείνων Σ | **24** τε TER
BDM τε αὖ A | ἔσχατα BDM ἔσχατον ATER | **26** πεπτώκασι B | **27** ἀλλὰ
> M | **28** αὐτὴν ATER, D durch Rasur corr. αὐτὴν τὴν BD[1]M

obpugnationis iniungit. verum post ascensionem domini et salvatoris 2
nostri Iudaei vel in ipsum commissi piaculi vel persecutionis in aposto-
los et necis in Stefanum, sed et obtruncationis in apostolum Iacobum
et in Iacobum nihilominus fratrem domini, qui appellabatur Iustus,
sceleris admissi ceterorumque omnium, quos propter fidem Christi in-
sidiis, dolis atque omni fraude nequitiae circumvenerant, pro his, in-
quam, omnibus malis poenas divinitus reposcebantur. et apostoli quidem
ab illis prius fugati ac per omnem locum dispersi, sicut supra diximus,
pergebant in virtute Christi, qui eis praeceperat, dicens: »euntes
»baptizate omnes gentes in nomine meo«. ecclesia vero, quae 3
in Hierusolymis fuerat congregata, responso a deo accepto emigrare
iubetur et transire ad oppidum quoddam Pellam nomine trans Iordanen,
quo ablatis ex urbe sanctis et iustis viris vindictae caelesti fieret locus
tam de urbe sacrilega quam de populo impio per excidium patriae
eversionemque sumendae. quantis ergo malis gens tunc universa multata 4
sit utque ipsa Iudaeae terra bello fame igni caedibusque vastata sit,
quanta populorum milia, patres simul cum coniugibus ac parvulis li-
beris absque numero, absque discretione trucidati sunt, quae etiam di-
versarum urbium obsidiones, sed et ipsius magnificae et famosissimae
civitatis Hierusalem quanta vastitas et quanta fuerit diversarum mortium
strages, quisve per haec singula bellorum extiterit modus, et ut secun-

NPOF

1 obpugnationis] *N* obpugnationes *POF* | 2 commissi] cum ipsi *N*
4 et in iac.] et iac. *P* | 13 quo] quod *P* | caelestis *N* | 16 igne *N*
| 18 absque discr.] atque discr. *N* | sint *PF* | 20 fuerat *P*

ἐπὶ τέλει τὸ πρὸς τῶν προφητῶν ἀνηγορευμένον βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐν αὐτῷ κατέστη τῷ πάλαι τοῦ θεοῦ περιβοήτῳ νεῷ, παντελῆ φθορὰν καὶ ἀφανισμὸν ἔσχατον τὸν διὰ πυρὸς ὑπομείναντι. πάρεστιν ὅτῳ φίλον, ἐπ' ἀκριβὲς ἐκ τῆς τῷ Ἰωσήπῳ γραφείσης
ἀναλέξασθαι ἱστορίας· ὡς δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος τῶν ἀθροισθέντων ἀπὸ 5
τῆς Ἰουδαίας ἁπάσης ἐν ἡμέραις τῆς τοῦ πάσχα ἑορτῆς ὥσπερ ἐν εἱρκτῇ ῥήμασιν αὐτοῖς ἀποκλεισθῆναι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀμφὶ τρια-
κοσίας μυριάδας τὸ πλῆθος ἱστορεῖ, ἀναγκαῖον ὑποσημήνασθαι. χρῆν 6
δ' οὖν ἐν αἷς ἡμέραις τὸν πάντων σωτῆρα καὶ εὐεργέτην Χριστόν τε τοῦ θεοῦ τὰ κατὰ τὸ πάθος διατέθειται, ταῖς αὐταῖς ὥσπερ ἐν εἱρκτῇ κατακλεισθέντας τὸν μετελθόντα αὐτοὺς ὄλεθρον πρὸς τῆς θείας δίκης καταδέξασθαι.

Παρελθὼν δὴ τὰ τῶν ἐν μέρει συμβεβηκότων αὐτοῖς ὅσα διὰ ς 7
ξίφους καὶ ἄλλῳ τρόπῳ κατ' αὐτῶν ἐγκεχείρηται, μόνας τὰς διὰ τοῦ λιμοῦ ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι συμφορὰς παραθέσθαι, ὡς ἂν ἐκ μέρους ἔχοιεν οἱ τῇδε τῇ γραφῇ ἐντυγχάνοντες εἰδέναι ὅπως αὐτοὺς τῆς εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ παρανομίας οὐκ εἰς μακρὸν ἡ ἐκ θεοῦ μετῆλ-
θεν τιμωρία. φέρε δὴ οὖν, τῶν Ἱστοριῶν τὴν πέμπτην τοῦ Ἰω- 6 1
σήπου μετὰ χεῖρας αὖθις ἀναλαβών, τῶν τότε πραχθέντων διέλθε τὴν τραγῳδίαν·

»τοῖς γε μὴν εὐπόροις« φησί »καὶ τὸ μένειν πρὸς ἀπωλείας ἴσον »ἦν· προφάσει γὰρ αὐτομολίας ἀνῃρεῖτό τις διὰ τὴν οὐσίαν. τῷ »λιμῷ δ' ἡ ἀπόνοια τῶν στασιαστῶν συνήκμαζεν, καὶ καθ' ἡμέραν
»ἀμφότερα προσεξεκάετο τὰ δεινά. φανερὸς μέν γε οὐδαμοῦ σῖτος 2
»ἦν, ἐπεισπηδῶντες δὲ διηρεύνων τὰς οἰκίας, ἔπειθ' εὑρόντες μὲν ὡς

1/2 Dan. 9, 27. 12, 11 vgl. Matth. 24, 15 Marc. 13, 14 — **5—8** Ioseph. B. I. 6, 425—428 — **21**—S. 202, 18 Ioseph. B. I. 5, 424—438

ATERBDMΣΛ

1 ὑπὸ M πρὸσ in ὑπὸ corr. D¹ | **4** γραφῆσ D¹ corr. Dʳ > M | **5** ὁ αὐτὸσ BDM αὐτὸσ A *dieser Iosefus* Σ ὁ θαυμαστὸσ TER | **8** ἀναγκαῖον δ' B χρῆν ABM χρὴν E ἐχρῆν TʳRDʳ χρὴ T¹D¹ | **9** δ' οὖν BDM γοῦν AT¹ER γὰρ Tʳ | vor τὸν + περὶ Tʳ | χριστόν τε TERBDM τὸν χριστὸν A χριστόν τε τοῦ θεοῦ ausradirt M *gegen Christus den Sohn Gottes* Σ (*saluatorem suum et salutarem*) *Christum domini* Λ | **13** ς BDMΣER **18** A | δὴ τὰ A δῆτα T¹ERBDM δὲ τὰ Tʳ | **14** nach ἄλλωι + τω Bᶜ | ἐγκεχείρηται TERBD ἐνκεχείρηται M ἐγκεχείρισται A | **15** παραθέσθαι ATᶜERDM ὑποθέσθαι T¹B **17** τοῦ θεοῦ getilgt M in καὶ θῦ corr. Eʳ nicht übersetzt Σ | **18** δὴ > BD **22** αὐτονομίασ M | **23** καὶ > T¹ corr. T¹ | **24** τὰ > B | φανερῶσ BDΛ | γε AT¹BDMΛ γὰρ TᶜER beides Ios HSS

dum id, quod prophetae praedixerant, abominatio desolationis in ipso quondam dei famosissimo conlocata sit templo, utque ad ultimum cuncta ignis populatus sit et flamma consumpserit, si qui plenius nosse vult, historias Ioseppi relegat. nos vero ex his ea tantum, quae ad explana- 5
tionem suscepti operis sufficiunt, adsumemus. in quibus refert, quod ex omni Iudaea populi in die sollemni paschae Hierusolyma velut exitiali quadam manu cogente convenerant, quos tricies centena milia hominum dicit fuisse, iusto scilicet dei iudicio tempore hoc ultionis electo, ut qui in diebus paschae salvatorem suum et salutarem Christum 6
domini cruentis manibus et sacrilegis vocibus violaverant, in ipsis diebus velut in unum carcerem omnis multitudo conclusa feralis poenae exitium, quod merebatur, exciperet.

Praeteribo quae in eos vel gladii caede vel aliis belli machinis ς 7
conlata sunt, explicare; ea tantummodo, quae dirae famis exitio pertulerunt supradicti historiografi sermonibus proferam, quo legentes haec intellegant, quantum piaculi sit audere aliquid in Christum et quam
[VI] gravibus ausa suppliciis expientur. | age itaque quintus Ioseppi Histo- 6 1
riarum liber ponatur in medio, ex quo omnis eorum luctuosa tragoedia pernoscatur.

»Divitibus autem permanere«, inquit, »aut perire unum atque idem »erat. si enim in urbe permansissent, facultatum suarum causa crimine »obiecto, quasi qui de transfugiendo cogitarent, perimebantur. necessitas »vero famis factiosorum extollebat adrogantiam et utrumque simul in»edia cum temeritate crescebat. publice quidem frumentum nusquam 2

NPOF

2 locata s. t. utque (*corr. in* atque) ad u. cuncta *in litura P²* | **5** adsumimus *P* | **6** hierusolimam *NPO* | **9** electos *P* | salutare *P* | **10** domini] ihm (?) *P¹* dominum *P²* | uiolarant *P* | **11** carcerem] *NOF* megarem (*adnotans in margine* id est carcerem) *P interpolans vocabulum Hebraicum* | **13** eos] eis *PF¹* | **14** conlocata *N* | **15** quo] quod *P* | **18** medium *PO²*

›ἀρνησαμένους ᾐκίζοντο, μὴ εὑρόντες δὲ ὡς ἐπιμελέστερον κρύψαντας
›ἐβασάνιζον. τεκμήριον δὲ τοῦ τ' ἔχειν καὶ μή, τὰ σώματα τῶν
›ἀθλίων· ὧν οἱ μὲν ἔτι συνεστῶτες εὐπορεῖν τροφῆς ἐδόκουν, οἱ
›τηκόμενοι δὲ ἤδη παρωδεύοντο, καὶ κτείνειν ἄλογον ἐδόκει τοὺς
›ὑπ' ἐνδείας τεθνηξομένους αὐτίκα. πολλοὶ δὲ λάθρα τὰς κτήσεις 3
›ἑνὸς ἀντικατηλλάξαντο μέτρου, πυρῶν μέν, εἰ πλουσιώτεροι τυγ-
›χάνοιεν ὄντες, οἱ δὲ πενέστεροι κριθῆς· ἔπειτα κατακλείοντες ἑαυ-
›τοὺς εἰς τὰ μυχαίτατα τῶν οἰκιῶν, τινὲς μὲν ὑπ' ἄκρας ἐνδείας
›ἀνέργαστον τὸν σῖτον ἤσθιον, οἳ δ' ἔπεσσον ὡς ἥ τε ἀνάγκη καὶ
›τὸ δέος παρῄνει, καὶ τράπεζα μὲν οὐδαμοῦ παρετίθετο, τοῦ δὲ 4
›πυρὸς ὑφέλκοντες ἔτ' ὠμὰ τὰ σιτία διήρπαζον. ἐλεεινὴ δ' ἦν ἡ
›τροφὴ καὶ δακρύων ἄξιος ἡ θέα, τῶν μὲν δυνατωτέρων πλεονεκ-
›τούντων, τῶν δὲ ἀσθενῶν ὀδυρομένων. πάντων μὲν δὴ παθῶν 5
›ὑπερίσταται λιμός, οὐδὲν δ' οὕτως ἀπόλλυσιν ὡς αἰδώς· τὸ γὰρ
›ἄλλως ἐντροπῆς ἄξιον ἐν τούτῳ καταφρονεῖται. γυναῖκες γοῦν
›ἀνδρῶν καὶ παῖδες πατέρων καί, τὸ οἰκτρότατον, μητέρες νηπίων
›ἐξήρπαζον ἐξ αὐτῶν τῶν στομάτων τὰς τροφάς, καὶ τῶν φιλτάτων
›ἐν χερσὶ μαραινομένων οὐκ ἦν φειδὼ τοὺς τοῦ ζῆν ἀφελέσθαι στα-
›λαγμούς. τοιαῦτα δ' ἐσθίοντες, ὅμως οὐ διελάνθανον, πανταχοῦ 6
›δ' ἐφίσταντο οἱ στασιασταὶ καὶ τούτων ταῖς ἁρπαγαῖς. ὁπότε γὰρ
›κατίδοιεν ἀποκεκλεισμένην οἰκίαν, σημεῖον ἦν τοῦτο τοὺς ἔνδον
›προσφέρεσθαι τροφήν, εὐθέως δ' ἐξαράξαντες τὰς θύρας εἰσεπήδων,
›καὶ μόνον οὐκ ἐκ τῶν φαρύγγων ἀναθλίβοντες τὰς ἀκόλους ἀνέ-
›φερον. ἐτύπτοντο δὲ γέροντες ἀντεχόμενοι τῶν σιτίων, καὶ κόμης 7

ATERBDMΣΛ

3 ἀθλίων TEBDM Ios ἀθλίων ἦν AR | ἐδόκουν τροφῆσ DM | 6 ἀντικατηλλάξαντο ATEM ἀντηλλάξαντο R^cB ἀντιλλάξαντο R^1D beides Ios HSS // ///// (4 Buchst. ausradirt) μέτρον T^1 in μέτρου durch Rasur corr. | 7 εἱ DM
11 ὑφέλκοντες TERD^1M ἐφέλκοντοσ B ἐφέλκοντο D^r ἀφέλκοντες A ὑφέλκοντες ἐφέλκοντες ἐφέλκοντοσ Ios HSS | τὰ δώματα ἔτ' ὠμὰ τὰ D τὰ δώματα M | τὰ σιτία] τὰ ἴδια Λ (*propria uelut furtiva deuorabant*) | ἡ > M | 13 ἀσθενῶν ὀδυρομένων TERBDMΣΛ Ios ἀσθενεστέρων ὠδυρωμένων A | δὴ] οὖν B
14 αἰδῶσ Π *etwas was vernichtet ohne Scham wie er, giebt es nicht* Σ *uerecundiam* Λ αἰδῶ (richtig) und αἰδώς Ios HSS | 16 ἀνδρῶν > B | 17 ἐξ αὐτῶν] ἑαυτῶν B | 20 δ' TERBDM Ios δ' οὖν A | 22 τροφήν ATERDM τροφῆσ B *irgend eine Speise* Σ beides Ios HSS | ἐξαράξαντες RDM ἐξαρράξαντες T^cE ἐξάραντες B εἰσαράξαντες T^1 εἰσαρράξαντεσ A ἐξαράξαντες und ῥήξαντες Ios HSS
θύρας] χεῖρασ B | 23 τὰσ TEBDM Ios τοὺσ AR | 23/24 ἀπέφερον B
24 ἐτύπτοντο δὲ γέροντεσ aus ἔτυπτον γέροντας corr. T^1 | κόμησ AT^1BDMΛ κόμασ T^rER *ausgerissen wurde das Haar* Σ beides Ios HSS

»omnino erat, sed inruentes urbis praedones perscrutabantur domos, et
siquidem invenissent, tamquam de his, qui fefellerant, poenas sumebant,
»si vero non invenissent, nihilominus tamquam eos, qui occultius et
»diligentius absconderint, cruciabant. indicium vero haberi ab eis pa-
»bula capiebant hoc ipso, quod adhuc vivere et subsistere corporibus
»videbantur, tamquam qui profecto iam interissent, nisi absconditos
»uspiam tegerent cibos. si quos sane tabescentes macie vidissent, hos
»cum venia praeteribant, superfluum putantes perimere, quos paulo post
»absumeret fames. multi tamen in occultis omni censu suo mercati 3
»sunt unum metrum, si divites, frumenti, hordei, si inferiores fuerunt,
»et concludentes se in interioribus quibusque penetralibus domus non-
»nulli nec in panes confectas fruges edebant, alii vero, in quantum vel
»necessitas vel metus permitteret, excoquebant. et mensam quidem 4
»nullus expectabat adponi, sed ex ipso semiusta igni rapientes propria
»velut furtiva devorabant. et erat infelicis ipsius cibi spectaculum
»miserabile, cum validiores quique inventa diriperent, inbecillioribus
»vero nihil praeter luctum superaret et lacrimas. et omnium licet acer- 5
»bitates rerum superet fames, nihil tamen ita subruit et subvertit, sicut
»verecundiam. quidquid enim salvis rebus pudore dignum est, id in
»hac necessitate contemnitur. denique et uxores de virorum manibus
»et filii de parentum et, quod est infelicius, matres cibos de parvulorum
»suorum manibus atque ore rapiebant. et cum dulcissimi liberi in
»manibus atque ante ora positi tabescerent, exigua vitae subsidia denti-
»bus ipsis eximere nemo parcebat. verum ne ipsos quidem infelices et 6
»perexiguos sumentes latebant cibos, sed continuo aderat praedonum
»quis et statim, ut clusas cuiuspiam conspexisset fores, indicium crede-
»bat hoc esse, quod intrinsecus positi ederent, et repente despicatis
»foribus praecipites inruebant atque ab ipsis, ut ita dicam, faucibus ex-
»primentes, si quid forte insumptum iam fuerat, revocabant. verbera- 7
»bantur senes, si cibum vindicare temptassent. passis etiam crinibus

NPOF

1 domus *P* | **4** habere *P* | **7** tabescente *N* | **11** penetrabilibus *P*
15 erat *om. N* | **16** mirabile *F* | **17** superaret et] superaret *N* superarat
et P^1 supererat et P^2FO | **18** superat *N* | **23** tabescebant *P* | **24** ne]
nec *PF* | **26** clusas] *N* clausas *PFO* | **27** despicatis] incisis uel disruptis *P*
in margine | **29/30** uerberabant *N* | **30** passis] NO^1F sparsis PO^2

»ἐσπαράσσοντο γυναῖκες συγκαλύπτουσαι τὰ ἐν χερσίν, οὐδέ τις ἦν
»οἶκτος πολιᾶς ἢ νηπίων, ἀλλὰ συνεπαίροντες τὰ παιδία τῶν ψω-
»μῶν ἐκκρεμάμενα κατέσειον εἰς ἔδαφος. τοῖς δὲ φθάσασι τὴν εἰσδρο-
»μὴν αὐτῶν καὶ προκαταπιοῦσιν τὸ ἁρπαγησόμενον ὡς ἀδικηθέντες
»ἦσαν ὠμότεροι. δεινὰς δὲ βασάνων ὁδοὺς ἐπενόουν πρὸς ἔρευναν 8
»τροφῆς, ὀρόβοις μὲν ἐμφράττοντες τοῖς ἀθλίοις τοὺς τῶν αἰδοίων
»πόρους, ῥάβδοις δ' ὀξείαις ἀναπείροντες τὰς ἕδρας· τὰ φρικτὰ δὲ
»καὶ ἀκοαῖς ἔπασχέ τις εἰς ἐξομολόγησιν ἑνὸς ἄρτου καὶ ἵνα μηνύσῃ
»δράκα μίαν κεκρυμμένων ἀλφίτων. οἱ βασανισταὶ δ' οὐδ' ἐπείνων 9
»(καὶ γὰρ ἧττον ἂν ὠμὸν ἦν τὸ μετὰ ἀνάγκης), γυμνάζοντες δὲ τὴν
»ἀπόνοιαν καὶ προπαρασκευάζοντες ἑαυτοῖς εἰς τὰς ἑξῆς ἡμέρας
»ἐφόδια. τοῖς δ' ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων φρουρὰν νύκτωρ ἐξερπύσασιν 10
»ἐπὶ λαχάνων συλλογὴν ἀγρίων καὶ πόας ὑπαντῶντες, ὅτ' ἤδη δια-
»πεφευγέναι τοὺς πολεμίους ἐδόκουν, ἀφήρπαζον τὰ κομισθέντα. καὶ
»πολλάκις ἱκετευόντων καὶ τὸ φρικτότατον ἐπικαλουμένων ὄνομα
»τοῦ θεοῦ μεταδοῦναί τι μέρος αὐτοῖς ὧν κινδυνεύσαντες ἤνεγκαν,
»οὐδ' ὁτιοῦν μετέδοσαν, ἀγαπητὸν δ' ἦν τὸ μὴ καὶ προσαπολέσθαι
»σεσυλημένον«.

τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων 11

»Ἰουδαίοις δὲ μετὰ τῶν ἐξόδων ἀπεκόπη πᾶσα σωτηρίας ἐλπίς,
»καὶ βαθύνας ἑαυτὸν ὁ λιμὸς κατ' οἴκους καὶ γενεὰς τὸν δῆμον ἐπε-
»βόσκετο, καὶ τὰ μὲν τέγη πεπλήρωτο γυναικῶν καὶ βρεφῶν λελυ-
»μένων, οἱ στενωποὶ δὲ γερόντων νεκρῶν, παῖδες δὲ καὶ νεανίαι 12
»διοιδοῦντες ὥσπερ εἴδωλα κατὰ τὰς ἀγορὰς ἀνειλοῦντο καὶ κατέ-
»πιπτον ὅπῃ τινὰ τὸ πάθος καταλαμβάνοι. θάπτειν δὲ τοὺς προσή-
»κοντας οὔτε ἴσχυον οἱ κάμνοντες καὶ τὸ διευτονοῦν ὤκνει διά τε
»τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν καὶ τὸ κατὰ σφᾶς ἄδηλον· πολλοὶ γοῦν

20—S. 204, 19 Ioseph. B. I. 5, 512—519

ATERBDMΣΛ

1 χερσίν χερ aus δον corr. A¹ | **2** παιδία TERBDM Ios νήπια A | **3** ἐγκρεμάμενα T¹ corr. TᶜTr | **6** ἄθλοισ T¹ corr. Tᶜ | τοὺσ TERBDM Ios > A | **9** μίαν > M | κεκρυμμένων Π > ΣΛ κεκρυμμένην und κεκρυμμένων und > Ios HSS | οὐδ' BDMΣΛ οὐκ AER Ios οὐκ auf Ras. Tᶜ | **10** γὰρ ἧττον ἂν ERBDM Ios γὰρ ἧττον ἂν aus [?]ριττὸν ἂν corr. Tᶜ γὰρ ἂν ἧττον A ἂν nicht übersetzt Σ | **11** προπαρασκευάζοντες ARBDM Ios HSS προκατασκευάζοντεσ TE, Ios schrieb προπαρεσκευάζοντο | **13** συλλοχὴν M | **17** καὶ τὸ μὴ DM **18** σεσυλημένοισ Tr | **19** τούτοισ TERBDM τούτοισ δὲ AΛ | **26/27** τε τὸ ATᶜER τε T¹BDM τε und τὸ Ios HSS | **27** γὰρ Tr

mulieres trahebantur occultare nitentes, si quid forte deprehensum
»fuisset in manibus. nulla senibus pro canitie reverentia, nulla erga
»parvulos miseratio, sed in exiguo panis fragmento parvulos inhaerentes
»et ex ipso, cui inhaeserant, suspensos elidebant in terram. in eum
»vero, qui raptores cibo praevenisset absumpto, crudelius saeviebant et
»excogitabant dira supplicia, obturantes infelicibus naturales digestionum 8
»meatus. aliis vero praeacutas sudes per eadem verenda adigentes,
»horresco quae gesta sunt referens, ad confessionem per haec unius
»panis aut cyathi farinae miseros perurgebant. nam ipsi tortores nec 9
»patiebantur famem: esset enim quodammodo tolerabilius, si haec con-
»pulsi inedia facere viderentur, sed ut vel praepararent sibi in posterum
»cibos, vel ut crudelitas exercitio convalesceret. in his etiam, si qui 10
»forte furtim per stationes hostium pro colligendis herbis erepsissent,
»occurrentes eis, qui se hostium manus effugisse gauderent, diripiebant
»quidquid adtulerant. supplicantibus autem et terribile quondam sibi
»nomen dei invocantibus, ut vel partem aliquam ex his, quae cum mortis
»periculo quaesierant, indulgerent, nihil prorsus praebebant. sed et hoc
»beneficii loco cesserat, si comprehensum vivum licuisset evadere«.

His autem post aliquanta adiungit dicens: 11

»Iudaeis vero cum egressu urbis omnis pariter spes excludebatur
»salutis, et invalescens acerbitas famis domos simul et familias gen-
»temque vastabat, ita ut in penetralibus strata iacerent mulierum par-
»vulorumque cadavera, per plateas vero infelicium senum corpora fame
»magis quam aetate consumpta. iuvenes vero atque omnis aetas ro- 12
»bustior velut simulacra quaedam in viis et egressibus oberrabant, cor-
»ruentes quocumque loci gressum subruisset inedia. sepelire autem
»cadavera proximorum nec defunctorum multitudo nec virium debilitas
»permittebat, simul et pro suae unusquisque vitae incerto. denique ali-

NPOF

15 quondam] *NF* quoddam *PO* | 21 domus *NP* | 22 strati *N* |
25 egressibus] in egr. *P*

›τοῖς ὑπ' αὐτῶν θαπτομένοις ἐπαπέθνῃσκον. πολλοὶ δ' ἐπὶ τὰς
›θήκας, πρὶν ἐπιστῆναι τὸ χρεών, προῆλθον. οὔτε δὲ θρῆνος ἐν 13
›ταῖς συμφοραῖς οὔτε ὀλοφυρμὸς ἦν, ἀλλ' ὁ λιμὸς ἤλεγχε τὰ πάθη,
›ξηροῖς δὲ τοῖς ὄμμασιν οἱ δυσθανατοῦντες ἐθεώρουν τοὺς φθάσαν-
›τας ἀναπαύσασθαι, βαθεῖα δὲ τὴν πόλιν περιεῖχεν σιγὴ καὶ νὺξ θα-
›νάτου γέμουσα. καὶ τούτων οἱ λῃσταὶ χαλεπώτεροι. τυμβωρυχοῦν- 14
›τες γοῦν τὰς οἰκίας, ἐσύλων τοὺς νεκρούς, καὶ τὰ καλύμματα τῶν
›σωμάτων περισπῶντες, μετὰ γέλωτος ἐξῄεσαν, τάς τε ἀκμὰς τῶν
›ξιφῶν ἐδοκίμαζον ἐν τοῖς πτώμασιν, καί τινας τῶν ἐρριμμένων ἔτι
›ζῶντας διήλαυνον ἐπὶ πείρᾳ τοῦ σιδήρου, τοὺς δ' ἱκετεύοντας
›χρῆσαι σφίσιν δεξιὰν καὶ ξίφος, τῷ λιμῷ κατέλιπον ὑπερηφανοῦντες.
›καὶ τῶν ἐκπνεόντων ἕκαστος ἀτενὲς εἰς τὸν ναὸν ἀφεώρα, τοὺς
›στασιαστὰς ζῶντας ἀπολιπών. οἳ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ δη- 15
›μοσίου θησαυροῦ τοὺς νεκροὺς θάπτειν ἐκέλευον, τὴν ὀσμὴν οὐ φέ-
›ροντες· ἔπειθ' ὡς οὐ διήρκουν, ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐρρίπτουν εἰς τὰς
›φάραγγας. περιιὼν δὲ ταύτας ὁ Τίτος ὡς ἐθεάσατο πεπλησμένας
›τῶν νεκρῶν καὶ βαθὺν ἰχῶρα μυδώντων τὸν ὑπορρέοντα τῶν σω-
›μάτων, ἐστέναξέν τε καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας κατεμαρτύρατο τὸν
›θεόν, ὡς οὐκ εἴη τὸ ἔργον αὐτοῦ‹.

τούτοις ἐπειπών τινα μεταξὺ ἐπιφέρει λέγων· 16

›οὐκ ἂν ὑποστειλαίμην εἰπεῖν ἅ μοι κελεύει τὸ πάθος· οἶμαι Ῥω-
›μαίων βραδυνάντων ἐπὶ τοὺς ἀλιτηρίους, ἢ καταποθῆναι ἂν ὑπὸ
›χάσματος ἢ κατακλυσθῆναι τὴν πόλιν ἢ τοὺς τῆς Σοδομηνῆς μετα-

21—S. 206, 2 Ioseph. B. I. 5, 566

ATERBDMΣΛ

4 *ὄμμασιν* $AT^1BDMΣΛ$ *ὄμμασι καὶ σεσηπόσι τοῖσ στόμασιν* T^cER *σεσηπόσι* in *σεσηρόσι* corr. T^{c2} letzteres beides Ios HSS | *δυσθανατοῦντεσ* AM *δυσθανοῦντεσ* T^cBD *δυσθανατῶντεσ* ER *δυσθανῶντες* T^1 *δυσθανατοῦντεσ δυσθανατῶντεσ δεσθανῶντεσ* Ios HSS | *ἐθεώρουν* BDM *ἐφεώρων* AT^1R *ἐφεώρων* (θ übergeschrieben) T^c *ἐθεώρων* E *ἐφεώρων ἐφεώρουν ἐθεώρων* Ios HSS | **7** *καλύμματα* AT^1BDM *κατακαλύμματα* T^cER beides Ios HSS | **8** *ἀκμὰσ* $AT^1BDMΣΛ$ *αἰχμὰσ* ER *γρ αἰχμὰσ* T^{cm} beides Ios HSS | **10** *πείραι* AT^cERM Ios *πείραν* T^1D *πεῖραν* B **11** *κατέλειπον* $E^rR^1BD^1$ corr. R^cD^r | **12** *ἐμπνεόντων* B | *ἀτενὲσ* ATERBΛ *ἀτενίσασ* DM Ios HSS | *ναὸν* ABDM *νεὼν* TER | *ἀφεώρα* BDM Ios *ἐφεώρα* ATER | **17** *μυδώντων τὸν ὑπορρέοντα* ATERBD Ios *τὸν* getilgt E *τὸν ὑπορρέοντα μυδώντων* M | **21** *ὑποστειλαίμην* auf Ras. T^c | **22** *βραδυνόντων* R Ios HSS | **23** *κατακαυθῆναι* BD

»quanti supra eos quos sepeliebant animas emisere, multi etiam dum
»prosecuntur funera, priusquam ad sepulchrum veniretur, efflabant. sed 13
»nec planctus ex more defunctis exhibebatur aut luctus, quia hoc sibi
»totum vindicaverat fames. sed nec ariditas inediae umorem cuiquam
»reliquerat lacrimarum. obsederant civitatem profunda silentia et nox
»plena mortis cuncta contexerat. quibus malis omnibus graviores soli
»vigebant praedones, qui ne sepulchra quidem diripere et spoliare ca- 14
»davera inlicitum ducebant, non tam praedam petentes, quam scelus
»inrisione cumulantes et aciem gladiorum suorum in cadaverum ob-
»truncatione probantes. interdum etiam in nonnullos adhuc spirantes
»mucro examinandus agebatur. quod alii semineces cum viderent, suppli-
»ces dexteras protendebant, ut in se quoque beneficii loco converterent
»scelus, quo scilicet cruciatibus famis velocius absolverentur. sed novo
»crudelitatis genere necem, quam sponte inferebant, si rogarentur, nega-
»bant; cum tamen unusquisque deficientium cum gemitu oculos retor-
»queret ad templum, non de morte propria dolens, sed de inpunitate
»praedonum, quos superstites relinquebat. et primo quidem sumptu 15
»publico sepeliri mortuos iusserant foetoris intolerantia. ut vero omnem
»sumptum coepit vincere multitudo morientium, de muro cadavera prae-
»cipitabant. at cum Titus circumiens pervidisset repletos mortuorum
»cadaveribus vallos et humani corporis tabo patriam terram rigari, cum
»ingenti gemitu elevatis ad caelum manibus deum invocat testem hoc
»suum opus non esse«.

Et post aliquanta iterum talia quaedam prosequitur: 16

»Non cunctabor«, inquit, »proferre quod sentio. arbitror enim, quod »etiam si adversum impios cives Romanorum paulisper arma cessassent, »aut hiatu terrae aut aquae diluvio aut Sodomitanis ignibus et fulminibus »caelitus tortis supplicium civitas dependisset, quae multo infaustiorem

NPOF

18 sepelire P^1 | 21 rogari *N*

»λαβεῖν κεραυνούς· πολὺ γὰρ τῶν ταῦτα παθόντων ἤνεγκεν γενεὰν
»ἀθεωτέραν· τῇ γοῦν τούτων ἀπονοίᾳ πᾶς ὁ λαὸς συναπώλετο«.

καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ δὲ βιβλίῳ οὕτως γράφει 17

»τῶν δ' ὑπὸ τοῦ λιμοῦ φθειρομένων κατὰ τὴν πόλιν ἄπειρον
»μὲν ἔπιπτε τὸ πλῆθος, ἀδιήγητα δὲ συνέβαινεν τὰ πάθη. καθ'
»ἑκάστην γὰρ οἰκίαν, εἴ που τροφῆς παραφανείη σκιά, πόλεμος ἦν.
»καὶ διὰ χειρῶν ἐχώρουν οἱ φίλτατοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξαρπάζοντες
»τὰ ταλαίπωρα τῆς ψυχῆς ἐφόδια. πίστις δ' ἀπορίας οὐδὲ τοῖς θνή-
»σκουσιν ἦν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμπνέοντας οἱ λῃσταὶ διηρεύνων, μή τις 18
»ὑπὸ κόλπον ἔχων τροφήν, σκήπτοιτο τὸν θάνατον αὐτῷ. οἱ δ'
»ὑπ' ἐνδείας κεχηνότες ὥσπερ λυσσῶντες κύνες ἐσφάλλοντο καὶ παρε-
»φέροντο ταῖς τε θύραις ἐνσειόμενοι μεθυόντων τρόπον καὶ ὑπ'
»ἀμηχανίας τοὺς αὐτοὺς οἴκους εἰσεπήδων δὶς ἢ τρὶς ὥρᾳ μιᾷ.
»πάντα δ' ὑπ' ὀδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὰ μηδὲ τοῖς ῥυπαρω- 19
»τάτοις τῶν ἀλόγων ζῴων πρόσφορα συλλέγοντες ἐσθίειν ὑπέφερον.
»ζωστήρων γοῦν καὶ ὑποδημάτων τὸ τελευταῖον οὐκ ἀπέσχοντο καὶ
»τὰ δέρματα τῶν θυρεῶν ἀποδέροντες ἐμασῶντο, τροφὴ δ' ἦν καὶ
»χόρτου τισὶν παλαιοῦ σπαράγματα· τὰς γὰρ ἶνας ἔνιοι συλλέγοντες,
»ἐλάχιστον σταθμὸν ἐπώλουν Ἀττικῶν τεσσάρων. καὶ τί δεῖ τὴν 20
»ἐπ' ἀψύχοις ἀναίδειαν τοῦ λιμοῦ λέγειν; εἶμι γὰρ αὐτοῦ δηλώσων
»ἔργον ὁποῖον μήτε παρ' Ἕλλησιν μήτε παρὰ βαρβάροις ἱστόρηται,
»φρικτὸν μὲν εἰπεῖν, ἄπιστον δ' ἀκοῦσαι. καὶ ἔγωγε, μὴ δόξαιμι
»τερατεύεσθαι τοῖς αὖθις ἀνθρώποις, κἂν παρέλιπον τὴν συμφορὰν
»ἡδέως, εἰ μὴ τῶν κατ' ἐμαυτὸν εἶχον ἀπείρους μάρτυρας· ἄλλως
»τε καὶ ψυχρὰν ἂν καταθείμην τῇ πατρίδι χάριν, καθυφέμενος

4—S. 210, 12 Ioseph. B. I. 6, 193—213

ATERBDMΣΛ

1 *τοιαῦτα* Tr | **4** *τοῦ* + Tr, von Tc nichts zu erkennen | **5** *ἔπιπτε τὸ* TrERB *ἔπιπτεν τὸ* A *ἐπίπτετο* T1M *ἔπιπτε* D *ἔπιπτε τὸ* und *ἔπιπτε* Ios HSS **9** *ἐμπνέοντασ* AT1BDM *ἐκπνέοντασ* TcERΣΛ (richtig) beides Ios HSS **10** *ἔχοι* und nach *σκήπτοιτο* + *δὲ* Tr | **11** *ἐσφάλλοντο* AB Ios *ἐσφάλοντο* T1D1 *ἐφήλλοντο* TERM *ἐφάλοντο* D durch Rasur, *kreisten umher* Σ | **12** *τε* > D1M, Σ wie es scheint, corr. Dc | *οὐραῖσ* B, D1 auf Rasur | **13** *τοὺσ* T1TrBDM *εἰσ τοὺσ* AER Correctur in T getilgt, beides Ios HSS | *εἰσπηδῶντεσ* (richtig) und *εἰσεπήδων* Ios HSS | **14** *μηδὲ τοῖς*] *μηδ' ὡσ* B | **16** *οὐ κατέσχοντο* Tc | **17** *θυρῶν* Λ | **18** *ἶνας* > A1 corr. A1 | **25** *καταθείμην* ERBΛ *κατεθέμην* ATr *κατατεθείμην* DM von T1 nichts zu erkennen *καταθείμην* und *κατεθέμην* Ios HSS

»illis, qui haec perpessi sunt, et nequiorem virorum praesentem hanc »protulisset aetatem, pro quibus omnis gens pariter mereretur extingui«.

Sed et in sexto libro de eisdem talia scribit: 17

»Et eorum«, inquit, »qui per totam civitatem famis inedia conrumpe-
»bantur, multitudo innumerabilis erat, quorum nec explicari miseria
»potest. per singulas namque domos, sicubi fuisset aliquid cibi repertum,
»bella continuo et caedes inter caros ipsosque parentes ac liberos nasce-
»bantur, dum non solum e manibus, sed ex ipsis etiam faucibus invicem
»cibum rapere certabant. fides autem nec mortuis erat, sed et ipsi, cum 18
»iam spiritum exhalarent, perscrutabantur a praedonibus, ne cui forte
»intra gremium cibi aliquid resedisset. alii autem per inediam hiantes
»velut rabidi canes huc atque illuc ferebantur, et quasi insania quadam
»exagitati in easdem domos sub momento temporis iterum ac saepius
»inruebant. omnia tamen necessitas vertebat in cibum, etiam illa, quae 19
»ne mutis quidem animalibus edere usus fuit. ad ultimum ne loris
»quidem vel cingulis aut ipsis etiam calciamentis abstinuerunt. porta-
»rum quoque indumenta detrahentes conficienda dentibus ingerebant.
»nonnulli et faeni veteris festucas edebant. sed et de quisquiliis unde-
»unde collectis parvissimum pondus dragmis quattuor distrahebant.
»sed quid opus est per haec pondus famis illius explicare, cum gestum 20
»sit ibi facinus, quod neque apud Graecos neque apud barbaros ullus
»accepit auditus, horrendum quidem dictu, auditu vero incredibile.
»equidem libenter tam immane facinus siluissem, ne quis me crederet
»monstruosa narrare, nisi multos memoriae nostrae viros testes commissi
»sceleris habuissem. porro vero nec aliquid in hoc patriae praestare
»me arbitror, si subtraham eorum malorum verba, quorum pertulit

NPOF

2 omnia] et omnis *PO*[2]*F* | **6** domus *NP* | **13** domus *NP* | **18** ueteri *N* ueteres *P* | fistucas *P* | **18/19** unde unde] *NOF*[1] unde *PF*[2] **21** barbarus ullos *N* | **22** auditur *N* | **25** in *om.* *P*[a]

»τὸν λόγον ὧν πέπονθε τὰ ἔργα. γυνὴ τῶν ὑπὲρ Ἰορδάνην κατοι- 21
»κούντων, Μαρία τοὔνομα, πατρὸς Ἐλεαζάρου, κώμης Βαθεζώρ (ση-
»μαίνει δὲ τοῦτο οἶκος ὑσσώπου), διὰ γένος καὶ πλοῦτον ἐπίσημος,
»μετὰ τοῦ λοιποῦ πλήθους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καταφυγοῦσα συνε-
»πολιορκεῖτο. ταύτης τὴν μὲν ἄλλην κτῆσιν οἱ τύραννοι διήρπασαν, 22
»ὅσην ἐκ τῆς Περαίας ἀνασκευασαμένη μετήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν, τὰ
»δὲ λείψανα τῶν κειμηλίων κἂν εἴ τι τροφῆς ἐπινοηθείη, καθ' ἡμέραν
»εἰσπηδῶντες ἥρπαζον οἱ δορυφόροι. δεινὴ δὲ τὸ γύναιον ἀγανά-
»κτησις εἰσῄει, καὶ πολλάκις λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη τοὺς ἅρ-
»παγας ἐφ' ἑαυτὴν ἠρέθιζεν. ὡς δ' οὔτε παροξυνόμενός τις οὔτ' 23
»ἐλεῶν αὐτὴν ἀνῄρει καὶ τὸ μὲν εὑρεῖν τι σιτίον ἄλλοις ἐκοπία,
»πανταχόθεν δ' ἄπορον ἦν ἤδη καὶ τὸ εὑρεῖν, ὁ λιμὸς δὲ διὰ σπλάγ-
»χνων καὶ μυελῶν ἐχώρει καὶ τοῦ λιμοῦ μᾶλλον ἐξέκαιον οἱ θυμοί,
»σύμβουλον λαβοῦσα τὴν ὀργὴν μετὰ τῆς ἀνάγκης, ἐπὶ τὴν φύσιν
»ἐχώρει, καὶ τὸ τέκνον, ἦν δ' αὐτῇ παῖς ὑπομάστιος, ἁρπασαμένη,
»»βρέφος«, εἶπεν, »ἄθλιον, ἐν πολέμῳ καὶ λιμῷ καὶ στάσει, τίνι σε 24
»τηρῶ; τὰ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις δουλεία κἂν ζήσωμεν ἐπ' αὐτούς,
»φθάνει δὲ καὶ δουλείαν ὁ λιμός, οἱ στασιασταὶ δὲ ἀμφοτέρων χαλε-
»πώτεροι. ἴθι, γενοῦ μοι τροφὴ καὶ τοῖς στασιασταῖς ἐρινὺς καὶ τῷ
»βίῳ μῦθος, ὁ μόνος ἐλλείπων ταῖς Ἰουδαίων συμφοραῖς«. καὶ ταῦθ' 25
»ἅμα λέγουσα κτείνει τὸν υἱόν, ἔπειτ' ὀπτήσασα, τὸ μὲν ἥμισυ κατ-
»εσθίει, τὸ δὲ λοιπὸν κατακαλύψασα ἐφύλαττεν. εὐθέως δ' οἱ
»στασιασταὶ παρῆσαν καὶ τῆς ἀθεμίτου κνίσης σπάσαντες, ἠπείλουν,
»εἰ μὴ δείξειεν τὸ παρασκευασθέν, ἀποσφάξειν αὐτὴν εὐθέως· ἡ δὲ
»καὶ μοῖραν αὐτοῖς εἰποῦσα καλὴν τετηρηκέναι, τὰ λείψανα τοῦ

ATERBDMΣΛ

1 *τῶν λόγων* A corr. A^1 | *ὧν* $AT^1BDMΛ$ *οὗ* T^cER beides Ios HSS *ἰορδάνην* T^1BDM *τὸν ἰορδάνην* AT^cE Ios *τῶν ἰορδάνην* R | **1/2** *οἰκούντων* B^1 corr. B^c | **2** *ἐλιαζάρου* B | *βαθεζώρ* AT^1BDM בית אזוב Σ *βαθεχώρ* T^cER *bethezob* Λ *βηθεζουβᾶ βαθεχώρ βαθαχώρ βεθεζώρ βαθεζώρ* Ios HSS | **3** *ἐπί-σημον* E^cR^1 corr. R^c *ἐπίσημοσ* und *ἐπίσημον* Ios HSS | **7** *καὶ* M *κἂν* und *καὶ* Ios HSS | **8** *δὲ*] *δέ τισ* B | **12** *ὁ* T durch Rasur, ERBDM Ios *καὶ ὁ* AT^1 **13** *καὶ*[1]] *τε καὶ* BD | *ἐξέκαιον* TERBDMΛ Ios *ἐξεκαίοντο* AΣ | **14** *ὀργὴν* $T^cERBΛ$ Ios *ὁρμὴν* $AT^1DMΣ$ | **15** *ὑπομάστιοσ* T^cERB^rD *ὑπομάσθιοσ* AT^1M *ὑπομάστιον* B^1 | **17** *τηρῶ* AT^1BDM *τηρήσω* $T^cERΛ$ beides Ios HSS | *ζῶμεν* M | *ἐπ' αὐτούσ* T^1ER, B^1 corr., D Ios *ἐπ' αὐτοῖσ* $AT^{cm}B^1$ > MΣΛ | **18** *τὴν δουλείαν* T^r | **20** *ἐπιλειπὼν* T^1 corr. T^c | **24** *ἀποσφάξειεν* T^1 corr. T^r *ἀπο-σφάξειαν* T^cE^1 corr. E durch Rasur, *ἀποσφάξειν* ν auf Rasur R | *αὐτὴν* > D^1 *εὐθέωσ αὐτὴν* D^{cm} | *ἡ δὲ*] *εἰ δὲ* T^1 corr. T^r *ἤδη* B *εὐθέως ἤδε* Σ

»facta. mulier quaedam ex his, quae ultra Iordanis alveum conmanebant, 21
»Maria nomine Eleazari filia de vico Bethezob, quod interpretatur domus
»hysopi, genere et facultatibus nobilis cum reliqua multitudine, quae
»confluxerat, Hierusolymis reperta, communem cum omnibus obsidionis
»casum ferebat. huius reliquas quidem facultates, quas domo in urbem 22
»convexerat, tyranni invasere. si quid vero reliquiarum ex magnis opibus
»fuerat, quibus victum cottidianum pertenuem duceret, inruentes per
»momenta praedonum satellites rapiebant. pro quibus ingens mulierem
»velut insania iam quaedam ex indignatione fatigabat, ita ut interdum
»praedones maledictis in necem sui et conviciis instigaret. verum cum
»neque inritatus quisquam neque miseratus eam perimeret et si quid 23
»forte cibi fuisset ab ea quaesitum, id aliis quaereretur nec iam usquam
»repperiendi copia fieret, fames autem dira visceribus ipsis insisteret ac
»medullis et ad furorem iam perurgeret inedia, fame et ira pessimis usa
»consultoribus contra ipsa iam armatur iura naturae. erat namque ei
»sub uberibus parvulus filius: hunc ante oculos ferens: »infelicis«, inquit, 24
»»matris o infelicior fili, in bello, fame et direptione praedonum cui te
»reservabo? nam, etsi vita sperari posset, iugo Romanae servitutis ur-
»gemur. sed nunc ipsam etiam servitutem praevenit fames, praedones
»vero utraque vi graviores perurgent. veni ergo nunc, o mi nate, esto
»matri cibus, praedonibus furor, saeculis fabula, quae sola deerat cladi-
»bus Iudaeorum«. et haec cum dixisset, simul filium iugulat, tum deinde 25
»igni superpositum torret et medium quidem consumit, medium vero
»servat obtectum. et ecce confestim praedones inruunt obustae carnis
»nidore concepto, mortem minantur, nisi sine mora cibos, quos paratos
»senserant, demonstraret. tum illa: »equidem partem«, inquit, »vobis opti-
»mam reservavi«. et continuo quae superfuerant membra retexit infantis.

NPOF

1 qui *P* | con(*vel* m)manebat *NPF* | 2 bethaczob *P* betaczob *O* bethezop *F* bethaczaeb *N* | 5 domum *N* e domo *P*² | 9 insaniam *P*¹ 13 famis *P* | 15 ipsam *P*¹ | 18 possit *P* | 19 nunc *om.* *P*² | 21/22 cladibus] gladius *N*

›τέκνου διεκάλυψεν. τοὺς δ' εὐθέως φρίκη καὶ φρενῶν ἔκστασις 26
›ᾔρει. καὶ παρὰ τὴν ὄψιν ἐπεπήγεσαν. ἡ δ', »ἐμόν«, ἔφη, »τοῦτο
›τὸ τέκνον γνήσιον, καὶ τὸ ἔργον ἐμόν. φάγετε, καὶ γὰρ ἐγὼ βέ-
›βρωκα· μὴ γένησθε μήτε μαλακώτεροι γυναικὸς μήτε συμπαθέστεροι
›μητρός. εἰ δ' ὑμεῖς εὐσεβεῖς καὶ τὴν ἐμὴν ἀποστρέφεσθε θυσίαν,
›ἐγὼ μὲν ὑμῖν βέβρωκα, καὶ τὸ λοιπὸν δ' ἐμοὶ μεινάτω«. μετὰ ταῦθ' 27
›οἳ μὲν τρέμοντες ἐξῄεσαν, πρὸς ἓν τοῦτο δειλοὶ καὶ μόλις ταύτης
›τῆς τροφῆς τῇ μητρὶ παραχωρήσαντες, ἀνεπλήσθη δ' εὐθέως ὅλη
›τοῦ μύσους ἡ πόλις, καὶ πρὸ ὀμμάτων ἕκαστος τὸ πάθος λαμβάνων
›ὡς παρ' αὐτῷ τολμηθέν, ἔφριττεν. σπουδὴ δὲ τῶν λιμωττόντων 28
›ἐπὶ τὸν θάνατον ἦν καὶ μακαρισμὸς τῶν φθασάντων πρὶν ἀκοῦσαι
›καὶ θεάσασθαι κακὰ τηλικαῦτα‹.

Τοιαῦτα τῆς Ἰουδαίων εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ παρανομίας Z
τε καὶ δυσσεβείας τἀπίχειρα, παραθεῖναι δ' αὐτοῖς ἄξιον καὶ τὴν 7 1
ἀψευδῆ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρόρρησιν, δι' ἧς αὐτὰ ταῦτα δηλοῖ
ὧδέ πως προφητεύων ›οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ
›ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· προσεύχεσθε
›δὲ ἵνα μὴ γένηται ὑμῶν ἡ φυγὴ χειμῶνος μηδὲ σαββάτῳ.
›ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς
›κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδὲ μὴ γένηται‹. συναγαγὼν δὲ 2
πάντα τὸν τῶν ἀνῃρημένων ἀριθμὸν ὁ συγγραφεὺς λιμῷ καὶ ξίφει
μυριάδας ἑκατὸν καὶ δέκα διαφθαρῆναί φησιν, τοὺς δὲ λοιποὺς
στασιώδεις καὶ λῃστρικούς, ὑπ' ἀλλήλων μετὰ τὴν ἅλωσιν

16—20 Matth. 24, 19—21 — **21**—S. 212, 9 Ioseph. B. I. 6, 420. 417. 418. 420. 435

A T E R B D M Σ Λ

1 *διεκάλυψεν* TEBDM *διεκάλυψε* R *διανεκάλυψεν* A *διεκάλυψεν* und *ἀπεκάλυψεν* Ios HSS *ἀνεκάλυψεν* Zonaras | **3** *τὸ τέκνον* ATERD¹M *τέκνον* B, D durch Rasur corr., beides Ios HSS | **8** *τῇ μητρὶ παραχωρήσαντες* BDM Ios *παραχωρήσαντες τῇ μητρί* ATER | **9** *λαμβάνων* TERBD Ios *ἀναλαμβάνων* AM **10** *ὡσ παρ' αὐτῷ* T¹ERBD *ὥσπερ αὐτῷ* M *ὡσ παρ' αὐτοῦ* ATʳ *wie wenn er es gethan hätte* Σ *tamquam si ipse id perpetrasset* Λ *ὥσπερ αὐτῷ* und *ὡσ παρ' αὐτῷ* Ios HSS | *τολμηθὲν* T¹BDMΣΛ *καινοτομηθὲν* ER *γρ καινοτομηθὲν* Tᵉᵐ *τολμηθὲν δεινῶσ* A *τολμηθὲν* und *καινοτομηθὲν* Ios HSS | **13** *τὸν θ̅ν̅* Eʳ *καὶ θ̅ν̅* Bʳ *dei* und *deum* Λ HSS | **14** *ἄξιον καὶ* M *ἄξιον* A *es geziemt sich aber* Σ *dignum autem est* Λ *ὅτι καὶ ἄξιον* TERBD | **18** *ὑμῶν ἡ φυγὴ* BDM *ἡ φυγὴ ὑμῶν* ATER | *σαββάτου* Tʳ

›at illos repente ingens horror invasit et inmanes quamvis animi deri- 26
›guere, vox faucibus interclusa est. illa vero truci vultu et ipsis iam
›praedonibus truculentior: »meus«, inquit, »hic filius, meus est partus, et
›facinus meum est. edite, nam et ego prior comedi quae genui. nolite
›effici aut matre religiosiores aut femina molliores. quod si vos pietas
›vincit et execramini cibos meos, ego, quae iam talibus pasta sum,
›ego his iterum pascar«. post haec illi territi trementesque discedunt, 27
›qui hunc solum ex omnibus facultatibus miserae matri reliquerant
›cibum. repleta est autem confestim universa civitas nefarii sceleris
›nuntio, et unusquisque ante oculos facinus, quod perpetratum fuerat,
›adducens, tamquam si ipse id perpetrasset, horrebat. omnes autem, 28
›quos famis necessitas perurgebat, festinabant magis ad mortem, beatos
›dicentes eos, quibus contigit interisse, priusquam talium malorum
›pollucrentur auditu‹.

Hactenus Ioseppus.

[VII] Igitur Iudaeos pro his, quae in Christum dei conmisere, piaculis Z
talis consecuta est poena. dignum autem est huic historiae adhibere 7 1
dominicas voces, quibus ipse salvator talia secutura esse praedicit:
›vae autem‹, ait, ›praegnantibus et nutrientibus vel lactanti-
›bus in illis diebus. orate autem, ut non fiat fuga vestra
›hieme vel sabbato. erit enim tunc tribulatio magna, qualis
›non fuit ab initio saeculi usque nunc neque erit‹. colligens 2
autem supradictus historiografus omnem numerum peremptorum vel
fame vel ferro undecies centena milia designavit, ceteros vero latrones

NPOF

5 feminae P^1 | **11** id] hoc *PF* | **16** dei] *NPO* deum *F* | **18** praedicit] *NF* praedixit *PO* | **19** uel] *NO* neque *PF*

*ἐνδεικνυμένους, ἀνῃρῆσθαι, τῶν δὲ νέων τοὺς ὑψηλοτάτους καὶ
κάλλει σώματος διαφέροντας τετηρῆσθαι θριάμβῳ. τοῦ δὲ λοιποῦ
πλήθους τοὺς ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα ἔτη δεσμίους εἰς τὰ κατ᾽ Αἴγυπτον
ἔργα παραπεμφθῆναι. πλείους δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας διανενεμῆσθαι
φθαρησομένους ἐν τοῖς θεάτροις σιδήρῳ καὶ θηρίοις. τοὺς δ᾽ ἐντὸς
ἑπτακαίδεκα ἐτῶν αἰχμαλώτους ἀχθέντας διαπεπρᾶσθαι. τούτων δὲ
μόνων τὸν ἀριθμὸν εἰς ἐννέα μυριάδας ἀνδρῶν συναχθῆναι. ταῦτα* 3
*δὲ τοῦτον ἐπράχθη τὸν τρόπον δευτέρῳ τῆς Οὐεσπασιανοῦ βασι-
λείας ἔτει ἀκολούθως ταῖς προγνωστικαῖς τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προρρήσεσιν, θείᾳ δυνάμει ὥσπερ ἤδη παρόντα
προεορακότος αὐτὰ ἐπιδακρύσαντός τε καὶ ἀποκλαυσαμένου κατὰ τὴν
τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν γραφήν, οἳ καὶ αὐτὰς αὐτοῦ παρατέθειν-
ται τὰς λέξεις, τοτὲ μὲν φήσαντος ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ
›εἰ ἔγνως καί γε σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην* 4
*›σου· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου· ὅτι ἥξουσιν ἡμέ-
›ραι ἐπὶ σέ, καὶ περιβαλοῦσίν σοι οἱ ἐχθροί σου χάρακα, καὶ
›περικυκλώσουσίν σε, καὶ συνέξουσίν σε πάντοθεν, καὶ
›ἐδαφιοῦσίν σε καὶ τὰ τέκνα σου‹, τοτὲ δὲ ὡς περὶ τοῦ λαοῦ* 5
*›ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ
›τούτῳ· καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας καὶ αἰχμαλω-
›τισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται
›πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρις οὗ πληρωθῶσιν καιροὶ
›ἐθνῶν‹. καὶ πάλιν ›ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρα-*

14—18 Luc. 19, 42—44 — **19—23** Luc. 21, 23. 24 — **23**—S. 214, 2 Luc. 21, 20

ATERBDMΣΛ

1 *ἐνδεικνύμενος* Λ | **4** *ἐπαρχίουσ* M | **10** *παρόντα* > D + D^{rm} *παρόντων* R | **11** *ἐπικλαυσαμένου* T^{1} corr. T^{c} | **12** *εὐαγγελιστῶν* T^{c}ERBDM *εὐαγγελίων* AT^{1}Λ | *οἳ* TERBDM *ἐν ᾗ* A | *ταύτασ* M | **14** *καί γε σύ* ΠΛ *σὺ καί γε* oder *καί γε* Σ [= 𝔖] *καὶ σὺ καί γε* und *καί γε σὺ* theoph^{gr} p. 129 *σὺ καί γε* oder *καί γε* an beiden Stellen theoph^{syr} 4, 19 | **15** *σου*^{1} TERB, D^{1} corr., Σ [= 𝔖] theoph$^{gr\,syr}$ *σοι* AD^{1}MΛ theoph^{gr} an der zweiten Stelle **16/17** *περιβαλοῦσίν — περικυκλώσουσίν σε* ΠΛ *es werden dich umzingeln deine Feinde* Σ [= 𝔖] *περικυκλώσουσίν σε οἱ ἐχθροί σου* theoph^{gr} *περιβαλοῦσίν σε οἱ ἐχθροί σου καὶ περικυκλώσουσίν σε* theoph^{syr} | **16** *σοι*] *σε* M | **19** *ὀργὴ* ATERDMΛ > B *ein starker Zorn* Σ *ein grosser Zorn* theoph^{syr} 4, 20 | *τῷ λαῷ* ATERBΛ *über (dies) Volk* Σ theoph^{syr} [= 𝔖] *ἐν τῷ λαῷ* DM theoph^{gr} p. 130 | **20** *τούτῳ*] *ἐν τῷ* M, ausradirt | **22** *ἐθνῶν* BDM dem. ev. 7, 1, 63 theoph^{gr} *τῶν ἐθνῶν* ATER | *οὗ* > B theoph^{gr} | **23** *δὲ* AT^{1} theoph^{gr} p. 130 *δ᾽* B *autem* Λ > T^{c}ERDMΣ theoph^{syr} 4, 20

et sicarios ac praedones post urbis excidium mutuis declarat interisse vulneribus. electos autem quosque iuvenum, quos decor et proceritas corporis commendabat, ad triumphum dicit esse servatos. reliquos autem, qui supra decem et septem annos agebant aetatis, vinctos ad opera Aegypti per metalla destinatos vel per ceteras provincias esse dispersos. alii quidem, ut ludis gladiatoriis, alii, ut ad bestias traderentur. si qui vero intra septimum et decimum aetatis reperti sunt annum, per diversas provincias in servitutem distrahi iussi sunt, quorum numerus usque ad nonaginta milia perductus est. haec vero omnia gesta sunt secundo 3
anno imperii Vespasiani iuxta ea, quae ipse dominus et salvator noster Iesus Christus praedixerat, quippe qui ea, quae gerenda erant, praesentia iam videret tunc cum secundum euangeliorum fidem videns civitatem flevit super eam et velut in auribus eius prolocutus est haec verba: »si agnovisses«, inquit, »et tu in hac die, quae ad pacem tibi 4
»sunt, nunc autem absconditum est ab oculis tuis, quia venient »dies super te et circumdabunt te inimici tui vallo et circum»ibunt te et perurgebunt te undique et ad solum deducent te »et filios tuos in te.« sed et rursum tamquam de populo dicens: »erit«, 5
inquit, »necessitas magna super terram et ira populo huic et »cadent in ore gladii et captivi ducentur in omnes gentes et »Hierusalem erit conculcata a gentibus usque quo conplean»tur tempora gentium. et iterum: »cum autem videritis circum-

NPOF

6 alii] alii autem *N* | 15 ueniet *N* | 22 uideris P^{1}

»τοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρή-
»μωσις αὐτῆς«. συγκρίνας δέ τις τὰς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν λέξεις 6
ταῖς λοιπαῖς τοῦ συγγραφέως ἱστορίαις ταῖς περὶ τοῦ παντὸς πολέ-
μου, πῶς οὐκ ἂν ἀποθαυμάσειεν, θείαν ὡς ἀληθῶς καὶ ὑπερφυῶς
παράδοξον τὴν πρόγνωσιν ὁμοῦ καὶ πρόρρησιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
ὁμολογήσας; περὶ μὲν οὖν τῶν μετὰ τὸ σωτήριον πάθος καὶ τὰς 7
φωνὰς ἐκείνας ἐν αἷς ἡ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς τὸν μὲν λῃστὴν καὶ
φονέα τοῦ θανάτου παρῄτηται, τὸν δ' ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐξ αὐτῶν
ἱκέτευσεν ἀρθῆναι, τῷ παντὶ συμβεβηκότων ἔθνει, οὐδὲν ἂν δέοι
ταῖς ἱστορίαις ἐπιλέγειν, ταῦτα δ' ἂν εἴη δίκαιον ἐπιθεῖναι, ἃ γένοιτ' 8
ἂν παραστατικὰ φιλανθρωπίας τῆς παναγάθου προνοίας, τεσσαρά-
κοντα ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν τὸν κατ'
αὐτῶν ὄλεθρον ὑπερθεμένης, ἐν ὅσοις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μα-
θητῶν πλείους Ἰάκωβός τε αὐτὸς ὁ τῇδε πρῶτος ἐπίσκοπος, τοῦ
κυρίου χρηματίζων ἀδελφός, ἔτι τῷ βίῳ περιόντες καὶ ἐπ' αὐτῆς
τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως τὰς διατριβὰς ποιούμενοι, ἕρκος ὥσπερ
ὀχυρώτατον παρέμενον τῷ τόπῳ, τῆς θείας ἐπισκοπῆς εἰς ἔτι τότε 9
μακροθυμούσης, εἰ ἄρα ποτὲ δυνηθεῖεν ἐφ' οἷς ἔδρασαν, μετανοήσαν-
τες συγγνώμης καὶ σωτηρίας τυχεῖν. καὶ πρὸς τῇ τοσαύτῃ μακρο-
θυμίᾳ παραδόξους θεοσημείας τῶν μελλόντων αὐτοῖς μὴ μετανοήσασι
συμβήσεσθαι παρασχομένης· ἃ καὶ αὐτὰ μνήμης ἠξιωμένα πρὸς τοῦ
δεδηλωμένου συγγραφέως οὐδὲν οἷον τοῖς τῇδε προσιοῦσιν τῇ γραφῇ
παραθεῖναι.

Καὶ δὴ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ κατὰ τὴν ἕκτην τῶν Ἱστοριῶν αὐτῷ *H* 8 1
δεδηλωμένα ἐν τούτοις

»τὸν γοῦν ἄθλιον δῆμον οἱ μὲν ἀπατεῶνες καὶ καταψευδό-
»μενοι τοῦ θεοῦ τηνικαῦτα παρέπειθον. τοῖς δ' ἐναργέσι καὶ προση-
»μαίνουσι τὴν μέλλουσαν ἐρημίαν τέρασιν οὔτε προσεῖχον οὔτ' ἐπι-

7—9 Luc. 23, 18. 19 Ioann. 18, 40 Act. 3, 14 — **26**—S. 220, 2 Ioseph. B. I. 6, 288—304

ATERBDMΣ*Λ*

1 *τὴν* > B | *τότε* ATERDM, **Σ** [= 𝔖], *Λ* theoph gr > B theoph syr *γνῶτε* ATERB theoph gr *γινώσκετε* D dem. ev. 8, 2, 126 *γινώσκεται* M | **3** *ταῖς*² > B | **4** *ὡς*] *τε* B | **5** *ὁμοῦ*] *τε* B | *τὴν πρόρρησιν* DM | **6** *ὁμολογήσειεν* B *ὁμολογήσασ ασ* auf Rasur D¹ | **8** *παρητεῖτο* DM | **9** *τῶν* R | **10** *ἂν* > B¹ + Bc | *ἐπιθεῖναι* TEBD *ἐπιθῆναι* M *ἔτι προσθεῖναι* AR **12** *ἐν* B | *τοῦ* > B | **13** *ὅλοις* B | **15** *χυ* T¹ corr. Tc | *ἔτι*] *ἐπὶ* B **17** *ἐχυρώτατον* AR¹ corr. Rc | **24** *H* AME **19** Σ **11** BD¹, getilgt D **28** *μέλλουσαν* ERBDM Ios *μέλλουσαν ἔσεσθαι* AT¹

»dari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia adpropiavit
»desolatio eius.« conparet nunc unusquisque domini et salvatoris 6
nostri sermones cum historiografi relatione de bello quod gestum est
atque excidio civitatis, et videns miram divinae praescientiae virtutem
agnoscat praedicentis divinitatem. haec quidem Iudaeorum genti post 7
passionem salvatoris iusta ultione venerunt, pro eo quod auctorem vitae
a semet universa gens conclamavit auferri. verumtamen nihil obstat 8
etiam ea addere, per quae pietas et clementia dei, licet ingratis, videtur
oblata. quadraginta namque post admissum piaculum continuis pro-
tracta annis impiorum poena differtur. in quibus et apostoli omnes, prae-
cipue tamen Iacobus, qui dicebatur frater domini, in Hierusolymis epi-
scopus constitutus indesinenter populum commissae impietatis et feralis
ausi de scelere commonebant, si forte possent commissi paenitudinem
gerere, si possent flere pro scelere et ultrices poenarum flammas lacri-
marum ubertate restinguere. ostendebat namque eis deus per suam pa- 9
tientiam, quod ipsorum quaereret paenitentiam, »quia non vult tantum
»deus mortem peccatoris, quantum ut convertatur et vivat.«
[VIII] mollire autem adhuc mentis eorum duritiam nitebatur divina maiestas
signis et prodigiis caelitus datis terroresque simul et minacem dexteram
ostentando potius quam inferendo. de quibus supradicti historiografi
fides, ut in ceteris, etiam in hoc sufficiens erit.

Relegamus ergo quid in sexto historiarum suarum libro de his ipse *H* 8 1
signaverit.

»Sed infelicem«, inquit, »plebem· deterrimi quidam homines et decep-
»tores falsa vaticinantes suadebant, ut evidentibus signis et indiciis ira-
»cundiae et indignationis divinae non crederent, quibus aperte futurum

15/16 cf. Rom. 2, 4 — **16/17** Ezech. 18, 23. 33, 11

NPOF

1 exercitu *om. N* | adpropiauit] *NF* adpropinquabit *P* adproquinquauit *O* | **8** pietas] et pietas *N* | **13** possint *P* | **15** ubertates (-te N^b) exintinguere *N* | **16** quod i. q. paenitentiam *om. NO*[1] | **18** mentes *P*[1]
23 signauerit] s. ioseppus *P* | **24** teterrimi *O*[2]

›στευον, ἀλλ' ὡς ἐμβεβροντημένοι καὶ μήτε ὄμματα μήτε ψυχὴν
›ἔχοντες τῶν τοῦ θεοῦ κηρυγμάτων παρήκουον. τοῦτο μὲν ὅθ' ὑπὲρ 2
›τὴν πόλιν ἄστρον ἔστη ῥομφαίᾳ παραπλήσιον καὶ παρατείνας ἐπ'
›ἐνιαυτὸν κομήτης, τοῦτο δ' ἡνίκα πρὸ τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ
›πρὸς τὸν πόλεμον κινήματος, ἀθροιζομένου τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν τῶν
›ἀζύμων ἑορτήν, ὀγδόῃ Ξανθικοῦ μηνὸς κατὰ νυκτὸς ἐνάτην ὥραν,
›τοσοῦτον φῶς περιέλαμψεν τὸν βωμὸν καὶ τὸν ναόν, ὡς δοκεῖν ἡμέ-
›ραν εἶναι λαμπράν, καὶ τοῦτο παρέτεινεν ἐφ' ἡμίσειαν ὥραν· ὃ
›τοῖς μὲν ἀπείροις ἀγαθὸν ἐδόκει εἶναι, τοῖς δὲ ἱερογραμματεῦσι πρὸ
›τῶν ἀποβεβηκότων εὐθέως ἐκρίθη. καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἑορτὴν 3
›βοῦς μὲν ἀχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως πρὸς τὴν θυσίαν ἔτεκεν ἄρνα
›ἐν τῷ ἱερῷ μέσῳ· ἡ δ' ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἐνδοτέρω χαλκῆ μὲν 4
›οὖσα καὶ στιβαρωτάτη, κλειομένη δὲ περὶ δείλην μόλις ὑπ' ἀνθρώ-
›πων εἴκοσι, καὶ μοχλοῖς μὲν ἐπερειδομένη σιδηροδέτοις, κατακπῆγας
›δ' ἔχουσα βαθυτάτους, ὤφθη κατὰ νυκτὸς ὥραν ἕκτην αὐτομάτως
›ἠνοιγμένη. μετὰ δὲ τὴν ἑορτὴν ἡμέραις οὐ πολλαῖς ὕστερον, μιᾷ 5
›καὶ εἰκάδι Ἀρτεμισίου μηνός, φάσμα τι δαιμόνιον ὤφθη μεῖζον
›πίστεως, τέρας δ' ἂν ἔδοξεν εἶναι τὸ ῥηθησόμενον, εἰ μὴ καὶ παρὰ
›τοῖς θεασαμένοις ἱστόρητο καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα πάθη τῶν ση-
›μείων ἦν ἄξια· πρὸ γὰρ ἡλίου δύσεως ὤφθη μετέωρα περὶ πᾶσαν
›τὴν χώραν ἅρματα καὶ φάλαγγες ἔνοπλοι διάττουσαι τῶν νεφῶν

ATERBDMΣΛ

2 *παρήκουον* ATBDM *παρήκουσαν* ER Ios | *ὅθ'* TB *ὅτε* ERDM Ios *ὅτι* A | **3/4** *ἐπ'—κομήτης*] *eine Stunde lang aufgerichtet* Σ | **6** *ξανθικοῦ* ATBDMΣ *δὲ ἦν ξανθικοῦ* E Ios *δὲ ξανθικοῦ* R | **7** *τὸν ναὸν καὶ τὸν βωμὸν* R beides Ios HSS | **9** *ἐδόκει εἶναι* ATBDM *ἐδόκει* ER Ios | *πρὸ* AT^{r}BDMΣ *πρὸσ* T^{1}ER beides Ios HSS | **11** *ἀχθεἶσ* D^{1} corr. D^{r} | *ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέωσ* AT^{1}DM *ὑπό του* T^{c}ERBΣΛ Ios | *ἄρρενα* B^{1}D^{1} corr. BD | **12** *ἐνδοτέρω* ATRBD *ἐν τῷ ιερῷ* M *ἐνδοτέρου* E *ἐνδοτέρω* und *ἐνδοτέρου* Ios HSS | **13** *δείλην* ATBDM *δείλησ* ER beides Ios HSS | **15** nach *βαθυτάτους* + *εἰσ τὸν οὐδὸν ὄντα διηνεχοῦσ λίθον* [aus *λίθους* corr. E] *καθιεμένουσ* T^{cm}T^{r}ER aus Ios
ὤφθη getilgt und nach *ἠνοιγμένη* eingesetzt T^{r} | **16** *ἠνοιγμένη* AB *ἠνεωιγμένη* T^{r}ERDM beides Ios HSS | vor *μετὰ* + *δραμόντεσ δὲ οἱ τοῦ ἱεροῦ φύλακεσ ἤγγειλαν τῷ στρατηγῷ· κακεῖνοσ ἀναβὰσ, μόλισ αὐτὴν ἴσχυσε κλεῖσαι· πάλιν τοῦτο τοῖσ μὲν ἰδιώταισ κάλλιστον ἐδόκει τέρας· ἀνοῖξαι γὰρ τὸν θ̄ν αὐτοῖσ τὴν τῶν ἀγαθῶν πύλην· οἱ λόγιοι δὲ λυομένην αὐτομάτωσ τοῦ ναοῦ τὴν ἀσφάλειαν ἐνενόουν καὶ πολεμίοισ δῶρον ἀνοίγεσθαι τὴν πύλην δηλωτικόν τε ἐρημίασ ἀπέφαινον ἐν ἑαυτοῖσ τὸ σημεῖον* ER aus Ios | **18** *τέρασ* ATBDM *τερατεία* ER Ios | *εἶναι* ATD > BM *οἶμαι* ER Ios | **19** *ἱστορεῖτο* T^{1}ERM corr. T^{c} *ἱστόρειτο* D

»et urbis et gentis praesagabatur excidium. sed velut adflati et amentes
»et qui neque oculos neque animam in se haberent, spernebant omnia,
»quae caelitus nuntiabantur. etenim stella praefulgens gladio per omnia 2
»similis imminere desuper civitati et cometes praeterea exitialibus flammis
»ardere per totum visus est annum. sed et ante excidii tempus ac belli,
»cum populi ad diem festum azymorum convenirent octava die mensis
»Xanthici, qui est Aprilis, noctis tempore hora nona tantus luminis ful-
»gor aram templumque circumdedit, ut putarent omnes diem clarissi-
»mum factum, et permansit spatio horae dimidiae. quod inperitis qui-
»dem et ignaris prosperum videbatur, sed legis peritos et probos quosque
»doctores non latuit exitiale portentum. in eadem quoque festivitate 3
»vitula sacrificiis admota et aris adsistens inter ipsas ministrorum
»manus enixa est agnam. sed et ianua interioris aedis, quae respiciebat 4
»orientem, cum esset aere solido induta ac perinde inmensi ponderis,
»quae vix viginti viris summo conatu inpellentibus clauderetur, ferreis
»quoque vectibus et seris munita ac pessulis in altum demissis teneretur
»obstricta, repente hora noctis sexta apparuit sponte patefacta. sed et 5
»transacto die festo post aliquot dies prima et vicensima die mensis
»Artemisii, qui Maius apud nos vocatur, prodigiosus apparuit visus et
»fidem paene excedens; quod vere falsum putaretur, nisi oculorum fidem
»confirmasset malorum consecuta pernicies. etenim prope solis occasum
»visi sunt currus et quadrigae in omni regione per aërem ferri et ar-
»matorum cohortes misceri nubibus et urbes circumdari agminibus in-

NPOF

1 praesagabatur (-bantur F^1)] *sic libri* | afflicti *P* | 4 comites NP^2 cometis F^1 comitae P^1 | exitiabilibus P^2 | 14 ad orientem P^2 | inducta P^2 | 16 seris] serris *libri* | 17 obstructa *N* | 18 ipso die P^2 19 artemesii *POF* arcemesii *N* | 23 urbem P^2 | circumdare $NPOF^1$

»καὶ κυκλούμεναι τὰς πόλεις. κατὰ δὲ τὴν ἑορτήν, ἣ πεντηκοστὴ 6
»καλεῖται, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς παρελθόντες εἰς τὸ ἱερόν, ὥσπερ αὐτοῖς
»ἔθος ἦν, πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν κινήσεως ἔφασαν ἀντι-
»λαμβάνεσθαι καὶ κτύπου, μετὰ δὲ ταῦτα φωνῆς ἀθρόας »μεταβαίνο-
»μεν ἐντεῦθεν«. τὸ δὲ τούτων φοβερώτερον, Ἰησοῦς γάρ τις ὄνομα, 7
»υἱὸς Ἀνανίου, τῶν ἰδιωτῶν, ἄγροικος, πρὸ τεσσάρων ἐτῶν τοῦ πο-
»λέμου, τὰ μάλιστα τῆς πόλεως εἰρηνευομένης καὶ εὐθηνούσης, ἐλθὼν
»ἐπὶ τὴν ἑορτήν, ἐπεὶ σκηνοποιεῖσθαι πάντας ἔθος ἦν τῷ θεῷ, κατὰ
»τὸ ἱερὸν ἐξαπίνης ἀναβοᾶν ἤρξατο »φωνὴ ἀπ' ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ
»δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα
»καὶ τὸν ναόν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ πάντα
»τὸν λαόν«. τοῦτο μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ κατὰ πάντας τοὺς
»στενωποὺς περιῄει κεκραγώς. τῶν δ' ἐπισήμων τινὲς δημοτῶν 8
»ἀγανακτήσαντες πρὸς τὸ κακόφημον, συλλαμβάνουσι τὸν ἄνθρωπον
»καὶ πολλαῖς αἰκίζονται πληγαῖς· ὁ δ' οὐθ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ φθεγξά-
»μενος οὔτε ἰδίᾳ πρὸς τοὺς παρόντας, ἃς καὶ πρότερον φωνὰς βοῶν
»διετέλει. νομίσαντες δ' οἱ ἄρχοντες, ὅπερ ἦν, δαιμονιώτερον εἶναι τὸ 9
»κίνημα τἀνδρός, ἀνάγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις ἔπαρχον·
»ἔνθα μάστιξιν μέχρις ὀστέων ξαινόμενος οὔθ' ἱκέτευσεν οὔτ'
»ἐδάκρυσεν, ἀλλ' ὡς ἐνῆν μάλιστα τὴν φωνὴν ὀλοφυρτικῶς

1—5 vgl. dem. ev. 8, 2, 121 ecl. proph. 164, 2—6

ATERBDMΣΛ

1 *ἑορτὴν τὴν ἣ* B | **2** *ἱερὸν* ATBDMΣΛ dem. ev. ecl. proph. *ἔνδον ἱερὸν* ER Ios | **2/3** *ἔθοσ ἦν αὐτοῖσ* M auf Rasur | **3** *πρὸσ* ATERM dem. ev. ecl. proph. *εἰσ* BD beides Ios HSS | **3/4** *ἀντιλαμβάνεσθαι* ATBDM dem. ev. ecl. proph. *ἀντιλαβέσθαι* ER Ios | **4** *ἀθρόασ* Π ecl. proph. Ios *ἀθρόασ λεγούσησ* dem. ev. *die plötzlich (= ἀθρόως) sprach* Σ *subitas dicentes* Λ **4/5** *μεταβαίνωμεν* T^{r}Λ dem. ev. | **5** *τοῦτο* M | *ὄνομα* BDΣΛ > ATERM Ios | **6** *ἀνανίου* AT^{1}BDMΣΛ *ἀνάνου* T^{c}ER beides Ios HSS | **8** *ἐπὶ* ATBDM *εἰσ* ER Ios | *ἐπεὶ* TERBDM *ἐν ᾗ* AΣ (richtig) beides Ios HSS | *ἔθοσ ἦν* ATRBDM *ἔθοσ* E Ios | **10** *τῶν* > B | **11/12** *πάντα τὸν λαὸν* ATBDM *τὸν λαὸν πάντα* ER beides Ios HSS | **14** nach *κακόφημον* + *ὀργισθέντες* B *συλλαμβάνουσι(ν)* ATBDM Ios *συλλαμβάνονται* ER | **15** *καὶ δειναῖσ ἅμα καὶ πολλαῖσ* B *mit starken Schlägen* Σ | **16** *ἰδίᾳ πρὸσ τοὺσ παρόντασ* ATBDMΣΛ *πρὸσ τοὺσ παίοντασ ἰδίᾳ* E (richtig) *πρὸσ τοὺσ παρόντασ ἰδίᾳ* R *ἰδίαι πρὸσ τοὺσ παίοντας* Ios HSS | *φωνὰσ βοῶν* $ATB^{c}D^{c}$M Ios *φωνὰς* $B^{1}D^{1}$ *βοῶν φωνὰσ* ER **18** *ἀνάγουσιν* EBDΣ Ios *ἄγουσιν* ATRM | *ῥωμαίοισ* ATRBDM *ῥωμαίων* E (richtig) beides Ios HSS *der Römer* Σ *Romanum* Λ | **19** *οὔθ'* $AT^{c}T^{r}$B *οὔτε* ER *οὐδ'* T^{1}DM *οὔθ'* und *οὔτε* Ios codd | *ἱκέτευεν* A | **20** *ἐδάκρυεν* A

»provisis. in alio item die festo, qui Pentecosten appellatur, noctu 6
»sacerdotes ingressi templum ad ministeria ex more conplenda, primo
»quidem motus quosdam strepitusque sensere, tum deinde voces subitas
»audiunt dicentes: »migremus hinc«. additur his etiam aliud terri-
»bilius. etenim quidam Ananiae filius Iesus nomine vir plebeius et ru- 7
»sticus ante quartum belli annum, cum civitas in pace et abundantia
»perduraret, in die festo tabernaculorum repente clamare coepit: »vox ab
»oriente, vox ab occidente, vox a quattuor ventis, vox super Hierusolyma
»et super templum, vox super sponsos et sponsas, vox super populum«.
»et indesinenter die noctuque per omnes plateas circumiens haec clama-
»bat, usque quo quidam primores ex populo viri, velut infausti prae- 8
»sagii indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus ad-
»ficiunt. at ille nequaquam pro se aliquid loquens, sed ne eos quidem
»qui circumsteterant deprecans, easdem voces pari obstinatione et cla-
»more repetebat. tum principes intellegentes, ut res erat, numinis esse 9
»motus in viro, perducunt eum ad iudicem Romanum, apud quem flagris
»ad ossa usque laniatus neque preces neque lacrimas fudit, sed eandem

NPOF

1 idem *NF* | pentecostes *PO* | 3 senserunt *PF* | 5 annaniae *P* hiesus *NP* | 8 hierusoly(*vel* i)mam *POF* | 10 circuiens *PF* | 16 producunt *N*

›παρεγκλίνων, πρὸς ἑκάστην ἀπεκρίνατο πληγήν ›αἲ αἲ Ἱεροσο-
›λύμοις‹‹.

ἕτερον δ' ἔτι τούτου παραδοξότερον ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ, χρησμόν 10
τινα φάσκων ἐν ἱεροῖς γράμμασιν εὑρῆσθαι περιέχοντα ὡς κατὰ τὸν
καιρὸν ἐκεῖνον ἀπὸ τῆς χώρας τις αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης, ὃν
αὐτὸς μὲν ἐπὶ Οὐεσπασιανὸν πεπληρῶσθαι ἐξείληφεν· ἀλλ' οὐχ ἁπάσης 11
γε οὗτος ⟨ἀλλ'⟩ ἢ μόνης ἦρξεν τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους· δικαιότερον δ' ἂν
ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀναχθείη, πρὸς ὃν εἴρητο ὑπὸ τοῦ πατρὸς ›αἴτησαι
›παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
›τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς‹, οὗ δὴ κατ' αὐτὸ δὴ
ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ›εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος‹
τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ›καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ
›ῥήματα αὐτῶν‹.

Ἐπὶ τούτοις ἅπασιν ἄξιον μηδ' αὐτὸν τὸν Ἰώσηπον, τοσαῦτα θ 9 1
τῇ μετὰ χεῖρας συμβεβλημένον ἱστορίᾳ, ὁπόθεν τε καὶ ἀφ' οἵου γέ-

3—6 Ioseph. B. I. 6, 312. 313 — **8—10** Ps. 2, 8 — **11—13** Ps. 18, 5

ATERBDMΣΛ

1 *παρεγκλίνων* ATBDM *παρεκκλίνων* ER beides Ios HSS | *ἀπεκρίνετο* M *αἶ αἶ* ERBD^r *αἲ αἲ* A *αἶ αἶ* T *οὐαὶ οὐαὶ* | **1/2** nach *Ἱεροσολύμοις* + *τοῦ δὲ ἀλβίνου διερωτῶντοσ· οὗτοσ γὰρ ἔπαρχοσ ἦν· τίσ εἴη καὶ πόθεν καὶ διατὶ ταῦτα φθέγγοιτο· πρὸσ ταῦτα μὲν οὐδ' ὅτι οὖν ἀπεκρίνατο· τὸν δὲ ἐπὶ τῇ πόλει θρῆνον εἴρων οὐ διέλιπεν* [-ε R] *μέχρι καταγνοὺσ μανίαν ὁ ἀλβῖνοσ ἀπέλυσεν αὐτόν· ὁ δὲ τὸν μέχρι τοῦ πολέμου χρόνον· οὔτε προσῄει τινὶ τῶν πολιτῶν οὔτε ὤφθη λαλῶν· ἀλλὰ καθημέραν ὥσπερ εὐχὴν μεμελετηκὼσ· αἲ αἲ ἱεροσολύμοισ ἐθρήνει· οὔτε δέ τινι τῶν τυπτόντων αὐτὸν ὁσήμεραι κατηρᾶτο οὔτε τοὺσ τροφῆσ μεταδιδόντασ εὐλόγει. μία δὲ πρὸσ πάντασ ἦν ἡ σκυθρωπὴ κληδὼν ἀπόκρισισ. μάλιστα δὲ ἐν ταῖσ ἑορταῖσ ἐκεκράγει· καὶ τοῦτο ἐφεπτὰ ἔτη καὶ μῆνασ πέντε εἴρων. οὔτε ἠμβλύνθη τὴν φωνὴν οὔτε ἔκαμεν* [-ε R] *μέχρισ οὗ κατὰ τὴν πολιορκίαν ἔργωι τὰσ κληδόνασ ἰδὼν ἀνεπαύσατο. περιϊὼν γὰρ ἐπὶ τοῦ τείχουσ. αἲ αἲ πάλιν τῇ πόλει καὶ τῷ λαῷ* [*ναῷ* R] *καὶ τῷ ναῷ* [so R] *διαπρύσιον ἐβόα. ὡσ δὲ τελευταῖον προσέθηκεν αἲ αἲ* [danach 2 Buchstaben ausradirt E] *κἀμοί· λίθοσ ἐκ τοῦ πετροβόλου σχασθεὶσ καὶ πλήξασ αὐτὸν, παραχρῆμα κτείνει. φθεγγομένην δὲ ἔτι τὰσ κληδόνασ ἐκείνασ τὴν ψυχὴν ἀφῆκεν* ER aus Ios | **3** *δ' ἔτι* M *δέτι* D *δέ τι* ATERB | *ἱστορεῖ* TERBDM *ἱστόρεῖ συγγραφεὺσ* ΛΣ | *χρησιμόν* T^1 durch Rasur corr. | **5** *αὐτῶν τισ* B^1 corr. B^1 *τισ αὐτῶν* und *αὐτῶν τισ* Ios HSS | *ἄρξοι* B | **5/6** *wovon diese glaubten* Σ | **6** *οὐεσπασιανὸν* ABD MΣΛ *οὐεσπασιανοῦ* TER | **7** *τε* B | *ἀλλ'* + Schw | **8** *εἴρηται* T^1 corr. T^c **10** *αὐτὸν* M | **10/11** *δὴ ἐκεῖνο* BDM *ἐκεῖνο δὴ* ATER | **14** *Θ* ΛΣMER 214, 26 BD | *πᾶσιν* BD

»vocem miserabiliter et cum quodam ululatu emittens per singula paene »verbera proferebat, addens etiam hoc: »vae vae Hierusolymis««.

Prosequitur et aliud idem historiografus maiore gestum miraculo, 10
dicens oraculum quoddam in sacris litteris repertum, quod per idem
tempus virum designaret ex eorum regione processurum, qui totius
orbis potiretur imperio. cuius oraculi praesagium idem historiografus 11
Vespasianum declarare suspicatur. sed Vespasianus non aliis quam illis
solis gentibus, quae Romano imperio videbantur subditae, dominatus
est, unde iustius ad Christum haec responsa referuntur, ad quem dixerat
pater: »pete a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et
»possessionem tuam terminos terrae«, et cuius per idem tempus
per apostolos suos »in omnem terram exierat sonus et in fines
»orbis terrae verba eorum.

[VIIII] Operae pretium sane est post ista noscere, quis fuerit hic Ioseppus Θ 9 1
et unde vel ex quo genere originem ducens, qui tantam nobis materiam

NPOF

1 quadam *P* | **12** finem *PF* | **14** hic] his N^a is N^b

νους ὡρμᾶτο, ἀγνοεῖν. δηλοῖ δὲ πάλιν αὐτὸς καὶ τοῦτο, λέγων ὧδε

›Ἰώσηπος Ματθίου παῖς, ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεύς, αὐτός τε ›Ῥωμαίους πολεμήσας τὰ πρῶτα καὶ τοῖς ὕστερον παρατυχὼν ἐξ ›ἀνάγκης‹.

μάλιστα δὲ τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ἰουδαίων οὐ παρὰ μόνοις 2
τοῖς ὁμοεθνέσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότα-
τος, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων τιμη-
θῆναι πόλεως, τοὺς δὲ σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους βιβλιοθήκης
ἀξιωθῆναι. οὗτος δὴ πᾶσαν τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐν ὅλοις 3
εἴκοσι κατατέθειται συγγράμμασιν, τὴν δ' ἱστορίαν τοῦ κατ' αὐτὸν
Ῥωμαϊκοῦ πολέμου ἐν ἑπτά, ἃ καὶ οὐ μόνον τῇ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ
τῇ πατρίῳ φωνῇ παραδοῦναι αὐτὸς ἑαυτῷ μαρτυρεῖ, ἄξιός γε ὢν
διὰ τὰ λοιπὰ πιστεύεσθαι· καὶ ἕτερα δ' αὐτοῦ φέρεται σπουδῆς ἄξια 4
δύο, τὰ Περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, ἐν οἷς καὶ ἀντιρρήσεις πρὸς
Ἀπίωνα τὸν γραμματικόν, κατὰ Ἰουδαίων τηνικάδε συντάξαντα
λόγον, πεποίηται καὶ πρὸς ἄλλους, οἳ διαβάλλειν καὶ αὐτοὶ τὰ πά-
τρια τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐπειράθησαν. τούτων ἐν τῷ προτέρῳ 5
τὸν ἀριθμὸν τῆς λεγομένης παλαιᾶς τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν τί-
θησι, τίνα τὰ παρ' Ἑβραίοις ἀναντίρρητα, ὡς ἂν ἐξ ἀρχαίας παρα-
δόσεως αὐτοῖς ῥήμασι διὰ τούτων διδάσκων·

›Οὐ μυριάδες οὖν βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχο- Ι 10 1
›μένων, δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα
›χρόνου τὴν ἀναγραφήν, τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα. καὶ τού- 2

3—5 Ioseph. B. I. 1, 3 — **12/13** Ioseph. B. I. 1, 3 — **22**—S. 224, 15 Ioseph. c. Apion. 1, 38—42

ATERBDMΣΛ

1 *δὲ καὶ* M | **2** *ὧδέ πωσ* M | **3** *ματθίου* T[c]ERBΣ *ματταθίου* AT[1]DM > Hieron. de uir. ill. 13 beides Λ HSS Ios HSS | **4** *πολεμήσασ* ΠΛ *anfichte* Σ | **6** *οὐ* ABDM *οὔτε* TER | **11** *κατατέθειται* TERB *καταβέβληται* ADM | **12** *ῥωμαϊκοῦ* TERBDMΣ *ἰουδαϊκοῦ* A *belli Iudaici cum Romanis habiti* Λ *Iudaicae captiuitatis* Hieron | *ἃ καὶ* T[1]BDΣ *καὶ* M *λόγοισ καὶ* T[cm]ER *λόγοισ ἃ* A (*historiam .. septem) uoluminibus .. quam* Λ | *τὴν* M *τῆσ* B | **13** *τε* DM | **14** *διὰ* > D *prae (ceteris omnibus)* Λ | **16** *τηνικαῦτα* DM | **17** *ὅσοι* D | **20** *τὰ* > B | **22** *Ι* A **18** Σ 220, 14 BD | *οὐ* ATERΛ *οὐ* B > DMΣ | *παρ' ἡμῖν* > B | *ἀσυμφανῶν* M *συμφώνων* B | **23** *βιβλία* ABDM Ios *βιβλία οἷσ τὰ* TER

rerum gestarum cognitionemque praestiterit. exponit ergo etiam haec ipse de se, hoc modo scribens:

›Ioseppus Matthiae filius ex Hierusolymis sacerdos, qui et ipse ›primo bello Romanos obpugnaverim et posterioribus nihilominus inter›fuerim proeliis necessitate constrictus.‹

Constat igitur hunc virum per idem tempus non solum apud 2
Iudaeos proprios cives, verum etiam apud Romanos habitum esse
nobilissimum, ita ut litterarum merito in urbe Roma etiam statua
donaretur et libri eius bibliothecae traderentur. conscripsit namque 3
antiquitatum historiam in viginti libris, belli vero Iudaici cum
Romanis habiti historiam septem voluminibus conprehendit, quam non
solum Graeca facundia, verum et patrio, id est Hebraeo sermone suis
etiam civibus se edidisse confirmat, dignus, cui prae ceteris omnibus
debeat credi. sed et alia eiusdem viri extant de Iudaeorum vetustate 4
duo volumina, in quibus contradicere Appioni cuidam grammatico
videtur, qui illis temporibus adversum Iudaeos scripserat, et ad alios
quosdam, qui morem gentis Iudaeorum atque instituta laceraverant. in 5
primo ergo ex his duobus libro, quae volumina apud Hebraeos in
auctoritate habeantur, secundum maiorum traditionem per haec edocet.

[X] ›Neque igitur innumera‹, inquit, ›apud nos habentur volumina inter *I* 10 1
›se invicem discordantia, sed duo tantum et viginti sunt libri, qui
›omnium temporum seriem continent, qui et iuste creduntur divinitus
›inspirati. in quibus quinque sunt Moysei, continentes leges vitae et suc- 2

NPOF

1 ergo *om. N* | **3** matthiae] *P*[1] mathiae *N* matthei *O*[1] matthathiae *P*[2] **10** appioni *P* apioni *NF* apiano *O* | **13** omnibus *om. P*[1] | **16** aduersus *P* | **19** habeantur] *NP*[2]*OF* habentur *P*[1] | **23** in] *NO*[1] ex *PO*[2]*F*

*›των πέντε μέν ἐστιν Μωυσέως, ἃ τούς τε νόμους περιέχει καὶ τὴν
›τῆς ἀνθρωπογονίας παράδοσιν μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς· οὗτος ὁ
›χρόνος ἀπολείπει τρισχιλίων ὀλίγον ἐτῶν· ἀπὸ δὲ τῆς Μωυσέως* 3
*›τελευτῆς μέχρι τῆς Ἀρταξέρξου τοῦ μετὰ Ξέρξην Περσῶν βασιλέως
›οἱ μετὰ Μωυσῆν προφῆται τὰ κατ᾿ αὐτοὺς πραχθέντα συνέγραψαν
›ἐν τρισὶν καὶ δέκα βιβλίοις· αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες ὕμνους εἰς τὸν
›θεὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑποθήκας τοῦ βίου περιέχουσιν. ἀπὸ δὲ* 4
*›Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ᾿ ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα,
›πίστεως δ᾿ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν διὰ τὸ μὴ γενέ-
›σθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν. δῆλον δ᾿ ἐστὶν ἔργῳ* 5
*›πῶς ἡμεῖς πρόσιμεν τοῖς ἰδίοις γράμμασιν· τοσούτου γὰρ αἰῶνος
›ἤδη παρῳχηκότος οὔτε προσθεῖναί τις οὔτε ἀφελεῖν ἀπ᾿ αὐτῶν
›οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν, πᾶσι δὲ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ πρώ-
›της γενέσεως Ἰουδαίοις τὸ νομίζειν αὐτὰ θεοῦ δόγματα καὶ τούτοις
›ἐπιμένειν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δέοι, θνήσκειν ἡδέως‹.*

καὶ ταῦτα δὲ τοῦ συγγραφέως χρησίμως ὧδε παρατεθείσθω. πε- 6
*πόνηται δὲ καὶ ἄλλο οὐκ ἀγεννὲς σπούδασμα τῷ ἀνδρί, Περὶ αὐτο-
κράτορος λογισμοῦ, ὅ τινες Μακκαβαϊκὸν ἐπέγραψαν τῷ τοὺς ἀγῶνας
τῶν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Μακκαβαϊκοῖς συγγράμμασιν ὑπὲρ τῆς
εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας ἀνδρισαμένων Ἑβραίων περιέχειν. καὶ πρὸς* 7
*τῷ τέλει δὲ τῆς εἰκοστῆς Ἀρχαιολογίας ἐπισημαίνεται ὁ αὐτὸς ὡς
ἂν προῃρημένος ἐν τέτταρσιν συγγράψαι βιβλίοις κατὰ τὰς πατρίους
δόξας τῶν Ἰουδαίων περὶ θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν
νόμων, διὰ τί κατ᾿ αὐτοὺς τὰ μὲν ἔξεστι πράττειν, τὰ δὲ κεκώλυται.
καὶ ἄλλα δὲ αὐτῷ σπουδασθῆναι ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ μνη-*

20—24 Ioseph. A. I. 20, 268 — **25**—S. 226, 1 Ioseph. A. I. 1, 25. 29. 3, 94. 143. 4, 198. B. I. 5, 237. 247. — A. I. 20, 267

ATERBDMΣΛ

1 *ἐστιν* B *ἐστι* D Ios *ἐστι τὰ* ATER *ἐστιν τὰ* M | **2** *τῆς*[1] alte Corruptel *ἀπ᾿* Ios | **3** *τετρακισχιλίων* T^r | *ὀλίγον* BDM *ὀλίγῳ* ATER Ios HS **3/4** *τελευτῆσ μωσέωσ* DM | **4** *τῆς Π* Ios HS, alte Interpolation, von ΣΛ mit Recht nicht berücksichtigt | **9** *δ᾿*] *μὲν* M | *ἠξίωται* TERB Ios *ἠξίωνται* DM *ἠξίωτο* A | *τῆσ* B | **11** *πῶσ ἡμεῖσ* aus *πρὸσ ἡμᾶσ* corr. T^c | *πρόσιμεν* $AT^cERB^c\Sigma$ *προσί//μεν* T^1 *πρόσειμεν* B^1DM *utamur* Λ *πεπιστεύκαμεν* Ios HS *τοσοῦτον* T, durch Rasur corr. | **14** *θῦ* ABDMΣΛ Ios *θεῖα* TER | **18** *οἷ* T^1, durch Rasur corr. | *τοὺς*] *το////* R | **19** *τῶν*] *τοῖσ* T^1M corr. T^c *τοῖς οὕτω*] *τοῖσ τούτοισ* T^1, durch Rasur corr. *το//////τω* R | **20** vor *περιέχειν* 6 Buchstaben ausradirt A | **22** *τὰ κατὰ* DM | **25** *αὐτοῦ* > D

›cessionis humanae prosapiam usque ad ipsius Moysei terminum per-
›tendentem, qui paulo minus ad tria milia annorum continentiam gerunt.
›a morte vero Moysei usque ad Artaxerxen, qui post Xerxen regnavit 3
›apud Persas, quae gesta sunt, prophetae quique per ea tempora
›tredecim voluminibus conscripserunt. reliqui vero quattuor libri hym-
›nos in deum et vitae instituta ac monita mortalibus tradunt. ab Arta- 4
›xerxe vero usque ad nostrum tempus scripta sunt quidem omnia, fide
›tamen non eadem, quae primis habetur, digna ducuntur, pro eo quod
›non ita extiterit prophetarum iugis et explorata successio. rebus igitur 5
›ipsis constat, quam nos venerabiliter utamur scripturis nostris. nam
›cum tot saecula intercesserint, neque addere quis umquam neque au-
›ferre aut permutare quid ausus est, sed omnibus gentis nostrae ho-
›minibus insita haec quodammodo atque ingenita fides est credere haec
›dei esse consulta et his iugiter inhaerere ac pro ipsis, si ita res
›poposcerit, libenter et animam ponere.‹

Sit etiam haec pars historiografi his in locis a nobis, ut arbitror, 6
non inconpetenter inserta. est adhuc aliud eius elegans satis volumen
Quod animus sit qui imperium teneat in nobis. quem libellum quidam
Macchabaeorum adtitulaverunt, pro eo quod certamina inibi et agones
pro pietate a Macchabaeis fratribus desudata contineat. sed et in fine 7
vicensimi Antiquitatum libri significat idem ipse proposuisse se quattuor
voluminibus conprehensurum secundum fidem et religionem patriam de
deo et de substantia eius ac legibus, et cur quaedam apud eos liceant,
quaedam vero non liceant. sed et alia nonnulla opuscula a se dicit

NPOF

3 moysi *P* | artaxersen *N*P^{b}*F* artaxarsen P^{a} adtarxersen *O* | xerxen] *NF* xersen *PO* | 6/7 artaxersen P^{b}*F* artaxxersen P^{a} artexerse *N* artarxarse *O* | 8 non *om.* P^{1} | digna *om.* P^{1} | 11 usquam P^{1} | 14 dei] et *N* his] in his *P*

μονεύει λόγοις. πρὸς τούτοις εὔλογον καταλέξαι καὶ ἃς ἐπ᾽ αὐτοῦ 8
τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ τέλους φωνὰς παρατέθειται, εἰς πίστωσιν τῆς
τῶν ἐξ αὐτοῦ παραληφθέντων ἡμῖν μαρτυρίας. διαβάλλων δῆτα
Ἰοῦστον Τιβεριέα, ὁμοίως αὐτῷ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἱστορῆσαι χρόνους πεπειραμένον, ὡς μὴ τἀληθῆ συγγεγραφότα, πολλάς τε ἄλλας εὐθύνας ἐπαγαγὼν τῷ ἀνδρί, ταῦτα αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγει

»οὐ μὴν ἐγώ σοι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς ἐμαυτοῦ γραφῆς 9
»ἔδεισα, ἀλλ᾽ αὐτοῖς ἐπέδωκα τοῖς αὐτοκράτορσι τὰ βιβλία, μόνον οὐ
»τῶν ἔργων ἤδη βλεπομένων· συνήδειν γὰρ ἐμαυτῷ τετηρηκότι τὴν
»τῆς ἀληθείας παράδοσιν, ἐφ᾽ ᾗ μαρτυρίας τεύξεσθαι προσδοκήσας
»οὐ διήμαρτον. καὶ ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐπέδωκα τὴν ἱστορίαν, ὧν 10
»ἔνιοι καὶ παρατετεύχεσαν τῷ πολέμῳ, καθάπερ βασιλεὺς Ἀγρίππας
»καί τινες αὐτοῦ τῶν συγγενῶν. ὁ μὲν γὰρ αὐτοκράτωρ Τίτος οὕ- 11
»τως ἐκ μόνων αὐτῶν ἐβουλήθη τὴν γνῶσιν τοῖς ἀνθρώποις παραδοῦναι τῶν πράξεων, ὥστε χαράξας τῇ αὐτοῦ χειρὶ τὰ βιβλία δημοσιῶσαι προσέταξεν, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας ξβ ἔγραψεν ἐπιστολάς, »τῇ τῆς ἀληθείας παραδόσει μαρτυρῶν«,

ἀφ᾽ ὧν καὶ δύο παρατίθησιν. ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον ταύτῃ πῃ δεδηλώσθω·

ἴωμεν δ᾽ ἐπὶ τὰ ἑξῆς. μετὰ τὴν Ἰακώβου μαρτυρίαν καὶ τὴν ΙΑ 11
αὐτίκα γενομένην ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ λόγος κατέχει τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰς ἔτι τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ ταὐτὸν πανταχόθεν συνελθεῖν ἅμα τοῖς πρὸς γένους κατὰ σάρκα τοῦ κυρίου (πλείους γὰρ καὶ τούτων περιῆσαν εἰς ἔτι τότε

7—17 Ioseph. de vita sua 361—364

ATERBDMΣΛ

1/2 *αὐτοῦ—τοῦ τέλουσ* A *αὐτὸ—τὸ τέλοσ* TERBDM | **4** *τὸν τιβεριέα* M *τιβέρεα* T[1] corr. T[c] | **5** *μήτ᾽ ἀληθῆ* T[1]B *μητ᾽ ἀληθῆ* A | *συγγεγραφότα* BDM *συγγράφοντα* ATER | **6** *ταῦτα* TERBDMΣ *καὶ ταῦτα* A | *ἐπιλέγειν* M | **9** *ἤδη*] *ἔτι* Ios | **10** *τεύξεσθαι* TERBD *τεύξασθαι* AM beides Ios HSS | **12** *παρατετεύχεσαν* BDM *παρατετεύχεισαν* Ios *παρατετυχήκεσαν* ATER **15/16** *δημοσιῶσαι* T[1]B *δημοσιεῦσαι* M *δημοσιεύσαι* D *δημοσιεύεσθαι* AT[c]ERΣΛ *δημοσιῶσαι* und *δημοσιεῦσαι* Ios HSS | **16** *ξβ* BM *ἑξήκοντα δύο* AT[1]D Ios HSS *ἑξήκοντα καὶ δύο* T[r]ER | **18** *ἐξ* B | *κατ᾽ αὐτὸν* T[1] corr. T[c] | **20** *ΙΑ* BΣ **18** A **20** [nach *ἑξῆς*] D *Ι* ER 222, 22 *Ι* M | *ἰακώβου* ABDM *τοῦ ἰακώβου* TER | **22** *εἰσέτι τότε* M | **23** *γένουσ* in *γένοσ* durch Rasur corr. T **24** nach *τούτων* + *ὅτι* B Rasur in D | *εἰς* > D

esse conposita. in fine etiam supra dicti vicensimi libri Antiquitatum 8
Iustum quendam ex Tiberiade, qui conatus sit hoc idem operis, quod
ipse explicuerit, adgredi, arguit falsitatis per haec verba:

»Sed non ego te imitatus sum in his quae conscripseram. ipsis 9
»etenim imperatoribus obtuli libros meos, cum adhuc ipsa, quae gesta
»sunt, paene in oculis haberentur, quippe qui conscius mihi essem
»servatae in omnibus veritatis. nec me de eorum testimonio fefellit
»opinio. sed et aliis pluribus obtuli, quorum multi etiam ipsi inter- 10
»fuere bellis, sicut Agrippa rex et nonnulli eius propinqui. et imperator 11
»quidem Titus in tantum probavit, ex istis debere libris ad omnes ho»mines rerum gestarum notitiam pervenire, ut manu sua scriberet publice »ab omnibus eos legi debere. rex vero Agrippa sexaginta et duabus »epistulis de operis nostri veritate testatus est, ex quibus et duas in»serui.«

Sed de his satis dictum.

[XI] Nunc ad narrationis nostrae seriem redeamus. | post martyrium *IA* 11
Iacobi et continuo consecutum civitatis excidium traditur apostolos ceterosque domini discipulos, qui ad illud tempus reliqui erant, in unum e locis omnibus convenisse simul cum his, qui propinqui secundum carnem domini dicebantur, plurimi namque et ex his per illud

NPOF

3 ipse explicuerat *F* explicuerat ipse *P* | 6 mihi essem] messem *P*[1] | 8 ipsi] ipse *N* ipsis *POF* | 8/9 interfuerit *N* | 11 scriberet] *N cum Graecis* subscriberet *POF* | 13 testatus] censatus *N*

*τῷ βίῳ), βουλήν τε ὁμοῦ τοὺς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρὴ τῆς Ἰα-
κώβου διαδοχῆς ἐπικρῖναι ἄξιον, ποιήσασθαι, καὶ δὴ ἀπὸ μιᾶς γνώ-
μης τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, οὗ καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου
μνημονεύει γραφή, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου ἄξιον εἶναι
δοκιμάσαι, ἀνεψιόν, ὥς γέ φασι, γεγονότα τοῦ σωτῆρος (τὸν γὰρ οὖν
Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὑπάρχειν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ)·*

καὶ ἐπὶ τούτοις Οὐεσπασιανὸν μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων *ΙΒ* **12**
*ἅλωσιν πάντας τοὺς ἀπὸ γένους Δαυίδ, ὡς μὴ περιλειφθείη τις
παρὰ Ἰουδαίοις τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς φυλῆς, ἀναζητεῖσθαι προσ-
τάξαι, μέγιστόν τε Ἰουδαίοις αὖθις ἐκ ταύτης διωγμὸν ἐπαρτηθῆναι
τῆς αἰτίας.*

Ἐπὶ δέκα δὲ τὸν Οὐεσπασιανὸν ἔτεσιν βασιλεύσαντα αὐτοκράτωρ *ΙΓ ΙΔ* **13**
*Τίτος ὁ παῖς διαδέχεται· οὗ κατὰ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Λίνος
ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας δυοκαίδεκα τὴν λειτουργίαν ἐνι-
αυτοῖς κατασχών, Ἀνεγκλήτῳ ταύτην παραδίδωσιν. Τίτον δὲ Δο-
μετιανὸς ἀδελφὸς διαδέχεται, δύο ἔτεσι καὶ μησὶ τοῖς ἴσοις βασι-
λεύσαντα. τετάρτῳ μὲν οὖν ἔτει Δομετιανοῦ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν* **14**
*παροικίας ὁ πρῶτος Ἀννιανὸς δύο πρὸς τοῖς εἴκοσι ἀποπλήσας ἔτη,
τελευτᾷ, διαδέχεται δ' αὐτὸν δεύτερος Ἀβίλιος.*

Δωδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας *ΙΕ* **15**
*Ἀνέγκλητον ἔτεσιν ἐπισκοπεύσαντα δεκαδύο διαδέχεται Κλήμης, ὃν συν-
εργὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι Φιλιππησίοις ἐπιστέλλων ὁ ἀπόστολος δι-
δάσκει, λέγων »μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνερ-
»γῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς«.*

3/4 Luc. 24, 18 Iohann. 19, 25 — **5/6** Zahn, Forschungen 6, 235 — **23/24** Philipp. 4, 3

ATERBDMΣΛ

1 *τοὺσ πάντασ* ATEM *εἰσ πάντασ* R > BD nicht übersetzt ΣΛ | **3** *τοῦ κλωπᾶ* in *καὶ κλεώπαν* corr. Tr קליופא Σ *cleopae* und *clopae* Λ HSS | **5** *ὥσ γε* BDM *γε ὡσ* ATER | *γὰρ* ABDMΣ *μὲν* TER | **6** *cleopan* und *clopan* Λ HSS | **7** *ΙΒ* ΑΣ **6** BD *ΙΑ* ER 226, 20 *ΙΑ* M | **8** *ὡσ* BDM *ὡσ ἂν* ATER | **10** *τε* ABDMΣ *δὲ* TER | *αὖθις* > DM | **12** *ΙΓ* A (ohne Absatz) D **17** *ΙΔ* AD **17** *ΙΓ* ΣB **20** *ΙΔ* ΣB **12** *ΙΒ* ER **19** *ΙΓ* E **20** *ΙΓ* R **7** *ΙΒ* M **15** *ΙΓ* M **17** *ΙΔ* M **19** *ΙΕ* M | *ἐπὶ δέκα δὲ τὸν* ADM *ἐπιδέκατον* T[1] B *ἐπὶ δέκα δὲ* T[c] ER | *ἔτεσιν* > B[1] *ἔτοσ* + B[c] | **14** nach *ἐκκλησίας* + *ἦσ* Tr | **16** *δυσὶν* M *δύο δὲ*, *δὲ* getilgt D[1] | **18** *ἀννιανὸσ* AT[1] Tr D *ἀνιανὸσ* T[c] ERBM beides Λ HSS | *πρὸσ τοῖσ* BDM *πρὸσ* ATER | *ἀποπλήσασ* BD *ἀποπληρώσασ* M *ἀναπλήσασ* ATER | **20** *ΙΕ* D **19** A **21** Σ 230, 8 B **20** *ΙΔ* E **23** *ΙΔ* R **20** *Ις* M | **23** *μετὰ καὶ* AT[c] ERBDM *μετὰ* T[1], Σ [= S], Λ | **24** *ἔστιν ἐν βιβλίῳ* M

tempus supererant, et habuisse in commune consilium, quem oporteret dignum successione Iacobi iudicari, omnesque uno consilio atque uno consensu Symeonem Cleopae filium decrevisse, cuius mentio in euangeliis facta est, ut episcopatus sedem susciperet. consobrinus is secundum carnem salvatoris fuisse dicebatur, quia Cleopan fratrem fuisse Ioseph Hegesippus contestatus est.

[XII] Per idem tempus Vespasianus post excidia Hierusolymorum omnes, *IB* 12
si qui forte ex familia David superfuissent apud Iudaeos, velut regalis prosapiae viros perquiri iubet. unde etiam pro hac causa gravissima Iudaeis persecutio exorta est.

Sed Vespasiano decennio principatu ministrato Titus filius in im- *IΓ IΔ* 13
perio succedit. cuius secundo regni anno Linum duodecim annis in sacerdotio transactis urbis Romae episcopatum tradidisse Anencleto
[XIII] ferunt. | sed Titus non amplius quam duobus annis totidemque mensibus principatu Romani apicis ministrato Domitiano fratri summam
rerum reliquit. quarto igitur anno Domitiani apud Alexandriam Anni- 14
anus viginti et duobus annis ministrato sacerdotio defunctus est, in cuius locum secundus succedit Abilius.

[XIIII] In urbe vero Roma duodecim Anencletus annis in episcopatu ex- *IE* 15
[XV] actis sacerdotii sedem Clementi tradidit. | quem adiutorem suum Paulus apostolus Philippensibus scribens designat, dicens: »cum Clemente »et ceteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro »vitae.«

NPOF

3 simonem *P*² | cleopae *NPO* clope *F* | 4 is] hic *P* | 5 clopan *F* | 6 hegesippus] haec ioseppus *P* | 11 in *om. P* | 14 fertur *P* | 16/17 anianus *NO*

Τούτου δὴ οὖν ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε Iς 16
καὶ θαυμασία, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων
διετυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης. ταύ-
την δὲ καὶ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην
πάλαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν. καὶ ὅτι γε κατὰ τὸν δη-
λούμενον τὰ τῆς Κορινθίων κεκίνητο στάσεως, ἀξιόχρεως μάρτυς ὁ
Ἡγήσιππος.

Πολλήν γε μὴν εἰς πολλοὺς ἐπιδειξάμενος ὁ Δομετιανὸς ὠμό- IZ 17
τητα οὐκ ὀλίγον τε τῶν ἐπὶ Ῥώμης εὐπατριδῶν τε καὶ ἐπισήμων
ἀνδρῶν πλῆθος οὐ μετ' εὐλόγου κρίσεως κτείνας μυρίους τε ἄλλους
ἐπιφανεῖς ἄνδρας ταῖς ὑπὲρ τὴν ἐνορίαν ζημιώσας φυγαῖς καὶ ταῖς
τῶν οὐσιῶν ἀποβολαῖς ἀναιτίως, τελευτῶν τῆς Νέρωνος θεοεχθρίας
τε καὶ θεομαχίας διάδοχον ἑαυτὸν κατεστήσατο. δεύτερος δῆτα
τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεκίνει διωγμόν, καίπερ τοῦ πατρὸς αὐτῷ Οὐεσπα-
σιανοῦ μηδὲν καθ' ἡμῶν ἄτοπον ἐπινοήσαντος.

Ἐν τούτῳ κατέχει λόγος τὸν ἀπόστολον ἅμα καὶ εὐαγγελιστὴν IH 18 1
Ἰωάννην ἔτι τῷ βίῳ ἐνδιατρίβοντα, τῆς εἰς τὸν θεῖον λόγον ἕνεκεν
μαρτυρίας Πάτμον οἰκεῖν καταδικασθῆναι τὴν νῆσον. γράφων γέ 2
τοι ὁ Εἰρηναῖος περὶ τῆς ψήφου τῆς κατὰ τὸν ἀντίχριστον προση-
γορίας φερομένης ἐν τῇ Ἰωάννου λεγομένῃ Ἀποκαλύψει, αὐταῖς
συλλαβαῖς ἐν πέμπτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάν-
νου φησίν

»εἰ δὲ ἔδει ἀναφανδὸν ἐν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοὔνομα 3
»αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑορακότος.

5—7 Zahn, Forschungen 6, 243 — **20** Apoc. 13, 18 — **23**—S. 232, 2 Iren. 5, 30, 3 (vgl. unten 5, 8, 6)

ATERBDMΣΛ

1 *Iς* AΣD **16** B **1** *IE* ER *IZ* M | *οὖν* TERBDMΣ *οὖν τοῦ κλήμεντος* A beides *Λ* HSS | **2** *τῆσ* > M^1 + M^1 | **7** *ἡγήσιπποσ* TERBDMΣ *ἡγήσιπποσ λέγων* AΛ | **8** *IZ* ΣD **5** A 232, 12 B **8** *Iς* ER *IH* M | *ὁ* > R | **9** *ὀλίγων* BD^1R corr. D^1 | *τε*^{2} > BD | **12** *τελευτῶν* AT^1B *τελευταῖον* T^cERDM
12/13 *θεοεχθρίασ τε καὶ θεομαχίασ* ATER *theomachiae et impietatis Λ* (*er überkam von Nero dass er wurde nach ihm*) *ein Feind Gottes Σ θεομαχίασ* BDM [Zonar. 3, 61, 27] | **13** *δεύτεροσ* AT^1BDM *καὶ δεύτεροσ* T^cER | **14** *ἡμᾶσ* B | *καίπερ* ABDM *καὶ μὴν* TER | *αὐτῷ* AT^1T^rRM *αὐτῶν* T^cE *αὐτοῦ* BD
16 *IH* AΣ *IZ* (so) D *IH* 234, 24 B **16** *IZ* ER *IΘ* M | *ἅμα* > B | **23** *εἰ δὲ Π εἰ Σ εἰ γὰρ* 5, 8, 6 *εἰδότες ὅτι εἰ* Iren | *ἐν Π* > 5, 8, 6

XVI] Huius Clementis epistula habetur ad Corinthios scripta, praecipua ΙϚ 16 plane et valde mirabilis, quam velut ex persona Romanae ecclesiae dictavit, cum dissensio apud Corinthios fuisset exorta, quam epistulam in plurimis ecclesiis publice legi et veterum et nostris etiam temporibus constat. verum de seditione facta apud Corinthios ac dissensione plebis testis valde fidelis Hegesippus indicat hoc modo dicens:

[XVII] Multa et erga multos crudelitate Domitianus exercita plurimisque ΙΖ 17 in urbe Roma nobilibus et inlustribus viris nullo iure nullaque ratione trucidatis, innumeris etiam in exilium trusis et bonorum direptione multatis, ad ultimum Neronianae theomachiae et impietatis successor efficitur. secundus hic quippe ab illo persecutionem molitur in nostros, cum utique pater suus Vespasianus nihil prorsus nostris irrogarit iniuriae.

[XVIII] Quo in tempore apostolus et euangelista Iohannes ob praedicationem ΙΗ 18 1 verbi divini et testimonium veritatis in insulam Patmum traditur ablegatus. denique Irenaeus scribens de computo nominis Antichristi, 2 quod continetur in Revelatione quae dicitur Iohannis, quinto adversus haereses libro, haec de ipso Iohanne commemorat:

»Quod si oporteret«, inquit, »apertius in hoc tempore de isto nomine 3 »praedicari, a quo magis potuerat aperiri, nisi ab eo, qui ipsam revela-

N (*deficit in* 13 iniuriae) *POF*

1 clementis *om.* N^1 | 7—13 *falso Hegesippo tribuuntur* | 7 exercitata *F* exercit··· P^1 exercita a P^2 | plurimisque] *NOF* plurimis *P* | 12 irrogarit] *OF* inrogaret *N* inrogabat *P* | 17 aduersum *F* | 19 oportet *F* | 20 nisi *om.* *Pa*

›οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμε›τέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς‹.

εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα κατὰ τοὺς δηλουμένους ἡ τῆς ἡμετέρας 4 πίστεως διέλαμπεν διδασκαλία, ὡς καὶ τοὺς ἄποθεν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς μὴ ἀποκνῆσαι ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις τόν τε διωγμὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μαρτύρια παραδοῦναι, οἵ γε καὶ τὸν καιρὸν ἐπ' ἀκριβὲς ἐπεσημήναντο, ἐν ἔτει πεντεκαιδεκάτῳ Δομετιανοῦ μετὰ πλείστων ἑτέρων καὶ Φλαυίαν Δομέτιλλαν ἱστορήσαντες, ἐξ ἀδελφῆς γεγονυῖαν Φλαυίου Κλήμεντος, ἑνὸς τῶν τηνικάδε ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν εἰς νῆσον Ποντίαν κατὰ τιμωρίαν δεδόσθαι.

Τοῦ δ' αὐτοῦ Δομετιανοῦ τοὺς ἀπὸ γένους Δαυὶδ ἀναιρεῖσθαι ΙΘ 19
προστάξαντος, παλαιὸς κατέχει λόγος τῶν αἱρετικῶν τινας κατηγορῆσαι τῶν ἀπογόνων Ἰούδα (τοῦτον δ' εἶναι ἀδελφὸν κατὰ σάρκα τοῦ σωτῆρος) ὡς ἀπὸ γένους τυγχανόντων Δαυὶδ καὶ ὡς αὐτοῦ συγγένειαν τοῦ Χριστοῦ φερόντων. ταῦτα δὲ δηλοῖ κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων ὁ Ἡγήσιππος

›Ἔτι δὲ περιῆσαν οἱ ἀπὸ γένους τοῦ κυρίου υἱωνοὶ Ἰούδα τοῦ K 20 1
›κατὰ σάρκα λεγομένου αὐτοῦ ἀδελφοῦ· οὓς ἐδηλατόρευσαν ὡς ἐκ ›γένους ὄντας Δαυίδ. τούτους ὁ ἠουοκᾶτος ἤγαγεν πρὸς Δομε›τιανὸν Καίσαρα. ἐφοβεῖτο γὰρ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ ›Ἡρῴδης. καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς εἰ ἐκ Δαυίδ εἰσιν, καὶ ὡμολό- 2
›γησαν. τότε ἠρώτησεν αὐτοὺς πόσας κτήσεις ἔχουσιν ἢ πόσων ›χρημάτων κυριεύουσιν. οἱ δὲ εἶπαν ἀμφοτέροις ἐνναχισχίλια δηνάρια

18 — S. 234, 18 Zahn, Forschungen 6, 238 ff. — 18 — S. 234, 4 Georgios Synk. 652, 5—14 — 18 — S. 234, 16 vgl. Zonar. 3, 62, 2—20 — 18/19 Matth. 13, 55 Marc. 6, 3

ATERBDMΣΛ

2 nach τῶι γὰρ getilgt T | 4 ἄνωθεν DM | 5 τὸν τότε BDr | 6 καὶ² + TcTr | 8 ἐξαδέλφην DM | 9 τῶν] τὸ B τῶ D | 10 ἕνεκεν > M | πάτμον DM | 12 ΙΘ ΑΣ ΙΖ [so] D ΙΘ 236, 6 B 12 ΙΗ ER 3 Κ M | 18 Κ ΑΣ 234, 24 D 236, 14 B 18 ΙΘ E ΚΛ M | 18 am Anfang des Cap. + *es sagt so Hegesippos* Σ | υἱωνοὶ ATERΛ Zon υἱῶν BDM Synk | 20 τούτουσ BDMΣΛ Synk Zon τούτουσ δ' ATER | ὁ ἠουόκατοσ T ὁ ἠβόκατοσ ER ὁ ἰουόκατοσ A ὁ ἰκουκᾶτοσ B ὁ ἠκουκάτοσ D ὁ ἰούκατοσ Synk πριβοκάτοσ M *Reuocatus quidam nomine* Λ אואקבוס Σ | 23 ἠρώτησεν BDM Synk ἐπηρώτησεν ATER [προσεπήρετο Zon] | 23/24 ἢ — κυριεύουσιν > R | 24 ἀμφοτέροις ΣΛ ἀμφότεροι Π Synk

»tionem vidit? neque enim multum temporis est, quod revelata est, »sed paene nostra aetate. in fine etenim Domitiani principatus exorta est.«

In tantum vero per idem tempus fidei nostrae instituta florebant, 4
ut etiam nonnulli alieni a religione nostra scriptores historiarum suarum tradiderint monumentis vel de persecutione illius temporis vel etiam de martyriis qui et diligenter explorato tempore designant quinto decimo anno Domitiani principis cum aliis plurimis ab eo etiam Flaviam Domitillam sororis filiam Flavii Clementis unius tunc ex consulibus viri ob testimonium, quod Christo perhibebat, in insulam Pontiam nomine deportatam.

[XVIIII] Apud ipsum vero Domitianum, cum iussisset omnes perimi, qui de Iθ 19
genere David et regia stirpe descenderent, vetus traditio tenet, quod delati sint quidam, quasi essent de posteritate Iudae, quem fratrem fuisse salvatoris secundum carnem tradunt, quique duplici urgebantur invidia, velut qui et ex David genere et ex ipsius Christi propinquitate descenderent. quae Hegesippus per ordinem his verbis refert:

[XX] »Adhuc autem vivebant quidam de carnali genere domini nostri K 20 1
»nepotes Iudae eius, qui secundum carnem frater domini dicebatur, »quos quidam detulerunt tamquam ex David stirpe venientes. hos »Revocatus quidam nomine, qui in hoc missus fuerat, perducit ad Domitianum Caesarem, et ipse enim formidabat de adventu Christi, sicut »et in initio Herodes. interrogati ergo a Domitiano, si essent ex familia 2
»David, confessi sunt. tunc quaesivit ab eis, quantis possessionibus vel »quantis essent facultatibus praediti. at illi responderunt, quod utrique

POF

1 tempus *P* | 5 persequutione *P* persecutionibus *OF* | 6 designant] *edd.* designant quod *libri* | 13 sunt $P^{a}O$ | 15 et ex[1]] ex *P* | 17 carnale *P* | 24 utrisque P^{b}

»ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, ἑκάστῳ αὐτῶν ἀνήκοντος τοῦ ἡμίσεος, καὶ »ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔφασκον ἔχειν, ἀλλ' ἐν διατιμήσει γῆς »πλέθρων λθ μόνων, ἐξ ὧν καὶ τοὺς φόρους ἀναφέρειν καὶ αὐτοὺς »αὐτουργοῦντας διατρέφεσθαι«.

εἶτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύναι, μαρτύριον τῆς 3
αὐτουργίας τὴν τοῦ σώματος σκληρίαν καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς συνεχοῦς
ἐργασίας ἐναποτυπωθέντας ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν τύλους παριστάν-
τας. ἐρωτηθέντας δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ 4
ὁποία τις εἴη καὶ ποῖ καὶ πότε φανησομένη, λόγον δοῦναι ὡς οὐ
κοσμικὴ μὲν οὐδ' ἐπίγειος, ἐπουράνιος δὲ καὶ ἀγγελικὴ τυγχάνοι,
ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένη, ὁπηνίκα ἐλθὼν ἐν δόξῃ κρινεῖ
ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα
αὐτοῦ· ἐφ' οἷς μηδὲν αὐτῶν κατεγνωκότα τὸν Δομετιανόν, ἀλλὰ 5
καὶ ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντα, ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι,
καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγ-
μόν. τοὺς δὲ ἀπολυθέντας ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἂν δὴ 6
μάρτυρας ὁμοῦ καὶ ἀπὸ γένους ὄντας τοῦ κυρίου, γενομένης τε εἰ-
ρήνης, μέχρι Τραϊανοῦ παραμεῖναι αὐτοὺς τῷ βίῳ. ταῦτα μὲν ὁ 7
Ἡγήσιππος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς τοῦ Δομετιανοῦ τοι-
αύτην πεποίηται μνήμην

»πεπειράκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταὐτὸ ποιεῖν ἐκείνῳ, μέρος ὢν »τῆς Νέρωνος ὠμότητος. ἀλλ', οἶμαι, ἅτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα »ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος καὶ οὓς ἐξηλάκει«.

μετὰ δὲ τὸν Δομετιανὸν πεντεκαίδεκα ἔτεσιν κρατήσαντα Νε- 8
ρούα τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, καθαιρεθῆναι μὲν τὰς Δομετιανοῦ
τιμάς, ἐπανελθεῖν δ' ἐπὶ τὰ οἰκεῖα μετὰ τοῦ καὶ τὰς οὐσίας ἀπο-

11—13 vgl. Matth. 16, 27 Act. 10, 42 Rom. 2, 6 II Tim. 4, 1 — **21—23** Tertullian. Apol. 5

ATERBDMΣΛ

3 *λθ* BM Synk *τριάκοντα ἐννέα* ATERD | *αὐτοὺς*] *τοὺσ* D[1]M corr. D[r] | **7** *τύλουσ ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν* DM | **7/8** *παριστάντεσ* D[1]M corr. D[r] | **10** *τυγχάνοι* TERBDM *τυγχάνει* A | **11** *κρινεῖ* B, D[1] corr., *κρίνει* D[1]M *κρίνειεν* AT[1] *κρίνειε* T durch Rasur, ER | **17** *ἀπὸ γένουσ* AT[1]BDMΣ *ἀπογόνουσ* T[c]ER | **21** *ταυτὸ* ABM *ταῦτὸ//* D *ταὐτὰ* TER | *ὢν* BD[1] corr. D[r] | **22** *ἅτε* > R | **24** *ΙΕ* ER *ΚΒ* M | **24** *κρατήσαντα* BDM *ἐπικρατήσαντα* ATER | **26** *μετ' αὐτοῦ* B[1] corr. B[r]

›non amplius esset in bonis novem milibus denariis, ex quibus singulis
›pars media pro portione deberetur. nec haec sibi in pecunia subsistere,
›sed in aestimatione terrae, quae eis esset in quadraginta minus uno
›iugeribus constituta, quam suis manibus excolentes vel ipsi alerentur
›vel tributa dependerent. simul et testes ruralis et diurni operis manus 3
›labore rigidas et callis obduratas praeferebant. interrogati vero de 4
›Christo, quale sit regnum eius vel quis ipse aut unde aut quando ven-
›turus, responderunt, quod non huius mundi regnum neque huius terrae
›ei designetur imperium, sed quia caeleste ei regnum per angelorum
›ministeria in consummatione saeculi praeparetur, quando scilicet ad-
›ventans in gloria de vivis ac mortuis iudicabit et restituet unicuique
›pro factis ac meritis suis. ad haec Domitianus, cum neque in eis quic- 5
›quam criminis inveniret et vilitatem eorum quam maxime contemneret,
›abire eos liberos iubet. sed et persecutionem, quam adversum ecclesias
›agitari iusserat, datis rursum conpescit edictis. illi vero dimissi ab eo 6
›vel martyrii merito vel tantae propinquitatis praerogativa pacis iam
›tempore duces ecclesiae effecti usque ad Traiani tempora permanserunt.‹

Haec quidem Hegesippus. sed et Tertullianus de Domitiano similia 7
refert, dicens:

›Temptavit aliquando et Domitianus simile aliquid, portio Neronis ›de crudelitate, sed quasi homo cito destitit, ita ut etiam eos, quos in ›exilium miserat, revocaret.‹

Post Domitianum vero quindecim annis imperio potitum Nerva 8
suscepit principatum. sub quo omnes quidem honorum tituli, qui in
Domitianum conlati fuerant, detrahuntur. revocari autem quicumque

POF

2 pecuniam *P* | **3** aestimationem *P* | uno] uni *Pa* | **5** diuturni *PO*[2] | **11** gloriam *P* | **14** libere *P* | aduersus *P* | **20—22** *Tertullianus apolog.* 5 *non ad verbum* | **23** potito *P*[2] | **24** bonorum *P*

*λαβεῖν τοὺς ἀδίκως ἐξεληλαμένους ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος βουλὴ
ψηφίζεται· ἱστοροῦσιν οἱ γραφῇ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους παραδόν-
τες. τότε δὴ οὖν καὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν* 9
*νῆσον φυγῆς τὴν ἐπὶ τῆς Ἐφέσου διατριβὴν ἀπειληφέναι ὁ τῶν
παρ' ἡμῖν ἀρχαίων παραδίδωσι λόγος.*

Μικρῷ δὲ πλέον ἐνιαυτοῦ βασιλεύσαντα Νερούαν διαδέχεται ΚΑ 21
*Τραϊανός· οὗ δὴ πρῶτον ἔτος ἦν ἐν ᾧ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν
παροικίας Ἀβίλιον δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσιν ἡγησάμενον διαδέχεται
Κέρδων· τρίτος οὗτος τῶν αὐτόθι μετὰ τὸν πρῶτον Ἀννιανὸν
προέστη. ἐν τούτῳ δὲ Ῥωμαίων εἰς ἔτι Κλήμης ἡγεῖτο, τρίτον
καὶ αὐτὸς ἐπέχων τῶν τῇδε μετὰ Παῦλόν τε καὶ Πέτρον ἐπισκο-
πευσάντων βαθμόν· Λίνος δὲ ὁ πρῶτος ἦν καὶ μετ' αὐτὸν Ἀνέγ-
κλητος.*

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Εὐοδίου πρώτου καταστάντος ΚΒ 22
*δεύτερος ἐν τοῖς δηλουμένοις Ἰγνάτιος ἐγνωρίζετο. Συμεὼν ὁμοίως
δεύτερος μετὰ τὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀδελφὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις
ἐκκλησίας κατὰ τούτους τὴν λειτουργίαν εἶχεν.*

Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔτι τῷ βίῳ περιλειπόμενος αὐτὸς ΚΓ 23 1
*ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀπόστολος ὁμοῦ καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰω-
άννης τὰς αὐτόθι διεῖπεν ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον μετὰ
τὴν Δομετιανοῦ τελευτὴν ἐπανελθὼν φυγῆς. ὅτι δὲ εἰς τούτους* 2
*τῷ βίῳ περιῆν, ἀπόχρη διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων,
πιστοὶ δ' ἂν εἶεν οὗτοι, τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβεύσαντες ὀρθο-
δοξίας, εἰ δὴ τοιοῦτοι Εἰρηναῖος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς· ὧν ὁ* 3
*μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὧδέ πως γράφει
κατὰ λέξιν*

19 Ioann. 13, 23. 19, 26. 21, 7. 20

ATERBDMΣΔ

1 *βουλὴ* AT^1 *βουλῇ* B, D^1 corr., Σ > ERD^1M getilgt T | **2** *τὰ* > T^1 + T^c | **4** *τὴν—τῆς*] *τῆσ ἐπιγῆσ* M | **5** *ἀρχαῖοσ* B | **6** *ΚΑ* AΣDER 18 B **6** *ΚΓ* M **9** *ΚΔ* M | **8** *ἔτεσιν* > T^1 + T^c | *διαγησάμενον* E | **9** *ἀννιανὸν* AT^1T^rD *ἀνιανὸν* T^cERBM | **11** *τὸν* B | *τε* > T^1, eine Correctur später getilgt | **12/13** *Λίνος—Ἀνέγκλητος* nicht übersetzt Δ | **14** *ΚΒ* AΣDER 238, 13 B **14** *ΚΕ* M | **15** *ΚΓ* E *Κς* M | **16** *ἡμῶν* > BD | **17** *εἶχεν* AT ERM *ἐγκεχειρισμένοσ ἦν* BD | **18** *ΚΓ* AΣD 244, S B **21** *ΚΔ* E **18** *ΚΖ* M **21** *τούτουσ* TERBDMΣ *τούτουσ ἔτι* A | **22** *μαρτύρων τὸν λόγον* M **23** nach *οὗτοι* + *εἰρηναῖοσ καὶ κλήμησ* A, aber wieder getilgt | **24** *εἴδη* T^1 corr. T^c *οἱ δὴ* BD | **25** *πρῶτοσ* T^1 corr. T^{cm} | *τῶ* B

ab eo in exilium trusi sunt ac recipere facultates ex senatus consulto
iubentur. de quibus singulis testimonium perhibent, qui gesta illorum
temporum conscripserunt. tunc igitur etiam apostolum Iohannem post 9
absolutionem insulae Ephesum quasi ad scholam propriam redisse
nostrorum scriptores declarant.

[XXI] Nerva vero post annum plus minus defuncto Traianus succedit imperio. $\overline{K\Delta}$ 21
cuius primo principatus anno Abilius apud Alexandriam tredecim annis
sacerdotio ministrato diem obiit. cui succedit Cerdo tertius in sacerdotium.
qua tempestate in urbe Roma Clemens quoque tertius post
Paulum et Petrum pontificatum tenebat.

[XXII] Sed et apud Antiochiam Euodius primus fuerat et secundus Ignatius. $\overline{KB}$ 22
Hierusolymis quoque Symeon secundus post Iacobum fratrem
domini isdem temporibus gubernabat ecclesiam.

[XXIII] In his superstes adhuc apud Asiam demorabatur ipse ille, quem $\overline{K\Gamma}$ 23 1
amabat dominus Iesus, apostolus simul atque euangelista Iohannes, ecclesiarum
quae inibi erant gubernacula regens, post Domitiani, ut diximus,
obitum regressus ex insula. quod quia ita se habeat, duobus 2
fidelibus testibus approbabo. Irenaeus et Clemens Alexandrinus huic
veritati adstipulantur, in secundo adversum haereses libro Irenaeus hoc 3
modo scribens:

POF

8 cerdon *P* | 11 euuodius *PF* | 16 gerens *P*[1] | 19 heresim *P*

›καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ›Ἰωάννῃ τῷ τοῦ κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες παραδεδωκέναι τὸν ›Ἰωάννην. παρέμεινεν γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων‹.

καὶ ἐν τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ταὐτὸ τοῦτο δηλοῖ διὰ 4
τούτων

›ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τεθεμελιωμένη, ›Ἰωάννου δὲ παραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων, ›μάρτυς ἀληθής ἐστιν τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως‹.

ὁ δὲ Κλήμης ὁμοῦ τὸν χρόνον ἐπισημηνάμενος, καὶ ἱστορίαν 5
ἀναγκαιοτάτην οἷς τὰ καλὰ καὶ ἐπωφελῆ φίλον ἀκούειν, προστίθησιν ἐν ᾧ ›Τίς ὁ σῳζόμενος πλούσιος‹ ἐπέγραψεν αὐτοῦ συγγράμματι· λαβὼν δὲ ἀνάγνωθι ὧδέ πως ἔχουσαν καὶ αὐτοῦ τὴν γραφήν

›ἄκουσον μῦθον οὐ μῦθον ἀλλὰ ὄντα λόγον περὶ Ἰωάννου 6
›τοῦ ἀποστόλου παραδεδομένον καὶ μνήμῃ πεφυλαγμένον. ἐπειδὴ ›γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετ›ῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἀπῄει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιό›χωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ›ἐκκλησίας ἁρμόσων, ὅπου δὲ κλῆρον ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν
›ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένων. ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπί τινα τῶν 7
›οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τοὔνομα λέγουσιν ἔνιοι, καὶ τἄλλα ἀνα›παύσας τοὺς ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπι›σκόπῳ, νεανίσκον ἱκανὸν τῷ σώματι καὶ τὴν ὄψιν ἀστεῖον καὶ θερ-

1—3 Iren. 2, 22, 5 Georg. Synk. 653, 9—11 — **6—8** Iren. 3, 3, 4 — **9**—S. 244, 5 vgl. Georg. Synk. 653, 12—654, 16 — **13**—S. 244, 5 Clem. de diuite serv. 42 [Texts and Studies V 2, Cl cod = cod. Scor. Ω III 19] — **20** vgl. Chron. Pasch. 470, 9

ATERBDMΣΛ

1 *πάντεσ* TERBDM Synk Iren *πάντεσ δὲ* A | **4** *τοῦτο* > M | **9** *ὁμοῦ* TERBDM *ὁμοῦ καὶ* A | **11** *αὐτοῦ συγγράμματι* T¹RB *αὐτοῦ τῷ συγγράμματι* ATᶜERM *σύγγραμμά τι* D | **14** *παραδεδομένον* AT¹DMΣΛCl *λεγόμενον καὶ ἡμῖν παραδεδομένον* TᶜᵐEB *λεγομένου καὶ ἡμῖν παραδεδομένον* R | *παρὰ πελαγμένον* M¹ *φυ* + Mᶜᵐ | **16** *ἐπὶ¹*] *εἰσ* B | **18** *δὲ* ATʳERM Cl *γε* T¹BD *κλῆρον* TERBDM Cl *κλήρῳ* A *κλήρων* Σ | *γέ* AᶜTERDM > A¹B *τε* Cl cod
20/21 *ἀναπαύσασ* ΠΣ Cl *ἀναπλήσας* Λ | **22** *τὴν ὄψιν* BD Cl *τῇ ὄψει* ATERM

›Et omnes‹, inquit, ›presbyteri testes sunt, qui in Asia Iohannem ›discipulum domini viderunt et sciunt haec tradidisse Iohannem, qui et ›permansit apud eos usque ad tempora Traiani‹.

Item in tertio eiusdem operis libro idem scriptor de isdem ita 4
testatur:

›Ecclesia‹, inquit, ›quae est apud Ephesum, a Paulo quidem fun›data est, a Iohanne vero aedificata, qui permansit in ea usque ad tem›pora Traiani. habes hunc testem fidelem de apostoli temporibus con›testantem.‹

Accipe, quid etiam Clemens, cuius pariter promisimus testimonium, 5
dicat, historiam quandam pernecessariam simul texens, quam nos quoque si inseramus, utilem fore legentibus credimus. scribit ergo haec:

›Audi, inquit, ›fabulam non fabulam, sed rem gestam de Iohanne 6
›apostolo et memoriis omnium traditam. cum post tyranni obitum de
›Patmo insula Ephesum rediret, rogabatur etiam vicinas inlustrare pro-
›vincias, quo vel ecclesias fundaret in quibus non erant locis, vel in
›quibus erant, sacerdotibus ac ministris instrueret secundum quod ei de
›unoquoque spiritus sanctus indicasset. cum igitur venisset ad quandam 7
›urbem haud longe positam, omnibus ecclesiasticis sollemniter adimple-
›tis videt iuvenem quendam validum corpore et vultu elegantem, sed et
›animis acrem nimis, respiciensque ad episcopum, qui nuper fuerat or-
›dinatus: ›hunc‹, inquit, ›tibi summo studio commendo sub testimonio

POF

10 accipe *om. P* | cuius] *P* cuius etiam *O* et nos *F* | **15** pathmo *P*² phatmo *O* pathmos *P*¹*F* | **20** uidit *F*

»μὸν τὴν ψυχὴν ἰδών, »τοῦτον« ἔφη »σοὶ παρακατατίθεμαι μετὰ
»πάσης σπουδῆς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος«. τοῦ
»δὲ δεχομένου καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου, καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διελέγετο
»καὶ διεμαρτύρετο. εἶτα ὁ μὲν ἀπῆρεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ὁ δὲ πρεσβύ- 8
»τερος ἀναλαβὼν οἴκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον ἔτρεφεν, συν-
»εῖχεν, ἔθαλπεν, τὸ τελευταῖον ἐφώτισεν. καὶ μετὰ τοῦτο ὑφῆκεν
»τῆς πλείονος ἐπιμελείας καὶ παραφυλακῆς, ὡς τὸ τέλειον αὐτῷ φυ-
»λακτήριον ἐπιστήσας, τὴν σφραγῖδα κυρίου. τῷ δὲ ἀνέσεως πρὸ 9
»ὥρας λαβομένῳ προσφθείρονταί τινες ἥλικες ἀργοὶ καὶ ἀπερρω-
»γότες, ἐθάδες κακῶν, καὶ πρῶτον μὲν δι' ἑστιάσεων πολυτελῶν
»αὐτὸν ἐπάγονται, εἶτά που καὶ νύκτωρ ἐπὶ λωποδυσίαν ἐξιόντες
»συνεπάγονται, εἶτά τι καὶ μεῖζον συμπράττειν ἠξίουν· ὁ δὲ κατ' 10
»ὀλίγον προσειθίζετο, καὶ διὰ μέγεθος φύσεως ἐκστὰς ὥσπερ ἄστομος
»καὶ εὔρωστος ἵππος ὀρθῆς ὁδοῦ καὶ τὸν χαλινὸν ἐνδακών, μειζόνως
»κατὰ τῶν βαράθρων ἐφέρετο. ἀπογνοὺς δὲ τελέως τὴν ἐν θεῷ σω- 11
»τηρίαν, οὐδὲν ἔτι μικρὸν διενοεῖτο, ἀλλὰ μέγα τι πράξας, ἐπειδήπερ
»ἅπαξ ἀπολώλει, ἴσα τοῖς ἄλλοις παθεῖν ἠξίου. αὐτοὺς δὴ τούτους
»ἀναλαβὼν καὶ λῃστήριον συγκροτήσας, ἕτοιμος λῄσταρχος ἦν, βιαιό-
»τατος μιαιφονώτατος χαλεπώτατος. χρόνος ἐν μέσῳ, καί τινος 12
»ἐπιπεσούσης χρείας ἀνακαλοῦσι τὸν Ἰωάννην. ὁ δὲ ἐπεὶ τὰ ἄλλα
»ὧν χάριν ἧκεν κατεστήσατο, »ἄγε δή« ἔφη »ὦ ἐπίσκοπε, τὴν παρα-
»θήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἣν ἐγώ τε καὶ ὁ Χριστός σοι παρακατεθέμεθα
»ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἧς προκαθέζῃ, μάρτυρος«. ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον 13
»ἐξεπλάγη, χρήματα οἰόμενος, ἅπερ οὐκ ἔλαβεν, συκοφαντεῖσθαι, καὶ
»οὔτε πιστεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν, οὔτε ἀπιστεῖν Ἰωάννῃ· ὡς
»δέ »τὸν νεανίσκον« εἶπεν »ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ«,
»στενάξας κάτωθεν ὁ πρεσβύτης καί τι καὶ ἐπιδακρύσας, »ἐκεῖνος«

ATERBDMΣΛ

1 *παρακατατίθεμαι* ATERDM *παρατίθεμαι* B Cl[cod] | **3** *διελέγετο* ΠΣ *διετείνατο* Cl[cod], Clemens schrieb *διεστείλατο* | **4** *διεμαρτύρατο* Cl | **7** *ἐπιμελείας καὶ* > D | *φυλακῆσ* D | *τὸ τέλειον* ABDM Cl[cod] *τέλειον* TER *ἑαυτῷ* M | **8** *κυρίου* T[1]BDM *τοῦ κυρίου* AT[c]ER Cl | **10** *ἐθάδεσ* ATERDM [Epiphan. 30, 7 p. 131[a]] Cl[cod] *ἠθάδεσ* B | **11** *ὑπάγονται* Cl[cod] richtig | **12** *συμπράττει* D | **16** *πράξασ* TERBDM Cl *πρᾶξαι* A | **17** *παθεῖν* TERBDM Cl *πράττειν* Λ | **18** *ἑτοίμως* Σ | **21/22** *παραθήκην* TEBD Cl[cod] *παρακαταθήκην* ARM | **22** *παρεκατεθέμεθα* E[1]BD corr. E[c] | **23** *προκαθέζῃ* ATERBD Cl *προκαθίζῃ* M | *μάρτυσ* D[1]M corr. D[r] | **25** *εἶχεν*[1] ARBDM *ἔχειν* T[1]E *ἔχων* T[r] | *εἶχεν*[2] TERBDM *ἔσχεν* A | **26** *ἀπαιτεῖν* R | **27** *τι καὶ* ATER *ἔτι καὶ* DM *ἔτι* B

»Christi et totius ecclesiae. tum ille suscipiens omnem se adhibiturum,
»sicut praecipiebat, diligentiam pollicetur. sed iterum atque iterum
»eadem saepius repetens iuvenem commendabat attentius et post haec
»Ephesum redit. tum vero presbyter in domum suam adulescentem 8
»suscepit commendatum et cum omni diligentia enutrit amplectitur fovet,
»ad ultimum etiam baptismi gratiam tradit. post haec iam velut con-
»fidens gratiae, qua fuerat communitus, paulo indulgentius iuvenem
»habere coepit. sed ille, ubi inmatura aetate libertate potitus est, con- 9
»tinuo per aequaevos, quibus luxus et desidia cordi est, amare vitia et
»corruptae vitae incedere tramitem perdocetur. et primo quidem con-
»viviorum inlecebris decipitur, inde nocturnis eum furtis socium sibi
»participemque consciscunt, post haec iam ad maiora flagitia pertrahunt.
»cum interea sensim iuvenis formabatur et instituebatur ad scelera et 10
»qui esset acer ingenio, sicut equus infrenis et validus, diris morsibus
»obfirmatis recti itineris lineam derelinquens rectore contempto rapido
»cursu totus fertur in praeceps, ita succedentibus sibi malis, ut despera- 11
»tionem quoque a deo sibi praestitae salutis acceperit. dedignatur iam
»de parvis sceleribus cogitare, grandia quaeque molitur et ex integro
»perditioni se tradens nullius inferior esse in flagitiis patitur. denique
»illos ipsos, qui prius magistri criminum fuerant, discipulos facit et la-
»tronum ex his turmam, quibus ipse dux et princeps violentus praeesset,
»instituit et cum his omni crudelitate grassatur. verum tempore elapso,
»cum rei ita poposcisset utilitas, invitatur iterum ad illam urbem Io- 12
»hannes, et cum cetera, quorum gratia venerat, ordinasset: age, inquit,
»o episcope, depositum repraesenta, quod tibi ego plane et Christus
»commendavimus ecclesia teste, quam regis. at ille obstupuit, primo 13
»pecuniam putans a se reposci, quam non acceperat. sed rursum con-
»siderabat nec posse fallere Iohannem nec quod non dedit quaerere.
»haerebat igitur stupens. quem Iohannes haerentem videns: »iuvenem
»illum«, inquit, »repeto abs te et animam fratris«. tunc graviter suspirans

POF

1 ille] ille iuuenem P^2 | 4 presbyter] episcopus *O* | 7 ammonitus P^a
7/8 hab. iuu. *P* | 8 aetate] P^1 *om.* P^2OF | 10 uitae] P^1 uiae P^2OF |
14 equus *om.* P^a | duris *P* | 15 lineis P^a | 17 acciperet O^1 accepit *P*
19 in *om.* P^a | 23/24 iohannis P^1 *et sic passim* | 26 obstipuit *P*

»ἔφη »τέθνηκεν«. »πῶς καὶ τίνα θάνατον«; »θεῷ τέθνηκεν« εἶπεν·
»»ἀπέβη γὰρ πονηρὸς καὶ ἐξώλης καί, τὸ κεφάλαιον, λῃστής, καὶ νῦν
»ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄρος κατείληφεν μεθ' ὁμοίου στρατιωτικοῦ«.
»καταρρηξάμενος τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος καὶ μετὰ μεγάλης οἰμωγῆς 14
»πληξάμενος τὴν κεφαλήν, »καλόν γε« ἔφη »φύλακα τῆς τἀδελφοῦ
»ψυχῆς κατέλιπον. ἀλλ' ἵππος ἤδη μοι παρέστω, καὶ ἡγεμὼν γε-
»νέσθω μοί τις τῆς ὁδοῦ«. ἤλαυνεν, ὥσπερ εἶχεν, αὐτόθεν ἀπὸ τῆς
»ἐκκλησίας. ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον, ὑπὸ τῆς προφυλακῆς τῶν 15
»λῃστῶν ἁλίσκεται, μήτε φεύγων μήτε παραιτούμενος, ἀλλὰ βοῶν
»»ἐπὶ τοῦτ' ἐλήλυθα, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ὑμῶν ἀγάγετέ με«· ὃς τέως, 16
»ὥσπερ ὥπλιστο, ἀνέμενεν, ὡς δὲ προσιόντα ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην,
»εἰς φυγὴν αἰδεσθεὶς ἐτράπετο. ὁ δὲ ἐδίωκεν ἀνὰ κράτος, ἐπιλαθό-
»μενος τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ, κεκραγὼς »τί με φεύγεις, τέκνον, 17
»τὸν σαυτοῦ πατέρα, τὸν γυμνόν, τὸν γέροντα; ἐλέησόν με, τέκνον,
»μὴ φοβοῦ· ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπίδας. ἐγὼ Χριστῷ λόγον δώσω ὑπὲρ
»σοῦ· ἂν δέῃ, τὸν σὸν θάνατον ἑκὼν ὑπομενῶ, ὡς ὁ κύριος τὸν
»ὑπὲρ ἡμῶν· ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώσω τὴν ἐμήν. στῆθι,
»πίστευσον· Χριστός με ἀπέστειλεν«. ὁ δὲ ἀκούσας, πρῶτον ἔστη 18
»μὲν κάτω βλέπων, εἶτα ἔρριψεν τὰ ὅπλα, εἶτα τρέμων ἔκλαιεν
»πικρῶς· προσελθόντα δὲ τὸν γέροντα περιέλαβεν, ἀπολογούμενος
»ταῖς οἰμωγαῖς ὡς ἐδύνατο καὶ τοῖς δάκρυσι βαπτιζόμενος ἐκ δευτέ-
»ρου, μόνην ἀποκρύπτων τὴν δεξιάν· ὁ δ' ἐγγυώμενος, ἐπομνύμενος 19
»ὡς ἄφεσιν αὐτῷ παρὰ τοῦ σωτῆρος ηὕρηται, δεόμενος, γονυπετῶν,
»αὐτὴν τὴν δεξιὰν ὡς ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκαθαρμένην καταφιλῶν,
»ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπανήγαγεν, καὶ δαψιλέσι μὲν εὐχαῖς ἐξαιτού-

ATERBDMΣΔ

1 nach *τέθνηκεν* + *ὡσ δὲ* Tr | *πῶσ καὶ τίνα* AT[1]BDΣΔ Anastas. Sin. p. 936[c]. 968[e] *πῶσ καὶ πότε καὶ τίνα* T[c] [getilgt], ERM | nach *θάνατον* + *ἠρωτᾶτο* Tr | **4** *καταρρηξάμενοσ* T[1]B *καταρρηξάμενοσ δὲ* Tr [T[c] nicht zu erkennen] ERDMΣ *καταρρηξάμενοσ οὖν* A | *τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος* ERBDM *ὁ ἀπόστολοσ τὴν ἐσθῆτα* AT *ὁ ἀπόστολος* > Σ bezeugt von Δ | **5** *γε* ABDΣ *σε* TERMΔ Antioch. mon. hom. 122 Anastas. Sin. p. 936[d]. 969[a] | **6** *κατέλειπον* TE | *ἀλλ'* > B | **6/7** *γινέσθω* B | **7** *καὶ ἤλαυνεν* Tr | **10** *ἀγάγετέ* ATERB Anastas. Sin. p. 936[e]. 969[a] *ἄγετέ* DM | **11** *προιόντα* A[1] corr. A[c] | **12** *ἐτράπετο* T[c]ERBDM *ἐτρέπετο* AT[1] | **13** *τῆσ ἑαυτοῦ* TERBDM *ἑαυτοῦ* A | nach *τέκνον* + *φησὶν* DM | **15** *ἐλπίδασ* T[c]ERBDM *ἐλπίδα* AT[1]ΣΔ Anastas. Sin. p. 937[a]. 969[b] | **16** *ὑπομένω* TE | *τὸν* > D | **18/19** *ἔστη μὲν* TERBDM *μὲν ἔστη* A | **20** *περιέβαλλεν* B *prouoluitur genibus* Δ | **21/22** *δευτέρου* TERBDM Cl[cod] *τοῦ ἑτέρου* A

22 *μόνην* AT[1]BΣΔ Cl[cod] *γονυπετῶν μόνην* T[c]Tr ERDM | *ἀπέκρυπτε* Tr

23 *ἄφεσιν* AT[1]BD[1]ΣΔ *ἄφεσισ* T[c]ER, D[1] corr., M | *δεόμενος γονυπετῶν* > Σ

»senior et in lacrimas resolutus: »ille«, ait, »mortuus est«. »quomodo«,
»inquit, »vel quali morte«? »deo«, ait, »mortuus est, quia pessimus et flagi-
»tiosus evasit, ad ultimum etiam latrocinium adgressus est. denique nunc
»montem quendam cum multa latronum manu occupavit«. quibus auditis 14
»apostolus vestem continuo, qua erat indutus, scidit et cum ingenti
»gemitu feriens caput suum: »bonum te«, inquit, »custodem fratris animae
»dereliqui. sed iam nunc mihi equus paretur et dux itineris«. et con-
»festim ab ipsa ecclesia ascendens concitus properabat. cumque per- 15
»venisset ad locum, attinetur ab his latronibus qui custodias observabant.
»sed ille neque effugere neque prorsus declinare usquam nitens ingenti
»tantum voce proclamabat: »quia ad hoc ipsum veni, adducite mihi prin-
»cipem vestrum«. qui cum veniret armatus, eminus agnito Iohanne apo- 16
»stolo pudore actus in fugam vertitur. ille equo post eum admisso con-
»festim insequitur fugitantem, etiam aetatis oblitus, simul et clamans:
»»quid fugis, o fili, patrem tuum? quid fugis inermem senem? miserere, 17
»noli timere, habes adhuc spem vitae. ego Christo rationem reddam pro
»te. certe et mortem libenter pro te excipiam, sicut et dominus excepit
»pro nobis, et pro tua anima dabo animam meam. sta tantum et crede
»mihi, quia Christus me misit«. at ille audiens restitit ac vultum demi- 18
»sit in terram, post hoc arma proiecit. tum deinde tremefactus flebat
»amarissime et accedentis ad se senis provolvitur genibus, gemitibus et
»ululatibus, quibus poterat, satisfaciens, et uberrimis lacrimarum suarum
»fontibus iterum baptizabatur, occultans solam dexteram suam. apostolus 19
»vero iurisiurandi sacramento se ei a salvatore impetraturum veniam
»pollicens simulque genibus eius provolutus atque ipsam dexteram, ex cuius
»caedis conscientia torquebatur, tamquam iam per paenitentiam purgatam
»deosculans ad ecclesiam revocat et indesinentes pro eo orationes pro-
»fundens et cum ipso pariter ducens crebra ieiunia indulgentiam a deo,
»quam ei pollicitus fuerat, expetebat. sed et variis sermonum consola-

POF

4 manu] turba *O* | **5** scidit] O^2 scindit PF^1 conscidit O^1 | **15** miserere] PO^1F *cum Graecis* miser baere O^2 | **17** pro te lib. *P* | et *om.* P^a | **24** ei *om.* *P* | **27** indesinentes] *PO* indesinenter *F*

»μενος, συνεχέσι δὲ νηστείαις συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ σειρῆσι »λόγων κατεπάδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον [ἀ]πῆλθεν, ὥς »φασιν, πρὶν αὐτὸν ἐπιστῆσαι τῇ ἐκκλησίᾳ, διδοὺς μέγα παράδειγμα »μετανοίας ἀληθινῆς καὶ μέγα γνώρισμα παλιγγενεσίας, τρόπαιον »ἀναστάσεως βλεπομένης«.

ταῦτα τοῦ Κλήμεντος, ἱστορίας ὁμοῦ καὶ ὠφελείας τῆς τῶν ἐν- 24 1
τευξομένων ἕνεκεν, ἐνταῦθά μοι κείσθω.
Φέρε δέ, καὶ τοῦδε τοῦ ἀποστόλου τὰς ἀναντιρρήτους ἐπισημη- ΚΔ
νώμεθα γραφάς. καὶ δὴ τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον ταῖς ὑπὸ τὸν 2
οὐρανὸν διεγνωσμένον ἐκκλησίαις, πρῶτον ἀνωμολογήσθω· ὅτι γε
μὴν εὐλόγως πρὸς τῶν ἀρχαίων ἐν τετάρτῃ μοίρᾳ τῶν ἄλλων τριῶν
κατείλεκται, ταύτῃ ἂν γένοιτο δῆλον. οἱ θεσπέσιοι καὶ ὡς ἀλη- 3
θῶς θεοπρεπεῖς, φημὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀποστόλους, τὸν βίον
ἄκρως κεκαθαρμένοι καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν
δὲ γλῶτταν ἰδιωτεύοντες, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δε-
δωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν
πειθοῖ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν
οὔτε ᾔδεσαν οὔτε ἐνεχείρουν, τῇ δὲ τοῦ θείου πνεύματος τοῦ συνερ-
γοῦντος αὐτοῖς ἀποδείξει καὶ τῇ δι' αὐτῶν συντελουμένῃ θαυμα-
τουργῷ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει μόνῃ χρώμενοι, τῆς τῶν οὐρανῶν
βασιλείας τὴν γνῶσιν ἐπὶ πᾶσαν κατήγγελλον τὴν οἰκουμένην, σπου-
δῆς τῆς περὶ τὸ λογογραφεῖν μικρὰν ποιούμενοι φροντίδα. καὶ 4
τοῦτ' ἔπραττον ἅτε μείζονι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐξυπηρετούμενοι
διακονίᾳ. ὁ γοῦν Παῦλος πάντων ἐν παρασκευῇ λόγων δυνατώ-
τατος νοήμασίν τε ἱκανώτατος γεγονώς, οὐ πλέον τῶν βραχυτάτων

14/15 Act. 4, 13 II Kor. 11, 6 — **16—20** I Kor. 2, 4

ATERBDMΣΔ

1 *συναγωνιζόμενοσ* ATERMΣ *ἐξευμενιζόμενοσ* BD | *σειρῆσι* T^{r} [T^{c} unleserlich] ERB, D^{r} auf Rasur, *Δ* *///ρησι* T^{1} *ῥήσεσι* AMΣ | **3** *ἐπιστῆσαι* ERDMΔ [Synk] *γρ ἐπιστῆσαι* T^{cm} *ἐπεστήριξεν* T^{1} *ἐπιστηρίξαι* T^{r} *κατέστησε* B *ἀποκατέστησεν* A (*bis*) *er ihn überlieferte* Σ | **3** *μέγα* aus *μετα* corr. B^{c} | **8** *ΚΔ* DΣ **6** A 246, 7 B **8** *ΚΕ* ER *ΚΗ* M | **8/9** *ὑποσημηνώμεθα* BD | **9** *καὶ δὴ καὶ* B | **10** *ἀνωμολογείσθω* RB *ἂν ὁμολογεῖσθω* M *ἂν ὡμολογείσθω* D | **12** *γένηται* B | *δῆλον* ARBDM *πρόδηλον* TE | **14** *ἄκρωσ* $AT^{1}B\Sigma$ *ἀκριβῶσ* ERDM *γρ ἀκριβῶσ* T^{cm} | **15** *γε μὴν* > BD^{1} corr. D^{1} | **16** *ἐν*] *ἐν* M | **17** *πειθοῖ* TERBDMΣΔ *περινοίᾳ* A | **18** *οὐδ' ἐνεχείρουν* B | **18/19** *ἐνεργοῦντος* Σ | **19** *αὐτοῖσ* > T^{1} corr. T^{c} | **20** *μόνῃ* > M | **24** *πάντων* TERBDM *ὢν πάντων* A | **24/25** *δυνατώτατοσ λόγων* B^{1} corr. B^{1}

»tionibus velut quibusdam praecantationibus efferos et exterritos eius »animos mitigabat. nec prius abstitit, quam eum in omnibus emendatum »etiam ecclesiae praeficeret, praebens per hoc magna exempla verae »paenitentiae et documentum ingens novae regenerationis atque insignia »quaedam et tropaea visibilis in eo resurrectionis ostendens.«

Haec a Clemente dicta non solum ad scientiam rerum, sed et ad 24 1
utilitatem legentium profutura hunc in nostris quoque libris teneant locum.

[XXIIII] Ago iam etiam huius apostoli quae sint scripta quae in auctoritate KΔ
habeantur, cum his pariter explicemus. est igitur primo euangelium 2
nominis ipsius, quod in omni orbe personuit. quod autem post cetera tria euangelia quarto a veteribus statutum est loco, haec erit ratio.
venerabiles et vere deo digni apostoli Christi, cum essent in omnibus 3
puritate vitae et animi virtutibus clari, non magni pendebant sermonis ornatum, quippe in quibus anima erat divinis ornata virtutibus; simul et signorum gratia, quae eis a domino nostro Iesu Christo concessa fuerat, confidentes non in suasoriis humanae sapientiae verbis summam praedicationis dominicae conlocabant, sed in ostentatione spiritus et virtute, per quam mirabilibus consummatis et verborum suorum fide facta universo orbi regni caelorum scientiam tradiderunt, parvi ducentes
plures libros condere, quod huiuscemodi praedicationis adsertio non 4
argumento humani sermonis, sed adstipulatione divinae virtutis indigeat. denique Paulus, qui inter omnes apostolos eruditior etiam in verbis videtur et in sensibus praepotens, non amplius quam parvum epistularum suarum corpus reliquit, qui utique inmensa contineret intra se atque innumera sacramenta, utpote qui etiam ad tertium caelum raptus quae gererentur inspexerat et in ipsum quoque deo dignum paradisum

POF

14 animae *P* | **21** quod] quia P^a (?) | **25** contineret] O^1 continerent PO^2F | **26** etiam] etiam usque *P* | **27** gererentur] ger*ntur P^1

ἐπιστολῶν γραφῇ παραδέδωκεν, καίτοι μυρία γε καὶ ἀπόρρητα λέγειν
ἔχων, ἅτε τῶν μέχρις οὐρανοῦ τρίτου θεωρημάτων ἐπιψαύσας ἐπ'
αὐτόν τε τὸν θεοπρεπῆ παράδεισον ἀναρπασθεὶς καὶ τῶν ἐκεῖσε
ῥημάτων ἀρρήτων ἀξιωθεὶς ἐπακοῦσαι. οὐκ ἄπειροι μὲν οὖν 5
ὑπῆρχον τῶν αὐτῶν καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν φοιτηταί, δώ-
δεκα μὲν ἀπόστολοι, ἑβδομήκοντα δὲ μαθηταί, ἄλλοι τε ἐπὶ τούτοις
μυρίοι· ὅμως δ' οὖν ἐξ ἁπάντων τῶν τοῦ κυρίου διατριβῶν ὑπομνή-
ματα Ματθαῖος ἡμῖν καὶ Ἰωάννης μόνοι καταλελοίπασιν· οὓς καὶ
ἐπάναγκες ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν κατέχει λόγος. Ματθαῖός τε 6
γὰρ πρότερον Ἑβραίοις κηρύξας, ὡς ἤμελλεν καὶ ἐφ' ἑτέρους ἰέναι,
πατρίῳ γλώττῃ γραφῇ παραδοὺς τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον, τὸ λεῖ-
πον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τούτοις ἀφ' ὧν ἐστέλλετο, διὰ τῆς γραφῆς
ἀπεπλήρου· ἤδη δὲ Μάρκου καὶ Λουκᾶ τῶν κατ' αὐτοὺς εὐαγγελίων 7
τὴν ἔκδοσιν πεποιημένων, Ἰωάννην φασὶ τὸν πάντα χρόνον ἀγράφῳ
κεχρημένον κηρύγματι, τέλος καὶ ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν τοιᾶσδε
χάριν αἰτίας. τῶν προαναγραφέντων τριῶν εἰς πάντας ἤδη καὶ
εἰς αὐτὸν διαδεδομένων, ἀποδέξασθαι μέν φασιν, ἀλήθειαν αὐτοῖς
ἐπιμαρτυρήσαντα, μόνην δὲ ἄρα λείπεσθαι τῇ γραφῇ τὴν περὶ τῶν
ἐν πρώτοις καὶ κατ' ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πεπρα-
γμένων διήγησιν. καὶ ἀληθής γε ὁ λόγος. τοὺς τρεῖς γοῦν 8
εὐαγγελιστὰς συνιδεῖν πάρεστιν μόνα τὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ δεσμω-
τηρίῳ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ κάθειρξιν ἐφ' ἕνα ἐνιαυτὸν πεπρα-
γμένα τῷ σωτῆρι συγγεγραφότας αὐτό τε τοῦτ' ἐπισημηναμένους κατ'
ἀρχὰς τῆς αὐτῶν ἱστορίας· μετὰ γοῦν τὴν τεσσαρακονταήμερον 9
νηστείαν καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ πειρασμὸν τὸν χρόνον τῆς ἰδίας γραφῆς

2—4 II Kor. 12, 2—4

ATERBDMΣΛ

1 *μυρία γε* AT^{1}BD *γε μυρία* T^c [später getilgt], ERM | **6** *δὲ* > B, auf Rasur D | *τε* > B | **7** *ἁπασῶν* D^{1}M corr. D^r | *διατριβῶν* ATERM *μαθητῶν* BDΛ *ἀποστόλων* Σ | **7/8** *ὑπομνήματα* > D^1 + D^{rm} | **9** *τε* ERBDM *μὲν* AT | **10** *εἶναι* M | **11** *γραφῇ—τὸ—εὐαγγέλιον* AT^{1}BDM *τὴν γραφὴν—τοῦ—εὐαγγελίου* T^{c}ER | **13/14** *ἤδη—πεποιημένων*] *über Marcus aber und über Lucas und über die Überlieferung ihrer Evangelien ist schon von uns gesprochen* Σ *post hunc Lucae et Marci scriptura euangelica secundum eas causas quas superius diximus, editur* Λ | **17** *διαδεχομένων* M | **17/18** *ἐπιμαρτυρήσαντα* D^1 *ἐπιμαρτυρήσαντα αὐτοῖσ* D^r | **18** *τὴν γραφὴν* B^1 corr. B^1 | **20** *τρεῖσ γ' οὖν* T^{1}ERBDMΣ *τρεῖσ γὰρ* T^r *ἄλλουσ γοῦν τρεῖσ* A *in superioribus tribus euangeliis* Λ | **21** *τῶι* > B | **23** *ἐπισημηναμένουσ* ABDM *ἐπισημαινομένουσ* TER | **25** *ἐπὶ ταύτῃ* T^{c}ERBDM *ἐπ' αὐτῇ* AT^1 | *τὸν χρόνον* > B^1 + B^{cm}

adductus audierat ibi ineffabilia verba et doctrinam, quaecumque illa inibi
est, sive corporeus sive incorporeus illius interim scholae discipulus
effectus exceperat. sed et reliqui domini ac salvatoris nostri discipuli 5
non solum ex illis duodecim, sed et si qui extra hunc numerum, de
schola tamen domini et salvatoris nostri sermonem aliquem divinitus
inspirati memoriae reliquerunt, brevem hunc et succinctum per omnia
esse voluerunt. igitur ex ipsis discipulis domini Matthaeus tantummodo 6
et Iohannes ad scribendum adpulisse animum traduntur, necessitate
quadam in hoc ipsum provocati. Matthaeus enim primo Hebraeis prae-
dicaverat, verum cum pararet transire ad gentes, patria lingua scripturam
composuit et ea quae praedicaverat comprehendens dereliquit his ad
memoriam, a quibus proficiscebatur, ut gentibus praedicaret. post hunc 7
Lucae et Marci scriptura euangelica secundum eas causas, quas superius
diximus, editur. Iohannem vero tradunt usque ad ultimum paene vitae
suae tempus absque ullius scripturae indiciis euangelium praedicasse.
sed cum horum trium euangeliorum etiam ad ipsum notitia pervenisset,
probasse quidem dicitur fidem et veritatem dictorum, deesse tamen vidit
aliqua et ea maxime, quae primo praedicationis suae tempore dominus
gesserat. certum est enim, quod in superioribus tribus euangeliis haec 8
videntur sola contineri, quae in eo gesta sunt anno, quo Iohannes
baptista vel inclusus est in carcerem vel punitus. denique si observes, 9
statim in initiis narrationis, posteaquam refert Matthaeus de quadraginta

12—14 193, 18 sq. 141, 3 sq.

POF

1 abductus *P* | **4** si *om. P* | **9** enim *om. P*

ὁ μὲν Ματθαῖος δηλοῖ λέγων »ἀκούσας δὲ ὅτι Ἰωάννης παρε-
»δόθη, ἀνεχώρησεν« ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας »εἰς τὴν Γαλιλαίαν«,
ὁ δὲ Μάρκος ὡσαύτως »μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι« φησίν »Ἰω- 10
»άννην ἦλθεν Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν«, καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ
πρὶν ἄρξασθαι τῶν τοῦ Ἰησοῦ πράξεων, παραπλησίως ἐπιτηρεῖ, φά-
σκων ὡς ἄρα προσθεὶς Ἡρῴδης οἷς διεπράξατο πονηροῖς, »κατέ-
»κλεισε τὸν Ἰωάννην ἐν φυλακῇ«. παρακληθέντα δὴ οὖν τού- 11
των ἕνεκά φασι τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην τὸν ὑπὸ τῶν προτέρων
εὐαγγελιστῶν παρασιωπηθέντα χρόνον καὶ τὰ κατὰ τοῦτον πεπρα-
γμένα τῷ σωτῆρι (ταῦτα δ' ἦν τὰ πρὸ τῆς τοῦ βαπτιστοῦ καθείρ-
ξεως) τῷ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίῳ παραδοῦναι, αὐτό τε τοῦτ' ἐπιση-
μήνασθαι, τοτὲ μὲν φήσαντα »ταύτην ἀρχὴν ἐποίησεν τῶν παρα-
δόξων ὁ Ἰησοῦς«, τοτὲ δὲ μνημονεύσαντα τοῦ βαπτιστοῦ μεταξὺ
τῶν Ἰησοῦ πράξεων ὡς ἔτι τότε βαπτίζοντος ἐν Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ
Σαλείμ, σαφῶς τε τοῦτο δηλοῦν ἐν τῷ λέγειν »οὔπω γὰρ ἦν Ἰω-
»άννης βεβλημένος εἰς φυλακήν«. οὐκοῦν ὁ μὲν Ἰωάννης τῇ 12
τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου γραφῇ τὰ μηδέπω τοῦ βαπτιστοῦ εἰς
φυλακὴν βεβλημένου πρὸς τοῦ Χριστοῦ πραχθέντα παραδίδωσιν, οἱ
δὲ λοιποὶ τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ δεσμωτήριον κά-
θειρξιν τοῦ βαπτιστοῦ μνημονεύουσιν· οἷς καὶ ἐπιστήσαντι οὐκέτ' 13
ἂν δόξαι διαφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ εὐαγγέλια τῷ τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην
τὰ πρῶτα τῶν τοῦ Χριστοῦ πράξεων περιέχειν, τὰ δὲ λοιπὰ τὴν
ἐπὶ τέλει τοῦ χρόνου αὐτῷ γεγενημένην ἱστορίαν· εἰκότως δ' οὖν
τὴν μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίαν ἅτε Ματθαίῳ
καὶ Λουκᾷ προγραφεῖσαν ἀποσιωπῆσαι τὸν Ἰωάννην, τῆς δὲ θεο-
λογίας ἀπάρξασθαι ὡς ἂν αὐτῷ πρὸς τοῦ θείου πνεύματος οἷα
κρείττονι παραπεφυλαγμένης. ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ 14

1/2 Matth. 4, 12 — **3/4** Marc. 1, 14 — **6/7** Lucas 3, 19. 20 — **12/13** Ioann. 2, 11 — **13—16** Ioann. 3, 23. 24

ATERBDMΣΛ

4 *ὁ ἰησοῦσ* M | **5** *τοῦ*] *τῷ* D | **6** *πονηροῖσ* ABDMΣΛ > TER
8 *φησὶ* AB | **9** *κατὰ τοῦτον* BDM *κατ' αὐτὸν* ATER | **10** *βαπτίσματοσ* B
11 *τε* AE^{c}RB *γε* TE^{1}M > D | **12** *ταύτην* AT^{1}RBDM *ταύτην τὴν* T^{c}E
12/13 *παραδόξων*] *σημείων* R | **14** *ὅτι* A | **15** *σαλήμ* BM | *δηλοῦν ἐν τῷ λέγειν* AΣ *δηλῶν ἐν τῷ λέγειν* M *indicat dicens* Λ *λέγειν* T^{1}B *δηλοῦν* D *δηλοῖ κἀν τῷ λέγειν* T^{cm}ER | *ἦν* MΣ *ἦν φησὶν* ATERBD, *ἦν—ἰωάννησ* auf Rasur R
16 *τὴν φυλακὴν* M | **17/18** *εἰσ φυλακὴν βεβλημένου* BDM *βεβλημένου εἰσ φυλακὴν* ATER | **21** *δόξαιεν* DM | **23** *δοῦν* ATER *οὖν* BD *γ' οὖν* M | **27** *πεφυλαγμένησ* BD | *τοῦ* > R

dierum ieiunio et de temptatione eius, continuo subicit dicens: ›audiens
›autem, quia Iohannes traditus est, discessit de Iudaea et
›venit in Galilaeam‹. sed et Marcus similiter: ›posteaquam‹, 10
inquit, ›traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilaeam‹. Lucas
vero etiam, priusquam incipiat aliquid de actibus referre Iesu, dicit:
›quia adiecit Herodes super omnia mala, quae gesserat, et
›conclusit Iohannem in carcerem‹. quia, inquam, ab his haec 11
videbantur omissa, rogatus dicitur Iohannes apostolus, ut ea, quae prae-
terierant priores, ante traditionem Iohannis salvatoris gesta conscriberet.
et ideo dicit in euangelio suo: ›hoc fecit initium signorum Iesus‹.
et iterum in alio loco indicat dicens: ›nondum enim Iohannes
›missus erat in carcerem‹. ex quibus constat, quod ea quae, ante- 12
quam Iohannes traderetur, ab Iesu fuerant gesta, describit. et ideo si qui 13
haec diligentius consideret, evidenter inveniet non sibi euangelia dissonare,
sed alterius temporis gesta esse, quae scribit Iohannes, alterius vero,
quae ceteri. unde quia nativitatem secundum carnem salvatoris vel
Matthaeus vel Lucas descripserant, reticuit haec Iohannes et a theologia
atque ab ipsa eius divinitate sumit exordium. quae pars sine dubio ipsi
velut eximio per sanctum spiritum reservata est. haec etiam de Iohannis 14

POF

3 sed et .... **4** galilaeam *om.* P^a | **10** hoc] haec *P* | in initium *P* | **13** quis P^bO

*κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου γραφῆς εἰρήσθω. καὶ τῆς κατὰ Μάρκον
δὲ ἡ γενομένη αἰτία ἐν τοῖς πρόσθεν ἡμῖν δεδήλωται· ὁ δὲ Λουκᾶς* 15
*ἀρχόμενος καὶ αὐτὸς τοῦ κατ' αὐτὸν συγγράμματος τὴν αἰτίαν
προύθηκεν δι' ἣν πεποίηται τὴν σύνταξιν, δηλῶν ὡς ἄρα πολλῶν
καὶ ἄλλων προπετέστερον ἐπιτετηδευκότων διήγησιν ποιήσασθαι ὧν
αὐτὸς πεπληροφόρητο λόγων, ἀναγκαίως ἀπαλλάττων ἡμᾶς τῆς
περὶ τοὺς ἄλλους ἀμφηρίστου ὑπολήψεως, τὸν ἀσφαλῆ λόγον ὧν
αὐτὸς ἱκανῶς τὴν ἀλήθειαν κατειλήφει ἐκ τῆς ἅμα Παύλῳ συνουσίας
τε καὶ διατριβῆς καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁμιλίας ὠφελη-
μένος, διὰ τοῦ ἰδίου παρέδωκεν εὐαγγελίου. καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς* 16
*περὶ τούτων· οἰκειότερον δὲ κατὰ καιρὸν διὰ τῆς τῶν ἀρχαίων
παραθέσεως τὰ καὶ τοῖς ἄλλοις περὶ αὐτῶν εἰρημένα πειρασόμεθα
δηλῶσαι. τῶν δὲ Ἰωάννου γραμμάτων πρὸς τῷ εὐαγγελίῳ καὶ ἡ* 17
*προτέρα τῶν ἐπιστολῶν παρά τε τοῖς νῦν καὶ τοῖς ἔτ' ἀρχαίοις
ἀναμφίλεκτος ὡμολόγηται, ἀντιλέγονται δὲ αἱ λοιπαὶ δύο. τῆς δ'* 18
*Ἀποκαλύψεως εἰς ἑκάτερον ἔτι νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς περιέλκεται ἡ
δόξα· ὁμοίως γε μὴν ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας ἐν οἰκείῳ καιρῷ
τὴν ἐπίκρισιν δέξεται καὶ αὐτή.*

Εὔλογον δ' ἐνταῦθα γενομένους ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰς δηλω- *ΚΕ* 25 1
*θείσας τῆς καινῆς διαθήκης γραφάς. καὶ δὴ τακτέον ἐν πρώτοις
τὴν ἁγίαν τῶν εὐαγγελίων τετρακτύν, οἷς ἕπεται ἡ τῶν Πράξεων
τῶν ἀποστόλων γραφή· μετὰ δὲ ταύτην τὰς Παύλου καταλεκτέον* 2
*ἐπιστολάς, αἷς ἑξῆς τὴν φερομένην Ἰωάννου προτέραν καὶ ὁμοίως
τὴν Πέτρου κυρωτέον ἐπιστολήν· ἐπὶ τούτοις τακτέον, εἴ γε φα-
νείη, τὴν Ἀποκάλυψιν Ἰωάννου, περὶ ἧς τὰ δόξαντα κατὰ καιρὸν
ἐκθησόμεθα. καὶ ταῦτα μὲν ἐν ὁμολογουμένοις· τῶν δ' ἀντιλε-* 3
*γομένων, γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς, ἡ λεγομένη Ἰακώβου
φέρεται καὶ ἡ Ἰούδα ἥ τε Πέτρου δευτέρα ἐπιστολὴ καὶ ἡ ὀνομαζο-
μένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε τοῦ εὐαγγελιστοῦ τυγχάνουσαι*

2 143, 3f. — **4—10** Luc. 1, 1—4

ATERBDM*ΣΔ*

2 *ἔμπροσθεν* BD | **4** *τίθησι* B *τίθησιν* D | **7** *ὧν* > T^1 + T^c | **13** *γραμμάτων* TERBDM *συγγραμμάτων* A | **14** *καὶ τοῖσ ἔτ' ἀρχαίοισ* ATERB *καὶ παρὰ τοῖσ ἀρχαίοισ* DM | **16** *εἰσ* TERBDM *ἐφ'* A | *πολλοῖσ* auf Rasur D^c | **17** *ὁμοίωσ* TERBDM *ὅμωσ* A | **18** *δέξεται* ARB *ἐκδέξεται* TEDM | **19** *ΚΕ* AΣ **18** BD **19** *Κς* E **17** *Κς* R **19** *ΚΘ* M | **20** *δὴ τὰ κτέον* M *δῆτα δεικτέον* D | **21** *τετράδα* T^1 *γρ τετρακτύν* T^{cm} | **22** *αὐτὴν* M **28** *φέρεται* BD^1M *φαίνεται* $ATERD^r$ | *ἡ*[1] BM > ATERD | **29** *τυγχάνουσαι* ABDM *τυγχάνουσιν* TER

euangelio dicta sint. de Marci vero euangelio sufficienter supra com-
prehensum est. Lucas autem in initio euangelii sui causam, cur scriberet, 15
indicavit, videlicet quoniam multi alii temere praesumpserant enarrare
res, quae sibi magis erant ad liquidum compertae. volens ergo abstra-
here nos a ceterorum narrationibus fidem facit per se conscriptae veri-
tati, certus quod eam, vel Paulo exponente vel aliis apostolis, qui ab
initio ipsi viderant ac sibi tradiderant, consecutus sit, et hanc nobis per
proprium euangelium tradat. haec a nobis etiam de Luca breviter dicta 16
sint. opportunius vero et plenius in tempore, insertis his, quae antiqui
[XXV] auctores scripta reliquerunt, ut se cuncta habeant, indicabimus. | Iohannis 17
tamen extant praeterea epistulae, de quarum prima neque ab antiquis
umquam neque a posteris dubitatum est. de reliquis vero duabus et
de Revelatione etiam nunc anceps sententia habetur, de quibus, ut dixi, 18
et a veteribus dubitatum suis in locis ipsorum vocibus adprobabimus.

Ut ergo, quando quidem in hos devenimus locos, omnem novi testa- *KE* 25 1
menti canonem designemus, primo nobis omnium euangeliorum caelestis
quadriga iungatur, his Actus apostolorum copulentur. post hos Pauli 2
epistulae socientur, consequantur vero has prima Iohannis epistula, simi-
liter et Petri prima. haec sunt, de quibus nulla umquam prorsus ex-
titit dubitatio. sequenti loco iam sunt illa, de quibus a nonnullis dubi- 3
tatum est: Revelatio Iohannis, de qua quid singuli veterum senserint,
suis in locis ostendemus, et epistula Iacobi, sed et Iudae, Petri quoque
secunda et item Iohannis secunda et tertia, sive hae ipsius euangelistae

POF

5/6 ueritati] P^1O^2F ueritatis P^2O^1 | **18** uero has] P^aF has uero *O* ergo has P^b | **19** hae *P* | **20** sunt] *PF* sint *O* | **23** haec *P*

εἴτε καὶ ἑτέρου ὁμωνύμου ἐκείνῳ. ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω 4
καὶ τῶν Παύλου Πράξεων ἡ γραφὴ ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν καὶ ἡ
Ἀποκάλυψις Πέτρου καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρναβᾶ ἐπιστολὴ
καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι Διδαχαὶ ἔτι τε, ὡς ἔφην, ἡ Ἰω-
άννου Ἀποκάλυψις, εἰ φανείη· ἥν τινες, ὡς ἔφην, ἀθετοῦσιν, ἕτεροι
δὲ ἐγκρίνουσιν τοῖς ὁμολογουμένοις. ἤδη δ' ἐν τούτοις τινὲς καὶ 5
τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ᾧ μάλιστα Ἑβραίων οἱ τὸν
Χριστὸν παραδεξάμενοι χαίρουσιν. ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἀντι-
λεγομένων ἂν εἴη, ἀναγκαίως δὲ καὶ τούτων ὅμως τὸν κατάλογον 6
πεποιήμεθα, διακρίνοντες τάς τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παρά-
δοσιν ἀληθεῖς καὶ ἀπλάστους καὶ ἀνωμολογημένας γραφὰς καὶ τὰς
ἄλλως παρὰ ταύτας, οὐκ ἐνδιαθήκους μὲν ἀλλὰ καὶ ἀντιλεγομένας,
ὅμως δὲ παρὰ πλείστοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν γινωσκομένας, ἵν' εἰ-
δέναι ἔχοιμεν αὐτάς τε ταύτας καὶ τὰς ὀνόματι τῶν ἀποστόλων
πρὸς τῶν αἱρετικῶν προφερομένας ἤτοι ὡς Πέτρου καὶ Θωμᾶ καὶ
Ματθία ἢ καί τινων παρὰ τούτους ἄλλων εὐαγγέλια περιεχούσας ἢ
ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων πράξεις· ὧν
οὐδὲν οὐδαμῶς ἐν συγγράμματι τῶν κατὰ τὰς διαδοχὰς ἐκκλησιαστι-
κῶν τις ἀνὴρ εἰς μνήμην ἀγαγεῖν ἠξίωσεν. πόρρω δέ που καὶ ὁ τῆς 7
φράσεως παρὰ τὸ ἦθος τὸ ἀποστολικὸν ἐναλλάττει χαρακτήρ, ἥ τε
γνώμη καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων προαίρεσις πλεῖστον ὅσον
τῆς ἀληθοῦς ὀρθοδοξίας ἀπᾴδουσα, ὅτι δὴ αἱρετικῶν ἀνδρῶν ἀνα-
πλάσματα τυγχάνει, σαφῶς παρίστησιν· ὅθεν οὐδ' ἐν νόθοις αὐτὰ
κατατακτέον, ἀλλ' ὡς ἄτοπα πάντῃ καὶ δυσσεβῆ παραιτητέον.
Ἴωμεν δὴ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ἑξῆς ἱστορίαν. Σίμωνα τὸν Κς **26** 1
μάγον Μένανδρος διαδεξάμενος, ὅπλον δεύτερον οὐ χεῖρον τοῦ προ-
τέρου τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἀποδείκνυται τὸν τρόπον. ἦν καὶ
οὗτος Σαμαρεύς, εἰς ἄκρον δὲ γοητείας οὐκ ἔλαττον τοῦ διδασκάλου

4/5 250, 24. 25. 16. 17 — **25**—S. 254, 9 Iren. 1, 23, 5

ATERBDMΣΛ

1 *ἐκείνωι ωι* auf Rasur Tc | **2** *τῶν παύλου πράξεων ἡ* TERBDM *ἡ τῶν παύλου πράξεων* A | **4** *doctrina quae dicitur ΛΣ die welche genannt wird Lehren* Σarm | **5** *ἀθετοῦσιν ὡσ ἔφην* DM | **6** *δ' ἐκρίνουσιν* in *δὲ κρίνουσιν* corr. M | **8** *δὲ* TERBDM *μὲν* A | **10** *διακρίνοντεσ* TERBDM *διακρίναντεσ* A | **11** *γραφὰς* > T¹ + Tc | **12** *ἄλλωσ* TERBDM *ἄλλασ* A | **16** *ματθία* ΠΛ מתבית Σ | *ἢ*² BDΣ *sed et Λ* > ATERM | **18/19** *ἐκκλησιαστικόσ* R **20** *ἔθοσ* M | **22** *ἀπάδουσα* TERBDM *ἀπο//δέουσα* A | **23** *οὐδ' ἐν* aus *οὐδὲ* corr. Tc | **25** *Κς* AΣ 25 [nach *ἱστορίαν*] BD **25** *KZ* E *Λ̄* M | **27** *ἦν* ATBDM *ἦν δὲ* TcERΣ | **28** *αὐτὸσ* B | *τῆσ γοητείασ* B | *οὐκ* ABDM *ὡσ οὐκ* TER

sive etiam alterius eius cognominis ostendentur. post haec iam scriptura 4
est, quae dicitur Actus Pauli, sed et libellus qui appellatur Pastoris,
et Revelatio Petri, de quibus quam maxime dubitatur. fertur etiam
Barnabae epistula et Doctrina quae dicitur apostolorum. quidam autem 5
his sociant etiam euangelium quod dicitur secundum Hebraeos, quo
praecipue utuntur illi Hebraei qui Christum suscipere videntur, sed in
ecclesia ei contradicitur. quae omnia tamen a nobis necessario enu- 6
merata sunt, ut absque ulla ambiguitate claresceret, quae sint in veteri
auctoritate et quae sint, in quibus vel contradictio aliqua vel etiam
cunctatio, cum tamen a quam plurimis ecclesiis recipiantur, soleat ad-
mitti. sed et de illis sciendum est, quae sub nomine apostolorum ab
haereticis proferuntur, velut Petri et Thomae et Matthiae et ceterorum
similiter apostolorum quae appellant euangelia, sed et Andreae et Io-
hannis atque aliorum apostolorum Actus, quod nusquam prorsus in
scriptis veterum, eorum dumtaxat, qui apostolis successerunt, aliqua
mentio eorum aut commemoratio habetur. in quibus et ipse stilus mul- 7
tum ab ecclesiastica consuetudine deprehenditur esse diversus. sensus
quoque ipse et omnia, quae in his inferuntur, longe ab apostolica disso-
nant fide, ex quo figmenta esse pravitatis haereticae conprobantur. unde
ne inter illa quidem, de quibus dubitari diximus, conlocanda sunt, sed
ut aliena penitus et a pietatis regula discrepantia propellenda.

[XXVI] Verum ad historiae ordinem redeamus. | igitur Simoni mago Κς 26 1
Menander succedit, scutum diaboli non inferius primo, et ipse Samarites genere, in arte autem magica solus repertus est, qui non modo aequiperare, sed et supergredi impietatem posset magistri.

POF

8 ueri *P* | 15 scripturis *P* | 18 inseruntur *P* | 21 pietatis O^1FP ueritatis O^2

προελθών, μείζοσιν ἐπιδαψιλεύεται τερατολογίαις, ἑαυτὸν μὲν ὡς ἄρα εἴη, λέγων, ὁ σωτὴρ ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἄνωθέν ποθεν ἐξ ἀοράτων αἰώνων ἀπεσταλμένος σωτηρίᾳ, διδάσκων δὲ μὴ ἄλλως 2
δύνασθαί τινα καὶ αὐτῶν τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων περιγενήσεσθαι, μὴ πρότερον διὰ τῆς πρὸς αὐτοῦ παραδιδομένης μαγικῆς ἐμπειρίας ἀχθέντα καὶ διὰ τοῦ μεταδιδομένου πρὸς αὐτοῦ βαπτίσματος, οὗ τοὺς καταξιουμένους ἀθανασίαν ἀΐδιον ἐν αὐτῷ τούτῳ μεθέξειν τῷ βίῳ, μηκέτι θνήσκοντας, αὐτοῦ δὲ παραμένοντας εἰς τὸ ἀεὶ ἀγήρως τινὰς καὶ ἀθανάτους ἐσομένους. ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἐκ τῶν Εἰρηναίου διαγνῶναι ῥᾴδιον· καὶ ὁ Ἰουστῖνος δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ Σί- 3
μωνος μνημονεύσας, καὶ τὴν περὶ τούτου διήγησιν ἐπιφέρει, λέγων

»Μένανδρον δέ τινα καὶ αὐτὸν Σαμαρέα, τὸν ἀπὸ κώμης Καπαραττταίας, γενόμενον μαθητὴν τοῦ Σίμωνος, οἰστρηθέντα καὶ αὐτὸν »ὑπὸ τῶν δαιμόνων καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενον, πολλοὺς ἐξαπα»τῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης οἴδαμεν· ὃς καὶ τοὺς αὐτῷ ἑπομένους ὡς »μὴ ἀποθνήσκοιεν, ἔπεισεν, καὶ νῦν τινές εἰσιν, ἀπ᾿ ἐκείνου τοῦτο »ὁμολογοῦντες«.

ἦν δ᾿ ἄρα διαβολικῆς ἐνεργείας διὰ τοιῶνδε γοήτων τὴν Χρι- 4
στιανῶν προσηγορίαν ὑποδυομένων τὸ μέγα τῆς θεοσεβείας μυστήριον ἐπὶ μαγείᾳ σπουδάσαι διαβαλεῖν διασῦραί τε δι᾿ αὐτῶν τὰ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐκκλησιαστικὰ δόγματα. ἀλλ᾿ οὗτοι μὲν τούτους σωτῆρας ἐπιγραψάμενοι τῆς ἀληθοῦς ἀποπεπτώκασιν ἐλπίδος·

ἄλλους δ᾿ ὁ πονηρὸς δαίμων, τῆς περὶ τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ *ΚΖ* 27 1
διαθέσεως ἀδυνατῶν ἐκσεῖσαι, θατεραλήπτους εὑρὼν ἐσφετερίζετο·

12—17 Iustin. apol. 1, 26

ATERBDMΣΛ

4 *περιγενέσθαι* D | **7** *καταξιουμένουσ* TERBD *κατηξιωμένουσ* A, M *η* aus *α* corr. | *ἀθανασίασ ἀιδίου* Tr | **8** *αὐτοὺσ* M | **8/9** *ἀγήρωσ τινὰσ καὶ ἀθανάτουσ* ATER *ἀγήρουσ καὶ ἀθανάτουσ* BD *ἀγήρουσ καὶ ἀθανάτουσ τινὰσ* M | **9** *ἐσομένους* > D | **10** *ὁ* > D | **12** *δέ* ABDM Iust *τέ* TER | *τὸν* ABD Iust *των* TE *τῶν* RM | **12/13** *καπαραττaίασ* BDM [illegible] [ΚΑΠΑΡΑΠΑΙΑC verlesen für ΚΑΠΑΡΑΤΤΑΙΑC] Σ *καπαραττέασ* TE *καππαρατέας* A *καπαρατέασ* R *capparatthea* Λ *καππαρεταίασ* Iust HS | **14** *καὶ* > T[1] + Tc | **18** *τὸ τῶνδε* B *τοιῶνδ᾿ ὁ* M | *γοητιῶν* D[1] *γοητειῶν* Dr | **20** *διαβάλλειν* T[1] corr. Tc | *διασύρεται δὲ αὐτῶ* BD *διασύρεται δὲ δι᾿ αὐτῶν* Λ wie es scheint | **24** *ΚΖ* Σ **22** ABD **24** *ΚΗ* E *ΛΑ* M | *καὶ θν* Mr | **25** *θατεραλήπτουσ* ABD *θατέραι ληπτοὺσ* TER *κατὰ θάτερα ληπτοὺσ* M

maioribus quippe portentis efferebatur, semet ipsum salvatorem dicens ad hominum salutem de caelestibus et invisibilibus saeculis destinatum, adserens non aliter posse unumquemque angelos saeculi 2 vincere, nisi prius a semet magicae artis per ordinem susciperet disciplinam et per baptismum a se datum immortalis et aeternus effectus in hac vita perpetuus fieret. quae omnia ex libris Irenaei volentibus scire perfacile est. sed et Iustinus in his ipsis, in quibus Simonis fecerat 3 mentionem, etiam de hoc talia quaedam scribit:

»Menandrum quendam Samaritanum ex vico Capparattea Simonis »discipulum stimulis daemonicis incitatum venisse Antiochiam et quam »plurimos per artem magicam decepisse scimus, qui hoc etiam suadere »potuit sectatoribus suis, quod non essent morituri. ex quibus in ho»diernum sunt aliqui ex illo eadem confitentes«.

Quod est vere diaboli commentum, ut homines magi Christiano- 4 rum sibi nomen inponerent, quo per hoc sanctum et venerabile religionis nostrae mysterium macularent, qui tamen inridentes spernunt ecclesiastica dogmata vel de immortalitate animae vel de resurrectione mortuorum. verum hi talibus freti auctoribus de spe salutis et vitae penitus exciderunt.

[XXVII] Sed et alios idem daemon, quos ab amore Christi separare non KZ 27 1 poterat, alia nihilominus arte decepit, id est Ebionaeos, qui interpre-

POF

9 capparatthea *PF* *apparata O^1 aparata O^2 | 13 confidentes P^a 16 inridentes] *P* inrident et O^2F inridunt et O^1 | 21 haebioneos *P* hebionaeos *O* haebionaeos *F*

Ἐβιωναίους τούτους οἰκείως ἐπεφήμιζον οἱ πρῶτοι, πτωχῶς καὶ
ταπεινῶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ δοξάζοντας. λιτὸν μὲν γὰρ αὐτὸν 2
καὶ κοινὸν ἡγοῦντο, κατὰ προκοπὴν ἤθους αὐτὸ μόνον ἄνθρωπον
δεδικαιωμένον ἐξ ἀνδρός τε κοινωνίας καὶ τῆς Μαρίας γεγεννημένον·
δεῖν δὲ πάντως αὐτοῖς τῆς νομικῆς θρησκείας ὡς μὴ ἂν διὰ μόνης
τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ τοῦ κατ᾽ αὐτὴν βίου σωθησο-
μένοις. ἄλλοι δὲ παρὰ τούτους τῆς αὐτῆς ὄντες προσηγορίας, 3
τὴν μὲν τῶν εἰρημένων ἔκτοπον διεδίδρασκον ἀτοπίαν, ἐκ παρθένου
καὶ ἁγίου πνεύματος μὴ ἀρνούμενοι γεγονέναι τὸν κύριον, οὐ μὴν
ἔθ᾽ ὁμοίως καὶ οὗτοι προϋπάρχειν αὐτὸν θεὸν λόγον ὄντα καὶ σο-
φίαν ὁμολογοῦντες, τῇ τῶν προτέρων περιετρέποντο δυσσεβείᾳ,
μάλιστα ὅτε καὶ τὴν σωματικὴν περὶ τὸν νόμον λατρείαν ὁμοίως
ἐκείνοις περιέπειν ἐσπούδαζον. οὗτοι δὲ τοῦ μὲν ἀποστόλου 4
πάμπαν τὰς ἐπιστολὰς ἀρνητέας ἡγοῦντο εἶναι δεῖν, ἀποστάτην
ἀποκαλοῦντες αὐτὸν τοῦ νόμου, εὐαγγελίῳ δὲ μόνῳ τῷ καθ᾽ Ἑβραίους
λεγομένῳ χρώμενοι, τῶν λοιπῶν σμικρὸν ἐποιοῦντο λόγον· καὶ τὸ 5
μὲν σάββατον καὶ τὴν ἄλλην Ἰουδαϊκὴν ἀγωγὴν ὁμοίως ἐκείνοις
παρεφύλαττον, ταῖς δ᾽ αὖ κυριακαῖς ἡμέραις ἡμῖν τὰ παραπλήσια
εἰς μνήμην τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως ἐπετέλουν· ὅθεν παρὰ τὴν 6
τοιαύτην ἐγχείρησιν τῆς τοιᾶσδε λελόγχασι προσηγορίας, τοῦ Ἐβιω-
ναίων ὀνόματος τὴν τῆς διανοίας πτωχείαν αὐτῶν ὑποφαίνοντος·
ταύτῃ γὰρ ἐπίκλην ὁ πτωχὸς παρ᾽ Ἑβραίοις ὀνομάζεται.

Κατὰ τοὺς δηλουμένους χρόνους ἑτέρας αἱρέσεως ἀρχηγὸν γενέ- *ΚΗ* 28 1
σθαι Κήρινθον παρειλήφαμεν· Γάϊος, οὗ φωνὰς ἤδη πρότερον παρα-
τέθειμαι, ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ ζητήσει ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφει

»ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι᾽ ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου 2
»μεγάλου γεγραμμένων τερατολογίας ἡμῖν ὡς δι᾽ ἀγγέλων αὐτῷ

24/25 176, 21 ff. — **26**—S. 258, 1 Apoc. 1, 2. 22, 8

ATERBDMΣΛ

2 *τοῦ χριστοῦ* ABD *χριστοῦ* TERM | *δογματίζοντασ καὶ δοξάζοντασ* BD **4** *γεγενημένον* AT¹R¹B corr. TᶜRᶜ | **5** *τῆσ* BD¹M > ATER getilgt D **6** *κατὰ ταύτην* M | **6/7** *σωθησομένοισ σο* auf Rasur R | **9** *χν* DM **10** *θῦ‾* Tr | **12** *μάλιστα ὅτε* AT¹BDM *μάλισθ᾽ ὅτι* TᶜER | **13** *ἐκείνουσ* D¹ corr. Dr | **14** *πάμπαν* TERBDMΛ *πάσασ* A *πάμπαν πάσασ* Σ | **15** *αὐτὸν ἀποκαλοῦντεσ* DM | **16** *λεγομένῳ* ABDMΣΛ > TER | **17** *τὴν κυριακὴν ἄλλην ἀγωγὴν* B | **19** *σωτηρίου* BDMΣ *τοῦ κυρίου* ATERΛ | **20/21** *ἐβίων* BΣ | **23** *ΚΗ* AΣB, Dr auf Rasur *ΚΘ* ER *ΛΒ* M | *δηλουμένουσ* BDM *δεδηλωμένουσ* ATER | **24/25** *παρατεθῆναι* B | **25** *αὐτοῦ²* BDΣ *de quo* Λ *τοῦ αὐτοῦ* ATERM | **26** *ὁ* alte Interpolation, wenn nicht nach *ὁ* etwas fehlt

tantur pauperes. vere enim pauperes sunt et egeni in scientia gloriae 2
Christi, quoniam quidem solum eum hominem putant et per profectum
vitae ac virtutis virum iustum effectum, communi etiam nativitate ex
viro et femina procreatum. custodiendam vero censent etiam legis ob-
servantiam, nec sufficere ad salutem solam Christi aestimant fidem.
quidam tamen ex ipsis refugiunt hanc impietatem, ut ex viro et femina 3
adserant eum natum, sed confitentur de spiritu sancto et Maria virgine,
nec tamen semper eum fuisse deum et verbum ac sapientiam dei fa-
tentur. corporalem vero legis observantiam custodiunt. apostoli autem 4
epistulas omnes pariter respuunt et ipsum apostatam legis appellant.
utuntur et euangelio uno quodam, quod secundum Hebraeos appellatur,
cetera omnia nihili ducunt. sabbata cum Iudaeis secundum legem, no- 5
biscum dominicam diem sacratam pro resurrectione domini observant.
unde conpetenter Ebionaei pro paupertate intellegentiae conpellati 6
sunt.

[XXVIII] Iisdem temporibus etiam alterius haereseos obortum principem Ce- *KH* 28 1
rinthum accepimus. de quo Gaius, cuius iam in superioribus fecimus
mentionem, in disputationum suarum dialogo ita scribit:

»Sed et Cerinthus«, inquit, »per revelationes quasdam, quas velut a 2
»magno apostolo conscriptas et per angelos ei revelatas putaret, talia
»quaedam portenta nobis introducit. post resurrectionem terrenum dicit

POF

6 haec P^1 | **9** apostoli autem] O^1F *cum Graecis* apostoli autem pauli PO^2 | **11** unum P^1 | **12** nihil O^1F | **14** ebionaei] *scripsi* haebiones *P* hebiones *OF* | conpellati] O^1F appellati PO^2 | **20** apostolo] quasi apostolo *O*

›δεδειγμένας ψευδόμενος ἐπεισάγει, λέγων μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπίγειον ›εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ καὶ πάλιν ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ›ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δουλεύειν. καὶ ἐχθρὸς ὑπάρ›χων ταῖς γραφαῖς τοῦ θεοῦ, ἀριθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμῳ ἑορτῆς, ›θέλων πλανᾶν, λέγει γίνεσθαι‹.

καὶ Διονύσιος δέ, ὁ τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν παροικίας καθ' ἡμᾶς 3
τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχώς, ἐν δευτέρῳ τῶν Ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς Ἰω-
άννου Ἀποκαλύψεως εἰπών τινα ὡς ἐκ τῆς ἀνέκαθεν παραδόσεως,
τοῦ αὐτοῦ μέμνηται ἀνδρὸς τούτοις τοῖς ῥήμασιν

›Κήρινθον δέ, τὸν καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν 4
›αἵρεσιν συστησάμενον, ἀξιόπιστον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ
›πλάσματι ὄνομα. τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα,
›ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. καὶ ὧν αὐτὸς ὠρέγετο, 5
›φιλοσώματος ὢν καὶ πάνυ σαρκικός, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσε-
›σθαι, γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τοῦτ' ἐστὶ σιτίοις
›καὶ πότοις καὶ γάμοις καὶ δι' ὧν εὐφημότερον ταῦτα ᾠήθη πορι-
›εῖσθαι, ἑορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς‹.

ταῦτα Διονύσιος· ὁ δὲ Εἰρηναῖος ἀπορρητοτέρας δή τινας τοῦ 6
αὐτοῦ ψευδοδοξίας ἐν πρώτῳ συγγράμματι τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις
προθείς, ἐν τῷ τρίτῳ καὶ ἱστορίαν οὐκ ἀξίαν λήθης τῇ γραφῇ
παραδέδωκεν, ὡς ἐκ παραδόσεως Πολυκάρπου φάσκων Ἰωάννην τὸν

1/2 Apoc. 20, 4—6 — **2/3** Apoc. 21, 2. 10. 22, 1. 2. 14. 17 — **4** Apoc. 20, 3. 6 — **4/5** Apoc. 19, 7. 9. 21, 2. 9. 22, 17 — **10—17** = 7, 25, 2. 3 — **18—20** Iren. 1, 26, 1 — **21**—S. 260, 6 Iren. 3, 3, 4 vgl. unten 4, 14, 6

ATERBDMΣΛ

1 *δεδειγμένασ* AT¹BD *δεδιδαγμένασ* ERΣ *γρ δεδιδαγμένασ* Tem *δεδειδαγμένασ* M vgl. Theodor. haer. 2, 3 *ἀγγέλων* [*ἀπειλῶν* HSS] *τινων διδασκαλίασ συνέθηκε* | **3** *δουλεύειν* Π *δουλεύσειν* Λ | **4** *χιλιονταετίασ* AT¹BDM *χιλιοετίασ* T durch Rasur corr., ER | *γάμωι ἑορτῆς* alte Corruptel, *γάμου ἑορτῇ* Tr *Fest der Hochzeit* Σ *nuptiarum festiuitates* Λ mit ungenügender Conjectur, vor *ἐν γάμωι* scheint etwas ausgefallen zu sein | **5** *γενέσθαι* Tr | **7** *εἰληφὼσ* BD | **11** *συστησάμενον αἵρεσιν* 7, 25, 2 | **13** *τοῦ* > D | **14** *ὀνειροπολεῖν* D | **15** *πλησμοναῖσ* 7, 25, 3 *πλησμονῶν* Π | **16** *καὶ*³ > M | **18** *ὁ διονύσιοσ* D | *δὴ*] *διηγεῖταί* BD | **20** *προθεὶσ* TERBDM *προσθεὶσ* A | **21** *παρέδωκεν* BD

›futurum esse regnum Christi in Hierusalem et homines in carne iterum concupiscentiis subiectam conversationem habituros. contra fidem ›quoque scripturarum quosdam mille annos designat, in quibus multa ›quidem et alia corruptionis opera et nuptiarum festivitates dicit futuras ›ad eos, qui libidini sunt dediti, decipiendos‹.

Sed et Dionysius, cum de Iohannis Revelatione dissereret et quae- 3
dam secundum ea, quae antiquitus ecclesiae tradita fuerant, disputaret, mentionem facit huius ipsius viri in his verbis:

›Cerinthus‹, inquit, ›a quo et Cerinthiana haeresis oborta est, fig- 4
›mentis suis auctoritatem magni nominis adquirere secundum scripturae
›huius pravam intellegentiam gestiebat; quippe cuius haec erat haeresis,
›ut adfirmaret terrenum futurum esse Christi regnum. et quia erat 5
›ventri et gulae ac libidini deditus, ea futura decernebat, quae sibi pro-
›pria libido dictabat. ventris et eorum, quae sub ventre sunt, incita-
›menta cibis potibus nuptiis praedicabat explenda. et ut aliquid sa-
›cratius dicere videretur, legales aiebat festivitates rursum celebrandas
›et hostias carnales iterum iugulandas‹.

Irenaeus vero etiam secretiora ipsius haeretici in primo operis sui 6
libro publicavit, quae inde discat, si qui plenius scire vult.

POF

2 concupiscentiis] *P* uitiis et conc. *O* conc. et uitiis *F* | **9** cherintiana hereses *P* | **11** prauam] *PO*² paruam *O*¹*F* | hereses *P* | **15** potis (*sic*) *P*² | **19** quis *P*

ἀπόστολον εἰσελθεῖν ποτε ἐν βαλανείῳ, ὥστε λούσασθαι, γνόντα δὲ ἔνδον ὄντα τὸν Κήρινθον, ἀποπηδῆσαί τε τοῦ τόπου καὶ ἐκφυγεῖν θύραζε, μηδʼ ὑπομείναντα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ὑποδῦναι στέγην, ταὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ παραινέσαι, φήσαντα »φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ«.

Ἐπὶ τούτων δῆτα καὶ ἡ λεγομένη τῶν Νικολαϊτῶν αἵρεσις ἐπὶ ΚΘ 29 1
σμικρότατον συνέστη χρόνον, ἧς δὴ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις μνημονεύει· οὗτοι Νικόλαον ἕνα τῶν ἀμφὶ τὸν Στέφανον διακόνων πρὸς τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῇ τῶν ἐνδεῶν θεραπείᾳ προκεχειρισμένων ηὔχουν. ὅ γε μὴν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ

»ὡραίαν, φασί, γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ 2
»σωτῆρος πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον »ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν. ἀκόλουθον »γὰρ εἶναί φασι τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐκείνῃ τῇ φωνῇ τῇ ὅτι »παρα»χρᾶσθαι τῇ σαρκὶ δεῖ«, καὶ δὴ κατακολουθήσαντες τῷ γεγενημένῳ »τῷ τε εἰρημένῳ ἁπλῶς καὶ ἀβασανίστως, ἀνέδην ἐκπορνεύουσιν οἱ »τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. πυνθάνομαι δʼ ἐγὼ τὸν Νικόλαον 3
»μηδεμιᾷ ἑτέρᾳ παρʼ ἣν ἔγημε κεχρῆσθαι γυναικί, τῶν τε ἐκείνου »τέκνων τὰς μὲν θηλείας καταγηρᾶσαι παρθένους, ἄφθορον δὲ δια»μεῖναι τὸν υἱόν· ὧν οὕτως ἐχόντων ἀποβολὴ πάθους ἦν ἡ εἰς μέσον »τῶν ἀποστόλων τῆς ζηλοτυπουμένης ἐκκύκλησις γυναικός, καὶ ἡ »ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν τὸ »παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ« »ἐδίδασκεν. οὐ γάρ, οἶμαι, ἐβούλετο κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἐντολὴν »»δυσὶ κυρίοις δουλεύειν«, ἡδονῇ καὶ κυρίῳ. λέγουσι δʼ οὖν καὶ 4

8/9 Apoc. 2. 6. 15 — **9/10** Act. 6, 5 — **13**—S. 262, 3 Clemens strom. 3, 25. 26 — **16/17** vgl. Clem. strom. 2, 118 — **26** Matth. 6, 24 Luc. 16, 13 — **26**—S. 262, 3 Zahn GK 2, 754

ATERBDMΣΛ

1 *ἐν βαλανείω* AB *ἐν βαλανίω* DM *εἰσ βαλανεῖον* TER | **2** *τε* > M **7** *ΚΘ* AΣBD *Λ* ER *ΛΓ* M | *τούτων* TEBDM *τούτω* ARΣ | **8** *ἤδη* D | **9** *τὸν* D | **10** *προκεχειρισμένων* AΣΛ *προκεχειρισμένον* TERBDM | **13** *φασὶ* ATERDM > Σ *φησὶ* BΛ Cl HS | **16** *φασὶ* getilgt T | **16/17** *παραχρᾶσθαι* ATERBD [*παραχρῆσθαι* Clem. strom. 2, 118 und 3, 26] *παραχρήσασθαι* M Cl HS | **17** *δεῖ τῇ σαρκί* DM | **23** *ἐκκύκλησισ* BDM *ἐγκύκλησισ* ATER *ἐκκύκλησισ* aus *ἐγκύκλησισ* corr. Cl HS | **26** *κυρίωι* ΙΙΣ *θεῶι* Λ Cl | *γʼ οὖν* B Cl

[XXVIIII] Sed et alia haeresis, quae appellatur Nicolaitarum, perpauco tem- *KΘ* 29 1
pore tenuit, cuius etiam in Revelatione Iohannis mentio facta est. isti
Nicolaum, unum ex illis, qui cum Stefano ab apostolis constituti sunt
diaconi, auctorem se habere iactabant. sed Clemens Alexandrinus in
tertio libro Stromatum haec de eo scribit:

»Pulchram«, inquit, »valde hic uxorem habuit. et post ascensionem 2
»domini et salvatoris nostri, cum increparetur ab apostolis tamquam de
»zelotypiae iniuria, productam in medium uxorem suam, si qui eam vellet
»habere, permisit. ex qua occasione isti consequens putaverunt, ut se-
»cundum hoc factum vel dictum Nicolai unusquisque carne sua in quod
»delectaret abuteretur. et obtinentes dictum vel factum simpliciter et
»innocenter absque ulla reverentia promiscuos nunc et inlicitos concu-
»bitus expetunt hi, qui sub illius nomine sectam sibi propriae libidinis
»adsumpserant. mihi autem compertum est Nicolaum nullam prorsus 3
»agnovisse mulierem praeter eam, quam in matrimonium acceperat.
»cuius etiam liberi, feminae quidem usque ad ultimam senectutem casta
»virginitate durarunt, filius autem etiam ipse sanctitatem incorrupti
»corporis custodivit. quae cum ita se habeant, constat illud, quod in
»medium apostolorum prae zelotypiae suspicione produxit uxorem, ex
»contemptu vitii vel libidinis gestum, quo per haec continentem se
»ostenderet eius rei, quam nimie putabatur expetere, contemnendam
»magis quam expetendam carnis edocens voluptatem. quoniam quidem
»nolebat, ut opinor, secundum salvatoris praeceptum duobus dominis
»servire, libidini et deo. dicunt autem etiam Matthiam ita docuisse 4

POF

1 et *om.* *P* | 2 tenuit] P^1O^2 uenuit O^1 uiguit *F* enituit P^2 | 4 diacones O^2 | sed] sed et *O* | 11 factum] *om.* P^1 | 12/13 concubitos PO^1 | 14 adsumpserunt O^1F | 17 durauerunt *P* | autem *om.* P^2 | 19 prae] pro *P*

›τὸν Ματθίαν οὕτω διδάξαι, σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρᾶσθαι ›μηδὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόντα, ψυχὴν δὲ αὔξειν διὰ πίστεως ›καὶ γνώσεως‹.

ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους χρόνους παραβραβεῦσαι τὴν ἀλήθειαν ἐγκεχειρηκότων, λόγου γε μὴν θᾶττον εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβηκότων εἰρήσθω·

Λ̄ 30 1 ὁ μέντοι Κλήμης, οὗ τὰς φωνὰς ἀρτίως ἀνέγνωμεν, τοῖς προειρημένοις ἑξῆς διὰ τοὺς ἀθετοῦντας τὸν γάμον τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐξετασθέντας ἐν συζυγίαις καταλέγει, φάσκων

›ἢ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀποδοκιμάσουσιν; Πέτρος μὲν γὰρ καὶ ›Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο, Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ›ἐξέδωκεν, καὶ ὅ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἔν τινι ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ ›προσαγορεῦσαι σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζεν διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας ›εὐσταλές‹.

2 ἐπεὶ δὲ τούτων ἐμνήσθημεν, οὐ λυπεῖ καὶ ἄλλην ἀξιοδιήγητον ἱστορίαν τοῦ αὐτοῦ παραθέσθαι, ἣν ἐν τῷ ἑβδόμῳ Στρωματεῖ τοῦτον ἱστορῶν ἀνέγραψεν τὸν τρόπον

›φασὶ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον θεασάμενον τὴν ἑαυτοῦ γυ›ναῖκα ἀπαγομένην τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἡσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν ›καὶ τῆς εἰς οἶκον ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὖ μάλα προτρεπτικῶς ›καὶ παρακλητικῶς, ἐξ ὀνόματος προσειπόντα ›μέμνησο, ὦ αὕτη, τοῦ ›κυρίου‹. τοιοῦτος ἦν ὁ τῶν μακαρίων γάμος καὶ ἡ τῶν φιλτάτων ›τελεία διάθεσις‹.

10—14 strom. 3, 52. 53 — **12/13** Phil. 4, 3 — **13/14** I Kor. 9, 5. 12 — **18—23** strom. 7, 63. 64

ATERBDMΣΛ

1 *ματθίαν* ΠΛ Cl תולבי Σ | **2** *ἡδονὴν ἀκόλαστον* Cl | *ἐνδιδόντασ* M | **6** *εἰρήσθω* auf Rasur Tr nach *εἰρήσθω* + *ἱκανῶσ ἔχοντα* BD | **7** Λ̄ AΣBD ΛΑ ER ΛΔ M | *τὰσ* AT¹BDΣΛ *ταύτασ τὰσ* ERM, Tc getilgt | **8** *ἀσθενοῦντασ* T¹ corr. Tc | *τὸν γάμον* TcERM *γάμον* AT¹BD | **9** *ἐν* ARBDM > TE **10** *ἀποδοκιμάσουσιν* Π *ἀποδοκιμάζουσιν* Λ Cl HS | **12** *παῦλόσ γε* T¹ corr. Tc | **13** *οὐ* > B | **15** *ἐπεὶ δὲ* ADM *ἐπειδὴ* T¹ *ἐπεὶ δὴ* B *ἐπειδὴ δὲ* TcER δὲ bezeugen ΣΛ | *ἐμνήσθημεν* ABDM *ἐμνημονεύσαμεν* TrER *ἐμνημονεύσθημεν* T¹ | **18** *φησὶ* BDr | *γὰρ* Tr | **20** *εἰσ* BDM Cl *ἐπ'* ATER | **22** *τῶν φιλτάτων* ΠΣ alter Fehler *beatorum* Λ nach Conjectur, *μέχρι τῶν φιλτάτων* Cl

»adversum carnem pugnandum et in nullo prorsus voluptati eius ac libidini concedendum, animam vero alendam sapientiae pastibus et scientiae cibis in maius semper augendam«.

Haec de illis haeresibus, quae temporibus memoratis a veritate declinantes cito extinctae sunt, rettulisse sufficiat.

[XXX] Clemens sane hic, cuius voces adnotavimus, scribens adversum eos, *A* 30 1
qui nuptias spernunt, inter cetera etiam haec dicit:

»An et apostolos improbant? Petrus etenim ac Philippus et uxores habuerunt et filias etiam viris nuptum dederunt. sed et Paulum non taedet apostolum in quadam epistula sua mentionem vel salutationem facere comparis suae, quam se ideo negat circumducere, ut ad praedicationem euangelii expeditior fiat«.

Verum quoniam Clementis fecimus mentionem, absurdum non erit 2
aliam quoque eius memorabilem narrationem proferre, quam in septimo eiusdem operis libro ita inseruit:

»aiunt«, inquit, »beatum Petrum cum vidisset uxorem suam duci ad passionem, gavisum esse electionis gratia ac regressionis ad propriam domum et exclamasse, post eam cum duceretur ac proprio nomine compellantem dixisse: »o coniux, memento domini«. talia erant sanctorum coniugia, tam perfecta fuit affectio beatorum«.

POF

1 uoluntati *P* | 2 consentiendum P^{2} | 6 aduersus $P^{2}F^{1}$ | 9 uiris] uirgines *F*

*καὶ ταῦτα δ', οἰκεῖα ὄντα τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει, ἐνταῦθά
μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.*
Παύλου μὲν οὖν καὶ Πέτρου τῆς τελευτῆς ὅ τε χρόνος καὶ ὁ ΛΑ 31 1
*τρόπος καὶ πρὸς ἔτι τῆς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου τῶν σκηνω-
μάτων αὐτῶν καταθέσεως ὁ χῶρος ἤδη πρότερον ἡμῖν δεδήλωται·
τοῦ δὲ Ἰωάννου τὰ μὲν τοῦ χρόνου ἤδη πως εἴρηται. τὸ δέ γε τοῦ* 2
*σκηνώματος αὐτοῦ χωρίον ἐξ ἐπιστολῆς Πολυκράτους (τῆς δ' ἐν Ἐφέσῳ
παροικίας ἐπίσκοπος οὗτος ἦν) ἐπιδείκνυται, ἣν Οὐίκτορι Ῥωμαίων
ἐπισκόπῳ γράφων, ὁμοῦ τε αὐτοῦ καὶ Φιλίππου μνημονεύει τοῦ
ἀποστόλου τῶν τε τούτου θυγατέρων ὧδέ πως*

»καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται· ἅτινα 3
*»ἀναστήσεται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχε-
»ται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀναζητήσει πάντας τοὺς ἁγίους, Φί-
»λιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει καὶ
»δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυ-
»γάτηρ ἐν ἁγίῳ πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται· ἔτι
»δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ κυρίου ἀναπεσών, ὃς ἐγενήθη
»ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκὼς καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος. οὗτος ἐν
»Ἐφέσῳ κεκοίμηται«.*

ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶνδε τελευτῆς· καὶ ἐν τῷ Γαΐου δέ, οὗ 4
μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, διαλόγῳ Πρόκλος, πρὸς ὃν ἐποιεῖτο τὴν

3—5 176, 17 ff. — **6** 236, 18 ff. — **11—19** = 5, 24, 2. 3 — **17** Ioann. 13, 25. 21, 20 — **18** Exod. 28, 32—34. Lev. 8, 9. Matth. 18, 18 — **20/21** 256, 24 ff.

ATERBDMΣΛ

3 ΛΑ ABD **6** Σ ΛΒ E ΛΕ M | **4** *προσέτι* T durch Rasur corr., ERBDM *προσέτι δ* A *ὁ προσέτι* T¹ | **5** *ὁ χῶροσ* TERBDM *χῶροσ* A | **6** *τοῦ²* > M¹ + Mᶜ | **7** *Polykarpos* Σ | **8** *βίκτορι* Tᶜᵐ EΣ | **11** *καὶ γὰρ* T durch Rasur corr., ERBDM [= 5, 24, 2 *Π*] *καὶ γὰρ καὶ* AT¹ | **12** *ἐσχάτῃ ΠΣΛ* > 5, 24, 2 | **13** *οὐρανῶν* 5, 24, 2 | **13/14** *φίλιππον ΠΛ* [= 5, 24, 2 AT¹E RBDM Hieron. de uir. ill. 45 *φίλιπποσ* Tʳ] die Stelle ist verdorben, vgl. zu **16**
14 *τῶν* TERBDM [= 5, 24, 2 TERBDM] *τὸν τῶν* A [= 5, 24, 2 A] | **15** *δύο θυγατέρες αὐτοῦ* und *ἡ ἑτέρα* [= *die eine von zweien*] *αὐτοῦ θυγάτηρ* können ursprünglich so nicht neben einander gestanden haben, die Stelle scheint lückenhaft
16 *πολιτευσαμένη* ATERDMΣΛ [= 5, 24, 2 ATERΣ] *πολιτευσαμένη ἣ* B [= 5, 24, 2 BDMΛ Hieron] | *ἀναπέπαυται* D¹ [= 5, 24, 2 M] corr. Dᵉᵐ | *ἔτι*] *ὅτι* B
20 *ταῦτα—τελευτῆς* > R | *ταῦτα δὲ καὶ* BD

[XXXI] Igitur quia de vitae exitu Petri vel Pauli iam in superioribus ex- ΛΑ 31 1
planavimus, sed et tempus Iohannis, quo vita excessit, ex parte iam 2
diximus, nunc etiam de loco quietis eius secundum fidem Polycratis Ephesii episcopi docere conveniens puto. hic etenim Polycrates Victori episcopo urbis Romae scribens et ipsius et Filippi apostoli ac filiarum eius pariter meminit dicens, sicut iam superius inseruimus:

›quod magna lumina in Asiae partibus dormierunt, quae resusci- 3
›tabit dominus in novissimo die adventus sui, cum veniet in gloria et ›requiret omnes sanctos suos. dico autem de Filippo‹, inquit, ›qui fuit ›unus ex apostolis, qui dormivit apud Hierapolin. sed et duae filiae ›eius inibi virgines consenuere, et alia eius filia spiritu sancto repleta ›permansit apud Ephesum. et Iohannes ille, qui supra pectus domini ›recumbebat, qui fuit sacerdos dei pontificale petalum gestans et martyr ›et doctor optimus, apud Ephesum dormit‹.

Haec etiam de locis, in quibus requiescunt in somno pacis, adie- 4
cisse sufficiat. sed et Gaius, cuius ante mentio facta est, in dialogo

POF

4 docere] *P* doceri *O* edocere *F* | 6 *antea neque Eusebius inseruit epistulam Polycratis neque Rufinus* | 7 asia P^1 | 7/8 suscitabit P^a *uel* P^1 | 9 requirit *P* | 10 hierapolin *P* hierapolim *OF* | 13 *ad* petalum *adnotat* *P*: [pet]alum uestis in quo [*sic*] scriptum [erat] nomen dei uel tetragrammaton 14 dormiit O^1F dormiuit O^2

ζήτησιν, περὶ τῆς Φιλίππου καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ τελευτῆς,
συνῳδῶν τοῖς ἐκτεθεῖσιν, οὕτω φησίν

»μετὰ τοῦτον προφήτιδες τέσσαρες αἱ Φιλίππου γεγένηνται ἐν
»Ἱεραπόλει τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν· ὁ τάφος αὐτῶν ἐστιν ἐκεῖ καὶ ὁ τοῦ
»πατρὸς αὐτῶν«.

ταῦτα μὲν οὗτος· ὁ δὲ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν τῶν ἀποστόλων 5
τῶν Φιλίππου θυγατέρων ἐν Καισαρείᾳ τῆς Ἰουδαίας ἅμα τῷ πατρὶ
τότε διατριβουσῶν προφητικοῦ τε χαρίσματος ἠξιωμένων μνημονεύει,
κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων »ἤλθομεν εἰς Καισάρειαν, καὶ εἰσελ-
»θόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος
»ἐκ τῶν ἑπτά, ἐμείναμεν παρ᾽ αὐτῷ. τούτῳ δὲ ἦσαν παρ-
»θένοι θυγατέρες τέσσαρες προφητεύουσαι«. τὰ μὲν οὖν εἰς 6
ἡμετέραν ἐλθόντα γνῶσιν περί τε τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἀποστο-
λικῶν χρόνων ὧν τε καταλελοίπασιν ἡμῖν ἱερῶν γραμμάτων καὶ
τῶν ἀντιλεγομένων μέν, ὅμως δ᾽ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις παρὰ πολ-
λοῖς δεδημοσιευμένων τῶν τε παντελῶς νόθων καὶ τῆς ἀποστολικῆς
ὀρθοδοξίας ἀλλοτρίων ἐν τούτοις διειληφότες, ἐπὶ τὴν τῶν ἑξῆς
προΐωμεν ἱστορίαν.

Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν κατὰ τοῦτον οὗ νῦν τοὺς χρό- ΛΒ 32 1
νους ἐξετάζομεν, μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων
τὸν καθ᾽ ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμόν· ἐν ᾧ Συμεῶνα
τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὃν δεύτερον καταστῆναι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ-
κλησίας ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν, μαρτυρίῳ τὸν βίον ἀναλῦσαι παρει-
λήφαμεν. καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ διαφόροις ἤδη 2
πρότερον ἐχρησάμεθα φωναῖς, Ἡγήσιππος· ὃς δὴ περί τινων αἱρε-

9—12 Act. 21, 8. 9 — **21—23** 226, 20 ff.

ATERBDMΣΛ

3 *τοῦτον* TcERΣ *τοῦτο* BDM *τοῦτον δὲ* AT1 *haec autem* Λ | **6** *μὲν* BDMR *μὲν οὖν* ATE | **7** *des anderen Philippos* Σ | **9** *πως* > BD | **12** *τέσσαρεσ προφητεύουσαι* BDMΛ *προφητεύουσαι τέσσαρεσ* ATER | **13** *τε* > T1 corr. Tc | *ἀποστόλων* BDMΣΛ *ἀποστόλων αὐτῶν* ATER | **15** *μὲν* > D1 + Dr **16** *δεδημαγωγημένων* T1M, corr. TcTr | **17** *ὀρθοτομίασ* Rc | **19** *ΛΒ* AΣ 264, 6 BD **19** *ΛΓ* ER *Λς* M | *τοῦτον οὗ νῦν* aus *τούτων* corr. Tc | **20** *ἐξ-αναστάσεωσ* B *ἐξ ἀπ᾽ αναστάσεωσ* M | **21** *τὸν* ATcER *τῶν* T1BDM **22** קליופא Σ *cleopae* Λ | **24** *αὐτὸς ἐκεῖνος* > T1, Tcm getilgt | *ἤδη*] *ἔτι* B | **25** *ὁ ἡγήσιππος* M | *ὅσ δὴ περί τινων* ATERM *is ergo* Λ *περί τινων γοῦν* BDΣ

suo, quem cum Proculo disputans scribit, de filiabus Philippi, simul et obitu ipsius consonis vocibus memorat dicens:

»Post haec autem profetissae quattuor fuerunt Philippi filiae, cuius »sepulchrum extat apud Hierapolin Asiae urbem una cum filiabus suis«.

De his autem et Lucas in Actibus apostolorum meminit, cum adhuc 5
apud Caesaream degerent. dicit ergo ita: »venimus«, inquit, »Caesaream et ingressi in domum Philippi euangelistae, qui erat »ex septem, mansimus apud eum. huic autem erant virgines »filiae quattuor prophetantes«. his igitur a nobis de apostolorum 6
temporibus vel excessibus, prout potuimus ex scriptis veterum congregatis, sed et de scripturarum canone, qui in auctoritate habeantur libri vel qui penitus repudientur, qui vero medii quodammodo ad instructionem solam ab ecclesiis, non etiam ad indubitatam auctoritatem recepti sint, consequenter expositis, tendamus ad cetera.

[XXXII] Post Neronem Domitianumque sub hoc, cuius nunc tempora me- AB 32 1
moramus, per singulas civitates ex insolentia populi persecutionem in nostros accepimus motam. quo in tempore etiam Symeon Cleopae filius, quem secundum Hierusolymis ordinatum episcopum supra edocuimus, per martyrium carnis vinculis resolutus est. horum adstipulator 2
ipse ille est Hegesippus, quem in pluribus iam produximus testem. is

POF

4 hierapolin P^2 hierapolim *OF* hieropolin P^1 | 6 uenimus] uenimus ergo *Pa uel* P^1 | 14 sunt *Pa* | 17 cleophe *F*

τικῶν ἱστορῶν. ἐπιφέρει δηλῶν ὡς ἄρα ὑπὸ τούτων κατὰ τόνδε τὸν
χρόνον ὑπομείνας κατηγορίαν, πολυτρόπως ὁ δηλούμενος ὡς ἂν
Χριστιανὸς ἐπὶ πλείσταις αἰκισθεὶς ἡμέραις αὐτόν τε τὸν δικαστὴν
καὶ τοὺς ἀμφ᾿ αὐτὸν εἰς τὰ μέγιστα καταπλήξας, τῷ τοῦ κυρίου
πάθει παραπλήσιον τέλος ἀπηνέγκατο· οὐδὲν δὲ οἷον καὶ τοῦ συγ- 3
γραφέως ἐπακοῦσαι, αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν ὧδέ πως ἱστο-
ροῦντος·

»ἀπὸ τούτων δηλαδὴ τῶν αἱρετικῶν κατηγοροῦσί τινες Σίμωνος
»τοῦ Κλωπᾶ ὡς ὄντος ἀπὸ Δαυὶδ καὶ Χριστιανοῦ, καὶ οὕτως μαρ-
»τυρεῖ ἐτῶν ὢν ρκ̄ ἐπὶ Τραϊανοῦ Καίσαρος καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ«.

φησὶν δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἄρα καὶ τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ, ζητου- 4
μένων τότε τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Ἰουδαίων φυλῆς, ὡς ἂν ἐξ αὐτῶν
ὄντας ἁλῶναι συνέβη. λογισμῷ δ᾿ ἂν καὶ τὸν Συμεῶνα τῶν αὐ-
τοπτῶν καὶ αὐτηκόων εἴποι ἄν τις γεγονέναι τοῦ κυρίου, τεκμηρίῳ
τῷ μήκει τοῦ χρόνου τῆς αὐτοῦ ζωῆς χρώμενος καὶ τῷ μνημονεύειν
τὴν τῶν εὐαγγελίων γραφὴν Μαρίας τῆς τοῦ Κλωπᾶ, οὗ γεγονέναι
αὐτὸν καὶ πρότερον ὁ λόγος ἐδήλωσεν. ὁ δ᾿ αὐτὸς συγγραφεὺς 5
καὶ ἑτέρους ἀπογόνους ἑνὸς τῶν φερομένων ἀδελφῶν τοῦ σωτῆρος,
ᾧ ὄνομα Ἰούδας, φησὶν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιβιῶναι βασιλείαν μετὰ τὴν
ἤδη πρότερον ἱστορηθεῖσαν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως
ἐπὶ Δομετιανοῦ μαρτυρίαν, γράφει δὲ οὕτως·

»ἔρχονται οὖν καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες 6
»καὶ ἀπὸ γένους τοῦ κυρίου, καὶ γενομένης εἰρήνης βαθείας ἐν πάσῃ

8—10 Zahn, Forsch. 6, 241 — **16** Ioann. 19, 25 — **17** 228, 5. 6 — **19—21** 232, 18 ff. — **22**—S. 270, 6 Zahn, Forsch. 6, 239

ATERBDMΣΛ

2 *πολυτρόπως* > RΣ | *ἂν* > BD | **5** *τέλοσ* T^{c}ERBDM *τὸ τέλοσ* AT^{1} *ἀπηνέγκατο* ABDM *ἠνέγκατο* TER | *οἷον* ABDMΣΛ *ἧττον* TER | **8** *σίμωνοσ* BD^{1}M [Hieron. Eus^{arm} zu ol. 221 Chron. pasch. 471, 12; *Συμεὼν ὁ καὶ Σίμων* Chron. pasch. 460, 14 = Hieron. Eus^{arm} ol. 210] *συμεῶνοσ* ATERD^{r}ΣΛ vgl. zu 270, 2 | **9** קליופא Σ *cleopae* Λ | *οὗτος* Σ | **10** *ὢν* > M | *ἑκατὸν εἴκοσι* AT^{1}ED *ἑκατὸν εἴκοσιν* T^{r}R | *ἀττικοῦ* AT^{r}BDM Chron. pasch. 471, 15 *ἀντικοῦ* T^{1}ERΣ beides Λ HSS vgl. zu 270, 4 | **12** *φυλῆσ ἰουδαίων* T^{r} *αὐτῶν* TERBDMΣΛ *αὐτῆσ* A | **13** *ἂν*] *ἄρα* T^{r} | **16** קליופא Σ *cleopae* Λ *οὗ* TERBDM *οὗ καὶ* A | **17** *αὐτὸν* AT^{1}BDΣΛ *αὐτὴν* T^{r} (T^{c} unleserlich) ERM | **18** *ἀπογόνουσ* BDMΣΛ *ἀπὸ* [*γένουσ* ATER | *ἑνὸσ τῶν—σωτῆροσ* ABDM *τῶν—σωτῆροσ ἑνὸσ* TER | **19** *φησὶν* ABDΣ *ὄν φησιν* TERM | **20** *αὐτῶν* AT^{1}BD^{c}Σ *τῶν* D^{1} *αὐτῷ* T^{c}ERM | *τὸν* > M

ergo refert, quod a quibusdam haereticis accusatus sit supra dictus vir
tamquam Christianus et multis suppliciis adflictus per multos dies, ita
ut etiam iudex ipse cum amicis suis de eius patientia miraretur et ad
ultimum iuberet simili eum, quam dominus pertulit, passione vitam
finire. sed et ipsa verba, quibus haec protestetur, audire gratius puto. 3
ait ergo, cum de haereticis diceret:

»Ex his igitur ipsis accusaverunt quidam Symeonem Cleopae filium, tamquam qui esset ex genere David et Christianus. et ita martyr effectus est, cum esset annorum centum viginti, sub Traiano Caesare apud Atticum consularem«.

Addit autem etiam hoc, quod accusatores eius, cum in illis tem- 4
poribus perquirerentur si qui ex genere David et ex regia tribu descen-
derent, conprehensi sint inter ipsos. quod autem Symeon unus fuerit
ex ipsis auditoribus domini, vel longaevitas eius indicio est vel euan-
geliorum fides, ubi etiam mater eius Maria Cleopae uxor refertur. sed 5
et alios quosdam idem scriptor refert praeter eos, de quibus supra
diximus, nepotes Iudae unius ex fratribus domini per idem tempus
superstites inventos et Domitiani temporibus martyres factos, hoc modo
scribens:

»Veniunt igitur hi et praesunt omni ecclesiae tamquam martyres 6
et propinqui domini et reddita pace ecclesiae permanserunt usque ad

POF

4 qua *PF* | 5 protestetur] *PF* protestatur *O* | 8 esset et ex *P* | 10 atticum consularem] anticum caesarem O^1

›ἐκκλησίᾳ, μένουσι μέχρι Τραϊανοῦ Καίσαρος, μέχρις οὗ ὁ ἐκ θείου ›τοῦ κυρίου, ὁ προειρημένος Σίμων υἱὸς Κλωπᾶ, συκοφαντηθεὶς ὑπὸ ›τῶν αἱρέσεων ὡσαύτως κατηγορήθη καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ ›ἐπὶ Ἀττικοῦ τοῦ ὑπατικοῦ. καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις αἰκιζόμενος ›ἐμαρτύρησεν, ὡς πάντας ὑπερθαυμάζειν καὶ τὸν ὑπατικὸν πῶς ρκ ›τυγχάνων ἐτῶν ὑπέμεινεν, καὶ ἐκελεύσθη σταυρωθῆναι‹.

ἐπὶ τούτοις ὁ αὐτὸς ἀνὴρ διηγούμενος τὰ κατὰ τοὺς δηλου- 7
μένους, ἐπιλέγει ὡς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλῳ που σκότει ὡς εἰ φωλευόντων εἰς ἔτι τότε τῶν, εἰ καί τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· ὡς δ' ὁ 8
ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς διάφορον εἰλήφει τοῦ βίου τέλος παρεληλύθει τε ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακοῦσαι κατηξιωμένων, τηνικαῦτα τῆς ἀθέου πλάνης ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἡ σύστασις διὰ τῆς τῶν ἑτεροδιδασκάλων ἀπάτης, οἳ καὶ ἅτε μηδενὸς ἔτι τῶν ἀποστόλων λειπομένου, γυμνῇ λοιπὸν ἤδη κεφαλῇ τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν.

Τοσοῦτός γε μὴν ἐν πλείοσι τόποις ὁ καθ' ἡμῶν ἐπετάθη τότε ΛΓ 33 1
διωγμός, ὡς Πλίνιον Σεκοῦνδον, ἐπισημότατον ἡγεμόνων, ἐπὶ τῷ

17 I Tim. 6, 20

ATERBDMΣΛ

1 *μένουσιν ἄχρι* DM | *ὁ* ATER > BDM | **1/2** *τοῦ θείου τοῦ* R **2** *σίμων* BD^1 *συμεὼν* ATERD^{r}MΣΛ vgl. zu 268, 8 | קליופא Σ *cleopae* Λ **3** *αἱρετικῶν* ΣΛ | *ἐπὶ* > B^1 + B^c | *αὐτοῦ* B | **4** *ἀττικοῦ* AT^{1}BDM *ἀντικοῦ* T^{r}ERΣ > Λ vgl. zu 268, 10 | *πολλαῖσ ἡμέραισ* T^{c}ERBDM *πολλὰσ ἡμέρας* AT^1 | **5** *ἑκατὸν εἴκοσι* ATERD | **6** *ἐτῶν* > T^1 + T^r, T^{cm} getilgt **9** *ἔμεινεν* T^{1}B *ἔμενεν* AT^{c}ERDM | **9/10** *σκότει ὡς εἰ φωλευόντων* Schw *σκότει ὼσ φωλευόντων* B *wie in Finsternis verborgen waren* Σ *σκοτίωσ φωλευόντων* E *σκότει ἐμφωλευόντων* DM *σκοτίω ἐμφωλευόντων* RT^r *σκότει φωλευόντων* A, T^{1}T^c unleserlich | **12/13** *παρελύθη* B *παρελήλυθέν* M | **13** *αὐτῶν* M | **14** *τὴν ἀρχὴν* BD | **16** *ἔτι* ABDM *ἀπὸ* T^{1}ER getilgt T^r | *τῶν αὐτῶν ἀποστόλων* T^r | *ὑπολειπομένου* DM | *λοιπὸν ἤδη* > T^1 *λοιπὸν* + T^r auf Rasur | *κεφαλῇ* TERBDM *τῇ κεφαλῇ* A | **17** *τῶι* auf Rasur T^c | **18** *ἐπεχείρουν* AT^{1}DMΣ *ἐπεχείρουν· καὶ ταῦτα μὲν οὗτοσ περὶ τούτων διαλαβὼν ὧδέ πωσ ἔλεξεν· ἡμεῖσ δὲ ἐπὶ τὰ ἑξῆσ τῆσ ἱστορίασ ὁδῷ προβαίνοντεσ ἴωμεν* T^{cm}ERB *sed istud bellum intrinsecus gerebatur* Λ | **19** *ΛΓ* A 272, 15 Σ 266, 19 BD **19** *ΛΔ* E *ΛΖ* M

›tempora Traiani Caesaris, usque quo consobrinus domini Symeon, de ›quo supra diximus, filius Cleopae calumniam pateretur ab haereticis, ›tamquam Christianus consulari delatus. cumque multo tempore suppli›ciis fuisset adflictus, martyrio consummatus est omnibus, qui aderant ›et ipso iudice mirantibus, ut centum viginti annorum senex crucis ›supplicium pertulisset‹.

Post haec idem scriptor addidit etiam hoc, quod usque ad illa tem- 7
pora virgo munda et inmaculata permansit ecclesia, corruptoribus veritatis et divini verbi temeratoribus aut nusquam omnino extantibus aut etiam si qui forte fuerant, in occultis et abditis hiatibus terrae delitiscentibus. ut vero et apostolorum chorus et omnis illa aetas, quae 8
a domino susceperat vivae vocis auditum, de hac luce discessit, tum velut in vacuam domum falsae doctrinae impius se error inmersit, et tamquam ubi nullus iam divini census defensor existeret, nudato, ut aiunt, capite corripientes arma mendacii oppugnare apostolicam veritatem nituntur.

Sed istud bellum intrinsecus gerebatur, persecutionum vero extrin- ΔΓ 33 1
secus pondus urgebat ecclesiam, et tam immensae catervae martyrum

POF

2 clopae F^2 | **3** cumque] a quo cum P^2 | **4** affectus *P* | **8** permanserit *P* | corrupt.] a corrupt. P^2 | **12** tum *om. P*

πλήθει τῶν μαρτύρων κινηθέντα, βασιλεῖ κοινώσασθαι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀναιρουμένων, ἅμα δ' ἐν ταὐτῷ μηνῦσαι μηδὲν ἀνόσιον μηδὲ παρὰ τοὺς νόμους πράττειν αὐτοὺς κατειληφέναι, πλὴν τό γε ἅμα τῇ ἕῳ διεγειρομένους τὸν Χριστὸν θεοῦ δίκην ὑμνεῖν, τὸ δὲ μοιχεύειν καὶ φονεύειν καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις ἀθέμιτα πλημμελήματα καὶ αὐτοὺς ἀπαγορεύειν πάντα τε πράττειν ἀκολούθως τοῖς νόμοις· πρὸς ἃ τὸν Τραϊανὸν δόγμα 2
τοιόνδε τεθεικέναι, τὸ Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μέν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι· δι' οὗ ποσῶς μὲν τοῦ διωγμοῦ σβεσθῆναι τὴν ἀπειλὴν σφοδρότατα ἐγκειμένην, οὐ χεῖρόν γε μὴν τοῖς κακουργεῖν περὶ ἡμᾶς ἐθέλουσιν λείπεσθαι προφάσεις, ἔσθ' ὅπῃ μὲν τῶν δήμων, ἔσθ' ὅπῃ δὲ καὶ τῶν κατὰ χώρας ἀρχόντων τὰς καθ' ἡμῶν συσκευαζομένων ἐπιβουλάς, ὡς καὶ ἄνευ προφανῶν διωγμῶν μερικοὺς κατ' ἐπαρχίαν ἐξάπτεσθαι πλείους τε τῶν πιστῶν διαφόροις ἐναγωνίζεσθαι μαρτυρίοις. εἴληπται δ' ἡ ἱστορία ἐξ ἧς 3
ἀνώτερον δεδηλώκαμεν τοῦ Τερτυλλιανοῦ Ῥωμαϊκῆς ἀπολογίας, ἧς ἡ ἑρμηνεία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον

»καίτοι εὑρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. »Πλίνιος γὰρ Σεκοῦνδος ἡγούμενος ἐπαρχίου κατακρίνας Χριστιανούς »τινας καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλών, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διὸ ἠγνόει τί »αὐτῷ λοιπὸν εἴη πρακτέον, Τραϊανῷ τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο »λέγων ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν οὐδὲν ἀνόσιον »ἐν αὐτοῖς εὑρηκέναι· ἐμήνυεν δὲ καὶ τοῦτο, ἀνίστασθαι ἕωθεν τοὺς »Χριστιανοὺς καὶ τὸν Χριστὸν θεοῦ δίκην ὑμνεῖν καὶ πρὸς τὸ τὴν »ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν κωλύεσθαι φονεύειν, μοιχεύειν, πλεο-

15/16 110, 16 ff. — **18**—S. 274, 3 Tertullian. apol. 2 — **21**—S. 274, 1 Plin. et Traian. epist. 96, 7

ATERBDMΣΛ

1 *κοινῶσαι* B, D^1 corr., *κοινώναι* D^1 | **5** *θυ* in *θυ* corr. M^r | **8** *μὴ* ATERΣΛ > BDM | **9** *κολάζεσθαι* ATERΣΛ *μὴ κολάζεσθαι* BDM | *δι' οὗ* TERBDMΣΛ *οὗ γενομένου* A | **10** *ἐγκειμένην* TERBDM *ἐγκειμένου* A | *χεῖρον* TERBD^{1}MΣΛ *χείρονάσ* A *χείρουσ* D^r | *τοῖσ* ATERD^{r}MΣΛ *τοῦ* BD^1 **11** *περὶ ἡμᾶς* > R | **13** *συσκευαζομένασ* T^1 corr. T^r, T^c getilgt | **14** *ἐπαρχίαν* ABD *ἐπαρχίασ* TERM | **15** *δ' ἡ* TERDM *δὴ* B *δ' ἡμῖν* AΣ | **16** *ἀνωτέρω* A | **19** *τῆς ἐπαρχίου* A | **20** *διὸ ἠγνόει* TEBΣ *διὸ ἠγνόει* D *δι' ὃ ἠγνόει* RM *διηγνόει* A | **21** *λοιπὸν* ATEDMΣ^{arm} > RBΣ | *τραιανῷ* TERBDMΣ *τραιανῷ οὖν* A | *ἐκοινώσατο* R | **23** *ἐμήνυεν* [ε ER] ATERBΣ *ἐμνημόνευσεν* DM | *τοῦτο τὸ* B | **24** *τοῦ θυ* M^1 *χν θυ* M^r | **25** *ἐπιστήμην* > T^1 + T^{c}T^r | *αὐτῷ* M

cottidie iugulabantur, ut Plinius Secundus, qui tunc provinciam admini-
strabat, multitudine interemptorum permotus referret ad imperatorem,
quod innumera hominum milia cottidie obtruncarentur, in quibus nihil
omnino sceleris deprehenderetur admissum aut aliquid contrarium Ro-
manis legibus gestum, solum quod antelucanos hymnos Christo cuidam
canerent deo. adulteria vero vel cetera huiusmodi crimina apud eos
et inlicita haberi et penitus arceri, cetera vero secundum leges eos agere
[XXXIII] communes. | ad quae tunc Traianus rescripti sui auctoritate decernit, 2
ut Christiani non quidem requirantur, si qui tamen inciderint, puniantur.
per quod ex parte aliqua persecutionis sedatum putabatur incendium.
sed his, qui nequitiam suam adversum nos exercere cupiebant, laedendi
occasio non videbatur exempta. interdum enim populus instigabatur,
interdum etiam iudex occasionibus utebatur et negabat quaesitos, quos
punire voluisset oblatos. haec Tertullianus in Apologetico suo dicit, 3
ex quo possunt instrui plenius scire cupientes.

POF

5 solum] *PF*[1] nisi solum *O*[1] nisi hoc solum *O*[2]*F*[2] | antelucanum *P*[b] *vel* *P*[2] | 7 habere *P*[1] | 8 atque *P* | 9 si] sed si *P*[2] | 14 puniri *P*

»νεκτεῖν, ἀποστερεῖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. πρὸς ταῦτα ἀντέγραψεν »Τραϊανὸς τὸ τῶν Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μέν, ἐμπεσὸν »δὲ κολάζεσθαι«.

καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις ἦν·

τῶν δ' ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκόπων ἔτει τρίτῳ τῆς τοῦ προειρημένου ΛΔ 34
βασιλέως ἀρχῆς Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδοὺς τὴν λειτουργίαν ἀναλύει τὸν βίον, τὰ πάντα προστὰς ἔτεσιν ἐννέα τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας·

ἀλλὰ καὶ τοῦ Συμεῶνος τὸν δηλωθέντα τελειωθέντος τρόπον, ΛΕ 35
τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπῆς τὸν θρόνον Ἰουδαῖός τις ὄνομα Ἰοῦστος, μυρίων ὅσων ἐκ περιτομῆς εἰς τὸν Χριστὸν τηνικαῦτα πεπιστευκότων εἷς καὶ αὐτὸς ὤν, διαδέχεται.

Διέπρεπέν γε μὴν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν ἀποστόλων Λς 36 1
ὁμιλητὴς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχειρισμένος·
καθ' ὃν ἐγνωρίζετο Παπίας, τῆς ἐν Ἱεραπόλει παροικίας καὶ αὐτὸς 2
ἐπίσκοπος, ὅ τε παρὰ πλείστοις εἰς ἔτι νῦν διαβόητος Ἰγνάτιος, τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδοχῆς δεύτερος τὴν ἐπισκοπὴν κεκληρωμένος. λόγος δ' ἔχει τοῦτον ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν 3
ἀναπεμφθέντα, θηρίων γενέσθαι βορὰν τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν· καὶ δὴ τὴν δι' Ἀσίας ἀνακομιδὴν μετ' ἐπιμελεστάτης φρου- 4
ρῶν φυλακῆς ποιούμενος, τὰς κατὰ πόλιν αἷς ἐπεδήμει, παροικίας ταῖς διὰ λόγων ὁμιλίαις τε καὶ προτροπαῖς ἐπιρρωννύς, ἐν πρώτοις

2/3 Plin. et Traian. epist. 97, 2

ATERBDMΣΛ

2/3 μὴ ἐκζητεῖσθαι μέν, ἐμπεσὸν δὲ ATERΣ ἐκζητεῖσθαι μέν. μὴ ἐμπεσὸν δὲ B¹D¹ ἐκζητεῖσθαι μέν. ἐμπεσὸν δὲ μὴ DʳM ἐκζητεῖσθαι μὲν μή· ἐμπεσὸν δὲ Bʳ | 5 ΛΔ AΣ 270, 19 BD 5 ΛΕ ER ΛΗ M | 7 ἔτεσιν TEBDM ἔτη AR 9 ΛΕ AΣ 5 BD 9 Λς E 13 Λς R 9 ΛΘ M | 10/11 ὀνόματιοῦστοσ D¹ ὄνομα ἰοῦστος D¹ corr. | 11 εἰσ ABDM τῶν εἰσ T¹ TʳER, Tᶜ nicht zu erkennen | 11/12 πιστευόντων M | 13 Λς A 17 ΣBD 13 ΛΖ E Μ M 17 ΜΛ M | 16 παπίασ AERMΛ παπίασ ὄνομα κύριον BΣ παπίασ ⁝⁝ (11 Buchst. getilgt) TD | 17 ἐπίσκοποσ AT¹MΣΛ ἐπίσκοποσ ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λογιώτατοσ καὶ τῆσ γραφῆσ εἰδήμων TᶜᵐERBD | 21 καὶ δὴ BDMΣ οὗτοσ δὴ οὖν ATER | 22 αἷσ ἐπεδήμει A, T durch Rasur, ERBM αἷσ ἐνεπεδήμει T¹D ἐν αἷσ ἐπεδήμει Tᶜ | παροικίασ Tᶜ, E durch Rasur, RD¹M παροικίαισ AT¹E¹B, D¹ corr.

[XXXIIII] Igitur in urbe Roma tertius ab apostolis Clemens novem annis ΛΔ 34 sacerdotio perfunctus Euaresto divini verbi tradidit ministerium.

[XXXV] In Hierusolymis vero Symeone, de quo superius diximus, diem functo ΛΕ 35 Iustus quidam ex his, qui de circumcisione ad fidem Christi venerant, episcopatum suscepit.

Quibus temporibus apud Asiam supererat adhuc et florebat ex Λϛ 36 1 apostolorum discipulis Polycarpus Smyrnaeorum ecclesiae episcopus et
[XXXVI] Papias similiter apud Hierapolim sacerdotium gerens, | sed et in nostra 2
quoque tempora famae celebritate vulgatus Ignatius apud Antiochiam post Petrum secunda successione episcopatum sortitus. quem sermo 3
tradidit de Syriae partibus ad urbem Romam transmissum et pro martyrio Christi ad bestias datum. quique cum per Asiam sub custodia 4
navigaret, singulas quasque digrediens civitates ecclesiae populos euangelicis cohortationibus edocebat in fide persistere et observare se ab

POF

2 euuaresto *F* euaristo *O* euuaristo *P* | 3 diem functo *O*¹*F* defuncto *PO*² | 8 hieropolim *P*ᵃ | 9 ignatios *P*ᵃ

μάλιστα προφυλάττεσθαι τὰς αἱρέσεις ἄρτι τότε πρῶτον ἐπιπολα-
ζούσας παρῄνει προύτρεπέν τε ἀπρὶξ ἔχεσθαι τῆς τῶν ἀποστόλων
παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυρόμενος
διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγεῖτο. οὕτω δῆτα ἐν Σμύρνῃ γενόμενος, 5
ἔνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἔφεσον ἐπιστολὴν
ἐκκλησίᾳ γράφει, ποιμένος αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου, ἑτέραν δὲ
τῇ ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ, ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δαμᾶ
μνήμην πεποίηται, καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλην, ἧς ἄρχοντα τότε
ὄντα Πολύβιον ἱστορεῖ. πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ 6
γράφει, ᾗ καὶ παράκλησιν προτείνει ὡς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ μαρ-
τυρίου τῆς ποθουμένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος· ἐξ ὧν καὶ
βραχύτατα εἰς ἐπίδειξιν τῶν εἰρημένων παραθέσθαι ἄξιον. γράφει
δὴ οὖν κατὰ λέξιν

›ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, 7
›νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐνδεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅ ἐστιν στρατιω-
›τικὸν τάγμα, οἳ καὶ εὐεργετούμενοι χείρονες γίνονται. ἐν δὲ τοῖς
›ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύομαι· ἀλλ᾽ οὐ παρὰ τοῦτο δεδι-
›καίωμαι. ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἑτοίμων, ἃ καὶ εὔχομαι 8
›σύντομά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω συντόμως με καταφαγεῖν,
›οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο, κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα
›μὴ θέλῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέ- 9
›ρει, ἐγὼ γινώσκω, νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. μηδέν με ζηλῶσαι
›τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω· πῦρ καὶ

4/5 Ign. Eph. 21 — **6** Ign. Eph. 1. 2. 6 — **7/8** Ign. Magn. 2. 15 — **8/9** Ign. Trall. 1. 12 — **14**—S. 278, 3 Ign. Röm. 5 — **17/18** I Kor. 4, 4

ATERBDMΣ*Λ*

1 *πρῶτον* > R | **1/2** *ἐπιπολαζούσασ* TERBDMΣ *ἀναφυείσασ καὶ ἐπιπολαζούσασ* A | **5** *ἐπιστολὴν τῇ κατὰ τὴν ἔφεσον* BD | **6** *ποιμένος*] *ποιούμενοσ* M | **7** *τῇ*[1] AT^rRMD^r *τὴν* T^1EBD^1 | *μεάνδρῳ* T^1BDM *μενάνδρωι* Σ *δαμᾶ* M *δάμα* ADR *δαμα* TE דמא Σ *Damaei Λ* *δάνα* B | **8** *ποιεῖται* B | **10** *ᾗ* > B *οἷσ* T^r | *παραιτησαμένου* BD | **10/11** *τὸ μαρτύριον* D^1 corr. D^1 **11** *ἀποστερῆσαι* T^1 corr. T^r, T^c unleserlich | **13** *δὴ* > B | **14** *θαλάσσης καὶ γῆς* Hieron. de uir. ill. 16 Ign^{syr} | **15/16** *ὅ—τάγμα* uraltes Glossem | **16** *χείρονεσ* ATERM *χείρουσ* BD Ign | **17** *μαθητευόμενοι* M | **19** *σύντομα* *ΠΛ* Ign *συντόμως* Σ Ign^{syr} *σύντονα* vermuthet für Ign Wendland | *κολακεύω* T^1 corr. T^c | **20** *ἥψατο* BD | *ἄκοντα* und *ἑκόντα* Ign HSS | **21** *εἴ τι* M

haereticorum contagiis, qui tunc primum copiosius coeperant pullulare,
et ut diligentius ac tenacius apostolorum traditionibus inhaererent,
quas traditiones cautelae gratia et ne quid apud posteros remaneret
incerti, etiam scriptas se adserit reliquisse. denique cum Smyrnam 5
venisset, ubi erat Polycarpus, scribit inde unam epistolam ad Efesios
eorumque pastorem, in qua meminit et Onesimi, aliam Magnesiae civi-
tati, quae super Maeandrum iacet, in qua et episcopi Damaei mentionem
facit. sed et ecclesiae, quae est Trallis, scribit, cuius principem tunc
esse Polybium designavit. in ea vero, quam ad Romanam ecclesiam 6
scribit, deprecatur eos, ne se tamquam suppliciis suis parcentes velint
spe privare martyrii, et his post aliquanta utitur verbis:

»A Syria«, inquit, »Romam usque cum bestiis terra marique de- 7
»pugno, die ac nocte conexus et conligatus decem leopardis, militibus
»dico, ad custodiam datis, qui ex beneficiis nostris saeviores fiunt. sed
»ego eorum nequitiis magis erudior nec tamen in hoc iustificatus sum.
»o salutares bestias, quae praeparantur mihi. quando venient? quando 8
»emittentur? quando eis frui licebit carnibus meis? quas et ego opto
»acriores parari et invitabo ad devorationem mei et deprecabor, ne forte,
»ut in nonnullis fecerunt, timeant contingere corpus meum. quin immo
»et si cunctabuntur, ego vim faciam, ego me ingeram. date quaeso 9
»veniam, ego novi, quid expediat mihi. nunc incipio esse discipulus
»Christi. facessat invidia vel humani affectus vel nequitiae spiritalis, ut
»Iesum Christum merear adipisci. ignes, cruces, bestiae, dispersiones

POF

3 gratis P^1 | **5** scribsit P^2 | **6** aliam] et aliam *F* | **7** supra *P* menandrum PO^2 | damei *PF* dammei *O* | **11** priuari *P* | **16** parantur O^1 | **17** et ego] ego et O^1F | opto] *PF* exopto *O*

›σταυρὸς θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν. ›ἀλεσμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέ›σθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω‹.

καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης πόλεως ταῖς καταλεχθείσαις ἐκκλησίαις διετυπώσατο· ἤδη δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης γενόμενος, ἀπὸ Τρῳάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφίᾳ αὖθις διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ· ὃν οἷα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην οἷα γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. 10

ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται, τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιών 11

›ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ›ὄντα. καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἐλήλυθεν, ἔφη αὐτοῖς »λά›βετε, ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον«· ›καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο καὶ ἐπίστευσαν‹.

οἶδεν δὲ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον καὶ ὁ Εἰρηναῖος, καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ μνημονεύει, λέγων οὕτως 12

›ὡς εἶπέν τις τῶν ἡμετέρων, διὰ τὴν πρὸς θεὸν μαρτυρίαν κατα›κριθεὶς πρὸς θηρία, ὅτι »σῖτός εἰμι θεοῦ καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ›ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ«‹.

6 Ign. Philad. 11 — **7** Ign. Smyrn. 12 — **7/8** Ign. an Polyk. 8 — **8—10** Ign. an Polyk. 7 — **13—16** Ign. Smyrn. 3 — **14—16** Resch, Apokryphon 41 — **19—21** Iren. 5, 28, 4 — **20/21** Ign. Röm. 4

ATERBDMΣΛ

1 συστάσεις ABD Ign σύστασις TERM | **2** ἀλεσμοὶ A ἀλησμοὶ T^{c}ER ἀλισμοὶ T^1 ἄλισμοι B^{c}D^{cm} δεσμοὶ D^{1}M > B^1 *Vernichtung* Σ *poenae* Λ ἀλεσμοὶ und ἀλησμοὶ Ign HSS | **3** ιῦ χῦ ἵν' M | **5** γενόμενον M^1 | **6** φιλαδελφία AT^{1}BDM Ign φιλαδελφεία T^{c}ER | **8** κατ'] τ' M | **9** οἷα T^c (getilgt), ERBDM ὡσ ἂν AT^1 | **9/10** διαδέχεται D^1 corr. D^1 | **10—12** ὁ—διεξιών > M | **11** αὐτοῖσ T^1, durch Rasur corr. | **13** οἶδα AT^{1}ERBDMΣΛ Ign εἶδον T^r Hieron. de uir. ill. 16 Ign^{lat} | **14** αὐτὸν ὄντα M | ἐλήλυθε καὶ T^r **16** ἐπίστευσαν] ἐσώθησαν M | **17** εἶδε T^r | ὁ > R | **19** θῦ ARB τὸν θῦ TEDM

›ossium discerptionesque membrorum ac totius corporis poenae et omnia ›in me unum supplicia diaboli arte quaesita cumulentur, dummodo Iesum ›Christum merear adipisci‹.

Haec et multa alia his similia ad diversas ecclesias scribit. sed 10
et ad Polycarpum velut ad apostolicum virum datis litteris Antioche-
nam ei ecclesiam praecipue commendat. ad Smyrnaeos sane scribens 11
utitur verbis quibusdam, unde adsumptis nescimus, quibus haec de sal-
vatore proloquitur:

›Ego autem post resurrectionem quoque in carne eum scio fuisse ›et credo. nam et cum venisset ad Petrum ceterosque, ait eis: »accedite ›et videte, quia non sum daemonium incorporeum«. qui et contingentes ›eum crediderunt‹.

Scit autem et Irenaeus eius martyrium et mentionem facit scripto- 12
rum eius per haec verba:

›Sicut dixit‹, inquit, ›quidam ex nostris pro martyrio Christi dam- ›natus ad bestias: »frumentum«, inquit, »ego sum dei, bestiarum dentibus ›molor et subigor, ut panis mundus efficiar«‹.

POF

1 ossuum $P^a F^1$ | **2** me *om.* P^a | cumulentur] F^1 confientur *P* compleantur $O^2 F^2$ *deficit* O^1 | **5** ad apost.] *PO* apost. *F* | **9** scio *om.* P^1 | **13** eius *om.* *P* | **15/16** pro m. chr. damn.] *PF* qui p. m. chr. damn. est *O*

καὶ ὁ Πολύκαρπος δὲ τούτων αὐτῶν μέμνηται ἐν τῇ φερομένῃ 13
αὐτοῦ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασιν

›παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν καὶ ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπο›μονήν, ἣν εἴδετε κατ' ὀφθαλμοὺς οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγ›νατίῳ καὶ Ῥούφῳ καὶ Ζωσίμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν ›καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, πεπεισμένους ὅτι ›οὗτοι πάντες οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, ›καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶν παρὰ κυρίῳ, ᾧ καὶ ›συνέπαθον. οὐ γὰρ τὸν νῦν ἠγάπησαν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ›ἀποθανόντα καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀναστάντα‹.

καὶ ἑξῆς ἐπιφέρει

›ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵν' ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς 14
›Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀποκομίσῃ γράμματα· ὅπερ ποιήσω, ἐὰν ›λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴτε ἐγὼ εἴτε ὃν πέμπω πρεσβεύσοντα καὶ ›περὶ ὑμῶν. τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐ- 15
›τοῦ καὶ ἄλλας ὅσας εἴχομεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ›ἐνετείλασθε· αἵτινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ· ἐξ ὧν ›μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε. περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπο›μονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν‹.

καὶ τὰ μὲν περὶ τὸν Ἰγνάτιον τοιαῦτα· διαδέχεται δὲ μετ' αὐτὸν τὴν Ἀντιοχείας ἐπισκοπὴν Ἥρως.

Τῶν δὲ κατὰ τούτους διαλαμψάντων καὶ Κοδρᾶτος ἦν, ὃν ἅμα ΛΖ 37 1
ταῖς Φιλίππου θυγατράσιν προφητικῷ χαρίσματι λόγος ἔχει δια-

3—10 Polykarp. Philipp. 9 — **7** Phil. 2, 16 — **8** I Clem. 5 — **9** II Tim. 4, 10 — **12—19** Polyk. Philipp. 13

ATERBDMΣΛ

4 ἴδετε B^{1}DM, corr. B^c | **5** ἀλλὰ — ὑμῶν > Λ | ὑμῶν AT^{1}BDMΣ ἡμῶν T^{c}ER ὑμῶν und ἡμῶν Pol HSS | **6** πεπεισμένοι DM | **10** ὑπὸ τοῦ θεοῦ] *von den Todten* Σ | **13** ἡμῶν R Polyk^{lat} *ad uos* Λ | **14/15** εἴτε ἐγὼ — ὑμῶν > Λ | **14** πρεσβεύοντα BD | **16** ἃσ T^1, T^c getilgt | εἴχαμεν DM | **16/17** καθὼς — ταύτηι > Λ | **19** κν ABDMΣΛ Pol^{lat} χν TER | **20** μὲν > B | ΛΗ ER ΜΒ M | **21** τὴν τῆσ DM | ἥρωσ ADMΣΛ ἥρωσ TE^{1}B ἥρων E^c ἥρων R | **22** ΛΖ ΑΣ 20 BD 22 ΛΘ ER 282, 1 ΜΓ M | κοδράντοσ T^1 corr. T^c | ὃν ἅμα] ὄνομα BD^1, corr. D^r | **22/23** ὃν > und nach θυγατράσιν + ἃς Σ

Sed et Polycarpus horum memoriam facit in epistula, quam ad 13
Philippenses scribit per haec:

›Deprecor‹, inquit, ›omnes vos oboedientiae operam dare et meditari ›patientiam, quam vidistis in Ignatio et Rufo et Zosimo beatis viris, ›praecipue autem in Paulo et ceteris apostolis, qui fuerunt apud vos, ›scientes, quod hi omnes non in vacuum, sed per fidem et iustitiam ›cucurrerunt, usque quo pervenirent ad locum sibi a domino praepara›tum, quoniam quidem passionum eius participes extiterunt nec dilexe›runt praesens saeculum, sed eum solum, qui pro ipsis et pro nobis ›mortuus est et resurrexit‹.

Et post pauca subiungit:

›Scripsistis mihi et vos et Ignatius, ut si qui vadit ad partes Syriae, 14
›deferat litteras ad vos: quod faciam, cum tempus invenero. mittam 15
›vobis et Ignatii epistulas et alias, si quae sunt, quae ad nos transmissae
›sunt, ex quibus utilitatem maximam capiatis. continent enim de fide
›et patientia instructionem perfectam secundum domini praeceptum‹.

[XXXVII] Hactenus de Ignatio. post hunc rexit ecclesiam civitatis Antiochenae Heros.

Inter eosdem sane floruit vir aeque insignis Quadratus, qui una ΛZ 37 1
cum Philippi filiabus in prophetica gratia celeberrimus fuisse perhibe-

POF

2 per haec deprecor *om.* *Pa* | 3 omnes uos] *F* uos omnes *O* omnes *P* 5 uos] nos *P* | 12 uadet *P* | 18 hieros *PO*[2]

*πρέψαι. καὶ ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις πλείους ἐγνωρίζοντο κατὰ τούσδε,
τὴν πρώτην τάξιν τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπέχοντες διαδοχῆς· οἳ καί,
ἅτε τηλικῶνδε ὄντες θεοπρεπεῖς μαθηταί, τοὺς κατὰ πάντα τόπον
τῶν ἐκκλησιῶν προκαταβληθέντας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων θεμελίους
ἐπῳκοδόμουν, αὔξοντες εἰς πλέον τὸ κήρυγμα καὶ τὰ σωτήρια σπέρ-
ματα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀνὰ πᾶσαν εἰς πλάτος ἐπισπεί-
ροντες τὴν οἰκουμένην. καὶ γὰρ δὴ πλεῖστοι τῶν τότε μαθητῶν* 2
*σφοδροτέρῳ φιλοσοφίας ἔρωτι πρὸς τοῦ θείου λόγου τὴν ψυχὴν
πληττόμενοι, τὴν σωτήριον πρότερον ἀπεπλήρουν παρακέλευσιν, ἐν-
δεέσιν νέμοντες τὰς οὐσίας, εἶτα δὲ ἀποδημίας στελλόμενοι ἔργον
ἐπετέλουν εὐαγγελιστῶν, τοῖς ἔτι πάμπαν ἀνηκόοις τοῦ τῆς πίστεως
λόγου κηρύττειν φιλοτιμούμενοι καὶ τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων
παραδιδόναι γραφήν. οὗτοι δὲ θεμελίους τῆς πίστεως ἐπὶ ξένοις* 3
*τισὶ τόποις αὐτὸ μόνον καταβαλλόμενοι ποιμένας τε καθιστάντες
ἑτέρους τούτοις τε αὐτοῖς ἐγχειρίζοντες τὴν τῶν ἀρτίως εἰσαχθέν-
των γεωργίαν, ἑτέρας αὖθις πάλιν χώρας τε καὶ ἔθνη μετῄεσαν σὺν
τῇ ἐκ θεοῦ χάριτι καὶ συνεργίᾳ, ἐπεὶ καὶ τοῦ θείου πνεύματος εἰς
ἔτι τότε δι' αὐτῶν πλεῖσται παράδοξοι δυνάμεις ἐνήργουν, ὥστε
ἀπὸ πρώτης ἀκροάσεως ἀθρόως αὔτανδρα πλήθη προθύμως τὴν
εἰς τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν εὐσέβειαν ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς κατα-
δέχεσθαι. ἀδυνάτου δ' ὄντος ἡμῖν ἅπαντας ἐξ ὀνόματος ἀπαριθ-* 4
*μεῖσθαι ὅσοι ποτὲ κατὰ τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων διαδοχὴν ἐν
ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις γεγόνασιν ποιμένες ἢ καὶ εὐαγ-
γελισταί, τούτων εἰκότως ἐξ ὀνόματος γραφῇ μόνων τὴν μνήμην*

4/5 I Kor. 3, 10 — **9** Matth. 10, 9 Marc. 6, 8 Luc. 9, 3 — **10—13** Röm. 15, 20. 21 — **13/14** Eph. 2, 19. 20

ATERBDM*ΣΛ*

1 *τούσδε* AM*ΣΛ* *τούτουσ δὲ* T^1ERBD *τούτουσ οἵ* T^r | **3** *ἅτε*] *ὡσ* T^r | *τηλικῶνδε* A *τηλίκων δὲ* B *τηλικούτων* T^cERD *τηλοκούτων* M, T^1 unleserlich, *so* [= *τηλικοῦτοι* oder *τηλικοίδε*] *Σ* | *θεοπρεπεῖσ μαθηταὶ* TERDM *μαθηταὶ θεο-πρεπεῖσ* B *θεοπρεπεῖς* bezeugt *Σ* *διαπρεπεῖσ μαθηταὶ* A | **7** *ποτὲ* T^1 corr. T^c
9 *πληττόμενοι* ATERB *ἀναρπαζόμενοι* DM *erhoben ihre Seele Σ succensi Λ* | **10** *εἶτα* BDM *ἔπειτα* ATER | **11** *ἐτέλουν* BD | *ἀνηκόοις*] *nicht gehört hatten das Evangelium Σ* | **11/12** *τοῦ—λόγου* AT^cERBDM*Λ* *τὸν—λόγον* T^1*Σ* | **12** *κη-ρύττειν* AT^1*ΣΛ* *κηρύττειν τὸν χ̅ν̅* ERBDM, T^c getilgt | **14** *μόνω* B | **15** *τε* > M | **16** *πάλιν* > B | **17/18** *εἰσ ἔτι* ATERM *ἔτι* BD | **18** *ἐνηργοῦντο* Wendland | **20** *ἐν ταῖσ αὐτῶν ψυχαῖσ* ATERM *ἐν ταῖσ ψυχαῖσ αὐτῶν* D *in ihrer Seele Σ* *αὐταῖσ ψυχαῖσ* B | **23** *καὶ* > A | **24** nach *γραφῆι* tilgt *τού-των* T | *μόνον* RM

tur. sed et alii plurimi per idem tempus apostolorum discipuli superstites erant, qui ecclesiae fundamentis, quae ab illis iacta fuerant, dignissima desuper fidei aedificia construebant, augentes in omnibus praedicationem verbi dei et salutaria semina regni caelorum per omnem
terram latius disserentes. denique nonnulli ex his ardentiore divinae 2
philosophiae cupiditate succensi animas suas verbo dei consecrabant, explentes perfectionis salutare praeceptum, ut facultates suas primo indigentibus dividentes expediti ad praedicandum euangelium fierent, ut si quibus forte provinciis nomen fidei esset incognitum, praedicarent,
primaque apud eos fundamenta euangelii conlocantes atque electis 3
quibusque ex ipsis officium regendae ecclesiae, quam fundaverant, committentes ipsi rursum ad alias gentes aliasque provincias properabant et euangelistarum fungebantur officio. quosque similiter, ut in exordio apostolos, divinorum signorum comitabatur effectus et sancti spiritus gratia, ita ut videres una adlocutione integros simul populos ad cultum divinae religionis adduci et praedicantium verbis non esse tardiorem
audientium fidem. verum, quoniam inpossibile nobis est singulos enu- 4
merare, qui post apostolorum primas successiones in ecclesiis, quae per orbem terrae sunt, vel principes vel euangelistae fuerunt vel pastores,

POF

2 ab *om.* P^2 | **11** gerendae P^a *vel* P^1 | **12** rursus *P* | **14** spir. sancti *P*

κατατεθείμεθα, ὧν ἔτι καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς δι᾽ ὑπομνημάτων τῆς ἀπο-
στολικῆς διδασκαλίας ἡ παράδοσις φέρεται, ὥσπερ οὖν ἀμέλει τοῦ ΛΗ 38 1
Ἰγνατίου ἐν αἷς κατελέξαμεν ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ
ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλη-
σίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο· ἐν ᾗ τῆς πρὸς Ἑβραίους πολλὰ
νοήματα παραθείς, ἤδη δὲ καὶ αὐτολεξεὶ ῥητοῖς τισιν ἐξ αὐτῆς
χρησάμενος, σαφέστατα παρίστησιν ὅτι μὴ νέον ὑπάρχει τὸ σύγ-
γραμμα, ὅθεν δὴ καὶ εἰκότως ἔδοξεν αὐτὸ τοῖς λοιποῖς ἐγκατα- 2
λεχθῆναι γράμμασι τοῦ ἀποστόλου. Ἑβραίοις γὰρ διὰ τῆς πατρίου
γλώττης ἐγγράφως ὡμιληκότος τοῦ Παύλου, οἳ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν
Λουκᾶν, οἳ δὲ τὸν Κλήμεντα τοῦτον αὐτὸν ἑρμηνεῦσαι λέγουσι τὴν
γραφήν· ὃ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη ἀληθὲς τῷ τὸν ὅμοιον τῆς φράσεως 3
χαρακτῆρα τήν τε τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους
ἀποσῴζειν καὶ τῷ μὴ πόρρω τὰ ἐν ἑκατέροις τοῖς συγγράμμασι
νοήματα καθεστάναι. ἰστέον δ᾽ ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται 4
τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή, οὐ μὴν ἔθ᾽ ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην
γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μηδὲ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους
ἴσμεν. ἤδη δὲ καὶ ἕτερα πολυεπῆ καὶ μακρὰ συγγράμματα ὡς τοῦ 5
αὐτοῦ χθὲς καὶ πρῴην τινὲς προήγαγον, Πέτρου δὴ καὶ Ἀπίωνος
διαλόγους περιέχοντα· ὧν οὐδ᾽ ὅλως μνήμη τις παρὰ τοῖς παλαιοῖς
φέρεται, οὐδὲ γὰρ καθαρὸν τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀποσῴζει
τὸν χαρακτῆρα. ἡ μὲν οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη γραφὴ
πρόδηλος, εἴρηται δὲ καὶ τὰ Ἰγνατίου καὶ Πολυκάρπου·

τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται, ἃ καὶ ΛΘ 39 1
ἐπιγέγραπται Λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεως. τούτων καὶ Εἰρηναῖος
ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων

6/7 I Clem. 17 [= Hebr. 11, 37]. 21 [= Hebr. 4, 12]. 27 [= Hebr. 10, 23]. 36 [= Hebr. 2, 17. 18. 4, 14. 15. 8, 3. 1, 3. 4. 7. 5. 13] — **9–12** vgl. 6, 14, 2. 25, 14

ATERBDMΣΛ

1 *κατεθέμεθα* DM | **2** ΛΗ AB, getilgt D **8** Σ **2** Μ ER ΜΔ M **7/8** *σύγγραμμα* ARDM, auf Rasur B *σύνταγμα* TE | **8** *ὅθεν δὴ καὶ* ATER *ὅθεν* B *ἔνθεν* DM | *λοιποῖσ* + T[cm] | **9** *γὰρ* ABDM *γάρ τοι* TER | **11** *τοῦτον* ATERDM *τὸν* B | **12** *ἂν εἴη* ATER *εἴη ἂν* BM *εἴη* D | *τὸ* AB **14** *τὸ* AB *ὁ* auf Rasur A[1] | **15** *καθεστάναι* AT[r]RBDM *καθιστάναι* TE **18** *τοῦ* > BD | **22** *ἀπολογουμένη* M | **23** *προδηλόσ ἐστιν* D | **24** ΛΘ AΣD **23** B **24** ΜΑ ER ΜΕ M | **25** *ἐξηγήσεωσ* ATERBDΣΛ Hieron. de uir. ill. 18 *ἐξηγήσεισ* M | **26** *αὐτῷ* ATEΣ *αὐτῶν* BDMR

illos tantummodo commemorasse sufficiat, quorum libris inserta ad nos
usque fidei et praedicationis monumenta venerunt, ut Clementis et Ignatii ΛΗ 38 1
XXXVIII] ceterorumque, quorum superius fecimus mentionem. | Clemens tamen in
epistula, quam Corinthiis scribit, meminit epistulae Pauli ad Hebraeos et
utitur eius testimoniis. unde constat, quod apostolus tamquam Hebraeis 2
mittendam patrio eam sermone conscripserit, et, ut quidam tradunt, Lucam
euangelistam, alii autem hunc ipsum Clementem interpretatum esse,
quod et magis verum est, quia et stilus ipse epistulae Clementis cum 3
hac concordat et sensus nimirum utriusque scripturae plurimam simi-
litudinem ferunt. dicitur tamen esse et alia Clementis epistula, cuius 4
nos notitiam non accepimus, sed et alia eius opuscula non minima a 5
nonnullis haberi perhibentur, velut Petri et Appionis disputatio, quae in
usu a veteribus habita minime repperimus, quia nec pura in eis et in-
corrupta apostolicae fidei regula mansisse deprehenditur.

XXXVIIII] Papiae quoque feruntur quinque libri, qui adtitulantur: Verborum ΛΘ 39 1
dominicorum explanatio. horum facit et Irenaeus mentionem per haec
verba:

POF

2 ut] et PO^{1} | **12** apionis *O* | **13** a *om.* P^{2}

›ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάρπου δὲ ›ἑταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνήρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τε›τάρτῃ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων. ἔστιν γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντε›ταγμένα‹.

καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος ταῦτα· αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ 2
*προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς
ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρειληφέναι δὲ
τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων διδάσκει δι' ὧν φησιν
λέξεων*

›οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς 3
*›ἔμαθον καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἑρμηνείαις, δια›βεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέ›γουσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τἀληθῆ διδάσκουσιν,
›οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς
›παρὰ τοῦ κυρίου τῇ πίστει δεδομένας καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινομένας
›τῆς ἀληθείας· εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις* 4
*›ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους, τί Ἀνδρέας ἢ τί
›Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος ἢ τί Θωμᾶς ἢ Ἰάκωβος ἢ τί Ἰωάννης
›ἢ Ματθαῖος ἤ τις ἕτερος τῶν τοῦ κυρίου μαθητῶν ἅ τε Ἀριστίων
›καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, τοῦ κυρίου μαθηταί, λέγουσιν. οὐ γὰρ
›τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον ὅσον τὰ
›παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης‹.*

ἔνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἄξιον δὶς καθαριθμοῦντι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου 5
ὄνομα, ὧν τὸν μὲν πρότερον Πέτρῳ καὶ Ἰακώβῳ καὶ Ματθαίῳ καὶ

1—4 Iren. 5, 33, 4

ATERBDMΣΛ

1 *δὲ* > B | *παπίασ ὁ* ARBDM *ὁ παπίας* TE *παπίασ* T durch Rasur **2** *ἐπιμαρτυρεῖ* TERBDM *μαρτυρεῖ* A | **2/3** *τετάρτῃ* Π Iren[lat], Δ̄ in Λ verlesen ΣΛ | **3** *αὐτοῦ* BD | **11** *συγκατατάξαι* BDM *συντάξαι* ATER **13** *δοκοῦσιν* R | **15** *παραγινομένασ* AΛ *παραγινομένοισ* TERBDΣ aus *παραγενομένοισ* corr. M | **16** *οὐδ' εἶπον* Σ | **17** *ἀνέκρινον*] *verglich ich* Σ *τί*² > R | **19** *τις*] *τί* M | *κυ* + M[c] | אריסטיון Σ | **20** *τοῦ κυ μαθηταὶ* TERBDM *οἱ τοῦ κυ μαθηταὶ* A *discipuli domini* Hier *ceterique discipuli* Λ nicht übersetzt Σ | **23** *παραστῆσαι* M | *δὶσ* auf Rasur T[c] | *τὸ τοῦ* BD | **24** *τὸ* ERM | *πρῶτον* BD

»haec autem et Papias Iohannis auditor, Polycarpi vero condisci-
»pulus et sodalis, vir unus ex antiquis, protestatur in primo libro suo,
»quinque enim volumina conscripsit«.

Haec quidem Irenaeus de Papia. ipse vero de se ita indicat, tam- 2
quam qui non ab apostolis, sed ab eorum discipulis susceperit fidem,
per haec verba:

»Non pigebit autem nos tibi omnia, quae quondam a presbyteris di- 3
»dicimus et bene retinemus, recordantes exponere cum interpretationibus
»suis et ut se eorum veritas habeat, explicare. neque enim multa di-
»centibus, sed vera tradentibus auscultavimus, neque his, qui hominum
»praecepta, sed qui domini mandata memorabant ab ipsa veritate sus-
»cepta. quod si quando advenisset aliquis ex his, qui secuti sunt 4
»apostolos, ab ipso sedulo expiscabar, quid Andreas, quid Petrus dixerit,
»quid autem Philippus vel Thomas, quid vero Iacobus, quid Iohannes
»aut quid Matthaeus vel alius quis ex discipulis domini, quaeve Aristion
»vel Iohannes presbyter ceterique discipuli dicebant. nec enim tantum
»mihi librorum lectiones prodesse credebam, quantum vivae vocis prae-
»sentisque magisterium«.

Sed mihi dignum videtur intendere, quod secundo nomen Iohannis 5
enumerat, et eum quidem, cuius primo meminit, Petro et Iacobo ac

POF

4 quidem] enim quidem *P* | **13** expicabar *P* | **15** ariston *P*

τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις συγκαταλέγει, σαφῶς δηλῶν τὸν εὐαγγε-
λιστήν, τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην, διαστείλας τὸν λόγον, ἑτέροις παρὰ
τὸν τῶν ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει, προτάξας αὐτοῦ τὸν
Ἀριστίωνα, σαφῶς τε αὐτὸν πρεσβύτερον ὀνομάζει· ὡς καὶ διὰ τού- 6
των ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθῆ τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν
ὁμωνυμίᾳ κεχρῆσθαι εἰρηκότων δύο τε ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα
καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου ἔτι νῦν λέγεσθαι· οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχειν
τὸν νοῦν, εἰκὸς γάρ τὸν δεύτερον, εἰ μή τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον,
τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένην Ἰωάννου ἀποκάλυψιν ἑορακέναι. καὶ 7
ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλούμενος Παπίας τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους
παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθηκότων ὁμολογεῖ παρειληφέναι, Ἀρι-
στίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτόν φησι
γενέσθαι· ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας ἐν τοῖς αὐ-
τοῦ συγγράμμασιν τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις. καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν 8
οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω· ἄξιον δὲ ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Παπία
φωναῖς προσάψαι λέξεις ἑτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τινα ἱστορεῖ
καὶ ἄλλα ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα. τὸ μὲν οὖν 9
κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον τὸν ἀπόστολον ἅμα ταῖς θυγατράσιν
διατρῖψαι διὰ τῶν πρόσθεν δεδήλωται· ὡς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ
Παπίας γενόμενος, διήγησιν παρειληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ
Φιλίππου θυγατέρων μνημονεύει. τὰ νῦν σημειωτέον· νεκροῦ γὰρ
ἀνάστασιν κατ' αὐτὸν γεγονυῖαν ἱστορεῖ καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παρά-
δοξον περὶ Ἰοῦστον τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαβᾶν γεγονός, ὡς δηλη-
τήριον φάρμακον ἐμπιόντος καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ κυρίου
χάριν ὑπομείναντος. τοῦτον δὲ τὸν Ἰοῦστον μετὰ τὴν τοῦ σω- 10
τῆρος ἀνάληψιν τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους μετὰ Ματθία στῆσαί τε καὶ
ἐπεύξασθαι ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἀναπλη-

4—7 = 7, 25, 16 (Excerpt aus Dionysios) — **17—19** 264, 13—15. 266, 3—5 — **19—25** vgl. Exc. Barocc. TU 5, 2, 170

ATERBDMΣΛ

1/2 *εὐαγγελιστὴν ἰωάννην* BD | **2** *τῷ λόγῳ* Tr *mit dem Wort* Σ | *ἑτέροισ* ATEBD *ἐν ἑτέροισ* RM *in anderer Weise* Σ | **4** אריסטון Σ | **6** *τε*] *δ'* M | **7** *οἷσ* + Tc | **8** *γὰρ οὖν M* | **11/12** אריסטון Σ | **12** *δὲ* > und nach *αὐτήκοον* + *γὰρ* Σ *δὲ* und *αὐτήκοον — γενέσθαι* > Λ | **13** *αὐτῶν πολλάκισ* R | **14** *παραδόσεισ* ABDΣΛ *καὶ παραδόσεισ* TERM | **20** *θαυμασίων* Σ | **22** *ἕτερον* aus /// *ἑτερ//ν* durch Rasur corr. M | **23** *βαρσαβᾶν* TrERB *βαρσάβαν* Tc *barsabas* Λ *βαρραβᾶν* T1 *βαρσαββᾶν* ADM ברשאבא Σ
26 *ματθίαν* BD תולמי Σ

Matthaeo ceterisque apostolis sociat, quem sine dubio ipsum euan-
gelistam esse et apostolum constat. alium vero Iohannem distinctione
quadam facta extra apostolorum numerum conlocat, praeferens ei Ari-
stionem quendam, et evidenter eum presbyterum nominat, ut per haec 6
comprobetur verum esse illud, quod quidam Asiani scribunt, quod duo
sint apud Ephesum sepulchra et utrumque Iohannis appelletur. quibus
si diligentius intendamus, fortassis secundus hic erit Iohannes, si ille
non creditur primus, sub cuius nomine Revelatio habetur, quae appellatur
Iohannis. sed et hic ipse, de quo nobis sermo est, Papias apostolorum 7
se verba ab his, qui secuti eos fuerant, Aristione videlicet et Iohanne
presbytero adserit suscepisse. unde et frequenter nominatim in com-
mentariis suis a Iohanne et Aristione traditum sibi de singulis qui-
busque commemorat. meminit sane idem ipse etiam de quibusdam 8
mirabilibus in opere suo, quae praetereunda minime censeo. per Philippi 9
enim euangelistae filias prophetissas haec sibi tradita esse designat,
mortuum resurrexisse temporibus suis dicit. sed et de Iusto, qui co-
gnominatus est Barsabas, refert miraculum ingens, quia venenum biberit
et nihil ex hoc triste pertulerit propter domini fidem. Iustus autem 10
ipse est hic, qui post salvatoris ascensum a sanctis apostolis cum Mat-

POF

6 sunt *Pa* | 7 attendamus *Pa* | 11 nominat *P²* | 17 barnabas *PO*

ῥώσεως τοῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ ἡ τῶν Πράξεων ὧδέ πως ἱστορεῖ
γραφή »καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν,
»ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, καὶ Ματθίαν· καὶ προσευξάμενοι
»εἶπαν«. καὶ ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς 11
αὐτὸν ἥκοντα παρατέθειται ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ σωτῆρος
καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ καί τινα ἄλλα μυθικώτερα· ἐν οἷς καὶ χι- 12
λιάδα τινά φησιν ἐτῶν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, σω-
ματικῶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτησὶ τῆς γῆς ὑποστησομένης·
ἃ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμενον διηγήσεις ὑπολαβεῖν,
τὰ ἐν ὑποδείγμασι πρὸς αὐτῶν μυστικῶς εἰρημένα μὴ συνεορακότα.
σφόδρα γάρ τοι σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων 13
τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται, πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν πλείστοις
ὅσοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης παραίτιος γέγονεν
τὴν ἀρχαιότητα τἀνδρὸς προβεβλημένοις, ὥσπερ οὖν Εἰρηναίῳ καὶ
εἴ τις ἄλλος τὰ ὅμοια φρονῶν ἀναπέφηνεν. καὶ ἄλλας δὲ τῇ 14
ἰδίᾳ γραφῇ παραδίδωσιν Ἀριστίωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν
τοῦ κυρίου λόγων διηγήσεις καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παρα-
δόσεις· ἐφ' ἃς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαίως νῦν προσθή-
σομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν ἣν περὶ Μάρκου
τοῦ τὸ εὐαγγέλιον γεγραφότος ἐκτέθειται διὰ τούτων

»καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγεν· Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου 15
»γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει τὰ
»ὑπὸ τοῦ κυρίου ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. οὔτε γὰρ ἤκουσεν τοῦ
»κυρίου οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ, ὕστερον δέ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ·
»ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύν-
»ταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων, ὥστε οὐδὲν ἥμαρτεν Μάρκος

2—4 Act. 1, 23. 24 — **16** 286, 19 f. 288, 11 f. — **21**—S. 292, 2 vgl. 140, 14. 15

ATERBDMΣΛ

2 *ἰωσῆν* M *ἰησοῦν* Tr | nach *τὸν* tilgt *καὶ* R | *βαρσαβᾶν* ERB *βαρσαββᾶν* ATDM ברשאלת Σ | **3** *ματθίαν* ΠΛ תילמי Σ | **4** *εἶπαν* AT[1]M *εἶπον* T durch Rasur corr., ERBD | *ὡσ* BDM *ὡσ ἂν* ATER | **5** *παρέθετο* M | *τέ* > D | **6** *μυστικώτερα* M | **7** *τινά* > DM | **10** *εἰρημένα μυστικῶσ* D | **11** *ἂν* > BD | **12** *τεκμηράμενοι* B | *καὶ* ABDMΣ > TER | *πλείστοις* > D[1] + Drm | **13** *ἐκκλησιαστικῶν* AT[1]BDM *ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν* TcT[r]R | *γέγονεν* ABDM *γεγένηται* TrER T[1]Tc unleserlich | **16** *ἰδίᾳ* BDM *ἑαυτοῦ* ATER אריסטון Σ | **18** *παραπέμψαντεσ* B | **20** *ἐκτίθεται* DM | **23** *κυ* BDMΣΛ *χυ* ATER | *ἢ*[1] > BΛΣ | **25** *ὃσ* Π und Σ > Λ, so dass in ΣΛ kein Subjectswechsel eintritt | **26** *λογίων* TcERBDM *λόγων* AT[1]

thia ad apostolatus sortem statutus est, sicut in Actibus apostolorum
commemoratur. dicit autem et alia plurima a maioribus sibi tradita 11
miracula et novas quasdam parabolas salvatoris et doctrinam incogni-
tam magisque fabulosam, mille annos futuros post resurrectionem, quibus 12
corporaliter regnum Christi in hac terra futurum sit. sed ego puto
eum spiritales et mysticas apostolorum traditiones corporaliter et se-
cundum litteram suscepisse, nec potuisse discernere ea, quae illi in
figuris velut lactantibus et parvulis loquebantur, qui et re vera etiam 13
ex ipsis quae conscripsit opusculis exigui sensus vir et minus capacis
ostenditur. multis tamen post se ecclesiasticis viris erroris huius prae-
buit causas, auctoritatem dogmatis tantum ex vetustate tribuens, non
etiam ex ratione dictorum, sicut Irenaeus et si quis alius eum in hac
parte visus est sequi. alia quoque quam plurima supra memorati Ari- 14
stionis refert, tamquam ex verbis ei domini tradita et Iohannis presby-
teri; quae si qui vult plenius noscere, ipsos eius relegat libellos. nos
tamen illud adsumimus ex his, quod de Marco euangelista his protulit
verbis:

»etiam hoc«, inquit, »presbyter narrabat, quod Marcus interpres fuerit 15
»Petri et quaecumque meminerat ab eo dicta conscripserit, non tamen
»per ordinem ea, quae a domino dicta sunt vel facta, digesserit, quia
»non ipse auditor domini fuerit vel sectator, sed novissime, ut dixi,
»Petro adhaesit ad usum ac ministerium praedicandi, non ad conscri-
»bendos domini sermones. itaque nihil peccavit Marcus in eo quod ita
»quaedam scripsit, quasi qui sparsim audita recordari videatur. et hoc

7, 8 I Cor. 3, 1. 2

POF

8 lactantibus *PO*[1]*F*[1] lactentibus *O*[2]*F*[2] | qui et] *P* quae et *O*[1] quia et *O*[2]*F* | **12** irenaeus] *O*[1]*F*[1] iraeneo *PO*[2] | **15** qui] *F* quis *PO* | **19** meminerit *P*[2] | conscripserat *P*[1]

›οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσεν παραλιπεῖν ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς‹.

ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρηται τῷ Παπίᾳ περὶ τοῦ Μάρκου· περὶ δὲ 16
τοῦ Ματθαίου ταῦτ' εἴρηται

›Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἡρμήνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος‹.

κέχρηται δ' ὁ αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας 17
ἐπιστολῆς καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως, ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει. καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως πρὸς τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἐπιτετηρήσθω.

ATERBDMΣΛ

3 οὖν ABDM > TER | δὲ + Mc | 5 τὰ λόγια Π das Evangelium Σ > Λ | συνετάξατο TERBD συνεγράψατο AM | 6 ἠδύνατο BD | 7 κέχρηται AR¹BDM κέχρητο TE ἐκέχρηται Rc | ὁ αὐτὸσ BM ///υτὸσ D eben dieser Papias Σ idem Papias Λ αὐτὸσ ATER | μαρτυρίασ BD | προτέρας > Σ | 9 περὶ—ἁμαρτίαις] de muliere adultera Λ | 11 am Schluss + ἀμφὶ δὲ τὸ δωδέκατον ἔτοσ τῆσ τραϊανοῦ βασιλείασ T

»solum satis egit, ne quid ex auditis omitteret aut aliquid falsum »scriberet«.

Haec de Marco scribit Papias. sed et de Matthaeo ita refert: 16

»Matthaeus quidem scripsit Hebraeo sermone. interpretatus est »autem ea quae scripsit unusquisque, sicut potuit«.

Haec etiam de Matthaeo. utitur sane idem Papias testimoniis ex 17
epistula Iohannis prima et Petri similiter prima. simul et historiam quandam subiungit de muliere adultera, quae accusata est a Iudaeis apud dominum. habetur autem in euangelio, quod dicitur secundum Hebraeos, scripta ista parabola. sed de his ista sufficiant.

POF

7 et simul *Pb vel P2*

Δ

Τάδε καὶ ἡ τετάρτη περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

Α *Τίνες ἐπὶ τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας Ῥωμαίων γεγόνασι καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.*

Β *Ὁποῖα Ἰουδαῖοι κατ' αὐτὸν πεπόνθασιν.*

Γ *Οἱ κατὰ Ἀδριανὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογησάμενοι.*

Δ *Οἱ κατ' αὐτὸν Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.*

Ε *Οἱ ἀνέκαθεν ἀπὸ τοῦ σωτῆρος καὶ ἐπὶ τοὺς δηλουμένους Ἱεροσολύμων ἐπίσκοποι.*

ς *Ἡ κατὰ Ἀδριανὸν ὑστάτη Ἰουδαίων πολιορκία.*

Ζ *Τίνες κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γεγόνασιν ψευδωνύμου γνώσεως ἀρχηγοί.*

Η *Τίνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.*

Θ *Ἐπιστολὴ Ἀδριανοῦ ὑπὲρ τοῦ μὴ δεῖν ἀκρίτως ἡμᾶς ἐλαύνειν.*

Ι *Τίνες ἐπὶ τῆς Ἀντωνίνου βασιλείας ἐπίσκοποι Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων γεγόνασιν.*

ΙΑ *Περὶ τῶν κατ' αὐτοὺς αἱρεσιαρχῶν.*

ΙΒ *Περὶ τῆς Ἰουστίνου πρὸς Ἀντωνῖνον ἀπολογίας.*

ΙΓ *Ἀντωνίνου πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας ἐπιστολὴ περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου.*

ΙΔ *Τὰ περὶ Πολυκάρπου τοῦ τῶν ἀποστόλων γνωρίμου μνημονευόμενα.*

ΙΕ *Ὅπως κατὰ Οὐῆρον ὁ Πολύκαρπος ἅμ' ἑτέροις ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς Σμυρναίων πόλεως.*

AA^{m}ΣΣ^{t}ΛBDT(ERM) Zahlen fehlen in T | **2** *τάδε—ἱστορίασ* ATDM *πίναξ* B nach *ἱστορίας* + *λόγου δ̄ περιοχαί* A | **3** *τῆς* > B | **3.4** *καὶ ἀλεξανδρέων γεγόνασιν ἐπίσκοποι* A *καὶ ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι γεγόνασιν* A^{m} | **5** *ὁπόσα* D | **6** am Schluss + *τίνεσ* BD | **7** *κατὰ ταυτὸν* A^{m} *sub codem* *Λ* *κατὰ ἀδριανὸν* ERΣ^{t} | vor *ἐπίσκοποι* + *χρηματίσαντεσ* BD | **9** *ἐπισκόπουσ* TM | **10** *ἀδριανοῦ* T *ἀδριανοῦ,* ῦ in ν corr. R | nach *ὑστάτη* + *γενομένη* BD | **11** *ψευδώνυμοι* T^{1} corr. T^{1} | **13** *ὑπὲρ* AA^{m}TR *περὶ* BDEM | *ἐλαύνειν* AA^{m}ΣΣ^{t}Λ *ἀπελαύνειν* BDTERM | **14** *ἐπὶ ἀντωνίνου ῥωμαίων ἐπίσκοποι* ER | **16** nach *αὐτοὺς* + *γενομένων* BD | **18** *ΙΓ* > D | **20** *ΙΓ* D | *Πολυκάρπου—γνωρίμου*] *τῶν ἀποστόλου γνωρίμων* Σ^{b}Σ^{tb} | *τοῦ πολυκάρπου* D | **22** *ΙΔ* D | *ὁ* > ERM | **23** am Schluss + *καὶ περὶ πιονίου καὶ ἄλλων τινων μαρτύρων* ER + *καὶ περὶ πιονίου καὶ ἄλλων* M

LIBER IIII

I Qui sub imperio Traiani Romanorum vel Alexandrinorum episcopi fuerint.

II Qualia sub eodem passi sint Iudaei.

III Qui sub Hadriano fidei defensiones scripserint.

IIII Qui sub eodem Romanorum Alexandrinorumque fuerint sacerdotes.

V Episcopi Hierusolymorum ab exordio salvatoris usque ad tempora memorata.

VI Excidium novissimum Iudaeorum temporibus Hadriani.

VII Qui temporibus isdem falsi nominis scientiae principes extiterunt.

VIII Qui fuerint tunc ecclesiastici scriptores.

VIIII Epistula Hadriani, quae persecutionem a nostris removerat.

X Qui principatu Antonini Romanorum Alexandrinorumve fuerint sacerdotes.

XI De his, qui sub eodem tempore devias adseruerunt sectas.

XII De Iustini defensione apud Antoninum.

XIII Epistula Caesaris Antonini ad Asianos de professione nostrorum.

XIIII Quae de Polycarpo discipulo apostolorum feruntur.

XV Ut Polycarpus sub Vero aliique nonnulli Smyrnae martyrium passi sunt.

POF

3 fuerunt *PO*² | **5** defensiones] *PF* defensores *O* | **6** fuerunt *P* | **11** falso *PO*² | **13** ecclesiasticae *P* | **21** sub seuero *O*

1 *ΙΕ* D | **1/2** *περὶ ἰουστίνου καὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ* A^{m} | *ἐπὶ ῥώμησ* ER | **3** *Iς* D | *ὁ ἰουστῖνοσ* T | **4** *ΙΖ* D | **5** *ΙΗ* D | **6** *ἐκκλησίας* > D | *προύστησαν* BD | **7** *ΙΘ* D | *τίνεσ κατ' αὐτὸν τῆσ ἀντιοχέων ἐκκλησίασ γεγόνασιν ἐπίσκοποι* B | *οἱ* > A^{m} | **8** *ΙΘ* [so] D | *κατ' αὐτοὺσ* TER *κατ' αὐτοῦ* M | **10** *Κ* D | *περὶ* > T | *αὐτὸσ* AΛER *οὗτοσ* A^{m}BDT(M) | am Schluss + *αἱρεσιαρχῶν καὶ τῶν ἀποκρύφων* ER(M) | **11** *ΚΑ* D | *περὶ* > T | **12** *ΚΒ* D | *περὶ* > T | *τοῦ ἀντιοχέων* BD | **12—16** *über Theophilos den Bischof von Antiochien und über Philippos und über Modestos und über Meliton und über die welche er erwähnte, und über Apolinarios und über Musanos* ΣΣ^{t} | **13** *ΚΓ* D | *περὶ φιλίππου καὶ μοδέστου* AA^{m} *Φιλίππου καὶ* > Λ *περὶ φιλίππου τοῦ τῆσ γορτυναίων παροικίασ ἐπισκόπου: — Κς* [*ΚΔ* D] *περὶ μοδέστου καὶ εἰρηναίου ιστοριογράφων* BD | **13—16** *φιλίππου μοδέστου μελίτωνοσ—ἐμνημόνευσεν ἀπολιναρίου μουσανοῦ* T | **14** *ΚΖ* B *ΚΕ* D | *περὶ* > M | *αὐτὸσ* AA^{m}ΛT *οὗτοσ* BDERM | am Schluss + *τῆσ τῶν σάρδεων δ' ἦν ἐκκλησίασ ἐπίσκοποσ* B | **15/16** *ΚΖ—Μουσανοῦ*] *Λ ΚΗ* [*Κς* D] *περὶ ἀπολιναρίου τοῦ τῆσ ἱεραπολιτῶν ἐκκλησίασ ἐπισκόπου: — ΚΘ* [*ΚΖ* D] *περὶ μουσανοῦ καὶ ὧν οὗτοσ συνεγράψατο* [*ἐμνημόνευσεν* D] BD *ἀπολιναρίου καὶ μουσανοῦ* mit *Κς* verbunden AA^{m} | **17** XXIX *Λ ΚΖ* AA^{m} *Λ* B *ΚΗ* D *ΚΕ* ΣΣ^{t} | *περὶ τατιανοῦ καὶ τῆσ κατ' αὐτὸν αἱρέσεωσ* B | **18** XXX *Λ ΚΗ* AA^{m} *ΛΑ* B *ΚΘ* D *Κς* Σ | *βαρδησιανοῦ* T^{1} corr. T^{c} *βαρδισιανοῦ* M *βαρδη[..]σ[α]νοῦ* D

XVI Ut Iustinus filosophus Christi verbum praedicans Romae martyrium meruit.
XVII De martyribus, quos Iustinus in suis commemorat libris.
XVIII Quae Iustini scripta ad nos usque venerunt.
XVIIII Qui tunc viri Romanae Alexandrinaeque ecclesiae praefuerunt.
XX Qui Antiochensium.
XXI De his, qui memoratis temporibus ecclesiastici scriptores enituerunt.
XXII De Hegesippo quaeque ipse commemorat.
XXIII De Dionysio episcopo Corinthiorum vel epistulis eiusdem.
XXIIII De Theofilo episcopo Antiocheno.
XXV De Modesto.
XXVI De Melitone quosque ipse commemorat.
XXVII De Apollinare.
XXVIII De Musano.
XXVIIII De secta secundum Tatianum.
XXX De Bardesano Syro vel scriptis eiusdem.

POF

6 qui apud antiochiam *P* | 7 ecclesiasticis *P*

ER *Τάδε καὶ ἡ τετάρτη περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσεβίου ἐπισκόπου Καισαρείας τοῦ Παμφίλου*

Α̅ Β̅ siehe im Text

Γ̅ Ὡς Τραιανὸν διαδέχεται Ἀδριανὸς πρὸς ὃν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως Κοδράτος καὶ Ἀριστίδης ἀπολογίαν συνεγράψαντο.

Δ̅ Ε̅ siehe im Text

ϛ̅ Ῥωμαίων πάλιν καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.

Ζ̅ = *ϛ* im Text

Η̅ Ὡς πρῶτος Μάρκος μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος κατέστη.

Θ̅ Ὡς Σατορνῖλος καὶ Βασιλείδης κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γεγόνασι ψευδωνύμου γνώσεως ἀρχηγοί.

Ι̅ Ὡς ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τηνικαῦτα πολλῶν ὄντων Ἀγρίππας Κάστωρ κατὰ Βασιλείδου καὶ τῆς τούτου αἱρέσεως συνεγράψατο.

ΙΑ̅ Ὡς Εἰρηναῖος κατὰ τούτους τοὺς χρόνους φησὶ καὶ Καρποκράτην τῆς τῶν Γνωστικῶν αἱρέσεως ἀρχηγὸν γεγονέναι.

ΙΒ̅ Ὅτι καὶ Ἡγήσιππος καὶ Ἰουστῖνος συγγραφεῖς κατὰ τούτους ἐγνωρίζοντο.

ΙΓ̅ = *Θ* im Text

ΙΔ̅ Ὡς Ἀδριανὸν διαδέχεται Ἀντωνῖνος.

ΙΕ̅ = *Ι* im Text

Ιϛ̅ Περὶ τῶν κατ' αὐτοὺς αἱρεσιαρχῶν ἤτοι Οὐαλεντίνου καὶ Κέρδωνος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης.

ΙΖ̅ Ῥωμαίων πάλιν καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.

ΙΗ̅ Ὡς Ἰουστῖνος κατὰ Μαρκίωνος [*μαρκίωνα* R] *συνεγράψατο.*

ΙΘ̅ Ὡς καὶ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογίαν ἐποιήσατο [*ἐποίησεν* E].

Κ̅ = *ΙΓ* im Text

ΚΑ̅ Ὡς καὶ Μελίτων ὁ Σαρδιανὸς πρὸς Οὐῆρον ἀπελογήσατο.

ΚΒ̅ = *ΙΔ̅* im Text

ΚΓ̅ Ὡς Ἀντωνῖνον διαδέχεται υἱὸς Οὐῆρος σὺν Λουκίῳ ἀδελφῷ.

ΚΔ̅—*ΛΒ̅* = *ΙΕ̅*—*ΚΓ̅* im Text

ΛΓ̅ Περὶ Θεοφίλου Ἀντιοχέων ἐπισκόπου, ὃν διαδέχεται Μάξιμος, καὶ περὶ Φιλίππου καὶ Εἰρηναίου καὶ Μοδέστου.

ΛΔ̅ = *Κϛ* im Text

ΛΕ̅ Περὶ Ἀπολιναρίου τοῦ Ἱεραπολίτου [*ἱεραπολιτῶν* R] *καὶ ὧν οὗτος ἐμνημόνευσεν.*

Λϛ̅ Μουσανοῦ περὶ τῆς κατὰ Τατιανὸν αἱρέσεως.

ΛΖ̅ = *Λ̅* im Text

M Überschrift und *Α̅ Β̅* siehe im Text

Γ̅ Τραιανὸν διαδέχεται Ἀδριανός.

Δ—ς = Γ—Ε im Text
Ζ *Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.*
Η = ς im Text
Θ *Μετὰ τοὺς* [*μετ' αὐτοὺσ* M] *ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπους Ἱεροσολύμων πρῶτος Μάρκος.*
Ι = Ζ im Text
ΙΑ *Περὶ τῆς αἱρέσεως Σατορνίλου καὶ Βασιλείδου.*
ΙΒ *Τίνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐν οἷς ἐγνωρίζετο Ἡγήσιππος καὶ Ἰουστῖνος.*
ΙΓ = Θ im Text
ΙΔ *Ἀδριανὸν διαδέχεται Ἀντωνῖνος.*
ΙΕ Ις = Ι ΙΑ im Text
ΙΖ *Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.*
ΙΗ *Ἰουστίνου κατὰ Μαρκίωνος.*
ΙΘ Κ = ΙΒ ΙΓ im Text
ΚΑ *Μελίτωνος πρὸς Οὔηρον ἀπολογία.*
ΚΒ = ΙΔ im Text
ΚΓ = ΚΓ ER
ΚΔ—Λ = ΙΕ—ΚΑ im Text
ΛΑ *Ἡγησίππου περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς καὶ ὧν οὗτος μνημονεύει αἱρεσιαρχῶν καὶ τῶν ἀποκρύφων.*
ΛΒ = ΚΓ im Text
ΛΓ = ΛΓ ER [*περὶ*[1,2] > M]
ΛΔ = Κς im Text
ΛΕ *Ἀπολιναρίου λόγων.*
Λς = Λς ER
ΛΖ = Λ im Text

Ἀμφὶ δὲ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας ὁ μικρῷ *A* 1
πρόσθεν ἡμῖν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας δηλωθεὶς ἐπίσκοπος
τὴν ζωὴν μεταλλάττει, τέταρτος δ' ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν τῶν
αὐτόθι λειτουργίαν κληροῦται Πρῖμος. ἐν τούτῳ καὶ Ἀλέξανδρος
ἐπὶ Ῥώμης, ὄγδοον ἔτος ἀποπλήσαντος Εὐαρέστου, πέμπτην ἀπὸ
Πέτρου καὶ Παύλου κατάγων διαδοχήν, τὴν ἐπισκοπὴν ὑπολαμβάνει.
Καὶ τὰ μὲν τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας τε καὶ ἐκκλησίας *B* 2 1
ὁσημέραι ἀνθοῦντα ἐπὶ μεῖζον ἐχώρει προκοπῆς, τὰ δὲ τῆς Ἰουδαίων
συμφορᾶς κακοῖς ἐπαλλήλοις ἤκμαζεν. ἤδη γοῦν τοῦ αὐτοκρά-
τορος εἰς ἐνιαυτὸν ὀκτωκαιδέκατον ἐλαύνοντος, αὖθις Ἰουδαίων
κίνησις ἐπαναστᾶσα πάμπολυ πλῆθος αὐτῶν διαφθείρει. ἔν τε 2
γὰρ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Αἰγύπτῳ καὶ προσέτι κατὰ Κυρήνην,
ὥσπερ ὑπὸ πνεύματος δεινοῦ τινος καὶ στασιώδους ἀναρριπισθέντες,
ὥρμηντο πρὸς τοὺς συνοίκους Ἕλληνας στασιάζειν. αὐξήσαντές τε
εἰς μέγα τὴν στάσιν, τῷ ἐπιόντι ἐνιαυτῷ πόλεμον οὐ σμικρὸν συν-
ῆψαν, ἡγουμένου τηνικαῦτα Λούπου τῆς ἁπάσης Αἰγύπτου. καὶ δὴ 3
ἐν τῇ πρώτῃ συμβολῇ ἐπικρατῆσαι αὐτοὺς συνέβη τῶν Ἑλλήνων· οἳ
καὶ καταφυγόντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοὺς ἐν τῇ πόλει Ἰουδαίους
ἐζώγρησάν τε καὶ ἀπέκτειναν, τῆς δὲ παρὰ τούτων συμμαχίας ἀπο-
τυχόντες οἱ κατὰ Κυρήνην τὴν χώραν τῆς Αἰγύπτου λεηλατοῦντες
καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ νομοὺς φθείροντες διετέλουν, ἡγουμένου αὐτῶν

1/2 236, 7 ff.

ATERBDMΣ*Λ*

1 δὲ AERMΣ > TBD | τῆσ τραιανοῦ βασιλείας ἔτοσ B | 2 ἐπίσκοπος ATBDM κέρδων ἐπίσκοποσ ERΣ*Λ* κέρδων als Scholion Trm | 3 τῶν² ABDM > TER 5 ἀποπλήσαντοσ BDM ἀποπληρώσαντοσ ATER | 6 διδαχὴν T¹ corr. Tc ὑπολαμβάνει TEBDM ἀπολαμβάνει AR | 7 *B* AΣ 8 B 9 DERM | τοῦ σρσ ἡμῶν BDMΣ*Λ* χυ TER τοῦ σρσ ἡμῶν χυ A | 8 τῶν ἰουδαίων M | 11 παμπολλον BD¹ corr. Dr | διαφθείρει T¹BD διέφθειρεν ATrERM | ἔν] οἵ M 16 λούπου B*Λ* λούππου ATERDM לופפוס Σ | 17 τῇι > BD | 21 νομοὺς Dr *castella* *Λ* νόμουσ ATERBD¹MΣ

[1] Duodecimo anno principatus Traiani Caesaris Cerdo, quem paulo A 1 ante memoravimus Alexandrinorum gubernare plebem, diem obiit, post quem quartus ab apostolis Primus nomine sacerdotii inibi iura suscepit. eadem tempestate Alexander quoque Romae, cum octavum annum Euarestus sacerdotalis administrationis implesset, quinta successione post Petrum atque Paulum plebis gubernacula sortitus est.

Et quidem salvatoris nostri institutio ecclesiarumque profectus B 2 1 crescebat in dies. Iudaeorum porro funera densissimis cladibus exagitabantur. itaque postquam praedictus imperator annum octavum decimum principatus ingressus est, rursum Iudaeorum tumultus exarsit, quo magnus mox numerus gentis eius occubuit. nam et Alexandriae et 2 per Aegyptum vel Cyrenen tamquam atroci quodam seditiosoque spiritu exagitati, primo simul commanentibus vicinisque gentilibus inferre certamina, tum deinde paulatim seditione crescente sequenti iam anno bellum publicum et non minimum intulere Romano duci tunc Lupo cuidam in partibus Aegypti. ac sane primo proelio Iudaeos secuta 3 victoria est. sed gentiles, qui ex acie fugerant, inrumpentes Alexandriam Iudaeos, si quos forte inibi reppererant, captos interemere. quorum auxilio destituti reliqui, qui apud Cyrenen rebelles extiterant, velut desperantes ad agros Aegypti et castella vastanda vertuntur, duce

POF

5 euarestus] *F* euaristus *P*¹*O* euuaristus *P*² | sacerdotales administrationes *P* | 13 gentibus *P*ᵃ*O*² | 18 interimere *PF*

Λουκούα· ἐφ' οὓς ὁ αὐτοκράτωρ ἔπεμψεν Μάρκιον Τούρβωνα σὺν δυνάμει πεζῇ τε καὶ ναυτικῇ, ἔτι δὲ καὶ ἱππικῇ. *ὁ δὲ πολλαῖς* 4 *μάχαις οὐκ ὀλίγῳ τε χρόνῳ τὸν πρὸς αὐτοὺς διαπονήσας πόλεμον, πολλὰς μυριάδας Ἰουδαίων, οὐ μόνον τῶν ἀπὸ Κυρήνης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου συναιρομένων Λουκούᾳ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν, ἀναιρεῖ.* *ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὑποπτεύσας καὶ τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἰου-* 5 *δαίους ἐπιθήσεσθαι τοῖς αὐτόθι, Λουσίῳ Κυήτῳ προσέταξεν ἐκκαθᾶραι τῆς ἐπαρχίας αὐτούς· ὃς καὶ παραταξάμενος, πάμπολυ πλῆθος τῶν αὐτόθι φονεύει, ἐφ' ᾧ κατορθώματι Ἰουδαίας ἡγεμὼν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεδείχθη.* *ταῦτα καὶ Ἑλλήνων οἱ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γραφῇ παραδόντες αὐτοῖς ἱστόρησαν ῥήμασιν.*

Τραϊανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μησὶν ἓξ δέουσιν Γ 3 1 *κρατήσαντος, Αἴλιος Ἁδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. τούτῳ Κοδρᾶτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, ἀπολογίαν συντάξας ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας, ὅτι δή τινες πονηροὶ ἄνδρες τοὺς ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο· εἰς ἔτι δὲ φέρεται παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγγραμμα· ἐξ οὗ κατιδεῖν ἔστιν λαμπρὰ τεκμήρια τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς διανοίας καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοτομίας.* *ὁ δ' αὐτὸς τὴν καθ' ἑαυτὸν ἀρχαιότητα παραφαίνει* 2 *δι' ὧν ἱστορεῖ ταῦτα ἰδίαις φωναῖς*

»τοῦ δὲ σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἀεὶ παρῆν ἀληθῆ γὰρ ἦν, οἱ »θεραπευθέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἳ οὐκ ὤφθησαν μόνον »θεραπευόμενοι καὶ ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ παρόντες, οὐδὲ ἐπι»δημοῦντος μόνον τοῦ σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος ἦσαν ἐπὶ

21—S. 304, 2 Georg. Synk. 658, 8—13

ATERBDMΣΛ

1 *λουκούα* o^2 auf Rasur T^c לוקיא Σ^b לופיוס Σ^a *Luca* Λ | vor *Μάρκιον* + *μαρκίων* durch Correctur B^1 | *τούρβωνα* ATER, B^1 corr., DMΛ *τ' οὔνομα* B^1 *den Tribunen* Σ | **2** *καί*^{2} > DM | **3** *οὐκ* TERBDM *ἐν οὐκ* A | **5** לוקיא Σ^b לופיוס Σ^a *Lucae* Λ | **6** *τῇ μεσοποταμίᾳ* TE | **7** *ἐπιθέσθαι* BD | *Lysiae* Hieron. chron. ol. 223, 3 *Λυσίαι* Synk. 657, 9 *λουκίῳ* ΠΣΛ | *κυήτω* A *Quicto* Λ קואיטוס Σ *κουίντω* BD^1 *κοίντω* ERD^{r}M *κοήντω* T^r, T^{1}T^c unleserlich; vgl. Prosop. imp. Rom. 2, 368 **8** *ἑαυτοὺσ* T^1 corr. T^1 | **10** *δὲ καὶ* BD | *τὰ* > T^1, corr. T^r, T^c getilgt | **11** *αὐτοὺς* > BD | *παραδόντεσ τοῖσ μετέπειτα* BD | **12** *Γ* ΛΣBDER **13** M **21** *Ϡ* M | *δέουσι* > T^1 + T^r, T^c getilgt, aus *δὲ οὖσι* corr. BD | **14** *λόγον* ATERMΣΛ *δῶρον* BD | **15** *δή τινεσ πονηροὶ* BD *δ' ἤτινεσ πονηροὶ* M *δὴ πονηροί τινεσ* ATER | **21** *γὰρ ἦν* voreusebianischer Fehler, *ΓΑΡΗΝ* falsche Wiederholung von *ΠΑΡΗΝ* | **22** *οἳ* ARDMΣ > TEB Synk | **24** *ἦσαν* vor Eus. interpolirt

Luca. adversus hos imperator mittit cum exercitu peditum atque equitum,
sed et navali manu Marcium Turbonem, qui multis sane proeliis nec 4
parvo tempore consumptis multa milia Iudaeorum non modo apud Cyrenen,
sed et in Aegypto, qui Lucae auxilium ferebant, prostravit ac perculit.
[II] princeps vero Romanus etiam eos, qui apud Mesopotamiam consistebant, 5
Iudaeos ratus similia ausuros Lucio Quieto praecepit delere provinciam
funditus ac totam gentem penitus excidere. tum ille directa acie magnam eorum multitudinem sternit. cuius facinoris gratia Quietus remunerationis vice ab imperatore provinciae Iudaeae indeptus est praesidatum. sed haec etiam Graecorum gentilium historiografi per singulas quique aetates ordine eodem memoriae tradiderunt.

[III] Traiano autem viginti annis minus sex mensibus principatu per- *F* 3 1
functo Aelius Hadrianus in sceptra succedit. huic Quadratus oratione splendidissima apologeticum librum pro nostra religione conscriptum et validissimis communitum adsertionibus obtulit, quoniam quidem maligni quidam homines sub eodem principe nostros nitebantur incessere. qui liber hodieque servatur et apud nos et apud multos ex fratribus nostris. ex quo volumine indicia magni cuiusdam viri et mentis ac fidei apostolicae, eius scilicet qui conscripserit, colliguntur. idem igitur ipse suae 2
antiquitatis specimen talibus exprimit verbis:

»Nostri autem salvatoris«, inquit »opera semper aderant viva et vera »in his, qui sanati fuerant, et in his, qui a mortuis excitati sunt. non »enim visi sunt tantummodo vel resurgere vel sanari, sed perpetuo ab »hominibus videbantur, non tantum salvatore praesente, sed et post dis-

POF

2 artium *P* | 6 lucio] *sic POF* | 11 ordine eodem *P* | 14 librum *add. P*b *vel P*2

›χρόνον ἱκανόν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν
›ἀφίκοντο‹.

τοιοῦτος μὲν οὗτος· καὶ Ἀριστείδης δέ, πιστὸς ἀνὴρ τῆς καθ' 3
ἡμᾶς ὁρμώμενος εὐσεβείας, τῷ Κοδράτῳ παραπλησίως ὑπὲρ τῆς
πίστεως ἀπολογίαν ἐπιφωνήσας Ἀδριανῷ καταλέλοιπεν· σῴζεται δέ
γε εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τούτου γραφή.
Ἔτει δὲ τρίτῳ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας Ἀλέξανδρος Ῥωμαίων ἐπί- Δ 4
σκοπος τελευτᾷ, δέκατον τῆς οἰκονομίας ἀποπλήσας ἔτος· Ξύστος
ἦν τούτῳ διάδοχος. καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων δὲ παροικίας ἀμφὶ τὸν
αὐτὸν χρόνον Πρῖμον μεταλλάξαντα δωδεκάτῳ τῆς προστασίας ἔτει
διαδέχεται Ἰοῦστος.
Τῶν γε μὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων τοὺς χρόνους γραφῇ E 5 1
σῳζομένους οὐδαμῶς εὑρών (κομιδῇ γὰρ οὖν βραχυβίους αὐτοὺς
λόγος κατέχει γενέσθαι), τοσοῦτον ἐξ ἐγγράφων παρείληφα, ὡς μέχρι 2
τῆς κατὰ Ἀδριανὸν Ἰουδαίων πολιορκίας πεντεκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν
αὐτόθι γεγόνασιν ἐπισκόπων διαδοχαί, οὓς πάντας Ἑβραίους φασὶν
ὄντας ἀνέκαθεν, τὴν γνῶσιν τοῦ Χριστοῦ γνησίως καταδέξασθαι,
ὥστ' ἤδη πρὸς τῶν τὰ τοιάδε ἐπικρίνειν δυνατῶν καὶ τῆς τῶν
ἐπισκόπων λειτουργίας ἀξίους δοκιμασθῆναι· συνεστάναι γὰρ αὐτοῖς
τότε τὴν πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐξ Ἑβραίων πιστῶν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων
καὶ εἰς τὴν τότε διαρκεσάντων πολιορκίαν, καθ' ἣν Ἰουδαῖοι Ῥω-
μαίων αὖθις ἀποστάντες, οὐ μικροῖς πολέμοις ἥλωσαν. διαλελοι- 3
πότων δ' οὖν τηνικαῦτα τῶν ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπων, τοὺς ἀπὸ
πρώτου νῦν ἀναγκαῖον ἂν εἴη καταλέξαι. πρῶτος τοιγαροῦν Ἰά-
κωβος ὁ τοῦ κυρίου λεγόμενος ἀδελφὸς ἦν· μεθ' ὃν δεύτερος Συ-
μεών· τρίτος Ἰοῦστος· Ζακχαῖος τέταρτος· πέμπτος Τωβίας· ἕκτος
Βενιαμίν· Ἰωάννης ἕβδομος· ὄγδοος Ματθίας· ἔνατος Φίλιππος· δέ-

5 Robinson, Texts and Studies 1, 1 [= TU 9, 1. Zahn, Forsch. 5, 317]

ATERBDMΣΛ

3 μὲν BDM μὲν οὖν ATER | 6/7 πλείστοισ—ἀλεξαν] auf Rasur B¹
7 Δ AΣBDER E M | ἐπεὶ T¹ corr. Tc | αὐτῆσ ABDMΛ αὐτοῦ TER
8 ἀποπλήσασ ABDM ἀποπληρώσασ TER | ξύστοσ οὗτοσ B | 12 E AΣBD
22 ER 12 ς̄ M | 13 εὑρὼν BD εὗρον ATERMΣ | οὖν getilgt D
14 τοσοῦτον T¹DM τοσούτων B τοσοῦτον δ' ATcTrEΣ τοσοῦτο δ' R | παρεί-
ληφα ὡς] παρειληφὼσ M | 16 διάδοχοι T¹ corr. T¹ | φησὶν B | 18 ἐπι-
κρίνειν A ἐγκρίνειν TERBDM | 20 ἀπὸ τῶν > B | 21 διαρκέσαντ//// T¹
corr. TcTr | 22 οὐ > M | ἀνήλωσαν M | 24 ἂν εἴη > B¹ + Bcm
25 μεθ' ὃν ATERDMΛ > BΣ | 27 ματθαῖοσ D [illegible] Σ

»cessum eius multis temporibus, ita ut aliquanti, qui ab eo vel curati
»vel resuscitati sunt, etiam ad nostra usque tempora perdurarint.«

Et de hoc quidem satis dictum. sed et Aristides, vir fidelis et 3
pietate nostrae religionis inbutus, Quadrato simile volumen ad Hadri-
anum pro fidei nostrae ratione conscripsit. cuius etiam nunc scripta
servantur.

[IIII] Tertio autem eiusdem principatus anno Alexander episcopus Romanae *Δ* 4
urbis sacerdotium simul ac vitam finivit decennio expleto. huic subro-
gatus est Xystus. sed et Alexandriae eodem tempore defuncto Primo
duodecimo sui sacerdotii anno episcopatum Iustus suscepit.

[V] In Hierusolymis sane episcoporum tempora successionesque nullis *E* 5 1
ad integrum monumentis conservata repperimus, eo quod valde ad
breve tempus mortis celeritate praerepti sacerdotio singuli quique functi
perhibeantur, ita ut quantum ex veterum lectione comperior, ad tem- 2
pora usque principis Hadriani, sub quo Iudaei excidium passi sunt,
tradant quindecim episcoporum successiones esse decursas. quos omnes
aiunt Hebraeos antiquae originis extitisse et scientiam Christi fideliter
recepisse, et ideo incunctanter ab his, qui poterant de fidei merito iudi-
care, sacerdotio quoque visos esse dignissimos, quippe cum omnis tunc
ecclesia ex Hebraeis fidelibus coacervata firmataque videretur, incipien-
tibus ab apostolis et perdurantibus nimirum usque ad illud tempus ex-
cidii, quo Iudaei iterum deficientes a Romanis magnis rursum proeliis
subiugati sunt. igitur quia per idem tempus adsumere episcopos ex 3
circumcisione cessatum est, necessarium videtur omnes a primo usque
ad id temporis enumerare pariter sacerdotes. primus itaque Iacobus,
qui domini frater est habitus; post hunc Symeon electus est, tertius
Iustus, Zacchaeus quartus, deinde Tobias quintus et Beniamin sextus ac

POF

1 aliquanti *P*[1] | 2 ad n. u. ad t. *P*[1] | perdurarent *P* | 4/5 ad hadrianum] adriano *P* | 8 simul] et simul *P*[1] | 10 iustinus *F* | suscepit] *P* excepit *O* accepit *F* | 16 tradunt *P* | 22 deficientibus *P*[a] | 27 zacchaeus] *O* zacheus *P* zacharias *F* | et *om.* *P* | ac] et ac *P*[a] et *P*[b]

*κατος Σενέκας· ἑνδέκατος Ἰοῦστος· Λευὶς δωδέκατος· Ἐφρῆς τρισκαι-
δέκατος· τεσσαρεσκαιδέκατος Ἰωσήφ· ἐπὶ πᾶσι πεντεκαιδέκατος Ἰού-
δας. τοσοῦτοι καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως ἐπίσκοποι ἀπὸ* 4
*τῶν ἀποστόλων εἰς τὸν δηλούμενον διαγενόμενοι χρόνον, οἱ πάντες
ἐκ περιτομῆς. ἤδη δὲ δωδέκατον ἐχούσης ἔτος τῆς ἡγεμονίας,* 5
*Ξύστον δεκαέτη χρόνον ἀποπλήσαντα ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς
ἕβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδέχεται Τελεσφόρος· ἐνιαυτοῦ δὲ
μεταξὺ καὶ μηνῶν διαγενομένου, τῆς Ἀλεξανδρέων παροικίας τὴν
προστασίαν Εὐμένης ἕκτῳ κλήρῳ διαδέχεται, τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἔτεσιν
ἕνδεκα διαρκέσαντος.*

Καὶ δῆτα τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας αὖθις εἰς μέγα καὶ πολὺ ς̄ 6 1
*προελθούσης, Ῥοῦφος ἐπάρχων τῆς Ἰουδαίας, στρατιωτικῆς αὐτῷ
συμμαχίας ὑπὸ βασιλέως πεμφθείσης, ταῖς ἀπονοίαις αὐτῶν ἀφειδῶς
χρώμενος ἐπεξῄει, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ παίδων καὶ
γυναικῶν διαφθείρων πολέμου τε νόμῳ τὰς χώρας αὐτῶν ἐξανδρα-
ποδιζόμενος. ἐστρατήγει δὲ τότε Ἰουδαίων Βαρχωχεβας ὄνομα,* 2
*ὃ δὴ ἀστέρα δηλοῖ, τὰ μὲν ἄλλα φονικὸς καὶ λῃστρικός τις ἀνήρ,
ἐπὶ δὲ τῇ προσηγορίᾳ, οἷα ἐπ' ἀνδραπόδων, ὡς δὴ ἐξ οὐρανοῦ φωστὴρ
αὐτοῖς κατεληλυθὼς κακουμένοις τε ἐπιλάμψαι τερατευόμενος. ἀκ-* 3
*μάσαντος δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου τῆς ἡγεμονίας κατὰ
Βηθθηρα (πολίχνη τις ἦν ὀχυρωτάτη, τῶν Ἱεροσολύμων οὐ σφόδρα*

ATERBDMΣΛ

1 *σενέκασ* TcER *σενεκασ* M *σενεκᾶσ* A *σένακασ* BD *ἐνέκασ* T[1] | **4** *δηλούμενον ἰούδαν καὶ εἰσ τόνδε* B *δηλούμενον ἰούδαν* D | *διατεινόμενοι* BD
5 ς ER *Z* M | *δὲ* > T[1] + Tc | *ἡγεμονίασ* TERBDMΣΛ *ἡγεμονίασ ἀδριανοῦ* A | **6** *ἀποπληρώσαντα* TER | *ἀπὸ* TER | **8** *μηνὸσ* MΛ | *διαγενομένων* D | **8/9** *τὴν προστασίαν* > R | **9** *ἕκτοσ* A | **10** *διαρκέσαντοσ ια* BD | **11** ς AΣB *Z* ER *H* M | *δῆτα* RDr *δὴ τὰ* ATEBD[1]M | **12** *προελθούσησ* ABDMΛ *διελθούσησ* TER | **13** *ἀπονοίαισ* ABDMΣΛ *ὑπονοίαισ* TER | *αὐτῶν* > M | **14** *ὁμοῦ τε καὶ* M | **16** *τότε ἰουδαίων* BD *τότε ἰουδαίων δεύτεροσ τηνικαῦτα* M *ἰουδαίων τηνικαῦτα* ATER | *βαρχωχεβασ* E *βαρχωχέβασ* A *βαρχωχεβᾶσ* TcTrR *βαρχωχεβὰσ* D *βαρχοχεβᾶσ* B *βαρχωχέασ* T[1] *ἀρχωχεβᾶσ* M | **17** *ὃ δὴ ἀστέρα δηλοῖ* BDMΛ *ἀστέρα δηλοῖ τοῦτο* A *ἀστέρα τοῦτο δηλοῖ* T[1] [Tc getilgt] *ὃ δὴ ἀστέρα τοῦτο δηλοῖ* ER > Σ | *φονικὸσ καὶ λῃστρικόσ τισ* BDMΣ *λῃστρικὸσ καὶ φονικὸσ* ATER | **18** *ἐπ'*] *ἐξ* B *οὐρανοῦ*] *ἄνου* M | **19** *αὐτοῖσ* ABDMΣΛ *αὐτὸσ* TER | **20** *ἡγεμονίασ* TERBDMΣΛ *ἡγεμονίασ ἀδριανοῦ* A | **21** *βηθθηρὰ* R *βήθθηρα* BD *bethera* Λ *βιθθηρα* A *βιθθηρα* T[1] *βιθθήρα* M *βιθθηρὰ* TcE, *ι* in *η* corr. aber wiederhergestellt E אתרא [= *Ort*] Σ | *πολίχνη τὶσ* T [aus *πόλιν ἦν τὶσ* corr. T[1]] ERBD [aus *πολίχνην τὶσ* corr. Dr] Σ *πολίχνην ἦτισ* M *πόλιν ἦτισ* A | *τῶν* > TER

septimus Iohannes, tum Matthias, quem Philippus excepit, cui decimus
Seneca subrogatus est, Iustus exinde ac duodecimus Levi, post hunc
Efrem et quartusdecimus Ioseph ac finis omnium Iudas. isti sunt fere 4
omnes, qui Hierusolymis episcopi ab apostolis ad illa usque tempora,
quae superius designavimus, plebi illi ex circumcisione praefuerunt. 5
Romae autem duodecimo anno memorati principatus Xysto duodecim
annis ecclesiae gubernaculis functo Telesphorus septimus ab apostolis
subrogatur. anno post quem et uno mense Alexandrinae ecclesiae moderamen Eumenes sexta successione suscepit, cum decessor eius undecim
annis populo praefuisset.

[VI] Verum Iudaicis motibus ac factionibus rursus ad maiora progressis 6 1
Rufus Iudaeae praesidens armata manu sibi ab imperatore decreta insolentiam gentis acerrime comprimebat, multa milia passim virorum,
feminarum puerorumque conficiens, quorum terras iure belli Romano
vindicabat imperio. tempore, quo ista gerebantur, ducebat exercitum 2
Iudaeorum Barchochebas quidam, quod nomen significat stellam, cetera vir crudelis et scelestus. sed ex vocabulo suo velut vilibus mancipiis persuadebat se ob salutem eorum sidus magnum caelitus esse delapsum, aegris mortalibus et longa obscuritate damnatis ferre lucis auxilium.
igitur cum maxime belli huius fomenta concrescerent, octavo decimo 3
anno principatus eiusdem apud Bethera oppidum praevalidum Hierusolymis vicinum cum longior a Romanis tenderetur obsidio, fame ac siti

POF

2 leuis P^1F | **3/4** omnes fere P^a | **6** duodecim] *sic libri* | **9** undecim] *sic libri* | **16** barchochebas] *scripsi* (*cf. p.* 317, 3) barchochabas *PF* barchocabas *O* | cetera] O^1F ceterum PO^2 | **19** et *om.* O^1F | **21** bethera O^1 bethara PO^2F | praeualidum *om. P*

πόρρω διεστῶσα) τῆς τε ἔξωθεν πολιορκίας χρονίου γενομένης λιμῷ
τε καὶ δίψει τῶν νεωτεροποιῶν εἰς ἔσχατον ὀλέθρου περιελαθέντων
καὶ τοῦ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς αἰτίου τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην, τὸ
πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπι-
βαίνειν εἴργεται νόμου δόγματι καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὡς ἂν μηδ'
ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρῷον ἔδαφος, ἐγκελευσαμένου· Ἀρίστων
ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ. οὕτω δὴ τῆς πόλεως εἰς ἐρημίαν τοῦ Ἰου- 4
δαίων ἔθνους παντελῆ τε φθορὰν τῶν πάλαι οἰκητόρων ἐλθούσης
ἐξ ἀλλοφύλου τε γένους συνοικισθείσης, ἡ μετέπειτα συστᾶσα Ῥω-
μαϊκὴ πόλις τὴν ἐπωνυμίαν ἀμείψασα, εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος
Αἰλίου Ἀδριανοῦ τιμὴν Αἰλία προσαγορεύεται. καὶ δὴ τῆς αὐτόθι
ἐκκλησίας ἐξ ἐθνῶν συγκροτηθείσης, πρῶτος μετὰ τοὺς ἐκ περι-
τομῆς ἐπισκόπους τὴν τῶν ἐκεῖσε λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Μάρκος.
Ἤδη δὲ λαμπροτάτων δίκην φωστήρων τῶν ἀνὰ τὴν οἰκου- Z 7 1
μένην ἀποστιλβουσῶν ἐκκλησιῶν ἀκμαζούσης τε εἰς ἅπαν τὸ τῶν
ἀνθρώπων γένος τῆς εἰς τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν πίστεως, ὁ μισόκαλος δαίμων οἷα τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς καὶ
τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἀεὶ τυγχάνων πολεμιώτατος, πάσας
στρέφων κατὰ τῆς ἐκκλησίας μηχανάς, πάλαι μὲν τοῖς ἔξωθεν δι-
ωγμοῖς κατ' αὐτῆς ὡπλίζετο. τότε γε μὴν τούτων ἀποκεκλεισμένος 2
πονηροῖς καὶ γόησιν ἀνδράσιν ὥσπερ τισὶν ὀλεθρίοις ψυχῶν ὀργάνοις
διακόνοις τε ἀπωλείας χρώμενος, ἑτέραις κατεστρατήγει μεθόδοις,
πάντα πόρον ἐπινοῶν, ὡς ἂν ὑποδύντες γόητες καὶ ἀπατηλοὶ τὴν
αὐτὴν τοῦ δόγματος ἡμῖν προσηγορίαν, ὁμοῦ μὲν τῶν πιστῶν τοὺς
πρὸς αὐτῶν ἁλισκομένους εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἄγοιεν, ὁμοῦ δὲ τοὺς
τῆς πίστεως ἀγνῶτας δι' ὧν αὐτοὶ δρῶντες ἐπιχειροῖεν, ἀποτρέ-
ποιντο τῆς ἐπὶ τὸν σωτήριον λόγον παρόδου. ἀπὸ γοῦν τοῦ 3
Μενάνδρου, ὃν διάδοχον τοῦ Σίμωνος ἤδη πρότερον παραδεδώ-
καμεν, ἀμφίστομος ὥσπερ καὶ δικέφαλος ὀφιώδης τις προελθοῦσα

27/28 252, 25 ff.

ATERBDMΣΛ

1 *τε* > M | **2** *περιελθόντων* B | **5** *νόμου ΠΣ diuinae legis Λ* vgl. Hieron. Eus[arm] ol. 228, 2 | *δόγματι* ABDΛ *δόγμασι* TERM | *ἂν* > D **6** *ἐγκελευσαμένου* ATERBD *ἐγκελευσαμένω* M *befahl Σ*, > Λ nach Conjectur **7** *πελλαῖοσ* ABD[r]ΣΛ *παλαιὸσ* TERD[1]M | **8** *παντελῆ τε* BDM *παντελῆ* TER *καὶ παντελῆ* AT[r] | **11** *H* ER *Θ* M | **14** *Z* AΣ BD **27** *Θ* ER **20** *I* M **27** *IA* M **15** *τε* BDΣΛ *ἔτ'* M *δὲ* ATER | **20** *ἀποκεκλεισμένοσ*] *οσ* auf Rasur T[c] **21** *ψυχῶν* > B | **22** *μεθοδείαισ* BD[r] *μεθοδίαις* D | **25** *πρὸ* T[1] corr. T[c] **28/29** *παραδεδώκαμεν* ATER *παρεδώκαμεν* BDM *γρ* [ohne Variante] D[m] **29** *προελθοῦσα* A, T durch Rasur corr., BDMΣ *προσελθοῦσα* T[1]ER

perduellibus intrinsecus ad extremum internicionis adductis, postquam
dux ipse praecipue meritas suo facinore poenas luit, omnis haec natio
iam ex illo ab omni regione finitima Hierusolymorum penitus arcebatur
cum sanctione divinae legis tum maxime constitutionibus et decretis
Hadriani, ita ut ne de celsiore quidem prospectu eminus eis saltim
paternum solum profanis obtutibus liceret inspicere. Aristo Pellaeus
historiografus ista persequitur. ita factum est, ut civitas post interitum 4
Iudaicae gentis, incolis mox in eam peregrinae nationis confluentibus,
permutatis civibus etiam ipsa Aelia appellaretur ex cognomento imperatoris
Aelii Hadriani, et ut in Romanorum ius conversa ritum pariter
[VII] mutaret ac nomen. | igitur ex gentibus ut inibi coepit ecclesia congregari,
primus post episcopos ex circumcisione sacerdotium civitatis illius
accepit Marcus.

Cumque iam refulgentibus in modum clarissimorum siderum eccle- Z 7 1
siis ubique terrarum, vigente etiam per omne hominum genus fide, qua
cuncti pariter in salvatorem ac dominum nostrum Iesum Christum integre
et constanter crediderant, ille totius bonitatis aemulus daemon, utpote
veritatis inimicus et salutis humanae hostis perpetuus, omnia molimina
contra dei ecclesiam versans, qui prius externis eam persecu- 2
tionibus et hostilibus oppugnaverat, nunc malignis quibusdam viris et
deceptoribus reppertis intestino bello eam quatere nititur, scilicet ut
fraudulenti fallacesque homines nostrae religionis simulato tantum
nomine induti fidelium quidem, si quos forte persuasionis suae fraude
deciperent, pessumdarent, ignorantes vero fidei nostrae mysterium perversis
et feralibus suis vel gestis vel adsertionibus inpeditos a desiderio
verae fidei et salutis longius submoverent. igitur humani generis de- 3
ceptor antiquus post Menandrum, quem supra rettulimus Simonis successorem,
velut quandam bestiam bino ore sibilantem binisque linguis

POF

2 facinori p. luet *P* | 5 celsiore] *O* celsiori *PF* | 7 ita] ita ut *P* | 12 primos *P* | 16 cunctis *P* | 17 crediderant *om.* P^1 | 25 gentis P^a

*δύναμις δυεῖν αἱρέσεων διαφόρων ἀρχηγοὺς κατεστήσατο. Σατορ-
νῖνόν τε Ἀντιοχέα τὸ γένος καὶ Βασιλείδην Ἀλεξανδρέα· ὧν ὁ μὲν
κατὰ Συρίαν, ὁ δὲ κατ᾽ Αἴγυπτον συνεστήσαντο θεομισῶν αἱρέσεων
διδασκαλεῖα. τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τὸν Σατορνῖνον τὰ αὐτὰ τῷ* 4
*Μενάνδρῳ ψευδολογῆσαι ὁ Εἰρηναῖος δηλοῖ, προσχήματι δὲ ἀπορρη-
τοτέρων τὸν Βασιλείδην εἰς τὸ ἄπειρον τεῖναι τὰς ἐπινοίας, δυσσε-
βοῦς αἱρέσεως ἑαυτῷ τερατώδεις ἀναπλάσαντα μυθοποιίας. πλεί-* 5
*στων οὖν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ τῆς ἀληθείας
ὑπεραγωνιζομένων λογικώτερόν τε τῆς ἀποστολικῆς καὶ ἐκκλησι-
αστικῆς δόξης ὑπερμαχούντων, ἤδη τινὲς καὶ διὰ συγγραμμάτων τοῖς
μετέπειτα προφυλακτικὰς αὐτῶν δὴ τούτων τῶν δηλωθεισῶν αἱ-
ρέσεων παρεῖχον ἐφόδους· ὧν εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν ἐν τοῖς τότε* 6
*γνωριμωτάτου συγγραφέως Ἀγρίππα Κάστορος ἱκανώτατος κατὰ
Βασιλείδου ἔλεγχος, τὴν δεινότητα τῆς τἀνδρὸς ἀποκαλύπτων γοη-* 7
*τείας. ἐκφαίνων δ᾽ οὖν αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, φησὶν αὐτὸν εἰς μὲν
τὸ εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι συντάξαι βιβλία, προφήτας
δὲ ἑαυτῷ ὀνομάσαι Βαρκαββαν καὶ Βαρκωφ καὶ ἄλλους ἀνυπάρκτους
τινὰς ἑαυτῷ συστησάμενον, βαρβάρους τε αὐτοῖς εἰς κατάπληξιν τῶν
τὰ τοιαῦτα τεθηπότων ἐπιφημίσαι προσηγορίας, διδάσκειν τε ἀδια-
φορεῖν εἰδωλοθύτων ἀπογευομένους καὶ ἐξομνυμένους ἀπαραφυ-
λάκτως τὴν πίστιν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιρούς, Πυθαγορικῶς
τε τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ πενταέτη σιωπὴν παρακελεύεσθαι· καὶ* 8
*ἕτερα δὲ τούτοις παραπλήσια ἀμφὶ τοῦ Βασιλείδου καταλέξας ὁ
εἰρημένος οὐκ ἀγεννῶς τῆς δηλωθείσης αἱρέσεως εἰς προῦπτον ἐφώ-
ρασε τὴν πλάνην. γράφει δὲ καὶ Εἰρηναῖος συγχρονίσαι τούτοις* 9
*Καρποκράτην, ἑτέρας αἱρέσεως τῆς τῶν Γνωστικῶν ἐπικληθείσης
πατέρα· οἳ καὶ τοῦ Σίμωνος οὐχ ὡς ἐκεῖνος κρύβδην, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ
εἰς φανερὸν τὰς μαγείας παραδιδόναι ἠξίουν, ὡς ἐπὶ μεγάλοις δή.*

4/5 Iren. 1, 24, 1 — **5/6** Iren. 1, 24, 3 — **25**—S. 312, 8 Iren. 1, 25, 1. 6. 3. 4

ATERBDMΣΛ

1 *ἀρχηγοὺσ διαφόρων δὲ τούτων* B | **1/2** *σατορνῖλόν* E [λ auf Rasur], RΣ | **2** *τε* > BD | **4** *διδασκάλια* A *διδασκαλίασ* T^1 corr. T^r | *σατορνῖλον* RΣ | **5/6** *ἀπορρητοτέρων* ATERΣΛ *ἀπορρητοτέρω* BDM *ut altius aliquid et uerisimilius adinuenisse uideatur* Iren | **7** *Ι* ER | **9** *καὶ*] *ἢ* D | **12** *εἰσ εἰσ* T^r | **13** *γνωρίμωστατου* T^1 corr. T^c | **15** *γ᾽ οὖν* B | **17** *δὲ* > D^1 + D^r | *βαρκαββᾶν* AD *βαρκαββᾶν* TERM *βαρκκαβᾶν* B ברכבא Σ | **18** *τινὰς* > B | **23** *καταλέξαι* D^1 corr. D^r | **24** *εἰρηναῖοσ* D^1Σ corr. D^r | **25** *ΙΑ* ER | *ὁ εἰρηναῖοσ* M | **28** *δή*] *τισὶ* T^r

diabolica venena vibrantem. Saturninum quendam Antiochiae genitum
et Basiliden Alexandriae ortum produxit. quorum uterque suis in re-
gionibus officinas impiae ac deo invisae condidit disciplinae. et qui- 4
dem in omnibus paene Saturninum eadem quae Menandrum commenta-
tum esse significat Irenaeus. Basiliden vero praetextu mysticae doctrinae
in inmensum tetendisse mentis impiae cogitatum, dum prodigiosa fabu-
larum figmenta sibimet conplacerent. sed e contra multi admodum 5
ecclesiastici viri pro veritate fortiter stare ac scriptis quoque et adser-
tionibus vera ratione subnixis pro apostolica et ecclesiastica traditione
certare, ut ex librorum monumentis etiam posteris ad cavenda haereti-
corum venena munimen et subsidium praeberetur. e quibus pervenit 6
ad nos liber celeberrimi scriptoris id temporis Agrippae Castoris confu-
tationem Basilidis validissimam continens, per quem versutia et calliditas
viri ad decipiendum nimis apta detegitur. denique cum publicaret eius 7
arcana, dixit eum de euangelio quidem quattuor et viginti commentarios
condidisse, prophetas vero sibimet nuncupasse quosdam Barchabban et
Barchob aliosque, qui numquam extiterint, quos ipse tamen constituerit
sibi ac barbaris vocabulis, ut esset appellatio ipsa terribilis, nominarit.
docere etiam eum refert immolata absque ullo respectu conscientiae de-
gustanda et sine scrupulo atque indifferenter fidem negandam persecu-
tionis temporibus, sectatoresque suos ad morem Pythagoricum docuit
quinquennio silere. addit alia quoque non pauca, quibus sectae huius 8
errorem penitus a se deprehensum et confutatum esse declarat. sed et 9
Irenaeus scribit coaevum tempore et moribus memoratorum fuisse Car-
pocraten quendam superstitionis alterius, qui gnostici appellantur vo-
cabulo ab scientia conficto, auctorem. qui sane praestigias Simonis
magi non ut ille clam, sed publice ac palam tradebat et velut pro
summis atque optimis studiis laudem confessam ac publicam de nefariis
artibus a deceptis auditoribus requirebat et magicas tenebras in luce

POF

2 basiliden *P* basileden *F* basilidem *O* | **5** basileden *F* basilidem *P* praetexto *P* | **6** in *om.* P^1 | **12** celeberrimi] *P cum Graecis* celeberrimus *OF* | id] idem *P* | **15** eum] ad eum P^a | **16** barchabbam PF^2 barcabam *O* bar*habbam F^1 | **17** barchob] P^bF barcob P^a bara* O^1 barau O^2 aliosque] alios quoque P^2 | **18** nominaret *P* | **24/25** carpocratem *P*

μόνον οὐχὶ καὶ σεμνυνόμενοι τοῖς κατὰ περιεργίαν πρὸς αὐτῶν ἐπι-
τελουμένοις φίλτροις ὀνειροπομποῖς τε καὶ παρέδροις τισὶ δαίμοσιν
καὶ ἄλλαις ὁμοιοτρόποις τισὶν ἀγωγαῖς· τούτοις τε ἀκολούθως πάντα
δρᾶν χρῆναι διδάσκειν τὰ αἰσχρουργότατα τοὺς μέλλοντας εἰς τὸ τέ-
λειον τῆς κατ᾽ αὐτοὺς μυσταγωγίας ἢ καὶ μᾶλλον μυσαροποιίας
ἐλεύσεσθαι, ὡς μὴ ἂν ἄλλως ἐκφευξομένους τοὺς κοσμικούς, ὡς ἂν
ἐκεῖνοι φαῖεν, ἄρχοντας, μὴ οὐχὶ πᾶσιν τὰ δι᾽ ἀρρητοποιίας ἀπονεί-
μαντας χρέα. τούτοις δῆτα συνέβαινεν διακόνοις χρώμενον τὸν 10
ἐπιχαιρεσίκακον δαίμονα τοὺς μὲν πρὸς αὐτῶν ἀπατωμένους οἰκτρῶς
οὕτως εἰς ἀπώλειαν ἀνδραποδίζεσθαι, τοῖς δ᾽ ἀπίστοις ἔθνεσιν πολλὴν
παρέχειν κατὰ τοῦ θείου λόγου δυσφημίας περιουσίαν, τῆς ἐξ αὐ-
τῶν φήμης εἰς τὴν τοῦ παντὸς Χριστιανῶν ἔθνους διαβολὴν κατα-
χεομένης. ταύτῃ δ᾽ οὖν ἐπὶ πλεῖστον συνέβαινεν τὴν περὶ ἡμῶν 11
παρὰ τοῖς τότε ἀπίστοις ὑπόνοιαν δυσσεβῆ καὶ ἀτοπωτάτην διαδί-
δοσθαι, ὡς δὴ ἀθεμίτοις πρὸς μητέρας καὶ ἀδελφὰς μίξεσιν ἀνοσίαις
τε τροφαῖς χρωμένων. οὐκ εἰς μακρόν γε μὴν αὐτῷ ταῦτα πρου- 12
χώρει, τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἑαυτὴν συνιστώσης ἐπὶ μέγα τε φῶς
κατὰ τὸν προϊόντα χρόνον διαλαμπούσης. ἔσβεστο μὲν γὰρ αὐτίκα 13
πρὸς αὐτῆς ἐνεργείας ἀπελεγχόμενα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεχνήματα,
ἄλλων ἐπ᾽ ἄλλαις αἱρέσεων καινοτομουμένων, ὑπορρεουσῶν ἀεὶ τῶν
προτέρων καὶ εἰς πολυτρόπους καὶ πολυμόρφους ἰδέας ἄλλοτε ἄλλως
φθειρομένων· προῄει δ᾽ εἰς αὔξην καὶ μέγεθος, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ
καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, ἡ τῆς καθόλου καὶ μόνης ἀληθοῦς ἐκκλησίας
λαμπρότης, τὸ σεμνὸν καὶ εἰλικρινὲς καὶ ἐλευθέριον τό τε σῶφρον
καὶ καθαρὸν τῆς ἐνθέου πολιτείας τε καὶ φιλοσοφίας εἰς ἅπαν γένος
Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἀποστίλβουσα. συναπέσβη δ᾽ οὖν ἅμα τῷ 14
χρόνῳ καὶ ἡ κατὰ παντὸς τοῦ δόγματος διαβολή, ἔμενεν δὲ ἄρα μόνη
παρὰ πᾶσι κρατοῦσα καὶ ἀνομολογουμένη τὰ μάλιστα διαπρέπειν ἐπὶ
σεμνότητι καὶ σωφροσύνῃ θείοις τε καὶ φιλοσόφοις δόγμασιν ἡ καθ᾽
ἡμᾶς διδασκαλία, ὡς μηδένα τῶν εἰς νῦν αἰσχρὰν ἐπιφέρειν τολμᾶν
κατὰ τῆς πίστεως ἡμῶν δυσφημίαν μηδέ τινα τοιαύτην διαβολὴν

ATERBDMΣΛ

1 καὶ TcTrERBDM > AT[1] | 3 ἄλλοισ BD | ὁμοτρόποισ TE | τισὶν > BD | 5 αὐτοὺσ ABDMΣ αὐτὸν TER | 12 χριστιανῶν ἔθνουσ BDM ἔθνους χριστιανῶν ATER | 16 μακρόν BDM μακρὰν ATER | 19 ἀληθείασ M 24 τό τε M | ἐλευθέριον ATER ἐλεύθερον BDM | 26 δοῦν BDM γ᾽ οὖν ATER | ἅμα BDMΣ > ATER | 27/28 ἄρα μόνη παρὰ πᾶσι BDMΛ μόνη ἄρα A μόνη ἄρα πᾶσιν TER *indem sie allein siegreich war und jedermann von ihr bekannte* Σ | 28 ὁμολογουμένη DM | 29 καί[2] > R

publica perorabat de amatoriis dumtaxat somniisque inmissis ac dae-
moniis parhedris aliisque similibus fraudibus. deque his consequenter
doceri oportere omnem hominem decernebat, qui ad perfectionem sui
mysterii vel potius sceleris cuperet pervenire, adserens non aliter unum-
quemque effugere posse mundi huius principes vel declinare, nisi per
huiuscemodi facinora sua cuique nefaria debita solverentur. his igitur 10
ille totius boni aemulus utens suae malignitatis ministris tam eos, qui
post fidem ab his decipiebantur, rapiebat ad tenebras sempiternas, quam
illos, qui necdum crediderant, tamquam haec esset nostrae religionis
infamia, submovebat a fide, dum ob execrabilem horum hominum vitam
ipsam Christianorum professionem audiens quisque vitaret. nec aliunde 11
tunc suspicio de nobis tamquam vere impiis et incestis fuerat exorta,
qua adsereretur inlicitis plebem nostram stupris et promiscue habitis in
matribus ac sororibus pollui atque execrandis infanticidii dapibus fu-
nestari. sed non in longum duravit infamia, ubi se ipsa coepit veritas 12
aperire, quin immo et clarius ac splendidius inlucescente vita nostrorum
extinguebatur continuo superstitiosi caligo figmenti. et singulis qui- 13
busque sectis, quae adversum veritatem exortae fuerant, evanescentibus
vel in multifidas ac multiformes species diffluentibus proficiebat et ex-
tollebatur in dies solus verae et catholicae ecclesiae splendor, nulla
temporum varietate fucatus, quia castimonia sui ac puritate et divinae
conversationis gloria per omne genus hominum sapientia, doctrina, fide
et actibus refulgebat. etenim ipso confestim tempore, quo coeperat, 14
opprobrii huius flamma restincta est. permansit autem apud singulorum
mentes veritas, quae suis semper viribus nitens convincit et arguit fal-
sitatem nec passa est adulterino maledicorum fuco ecclesiae castitatem
pudicitiamque lacerari, in tantum ut ex illo ad nostra usque tempora
nullus tam scaevae mentis extiterit, qui honestatem et castimoniam plebis
nostrae ore sacrilego concinnatis macularet opprobriis. sed et ad Ro-
manos et ad Graecos, ad Scythas et barbaros et ad ipsas paene in ul-
timis orbis partibus reconditas nationes in tantum suavis odor de ec-
clesiae gestis et divinum quiddam respirans sanctae conversationis aura
pervenit, in tantum ad aures omnium ac mentes felix Christianorum fama
pervecta est, ut omne hominum genus legibus et superstitionibus patriis
derelictis ad fidem se converteret Christi omnisque barbaries genuina

N (*redit* 33 respirans) *POF*

1 ac] a P^b | **2** parhedriis P^a | **3** docere PO^2 | **4** sceleris] sui sceleris P^a | **5** huius mundi *P* | **13** quam P^a | **17** extinguebantur P^a **19** defluentibus *PF* | **21** temporum *om.* P^a | fucatus P^1O^1 fuscatus P^2O^2F **26** maledictorum O^1F | **28** saeuae F^2 | **29** sed et] sed *P*

*οἵαις πάλαι πρότερον φίλον ἦν χρῆσθαι τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπισυνιστα-
μένοις.*

Ὅμως δ' οὖν κατὰ τοὺς δηλουμένους αὖθις παρῆγεν εἰς μέσον ἡ Η 15
*ἀλήθεια πλείους ἑαυτῆς ὑπερμάχους, οὐ δι' ἀγράφων αὐτὸ μόνον
ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγγράφων ἀποδείξεων κατὰ τῶν ἀθέων αἱ-
ρέσεων στρατευομένους· ἐν τούτοις ἐγνωρίζετο Ἡγήσιππος, οὗ πλεί-* 8 1
*σταις ἤδη πρότερον κεχρήμεθα φωναῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς αὐτοῦ παρα-
δόσεως τινὰ τῶν κατὰ τοὺς ἀποστόλους παραθέμενοι. ἐν πέντε* 2
*δ' οὖν συγγράμμασιν οὗτος τὴν ἀπλανῆ παράδοσιν τοῦ ἀποστολικοῦ
κηρύγματος ἁπλουστάτῃ συντάξει γραφῆς ὑπομνηματισάμενος, καθ'
ὃν ἐγνωρίζετο σημαίνει χρόνον, περὶ τῶν ἀρχῆθεν ἱδρυσάντων τὰ
εἴδωλα οὕτω πως γράφων*

›οἷς κενοτάφια καὶ ναοὺς ἐποίησαν ὡς μέχρι νῦν· ὧν ἐστιν καὶ ›Ἀντίνοος, δοῦλος Ἁδριανοῦ Καίσαρος, οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινό- ›ειος, ὁ ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. καὶ γὰρ πόλιν ἔκτισεν ἐπώνυμον Ἀν- ›τινόου καὶ προφήτας‹.

κατ' αὐτὸν δὲ καὶ Ἰουστῖνος, γνήσιος τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας 3
*ἐραστής, ἔτι τοῖς παρ' Ἕλλησιν ἀσκούμενος ἐνδιέτριβεν λόγοις· ση-
μαίνει δὲ καὶ αὐτὸς τουτονὶ τὸν χρόνον ἐν τῇ πρὸς Ἀντωνῖνον
ἀπολογίᾳ ὧδε γράφων*

›οὐκ ἄτοπον δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις ἡγούμεθα καὶ Ἀντι- ›νόου τοῦ νῦν γενομένου, ὃν καὶ ἅπαντες ὡς θεὸν διὰ φόβον σέβειν ›ὥρμηντο, ἐπιστάμενοι τίς τε ἦν καὶ πόθεν ὑπῆρχεν‹.

13—16 Zahn, Forschungen 6, 247 — **21—23** Iustin. apol. 1, 29

ATERBDMΣΛ

1 *οἵαις—φίλον ἦν* > Σ | **3** *H* Σ **6** A 312, 16 B **6** *IB* ER **3** *IB* M **5** *καὶ* > TE | **6/7** *πλείστασ* B[1] corr. B[c] | **8** *παραθέμενοι* BD[r]M *παραθεμένοι* D[1] *παρατιθέμενοι* ATER | **9** *δ' οὖν* BDM *δὴ οὖν* ATER | **10** *κηρύγμασιν* M **10/11** *καθ' ὃν*] *θ' ὃν* auf Rasur von 2 Buchstaben T[r] | **11** *χρόνον σημαίνει* R | *χρόνον ον* auf Rasur T[r] | **13** *κενοτάφια* T[r]E *καινοτάφια* AT[1]RBDM *ὧν* > M | **14/15** *Ἀντινόειος*] *ἀντίνοοσ* Σ | **15** *ὁ* MΣ *ὁ καὶ* BD > ATER *ἡμῖν* BD | *γινόμενοσ* B | *γὰρ* TERBDM *γὰρ καὶ* A | **16** *καὶ προφήτας* nicht übersetzt Σ, das Excerpt schliesst mitten im Satz | **17** *κατ' αὐτὸν* A[1] corr., TERM *καταταυτὸν* A[1]D *κατὰ τοῦτον* B | **18** *ἔτι* BD *ἔτι τε* ATERM | **19** *οὗτοσ* M | **21** *ἐν τούτοισ ἡγούμεθα ἐπιμνησθῆναι* D *ἐν τούτοισ ἐπιμνησθῆναι ἡγούμεθα* M | **22** *πάντεσ* BD Iust | **23** *ὅθεν* R

feritate deposita ad Iesum concurreret discere ab eo, quia mitis est et
humilis corde.

[VIII] Extiterunt praeterea per divinam gratiam viri ea tempestate eru- *H* 15
ditissimi, qui probabiliter et sufficienter obscaena haereticorum com-
menta convincerent et quid vera fides in ecclesia catholica castitatis
haberet, ostenderent. in quibus Hegesippus celeberrimus habebatur, 8 1
qui integerrimam traditionem apostolicae praedicationis simplici sermone 2
conscriptam in quinque libris memoriae tradidit. ubi et de suis ipse
temporibus aliquanta commemorat et de quibusdam, qui simulacra con-
locaverant, talia quaedam scribit:

»Quibus«, inquit, »templa immo potius sepulchra fecerunt, sicut etiam
»nunc videmus. ex quibus est unus Antinous servus Hadriani Caesaris,
»cui agones annui celebrantur, qui Antinoii appellantur, nostris adhuc
»temporibus instituti. nam et civitatem condidit eius nomini Antinoum
»et templum ei et sacerdotes instituit ac profetas«.

Sed et Iustinus, fidelissimus nostrae filosofiae sectator et in Grae- 3
corum disciplinis eruditissimus, scribens ad Antoninum apologeticum
pro nostra religione librum, horum meminit, ita dicens:

»Non mihi videtur absurdum meminisse in his etiam de Antinoo
»quod nuper gestum est, quem omnes timore principis quasi deum co-
»lere coeperunt, cum bene noverint, quis qualisve paulo ante fuerit et
»unde duxerit genus.«

1/2 Matth. 11, 29

NPOF

1 iesum] *PF* iesum christum *NO* | conuerteret *Pa* | qui *Pa* | **10** scripsit *Pa* | **12** ex] e *N1* | antinius *Pb* | **10** antinuo *P*

ὁ δ' αὐτὸς καὶ τοῦ τότε κατὰ Ἰουδαίων πολέμου μνημονεύων 4 *ταῦτα παρατίθεται*

›καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γενομένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχωχεβας, ὁ ›τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης, Χριστιανοὺς μόνους εἰς τι›μωρίας δεινάς, εἰ μὴ ἀρνοῖντο Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν καὶ βλασφημοῖεν, ›ἐκέλευεν ἄγεσθαι‹.

ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὴν 5 *θεοσέβειαν μεταβολὴν αὐτοῦ, ὅτι μὴ ἀλόγως, μετὰ κρίσεως δὲ αὐτῷ γεγόνει, δηλῶν, ταῦτα γράφει*

›καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγώ, τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι, διαβαλλο›μένους ἀκούων Χριστιανούς, ὁρῶν δὲ καὶ ἀφόβους πρὸς θάνατον ›καὶ πάντα τὰ νομιζόμενα φοβερά, ἐνενόουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ ›καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς· τίς γὰρ φιλήδονος ἢ ἀκρατὴς καὶ ›ἀνθρωπείων σαρκῶν βορὰν ἡγούμενος ἀγαθόν, δύναιτ' ἂν θάνατον ›ἀσπάζεσθαι, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ στερηθείη ἐπιθυμιῶν, ἀλλ' οὐκ ἐκ ›παντὸς ζῆν ἀεὶ τὴν ἐνθάδε βιοτὴν καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρχοντας ›ἐπειρᾶτο, οὐχ ὅτι ἑαυτὸν κατήγγελλεν φονευθησόμενον;‹

Ἔτι δ' ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ δεξάμενον τὸν Ἀδριανὸν παρὰ Σερεννίου Θ 6 *Γρανιανοῦ, λαμπροτάτου ἡγουμένου, γράμματα ὑπὲρ Χριστιανῶν περιέχοντα ὡς οὐ δίκαιον εἴη ἐπὶ μηδενὶ ἐγκλήματι βοαῖς δήμου χαριζομένους ἀκρίτως κτείνειν αὐτούς, ἀντιγράψαι Μινουκίῳ*

3—6 Iustin. apol. 1, 31 — **10—17** Iustin. apol. 2, 12

ATERBDMΣΛ

1 *τοῦ* > T¹ + Tᶜ | **3** *βαρχωχέβασ* AT¹B *βαρχωχεβᾶσ* TᶜEDM *βαρχεχωβᾶσ* R *barchochabas* Λ | **4** *μόνους* nicht übersetzt Σ | **5** *τινὰσ* M | *τὸν* $\overline{χν}$ $\overline{ιν}$ BD | **6** *ἐκέλευεν* A durch Rasur corr., TERM Iust *ἐκέλευσεν* A¹BD **7** *δὲ* > M | **9** *γέγονε* DM | **11** *ἀκούων χριστιανοὺσ* TERBDM Iust *χριστιανοὺσ ἀκούων* A | *καὶ* > ΣΛ Iust | *πρὸς*] *εἰσ* M | **15** *ἐκ* > D¹ corr. D¹
18 *Θ* Σ 318, 15 A 314, 3 B **20** *ΙΓ* E **18** *ΙΓ* RM | *σερεννίου* ATER, B corr., Eus^arm chron. ol. 226 *σερρενίου* B¹DM *σερενίου* Synk 658, 16 Hieron. chron. ol. 226, 2 (*serenum* Oros. 7, 13, 2) *serennio* und *serenio* Λ HSS סארניוס Σ *ἐρένιον ἐρρένιον ἐρέννιον* Zonar. 3, 78, 15 HSS, der Mann hiess Q. Licinius Silvanus Granianus Quadronius Proculus, Prosop. imp. Rom. 2, 284; vgl. zu 318, 16
19 *γραννιανοῦ* M | **20** *εἴη* > D¹ + Dr | **21** *κτείνεσθαι* M

Idem quoque ipse etiam Iudaici belli, quod tunc gerebatur, memoriam faciens, talia quaedam refert: 4

»Etenim in hoc, quod nunc geritur, bello Iudaico Barchochebas »princeps Iudaicae factionis Christianos solos, nisi negarent Christum, »tamquam blasphemos ad supplicia rapi iubebat.«

In quibus libris etiam de conversione sua, quam habuit a gentili philosofia ad verae religionis fidem, quod non absque probabili ratione et examinato iudicio ad haec conversus sit, hoc modo scribit: 5

»Nam et ego ipse«, inquit, »sectis Platonicis institutus audiens infamari Christianos et videns eos inpavidos ad suscipiendam mortem »atque omne supplicium tolerandum, considerabam, quod inpossibile »esset in malitia eos et in libidine conversari. quis enim aliquando vo»luptuosus et luxuriis deditus, et qui humanis carnibus vesci delicias »putet, mortem libenter amplectitur, quo scilicet ipsa confestim careat, »pro qua infamari maluit, voluptate? quin immo vivere perpetuo si »liceret et latere iudicia, in hoc magis operam daret, nedum semet ipsum »statutae ac professae morti studeret offerre.«

Sed et idem ipse vir scribit Hadrianum principem, susceptis a Serennio Graniano clarissimo viro praeside litteris, in quibus de Christi- Θ 6

NPOF

3 nunc] nuper P^1 | barchochebas *N* barchochabas *PF* barcochabas O^2 barcoch*bas O^1 | 8 et *om.* NP^1 | iudicio] ridicio *N* | 19 serennio] *NOF* serenio *P*

Φουνδανῷ, ἀνθυπάτῳ τῆς Ἀσίας, προστάττοντα μηδένα κρίνειν ἄνευ
ἐγκλήματος καὶ εὐλόγου κατηγορίας· καὶ τῆς ἐπιστολῆς δὲ ἀντί- 7
γραφον παρατέθειται, τὴν Ῥωμαϊκὴν φωνήν, ὡς εἶχεν, διαφυλάξας,
προλέγει δ' αὐτῆς ταῦτα

»καὶ ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ μεγίστου καὶ ἐπιφανεστάτου Καίσαρος »Ἀδριανοῦ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔχοντες ἀπαιτεῖν ὑμᾶς, καθὰ ἠξιώσαμεν, »κελεῦσαι τὰς κρίσεις γίνεσθαι, τοῦτο οὐχ ὡς ὑπὸ Ἀδριανοῦ κε»λευσθὲν μᾶλλον ἠξιώσαμεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπίστασθαι δικαίαν ἀξιοῦν »τὴν προσφώνησιν. ὑπετάξαμεν δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἀδριανοῦ τὸ »ἀντίγραφον, ἵνα καὶ τοῦτο ἀληθεύειν ἡμᾶς γνωρίζητε, καὶ ἔστιν »τόδε«.

τούτοις ὁ μὲν δηλωθεὶς ἀνὴρ αὐτὴν παρατέθειται τὴν Ῥω- 8
μαϊκὴν ἀντιγραφήν, ἡμεῖς δ' ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν κατὰ δύναμιν αὐτὴν
μετειλήφαμεν, ἔχουσαν ὧδε·

»Μινουκίῳ Φουνδανῷ. ἐπιστολὴν ἐδεξάμην γραφεῖσάν μοι ἀπὸ 9 1
»Σερεννίου Γρανιανοῦ, λαμπροτάτου ἀνδρός, ὅντινα σὺ διεδέξω. οὐ
»δοκεῖ μοι οὖν τὸ πρᾶγμα ἀζήτητον καταλιπεῖν, ἵνα μήτε οἱ ἄν»θρωποι ταράττωνται καὶ τοῖς συκοφάνταις χορηγία κακουργίας
»παρασχεθῇ. εἰ οὖν σαφῶς εἰς ταύτην τὴν ἀξίωσιν οἱ ἐπαρχιῶται 2
»δύνανται διισχυρίζεσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ πρὸ βήματος

5—11. 15—S. 320, 7 Iustin. apol. 1, 68

ATERBDMΣΛ

1 φουνδάννω M, der Mann hiess C. Minicius Fundanus, Prosop. imp. Rom. 2, 377 | κρίνειν BDMΛ κτείνειν ATERΣ | **2** τὸ τῆσ M | **4** προλέγει A, T durch Rasur corr., RBDMΣ προλέγειν T^1E | **5** δὲ TERBDMΣ Iust δὲ ταῦτα A | **6** ἡμῶν M | **7** γίνεσθαι ATERB γενέσθαι DM Iust | **7/8** τοῦτο—κελευσθὲν ΠΣ οὐκ ἐκ τοῦ κεκρίσθαι τοῦτο ὑπὸ Ἀδριανοῦ Iust | **8** ἀλλ' T^rER BDMΣ Iust ἀλλὰ T^1 ἀλλὰ καὶ A | δίκαια T^r Iust, vgl. zu 9 | **9** nach προσφώνησιν sind durch alten Fehler weggelassen καὶ ἐξήγησιν πεποιήμεθα
10 καὶ τοῦτο T^1BDM καὶ τούτο R^1 καὶ τούτω AR^cΣ κἂν τούτω T^cT^rE καὶ κατὰ τοῦτο Iust | **10/11** καὶ ἔστιν τόδε > Σ | **12** παρὰ τίθεται M
13 ἐπιστολὴν BD | ἐπὶ TERBDM εἰσ A | **15** φουδδάνω M | **16** σερεννίου T^cERBDM σερινίου AT^1 σερηνίου Iust HS serennio und serenio Λ HSS סארניוס Σ vgl. zu 316, 18 | γραννιανοῦ M | **17** μοι οὖν ATERB^{c}DM οὖν B^1 οὖν μοι Iust | **17/18** μήτε οἱ ἄνθρωποι ΠΣ Iust ne et innoxii Λ nach Conjectur | **19** παρὰ σχεθείη M

anis percontabatur, rescripsisse quod non esset iustum Christianos
nullius criminis reos absque iudicio legibusque puniri. simul et exem- 7
plum epistulae ipsius subicit continentis hunc modum:

[VIIII] Exemplum epistulae imperatoris Hadriani ad Minucium Fundanum proconsulem Asiae.

»Accepi litteras ad me scriptas a decessore tuo Serennio Graniano 9 1
»clarissimo viro et non placet mihi relationem silentio praeterire, ne et
»innoxii perturbentur et calumniatoribus latrocinandi tribuatur occasio.
»itaque si evidenter provinciales huic petitioni suae adesse valent ad- 2
»versum Christianos, ut pro tribunali eos in aliquo arguant, hoc eis exe-
»qui non prohibeo. precibus autem in hoc solis et adclamationibus uti

NPOF

2/3 exemplo *Pa* | 4 fundanum] *Pb* fundaninum (?) *N*[1] fundanium *N*[2]*PaOF*
5 proconsule *NF* | 6 serennio] *O* serenio *NPF* | 7 et[2] *om.* *N*

»ἀποκρίνασθαι, ἐπὶ τοῦτο μόνον τραπῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀξιώσεσιν οὐδὲ »μόναις βοαῖς. πολλῷ γὰρ μᾶλλον προσῆκεν, εἴ τις κατηγορεῖν βούλοιτο, τοῦτό σε διαγινώσκειν. εἴ τις οὖν κατηγορεῖ καὶ δείκνυσίν 8 »τι παρὰ τοὺς νόμους πράττοντας, οὕτως ὅριζε κατὰ τὴν δύναμιν »τοῦ ἁμαρτήματος· ὡς μὰ τὸν Ἡρακλέα εἴ τις συκοφαντίας χάριν »τοῦτο προτείνοι, διαλάμβανε ὑπὲρ τῆς δεινότητος καὶ φρόντιζε »ὅπως ἂν ἐκδικήσειας«.

καὶ τὰ μὲν τῆς Ἀδριανοῦ ἀντιγραφῆς τοιαῦτα·

τούτου δὲ τὸ χρεὼν μετὰ πρῶτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἐκτίσαν- *I* 10
τος, Ἀντωνῖνος ὁ κληθεὶς Εὐσεβὴς τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν διαδέχεται. τούτου δὲ ἐν ἔτει πρώτῳ Τελεσφόρου τὸν βίον ἑνδεκάτῳ τῆς λειτουργίας ἐνιαυτῷ μεταλλάξαντος, Ὑγῖνος τὸν κλῆρον τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς παραλαμβάνει. ἱστορεῖ γε μὴν ὁ Εἰρηναῖος τὸν *IA*
Τελεσφόρον μαρτυρίῳ τὴν τελευτὴν διαπρέψαι, δηλῶν ἐν ταὐτῷ κατὰ τὸν δηλούμενον Ῥωμαίων ἐπίσκοπον Ὑγῖνον Οὐαλεντῖνον ἰδίας αἱρέσεως εἰσηγητὴν καὶ Κέρδωνα τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης ἀρχηγὸν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἄμφω γνωρίζεσθαι, γράφει δὲ οὕτως·

»Οὐαλεντῖνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου, ἤκμασεν δὲ 11 1
»ἐπὶ Πίου, καὶ παρέμεινεν ἕως Ἀνικήτου· Κέρδων δ' ὁ πρὸ Μαρκίωνος καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ὑγίνου, ὃς ἦν ἔνατος ἐπίσκοπος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ ἐξομολογούμενος, οὕτως διετέλεσεν, ποτὲ μὲν »λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκεν κακῶς, καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν »συνοδίας«.

13/14 Iren. 3, 3, 3 [= Eus. 5, 6, 4] — **18—24** Iren. 3, 4, 3

ATERBDMΣΛ

1 *ἀποκρίνασθαι* ATERDM *ἀποκρίνεσθαι* B Iust | *ἀξιώσεσιν*] *ἀξίωσ ἔχειν* B | **3** *κατηγορεῖν* M | **4** *τι* > B | **6** *προτείνει* T[r]R | **7** *ὅπωσ* AT[1]RBD Iust *οὕτωσ ὅπωσ* EM, T[c] getilgt | **8** *καὶ — τοιαῦτα* nicht übersetzt Σ **9** *I* ΣBD[c] **11** A **8** *IΔ* **11** *IE* ERM | **10** *ἐπικληθεὶς* M | **11** *ἐν* ABDM > TER | **12** *ὑγεινὸσ* BD | **13** *IA* AD **14** Σ **15** B **18** *Iς* E **18** *Iς* M **15** *ὑγεινὸν* BD | **17** *ῥωμαίων* M | **18** *ὑγεινοῦ* BD | **20** *ὑγεινοῦ* BD[1], corr. D[r] | *ἔνατοσ* *IIΣΛ* [= Epiphan. 41, 1 p. 300[a]. 42, 1 p. 302[d]. Cyprian. ep. 74, 2] gegen die Zählung sowohl Eusebs wie des Irenaeus [vgl. unten 5, 6, 4], *octauus* Iren vgl. 322, 4 | **22** *λαθροδιδασκαλῶν* BDM *λαθροδιδάσκων* ATER *πάλιν* ATERB[cm]DMΣ > B[1] Iren[lat]

›eis non permitto. etenim multo aequius est, si quis volet accusare, te ›cognoscere de obiectis. si quis igitur accusat et probat adversum leges ›quicquam agere memoratos homines, pro merito peccatorum etiam ›supplicia statues. illud mehercule magnopere curabis, ut si quis calum- 3 ›niae gratia quemquam horum postulaverit reum, in hunc pro sui ne›quitia suppliciis severioribus vindices.

[X] Verum Hadrianus post haec vicensimo et primo sui principatus I 10 anno diem obiit, et Antoninus cognomento Pius Romanorum suscepit imperium. huius primo anno Telesforus annis undecim sacerdotio in urbe Roma administrato vita decessit, et Hyginus episcopatus sortem Romanae suscepit ecclesiae. verumtamen Irenaeus refert Telesforum martyrio vitam finisse, simul indicans Hygini episcopi temporibus IA Valentinum auctorem Valentinianae haeresis extitisse et Cerdonem quendam erroris illius principem, quem postea Marcion secutus est, eosque uno tempore Romae, sed diversis impietatibus ferbuisse. scribit autem ita:

[XI] ›Nam Valentinus venit Romam sub Hygino. invaluit autem tem- 11 1 ›poribus Pii et ad Anicetum usque duravit. Cerdo vero, qui ante Mar›cionem fuit, et ipse sub Hygino, qui erat in urbe Roma ab apostolo ›nonus episcopus, venit. qui tamen aliquando quidem quasi paenitens ›et errorem confitens excusabat, aliquando rursum occulte, interdum ›etiam publice impietatem docebat. in quo convictus a coetu fraterni›tatis arcetur‹.

NPOF

1 ualet *P*2 | 8 obit *N* | romanum *P* | 10 discessit *Pa vel P*1
15 sed] sed et *PF* | ferbuisse] *NO*1*F* efferbuisse *PO*2 | 18 cerdon *P*2

ταῦτα δέ φησιν ἐν τρίτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις· ἐν γε μὴν τῷ 2
πρώτῳ αὖθις περὶ τοῦ Κέρδωνος ταῦτα διέξεισιν

›Κέρδων δέ τις ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Σίμωνα τὰς ἀφορμὰς λαβὼν ›καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ὑγίνου ἔνατον κλῆρον τῆς ἐπισκο›πικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἔχοντος, ἐδίδαξεν τὸν ὑπὸ ›τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον θεὸν μὴ εἶναι πατέρα τοῦ ›κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸν μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι, τὸν δὲ ›ἀγνῶτα εἶναι, καὶ τὸν μὲν δίκαιον, τὸν δὲ ἀγαθὸν ὑπάρχειν. δια›δεξάμενος δὲ αὐτὸν Μαρκίων ὁ Ποντικὸς ηὔξησεν τὸ διδασκαλεῖον, ›ἀπηρυθριασμένως βλασφημῶν‹.

ὁ δ' αὐτὸς Εἰρηναῖος τὸν ἄπειρον βυθὸν τῆς Οὐαλεντίνου πολυ- 3
πλανοῦς ὕλης εὐτονώτατα διαπλώσας, ἑρπετοῦ δίκην φωλεύοντος
ἀπόκρυφον οὖσαν αὐτοῦ καὶ λεληθυῖαν ἀπογυμνοῖ τὴν κακίαν· πρὸς 4
τούτοις καὶ ἄλλον τινά, Μάρκος αὐτῷ ὄνομα, κατ' αὐτοὺς γενέσθαι
λέγει μαγικῆς κυβείας ἐμπειρότατον, γράφει δὲ καὶ τὰς ἀτελέστους
αὐτῶν τελετὰς μυσεράς τε μυσταγωγίας ἐκφαίνων αὐτοῖς δὴ τούτοις
τοῖς γράμμασιν

›οἳ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσιν καὶ μυσταγω- 5
›γίαν ἐπιτελοῦσιν μετ' ἐπιρρήσεών τινων τοῖς τελουμένοις καὶ
›πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον ›κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω συζυγιῶν, οἳ δὲ ἄγουσιν ἐφ' ὕδωρ ›καὶ βαπτίζοντες οὕτως ἐπιλέγουσιν »εἰς ὄνομα ἀγνώστου πατρὸς ›τῶν ὅλων, εἰς ἀλήθειαν μητέρα τῶν πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα ›εἰς τὸν Ἰησοῦν«· ἄλλοι δὲ Ἑβραϊκὰ ὀνόματα ἐπιλέγουσιν πρὸς τὸ ›μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελουμένους‹.

3—10 Iren. 1, 27, 1. 2 — **11—13** Iren. 1, 1—9 — **13—15** Iren. 1, 13, 1 — **18—25** Iren. 1, 21, 3 = Epiphan. 34, 20

ATERBDMΣΛ

1 *τῶ τρίτω* R | **4** *ἐν τῇ ῥώμῃ* BDM *εἰς τὴν ῥώμην* ATER | *ὑπὸ* B | *ὑγεινοῦ* B | **4/5** *ἔνατον—ἔχοντος* > Λ | **4** *octauum* Iren vgl. zu 320, 20 **4/5** *ἐπισκοπῆς* $T^1 D^1$ M corr. $T^c D^r$ | **6** *προφητῶν* AT^1RBDM *τῶν προφητῶν* T^cE | **9** *δὲ* > M + M^c | *ὁ μαρκίων ὁ* DM | **11** *ὁ δ' αὐτὸς* > B | **12** *ἐντονώτατα* M | **18/19** *μυσταγωγίας* DM | **19** *τελουμένοισ* ARBDMΛ *ἐπιτελουμένοισ* TE *über eben diese* Σ *τελειουμένοις* Epiph *iis qui sacrantur* Iren | **20** *τὸν* M | **21** *ἄγοντες* MΛ | *εἰς* B | **23** *ἀληθῆ* Σ | *τῶν πάντων* ATEBM *πάντων* RD Epiph Theodor. 1, 9 | **25** *καταπλήξασθαι* BDM Epiph *καταπλῆξαι* ATER

Haec autem dixit Irenaeus in tertio adversus haereses libro. in 2
primo autem libro nihilominus de Cerdone haec dicit:

›Cerdo vero, a sectatoribus Simonis impietatis suae occasionibus
›sumptis, Romam venit sub Hygino ibique docuit, quod is qui a lege
›et prophetis praedicatus est deus, non esset ipse pater domini nostri
›Iesu Christi, quia ille quidem notus esset, hic autem ignotus, et ille
›iustus, hic autem bonus. cui succedens Marcion Ponticus absque re-
›verentia ulla blasphemans auxit doctoris insaniam‹.

Idem quoque ipse Irenaeus inmensum profundum Valentini erroris 3
de materia et ceteris validissime coarguit et serpentis in modum caecis
semet ipsum latebris obtegentem in lucem protrahit ac denudat. his 4
adiungit et de Marco quodam, quem dicit magicis artibus inbutum
apprime enituisse. de cuius profanis superstitionibus et arcanis non tam
sacris quam sacrilegis et mysticis miseriis ita scribit:

›Etenim quidam eorum thalamum construunt et nefarium quoddam 5
›initiandi celebrant genus, tamquam secretis quibusdam carminibus ac
›verbis non tam sacris quam execrabilibus eum, qui introducitur, con-
›secrantes; spiritales nuptias aiunt esse quod faciunt, instar videlicet
›supernarum coniugationum. adducentes vero eos ad aquam et bapti-
›zantes, haec super eos proferunt verba: »in nomine«, aiunt, »ignoti patris
›omnium et in veritate omnium matre et in eo, qui descendit in Iesum«.
›alii vero Hebraica nomina ad pavorem audientium super eos, quos
›initiant, terribiliter obloquuntur‹.

NPOF

1/2 in primo a. libro *om. N* | 7 succedens] *PO* succedit *NF* | 9 profunde P^1 | 10 materia et] materiae P^a *et* P^2 materiae et P^b | 13 apprime] et adprimae PO^2 | 14 miseriis] *NOF* mysteriis *P* | 17 introducitur] *N* introducitur uel inducitur *POF* | 18 aiunt *om. N* | 22 haebraica *O* in hebraica *P*

ἀλλὰ γὰρ μετὰ τέταρτον τῆς ἐπισκοπῆς ἔτος Ὑγίνου τελευτή- 6
σαντος, Πίος ἐπὶ Ῥώμης ἐγχειρίζεται τὴν λειτουργίαν· κατά γε μὴν
τὴν Ἀλεξάνδρειαν Μάρκος ἀναδείκνυται ποιμὴν Εὐμένους ἔτη τὰ
πάντα δέκα πρὸς τρισὶν ἐκπλήσαντος. τοῦ τε Μάρκου ἐπὶ δέκα ἔτη
τῆς λειτουργίας ἀναπαυσαμένου, Κελαδίων τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλη-
σίας τὴν λειτουργίαν παραλαμβάνει. καὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων δὲ 7
πόλιν πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἐνιαυτῷ Πίου μεταλλάξαντος
Ἀνίκητος τῶν ἐκεῖσε προΐσταται· καθ᾽ ὃν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ ἑαυτὸν
ἐπιδημῆσαι τῇ Ῥώμῃ παραμεῖναί τε αὐτόθι μέχρι τῆς ἐπισκοπῆς
Ἐλευθέρου. μάλιστα δ᾽ ἤκμαζεν ἐπὶ τῶνδε Ἰουστῖνος, ἐν φιλο- 8
σόφου σχήματι πρεσβεύων τὸν θεῖον λόγον καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς
πίστεως ἐναγωνιζόμενος συγγράμμασιν· ὃς δὴ καὶ γράψας κατὰ
Μαρκίωνος σύγγραμμα, μνημονεύει ὡς καθ᾽ ὃν συνέταττε καιρὸν
γνωριζομένου τῷ βίῳ τἀνδρός, φησὶν δὲ οὕτως

»Μαρκίωνα δέ τινα Ποντικόν, ὃς καὶ νῦν ἔτι ἐστὶν διδάσκων 9
»τοὺς πειθομένους ἄλλον τινὰ νομίζειν μείζονα τοῦ δημιουργοῦ
»θεόν· ὃς καὶ κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων διὰ τῆς τῶν δαιμόνων
»συλλήψεως πολλοὺς πέπεικε βλάσφημα λέγειν καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν
»ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς πατέρα εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δέ
»τινα ὡς ὄντα μείζονα παρὰ τοῦτον ὁμολογεῖν πεποιηκέναι. καὶ
»πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὁρμημένοι, ὡς ἔφαμεν, Χριστιανοὶ καλοῦν-
»ται, ὃν τρόπον καὶ οὐ κοινῶν ὄντων δογμάτων τοῖς φιλοσόφοις
»τὸ ἐπικαλούμενον ὄνομα τῆς φιλοσοφίας κοινόν ἐστιν«.

τούτοις ἐπιφέρει λέγων 10

»ἔστιν δὲ ἡμῖν καὶ σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἱ-
»ρέσεων, ᾧ εἰ βούλεσθε ἐντυχεῖν, δώσομεν«.

8—10 unten 4, 22, 3 — **15—23. 25/26** Iustin. apol. 1, 26

ATERBDMΣΛ

1 *IZ* ERM | *τὸ ἔτοσ* B | *ὑγεινοῦ* B *ὑγείνου* D *ὑγί//νου* M | **2** *ῥώμην* R | *τὴν λειτουργίαν τῆσ ἐκκλησίασ* DM | **8** *ἐκεῖ* M^{1} *ἐκεῖσαι* M^{cm} **10** *IH* ERM | **12** *ἀγωνιζόμενοσ* R | **14** *γνωριζομένου* ATER *γνωριζομένω* BDM | **16** *νομίζειν* T^{1}M Iust *εἶναι νομίζειν* AERΛ *νομίζειν εἶναι* T^{r} *νομίζειν* bezeugt **Σ** *ὀνομάζειν* BD | *μείζων* B | **18** *πέπεικε ΠΣΛ*, alter Fehler für *πεποίηκε* Iust | **19** *πατέρα — Χριστοῦ ΠΣΛ θεόν* Iust HS, beides sind Glosseme **20** *πεποιηκέναι Π* Iust HS > *ΣΛ* mit für Iustin richtiger Conjectur | **22** *οὐ κοινῶν ὄντων* $AT^{c}ERBD^{r}M^{c}$*ΣΛ οὐ* [*οὗ* T^{1}] *κοινωνὸν τῶν* $T^{1}D^{1}M^{1}$ *οἱ οὐ κοινωνοῦντες τῶν αὐτῶν* und nachher statt *ἐστιν ἔχουσιν* Iust HS, falsch | **26** *ᾧ ΠΣ συντεταγμένον ᾧ Λ* Iust HS

Haec de sectatoribus Marci Irenaeus scribit. quarto autem episco- 6
patus sui anno cum decessisset Hyginus, Romanae ecclesiae sacerdotium
Pius suscepit, apud Alexandriam vero Marcus, tertio decimo anno episcopatus sui Eumenide defuncto. qui Marcus, cum decem annis sacerdotium ministrasset, Celadioni post obitum suum ecclesiae gubernacula
dereliquit. Pius vero in urbe Roma quindecim annis in sacerdotio ex- 7
pletis Aniceto post se tradidit sedem. cuius temporibus Hegesippus refert semet ipsum Romam venisse et permansisse inibi usque ad
Eleutheri, qui post Anicetum subrogatus est, episcopatum. quibus 8
temporibus simul florebat Iustinus in habitu filosofi divinum praedicans verbum et fidei nostrae rationem tam scriptis voluminibus quam vivae vocis adsertione defendens. qui et adversum Marcionem scribens, commemorat de eo, quod adhuc superesset eo tempore quo scribebat. denique ita ait:

»Marcion vero quidam Ponticus, qui hodieque superest, docet homi- 9
»nes alium credere esse deum maiorem conditore deo. haec ille homi»nibus ingerens et daemonibus adiutoribus utens, multis blasphemare »persuasit, ut negarent creatorem omnium deum ipsum esse patrem »Christi, sed alium quendam, qui quasi maior hoc esset. et tamen »omnes sectatores eius Christiani appellantur, ita nimirum sicut omnes »communi vocabulo, cum diversae sint sectae, philosofi nuncupantur«.

Sed et post pauca nihilominus dicit: 10

»Est autem et nobis liber adversum omnes haereses compositus, »quem, si vultis decurrere, dabimus«.

NPOF

4 marcius *Pa* | 9 eleutherium *N*

Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος Ἰουστῖνος καὶ πρὸς Ἕλληνας ἱκανώτατα πονήσας, καὶ ἑτέρους λόγους ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀπολογίαν ἔχοντας βασιλεῖ Ἀντωνίνῳ τῷ δὴ ἐπικληθέντι Εὐσεβεῖ καὶ τῇ Ῥωμαίων συγκλήτῳ βουλῇ προσφωνεῖ· καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ῥώμης τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. ἐμφαίνει δ' ἑαυτὸν ὅστις καὶ πόθεν ἦν, διὰ τῆς ἀπολογίας ἐν τούτοις ΙΒ 11

›Αὐτοκράτορι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἁδριανῷ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῖ Καίσαρι ›Σεβαστῷ καὶ Οὐηρισσίμῳ υἱῷ φιλοσόφῳ καὶ Λουκίῳ φιλοσόφου ›Καίσαρος φύσει υἱῷ καὶ Εὐσεβοῦς εἰσποιητῷ, ἐραστῇ παιδείας, ἱερᾷ ›τε συγκλήτῳ καὶ παντὶ δήμῳ Ῥωμαίων ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ›ἀνθρώπων ἀδίκως μισουμένων καὶ ἐπηρεαζομένων Ἰουστῖνος Πρί›σκου τοῦ Βακχείου τῶν ἀπὸ Φλαουίας Νέας πόλεως τῆς Συρίας ›Παλαιστίνης, εἷς αὐτῶν, τὴν προσφώνησιν καὶ ἔντευξιν πεποίημαι‹. 12

Ἐντευχθεὶς δὲ καὶ ὑφ' ἑτέρων ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἀδελφῶν παντοίαις ὕβρεσιν πρὸς τῶν ἐπιχωρίων δήμων καταπονουμένων, τοιαύτης ἠξίωσεν τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας διατάξεως ΙΓ

›Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος Σεβαστός. 13 1

7—13 Iustin. apol. 1, 1 — **14**—S. 330, 19 Chron. pasch. 484, 10—485, 18

ATERBDMΣΛ

1 *ΙΒ* Schw **7** A 324, 10 Σ 324, 2 BD **1** *ΙΘ* ER | ὁ ABDMΣΛ τὸ τηνικαῦτα TER | οὗτος > B^1 + B^c | **2** ἑτέρους T^cERBDMΣΛ > AT^1 **3** τῷ—εὐσεβεῖ > T^1 + T^{cm} | **4** βουλῆι am Zeilenende > B^1 + B^c | **5** δ' ἑαυτὸν T^cR δὲ ἑαυτὸν A δὲ αὐτὸν EBM δεαυτὸν T^1D | **7** τίτω AT^cERBDMΣ Iust τῶ T^1 > Λ | **7** εὐσεβεῖ > D^1 + D^c | **7/8** καίσαρι σεβαστῶ ΠΣΛ σεβαστῶ καίσαρι Iust HS, *Εὐσεβεῖ καὶ Καίσαρι Οὐηρισσίμωι Σεβαστοῦ υἱῶι* vermuthet für Iustin Hort journ. of phil. 1856, 155; *Σεβαστῶι Εὐσεβεῖ καὶ Οὐηρισσίμωι Καίσαρι Σεβαστοῦ υἱῶ* Schw | **8** Οὐηρισσίμωι] αὐρηλίω τῶ καὶ οὐήρω auf Rasur T^r | φιλοσόφου TERBDMΛ φιλοσόφω A Iust HS > Σ | **9** φύσει und Εὐσεβοῦς—παιδείας > Σ | ἱερᾷ ΠΛ *dem ganzen* Σ | **12** βακχίου DM βακχιάδου Λ | Φλαουίας > ΣΛ | νεαπόλεως DM | τῆς Συρίας] συρίας τῆς B > ΣΛ | **13** εἷς αὐτῶν BD^r Iust εἷς αὐτων T^1D^1 εἷς αὐτὸν ERM εἷς αὐτῶν ὢν AT^r [T^c unleserlich] > Σ | πεποίημαι TERDM Iust ποιήσομαι A ποιοῦμαι B ποιοῦμαι oder ποιήσομαι Σ *defero* Λ | **14** *ΙΓ* Σ **17** A 324, 10 BD **17** *Κ* E **14** RM | **15** ἀδελφῶν > D^1 Chron pasch Λ + D^{cm}, zum Folgenden gezogen Σ

17—S. 330, 19 Harnack [TU 13 Heft 4] versucht die christlichen Interpolationen von dem echten Bestand zu sondern, ich halte dies ganze Edict für die Übersetzung einer lateinischen Fälschung

[XII] Hic autem ipse Iustinus scribit etiam contra paganos volumen *IB* 11
insigne, sed et alios libros pro nostra religione, in quibus ad Antoninum principem, qui cognominatur Pius, sermonem dirigit, scribens et ad senatum. in urbe etenim Roma maxime consistebat. denique in uno ex his libris etiam de semet ipso volens, quis vel unde esset, ostendere, hoc modo scribit:

»Imperatori Aelio Hadriano Antonino Pio Caesari Augusto et 12
»Verissimo filio filosopho et Lucio filosofi Caesaris proprio filio ac Pii »adoptivo, amatori sapientiae et sacro senatui atque omni populo Romano »pro viris ex omni genere hominum congregatis et iniusto odio labo»rantibus ac non digna patientibus Iustinus Prisci filius Bacchiadis ex »urbe Neapoli Palaestinae unus pro omnibus hoc defero postulatum«.

Sed et interpellatus idem imperator in Asia ab his qui vario in- *IΓ*
iuriarum genere adfligebantur, tale rescriptum ad universos Asiae populos promulgavit:

[XIII] »Imp. Caesar Marcus Aurelius Antoninus Aug. Armenius, pontifex 13 1

NPOF

5 his *om. Pa* | 7 imperatore *Pa* | 8 filio] *PF cum Graecis, om. NO* | 11 bachiades *P* | 13 et *om. P* | 16 antonius *P*¹ | armenicus *P*

›Ἀρμένιος, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ πέμπτον 7. März–
›καὶ τὸ δέκατον, ὕπατος τὸ [τρίτον, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας χαίρειν. 9. Dec. 16
›ἐγὼ μὲν οἶδ' ὅτι καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιμελές ἐστι μὴ λανθάνειν τοὺς 2
›τοιούτους· πολὺ γὰρ μᾶλλον ἐκεῖνοι κολάσαιεν ἂν τοὺς μὴ βουλο-
›μένους αὐτοῖς προσκυνεῖν ἢ ὑμεῖς. οὓς εἰς ταραχὴν ἐμβάλλετε. βε- 3
›βαιοῦντες τὴν γνώμην αὐτῶν ἥνπερ ἔχουσιν, ὡς ἀθέων κατηγο-

ATERBDMΣΛ

1/2 *Ἀρμένιος—τρίτον* > Σ | **1** *Ἀρμένιος—μέγιστος* > Chron pasch | *Ἀρμένιος* sprachlich und sachlich falsch | **3** *μὲν* > $T^1 + T^c$ | **4** *πολλοι* M *πολλῶι* Chron pasch | **5** *αὐτοῖσ* TERBDM Chron pasch *αὐτοὺσ* A | **5/6** *ἐμβάλλετε βεβαιοῦντεσ* Π *ἐμβάλλοντεσ βεβαιοῦτε* Chron pasch *denn damit dass ihr wider sie Unruhe erregt, macht ihr fest ihren Gedanken* **Σ** *uos confirmatis eorum quos persequimini, sententiam* **Λ** in der Stelle steckt ein voreusebianischer Fehler; *οὓς* ⟨*εἰ*⟩ .. *ἐμβάλλετε, βεβαιοῦτε*?

326, 17—330, 18 Cod. Par. 450, nach den Apologien Iustins, unter der Überschrift *Ἀντωνίνου ἐπιστολὴ πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας: Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Τίτος Αἴλιος Ἀδριανὸς Ἀντωνῖνος Σεβαστὸς Εὐσεβής, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ κδ, ὕπατος τὸ δ, πατὴρ πατρίδος* [*ἐξουσίασ ὕπατοσ πδ πρ πριδοσ τὸ κα* HS, verbessert von Schw] *τῶι κοινῶι τῆς Ἀσίας χαίρειν. ἐγὼ ᾤμην ὅτι καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιμελὲς* [*τοὺσ θεοὺσ ἐπιμελεῖσ* HS] *ἔσεσθαι μὴ λανθάνειν τοὺς τοιούτους· πολὺ γὰρ μᾶλλον ἐκείνους κολάσοιεν, εἴπερ δύναιντο, τοὺς μὴ βουλομένους αὐτοῖς προσκυνεῖν· οἷς ταραχὴν ὑμεῖς ἐμβάλλετε, καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἥνπερ ἔχουσιν, ὡς ἀθέων κατηγορεῖτε καὶ ἕτερά τινα* [*ἐμβάλλετε*] *ἅτινα οὐ δυνάμεθα ἀποδεῖξαι. εἴη δ' ἂν ἐκείνοις χρήσιμον τὸ δοκεῖν ἐπὶ τῶι κατηγορουμένωι τεθνάναι, καὶ νικῶσιν ὑμᾶς, προϊέμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἤπερ* [*εἴπερ* HS] *πειθόμενοι οἷς ἀξιοῦτε πράσσειν αὐτούς. περὶ δὲ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ τῶν γινομένων, οὐκ ἀπεικὸς* [*εἰκὸσ* HS] *ὑπομνῆσαι ὑμᾶς ἀθυμοῦντας ὅτανπερ ὦσι, παραβάλλοντας* [*-εσ* HS] *τὰ ὑμέτερα πρὸς τὰ ἐκείνων, ὅτι εὐπαρρησιαστότεροι ὑμῶν γίνονται πρὸς τὸν θεόν. καὶ ὑμεῖς μὲν ἀγνοεῖν δοκεῖτε παρ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τοὺς θεοὺς καὶ τῶν ἱερῶν ἀμελεῖτε, θρησκείαν δὲ τὴν περὶ τὸν θεὸν οὐκ ἐπίστασθε· ὅθεν καὶ τοὺς θρησκεύοντας ἐξηλάκατε* [*ἐζηλώκατε* HS] *καὶ διώκετε ἕως θανάτου. ὑπὲρ τῶν τοιούτων καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων τῶι θειοτάτωι μου πατρὶ ἔγραψαν· οἷς καὶ ἀντέγραψε μηδὲν ἐνοχλεῖν* [*ὀχλεῖν* HS] *τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ φαίνοιντό τι ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν Ῥωμαίων ἐγχειροῦντες. καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν· οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα τῆι τοῦ πατρός μου κατακολουθῶν γνώμηι. εἰ δέ τις ἔχοι πρός τινα τῶν τοιούτων πρᾶγμα καταφέρειν ὡς τοιούτου, ἐκεῖνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελύσθω τοῦ ἐγκλήματος κἂν φαίνηται τοιοῦτος ὤν, ἐκεῖνος δὲ ὁ καταφέρων ἔνοχος ἔσται τῆι δίκηι.* 10. Dec. 160 — 7. März 161

»maximus, tribuniciae potestatis XV, cos. III, universis simul plebibus
»Asiae salutem. Ego quidem non ambigo etiam ipsis dis curae esse, 2
»ne qui noxius lateat. multo enim magis ipsis convenit punire eos
»qui sibi immolare nolunt, quam vobis. sed vos confirmatis eorum quos 3
»persequimini, sententiam quam de vobis habent, dicentes vos impios
»et sine deo esse. unde et optabilius habent animam ponere pro deo

NPOF

1 xu] *NO* quindecies *PF* | consul tertio *POF*

»ροῦντες· εἴη δ' ἂν κἀκείνοις αἱρετὸν τῷ δοκεῖν κατηγορουμένοις
»τεθνάναι μᾶλλον ἢ ζῆν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου θεοῦ· ὅθεν καὶ νικῶσι,
»προϊέμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἤπερ πειθόμενοι οἷς ἀξιοῦτε πράττειν
»αὐτούς. περὶ δὲ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ γινομένων, οὐκ 4
»ἄτοπον ὑμᾶς ὑπομνῆσαι ἀθυμοῦντας μὲν ὅταν περ ὦσιν, παρα-
»βάλλοντας δὲ τὰ ἡμέτερα πρὸς τὰ ἐκείνων. οἳ μὲν οὖν εὐπαρρησι- 5
»αστότεροι γίνονται πρὸς τὸν θεόν, ὑμεῖς δὲ παρὰ πάντα τὸν χρόνον
»καθ' ὃν ἀγνοεῖν δοκεῖτε, τῶν τε θεῶν τῶν ἄλλων ἀμελεῖτε καὶ
»τῆς θρησκείας τῆς περὶ τὸν ἀθάνατον· ὃν δὴ τοὺς Χριστιανοὺς
»θρησκεύοντας ἐλαύνετε καὶ διώκετε ἕως θανάτου. ὑπὲρ δὲ τῶν 6
»τοιούτων ἤδη καὶ πολλοὶ τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων καὶ τῷ
»θειοτάτῳ ἡμῶν ἔγραψαν πατρί, οἷς καὶ ἀντέγραψεν μηδὲν ἐνοχλεῖν
»τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ ἐμφαίνοιντό τι περὶ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν
»ἐγχειροῦντες. καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν·
»οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα κατακολουθῶν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ. εἰ δέ 7
»τις ἐπιμένοι τινὰ τῶν τοιούτων εἰς πράγματα φέρων ὡς δὴ τοιοῦ-
»τον, ἐκεῖνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελύσθω τοῦ ἐγκλήματος καὶ ἐὰν
»φαίνηται τοιοῦτος ὤν, ὁ δὲ καταφέρων ἔνοχος ἔσται δίκης. προε-
»τέθη ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας«.

τούτοις οὕτω χωρήσασιν ἐπιμαρτυρῶν Μελίτων, τῆς ἐν Σάρδεσιν 8
ἐκκλησίας ἐπίσκοπος κατ' αὐτὸ γνωριζόμενος τοῦ χρόνου, δῆλός ἐστιν

20—S. 332, 2 vgl. unten 4, 25, 10

ATERBDMΣΛ

1 *κακείνοισ* TcEBDM Chron pasch *ἐκείνοισ* AT1R | *αἱρετὸν ΠΣ ἀρεστὸν* Chron pasch | *τῷ* ATEBDM *τὸ* R [ex sil] ΣΛ Chron pasch | **3** *ἀξιοῦμε πράττειν*, *π* aus *ν* corr. M | **4/5** *κ ἄτοπον* auf Rasur Tr | **5** *ἄτοπον ἐστὶν* ER | **5/6** *παραβάλλοντας* falsch | **6** *ἡμέτερα* ATEBDMΣ Chron pasch *ὑμέτερα* R [ex sil] | *οἱ* AT1TrRB, Dr auf Rasur, MΣΛ Chron pasch *οὐ* TcE | **8** *καθ' ὃν—δοκεῖτε* unverständlich, der Fehler steckt in *καθ' ὃν* | *τε* > T1 Chron pasch + TcTr | *τῶν* TED1MΣΛ *καὶ τῶν* ARBDr Chron pasch | **8/9** *καὶ τῆσ θρησκείασ τῆσ*] *θρησκείαν τὴν* T1, corr. TcTr *καὶ τῆσ θρησκείασ* Chron pasch | **9** *θάνατον* T1 Chron pasch, corr. Tc | *ὃν δὴ* auf Rasur von 12 Buchstaben Tc *τοὺσ* > A | **10** *καὶ διώκετε* > M | **12** *ἔγραψαν* > T1 + TcmTrm **13** *μὴ ἐμφαίνοιντό τι* BDΣΛ *μὴ ἂν φαίνοιντό τι* Chron pasch *μὴ φαίνοιντό τι* M *μηδὲν φαίνοιντο* A *μὴ φαίνοιντο* TER | *ῥωμαίων* BDM Chron pasch *τῶν ῥωμαίων* ATER | **16/17** *τοιοῦτον* ATrΣ *τοιούτων* T1ERBDM *τοιοῦτον ὄντα* Chron pasch | **17** *ἐκεῖνοσ μὲν* DM | **20** *ΚΛ* ERM

»suo et mortem libenter amplecti quam vobis talibus adquiescere et in
»vestrae religionis iura concedere. de motibus autem terrae, qui vel 4
»facti sunt vel etiam nunc fiunt, absurdum non erit maerorem vestrum
»iusta commonitione solari. quoniam quidem comperi, quod in huius-
»cemodi rebus ad illorum invidiam communes casus transfertis. in quo 5
»illi quidem maiorem fiduciam accipiunt apud deum, vos autem in
»omni tempore, quo de talibus ignoratis, ceteros quidem deos negle-
»gitis, cultum vero inmortalis dei, quem Christiani colunt, expellitis et
»deturbatis, usque ad mortem cultores illius observantiae persequentes.
»super quibus plurimi ex provinciis iudices etiam venerabili patri nostro 6
»scripserant. quibus rescriptum est ab eo, ut nihil omnino molestiae
»huiuscemodi hominibus generarent, nisi si forte arguerentur aliquid
»adversum Romani regni statum moliri. sed et mihi ipsi de his quam
»plurimi rettulerunt, quibus ego paternam secutus sententiam pari mo-
»deratione rescripsi. quod si quis persistit huiuscemodi hominibus 7
»absque ullo crimine movere negotia, ille quidem, qui delatus pro hoc
»nomine fuerit, absolvatur, etiamsi probetur id esse, quod ei obicitur,
»Christianus. is autem, qui crimen obtendit, reus poenae ipsius, quam
»obiecit, existat. proposita Ephesi publice in conventu Asiae«.

XIIII] Haec ita gesta esse testatur etiam Melito episcopus ecclesiae Sar- 8

NPOF

3 faciunt P^a | maerorem] memorem P^a | **7** quod et alibi P^a qui de talibus P^b | **10** plurima P^a plurime P^b | prouincia P^2 | **12** nisi si] NO^2F nisi PO^1 | **19** proposuit N | **20** esse gesta P

ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτῷ ἐν ᾗ πεποίηται πρὸς αὐτοκράτορα Οὐῆρον
ὑπὲρ τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς δόγματος ἀπολογίᾳ.
Ἐπὶ δὲ τῶν δηλουμένων, Ἀνικήτου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ΙΔ 14 1
ἡγουμένου, Πολύκαρπον ἔτι περιόντα τῷ βίῳ γενέσθαι τε ἐπὶ Ῥώμης
καὶ εἰς ὁμιλίαν τῷ Ἀνικήτῳ ἐλθεῖν διά τι ζήτημα περὶ τῆς κατὰ
τὸ πάσχα ἡμέρας Εἰρηναῖος ἱστορεῖ. καὶ ἄλλην δὲ ὁ αὐτὸς περὶ 2
τοῦ Πολυκάρπου παραδίδωσιν διήγησιν, ἣν ἀναγκαῖον τοῖς περὶ αὐτοῦ
δηλουμένοις ἐπισυνάψαι, οὕτως ἔχουσαν

ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ

»Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ 3
»συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν κύριον ἑορακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ
»ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ
»ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑοράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ (ἐπὶ 4
»πολὺ γὰρ παρέμεινεν καὶ πάνυ γηραλέος ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα
»μαρτυρήσας, ἐξῆλθεν τοῦ βίου), ταῦτα διδάξας ἀεὶ ἃ καὶ παρὰ τῶν
»ἀποστόλων ἔμαθεν, ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν, ἃ καὶ μόνα ἐστὶν
»ἀληθῆ. μαρτυροῦσι τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι 5
»καὶ οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν Πολύκαρπον, πολλῷ ἀξιοπιστό-
»τερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα Οὐαλεντίνου καὶ
»Μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων· ὃς καὶ ἐπὶ Ἀνικήτου
»ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἱρετικῶν
»ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην
»ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρειληφέναι τὴν ὑπὸ τῆς
»ἐκκλησίας παραδεδομένην. καὶ εἰσὶν οἱ ἀκηκοότες αὐτοῦ ὅτι Ἰω- 6

3—6 vgl. unten 5, 24, 16 — **10**—S. 334, 15 Iren. 3, 3, 4

ATERBDMΣΛ

1 *τὸν αὐτοκράτορα* B | **2** *χρησιμωτάτη ἀπολογία* BD *ἀπολογίαν* M **3** *ΙΔ* AΣ 326, 14 BD **3** *ΚΒ* ERM | *τοῦ δηλουμένου* Σ | **4** *τε* > T^1 + T^c **6** *ὁ* > R | **9** *τοῦ* > B + B^c | **11** *πολλοῖς* > Λ | *τοῖσ* T^{cm} [getilgt], ERBDM Iren [*multis eis*] > AT^1 | *τὸν*] *τῶν* R | *κν* BDMΛΣ Iren *χν* ATER **12** *ἐν*[2] > M | **14** *ἐνδόξωσ* AT^1RM Iren *ἦν ἐνδόξωσ* T^{cm}EBD | **15** *διδάξασ* alter Fehler für *ἐδίδαξεν* Iren | **15/16** *ἃ καὶ παρὰ—παραδίδωσιν* > Σ **15** *καὶ* > Λ Iren | **16** *ἡ ἐκκλησία Π τῆι ἐκκλησίαι* Λ $Iren^{lat}$ | *ἃ*[2] *ΠΛ* > Iren | **17** *τούτοισ καὶ* D *δὲ τούτοισ καὶ* M | *πᾶσαι* ABDMΣΛ Iren > TER **18** *καὶ οἱ*] *οἱ καὶ* R | *τὸν πολύκαρπον* AT^1MΛ Iren (*inne haben*) *die Überlieferung des Polykarpos* Σ *τὸν πολυκάρπου θρόνον* T^cERD *τὸν τοῦ πολυκάρπου θρόνον* B | *πολλῷ δὲ* M | **22** *εἰσ* TERBDM Iren *ἐπὶ* A | **23/24** *ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ΠΣ καὶ τῆι ἐκκλησίαι* Λ $Iren^{lat}$ | **24** *παραδιδομένην* T^1M corr. T^r

densis in eo libro quem ad imperatorem Verum pro fide nostra ac religione conscripsit.

Qua tempestate etiam, Aniceto Romanae ecclesiae praesidente, Poly- *IΔ* 14 1
carpum Romam venisse atque habuisse sermonem cum ipso Aniceto
de paschae die Irenaeus refert. sed et alia quaedam de eodem Poly- 2
carpo scribit, quae mihi dignum videtur corpori huic nostrae narrationis inserere. tertio igitur libro adversum haereses haec de eo memorat Irenaeus:

›Polycarpus‹, inquit, ›qui non solum ab apostolis eruditus est neque 3
›solum conversatus est cum his, qui dominum viderant, sed et ab ipsis
›apostolis ordinatus est Smyrnaeorum ecclesiae episcopus, quem nos
›quoque in prima aetate nostra vidimus. diu etenim permansit in vita 4
›et longaeva aetate perdurans nobilis vivendo, sed et moriendo nobilior ›extitit, quippe qui vitam martyrio terminavit. docebat autem semper ›ea quae ab apostolis ipse didicerat, et haec ecclesiae tradebat, quae
›sola vera ducenda sunt. quorum testes sunt omnes ecclesiae quae in 5
›Asia constitutae sunt, et ii qui per tempus etiam nunc in Polycarpi ›successione perdurant. multo autem verior et fide dignior hic auctor ›ecclesiae est et veritatis testis quam Valentinus et Marcion et ceteri ›perversae mentis homines. qui etiam sub Aniceto Romam perrexit et ›multos ex supra dictis haereticis ad ecclesiam dei convertit, hanc solam ›praedicans tenendam esse veritatem, quam ipse sciret se ab apostolis
›suscepisse, quam et tradebat ecclesiae. et sunt adhuc etiam qui au- 6

NPOF

1 uero *N* | 5 et *om.* P^1 | 14 longaeuitate O^1 | 18 hii *P* | 19 multum P^a | 24 adhuc etiam] *N* etiam nunc O^1 adhuc etiam nunc PO^2F

*άννης ὁ τοῦ κυρίου μαθητὴς ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσασθαι
»καὶ ἰδὼν ἔσω Κήρινθον ἐξήλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουσάμενος, ἀλλ'
»ἐπειπών »φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κη-
»ρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ«. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος* 7
*»Μαρκίωνί ποτε εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντι καὶ φήσαντι »ἐπιγίνωσκε
»ἡμᾶς« ἀπεκρίθη »ἐπιγινώσκω ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σα-
»τανᾶ«. τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἔσχον εὐλά-
»βειαν πρὸς τὸ μηδὲ μέχρι λόγου κοινωνεῖν τινὶ τῶν παραχαρασσόν-
»των τὴν ἀλήθειαν, ὡς καὶ Παῦλος ἔφησεν »αἱρετικὸν ἄνθρωπον
»μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι
»ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκρι-
»τος«. ἔστιν δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γε-* 8
*»γραμμένη ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ
»καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς
»ἑαυτῶν σωτηρίας δύνανται μαθεῖν«.*

ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος· ὁ γέ τοι Πολύκαρπος ἐν τῇ δηλωθείσῃ 9
*πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ γραφῇ, φερομένῃ εἰς δεῦρο, κέχρηταί τισιν
μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Πέτρου προτέρας ἐπιστολῆς.*
Ἀντωνῖνον μὲν δὴ τὸν Εὐσεβῆ κληθέντα, εἰκοστὸν καὶ δεύτερον *ΙΕ* 10
*ἔτος τῆς ἀρχῆς διανύσαντα, Μάρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος, ὁ καὶ Ἀν-
τωνῖνος, υἱὸς αὐτοῦ, σὺν καὶ Λουκίῳ ἀδελφῷ διαδέχεται. ἐν τούτῳ* 15 1
*δὲ ὁ Πολύκαρπος μεγίστων τὴν Ἀσίαν ἀναθορυβησάντων διωγμῶν
μαρτυρίῳ τελειοῦται, ἀναγκαιότατον δ' αὐτοῦ τὸ τέλος ἐγγράφως
ἔτι φερόμενον ἡγοῦμαι δεῖν μνήμῃ τῆσδε τῆς ἱστορίας καταθέ-*

9—12 Tit. 3, 10. 11 — **16—18** Polyc. Phil. 1, 3 [= I Petr. 1, 8]. 2, 1 [= I Petr. 1, 13. 21]. 2, 2 [= I Petr. 3, 9]. 5, 3 [= I Petr. 2, 11]. 7, 2 [= I Petr. 4, 7]. 8, 1 [= I Petr. 2, 24. 22]. 10, 2 [= I Petr. 2, 12]

ATERBDMΣΛ

3 *φύγωμεν* > Iren [*quod timeat ne* = *μή*] | *συνεμπέσῃ* R | **5** *ἐπιγίνωσκε* BDMΣΛ mart. Polyc. Mosq. 22, 2 Hieron. de uir. ill. 17 *ἐπιγινώσκεισ* ATE R Iren Chron pasch 480, 3 | **6** *ἐπιγινώσκω ἐπιγινώσκω* T[c] [getilgt], ERBDMΛ mart. Polyc. Mosq. 22, 2 *ἐπιγινώσκω* AT[1] Hieron. *ich erkenne dich* Σ *cognosco te* Iren *ἐπιγινώσκω σε* Chron pasch 480, 4 | **9** *ὡσ* auf Rasur D[r] | **15** *αὐτῶν* BD | **16** *ὁ* > M | *γέ*] *μέν* BD | **19** *ΙΕ* Σ **21** A 332, 3 BD **19** *ΚΓ* EM **21** *ΚΔ* EM | *ἐπικληθέντα* M | **20** *ἔτη* M | *ὁ* > Λ | **21** *υσ* TERBDM *ὁ υσ* A | **22** *δὲ καὶ* M | *θορυβησάντων* T[1] corr. T[c] | **24** *ἔτι* TERBDMΣ *ἤδη* A | *τῆσδε* > M

›dierunt ab ipso, quod Iohannes discipulus domini apud Efesum, cum
›balneas lavandi gratia fuisset ingressus et vidisset ibi Cerinthum,
›exiluisset continuo et discessisset non lotus, dicens: »fugiamus hinc, ne
›et balneae ipsae conruant, in quibus Cerinthus lavat veritatis inimicus«.
›idem etiam Polycarpus Marcioni aliquando cum occurrisset, dicenti 7
›sibi: »agnosce nos«, respondit: »agnosco, agnosco primogenitum Satanae«.
›tanta tunc apostoli atque eorum discipuli in religione cautela ute-
›bantur, ut ne verbi quidem communionem cum aliquo eorum qui a
›veritate deviaverant, habere paterentur. sicut et Paulus dicit: »hae-
›reticum hominem post unam et alteram correptionem de-
›vita, sciens quia perversus est huiusmodi et peccat, cum
›sit a semet ipso damnatus«. extat et epistula Polycarpi ad Phi- 8
›lippenses scripta pervalida, ex qua formam fidei eius ac praedicationis
›si qui forte salutis suae sollicitudinem gerit, capere potest‹.

Hactenus Irenaeus. Polycarpus vero in ipsa epistula quam ad 9
Philippenses scripserat, utitur testimoniis de prima Petri epistula.

[XV] Sed enim Antonino, qui Pius cognominatus est, vicensimo et se- *IE* 10
cundo anno principatus exacto, Marcus Aurelius Verus et Antoninus
filius eius cum Lucio fratre succedunt. quo in tempore Polycarpus 15 1
maximis persecutionibus Asiam quatientibus vitam martyrio finivit.
de quo plane necessarium duxi memoriae tradere, maxime cum scripta

NPOF

3 exsiluisse *P* | 5 dicente *P* | 7 tanta *om.* *P*[1] | 9 haberi *P* |
14 quis *P* | 17 antonio *P*[a]

σθαι. ἔστιν δὲ ἡ γραφὴ ἐκ προσώπου ἧς αὐτὸς ἐκκλησίας ἡγεῖτο, 2
ταῖς κατὰ τόπον παροικίαις τὰ κατ' αὐτὸν ἀποσημαίνουσα διὰ
τούτων·

»Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ 3
»θεοῦ τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλομηλίῳ καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα
»τόπον τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις ἔλεος εἰρήνη καὶ
»ἀγάπη θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.
»ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας καὶ τὸν
»μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς μαρτυρίας
»αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμόν«.

τούτοις ἑξῆς πρὸ τῆς ἀμφὶ τοῦ Πολυκάρπου διηγήσεως τὰ κατὰ 4
τοὺς λοιποὺς ἀνιστοροῦσι μάρτυρας, οἵας ἐνστάσεις πρὸς τὰς ἀλγη-
δόνας ἐνεδείξαντο, διαγράφοντες. καταπλῆξαι γάρ φασι τοὺς ἐν
κύκλῳ περιεστῶτας, θεωμένους τοτὲ μὲν μάστιξι μέχρι καὶ τῶν ἐν-
δοτάτω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν καταξαινομένους, ὡς ἤδη καὶ τὰ ἐν
μυχοῖς ἀπόρρητα τοῦ σώματος σπλάγχνα τε αὐτῶν καὶ μέλη κατο-
πτεύεσθαι, τοτὲ δὲ τοὺς ἀπὸ θαλάττης κήρυκας καί τινας ὀξεῖς
ὀβελίσκους ὑποστρωννυμένους, καὶ διὰ παντὸς εἴδους κολάσεων
καὶ βασάνων προϊόντας καὶ τέλος θηρσὶν εἰς βορὰν παραδιδομέ-
νους. μάλιστα δὲ ἱστοροῦσιν διαπρέψαι τὸν γενναιότατον Γερ- 5
μανικόν, ὑπορρωννύντα σὺν θείᾳ χάριτι τὴν ἔμφυτον περὶ τὸν θά-
νατον τοῦ σώματος δειλίαν. βουλομένου γέ τοι τοῦ ἀνθυπάτου
πείθειν αὐτὸν προβαλλομένου τε τὴν ἡλικίαν καὶ ἀντιβολοῦντος
κομιδῇ νέον ὄντα καὶ ἀκμαῖον οἶκτον ἑαυτοῦ λαβεῖν, μὴ μελλῆσαι,
προθύμως δ' ἐπισπάσασθαι εἰς ἑαυτὸν τὸ θηρίον, μόνον οὐχὶ βιασά-

4—10 Mart. Polyc. 1 — **11**—S. 340, 22 Mart. Pol. 2—7

ATERBDMΣΛ

2 *τόπον* TER *πόντον* ABDMΣΛ | *ἀποσημήνουσα* T[1] *ἀποσημήνασα* T[r] T[c] unleserlich | **4/5** *ἡ παροικοῦσα — θεοῦ* > Σ | *τῇι — θεοῦ* > BD **13** *φησι* B | **14** *θεωμένους* TEBDM *καὶ θεωμένουσ* ARΣ | **14/15** *ἐνδοτάτων* D | **16** *ἀπορρητότατα* M | **17** *κάχλικασ* D[r] auf Rasur | **18** *κολάσεων* ABDMΣ *κολάσεωσ* TER | **21** *ὑποῤῥωνῦντασ* M, *σ* getilgt (*ἐπερρώννυεν* Mart) | **23** *προβαλλομένου* AR[c]BDM *προβαλομένου* TER[1] | *καὶ* > B[1] + B[1] **24** *λαβεῖν* > D[1] + D[rm] | *μελῆσαι* Σ | **25** *δὲ* getilgt T | *τὸ θηρίον εἰσ ἑαυτὸν* B[1], corr. B[1] | *αὐτὸν* M

extet epistula ex persona ecclesiae Smyrnaeorum ad Ponti ecclesias 2
data, quae de martyrii eius beato fine designat. cuius exemplum infra scriptum est:

»Ecclesia dei, quae est apud Smyrnam, ecclesiae dei constitutae 3
»apud Filomelium et omnibus, quae ubique sunt, sanctis ecclesiis ca»tholicis misericordia et pax et caritas dei patris et domini nostri Iesu »Christi multiplicetur. scripsimus vobis, fratres, de martyribus et de »beato Polycarpo, qui velut signaculo quodam martyrii sui finem per»secutionibus posuit«.

Et paulo post describentes etiam ceterorum martyrum agonas talia 4
quaedam scribunt

»Deterrere etenim volentes inspectantem populum, nunc flagris »usque ad interiora viscerum martyres laniabant, ita ut abdita corporis »et quae natura in arcanis locaverat nudarentur, nunc autem marinas »cochleas, quae conchylia vocant, et acuta quaeque fragmenta in dor»sum supinatis martyribus substernebant: in quibus omne tormenti »genus et poenae speciem consumentes ad ultimum devorandos eos »bestiis exponebant. sed in his praecipue designatur vir fortissimus 5
»effloruisse Germanicus nomine, qui per gratiam divinae virtutis metum »corporeae fragilitatis exclusit. volente namque proconsule persuasioni»bus adgredi virum et obicere ei primae aetatis flore debere eum suimet »ipsius miserationem capere, ille nihil moratus sponte dicitur praepa-

NPOF

5 filomelium *PO²F²* filemolium *NF¹* filimolium *O¹* | 8 signaculum quoddam *P* | 15 concilia uocabant *P* | 21 flore] *scripsi* florem *libri*

*μενον καὶ παροξύναντα, ὡς ἂν τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου
αὐτῶν ἀπαλλαγείη. τούτου δ' ἐπὶ τῷ διαπρεπεῖ θανάτῳ τὸ πᾶν* 6
*πλῆθος ἀποθαυμάσαν τῆς ἀνδρείας τὸν θεοφιλῆ μάρτυρα καὶ τὴν
καθόλου τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν ἀρετήν, ἀθρόως ἐπιβοᾶν ἄρ-
ξασθαι »αἶρε τοὺς ἀθέους· ζητείσθω Πολύκαρπος«. καὶ δὴ πλείστης* 7
*ἐπὶ ταῖς βοαῖς γενομένης ταραχῆς, Φρύγα τινὰ τὸ γένος, Κόϊντον
τοὔνομα, νεωστὶ ἐκ τῆς Φρυγίας ἐπιστάντα, ἰδόντα τοὺς θῆρας καὶ
τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπειλάς, καταπτῆξαι τὴν ψυχὴν μαλακισθέντα καὶ
τέλος τῆς σωτηρίας ἐνδοῦναι. ἐδήλου δὲ τοῦτον ὁ τῆς προειρη-* 8
*μένης γραφῆς λόγος προπετέστερον ἀλλ' οὐ κατ' εὐλάβειαν ἐπιπη-
δῆσαι τῷ δικαστηρίῳ σὺν ἑτέροις, ἁλόντα δ' οὖν ὅμως καταφανὲς
ὑπόδειγμα τοῖς πᾶσιν παρασχεῖν, ὅτι μὴ δέοι τοῖς τοιούτοις ῥιψο-
κινδύνως καὶ ἀνευλαβῶς ἐπιτολμᾶν. ἀλλὰ ταύτῃ μὲν εἶχεν πέρας
τὰ κατὰ τούτους· τόν γε μὴν θαυμασιώτατον Πολύκαρπον τὰ μὲν* 9
*πρῶτα τούτων ἀκούσαντα ἀτάραχον μεῖναι, εὐσταθὲς τὸ ἦθος καὶ
ἀκίνητον φυλάξαντα, βούλεσθαί τε αὐτοῦ κατὰ πόλιν περιμένειν·
πεισθέντα γε μὴν ἀντιβολοῦσι τοῖς ἀμφ' αὐτὸν καὶ ὡς ἂν ὑπεξέλθοι
παρακαλοῦσι, προελθεῖν εἰς οὐ πόρρω διεστῶτα τῆς πόλεως ἀγρὸν δια-
τρίβειν τε σὺν ὀλίγοις ἐνταῦθα, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν οὔτι ἕτερον
πράττοντα ἢ ταῖς πρὸς τὸν κύριον διακαρτεροῦντα εὐχαῖς· δι' ὧν
δεῖσθαι καὶ ἱκετεύειν εἰρήνην ἐξαιτούμενον ταῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰ-
κουμένην ἐκκλησίαις, τοῦτο γὰρ καὶ εἶναι ἐκ τοῦ παντὸς αὐτῷ σύν-
ηθες. καὶ δὴ εὐχόμενον, ἐν ὀπτασίᾳ τριῶν πρότερον ἡμερῶν τῆς* 10
*συλλήψεως νύκτωρ ἰδεῖν τὸ ὑπὸ κεφαλῆς αὐτῷ στρῶμα ἀθρόως
οὕτως ὑπὸ πυρὸς φλεχθὲν δεδαπανῆσθαι. ἔξυπνον δ' ἐπὶ τούτῳ γε-*

ATERBDMΣΛ

1 *παροξύναντα* AR^cBDM *παροξύνοντα* TER^1 | *βίου* > T^1 + T^c, *βίου καὶ λόγου* + T^{rm} | **2** *αὐτῶν* ATERD^1M Mart > B, D durch Rasur *von dieser Welt* Σ $Mart^{lat}$ *huius uitae* Λ | *τούτω* B | *διαπρεπεῖ*] *δια* auf Rasur eines Buchstabens $T^c$$T^r$ | **7** *τοὔνομα* T^cERBDM *οὔνομα* AT^1 *ἰδόντα* AΣ (*ἰδὼν* Mart) > TERBDMΛ | **8** *καταπτῆξαι* ABDΣ *καταπλῆξαι* TER *κατάψύξαι* M | **13** *ἐπιτολμᾶν* T^{1m}BDM *κατατολμᾶν* TER *ἐπικατατολμᾶν* A | **14** *κατ' αὐτοὺσ* B | **15** *τοῦτο* B^1 corr. B^1 | *μεῖναι* BDM *διαμεῖναι* ATER **16** *αὐτὸν* D^1 corr. D^r *αὐτοὺσ* M > Σ | *κατὰ πόλιν περιμένειν* DM *περιμένειν κατὰ πόλιν* B *κατὰ πόλιν μένειν* TER *κατὰ τὴν πόλιν περιμένειν* A *κατὰ πόλιν μένειν* und *κατὰ τὴν πόλιν μένειν* Mart *κατὰ πόλιν περιμέναι* $Mart^{lat}$ | **19** *ὅτι* B | **21/22** *τὰσ—ἐκκλησίασ* T^1 corr. T^c | **21** *ἐνὰ* M | **22** *καὶ* > A^1 + A^1 | **23** *εὐχόμενον* (*προσευχόμενος* Mart) nach alter Interpolation des Martyriums vgl. zu 346, 15 | **24** *εἶδεν* D^1 corr. D^r | *ὑπὲρ* T^1M corr. T^c | *αὐτοῦ* B **25** *φλεχθὲν* > D *λε* auf Rasur M

›ratam sibi bestiam provocasse veluti tardantes increpans poenas et
›iniquae huius vitae ultro velocem expetisse discessum. verum cum ex 6
›huius tam insigni morte stuporem cepisset adstantis populi multitudo
›et totius Christianorum gentis mirari virtutem de contemnenda morte
›coepissent, conclamant omnes: »tolle impios, Polycarpus requiratur«. sed 7
›cum ex adclamatione gravis perturbatio fieret, Cointum quendam natione
›Frygem nuper de suis regionibus adventantem accidit primo quidem
›bestias ceteraque tormenta sponte lacessere, dehinc fractis animis ce-
›dere, ad ultimum etiam salutem segnitia perdere. quae res eum ad 8
›martyrium procacia potius et temeritate quam devotione prosiluisse
›declarat. ipse namque se iudiciis ingesserat. victus itaque exemplum
›evidens omnibus dedit cautius in rebus talibus et circumspectius agen-
›dum. quia non temeritas, sed fides et modestia coronatur. sed de his
›quidem talia gesta sunt. insignis autem vir Polycarpus primo quidem, 9
›cum audiret vulgus in se adclamationibus excitatum, in nullo penitus
›motus est, sed mansit inpavidus. tranquillus namque erat moribus et
›serenus aspectu. qui cum in eadem civitate vellet interritus permanere,
›adquiescens tamen deprecantibus se familiaribus suis ad agrum quendam
›civitati proximum secedit atque ibi cum paucis die noctuque nihil
›aliud quam in orationibus permanet, pro pace ecclesiarum, quae ubique
›sunt, supplicans deo, quod ei facere in omni vita sua moris perpetui
›fuit. sed is in oratione positus ante triduum quam conprehenderetur 10
›visionem videt per noctem, cervical capitis sui flammis esse consumptum.

NPOF

6 cointhum *P*[b]*O*[1]*F*[2] corinthum *NP*[a]*O*[2]*F*[1] | **8** lacerasse *P* | **9** eum adj et *N* | **15** in se *om. N* | **17** uelit *PF* | **21** deum *N* | **23** uidit *PF*

νόμενον, εὐθὺς ὑφερμηνεῦσαι τοῖς παροῦσι τὸ φανέν, μόνον οὐχὶ τὸ
μέλλον προθεσπίσαντα σαφῶς τε ἀνειπόντα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὅτι
δέοι αὐτὸν διὰ Χριστὸν πυρὶ τὴν ζωὴν μεταλλάξαι. ἐπικειμένων 11
δὴ οὖν σὺν πάσῃ σπουδῇ τῶν ἀναζητούντων αὐτόν, αὖθις ὑπὸ τῆς
τῶν ἀδελφῶν διαθέσεως καὶ στοργῆς ἐκβεβιασμένον μεταβῆναί φασιν
ἐφ' ἕτερον ἀγρόν· ἔνθα μετ' οὐ πλεῖστον τοὺς συνελαύνοντας ἐπελ-
θεῖν, δύο δὲ τῶν αὐτόθι συλλαβεῖν παίδων· ὧν θάτερον αἰκισα-
μένους ἐπιστῆναι δι' αὐτοῦ τῇ τοῦ Πολυκάρπου καταγωγῇ. ὀψὲ δὲ 12
τῆς ὥρας ἐπελθόντας, αὐτὸν μὲν εὑρεῖν ἐν ὑπερῴῳ κατακείμενον,
ὅθεν δυνατὸν ὂν αὐτῷ ἐφ' ἑτέραν μεταστῆναι οἰκίαν, μὴ βεβουλῆσθαι,
εἰπόντα »τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γινέσθω«. καὶ δὴ μαθὼν παρόντας, 13
ὡς ὁ λόγος φησί, καταβὰς αὐτοῖς διελέξατο εὖ μάλα φαιδρῷ καὶ
πραοτάτῳ προσώπῳ, ὡς καὶ θαῦμα δοκεῖν ὁρᾶν τοὺς πάλαι τοῦ
ἀνδρὸς ἀγνῶτας, ἐναποβλέποντας τῷ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ παλαιῷ καὶ
τῷ σεμνῷ καὶ εὐσταθεῖ τοῦ τρόπου, καὶ εἰ τοσαύτη γένοιτο σπουδὴ
ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτον συλληφθῆναι πρεσβύτην. ὁ δ' οὐ μελλήσας 14
εὐθέως τράπεζαν αὐτοῖς παρατεθῆναι προστάττει, εἶτα τροφῆς
ἀφθόνου μεταλαβεῖν ἀξιοῖ, μίαν τε ὥραν, ὡς ἂν προσεύξοιτο ἀδεῶς,
παρ' αὐτῶν αἰτεῖται· ἐπιτρεψάντων δὲ ἀναστὰς ηὔχετο, ἔμπλεως τῆς
χάριτος ὢν τοῦ κυρίου, ὡς ἐκπλήττεσθαι τοὺς παρόντας εὐχομένου
αὐτοῦ ἀκροωμένους πολλούς τε αὐτῶν μετανοεῖν ἤδη ἐπὶ τῷ τοιοῦ-
τον ἀναιρεῖσθαι μέλλειν σεμνὸν καὶ θεοπρεπῆ πρεσβύτην. ἐπὶ 15
τούτοις ἡ περὶ αὐτοῦ γραφὴ κατὰ λέξιν ὧδέ πως τὰ ἑξῆς τῆς ἱστο-
ρίας ἔχει

»ἐπεὶ δέ ποτε κατέπαυσε τὴν προσευχὴν μνημονεύσας ἁπάντων
»καὶ τῶν πώποτε συμβεβληκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐν-

11 vgl. Act. 21, 14 — **25**—S. 352, 13 Mart. Pol. 8—19

ATERBDMΣΛ

1 *μόνον οὐχὶ* > BΣ | **2** *ἂν εἰπόντα* DM | **4** *ὑπὸ* BDM *πρὸσ* ATER **6** *εἰσ* BD | **6/7** *μετελθεῖν* M | **7** *τε* BD | **10** *ὂν* A > TERBDM **11** *θῦ* ATERDMΣ *κυ* BΛ beides Mart HSS | *γενέσθω* B, D¹ corr., Mart **12** *ὁ* > TE | *διεδέξατο* A¹M corr. A¹ | **15** *τῷ* > B | *τρόπου* TcERBDMΛ (*τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ εὐσταθές* Mart) *προσώπου* AT¹Σ | *εἰ* in *ὡσ* corr. Dr | *γεγόνει* BD | **17** *εὐθέως* > DM | **19** *προσηύχετο* BD **20** *ὡσ* ABDMΣΛ *ὡσ μονονουχὶ καὶ* TER | **20/21** *ἀκροωμένουσ εὐχομένου αὐτοῦ* B *εὐχομένου ἀκροωμένουσ αὐτοῦ* D | **26** *οὐδεπώποτε* Σ | *συμβεβληκότων* ATEM *συμβεβηκότων* RBD *συμβαλόντων* und *συμβεβηκότων* Mart HSS

»cumque evigilasset post visum, interpretatus est adstantibus somnium
»suum dixitque pro certo se ob Christum per ignem vitae exitum sorti-
»turum. inminente igitur quaestione rursus fratrum caritate conpulsus 11
»conmigravit in alium locum. quo non multo post inquisitores eius in-
»gressi correptis duobus pueris et altero ex his verberato per indicium
»eius ad Polycarpum perveniunt, cum iam declinaret dies. et ingressi 12
»ipsum quidem offendunt in superioribus quiescentem, unde cum posset
»facilis ei transitus esse ad alteram domum, noluit dicens: »voluntas 13
»domini fiat«. quin immo et cum conperisset adesse conprehensores suos,
»in occursum eis progressus laeto admodum vultu ac placido conpellare
»viros coepit cum ingenti oris gratia, ita ut illi mirarentur et stuperent,
»quid tantum studii fuerit, ut vir illius gravitatis et honestatis in tam
»longaeva aetate et tanta vitae auctoritate positus perquiri et conpre-
»hendi sit iussus. sed ille nihil moratus continuo adponi mensam hosti- 14
»bus quasi hospitibus iubet atque epulas largius ministrari, unius horae
»ab eis spatio orationis gratia inpetrato. orabat igitur tanta dei gratia
»repletus, ut admirarentur omnes qui aderant et ipsi qui ad conpre-
»hendendum venerant, paeniterent, quod tam honestum virum ac deo
»dignum et ipsa aetate venerabilem rapere iuberentur ad poenam«.

Et post aliquanta eadem scriptura verbis ipsis talia coniungit ex 15
ordine

»Postea vero quam finivit orationem, memoriam faciens omnium, quoscumque nosse potuit, maiorum minorumque, nobilium et igno-

NPOF

7 offendunt] *NF* ostendunt *O* operiunt *P* | possit *NPF* | **11** illi] illi uiri P^b | studerent *N* | **13** tanta] in tanta P^b | **15** atque] NO^1F atque eis PO^2 | ministrare h. un. *P* | **22** omnibus *N* | **23** minimorumque *N*

»δόξων τε καὶ ἀδόξων, καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθο-
»λικῆς ἐκκλησίας. τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ὄνῳ καθίσαντες
»αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος σαββάτου μεγάλου. καὶ ὑπήντα
»αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρῴδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης· οἳ καὶ
»μεταθέντες αὐτὸν εἰς τὸ ὄχημα, ἔπειθον παρακαθεζόμενοι καὶ λέ-
»γοντες »τί γὰρ κακόν ἐστιν εἰπεῖν, κύριος Καῖσαρ, καὶ θῦσαι καὶ
»διασῴζεσθαι;« ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο, ἐπιμενόντων 16
»δὲ αὐτῶν, ἔφη »οὐ μέλλω πράττειν ὃ συμβουλεύετέ μοι«. οἳ δὲ
»ἀποτυχόντες τοῦ πεῖσαι αὐτόν, δεινὰ ῥήματα ἔλεγον καὶ μετὰ σπου-
»δῆς καθῄρουν, ὡς κατιόντα ἀπὸ τοῦ ὀχήματος ἀποσῦραι τὸ ἀντι-
»κνήμιον· ἀλλὰ γὰρ μὴ ἐπιστραφείς, οἷα μηδὲν πεπονθώς, προθύμως
»μετὰ σπουδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον. θορύβου δὲ 17
»τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὡς μηδὲ πολλοῖς ἀκουσθῆναι, τῷ
»Πολυκάρπῳ εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ γέγονεν
»»ἴσχυε, Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου«. καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς
»εἶδεν, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων πολλοὶ ἤκουσαν. προσαχθέντος 18
»οὖν αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας ἀκουσάντων ὅτι Πολύκαρπος συνεί-
»ληπται. λοιπὸν οὖν προσελθόντα ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος εἰ αὐτὸς
»εἴη Πολύκαρπος, καὶ ὁμολογήσαντος, ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι, λέγων »αἰ-
»δέσθητί σου τὴν ἡλικίαν« καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλουθα, ἃ σύνηθες

15 vgl. Ios. 1, 9 — **15/16** vgl. Act. 9, 7

ATERBDMΣΛ

1 τε ABDM Mart > TER | **2** ἐξεῖναι T¹B corr. TᶜTʳ | **3** ἤγαγον ATERM ἦγον BDΛ beides Mart HSS | **4** ὁ¹ > R | *νικήτησ* A *νικήτασ* TERBDM beides Mart HSS vgl. 350, 13 | **6** κσ̄ TERM Mart κε̄ ABD *mein Herr Caesar* Σ *dicere dominum Caesarem* Λ *domine* [> *Caesar*] Mart lat **7** σώζεσθαι BD | **11** προθύμωσ AD¹MΣ πρόθυμοσ TERBDʳ beides Mart HSS **12** ἀγόμενος—στάδιον gehörte ursprünglich zum Folgenden | **12—14** θορύβου δὲ—τῷ πολυκάρπῳ ΠΣΛ θορύβου—τῶι δὲ Πολυκάρπωι Mart | **13** ὡς—ἀκουσθῆναι > Λ (wegen des Widerspruchs zu 16/17) | μήτε D¹ corr. Dʳ | πολλοῖσ ἀκουσθῆναι Π ἀκουσθῆναί τινα δύνασθαι Mart (*dass*) *viele* (*nicht einmal*) *hörten dass eintrat P. in das Stadion* (*und als er eintrat*) Σ | **15** οὐδὲ εἶσ B | **16** οἶδε R | τῶν ἡμετέρων ΠΣ Chron. Pasch. 481, 16 Mart > Λ | πολλοὶ ΠΣΛ Chron οἱ παρόντες Mart | **16—18** προσαχθέντος—προσελθόντα Doublette zu 12—14 ἀγόμενος—εἰσιόντι, entstanden durch die schon vor Eus. erfolgte Interpolation des Wunders: der echte Text lautete etwa ἀγομένου δ' εἰς τὸ στάδιον, θορύβου τηλικούτου ὄντος, ὡς μηδὲ πολλοῖς ἀκουσθῆναι ὅτι συνείληπται (vgl. 346, 2—4), ἀνηρώτα | **16/17** προσαχθέντοσ οὖν Π καὶ λοιπὸν προσαχθέντος Mart **17** ἀκουσάντων ΠΣ Mart *uidentis* Λ | **18** λοιπὸν οὖν προσελθόντα Π προσαχθέντα οὖν, προσαχθέντα δὲ und λοιπὸν προσαχθέντα Mart

»bilium et totius catholicae ecclesiae, quae per orbem terrae est, in-
»stante iam hora progreditur et asino sedens ad civitatem ducebatur,
»cum esset dies magni sabbati. pergenti occurrit ei praefectus pacis
»Herodes nomine et pater eius Niceta, qui levantes eum secum in ve-
»hiculum persuadere sedulo conabantur dicentes: »quid enim mali est
»dicere dominum Caesarem et immolare et de cetero vivere securum?«
»haec ille primo tacitus audivit, sed ubi persistebant, ait ad eos: »quid 16
»multis opus est? facturus non sum quod dicitis«. at illi, posteaquam
»nihil se profecisse senserunt, indignatione commoti cum contumelia
»eum vehiculo deturbant, ita ut pedem laederet praeceps actus. sed
»quasi nihil fuisset iniuriae, tota alacritate contentus pergebat ad sta-
»dium, quo duci fuerat imperatus. cum vero tumultus ingens in stadio 17
»ex ingressu eius fuisset exortus, vox e caelo delapsa est: »fortis esto,
»Polycarpe, et viriliter age«. sed auctorem quidem vocis videre potuit
»nemo, auditus tamen ad plurimos venit. interea animatur ad furorem
»tumultus populi videntis, quia Polycarpus introducitur. cumque eminus 18
»a proconsule interrogaretur, si ipse esset Polycarpus, se esse confitetur.
»»ergo«, inquit, »habeto aetatis tuae reverentiam et parcens ultimae senectuti

NPOF

4 niceta] *PO*[2] nicetas *NF* niceas *O*[1] | 4/5 uehiculo *P* | 15 armatur *P* | 16 uidentes *PN*

»αὐτοῖς ἐστι λέγειν, »ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον.
»αἶρε τοὺς ἀθέους«. ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς 19
»πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἐμβλέψας, ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν
»χεῖρα στενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶπεν »αἶρε τοὺς
»ἀθέους«. ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἡγουμένου καὶ λέγοντος »ὄμοσον, καὶ 20
»ἀπολύσω σε, λοιδόρησον τὸν Χριστόν«, ἔφη ὁ Πολύκαρπος »ὀγδοή-
»κοντα καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησεν· καὶ πῶς
»δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου, τὸν σώσαντά με;« ἐπιμέ- 21
»νοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος »ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην«,
»ὁ Πολύκαρπος »εἰ κενοδοξεῖς«, φησίν, »ἵνα ὀμόσω τὴν Καίσαρος
»τύχην, ὡς λέγεις προσποιούμενος ἀγνοεῖν ὅστις εἰμί, μετὰ παρρησίας
»ἄκουε· Χριστιανός εἰμι. εἰ δὲ θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μαθεῖν
»λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον«. ἔφη ὁ ἀνθύπατος »πεῖσον τὸν 22
»δῆμον«. Πολύκαρπος ἔφη »σὲ μὲν καὶ λόγου ἠξίωκα. δεδιδάγμεθα
»γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ
»προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐκ
»ἀξίους ἡγοῦμαι τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς«. ὁ δ' ἀνθύπατος εἶπεν 23
»»θηρία ἔχω· τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς«. ὁ δὲ εἶπεν
»»κάλει· ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω
»μετάνοια, καλὸν δὲ μετατίθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια«.
»ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν »πυρί σε ποιήσω δαμασθῆναι, ἐὰν τῶν θη- 24
»ρίων καταφρονῇς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς«. Πολύκαρπος εἶπεν »πῦρ
»ἀπειλεῖς πρὸς ὥραν καιόμενον καὶ μετ' ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς
»γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι
»τηρούμενον πῦρ. ἀλλὰ τί βραδύνεις; φέρε ὃ βούλει«. ταῦτα δὲ καὶ 25
»ἕτερα πλείονα λέγων, θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο καὶ τὸ πρόσω-

14—16 Rom. 13, 1

ATERBDMΣΛ

1 *ἐστι λέγειν* BDM *λέγειν ἐστίν* ATER | **6** *ἀπολύσω Π ἀπολύω Λ* Mart **7** *καί*[1] > M | *δουλεύω ΠΛ* Chron. Pasch. 481, 12 *δουλεύω* und *ἔχω δουλεύων* Mart HSS | **12** *τὸν* ABDM > TER | **14** *ἠξίωκα* BDM *ἠξίωσα* ATER beides Mart HSS | **15** *ὑπὸ* ATER *ἀπὸ* B *παρὰ τοῦ* DM *ὑπὸ* und *ὑπὸ τοῦ* Mart HSS | **17** *τοῦ* AT^cER Mart > T[1]BDM | *εἶπεν* BDM Mart *ἔφη* ATER | **18** *παραβαλῶ* ABDΛ Mart *παραβάλλω* TERM | **21** *ποιήσω* ARBDMΛ *ποιῶ* TE beides Mart HSS | *δαμασθῆναι ΠΣ consumi Λ δαπανηθῆναι* Mart **21/22** *εἰ — καταφρονεῖς* Mart | **22** *καταφρονήσῃς* B | *μετανοήσῃς* AB[1]Dr M Mart *μετανοήσεις* D[1] *μετανοῇς* TER, B durch Rasur | **25** *ὃ* TEBDMΣΛ Mart *ἃ* AR | **26** *πλείονα* BDM Mart *πλείω* TER *πλείω τούτων* AΣ

›tuae iura Fortunam Caesaris, gerens de prioribus paenitudinem et con-
›clama etiam tu: tolle sacrilegos‹. tum Polycarpus torvo vultu ad popu- 19
›lum, qui in stadio residebat, aspiciens, elevata ad caelum dextera cum
›gemitu proclamavit et dixit: »tolle sacrilegos«. sed insistente proconsule 20
›et dicente: »iura Fortunam Caesaris et dic in Christum convicia et di-
›mitto te«, Polycarpus ad haec: »octoginta«, inquit, »et sex annis servio
›ei et nihil me laesit umquam: quomodo possum maledicere et blas-
›phemare regem meum, qui salutem mihi dedit?« cumque rursus vehe-
›mentius urgeretur, ut Fortunam Caesaris iuraret: »si hanc«, inquit, »iactan- 21
›tiam quaeris, ut ego Fortunam Caesaris iurem et qui sim, ignorare te
›simulas, cum omni libertate audi a me, quia Christianus sum. si vero
›etiam rationem vis Christianae religionis accipere, statue diem et audi«.
›proconsul dixit: »suade populo«. Polycarpus ait: »tibi quidem respondi; 22
›docemur enim principibus et potestatibus his, quae a deo sunt, honorem
›deferre, eum scilicet, qui religioni non sit contrarius, populo autem
›furenti satisfacere non est meum«. proconsul dixit: »bestias habeo pa- 23
›ratas, quibus subrigeris, nisi cito paenitueris«. at ille respondit: »ad-
›hibeantur, nobis enim inmobilis stat sententia nec possumus de bono
›ad malum per paenitudinem conmutari. melius autem erat, si hi mu-
›tarentur ad bona, qui perseverant in malis«. tum proconsul: »igni te«, 24
›inquit, »faciam consumi, si tibi bestiae contemnendae videntur nec pro-
›positi recipis paenitudinem«. at ille: »ignem minaris«, inquit, »hunc, qui
›ad momentum incenditur et paulo post extinguitur, quia ignoras futuri
›iudicii ignem aeternum, qui ad perpetuas poenas praeparatus est im-
›piorum. sed quid moraris? adhibe utrum voles«. haec et multa alia 25
›his similia dicens Polycarpus confidentia simul et laetitia replebatur,

NPOF

1 fortuna *N* per fortunam (*et sic deinceps*) P^2 | **5** christo *NF* | **15** deferri *P* | **17** subrigeris] PO^1F^1 subrogeris NO^2 subigeris F^2 | **19** hii *NPF* **20** tum] tunc *PF*

›που αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε μὴ μόνον μὴ συμπεσεῖν τα-
›ραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸν
›ἀνθύπατον ἐκστῆναι πέμψαι τε τὸν κήρυκα καὶ ἐν μέσῳ τῷ σταδίῳ
›κηρῦξαι »τρὶς Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι«.
›τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, πᾶν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ 26
›Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ
›μεγάλῃ φωνῇ ἐβόα »οὗτός ἐστιν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ
›τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς
›διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν«. ταῦτα λέγοντες, ἐπεβόων 27
›καὶ ἠρώτων τὸν ἀσιάρχην Φίλιππον ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ
›λέοντα· ὁ δὲ ἔφη μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κυνη-
›γέσια. τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι ὥστε ζῶντα τὸν
›Πολύκαρπον κατακαῦσαι. ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ ἐπὶ 28
›τοῦ προσκεφαλαίου ὀπτασίας πληρωθῆναι, ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καιόμενον
›προσευχόμενος, εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ πιστοῖς προφη-
›τικῶς »δεῖ με ζῶντα καῆναι«. ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους 29
›ἐγένετο θᾶττον ἢ ἐλέγετο, τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἐκ
›τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἐκ τῶν βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα, μάλιστα
›Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς ταῦτα ὑπουργούντων.
›ἀλλ᾽ ὅτε ἡ πυρὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια 30
›καὶ λύσας τὴν ζώνην, ἐπειρᾶτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν, μὴ πρότερον
›τοῦτο ποιῶν διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν ὅστις
›τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἐφάψηται· ἐν παντὶ γὰρ ἀγαθῆς ἕνεκεν
›πολιτείας καὶ πρὸ τῆς πολιᾶς ἐκεκόσμητο. εὐθέως οὖν αὐτῷ περιε- 31
›τίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα· μελλόντων δὲ αὐτῶν
›καὶ προσηλοῦν αὐτόν, εἶπεν »ἄφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ διδοὺς ὑπο-
›μεῖναι τὸ πῦρ δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφα-
›λείας ἀσκύλτως ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ«. οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν, προσε-

ATERBDMΣΛ

1 *αὐτοῦ* ABDM Mart *αὐτῶ* TER | *μόνον μὴ* ATERDΣ *μόνον* BM beides Mart HSS | **3** *καὶ* > Mart | **4** *εἶναι* > R | **5** *τούτου* ATERBD *τούτου δὲ* MΣ beides Mart HSS | *ἐθνῶν* BD Mart *τῶν ἐθνῶν* ATERM | **9** *θύειν μηδὲ* > T[1] + Tcm | *ταῦτα δὲ* B | **10** *αἱρεσιάρχην* B | **12** *τότε—ἐπιβοῆσαι* > M man verlangt *ἐπιβοῶσιν* | **14** *κατὰ καιόμενον* M | **15** *προσευχόμενος* und *ἐπιστραφεὶς* voreusebianische Interpolationen | **16** *καῆναι* TERBDM *κατακαῆναι* A *καῆναι* und *κατακαυθῆναι* Mart | **17** *ἐγένετο* ATER *ἐγίνετο* BDM beides Mart HSS | *θᾶττον ἢ* altes Glossem, man verlangt *ὡς* | *συναγόντων* ATERM *συναγαγόντων* B, D[1] auf Rasur, beides Mart HSS | **19** *τοῦτο* BD | **21/22** *μὴ—ποιῶν* > R | **23** *ἐφάψηται* ABDM *ἐφάψεται* TER *ἅψηται* Mart | *in aller guten Lebensweise* Σ | **24** *πρὸσ* T[1], durch Rasur corr. | **28** *ὑπομεῖναι* B

›ita ut alacritatem vultus eius responsionumque constantiam proconsul
›maximo stupore miraretur. misso igitur curione ad populum iubet
›voce maxima protestari Polycarpum tertio confessum Christianum se
›esse. quo audito universa multitudo tam gentilium quam Iudaeorum 26
›Smyrnensium civitatis cum ingenti furore adclamabant: »hic est totius
›Asiae doctor et pater Christianorum, nostrorum autem subversor de-
›orum. ipse est qui multos docet, ne immolent neve adorent deos«.
›et post haec verba adclamabant Filippo munerario, ut leonem Poly- 27
›carpo dimitteret. qui respondit non sibi licere, quia iam editionis
›suae munus explesset. tunc illi omnes pariter conclamarunt, ut Poly-
›carpus vivus arderet: oportebat enim visionem eius, quam de ardente 28
›cervicali vidit, impleri. quae cum dicto citius gererentur, ipsis populis 29
›ligna vel de balneis vel de publicis quibusque locis et sarmenta con-
›gregantibus, praecipue Iudaeis ardentius in haec ex more ferventibus,
›cum omni velocitate extructus est rogus. tum depositis senior indu- 30
›mentis ac zona resoluta calciamenta quoque pedibus temptabat educere,
›quae numquam nisi a religiosis quibusque fide et devotione semet
›ipsos invicem praevenientes resolvi consueverant. ita namque in omni
›etiam reliqua vita sua venerabiliter ab omnibus colebatur. ut ergo 31
›expedita sunt, quae ad ignem pertinebant, cum eum vellent rogo in-
›positum etiam clavis adfigere, ait: »sinite me. qui enim dedit mihi ignis
›ferre supplicium, dabit, ut et sine clavorum adfixione flammas immo-

NPOF

1 constantiam] substantiam *N* | 2 curione] cursore *F*² | 7 neue] *PO* ne *N* neque *F* | 11 ardenti *P* | 14 in] ad *PO*² | 18 praeuenientibus *edd.*

»δησαν δὲ αὐτόν. ὁ δ' ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προσδεθεὶς 32
»ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος, ἀναφερόμενος ἐκ μεγάλου ποιμνίου ὁλοκαύ-
»τωμα δεκτὸν θεῷ παντοκράτορι, εἶπεν »ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐ- 33
»λογητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ πατήρ, δι' οὗ τὴν περὶ σὲ
»ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων καὶ πάσης
»κτίσεως παντός τε τοῦ γένους τῶν δικαίων οἳ ζῶσιν ἐνώπιόν σου,
»εὐλογῶ σε ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν
»μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου
»εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν ἀφθαρσίᾳ
»πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθείην ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν 34
»θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας, προφανερώσας
»καὶ πληρώσας ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς θεός. διὰ τοῦτο καὶ περὶ 35
»πάντων σὲ αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως
»Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός, δι' οὗ σοι σὺν αὐτῷ ἐν
»πνεύματι ἁγίῳ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. ἀμήν«.
»ἀναπέμψαντος δὲ αὐτοῦ τὸ ἀμὴν καὶ πληρώσαντος τὴν προσευχήν, 36
»οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης
»φλογὸς θαῦμα εἴδομεν οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἳ καὶ ἐτηρήθησαν εἰς τὸ
»ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος 37
»ποιῆσαν ὥσπερ ὀθόνης πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένης, κύκλῳ
»περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος, καὶ ἦν μέσον οὐχ ὡς σὰρξ
»καιομένη, ἀλλ' ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος· καὶ
»γὰρ εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος ἢ
»ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων. πέρας γοῦν ἰδόντες οἱ ἄνομοι 38
»μὴ δυνάμενον τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν
»προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῦσαι ξίφος, καὶ τοῦτο ποιή- 39
»σαντος, ἐξῆλθεν πλῆθος αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ καὶ θαυ-

2/3 Sap. Sal. 3, 6 — **22** Sap. Sal. 3, 6

ATERBDMΣΛ

3 vor ὁ + *deus* Λ | **3/4** *εὐλογημένου* B | **5** *καὶ*[1] > TE | *πάσης* ATER *πάσης τῆς* BDM beides Mart HSS | **7** *ἠξίωσάς* AB *κατηξίωσάς* TERDM beides Mart HSS | **8** *σου* T[c]ERΛ > AT[1]BDMΣ beides Mart HSS | **13** *ἀρχιερέως* ΠΣ Mart *θεοῦ καὶ ἀρχιερέως* Λ | **14** *ἐν* Π *σὺν* Σ beides Λ HSS *καὶ* Mart | **15** *καὶ νῦν* ATERMΛ *νῦν* BD beides Mart HSS | *αἰῶνας* ATERDM *αἰῶνας τῶν αἰώνων* BΣ beides Λ HSS Mart HSS | **18/19** *οἳ — τὰ γενόμενα* alte Interpolation | **19** *γινόμενα* DM | **21** *περιετείχιζε* B | *μέσον* BDM Mart *εἰς μέσον* ATER | **22** *πυρούμενος*] *πυρου* auf Rasur R[c] | **23** *τοσαύτης* T[c]ERBM Mart *τοιαύτης* AT[1]D > Λ | *ἀντελαβόμεθα* ATER Mart *ἀντελαμβανόμεθα* BDM | **26** *αὐτῷ προσελθόντα* DM | *speculator* Σ | *ξίφος* TERBDM *τὸ ξίφος* A *ξιφίδιον* Mart | **27** *ὡς* B

›biliter perferam. tum illi omissis clavis vinculis usi sunt solis. quibus 32
›post tergum manibus revinctis, velut electus aries et ex magno grege
›adsumptus acceptabile holocaustum omnipotenti oblatus est deo. has
›preces etiam in ipsa passione profundens: »deus dilecti et benedicti filii 33
›tui Iesu Christi pater, per quem tui agnitionem suscepimus, deus ange-
›lorum et virtutum et universae creaturae ac totius iustorum generis,
›qui omnes coram te vivunt, benedico te, qui me in hanc diem atque
›in hanc horam perducere dignatus es, ut particeps existerem marty-
›rum et calicis Christi tui in resurrectionem vitae aeternae animae ac
›spiritus mei per incorruptionem spiritus sancti. in quibus suscipiar in 34
›conspectu tuo hodie tamquam sacrificium pingue et acceptabile, sicut
›praeparasti et praesignasti, ita et fecisti. verus es tu et sine mendacio
›deus, propterea et in omnibus laudo te et benedico te et glorifico te 35
›per aeternum deum et pontificem Iesum Christum dilectum filium tuum,
›per quem et cum quo tibi in spiritu sancto gloria et nunc et in futura
›saecula, amen«. et cum amen insonuisset, oratione conpleta subiciunt 36
›ignem homines ignis aeterni, cumque flamma ingens reluxisset, vidi-
›mus miracula omnes nos, quibus ea deus videre concessit. ex quibus
›et quam plurimi a domino ad hoc reservati sunt, ut adnuntiarent ce-
›teris quae viderunt. flamma etenim in modum camerae curvata specie, 37
›quasi velis navis vento sinuatis, supra corpus martyris stetit. quod corpus
›in medio positum non erat ut caro ardens, sed tamquam si aurum aut
›argentum in fornace candesceret. tum praeterea odorem naribus hausi-
›mus tamquam thuris incensi vel pretiosissimi fragrantis unguenti. ad 38
›ultimum videntes scelerum ministri igni corpus non posse consumi,
›iusserunt propius accedere confectorem et corpus, cui ignis cesserat,
›mucrone transfodere. quo facto tam largus profusus est sanguis, ut 39
›restingueret rogum. populus autem miraculi stupore discessit adtonitus.

NPOF

1 solis usi sunt *P* | **6** et uniuersae] uniuersae P^{a} | **13** glorificabo $P^{a}F$ | **15** in] $NO^{2}F$ cum PO^{1} | **16** saecula saeculorum *O* | **21** uelis] $NO^{1}F$ uelum PO^{2} | naui F^{2} | sinuatis] NO^{1} sin**ti P^{1} sinuati $P^{2}F$ sinuatum O^{2} | **24** fragrantis] O^{2} fragran O^{1} fraglantis *NF* flagrantis *P*

›μάσαι πάντα τὸν ὄχλον εἰ τοσαύτη τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν τε ›ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· ὧν εἷς καὶ οὗτος γέγονεν ὁ θαυμα›σιώτατος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ ›προφητικὸς γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλη›σίας· πᾶν γὰρ ῥῆμα ὃ ἀφῆκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐτελειώθη ›καὶ τελειωθήσεται.

›ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος πονηρός, ὁ ἀντικείμενος τῷ γένει 40
›τῶν δικαίων, ἰδὼν τό μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας καὶ τὴν ἀπ' ›ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν ἐστεφανωμένον τε τὸν τῆς ἀφθαρσίας ›στέφανον καὶ βραβεῖον ἀναντίρρητον ἀπενηνεγμένον, ἐπετήδευσεν ›ὡς μηδὲ τὸ σωμάτιον αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν ληφθείη, καίπερ πολλῶν ›ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρ›κίῳ. ὑπέβαλον γοῦν τινες Νικήτην, τὸν τοῦ Ἡρῴδου πατέρα, 41
›ἀδελφὸν [δὲ] δ' Ἄλκης, ἐντυχεῖν τῷ ἡγεμόνι ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ ›τὸ σῶμα, ›μή‹, φησίν, ›ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον, τοῦτον ἄρξων›ται σέβειν‹. καὶ ταῦτα εἶπον ὑποβαλόντων καὶ ἐνισχυσάντων τῶν ›Ἰουδαίων· οἳ καὶ ἐτήρησαν μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς αὐτὸν ›λαμβάνειν, ἀγνοοῦντες ὅτι οὔτε τὸν Χριστόν ποτε καταλιπεῖν δυ›νησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σῳζομένων σω›τηρίας παθόντα, οὔτε ἕτερόν τινα σέβειν. τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα 42
›τοῦ θεοῦ προσκυνοῦμεν, τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς καὶ μιμη-

ATERBDMΣΛ

1 *πάντα τὸν ὄχλον* ABDM *τὸν ὄχλον πάντα* TER *πάντα τὸν ὄχλον* und *τὸν ὄχλον* Mart HSS | **2.3** *ὁ θαυμασιώτατοσ* ADM *θαυμασιώτατοσ* TER > B *ὁ μακάριος θαυμάσιος* oder *θαυμασιώτατος* Σ *admirabilis et electus* Λ *ὁ θαυμασιώτατοσ* und *ὁ μακάριοσ καὶ θαυμασιώτατοσ* und *ὁ θαυμάσιοσ* Mart HSS | **3** *διδάσκαλοσ* ΠΛ Mart *Nachahmer* Σ | **4** *ἐπίσκοπος* interpolirt um *διδάσκαλος* zu ersetzen | *καθολικῆς* > ΣΛ | **5** *καὶ* ARBDΛ > TEM beides Mart HSS | *ἐτελέσθη* B | **7** *πονηρὸσ* BDMΣ *καὶ πονηρὸσ* ATER beides Mart HSS **9** *πολιτείαν* BDM *αὐτοῦ πολιτείαν* ATERΣ beides Mart HSS | *στεφανούμενον* DM | **9/10** *τῷ — στεφάνῳ* B | **12/13** *τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκίῳ* ATER *αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ σαρκίῳ* BDM *τῶι ἁγίωι αὐτοῦ σαρκίωι* und *τῶι ἁγίωι σαρκίωι αὐτοῦ* Mart HSS | **13** *ὑπέβαλλον* T^1 durch Rasur corr. | **14** *δὲ Ἄλκης* Mart *δὲ ἄλκησ* D durch Rasur corr. *δὲ δάλκησ* ATERBD^{1}MΣΛ | **15/16** *ἄρξονται* BM **16** *εἶπον* TERBDM *εἰπὼν* A > ΣΛ *εἰπὼν* und > Mart HSS | *ὑποβαλόντων* ABD *ὑποβαλλόντων* TERM Mart | *τῶν* A > TERBDM beides Mart HSS **17** *αὐτὸν* > R beides Mart HSS | **19** *τῶν σῳζομένων* AT^{cm}ERBDMΣ > T^{1}Λ nach Conjectur, beides Mart HSS *τοῦ παντὸς κόσμου* ist alte Correctur von *τῶν σωιζομένων* | **20** *υἱὸν ὄντα* BDM Mart *ὄντα υἱὸν* ATER | **21** *μαθητὰς καὶ* > Σ

›erga electos dei tam insigni eius favore perspecto. hic ergo est ad-
›mirabilis et electus temporibus nostris magister apostolicus et profeticus
›Smyrnaeorum ecclesiae sacerdos, qui omne verbum, quod locutus est,
›et impletum est et implebitur in futuro. sed ille aemulus totius boni **40**
›et adversarius omnium iustorum, postquam vidit, quod et pro martyrii
›gloria et pro vitae egregiae virtutibus coronatus est et per mortem
›praemia inmortalitatis indeptus, satis agere coepit, ut reliquias eius ad
›sepulturam nostris desiderantibus nemo concederet. instigabatur ergo **41**
›Niceta Herodis pater, frater autem Dalcae adire iudicem et petere ab
›eo ne humandum concederet corpus, »ne forte«, inquit, »relinquentes illum
›qui crucifixus est Christiani hunc colere incipiant«, Iudaeis maxime
›ista machinantibus, qui et nostros intentis oculis observarunt, ne eum
›e flammis adhuc ardentibus raperent, ignorantes miserrimi, quia neque
›Christum aliquando possumus derelinquere, qui mortem pro totius
›mundi salute sustinuit, neque alium quemquam colere, qui verum deum **42**
›et qui solus colendus sit noverimus, martyres vero tamquam discipulos

NPOF

1 perfecto *N* | est ergo *PF* | **3** qui] quo P^{a}: *fortasse* quia | uerbo *N*O^{1} | **13** e *om.* P^{1}

›τὰς τοῦ κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς
›εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς συγκοι-
›νωνούς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι. ἰδὼν οὖν ὁ ἑκατοντάρχης τὴν 43
›τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὶς αὐτὸν ἐν μέσῳ, ὡς ἔθος
›αὐτοῖς, ἔκαυσεν. οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα
›λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὀστᾶ αὐτοῦ ἀπε-
›θέμεθα ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. ἔνθα, ὡς δυνατόν, ἡμῖν συναγο- 44
›μένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ
›μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον εἴς τε τὴν τῶν προηθληκότων
›μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν. τοιαῦτα τὰ 45
›κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον· σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφείας δωδε-
›κάτου ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσαντος, [ὃς] μόνος ὑπὸ πάντων μᾶλλον
›μνημονεύεται, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι‹.

τὰ μὲν δὴ κατὰ τὸν θαυμάσιον καὶ ἀποστολικὸν Πολύκαρπον 46
τοιούτου κατηξίωτο τέλους, τῶν κατὰ τὴν Σμυρναίων ἐκκλησίαν
ἀδελφῶν τὴν ἱστορίαν ἐν ᾗ δεδηλώκαμεν αὐτῶν ἐπιστολῇ κατατε-
θειμένων· ἐν τῇ αὐτῇ δὲ περὶ αὐτοῦ γραφῇ καὶ ἄλλα μαρτύρια
συνῆπτο κατὰ τὴν αὐτὴν Σμύρναν πεπραγμένα ὑπὸ τὴν αὐτὴν
περίοδον τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Πολυκάρπου μαρτυρίας, μεθ' ὧν καὶ
Μητρόδωρος τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης πρεσβύτερος δὴ εἶναι
δοκῶν πυρὶ παραδοθεὶς ἀνῄρηται. τῶν γε μὴν τότε περιβόητος 47

ATERBDMΣΛ

3 *συμμαθητὰσ* ATERM Mart *μαθητὰσ* BD Chron pasch 481, 22 Σ | **4** *τῶν* > DM | **4/5** *ὡς — αὐτοῖς* > Λ | **6** *χρυσίου* D¹ corr. Dr | **7** *ὅπου — ἦν* > Σ | **8** *τὴν* > DM | **9** *τὴν* ATERDM > B beides Mart HSS | **10** *τὰ* > T¹M corr. Tc | **11** *πολύκαρπον* Π *Πολύκαρπον ὃς* Mart | **11/12** *δωδεκάτου* ERDr *δώδεκα τοῦ* ABM *δωδεκάτου* T *δωδεκά////* D¹ *mit den 12 von Philadelphia die zeugten* Σ *cum quo etiam alii duodecim ex Philadelphia uenientes . . martyrio consummati sunt* Λ *δωδέκατος* Mart | **12** *μαρτυρήσαντος* Schw *μαρτυρήσαντοσ ὃσ* Π *μαρτυρήσας* Mart | **12—17** *ὃς — κατατεθειμένων* > Λ | **12** *ὑπὸ πάντων μᾶλλον* Π *πάντων μᾶλλον* Σ *solus inter ceteros* Martlat *ὑπὸ πάντων* Mart; ursprünglich ist nur *πάντων μᾶλλον*, das durch *μόνος* ersetzt werden sollte; diese Correctur wurde dann durch *ὑπὸ* mit dem echten verbunden, alles schon in voreusebianischer Zeit | **15** *τοιουτον* M **16/17** *καταθεμένων* T¹TrM corr. Tc | **17—19** *ἐν — μαρτυρίας* > R | **21** zwischen *δοκῶν* und *πυρὶ* + *er dem ein Glaube der Auferstehung nicht war so dass wegen des Nacheiferns der Zeugen Gottes auch er (dem Feuer überliefert wurde* usw. Σ | *ἀναιρεῖται* DM | **21** 354, 1 *περιβοήτων μαρτύρων* DMΣ

»domini diligamus et veneremur, quasi integre fidem magistro servantes
»et domino, quorum nos quoque in fide et perseverantia caritatis opta-
»mus esse participes. ubi autem vidit centurio tam obstinatam Iu- 43
»daeorum contentionem, positum in medio ipsum corpus exussit et ita
»nos postmodum ambusta ossa pretiosissimis gemmis cariora et omni
»auro probabiliora per ignem facta collegimus ac, sicut conveniebat, ex
»more condidimus. quo in loco etiam nunc praestante domino sollemnes 44
»agimus celebresque conventus, maxime quidem in die passionis eius,
»sed et cum eorum memorias, qui prius passi fuerant, celebramus, ut
»sequentium animi ad praecessorum viam exemplis insignibus susci-
»tentur. hactenus de beato Polycarpo, cum quo etiam alii duodecim 45
»ex Filadelfia venientes apud Smyrnam martyrio consummati sunt«.

Sed in eadem epistula continebatur etiam de aliis quam plurimis 46
eiusdem temporis martyribus intexta narratio. in quibus refertur, post
Polycarpum quod etiam Metrodorus quidam ex Marcionis haeresi
presbyter igni sit traditus. inter ceteros autem, qui per idem tempus 47

NPOF

6 colligimus *NF* | **12** consummati] *POF* coronati *N* | **15** methodorus *N*

μάρτυς εἷς τις ἐγνωρίζετο Πιόνιος· οὗ τὰς κατὰ μέρος ὁμολογίας τήν τε τοῦ λόγου παρρησίαν καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐπὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρχόντων ἀπολογίας διδασκαλικάς τε δημηγορίας καὶ ἔτι τὰς πρὸς τοὺς ὑποπεπτωκότας τῷ κατὰ τὸν διωγμὸν πειρασμῷ δεξιώσεις παραμυθίας τε ἃς ἐπὶ τῆς εἱρκτῆς τοῖς παρ' αὐτὸν εἰσαφικνουμένοις ἀδελφοῖς παρετίθετο, ἅς τε ἐπὶ τούτοις ὑπέμεινεν βασάνους, καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις ἀλγηδόνας καθηλώσεις τε καὶ τὴν ἐπὶ τῆς πυρᾶς καρτερίαν τήν τε ἐφ' ἅπασιν τοῖς παραδόξοις αὐτοῦ τελευτὴν πληρέστατα τῆς περὶ αὐτοῦ γραφῆς περιεχούσης, τοὺς οἷς φίλον, ἐπὶ ταύτην ἀναπέμψομεν τοῖς τῶν ἀρχαίων συναχθεῖσιν ἡμῖν μαρτυρίοις ἐντεταγμένην. ἑξῆς δὲ καὶ ἄλλων ἐν Περγάμῳ πόλει 48
τῆς Ἀσίας ὑπομνήματα μεμαρτυρηκότων φέρεται, Κάρπου καὶ Παπύλου καὶ γυναικὸς Ἀγαθονίκης, μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξως τετελειωμένων.

Κατὰ τούτους δὲ καὶ ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἰουστῖνος Iς 16 1
δεύτερον ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον ἀναδοὺς τοῖς δεδηλωμένοις ἄρχουσιν, θείῳ κατακοσμεῖται μαρτυρίῳ, φιλοσόφου Κρήσκεντος (τὸν φερώνυμον δ' οὗτος τῇ Κυνικῇ προσηγορίᾳ βίον τε καὶ τρόπον ἐζήλου) τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῷ καττύσαντος, ἐπειδὴ πλεονάκις ἐν διαλόγοις ἀκροατῶν παρόντων εὐθύνας αὐτόν, τὰ νικητήρια τελευτῶν ἧς ἐπρέσβευεν ἀληθείας διὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ κατ' αὐτὸν ἀνεδήσατο. τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ταῖς ἀληθείαις φιλο- 2
σοφώτατος ἐν τῇ δεδηλωμένῃ ἀπολογίᾳ σαφῶς οὕτως, ὥσπερ οὖν

11—14 TU 3, 440—454 — **15** 314, 17 ff. 324, 10 ff. — **16/17** 334, 19—21

ATERBDMΣΛ

1 *εἷς τις* > B | *καὶ πιόνιοσ* B | **3** *διδασκαλικάσ τε δημηγορίασ* BDM *διδασκαλίασ τε δημηγορίασ* T¹ *διδασκαλίασ τε καὶ δημηγορίασ* ATᶜER *seine Lehre vor jedermanns Auge* Σ *docens et disputans etiam in ipsis tribunalibus* Λ **6** *ὑπέμεινεν* ABM *ὑπέμενεν* TERD | **7** *καὶ*¹ BDM *τε καὶ* ATER | **8** *τοῖς παραδόξοις* > MΣ, auf Rasur D¹ | **9** *πληρέστατα τῆσ* BDMΣ *πληρεστάτην* A *πληρεστάτη* T¹ *πληρεστάτησ* TᶜER | *γραφῆσ* TERBDMΣ *γραφὴν* A | *ἐχούσησ* B¹, corr. | *τοῖσ* B | **10** *ἀναπέμψομεν* ATER *ἀναπέμψωμεν* M *παραπέμψωμεν* BD | **12/13** *παπύλου* ΠΣ *Papirii* Λ *Παπίας* Chron pasch 481, 19 | **15** *Iς* AΣ 334, 19 BD **15** *KE* ERM | *τούτους δὲ*] *τούσδε* B | **19** *αὐτῷ* ATʳRBDM *αὐτοῦ* T¹E | *καττύσαντοσ* ERB¹DM *γρ καττύσαντοσ* Tᵉᵐ *καταρτύσαντοσ* AT¹, B durch Rasur | *ἐπειδὴ* TᶜERDM *ἐπείπερ* AT¹ *ἐπεὶ* B | **19/20** *πολλάκισ* DM | **20** *ἀκροατῶν παρόντων* BDMΣ *auditoribus mediis* Λ *ἐπ' ἀκροατῶν* ATER | **21** *ἧσ* TERBDM *ὑπὲρ ἧσ* AΣ

martyres extiterunt, famosissimus inibi refertur quidam Pionius nomine.
cuius per singulas interrogationes responsionum constantiam et pro
fide nostra ad populum orationes, quamque apud iudices interritus
semper adstiterit docens et disputans etiam in ipsis tribunalibus, utque
his, qui in persecutione titubaverant, cohortationibus suis ad consur-
gendum dexteram dederit et in carcere positus qualiter ingressis ad se
fratribus animos ad martyrii tolerantiam roborarit quosve etiam ipse
pro martyrio pertulerit cruciatus utque sit clavis affixus et ardenti
rogo superpositus et ut in his beatum vitae fecerit finem, si qui vult
plenius scire, ex illa, quae nobis de antiquis martyribus scriptura con-
posita est, plenius discet. post haec etiam aliorum apud Pergamum 48
Asiae urbem martyrum gesta referuntur: Carpi cuiusdam et Papirii et
Agathonicae optimae feminae aliarumque multarum, quae pro beatis
confessionibus martyrio coronatae sunt.

[XVI] Cum quibus et vir mirabilis, de quo paulo superius fecimus men- Ις 16 1
tionem, Iustinus cum secundum iam librum pro religionis nostrae de-
fensione conscriptum temporis illius iudicibus obtulisset, remunerationem
linguae fidelis et eruditae martyrii munus accepit, quodam philosofo
Crescente nomine, cane tam professione quam moribus, dolos viro in-
sidiasque tendente, quoniam quidem saepe cum eo disputans audi-
toribus mediis non solum obtinuerat eum, verum et vehementius veri-
tate sibi suffragante confuderat, unde et victoriae suae palmam mar-
tyrium percepit a domino. hoc autem ita futurum etiam beatus ipse 2
verus philosofus veritatis in ea defensione, quam ab eo conscriptam

NPOF

5 titubauerunt *N* titubauerint P^a | **10** nobis] a nobis P^2 | **12** paperii *NF* | **16** secundum] NP^a (*vel* P^1) *O* secundo P^b (*vel* P^2) *F* | **22** suae *om. P* | **23** percepit] *POF* suscepit *N*

καὶ ἔμελλεν ὅσον οὔπω περὶ αὐτὸν συμβήσεσθαι, προλαβὼν ἀποσημαίνει τούτοις τοῖς ῥήμασιν

»κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευ- 3
»θῆναι καὶ ξύλῳ ἐντιναγῆναι ἢ κἂν ὑπὸ Κρήσκεντος τοῦ ἀφιλο-
»σόφου καὶ φιλοκόμπου· οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα,
»ὅς γε περὶ ὧν μὴ ἐπίσταται, δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ ὡς ἀθέων καὶ
»ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων, πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πολλῶν
»τῶν πεπλανημένων τοῦτο πράττων. εἴτε γὰρ μὴ ἐντυχὼν τοῖς 4
»τοῦ Χριστοῦ διδάγμασιν κατατρέχει ἡμῶν, παμπόνηρός ἐστιν καὶ
»ἰδιωτῶν πολὺ χείρων, οἳ φυλάττονται πολλάκις περὶ ὧν οὐκ ἐπί-
»στανται, διαλέγεσθαι καὶ ψευδομαρτυρεῖν· καὶ εἰ ἐντυχὼν μὴ συνῆκεν
»τὸ ἐν αὐτοῖς μεγαλεῖον ἢ συνεὶς πρὸς τὸ μὴ ὑποπτευθῆναι τοιοῦτος
»ταῦτα ποιεῖ, πολὺ μᾶλλον ἀγεννὴς καὶ παμπόνηρος, ἰδιωτικῆς καὶ
»ἀλόγου δόξης καὶ φόβου ἐλάττων ὤν. καὶ γὰρ προθέντα με καὶ 5
»ἐρωτήσαντα αὐτὸν ἐρωτήσεις τινὰς τοιαύτας, μαθεῖν καὶ ἐλέγξαι
»ὅτι ἀληθῶς μηδὲν ἐπίσταται, εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι. καὶ ὅτι ἀληθῆ
»λέγω, εἰ μὴ ἀνηνέχθησαν ὑμῖν αἱ κοινωνίαι τῶν λόγων, ἕτοιμος
»καὶ ἐφ' ὑμῶν κοινωνεῖν τῶν ἐρωτήσεων πάλιν· βασιλικὸν δ' ἂν
»καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. εἰ δὲ καὶ ἐγνώσθησαν ὑμῖν αἱ ἐρωτήσεις μου 6
»καὶ αἱ ἐκείνου ἀποκρίσεις, φανερὸν ὑμῖν ἐστιν ὅτι οὐδὲν τῶν ἡμε-
»τέρων ἐπίσταται· ἢ εἰ ἐπίσταται, διὰ τοὺς ἀκούοντας δὲ οὐ τολμᾷ
»λέγειν, ὡς πρότερον ἔφην, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ
»δείκνυται, ὅς γε μηδὲ τὸ Σωκρατικόν, ἀξιέραστον ὄν, τιμᾷ«.

3—23 Iustin. apol. 2, 3 — **3—8. 16—23** Chron. pasch. 482, 10—483, 7 — **22** 4/5 — **23** Plat. resp. 10, 595c

ATERBDMΣΔ

2 *τούτοισ* TERBDMΣΔ *τούτοισ αὐτοῖσ* A | **4** *καὶ* BD Iust Chron pasch *κἂν* ATERM | *ἐντιναγῆναι* HΔ *ἐντιναχθῆναι* Chron pasch *ἐμπαγῆναι* Σ Iust *καὶ* BD | **4/5** *ἀφιλοσόφου* ARBDMΣΔ *φιλοσόφου* TE Chron pasch *φιλοψόφου* Iust | **5** *καὶ* BDMΣ Iust Chron pasch *ἢ καὶ* ATER *sed Δ* | **7/8** *ὄντων—πολλῶν τῶν* > M | **8** *τῶν πεπλανημένων* TERBDΣΔ Iust Chron pasch *πλανημένων* M *πεπλανημένωσ* A | **9** *ἡμῶν* ABDMΣ Iust *ἡμῶν πάντων* TER **10** *πολλῶ* B | *πολλάκισ* H *vielleicht* Σ > Δ | **13** *ἰδιωτικῆσ* ABDMΣΔ Iust *ἰδιώτησ* TER | **14** *ἐλάττων ὤν* AT^{c}ER Iust *ὢν ἐλάττω* B *ὢν ἐλάττων* D *ὢν ἔλαττον* M *ἐλαττόνων* T^{1} | **21** *ἢ εἰ* ATERDM *ἢ* B *ἢ εἰ καὶ* Iust | *δὲ* TERBDMΣ Iust Chron pasch > A | **22** *ὁ ἀνὴρ* M *ἀνὴρ* ATERBD | **23** *μὴ* B | *ὂν* > B

supra diximus, aperte, sicut erat futurum, profetica mente praedixit his verbis:

›Nam et ego‹, inquit, ›spero me ab aliquo horum, quibus pro veri- 3
›tate obsisto, insidias esse passurum, spero baculo aut clava feriendum,
›certe vel a Crescente hoc non filosofo, sed φιλοκόμπῳ, id est non
›amatore sapientiae, sed amatore iactantiae. neque enim dignum est
›filosofum nominari eum, qui de his quae nescit publice protestatur
›et Christianos sine deo esse et impios dicit ad gratiam et libidinem
›eorum, quos in errore positos ipse maioribus laqueis erroris involvit.
›si enim ignoratur ab eo Christi doctrina et ea arguit quae ignorat, 4
›nequissimus est et imperitis multo nequior, quia et imperiti vel idiotae
›observant, ne disputare audeant de his quae ignorant et de illis testi-
›monium perhibere quae nesciunt. si vero legit, quae apud nos scripta
›sunt, et aut non intellexit eorum virtutem aut intellexit quidem, sed
›dissimulat, ne et ipse suspectus habeatur in talibus, multo nequior et
›detestabilior iudicandus est, qui imperiti vulgi captans favorem, veri-
›tatis ac pietatis, quam probat, hostis existit et proditor. nam et pro- 5
›posuisse me ei sciatis quaedam, ex quorum responsionibus nihil scire
›convictus est. et in tantum vera sunt quae dico, ut putem vobis etiam 6
›quaestionis habitae inter nos disputationes adlatas, ex quibus aper-
›tissime dinoscitur, quae nostra sunt, penitus ignorare. si vero necdum
›venerunt haec ad notitiam vestram, paratus sum rursum vobis audien-
›tibus disputare‹.

NPOF

1 dixit *P* | **5** filocompo P^2O^2F filocumpo *N* filoc*mpo P^1 filocampo O^1 | **8** et impios] etiam pios *N* | ad gr.] et gr. *P* | **16/17** pietatis ac ueritatis *P* | **20** quaestiones *NP* | disputationis NO^1

ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ἰουστῖνος· ὅτι δὲ κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν 7
πρὸς τοῦ Κρήσκεντος συσκευασθεὶς ἐτελειώθη, Τατιανός, ἀνὴρ τὸν
πρῶτον αὐτοῦ βίον σοφιστεύσας ἐν τοῖς Ἑλλήνων μαθήμασι καὶ
δόξαν οὐ σμικρὰν ἐν αὐτοῖς ἀπενηνεγμένος πλεῖστά τε ἐν συγγράμ-
μασιν αὐτοῦ καταλιπὼν μνημεῖα, ἐν τῷ Πρὸς Ἕλληνας ἱστορεῖ, λέ-
γων ὧδε

»καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι »τοὺς προειρημένους λῃσταῖς«.

εἶτ' ἐπειπών τινα περὶ τῶν φιλοσόφων, ἐπιλέγει ταῦτα 8

»Κρήσκης γοῦν ὁ ἐννεοττεύσας τῇ μεγάλῃ πόλει παιδεραστίᾳ
»μὲν πάντας ὑπερήνεγκεν, φιλαργυρίᾳ δὲ πάνυ προσεχὴς ἦν· θανάτου 9
»δὲ ὁ καταφρονεῖν συμβουλεύων οὕτως αὐτὸς ἐδεδίει τὸν θάνατον,
»ὡς καὶ Ἰουστῖνον, καθάπερ μεγάλῳ κακῷ, τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν
»πραγματεύσασθαι, διότι κηρύττων τὴν ἀλήθειαν λίχνους τοὺς φι-
»λοσόφους καὶ ἀπατεῶνας συνήλεγχεν«.

καὶ τὸ μὲν κατὰ Ἰουστῖνον μαρτύριον τοιαύτην εἴληχεν αἰτίαν·
ὁ δ' αὐτὸς ἀνὴρ πρὸ τοῦ κατ' αὐτὸν ἀγῶνος ἑτέρων πρὸ αὐτοῦ *IZ* 17 1
μαρτυρησάντων ἐν τῇ προτέρᾳ μνημονεύει ἀπολογίᾳ, χρησίμως τῇ
ὑποθέσει καὶ ταῦτα ἱστορῶν· γράφει δὲ ὧδε 2

»γυνή τις συνεβίου ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταίνουσα καὶ »αὐτὴ πρότερον· ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα ἔγνω, ἐσω»φρονίσθη, καὶ τὸν ἄνδρα ὁμοίως σωφρονεῖν πείθειν ἐπειρᾶτο, τὰ »διδάγματα ἀναφέρουσα τήν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ

2/3 Tatian. p. 36, 26 — **7/8** Tatian. p. 20, 15—17 — **10—16** Tatian. p. 21, 1—6 — **20**—S. 362, 24 Iustin. apol. 2, 2

ATERBDMΣΔ

1 ὁ > R | **4** ἐν² > T¹D¹ corr. T¹D¹ | **4/5** *συγγράμματα* D¹ corr. D¹ **6** *ὧδε* TERBD *ὧδέ πωσ* AM | **8** *λῃστάσ* R¹ corr. Rc | **10** ὁ > M **15** *συνήλεγχεν* BD Tat *ἐξήλεγχεν* ARM *ἐξήλεγχε* TE | **16** *αἰτίαν* BDM *τὴν αἰτίαν* ATER | **17** *IZ* ΑΣ 354, 15 B 352, 17 Dc **17** *Κς* ERM | *ἀγῶνοσ* BDMΔ *μαρτυρίου* ATERΣ | **18** *προτέρα* TERBDM *προτέρα αὐτοῦ* AΔ *in der ersten Vertheidigung welche von ihm gemacht ist den Königen* Σ | **19** *ἱστορῶν γράφει δὲ* ABDM *ἱστορεῖ γράφων* TER | **21** *αὕτη* BD | **21**—S. 362, 15 *ἐσωφρονίσθη — ἐλεγχόμενον* > Iust HS | **22** *τὰ* > BD

Haec sunt beati Iustini verba, in quibus secundum ea quae prae-
dixerat, per Crescentis insidias martyrio consummatus est. Tatianus 7
quoque, vir eruditissimus in prima aetate sua cum magna admiratione
oratoriam docens, ex qua et non parum gloriae quaesierat, postmodum
ad nostra se studia convertens, libros etiam ipse adversum gentes dignos
memoria dereliquit, in quibus Iustini meminit his verbis:

›Sed et admirabilis‹, inquit, ›vir Iustinus satis recte prosecutus est,
›similes istos dicens esse latronibus‹.

Et post aliquanta, cum de filosofis quaedam dixisset, addit etiam haec: 8

›Crescens denique ille, qui obsedit urbem magnam, in puerorum
›quidem stupris omnes praeibat, in pecuniae autem cupiditate nullo in-
›ferior erat. mortem vero cum ceteris contemnendam suaderet, ipse 9
›tam pessimam de ea opinionem gerebat, ut Iustinum tamquam ultimo
›malo traderet morti, pro eo quod veritatem praedicans voluptuosos et
›deceptores filosofos arguebat‹.

[XVII] Idem quoque Iustinus priusquam proprium desudaret, aliorum, qui *IZ* **17** 1
ante se martyres extiterant, describens agones, in primo defensionis
suae libro talia quaedam refert:

›Mulier‹, ait, ›quaedam coniuncta erat viro turpi, quae et ipsa prius 2
›turpiter vixerat. haec postquam Christi praecepta cognovit, pudica
›effecta viro quoque de pudicitia persuadebat, suggerens ei scriptum

NPOF

6 memoriae *PO* | 9 addidit *P* | 17 extiterant] *NO*[2] extiterunt *PO*[1]*F*

»μετὰ λόγου ὀρθοῦ βιοῦσιν ἔσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγ-
»γέλλουσα. ὁ δὲ ταῖς αὐταῖς ἀσελγείαις ἐπιμένων. ἀλλοτρίαν διὰ 3
»τῶν πράξεων ἐποιεῖτο τὴν γαμετήν· ἀσεβὲς γὰρ ἡγουμένη τὸ λοιπὸν
»ἡ γυνὴ συγκατακλίνεσθαι ἀνδρὶ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καὶ
»παρὰ τὸ δίκαιον πόρους ἡδονῆς ἐκ παντὸς πειρωμένῳ ποιεῖσθαι,
»τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη. καὶ ἐπειδὴ ἐξεδυσωπεῖτο ὑπὸ τῶν 4
»αὐτῆς, ἔτι προσμένειν συμβουλευόντων ὡς εἰς ἐλπίδα μεταβολῆς
»ἥξοντός ποτε τοῦ ἀνδρός, βιαζομένη ἑαυτὴν ἐπέμενεν· ἐπειδὴ δὲ ὁ 5
»ταύτης ἀνὴρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πορευθείς, χαλεπώτερα πράττειν
»ἀπηγγέλθη, ὅπως μὴ κοινωνὸς τῶν ἀδικημάτων καὶ ἀσεβημάτων
»γένηται μένουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ καὶ ὁμοδίαιτος καὶ ὁμόκοιτος γινο-
»μένη, τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίσθη. ὁ δὲ καλὸς 6
»κἀγαθὸς ταύτης ἀνήρ, δέον αὐτὸν χαίρειν ὅτι ἃ πάλαι μετὰ τῶν
»ὑπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφόρων εὐχερῶς ἔπραττεν μέθαις χαίρουσα
»καὶ κακίᾳ πάσῃ, τούτων μὲν τῶν πράξεων πέπαυτο καὶ αὐτὸν τὰ
»αὐτὰ παύσασθαι πράττοντα ἐβούλετο, μὴ βουλομένου ἀπαλλαγείσης,
»κατηγορίαν πεποίηται, λέγων αὐτὴν Χριστιανὴν εἶναι. καὶ ἣ μὲν 7
»βιβλίδιόν σοι τῷ αὐτοκράτορι ἀνέδωκεν, πρότερον συγχωρηθῆναι
»αὐτῇ διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῦσα, ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ
»τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων αὐτῆς διοίκησιν. καὶ
»συνεχώρησας τοῦτο· ὁ δὲ ταύτης ποτὲ ἀνὴρ πρὸς ἐκείνην μὲν μὴ 8
»δυνάμενος τὰ νῦν ἔτι λέγειν, πρὸς Πτολεμαῖόν τινα, ὃν Οὐρβίκιος
»ἐκολάσατο, διδάσκαλον ἐκείνης τῶν Χριστιανῶν μαθημάτων γενό-
»μενον, ἐτράπετο διὰ τοῦδε τοῦ τρόπου. ἑκατόνταρχον εἰς δεσμὰ 9
»ἐμβαλόντα τὸν Πτολεμαῖον, φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἔπεισε λαβέσθαι
»τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἀνερωτῆσαι εἰ, αὐτὸ τοῦτο μόνον, Χριστιανός

A [bis 2 ἀλλοτρίαν διὰ], a [von 3 τῶν πράξεων an], TERBDMΣΛ

1 ἐν > R | **2/3** *durch seine unreinen Thaten* Σ | **5** πειρώμενον M | **7** ἐλπίδας B | **8** ὑπέμενεν D | **10** ἀπήγγελλον B | **11** γένηται BM γίνηται aTERD | **12** ὑμῖν aBDM ἡμῖν TER | **14** ἔπραττεν aT^{1}BDMΣ ἔπραττεν κυλιομένη ἡ γυνὴ $T^{cm}$$T^{rm}$ER | **15** πάσῃ > BD | τῶν πράξεων] τῶν κακῶν M | καὶ αὐτὸν ⟨δὲ⟩ Iustin | **16** μὴ βουλομένου aTERMΛ > BDΣ | ἀπαλλαγείσης in ἀπαλλαγεῖς durch Rasur corr. D | **18** ἀναδέδωκεν BD | **20** διοίκησιν T^{1}BDMΣ διοίκησιν ὑπέσχετο a διοίκησιν ὑποσχομένη T^{c}ER | **21** ποτὲ > a + a^{1m} | μὲν unrichtig | **22/23** ὃν—ἐκολάσατο ΠΣ > Λ, voreusebianische Interpolation vgl. Buecheler, Rh. Mus. 35, 285 | **22** Οὐρβίκιος] vgl. zu 362, 18 | **24/25** εἰς—Πτολεμαῖον ΠΣ > Λ, voreusebianische Interpolation | **26** αὐτὸ τοῦτο μόνον τοῦτο B

»esse in Christianorum praeceptis aeternas inminere poenas his qui
»pudicitiam in vita sua iustitiamque contempserint. sed ille in eadem 3
»obscenitate persistens actibus iam suis alienam a se faciebat uxorem.
»quippe cum nefas esse mulier aestimaret in eius mariti contubernio
»permanere, qui naturae lege contempta novas vias libidinis exquirebat,
»statuit igitur repudiare iura coniugii. sed propinquis intervenientibus 4
»et de mariti emendatione pollicentibus conpulsa est in eius rursum
»consortio residere. verum ille post haec Alexandriam profectus, cum 5
»turpius agere atque incestae vitae maiora nuntiaretur augmenta quae-
»sisse, mulier, ne ultra in coniunctione eius manens particeps incesti
»hominis haberetur, libello ei repudii dato discedit. tum ille egregius 6
»maritus, quem gaudere oportuerat, quod in tantum uxoris suae ca-
»stitas profecisset, ut non solum nihil turpe committere, sed ne mariti
»quidem patienter ferre turpitudinem posset, a quo emendationem refu-
»tante pro castimoniae amore discesserit, novo criminis genere pro
»castitate accusat uxorem: »Christiana«, inquit, »est«. et illa quidem li- 7
»bellum tibi obtulit, imperator, ut primo permitteretur ei rem fami-
»liarem ordinare, tum deinde responderet obiectis, quod et indulsisti.
»verum maritus, cum mulierem non posset arguere, in Ptolemaei cuiusdam 8
»exitium, qui magister mulieris in Christiana religione fuerat, tali arte
»conversus est. amicum habebat centurionem quendam; huic persuadet, 9
»ut percontaretur a Ptolemaeo, si Christianus esset. hoc tantum Ptole-
»maeus tamquam amator veritatis nequaquam gloriam suae professionis

NPOF

1 aeternis *N* | **7** rursum in eius *P* | **17** obtuli *N* | **18** et *om. P*
19 possit *P* potuisset *O*

»ἐστιν. καὶ τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθη ἀλλ' οὐκ ἀπατηλὸν οὐδὲ
»ψευδολόγον τὴν γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστι-
»ανόν, ἐν δεσμοῖς γενέσθαι ὁ ἑκατόνταρχος πεποίηκεν, καὶ ἐπὶ πολὺν
»χρόνον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐκολάσατο· τελευταῖον δὲ ὅτε ἐπὶ Οὐρ- 10
»βίκιον ἤχθη ὁ ἄνθρωπος, ὁμοίως αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐξητάσθη, εἰ
»εἴη Χριστιανός· καὶ πάλιν, τὰ καλὰ ἑαυτῷ συνεπιστάμενος διὰ τὴν
»ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδαχήν, τὸ διδασκαλεῖον τῆς θείας ἀρετῆς ὡμο-
»λόγησεν. ὁ γὰρ ἀρνούμενος ὁτιοῦν ἢ κατεγνωκὼς τοῦ πράγματος 11
»ἔξαρνος γίνεται ἢ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἐπιστάμενος καὶ ἀλλότριον τοῦ
»πράγματος τὴν ὁμολογίαν φεύγει· ὧν οὐδὲν πρόσεστιν τῷ ἀληθινῷ
»Χριστιανῷ. καὶ τοῦ Οὐρβικίου κελεύσαντος αὐτὸν ἀπαχθῆναι, Λού- 12
»κιός τις, καὶ αὐτὸς ὢν Χριστιανός, ὁρῶν τὴν ἀλόγως οὕτως γενο-
»μένην κρίσιν, πρὸς τὸν Οὐρβίκιον ἔφη »τίς ἡ αἰτία τοῦ μήτε μοιχὸν
»μήτε πόρνον μήτε ἀνδροφόνον μήτε λωποδύτην μήτε ἅρπαγα μήτε
»ἁπλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα ἐλεγχόμενον, ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ
»προσωνυμίαν ὁμολογοῦντα, τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκολάσω; οὐ
»πρέποντα Εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδὶ
»οὐδὲ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὐρβίκιε«. καὶ ὅς, οὐδὲν ἄλλο ἀπο- 13
»κρινάμενος, καὶ πρὸς τὸν Λούκιον ἔφη »δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶναι
»τοιοῦτος«. καὶ τοῦ Λουκίου φήσαντος »μάλιστα«, πάλιν καὶ αὐτὸν
»ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν· ὁ δὲ χάριν εἰδέναι ὡμολόγει· πονηρῶν γὰρ
»δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι ἐπεῖπεν καὶ παρὰ ἀγαθὸν
»πατέρα καὶ βασιλέα τὸν θεὸν πορεύεσθαι. καὶ ἄλλος δὲ τρίτος
»ἐπελθὼν κολασθῆναι προσετιμήθη«.

τούτοις ὁ Ἰουστῖνος εἰκότως καὶ ἀκολούθως ἃς προεμνημονεύ-

25/S. 364, 1 356, 3

a [bis 10 *φεύγει· ὧν*], A [von 10 *οὐδὲν πρόσεστιν* an], TER|BDMΣΛ

3 *πολὺ* M | **5** *ἦλθεν* BD | *ἐξέτασον* B | **7** *θείας* > D | **8** *ὅτι οὖν ἢ* T^c ERBDM *ὅτι οὐκ εἴη* a *quod est* Λ *ὅτι ου//η* T¹ *ἢ* bezeugt Σ | **9—11** *ἢ—Χριστιανῶι* > Λ | **9** *αὐτὸν* M | **10** *ἐκφεύγει* R | **13** *ἡ* AT^c ERMΣ > T¹BD | **15** *ἀδικήματι πράξαντι* M | **16** *ὁμολογοῦντα — ἄνον* > D¹ + Drm | **17** *φιλοσόφω ΠΣΛ φιλοσόφου* Iust HS *φιλοσόφωι Καίσαρι οὐδὲ φιλοσόφου* ergänzt Valois, für Iustin richtig | **18** *ὦ* > D¹ + D¹ | *οὐρβίκιε ΠΣΛ Οὔρβικε* Iustin [*Q. Lollius Urbicus* Prosop. imp. Rom. 2, 297] | **18/19** *ἀποκρινόμενος* M | **19** *καὶ—λούκιον* interpolirt | **21** *ἀπαλλαχθῆναι ἐποίησεν* M | **22** *τῶν τοιούτων* ATER Iust *τοιούτων* BDM > ΣΛ | *ἀπηλλαχθῆναι* M | *ἐπεῖπεν* Π *γινώσκων* [*γὰρ* >] Iust HS beides interpolirt | **25** *ἃσ καὶ* M | **25**/S. 364, 1 *προεμνημονεύσαμεν* ABDMΣ *προεμηνύσαμεν* TER *η* und *υ* auf Rasur R^c

»occultans, percontanti Christianum se esse confessus est. hunc con-
»tinuo centurio in vincla coniecit et multo tempore squalore carceris
»maceratum ad ultimum Urbicio iudici obtulit. a quo simili modo hoc 10
»solum interrogatus est Ptolemaeus, si esset Christianus. qui rursum
»tanti boni sibi conscius divinam religionem prae se tulit et de Christi
»magisterio ac totius boni institutionibus publica confessione testatus
»est. qui enim negat quod est, sine dubio culpabile iudicat esse quod 11
»negat. continuo igitur post confessionem ab Urbicio duci iubetur. 12
»Lucius autem quidam Christianus vir, videns tam temere latam sen-
»tentiam, ait ad Urbicium: »quid quaeso causae est, quod neque adul-
»terum neque corruptorem aut homicidam vel latronem raptoremque
»aut alterius cuiuslibet facinoris reum, sed tantum pro nomine Chri-
»stiani, quod hoc se vocabulo confessus est nuncupari, ad mortem duci
»hominem praecepisti? non sunt haec digna pio imperatore nec sa-
»pientissimo puero filio eius neque sacro senatu, quae agis, o Urbici«.
»at ille nihil aliud inquirens ait ad Lucium: »videris mihi et tu Chri- 13
»stianus esse«. cumque Lucius respondisset: »hoc plane sum«, etiam ipsum
»Urbicius duci pariter iussit ad mortem. ille: »gratias«, inquit, »ago, quod
»me nequissimis dominis absolutum ad bonum et optimum patrem et
»regem omnium deum remittis«. sed et tertius quidam pari modo liber-
»tate usus pari quoque sententia punitus est«.

Post haec illa Iustinus adnexuit ex ordine, quae paulo ante rettu-

NPOF

2 uincla] *POF* uincula *N* | 5 prae se tulit] praetulit P^aO^2 | 8 iubetur] NP^1O^1F iubetur ad mortem P^2O^2 | 9 prolatam O^2 | 15 senatu] *N* senatui *POF*

*σαμεν αὐτοῦ φωνὰς ἐπάγει λέγων »κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος
»τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι« καὶ τὰ λοιπά.*
Πλεῖστα δὲ οὗτος καταλέλοιπεν ἡμῖν πεπαιδευμένης διανοίας καὶ *ΙΗ* 18 1
*περὶ τὰ θεῖα ἐσπουδακυίας ὑπομνήματα, πάσης ὠφελείας ἔμπλεα·
ἐφ' ἃ τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψομεν, τὰ εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἐλ-
θόντα χρησίμως παρασημηνάμενοι. ὁ μέν τίς ἐστιν αὐτῷ λόγος* 2
*πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ προσαγορευθέντα καὶ τοὺς τούτου
παῖδας τήν τε Ῥωμαίων σύγκλητον προσφωνητικὸς ὑπὲρ τῶν καθ'
ἡμᾶς δογμάτων, ὁ δὲ δευτέραν περιέχων ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως
ἀπολογίαν, ἣν πεποίηται πρὸς τὸν τοῦ δεδηλωμένου αὐτοκράτορος
διάδοχόν τε καὶ ὁμώνυμον Ἀντωνῖνον Οὐῆρον, οὗ τὰ κατὰ τοὺς
χρόνους ἐπὶ τοῦ παρόντος διέξιμεν· καὶ ἄλλος ὁ πρὸς Ἕλληνας, ἐν* 3
*ᾧ μακρὸν περὶ πλείστων παρ' ἡμῖν τε καὶ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις
ζητουμένων κατατείνας λόγον, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων διαλαμβάνει
φύσεως· ἃ οὐδὲν ἂν ἐπείγοι τὰ νῦν παρατίθεσθαι. καὶ αὖθις* 4
*ἕτερον πρὸς Ἕλληνας εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθεν αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ
ἐπέγραψεν Ἔλεγχον, καὶ παρὰ τούτους ἄλλο περὶ θεοῦ μοναρχίας,
ἣν οὐ μόνον ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν
συνίστησιν βιβλίων· ἐπὶ τούτοις ἐπιγεγραμμένον Ψάλτης, καὶ ἄλλο* 5
*σχολικὸν περὶ ψυχῆς, ἐν ᾧ διαφόρους πεύσεις προτείνας περὶ τοῦ
κατὰ τὴν ὑπόθεσιν προβλήματος, τῶν παρ' Ἕλλησιν φιλοσόφων
παρατίθεται τὰς δόξας, αἷς καὶ ἀντιλέξειν ὑπισχνεῖται τήν τε αὐτὸς
αὑτοῦ δόξαν ἐν ἑτέρῳ παραθήσεσθαι συγγράμματι. καὶ διάλογον* 6
*δὲ πρὸς Ἰουδαίους συνέταξεν, ὃν ἐπὶ τῆς Ἐφεσίων πόλεως πρὸς
Τρύφωνα τῶν τότε Ἑβραίων ἐπισημότατον πεποίηται· ἐν ᾧ τίνα
τρόπον ἡ θεία χάρις αὐτὸν ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως παρώρμησε λόγον,
δηλοῖ ὁποίαν τε πρότερον περὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα σπουδὴν
εἰσενήνεκται καὶ ὅσην ἐποιήσατο τῆς ἀληθείας ἐκθυμοτάτην ζή-
τησιν. ἱστορεῖ δ' ἐν ταὐτῷ περὶ Ἰουδαίων ὡς κατὰ τῆς τοῦ* 7

25—29 Iustin. dial. 2—8

ATERBDMΣΛ

1 *ἐπάγει*] *ἐπιλέγει* M | **3** *ΙΗ* ΑΣ 358, 16 BD **8** *ΚΖ* ERM | *ψυχῆσ* BD **6** *αὐτῶν ἐστι* B | **9** *δευτέραν μὲν* B *δεύτεροσ* M | **10** *δηλουμένου* BD **11** *ὃν* T¹ corr. Tᶜ | *τὰ* > B | **13** *μακρὸν* AT¹TʳB, M durch Rasur corr. *μακρῶν* TᶜERDM¹ | *πλείστον ον* auf Rasur Tʳ | **14** *κατατείνασ* BDMΛ *κατά τινασ* ATER | *λόγον* A durch Rasur corr., TʳBDMΛ *λόγων* A¹ER, T¹Tᶜ unleserlich | **15** *ἃ* in *ὃν* corr. Tʳ | **17** *ἔλεγχον* > T¹ + Tᶜ | **18** *καὶ* TERBD *καὶ ἐκ* AM | **19** *βίβλων* M *βιβλίον* BD | *ἄλλοσ* M | **20** *προ-τείνασ* aus *πρόσ τινας* corr. Dʳ | **22** *αὐτοῖσ* BDʳ | **23** *ἑαυτοῦ* M | **26** *πα-ρώρμησε* TER *παρώρμησεν* A *παρώρμηται* BDM | **27** *ἐπὶ* B

limus, id est: »et ego«, inquit, »spero me ab aliquo horum, quibus pro
»veritate obstiti, insidias esse passurum«, et cetera.
[XVIII] Plurima autem nobis hic vir studiorum monumenta dereliquit, *IH* 18 1
quibus eruditae eius animae ac divinis deditae disciplinis indicia colli-
gamus, in quibus emolumenti plurimum invenire possunt ii, qui amorem
doctrinae et scientiae gerunt. extat igitur eius liber hic, de quo su- 2
perius memoravimus, ad Antoninum, qui dicebatur Pius, et filium eius
ac senatum pro nostra religione conscriptus. sed et secundus nihilo-
minus defensionem nostrae fidei continens, quem scribit ad successorem
supra dicti principis Antoninum Verum, cuius tempora nunc coepimus
explicare. sed et alius liber est adversum paganos, in quo de singulis 3
vel nostris vel Graecorum filosofis conferens disputationem latissimam
conserit. ibi etiam de natura daemonum disserit quaedam, quae his
inserere longum est. sed et alius liber est adversum paganos, qui 4
superscribitur Confutatio. est et alius eius de monarchia, quem non
solum de nostris libris, sed et de Graecorum voluminibus texuit. est 5
et alius, qui superscribitur Psaltes, et alius velut in subnotationum
modo de anima, in quo diversas quaestiones inseruit ex his, quae apud
Graecorum philosophos agitantur, quibus contradicturum se repromittit
et suam de his sententiam in illius responsionis volumine prolaturum.
conposuit etiam dialogum quasi cum Iudaeis, quem apud Efesum cum 6
Tryfone Hebraeorum nobilissimo doctore habuit, in quo exponit, quo-
modo ipse per divinam gratiam ad credulitatem verae fidei perductus
sit, cum prius inmensum studium erga philosoforum gesserit disciplinas,
perquirendae veritatis amore detentus. simulque refert de Iudaeis, quod 7

NPOF

9 scribsit *P*[2] | 16 de graecorum] gr. *P* | 22 nob. hebr. *P*

Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιβουλὴν συσκευασαμένων, αὐτὰ ταῦτα πρὸς τὸν Τρύφωνα ἀποτεινόμενος·

»οὐ μόνον δὲ οὐ μετενοήσατε ἐφ' οἷς ἐπράξατε κακῶς, ἀλλὰ ἄν»δρας ἐκλεκτοὺς ἐκλεξάμενοι τότε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξεπέμψατε εἰς »πᾶσαν τὴν γῆν, λέγοντες αἵρεσιν ἄθεον Χριστιανῶν πεφάνθαι κατα»λέγοντές τε ταῦτα ἅπερ καθ' ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες ἡμᾶς πάντες λέ»γουσιν. ὥστε οὐ μόνον ἑαυτοῖς ἀδικίας αἴτιοι ὑπάρχετε, ἀλλὰ καὶ »τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἁπλῶς ἀνθρώποις«.

γράφει δὲ καὶ ὡς ὅτι μέχρι καὶ αὐτοῦ χαρίσματα προφητικὰ 8
διέλαμπεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, μέμνηταί τε τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως, σαφῶς τοῦ ἀποστόλου αὐτὴν εἶναι λέγων· καὶ ῥητῶν δέ τινων προφητικῶν μνημονεύει, διελέγχων τὸν Τρύφωνα ὡς δὴ περικοψάντων αὐτὰ Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς γραφῆς. πλεῖστα δὲ καὶ ἕτερα παρὰ πολλοῖς φέρεται ἀδελφοῖς τῶν αὐτοῦ πόνων. οὕτωσὶ δὲ σπουδῆς 9
εἶναι ἄξιοι καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐδόκουν οἱ τἀνδρὸς λόγοι, ὡς τὸν Εἰρηναῖον ἀπομνημονεύειν αὐτοῦ φωνάς, τοῦτο μὲν ἐν τῷ τετάρτῳ πρὸς τὰς αἱρέσεις αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπιλέγοντα

»καὶ καλῶς ὁ Ἰουστῖνος ἐν τῷ πρὸς Μαρκίωνα συντάγματί φησιν »ὅτι αὐτῷ τῷ κυρίῳ οὐκ ἂν ἐπείσθην ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντι »παρὰ τὸν δημιουργόν«,

τοῦτο δὲ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διὰ τούτων

»καὶ καλῶς ὁ Ἰουστῖνος ἔφη ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ κυρίου παρ»ουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ σατανᾶς βλασφημῆσαι τὸν θεόν, ἅτε »μηδέπω εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν«.

3—8 Iustin. dial. 17 — **9/10** Iustin. dial. 82 — **10/11** Iustin. dial. 81 — **11—13** Iustin. dial. 71—73 — **18—20** Iren. 4, 6, 2 — **22—24** Iren. 5, 26, 2

ATERBDMΣΛ

3 *οὐ*² > B | **4** *ἐπιλεξάμενοι* DM | *τότε* > D | **5** *πᾶσαν* BDM Iust *ἅπασαν* ATER | *λέγοντεσ* Π Iust *λέγοντας* ΣΛ | *ἀθέων* BDr | **5/6** *καταλέγοντεσ* Π Iust *καταλέγοντας* ΣΛ | **6** *τε* > M | *καθ' ἡμᾶς* Σ | *πάντεσ* ATER Iust *ἅπαντεσ* BDM | **10** *ἔλαμπεν* D | *τε* T^c ERBDM *δὲ καὶ* AΣ^arm Λ *δὲ* Σ > T¹ | **12** *δὴ* BDM *ἂν* ATER | **14** *δὲ* TERBDM > A
19 *οὐδ'* B

adversum ecclesiam Christi insidiis feralibus agant. et pro his insimulat Tryfonem dicens:

»quia non solum non paenituistis pro his, quae a vobis male gesta »sunt, sed et viros aptos ad hoc elegistis de Hierusolymis et misistis »per omnem terram, qui circumirent et dicerent impiam haeresim sur»rexisse Christianorum, simul et criminosa quaedam diffamarent ad»versum nos, quo scilicet per haec ignorantes quique deterriti consortia »nostra vitarent. in quo non solum vobis ipsis, sed et aliis opprobria »fingendo causa mortis existitis«.

Scribit autem, quod usque ad sua tempora prophetiae gratia in 8
ecclesiis floruerit. sed et apocalypsin Iohannis apostoli esse dicit. pro-
feticis etiam quibusdam utitur testimoniis ad Tryfonem, convincens
eum de his, quod Iudaei absciderint haec de scripturis et abstulerint.
sed et multa eius alia apud quam plurimos fratrum feruntur, quae
ita probabilia ac digna veteribus iudicata sunt, ut Irenaeus ex ipsis 9
inveniatur adsumere et in quarto adversum haereses libro de his hoc
modo scribere:

»Et bene«, inquit, »Iustinus in eo volumine, quem adversum Marcionem »scribit, prosecutus est, dicens, quia ipsi domino numquam adquiescerem, »si alium deum diceret praeter omnium creatorem«.

Et iterum in quinto eiusdem operis libro dicit:

»Et optime«, inquit, »Iustinus adfirmat, quia ante adventum domini »numquam ausus est Satanas blasphemare deum, quippe qui nondum »agnovisset damnationem suam«.

NPOF

4 et misistis] emisistis *N* | **6** et] ut et *PF* | **9** existitis] *NPa* (*vel P1*) *F* extitistis *Pb* (*vel P2*) *O* | **18** quem] *sic PNO2F* quae *O1* | **19** ipse *P*

καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως εἰρήσθω εἰς προτροπὴν τοῦ μετὰ σπου- 10
δῆς τοὺς φιλομαθεῖς καὶ τοὺς τούτου περιέπειν λόγους. καὶ τὰ
μὲν κατὰ τόνδε τοιαῦτα ἦν·

ἤδη δὲ εἰς ὄγδοον ἐλαυνούσης ἔτος τῆς δηλουμένης ἡγεμονίας, *ΙΘ* 19
τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν Ἀνίκητον ἕνδεκα τοῖς πᾶσιν
ἔτεσιν διελθόντα Σωτὴρ διαδέχεται. ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων
παροικίας Κελαδίωνος τέτταρσιν ἐπὶ δέκα ἔτεσιν προστάντος, τὴν
διαδοχὴν Ἀγριππῖνος διαλαμβάνει, καὶ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχέων δὲ ἐκκλη- *K* 20
σίας Θεόφιλος ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐγνωρίζετο, τετάρτου μὲν
τῶν ἐκεῖσε μετὰ Ἥρωνα καταστάντος Κορνηλίου, μετὰ δὲ αὐτὸν
πέμπτῳ βαθμῷ τὴν ἐπισκοπὴν Ἔρωτος διαδεξαμένου.

Ἤκμαζον δ' ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας Ἡγήσιππός τε, ὃν *ΚΑ* 21
ἴσμεν ἐκ τῶν προτέρων, καὶ Διονύσιος Κορινθίων ἐπίσκοπος Πινυτός
τε ἄλλος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐπίσκοπος Φίλιππός τε ἐπὶ τούτοις καὶ
Ἀπολινάριος καὶ Μελίτων Μουσανός τε καὶ Μόδεστος καὶ ἐπὶ πᾶσιν
Εἰρηναῖος, ὧν καὶ εἰς ἡμᾶς τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἡ τῆς
ὑγιοῦς πίστεως ἔγγραφος κατῆλθεν ὀρθοδοξία.

Ὁ μὲν οὖν Ἡγήσιππος ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσιν ὑπο- *ΚΒ* 22 1
μνήμασιν τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστάτην μνήμην καταλέλοιπεν· ἐν
οἷς δηλοῖ ὡς πλείστοις ἐπισκόποις συμμίξειεν ἀποδημίαν στειλάμενος
μέχρι Ῥώμης, καὶ ὡς ὅτι τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων παρείληφεν δι-
δασκαλίαν. ἀκοῦσαί γέ τοι πάρεστιν μετά τινα περὶ τῆς Κλή-
μεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρημένα ἐπιλέγοντος
ταῦτα·

»καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων ἐν τῷ ὀρθῷ λόγῳ μέχρι 2
»Πρίμου ἐπισκοπεύοντος ἐν Κορίνθῳ· οἷς συνέμιξα πλέων εἰς Ῥώμην

22—24 vgl. 230, 5—7 — **25**—S. 370, 6 Zahn, Forsch. 6, 243

ATERBDMΣΛ

4 *ΙΘ* ΑΣ 364, 3 BD **4** *KH* EM | *der Regierung des Antoninus Verus* Σ **7** *κελαδίων ὅς* T[1] corr. T[c] | **8** *ἀρχὴν* DM | *K* ΑΣ **4** BD **8** *KΘ* ERM *καὶ* BDMΣ *τηνικαῦτα καὶ* ATER *uero .. per idem tempus* Λ | *ἐπὶ* > BD *δὲ* BD > ATERM | **9** *μὲν* > BD | **10** *τῶν* ABDM *τοῦ* TER | *δὲ τ'αὐτὸν* M | **12** *ΚΑ* ΑΣ **8** BD **12** *Λ* ERM | *ἤκμαζεν* B | *τε*] *τότε* B *ὃν* auf Rasur B | **18** *KB* ΑΣ **12** BD **18** *ΛΑ* ERM | **19** *μνήμην* AB DMΣ *γνώμην* TER | **21** *ὡς* > BD | **22** *μετά* BDMΣ *μεγάλα* ATER **25** *ἡ*[2] > BD | **26** *ἐπισκόπου ὄντωσ* D[1] *ω* in *ο* corr. D[r] | *οἷσ* ATERBΣ *ῶ* auf Rasur D[1], MΛ

Haec autem nobis necessario de opusculis Iustini dicta sint ad in- 10
quisitionem librorum eius studiosos quosque fidelium provocantibus.

[XVIIII] Igitur octavo anno supra dicti principis Aniceto undecimo anno *Ιθ* 19
episcopatus sui defuncto successit Soter. apud Alexandriam vero Celadion quattuordecim annis ministrato sacerdotio Agrippinum successo-
[XX] rem reliquit. apud Antiochiam vero Theophilus per idem tempus *Κ* 20
sextus ab apostolis ecclesiae pontificatum tenebat. ubi quartus post Heronem fuerat Cornelius, post quem quinto gradu Heros successerat.

[XXI] Tunc etiam Hegesippus, de quo supra memoravimus, insignis habe- *ΚΑ* 21
batur et Dionysius Corinthiorum episcopus. sed et Pinytus nobilissimus apud Cretam in episcopis fuit, Filippus etiam et Apollinaris et Melito Musanusque et Modestus et praecipuus Irenaeus, quorum omnium ad nos usque apostolicae fidei et sanae doctrinae praeclarissima monumenta perlata sunt.

[XXII] Ex quibus Hegesippus in quinto commentariorum libro, ubi sen- *ΚΒ* 22 1
tentiam suae fidei plenissima cum adstructione designat, indicat hoc etiam, quod, cum ad urbem Romam pergeret, plurimis per loca singula episcopis in sermone et caritate congressus, omnes eiusdem fidei praedicatores doctoresque reppererit. simul et de epistula Clementis ad Corinthios scripta quaedam commemorat, quae etiam inserere huic operi nostro necessarium duxi. ait ergo:

›Et permansit‹, inquit, ›ecclesia Corinthiorum in praedicatione recta 2
›usque ad Primum episcopum, quem Romam navigans vidi et resedi

NPOF

1 necessarium *N* | 8 heros] *O*[1] herus *F* hero *N* hieros *O*[2] hierus *P*
10 pynitus *NP* pinitus *OF*[1] | 11 pollinarius *Pa* | 12 praecipue *Pa*
16 plenissimam *N* | 17 sing. loca *P* | 19 repperit *N* | 20 quaedam] qua etiam *N*

»καὶ συνδιέτριψα τοῖς Κορινθίοις ἡμέρας ἱκανάς, ἐν αἷς συνανεπάημεν τῷ ὀρθῷ λόγῳ· γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποιησάμην 3
»μέχρις Ἀνικήτου· οὗ διάκονος ἦν Ἐλεύθερος, καὶ παρὰ Ἀνικήτου »διαδέχεται Σωτήρ, μεθ' ὃν Ἐλεύθερος. ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ »ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει ὡς ὁ νόμος κηρύσσει καὶ οἱ προφῆται »καὶ ὁ κύριος«.

ὁ δ' αὐτὸς καὶ τῶν κατ' αὐτὸν αἱρέσεων τὰς ἀρχὰς ὑποτίθεται 4
διὰ τούτων

»καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν δίκαιον, ὡς καὶ ὁ κύριος, »ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ, πάλιν ὁ ἐκ θείου αὐτοῦ Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ »καθίσταται ἐπίσκοπος, ὃν προέθεντο πάντες, ὄντα ἀνεψιὸν τοῦ »κυρίου δεύτερον. διὰ τοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον, οὔπω »γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς ματαίαις· ἄρχεται δὲ ὁ Θεβουθις διὰ τὸ μὴ 5
»γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον ὑποφθείρειν ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων, »ὧν καὶ αὐτὸς ἦν, ἐν τῷ λαῷ, ἀφ' ὧν Σίμων, ὅθεν Σιμωνιανοί, »καὶ Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιηνοί, καὶ Δοσίθεος, ὅθεν Δοσιθιανοί, »καὶ Γορθαῖος, ὅθεν Γοραθηνοί, καὶ Μασβωθεοι. ἀπὸ τούτων

2/3 vgl. 324, 8—10 — **9**—S. 372, 6 Zahn, Forsch. 6, 235 — **10—12** vgl. 226, 20 ff.

ATERBDMΣΛ

1 *τοῖς Κορινθίοις* altes Glossem | **1 2** *συνανεπάημεν* A^{1}T^{1}BDM *συνανεπαύθημεν* T^{c}ER *συνανεσπάρημεν* A^{r} | **2** *διαδοχὴν ἐποιησάμην* ΠΣ *permansi inibi* Λ nach Conjectur, *ἐποιησάμην* alte Schlimmbesserung, um eine Lücke zu füllen | **3** *οὗ — Ἀνικήτου* > ΣΛ | **4** *δὲ* > D^{1}M corr. D^{r} | **9/10** *ὡς — λόγωι*] *wie wir auch gesagt haben* [אמרן für מרן] Σ | **10** *αὐτοῦ* DM | *τοῦ θείου* M | *συμεὼν* ΠΛ vgl. zu 268, S. 270, 2 | *cleophae* Λ קליופא Σ **12** *δεύτερον* Π, auf *ἐπίσκοπος* bezogen Σ > Λ; unrichtig | **13** *δὲ* T^{c}T^{r}ERD *δ'* B *aber* Σ *sed* Λ *γὰρ* AT^{1} > M | *θεβουθὶσ* B *θεβουθῆσ* D *θέβουθισ* A *θαιβουθὶσ* TER *θεοβουθῆσ* M *theobutes* und *thobutes* Λ HSS האבותיס Σ | **15** *ὧν* T^{c}ERBDM *ὢν* AT^{r}Σ > T^{1} *qui erat ex septem haeresibus in populo constitutus* Λ | *ὅθεν* BD *ὅθεν οἱ* ATERM | **16** *κλεοβιηνοί* AΣΛ *οἱ καιηνοί* T^{1}E *οἱ καιανοί* T^{r}R *καιηνοί* B *κλεϊηνοί* DM | *καὶ — Δοσιθιανοί* > D, + nach *Γοραθηνοί* | *ὅθεν καὶ* M | **17** *γορθέοσ* D *γόρθιοσ* M גוראתינוס Σ^{b} גוראתנוס Σ^{a} | *χοραθηνοὶ* T^{1} *γορθηνοὶ* T^{c} | *μασβωθεοι* TE *μασβωθεοὶ* R *μασβωθαῖοι* B *μασβωθέοι* D *μασβωθηνάιοι* M *μασβώθεοι* [ε in ras. A^{1}] *ὅθεν* A מסבותא mit Pluralpunkten Σ *et Masbutheus, unde Masbutheni* Λ *καὶ Μασβώθεοι* scheint eine alte Interpolation zu sein

›cum eo apud Corinthum diebus multis, delectatus puritate fidei eius.
›cum autem venissem Romam, permansi inibi, donec Aniceto Soter et 3
›Soteri successit Eleutherus. sed in omnibus istis ordinationibus vel
›in ceteris, quas per reliquas urbes videram, ita omnia habebantur,
›sicut lex antiquitus tradidit et prophetae indicarunt et dominus
›statuit‹.

Item idem ipse etiam de haereticis, qui suo tempore exorti sunt, 4
talia quaedam commemorat:

›Et posteaquam‹, inquit, ›Iacobus, qui cognominatur Iustus, martyr
›effectus est, sicut dominus etiam ipse reddens testimonium veritati,
›electione divina Symeon Cleopae filius episcopus ordinatur, electus ab
›omnibus pro eo quod esset consobrinus domini. propterea autem tunc
›ecclesia virgo vocabatur, quia nondum fuerat adulterini verbi sub-
›reptione corrupta. sed Theobutes quidam, quia repulsam meruit epi- 5
›scopatus, ipse coepit initio perturbare omnia et conrumpere, qui erat
›ex septem haeresibus in populo constitutus. ex quibus erat et Simon,
›a quo Simoniani, Cleobius, unde Cleobiani, et Dositheus, unde Dosi-
›theani, et Gorthaeus, unde Gorthaeni, et Masbutheus, unde Masbutheni,
›sed et Menandriani ab ipsis et Marcionistae et Carpocratiani et Va-
›lentiniani et Basilidae et Saturniani. quorum unusquisque diversis

NPOF

7 item *om. N* | 14 theobutes] *POF* thobutes *N* | 14/15 episcopatu *P²* | 16 constitutus] *NPF* constitutis *O* | 17 dosithiani *NPᵇ* | 18 gortheus *Pᵇ* gorgotheus *Pᵃ* | gortheni *POF* gorthaeani *N* | masbuteni *Pᵃ* masbutheani *N* | 19 sed et menandriani] *NPᵇOF* sed et nandriani *Pᵃ* sed et menander unde menandriani *edd.* | marcionitae *P²*

›Μενανδριανισταὶ καὶ Μαρκιανισταὶ καὶ Καρποκρατιανοὶ καὶ Οὐαλεν-
›τινιανοὶ καὶ Βασιλειδιανοὶ καὶ Σατορνιλιανοὶ ἕκαστος ἰδίως καὶ
›ἑτεροίως ἰδίαν δόξαν παρεισηγάγοσαν. ἀπὸ τούτων ψευδόχριστοι, 6
›ψευδοπροφῆται, ψευδαπόστολοι, οἵτινες ἐμέρισαν τὴν ἕνωσιν τῆς
›ἐκκλησίας φθοριμαίοις λόγοις κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ
›αὐτοῦ‹.

ἔτι δ' ὁ αὐτὸς καὶ τὰς πάλαι γεγενημένας παρὰ Ἰουδαίοις αἱρέ- 7
σεις ἱστορεῖ λέγων

›ἦσαν δὲ γνῶμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ ἐν υἱοῖς Ἰσραηλιτῶν
›κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα καὶ τοῦ Χριστοῦ αὗται· Ἐσσαῖοι Γαλιλαῖοι
›Ἡμεροβαπτισταὶ Μασβωθεοι Σαμαρεῖται Σαδδουκαῖοι Φαρισαῖοι‹.

καὶ ἕτερα δὲ πλεῖστα γράφει, ὧν ἐκ μέρους ἤδη πρότερον ἐμνη- 8
μονεύσαμεν, οἰκείως τοῖς καιροῖς τὰς ἱστορίας παραθέμενος, ἔκ τε τοῦ
καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ καὶ ἰδίως ἐκ τῆς
Ἑβραΐδος διαλέκτου τινὰ τίθησιν, ἐμφαίνων ἐξ Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπι-
στευκέναι, καὶ ἄλλα δὲ ὡς ἐξ Ἰουδαϊκῆς ἀγράφου παραδόσεως μνημο-
νεύει. οὐ μόνος δὲ οὗτος, καὶ Εἰρηναῖος δὲ καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων 9
χορὸς πανάρετον Σοφίαν τὰς Σολομῶνος Παροιμίας ἐκάλουν. καὶ
περὶ τῶν λεγομένων δὲ ἀποκρύφων διαλαμβάνων, ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χρό-
νων πρός τινων αἱρετικῶν ἀναπεπλάσθαι τινὰ τούτων ἱστορεῖ. ἀλλὰ
γὰρ ἐφ' ἕτερον ἤδη μεταβατέον.

9—11 Zahn, Forsch. 6, 228 — **17/18** Iren. 4, 20, 3

ATERBDMΣΛ

1 *μενανδριανισταὶ* TERBDM *ἀδριανισταὶ* A [vgl. Theodoret. haer. fab. 1, 1] *Μαρκιανισταὶ καὶ* > D | *μαρκιανισταὶ* AT^{1}M *μαρκιωνισταὶ* T^{c}ERBΛ מרקיוני Σ | **1/2** *οὐαλεντιανοὶ* T^1 corr. T^{c}T^r *οὐαλεντῖνοι* M > Σ | **2** *βασιλιδιανοὶ* ATERB^1 | *ἕκαστος ἰδίως* > B | **3** *ἑτεροίωσ* TERDM *ἕτεροι ὡσ* BΣ *ἑτέρωσ* A | *παρεισηγάγοσαν* A *παρεισήγαγον* B^{1}M *παρήγαγον* D *παρεισήγαγεν* TERB^c | **4** *καὶ ψευδοπροφῆται καὶ ψευδαπόστολοι* DM | **9** nach *περιτομῆι* 4 Buchstaben getilgt B | *Ἰσραηλιτῶν* Valois *ἰσραὴλ ἡ τῶν* AT^{1}M *ἰσραὴλ τῶν* T durch Rasur corr., ERBDΣΛ | **10** *αὗται* ΠΣ > Λ nach Conjectur, Heg. schrieb *αὐτῆς* | **11** *μασβωθεοι* TE *μασβωθέοι* R *μασβωθαῖοι* BDM *μασβώθεοι* A מצבותא Σ | **13** *παρατιθέμενοι* DM | **16** *ὡσ* BDM *ὡσ ἂν* ATER | **17** *μόνον* DM | *καὶ εἰρηναῖοσ δὲ* T^{1}BDM *ἀλλὰ καὶ εἰρηναῖοσ* AT^{c}ER | **19** *ἀποκαλύψεων* Σ | **20/21** *ἀλλὰ — μεταβατέον* > Σ

»corruptionibus fidei seorsum schisma conponens propriam sectam et
»proprios habuit sectatores. ex ipsis processerunt pseudochristi et 6
»pseudoprofetae et pseudoapostoli, qui in diversas partes fratrum uni-
»tatem scindentes per corruptelam doctrinae castum ecclesiae cubile
»macularunt, impietatem loquentes adversum dominum et adversum
»Christum eius«.

Sed et antiquas Iudaeorum haereses idem ipse scriptor, quae vel 7
quantae fuerint, per haec verba designat:

»Erant«, inquit, »diversae sententiae in circumcisione, id est in filiis »Israhel, quae maxime adversabantur tribui Iudae, ex qua Christus est. »erant ergo Essaei, Galilaei, Hemerobaptistae, Masbuthaei, Samaritae, »Sadducaei, Farisaei«.

Sed et alia quam plurima scribit, de quibus ex parte iam pro 8
locorum opportunitate in superioribus memoravimus. disseruit autem
et de euangelio secundum Hebraeos et Syros et quaedam etiam de
lingua Hebraica disputavit et Iudaicarum traditionum meminit, per
quae indicat se ex Hebraeis ad fidem Christi venisse. verum et hic 9
ipse et Irenaeus et omnis antiquorum chorus librum, qui adtitulatur
Sapientia, Salomonis dixerunt, sicut et Proverbia et cetera. de apo-
cryfis vero cum ageret adversum quosdam haereticos, corrupta in his
quaedam ac falsata esse perhibuit.

NPOF

1 scismam *P* | **5** aduersus *P*² | **10** uersabantur *P* | tribu *N* **13** iam] etiam *N* | **15** etiam *om. P* | **17/18** et hic ipse et] hic et ipse *Pa* | **21** quaedam] q. etiam *PO*²

καὶ πρῶτόν γε περὶ Διονυσίου φατέον ὅτι τε τῆς ἐν Κορίνθῳ **ΚΓ 23** 1
παροικίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχείριστο θρόνον, καὶ ὡς τῆς ἐνθέου
φιλοπονίας οὐ μόνοις τοῖς ὑπ' αὐτόν, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς
ἀλλοδαπῆς ἀφθόνως ἐκοινώνει, χρησιμώτατον ἅπασιν ἑαυτὸν καθι-
στὰς ἐν αἷς ὑπετυποῦτο καθολικαῖς πρὸς τὰς ἐκκλησίας ἐπιστολαῖς·
ὧν ἐστιν ἡ μὲν πρὸς Λακεδαιμονίους ὀρθοδοξίας κατηχητικὴ εἰρήνης 2
τε καὶ ἑνώσεως ὑποθετική, ἡ δὲ πρὸς Ἀθηναίους διεγερτικὴ πίστεως
καὶ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας, ἧς ὀλιγωρήσαντας ἐλέγχει ὡς
ἂν μικροῦ δεῖν ἀποστάντας τοῦ λόγου ἐξ οὗπερ τὸν προεστῶτα αὐ-
τῶν Πούπλιον μαρτυρῆσαι κατὰ τοὺς τότε συνέβη διωγμούς. Κο- 3
δράτου δὲ μετὰ τὸν μαρτυρήσαντα Πούπλιον καταστάντος αὐτῶν
ἐπισκόπου μέμνηται, ἐπιμαρτυρῶν ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ σπουδῆς ἐπι-
συναχθέντων καὶ τῆς πίστεως ἀναζωπύρησιν εἰληχότων· δηλοῖ δ' ἐπὶ
τούτοις ὡς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου
προτραπεὶς ἐπὶ τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἐν ταῖς Πράξεσιν δεδηλωμένα,
πρῶτος τῆς Ἀθήνησι παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχείριστο. ἄλλη 4
δ' ἐπιστολή τις αὐτοῦ πρὸς Νικομηδέας φέρεται, ἐν ᾗ τὴν Μαρκίω-
νος αἵρεσιν πολεμῶν τῷ τῆς ἀληθείας παρίσταται κανόνι. καὶ τῇ 5
ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ παροικούσῃ Γόρτυναν ἅμα ταῖς λοιπαῖς κατὰ Κρήτην
παροικίαις ἐπιστείλας, Φίλιππον ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποδέχεται ἅτε
δὴ ἐπὶ πλείσταις μαρτυρουμένης ἀνδραγαθίαις τῆς ὑπ' αὐτὸν ἐκ-
κλησίας, τήν τε τῶν αἱρετικῶν διαστροφὴν ὑπομιμνήσκει φυλάττε-
σθαι. καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ παροικούσῃ Ἄμαστριν ἅμα ταῖς κατὰ 6
Πόντον ἐπιστείλας, Βακχυλίδου μὲν καὶ Ἐλπίστου ὡς ἂν αὐτὸν ἐπὶ
τὸ γράψαι προτρεψάντων μέμνηται, γραφῶν τε θείων ἐξηγήσεις πα-
ρατέθειται, ἐπίσκοπον αὐτῶν ὀνόματι Πάλμαν ὑποσημαίνων· πολλὰ
δὲ περὶ γάμου καὶ ἁγνείας τοῖς αὐτοῖς παραινεῖ, καὶ τοὺς ἐξ οἵας

14/15 Act. 17, 34

ATERBDMΣΛ

1 *ΚΓ* Σ 372, 20 A 368, 18 BD **1** *ΛΒ* ERM | *περὶ* AT^1BD *τὰ περὶ* T^c [getilgt], ERM | **2** *ἐκκλησίασ* DM | **3** *μόνον* BD | **5** *καθολικαῖς* > ΣΛ *ταῖσ ἐκκλησίαισ* T^1 corr. T^c | **6** *κατηχητικὴ* T^cERBDM *κατηχητικῆσ* AT^1 **9/10** *αὐτὸν* R^1B corr. R^c | **12** *ὡσ* ARBD *ὡσ ἂν* TEM | **16** *ἀθήνησι* ERM *γρ ἀθήνησι* T^{em} *ἐν ἀθήναισ* AT^1 *ἀθηναίων* BD | **20/21** *ἅτε δὴ* T^c auf Rasur, ERBDM *ὡσ ἂν* A | **21** *ἐπὶ* + T^c | *μαρτυρουμένης* nach *ἀνδραγαθίαις* gestellt A, nach *ἅτε δὴ* T^r, *μαρτυρούμενον* D^1 [*ον* ausradirt], Λ > T^1 | **21/22** *τῆς — ἐκκλησίας* > Λ | **24/25** *αὐτὸν — προτρεψάντων* Stephanus *αὐτῶν — προτρεψάντων αὐτὸν* TER, D^1 corr., M *αὐτὸν — προτρεψάντων αὐτῶν* B *αὐτῶν — προτρεψάντων αὐτῶν* D^1 *αὐτῶι — προτρεψάντων* A | **25** *δὲ* M | **26** *γάλμαν* BD

[XXIII] Sed veniendum nobis est tandem ad beati Dionysii commemora- *KΓ* **23** **1**
tionem Corinthiorum ecclesiae episcopi, cuius eruditione et gratia, quam
habebat in verbo dei, fruebantur non ii populi solum, quos regendos
acceperat, sed et procul positi, quibus per epistulas praesentiam sui
reddebat. extat denique eius ad Lacedaemonios scripta de catholica **2**
fide, in qua et de pace atque unanimitate florentissime docet, et alia
ad Athenienses, in qua ad euangelii credulitatem invitat et concitat
segniores, simul et arguit quosdam velut paene prolapsos a fide, cum
episcopus eorum Publius fuisset martyrio consummatus. sed et Qua- **3**
drati, qui Publio martyri successerat in sacerdotium, meminit, simul et
memorat, quod labore eius et industria redivivus quidam in eis calor
fidei reparatus sit. et illud in eadem designat epistula, quod Dionysius
Areopagites, qui ab apostolo Paulo instructus credidit Christo, secun-
dum ea, quae in apostolorum Actibus designantur, primus apud Athenas
ab eodem apostolo episcopus fuerit ordinatus. fertur et alia eius **4**
epistula ad Nicomedenses, in qua haeresim Marcionis inpugnat et ec-
clesiasticae fidei regulam mira libratione constituit. scribit et aliam **5**
ecclesiae Gortynensium ceterisque simul ecclesiis Cretae, in qua epi-
scopum ipsorum Philippum velut magnis virtutibus et optimis studiis
praeditum protestatur. dicit autem ab haereticorum conviviis abstinen-
dum. scribit et aliam ecclesiae Amastrenorum ceterisque cum ea Ponti **6**
ecclesiis, in qua Bacchylidis et Elpisti meminit, tamquam qui eum
cohortati sint ad scribendum, et multa in ea ex divinis scripturis ex-
planat simulque episcopi eorum mentionem facit nomine Palmae. sed
et de nuptiis et castitate plura commemorat et ex quocumque lapsu

NPOF

3 ii] hii *POF* hi *N* | regendum *N* | **16** nicomedienses *P* | **17** mira libratione] NP^1O^2F mirabili ratione P^2O^1 | **24** palmae] P^1O palmeae P^2NF

δ' οὖν ἀποπτώσεως, εἴτε πλημμελείας εἴτε μὴν αἱρετικῆς πλάνης, ἐπι-
στρέφοντας δεξιοῦσθαι προστάττει. ταύταις ἄλλη ἐγκατείλεκται 7
πρὸς Κνωσίους ἐπιστολή, ἐν ᾗ Πινυτὸν τῆς παροικίας ἐπίσκοπον
παρακαλεῖ μὴ βαρὺ φορτίον ἐπάναγκες τὸ περὶ ἁγνείας τοῖς ἀδελφοῖς
ἐπιτιθέναι, τῆς δὲ τῶν πολλῶν καταστοχάζεσθαι ἀσθενείας· πρὸς 8
ἣν ὁ Πινυτὸς ἀντιγράφων, θαυμάζει μὲν καὶ ἀποδέχεται τὸν Διονύ-
σιον, ἀντιπαρακαλεῖ δὲ στερροτέρας ἤδη ποτὲ μεταδιδόναι τροφῆς,
τελειοτέροις γράμμασιν εἰς αὖθις τὸν παρ' αὐτῷ λαὸν ὑποθρέψαντα,
ὡς μὴ διὰ τέλους τοῖς γαλακτώδεσιν ἐνδιατρίβοντες λόγοις τῇ νη-
πιώδει ἀγωγῇ λάθοιεν καταγηράσαντες· δι' ἧς ἐπιστολῆς καὶ ἡ τοῦ
Πινυτοῦ περὶ τὴν πίστιν ὀρθοδοξία τε καὶ φροντὶς τῆς τῶν ὑπη-
κόων ὠφελείας τό τε λόγιον καὶ ἡ περὶ τὰ θεῖα σύνεσις ὡς δι'
ἀκριβεστάτης ἀναδείκνυται εἰκόνος. ἔτι τοῦ Διονυσίου καὶ πρὸς 9
Ῥωμαίους ἐπιστολὴ φέρεται, ἐπισκόπῳ τῷ τότε Σωτῆρι προσφω-
νοῦσα· ἐξ ἧς οὐδὲν οἷον τὸ καὶ παραθέσθαι λέξεις δι' ὧν τὸ μέχρι
τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθὲν Ῥωμαίων ἔθος ἀποδεχόμενος
ταῦτα γράφει

»ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶν τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφοὺς ποι- 10
»κίλως εὐεργετεῖν ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν
»ἐφόδια πέμπειν, ὧδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας,
»ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας δι' ὧν πέμ-
»πετε ἀρχῆθεν ἐφοδίων πατροπαράδοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι
»φυλάττοντες, ὃ οὐ μόνον διατετήρηκεν ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος

4 vgl. Matth. 11, 30 — 7—10 vgl. I Kor. 3, 1. 2. Hebr. 5, 12—14

ATERBDMΣΛ

4 τὸ περὶ ἁγνείας > R | **6** γράφων T^1 corr. T^cT^r | τὸν ABDM > TER | **8** παρ' TEBDM ὑπ' ARΣ | ὑποθρέψαντα AERM ὑποθρέψοντα T^rBD, T^1T^c unleserlich | **9/10** τῇ νηπιώδει ἀγωγῇ AT^rBDM τὴν νηπιώδη ἀγωγὴν T^1ER | **10** ἐν καταγηράσαντες Dionysios | **12** λόγων B | **13** ἀποδείκνυται M | εἰκόνοσ > A^1 + A^{1m} | ἔτι AT^1DM ἔτι τε T^cERB **15** οἷον τὸ A ο//// T^1 οἷόν τε R γρ οὐδὲν οἷόν τε $T^{cm}E^m$ οἴονται M ἄτοπον T^cEBD | δι' ὧν τὸ > T, T^c getilgt, τινὰσ δι' ὧν τὸ T^{rm} | **18** zu πάντας μὲν ἀδελφοὺς fehlt das Gegenstück | **19** πολλαῖς und ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν können so nicht neben einander stehen | **20** mit ὧδε muss ein neuer Satz anfangen, ἀναψύχοντας und ἐπιχορηγοῦντας sind durch unrichtige Congruenz verdorben | **21/22** δι' ὧν πέμπετε ἐφοδίων > Λ durch Conjectur; aber die Worte sind schwerlich echt, ἀρχῆθεν gehört zu πατροπαράδοτον | **23** φυλάττοντεσ TERBDM διαφυλάττοντεσ A | ἡμῶν BD^1 corr. D^r

resurgentes et convertentes se a peccato, etiamsi ab haeretica perversi-
tate resiliant, suscipi iubet. coniungitur et his alia eius epistula ad 7
Gnosios, in qua conmonet et deprecatur episcopum eorum Pinytum, ne
gravia onera discipulorum cervicibus superponat neve fratribus necessi-
tatem conpulsae castitatis indicat, in quo nonnullorum periclitetur in-
firmitas. ad quae rescribens Pinytus Dionysio sententiam quidem 8
consilii melioris amplectitur simulque obsecrat eum post illa, quae
prius scripserat, robustioris iam et validioris cibi de cetero scripta
transmittere, quibus ad meliorem profectum ecclesiae suae populus ale-
retur, ne semper cibo lactis inhaerentes parvulorum vitam in corpore
iam senescente perducerent. simul et rectae fidei suae insignia et solli-
citudinem, quam erga curam plebis expendit, eruditionisque ac sapientiae
verbi divini in hac epistula Pinytus nobis velut in quodam speculo vi-
ventem sui dereliquit imaginem. Dionysii autem fertur et alia ad Ro- 9
manos data ad episcopum Soterem, in qua instituta antiquitus tra-
dita in ecclesia Romana custodiri libenter amplexum se his indicat
verbis

»A principio namque moris est«, inquit, »vobis omnes fratres variis 10
»iuvare beneficiis multisque ecclesiis, quae sunt per diversa terrarum,
»cuncta, quibus indigent, destinare, singulorum quoque necessitates in
»omnibus consolari, sed et per metalla fratribus relegatis, quae usus
»poscit, praebere. haec ab initio Romanae ecclesiae facere moris fuit
»a patribus sibi huiuscemodi institutione dimissa et semper integre cu-
»stodita. beatus vero episcopus vester Soter non solum servavit, quae
»patres tradiderant, sed et auxit in melius. qui non tantum sanctis,

NPOF

3 gno*ius P^1 | pynutum *P* | **4** superponat] perponat *N* | **6** pyui-tus *P* pynytus *F* | **7** inplectitur *N* | **15** soteren *P* | **16** se] sed *P*

»Σωτήρ, ἀλλὰ καὶ ηὔξηκεν, ἐπιχορηγῶν μὲν τὴν διαπεμπομένην δαψί»λειαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους, λόγοις δὲ μακαρίοις τοὺς ἀνιόντας ἀδελ»φούς, ὡς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος, παρακαλῶν«.

ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμνη- 11
ται ἐπιστολῆς, δηλῶν ἀνέκαθεν ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι· λέγει γοῦν

»τὴν σήμερον οὖν κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνέ»γνωμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν, ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκον»τες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γρα»φεῖσαν«.

ἔτι δ' ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἐπιστολῶν ὡς ῥαδιουργη- 12
θεισῶν ταῦτά φησιν

»ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν ἀξιωσάντων με γράψαι ἔγραψα. καὶ »ταύτας οἱ τοῦ διαβόλου ἀπόστολοι ζιζανίων γεγέμικαν, ἃ μὲν ἐξαι»ροῦντες, ἃ δὲ προστιθέντες· οἷς τὸ οὐαὶ κεῖται. οὐ θαυμαστὸν ἄρα »εἰ καὶ τῶν κυριακῶν ῥαδιουργῆσαί τινες ἐπιβέβληνται γραφῶν, »ὁπότε καὶ ταῖς οὐ τοιαύταις ἐπιβεβουλεύκασιν«.

καὶ ἄλλη δέ τις παρὰ ταύτας ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου φέρεται 13
Χρυσοφόρᾳ πιστοτάτῃ ἀδελφῇ ἐπιστείλαντος, ᾗ τὰ κατάλληλα γράφων, τῆς προσηκούσης καὶ αὐτῇ μετεδίδου λογικῆς τροφῆς. καὶ τὰ μὲν τοῦ Διονυσίου τοσαῦτα·

τοῦ δὲ Θεοφίλου, ὃν τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον δεδη- ΚΔ 24
λώκαμεν, τρία τὰ πρὸς Αὐτόλυκον στοιχειώδη φέρεται συγγράμματα, καὶ ἄλλο Πρὸς τὴν αἵρεσιν Ἑρμογένους τὴν ἐπιγραφὴν ἔχον, ἐν ᾧ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου κέχρηται μαρτυρίαις· καὶ ἕτερα δέ

13/14 Matth. 13, 25 — 14/15 Apoc. 22, 18. 19 — 22/23 368, 8 ff.

ATERBDMΣΛ

1 ηὔξηκεν TERBDM ἐπηύξηκεν A | 2 τῆσ T^1 corr. T^c | μακαρίοισ $AT^1BDM\Sigma\Lambda$ μακροῖσ ER γρ μακροῖσ T^{cm} | 6 οὖν M | 7 οὖν > BD 11 περὶ > B | 14 γεγέμικαν AT^1BD γεγεμίκασιν T^cM γεγεμίκασι ER 16 τινας Dionysios | 17 ἐπιβεβλήκασιν B | 18 ταῦτα T^1 corr. T^1 | 22 ΚΔ ΑΣ 372, 20 BD 22 ΔΓ ER 20 M | 25 ἐκ τῆς > R in Rasur

»quae usus corporalis poscit, impertit, verum et advenientes fratres clementi satis et mitissimo solatur adloquio et tamquam pium se ac religiosum patrem singulis exhibet«.

In hac ipsa scriptura meminit etiam epistulae Clementis ad Corin- 11
thios scriptae, significans veteri instituto et antiqua consuetudine semper ipsam epistulam lectam esse in ecclesia. denique sic dicit:

»Beatam«, inquit, »duximus hodiernam dominicam diem, in qua legimus epistulam vestram, quam et semper ad nostri commonitionem legimus, sicut et illam priorem a Clemente ad nos scriptam«.

Idem adhuc ipse de epistulis suis tamquam falsatis a quibusdam 12
haec scribit:

»Epistulas enim quasdam fratribus rogantibus me scripsi, quas tamen apostoli Satanaë zizaniis repleverunt, quaedam auferentes, alia autem addentes, quibus vae repositum est in iudicio dei. quid autem mirum, si dominica verba sanctae scripturae falsare conati sunt, qui vilia haec, quae nos scripsimus, corruperunt?«

Fertur adhuc et alia praeter ista Dionysii ad Chrysoforum fide- 13
lissimam sororem scripta, in qua convenientes vel sexui vel mensurae eius rationabiles ei divini verbi exhibuit dapes. sed de Dionysio satis dictum.

[XXIIII] Theofili vero, quem Antiochiae episcopum supra diximus, feruntur KΔ 24
tres institutionum libri ad Autolycum scripti et alius liber adversum haeresim Hermogenis, in quo et testimoniis utitur de revelatione Iohannis. sed et alii extant eius instructionum variarum libelli. igitur ea tempestate haereticis per omnem locum zizaniorum modo pura verbi

NPOF

1 quae] qui *P*¹ | **2** adloquium *N* | **5** uetere *P*¹ *O* | **7** duximus *om. N* | **10** falsis *N* | **17** istas *PF* | chrysoforam *F*² | **19** satis] satis sit *PO*

τινα κατηχητικὰ αὐτοῦ φέρεται βιβλία. τῶν γε μὴν αἱρετικῶν οὐ
χεῖρον καὶ τότε ζιζανίων δίκην λυμαινομένων τὸν εἰλικρινῆ τῆς
ἀποστολικῆς διδασκαλίας σπόρον, οἱ πανταχόσε τῶν ἐκκλησιῶν ποι-
μένες, ὥσπερ τινὰς θῆρας ἀγρίους τῶν Χριστοῦ προβάτων ἀποσο-
βοῦντες, αὐτοὺς ἀνεῖργον τοτὲ μὲν ταῖς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς νου-
θεσίαις καὶ παραινέσεσιν, τοτὲ δὲ πρὸς αὐτοὺς γυμνότερον ἀποδυό-
μενοι, ἀγράφοις τε εἰς πρόσωπον ζητήσεσι καὶ ἀνατροπαῖς, ἤδη δὲ
καὶ δι' ἐγγράφων ὑπομνημάτων τὰς δόξας αὐτῶν ἀκριβεστάτοις
ἐλέγχοις διευθύνοντες. ὅ γέ τοι Θεόφιλος σὺν τοῖς ἄλλοις κατὰ
τούτων στρατευσάμενος δῆλός ἐστιν ἀπό τινος οὐκ ἀγεννῶς αὐτῷ
κατὰ Μαρκίωνος πεπονημένου λόγου, ὃς καὶ αὐτὸς μεθ' ὧν ἄλλων
εἰρήκαμεν εἰς ἔτι νῦν διασέσωσται. τοῦτον μὲν οὖν ἕβδομος ἀπὸ
τῶν ἀποστόλων τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας διαδέχεται Μαξιμῖνος.

Φίλιππός γε μήν, ὃν ἐκ τῶν Διονυσίου φωνῶν τῆς ἐν Γορτύνῃ KE 25
παροικίας ἐπίσκοπον ἔγνωμεν, πάνυ γε σπουδαιότατον πεποίηται
καὶ αὐτὸς κατὰ Μαρκίωνος λόγον. Εἰρηναῖός τε ὡσαύτως καὶ Μό-
δεστος, ὃς καὶ διαφερόντως παρὰ τοὺς ἄλλους τὴν τοῦ ἀνδρὸς εἰς
ἔκδηλον τοῖς πᾶσιν κατεφώρασε πλάνην, καὶ ἄλλοι δὲ πλείους,
ὧν παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν εἰς ἔτι νῦν οἱ πόνοι διαφυλάτ-
τονται.

Ἐπὶ τῶνδε καὶ Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσιν παροικίας ἐπίσκοπος Kς 26 1
Ἀπολινάριός τε τῆς ἐν Ἱεραπόλει διαπρεπῶς ἤκμαζον, οἳ καὶ τῷ
δηλωθέντι κατὰ τοὺς χρόνους Ῥωμαίων βασιλεῖ λόγους ὑπὲρ τῆς
πίστεως ἰδίως ἑκάτερος ἀπολογίας προσεφώνησαν. τούτων εἰς 2
ἡμετέραν γνῶσιν ἀφῖκται τὰ ὑποτεταγμένα· Μελίτωνος, τὰ Περὶ
τοῦ πάσχα δύο καὶ τὸ Περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν καὶ ὁ Περὶ

2/3 Matth. 13, 25 — **14/15** 374, 18—20

ATERBDMΣΛ

1 *φέρεται βιβλία* BD *φέρονται βιβλία* M *βιβλία φέρεται* T^cER *extant libelli* Λ *βιβλία εἰσὶ* T^r *βιβλία* AT^1 | **1/2** *οὐ χεῖρον* TERM *οὐδὲν χεῖρον* Λ > BD | **2** *ζιζανίων* AT^1MΣΛ *ζιζανίου* T^cERBD | *δίκην* > T^1T^r + T^c | **4** *τῶν τοῦ χυ* B | **5** *αὐτοὺς* TERBDM > A | **6** *δὲ καὶ* M | *ἑαυτοὺσ* T^1, durch Rasur corr. | **8** *ἀκριβέστατα τοῖσ* BD | **11** *πεποιημένου* M | **12** *διασώζεται* R | **14** *KE* A **0** BD **14** *Kς* BD | **16** *σύγγραμμα* BD | *τε* BDMΣ *δὲ* ATER | **16/17** *μόδεστοσ* ARBDM *ὁ μόδεστοσ* TE | **21** *Kς* A **16** *KZ* BD **21** *ΛΔ* ERM | **22** *τε* ABDM *δὲ* TER | **23** *βασιλεῖ ῥωμαίων* D | *τῆς* ARBDM > TE | **24** *ἰδία* T^r | *ἀπολογίαν* R | *προσεφώνησεν* DM **26** *τὸ* TEBDΛ Hieron. de uir. ill. 24 *τὰ* ARM | *καὶ*[2] > Hieron

dei semina maculantibus et areas apostolicae doctrinae adulterina admixtione foedantibus ex omni parte sacerdotes domini velut vigilantes agricolae excutere eorum et expurgare mala semina nitebantur et tamquam solliciti pastores insidiantes lupos gregibus Christi clamoribus simul insectationibusque repellere, conmonendo fratres, instruendo, scribendo etiam longe positis, ipsos quoque interdum, sicubi coram deprehendissent, comminus perurguendo et verborum lucta ac disputationum certamine prosternendo, alii etiam posteris consulentes quaestiones eorum et perversas obiectiones editis commentariis confutando. inter quos Theofilus, de quo nunc loquimur, non ignobili adversum eos, id est, adversum Marcionem indicatur ex his quae legimus disputatione congressus. huic igitur septimus ab apostolis in Antiochenae ecclesiae sacerdotio Maximinus successit.

sed et Filippus, quem Gortyniensis ecclesiae episcopum supra dixi- *KE* 25
mus, nobile etiam ipse monumentum adversum Marcionem dereliquit.
[XXV] similiter et Irenaeus, | magnificentius autem ceteris Modestus, qui omnes ipsius deceptiones et fallacias retecto quo velabatur nequitiae tegmine denudavit.

[XXVI] Melito quoque Sardensis antistes ecclesiae et Apollinaris apud Hie- *Kς* 26 1
rapolin ecclesiam regens celeberrimi inter ceteros habebantur. qui et imperatori Romano apologeticos similiter libros pro nostra fide luculentissime conscriptos porrexerunt. horum quanta relicta sint monu- 2
menta, quae ad nostram usque notitiam pervenerunt, infra ostenditur. Melitonis de pascha libri duo, de optima conversatione liber unus, sed

NPOF

3 expugnare *N* | **8** certamina *P* | **9** subiectiones *N* | **10** theofilus] et th. *PF* | **13** successit] suscepit *N* | **17** uelabantur *P*[1] | tegimine *N* | **19/20** hierapolin] *P* hierapolim *NO* geropolym *F* | **21** similiter] simul *P*[1] **22** posuerunt *N*

ἐκκλησίας καὶ ὁ Περὶ κυριακῆς λόγος, ἔτι δὲ ὁ Περὶ πίστεως ἀνθρώπου καὶ ὁ Περὶ πλάσεως, καὶ ὁ Περὶ ὑπακοῆς πίστεως αἰσθητηρίων καὶ πρὸς τούτοις ὁ Περὶ ψυχῆς καὶ σώματος ηνενοισ καὶ ὁ Περὶ λουτροῦ καὶ περὶ ἀληθείας καὶ περὶ πίστεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ καὶ λόγος αὐτοῦ προφητείας καὶ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος καὶ ὁ Περὶ φιλοξενίας καὶ ἡ Κλεὶς καὶ τὰ Περὶ τοῦ διαβόλου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου καὶ ὁ Περὶ ἐνσωμάτου θεοῦ, ἐπὶ πᾶσι καὶ τὸ Πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον. ἐν μὲν οὖν τῷ Περὶ τοῦ 3
πάσχα τὸν χρόνον καθ' ὃν συνέταττεν, ἀρχόμενος σημαίνει ἐν τούτοις

»ἐπὶ Σερουιλλίου Παύλου ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας, ᾧ Σάγαρις »καιρῷ ἐμαρτύρησεν, ἐγένετο ζήτησις πολλὴ ἐν Λαοδικείᾳ περὶ τοῦ »πάσχα, ἐμπεσόντος κατὰ καιρὸν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, καὶ ἐγράφη »ταῦτα«.

τούτου δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ 4
περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ὃν ὡς ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς

2/3 vgl. Hebr. 5, 14 — **15—17** Zahn, Forsch. 3, 32

ATERBDMΣΛ

1 *δὲ* TERBDM *δὲ καὶ* A | *πίστεωσ* TERBDMΣΛ, Hieron [*ἀνθρώπου* >], *φύσεωσ* A | **2/3** *ὑπακοῆσ πίστεως αἰσθητηρίων Π über das Hören des Ohres des Glaubens Σ de oboedientia fidei de sensibus Λ de sensibus* Hieron, beide nach Conjectur | **3** *ἦν ἐν οἶσ* BD > MΣ Hieron *ἢ νοὸσ* ATER *et mente Λ ηνενοισ* scheint aus *ἢ ἑνὸς*, das in *ἢ νοὸς* corrigirt werden sollte, entstanden zu sein
4 *καὶ περὶ ἀληθείασ* BDM *καὶ ὁ περὶ ἀληθείασ* AΛ Hieron *und über die Wahrheit* Σ *καὶ ἀληθείασ* TER | *πίστεωσ* TERBDMΣΛ *γρ πίστεωσ* A^m *κτίσεωσ* A > Hieron
5 *λόγοσ αὐτοῦ προφητείασ* T^1BD *λόγοσ αὐτοῦ περὶ προφητείασ* A$T^c$$T^r$ERM *über das Wort seiner Weissagung Σ de prophetia eius Λ de prophetia sua* Hieron |
5/6 *καὶ περὶ ψυχῆσ καὶ σώματοσ καὶ ὁ περὶ φιλοξενίασ* T^1BD *καὶ ὁ περὶ ψυχῆσ καὶ σώματοσ καὶ ὁ περὶ φιλοξενίασ* MΣΛ *καὶ ὁ περὶ φιλοξενίασ καὶ ὁ περὶ ψυχῆσ καὶ σώματοσ* A *καὶ ὁ περὶ φιλοξενίασ* T^cER Hieron nach Conjectur; *περὶ λουτροῦ* usw. — *περὶ ψυχῆς καὶ σώματος* sind nicht Einzeltitel, sondern Capitelüberschriften eines einzigen Werkes, Λ Hieron paraphrasiren falsch
6 *καὶ ἡ κλεὶς* > Σ | **8** *τὸ* > R | *τῷ* TERBDΛ *τοῖσ* A > M | **11** *σερουιλλίου* ATERB *σερουΐννου* D *σερουλλίου* M סארולליס Σ *Σεργίου* Λ nach Act. 13, 7 durch Zufall richtig [*L. Sergius Paullus* Prosop. imp. Rom. 3, 221]
11/12 *ὡσ ἄγαρισ καὶ ῥῶ* M *Ἄγαρις* las Σ | **13** *ἐν ταῖσ ἡμέραισ ταύταισ* B
15 *ὁ* > R | **16** *ὡς* > B

et de profetis, de ecclesia, de die dominica, de fide hominis, de figmento, de oboedientia fidei, de sensibus, de anima et corpore et mente, de lavacro, de veritate, item de fide, de generatione Christi et de profetia eius; item de anima et corpore, de hospitalitate, item liber, qui dicitur Clavis, de diabolo, de revelatione Iohannis, de deo corpore induto, et post omnia liber ad Antoninum Verum. in libello suo de 3
pascha tempus quoque, quo scribebat, insinuans ita dicit:

›Sub Sergio‹, inquit, ›Paulo proconsule Asiae, quo in tempore Sa›garis martyrio coronatus est, quaestio ingens oborta est apud Lao›diciam de pascha, quibus diebus haec scripsimus‹.

huius etiam ipsius libelli mentionem facit Clemens Alexandrinus 4
in opere suo, ubi de paschae ratione scribit, quod se dicit ex occasione huius ipsius libelli, qui a Melitone prius editus fuerat, scribere.

NPOF

2 et corpore] corpore *N* | 4 de hosp.] et de hosp. *PO*[2] | 9/10 laudociam *P*

φησιν ἑαυτὸν συντάξαι. ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα βιβλίῳ 5 *τοιαῦτά τινα καθ' ἡμῶν ἐπ' αὐτοῦ γεγονέναι ἱστορεῖ*

»τὸ γὰρ οὐδεπώποτε γενόμενον, νῦν διώκεται τὸ τῶν θεοσεβῶν »γένος καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασιν κατὰ τὴν Ἀσίαν. οἱ γὰρ ἀναι»δεῖς συκοφάνται καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐρασταὶ τὴν ἐκ τῶν διαταγμά»των ἔχοντες ἀφορμήν, φανερῶς λῃστεύουσι, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν »διαρπάζοντες τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας«.

καὶ μεθ' ἕτερά φησιν 6

»καὶ εἰ μὲν σοῦ κελεύσαντος τοῦτο πράττεται, ἔστω καλῶς γινό»μενον· δίκαιος γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἂν ἀδίκως βουλεύσαιτο πώποτε, »καὶ ἡμεῖς ἡδέως φέρομεν τοῦ τοιούτου θανάτου τὸ γέρας· ταύτην »δέ σοι μόνην προσφέρομεν δέησιν ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνοὺς »τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας, δικαίως κρίνειας εἰ ἄξιοι »θανάτου καὶ τιμωρίας ἢ σωτηρίας καὶ ἡσυχίας εἰσίν. εἰ δὲ καὶ »παρὰ σοῦ μὴ εἴη ἡ βουλὴ αὕτη καὶ τὸ καινὸν τοῦτο διάταγμα, ὃ »μηδὲ κατὰ βαρβάρων πρέπει πολεμίων, πολὺ μᾶλλον δεόμεθά σου »μὴ περιιδεῖν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημώδει λεηλασίᾳ«.

τούτοις αὖθις ἐπιφέρει λέγων 7

»ἡ γὰρ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία πρότερον μὲν ἐν βαρβάροις ἤκ»μασεν, ἐπανθήσασα δὲ τοῖς σοῖς ἔθνεσιν κατὰ τὴν Αὐγούστου τοῦ »σοῦ προγόνου μεγάλην ἀρχήν, ἐγενήθη μάλιστα τῇ σῇ βασιλείᾳ »αἴσιον ἀγαθόν. ἔκτοτε γὰρ εἰς μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ Ῥωμαίων ηὐ»ξήθη κράτος· οὗ σὺ διάδοχος εὐκταῖος γέγονάς τε καὶ ἔσῃ μετὰ τοῦ »παιδός, φυλάσσων τῆς βασιλείας τὴν σύντροφον καὶ συναρξαμένην »Αὐγούστῳ φιλοσοφίαν, ἣν καὶ οἱ πρόγονοί σου πρὸς ταῖς ἄλλαις »θρησκείαις ἐτίμησαν, καὶ τοῦτο μέγιστον τεκμήριον τοῦ πρὸς ἀγαθοῦ 8 *»τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον συνακμάσαι τῇ καλῶς ἀρξαμένῃ βασιλείᾳ, ἐκ »τοῦ μηδὲν φαῦλον ἀπὸ τῆς Αὐγούστου ἀρχῆς ἀπαντῆσαι. ἀλλὰ*

ATERBDMΣΛ

1 *ἑαυτὸν* ABDM *αὐτὸν* TER | **2** *κατ' αὐτοῦ* M > R *ὑπ' αὐτοῦ* Σ **3** *τοῦτο* D^1 in *τὸ*[1] corr. D^r | **6** *τε καὶ* M | **8** *καὶ — φησιν* > T^1, T^c getilgt, *καὶ μεθ' ἕτερα* T^r | **9** *τοῦτο* TERBDMΣ *ταῦτα* AΛ | **20** *ἔθεσιν* Λ | **21** *μεγάλην ἀρχὴν* AT^rRB *μεγάλησ ἀρχῆσ* EDM | **24** *συναυξομένην* T^r | **25** *ἐν αὐγούστῳ* M | **27/28** *ἐκ τοῦ* falsch, man verlangt *τὸ*

in eo autem libro, quem ad imperatorem scribit, talia quaedam memorat 5
illis temporibus adversum nos gesta:

›Quod numquam‹, inquit, ›factum est, nunc persecutionem patitur
›genus piorum. effugantur undique novis decretis per omnem Asiam
›promulgatis. inpudentes namque homines et calumniosi, qui rapere
›aliena desiderant, occasione accepta imperialium praeceptorum more
praedonum die noctuque grassantur et diripiunt innocentes.

Et post aliquanta iterum dicit: 6

›Et si quidem te iubente haec faciunt, bonum credamus, quidquid
›iusto imperatore iubente committitur. sed et nos libenter ferimus
›mortem, quam a te cognoscimus inrogari. sed hoc est solum, quod
›te obsecramus, ut ipse prius ministros protervitatis huius requiras et
›si a te mandatae sunt istae quas inrogant mortes, ipse discutias. si
›vero tuam quoque conscientiam praeceptum istud tam inmane et tam
›barbarum latet, obsecramus, ne nos despicias et patiaris religiosos cives
›tam publico latrocinio iugulari‹.

Et iterum post aliquanta addit etiam haec: 7

›Etenim filosofia haec, qua nos utimur, primo quidem florebat apud
›barbaros. introducta est autem etiam Romanae vestrae conversationi
›Augusti temporibus, ex quo et regni vestri sublimius culmen ascendit
›observantiae huius auspiciis elevatum. cuius imperii feliciter propa-
›gati tu felix successor existis et traditum tibi feliciter servas una cum
›filio. propter quod et simul tibi cum imperio traditum nostrae filo-
›sofiae ritum pari religione custodi, velut qui ingressu suo patribus tuis
›causam prosperitatis intulerit. et fidem, quae cum ipsius Augusti 8
›felicitatibus adolevit, integram tu quoque nunc regnans inlibatamque
›conserva, quia nec ipsi Augusto in ingressu eius vel in progressu triste

NPOF

4 et fugantur *N* | 19 barbaros] haebreos *O* | conuersationis *N*
23 imperium *N*

›τοὐναντίον ἅπαντα λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα κατὰ τὰς πάντων εὐχάς.
›μόνοι πάντων, ἀναπεισθέντες ὑπό τινων βασκάνων ἀνθρώπων, τὸν 9
›καθ' ἡμᾶς ἐν διαβολῇ καταστῆσαι λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομε-
›τιανός, ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ περὶ τοὺς
›τοιούτους ῥυῆναι συμβέβηκεν ψεῦδος· ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν οἱ 10
›σοὶ εὐσεβεῖς πατέρες ἐπηνωρθώσαντο, πολλάκις πολλοῖς ἐπιπλή-
›ξαντες ἐγγράφως, ὅσοι περὶ τούτων νεωτερίσαι ἐτόλμησαν· ἐν οἷς
›ὁ μὲν πάππος σου Ἁδριανὸς πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, καὶ Φουν-
›δανῷ δὲ τῷ ἀνθυπάτῳ, ἡγουμένῳ δὲ τῆς Ἀσίας, γράφων φαίνεται,
›ὁ δὲ πατήρ σου, καὶ σοῦ τὰ σύμπαντα διοικοῦντος αὐτῷ, ταῖς πό-
›λεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ ἡμῶν ἔγραψεν, ἐν οἷς καὶ
›πρὸς Λαρισαίους καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ Ἀθηναίους καὶ πρὸς
›πάντας Ἕλληνας. σὲ δὲ καὶ μᾶλλον περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἐκεί- 11
›νοις ἔχοντα γνώμην καὶ πολύ γε φιλανθρωποτέραν καὶ φιλοσοφω-
›τέραν, πεπείσμεθα πάντα πράσσειν ὅσα σου δεόμεθα‹.

ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῷ δηλωθέντι τέθειται λόγῳ· ἐν δὲ ταῖς 12
γραφείσαις αὐτῷ Ἐκλογαῖς ὁ αὐτὸς κατὰ τὸ προοίμιον ἀρχόμενος
τῶν ὁμολογουμένων τῆς παλαιᾶς διαθήκης γραφῶν ποιεῖται κατά-
λογον· ὃν καὶ ἀναγκαῖον ἐνταῦθα καταλέξαι. γράφει δὲ οὕτως

›Μελίτων Ὀνησίμῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν. ἐπειδὴ πολλάκις ἠξίωσας, 13
›σπουδῇ τῇ πρὸς τὸν λόγον χρώμενος, γενέσθαι σοι ἐκλογὰς ἔκ τε
›τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ σωτῆρος καὶ πάσης τῆς
›πίστεως ἡμῶν, ἔτι δὲ καὶ μαθεῖν τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων ἐβου-
›λήθης ἀκρίβειαν πόσα τὸν ἀριθμὸν καὶ ὁποῖα τὴν τάξιν εἶεν, ἐσπού-
›δασα τὸ τοιοῦτο πρᾶξαι, ἐπιστάμενός σου τὸ σπουδαῖον περὶ τὴν
›πίστιν καὶ φιλομαθὲς περὶ τὸν λόγον ὅτι τε μάλιστα πάντων πόθῳ
›τῷ πρὸς τὸν θεὸν ταῦτα προκρίνεις, περὶ τῆς αἰωνίου σωτηρίας
›ἀγωνιζόμενος. ἀνελθὼν οὖν εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ ἕως τοῦ τόπου 14

ATERBDMΣΛ

3 καταστῆσαι ARBDM καταστῆναι TE | **8** σου > B | **8/9** φουνδάνω M | **9** δὲ > BD | **10** πάντα Wendland und Wil | συνδιοικοῦντος Valois, für Melito richtig | **11** τὸ T[1] corr. T[c] | **12** πρὸς[3] > BD **15** πράξειν Wil | **17** προοίμιον BDM προοίμιον αὐτῶ TER προοίμιον αὐτὸ A | **19** καταλέξαι ἡγούμεθα ἔχοντα ἐπὶ λέξεωσ οὕτωσ B | **21** τὸν > B σοι ἐκλογὰσ TEBDM ἐκλογάσ σοι A ἐκλογὰσ R | **24** εἶεν T[c]ERBDM εἰδέναι AT[1] | **26** μάλιστα interpolirt | πάντων > T[1] + T[r], T[c] getilgt **27** τὸν > RB

›aliquid accidit, sed e contrario laeta omnia et omnia magnis successibus
›plena, obsecrantibus deum summum pro imperii eius statu religionis
›huiusce cultoribus. nec quisquam principum nisi Nero solus et Domi- 9
›tianus nequam hominum suggestionibus adversati sunt dogmati nostro.
›ex quorum tempore accidit nos falsis calumniis infamari. sed illorum 10
›errorem, qui ex ignorantia venerat, emendaverunt patres tui, qui fre-
›quentibus postmodum decretis animadverterunt in eos, qui auderent
›molestiae aliquid huiusmodi cultoribus inrogare. in quibus avus tuus
›Hadrianus et ad alios quidem multos iudices, praecipue tamen ad Fun-
›danum proconsulem Asiae pro hoc litteras dedit. pater vero tuus te-
›cum pariter Romani regni apicem regens omnibus quidem generaliter
›civitatibus, maxime tamen ad Larisaeos et Thessalonicenses et Athe-
›nienses pro his mittit edicta. te vero multo magis eandem credimus 11
›servare sententiam, immo et multo clementius confidimus provisurum,
›tamquam qui verae filosofiae et purae religionis amator existas‹.

Haec et multa alia nobiliter ab eo scripta in libello, de quo me- 12
moravimus, inferuntur. in his autem quae de explanatione scripturarum
scribit, quasi in praefatione enumerat, quae sint volumina veteris testa-
menti, quae in canone debeant observari. quam partem scripturae in-
dere his necessarium puto:

›Melito Onesimo fratri salutem. Quoniam quidem frequenter me 13
›rogasti pro studio, quod habes erga verbum dei, ut excerpam tibi
›testimonia ex lege et profetis de salvatore et de fide nostra simulque
›indicem, qui sit ordo vel nummerus veteris testamenti voluminum,
›postulata libenter explevi, sciens quod sit in te discendi studium vel
›quanta fidei devotio, ut vitae aeternae desiderio nihil praeponis. scias 14
›ergo perrexisse me usque ad orientis eum locum, ubi praedicationis
›nostrae coepit exordium et ubi gesta sunt illa omnia, quae leguntur
›scripta, ibique diligenter de omnibus explorasse, quae essent veteris

NPOF

1 accedit *P* | et omnia] *NF* sub O^{2} *om.* PO^{1} | 3 huiusque *P*
5 accedit *P* | 7 audierint P^{1} | 9 ad *om.* NO^{1} | 9/10 fundanum] P^{1}
fundanium $P^{2}NOF$ | 10 proconsule NP^{1} | dedit *om.* *N* | 11 regens]
NPO gerens *F* | 12 lariseos *P* larisseos *NOF* | 13 eandem] et eandem *P*
17 inferuntur] inseruntur PO^{2} | 18 quasi] quas *P* | 26 ut u. a. desi-
derio] et ut ob u. a. desiderium *P* | 27 eum *om.* *PF*

»γενόμενος ἔνθα ἐκηρύχθη καὶ ἐπράχθη, καὶ ἀκριβῶς μαθὼν τὰ τῆς »παλαιᾶς διαθήκης βιβλία, ὑποτάξας ἔπεμψά σοι· ὧν ἐστι τὰ ὀνό»ματα· Μωυσέως πέντε, Γένεσις Ἔξοδος Ἀριθμοὶ Λευιτικὸν Δευτερο»νόμιον, Ἰησοῦς Ναυῆ, Κριταί, Ῥούθ, Βασιλειῶν τέσσαρα, Παραλειπο»μένων δύο, Ψαλμῶν Δαυίδ, Σολομῶνος Παροιμίαι ἡ καὶ Σοφία, »Ἐκκλησιαστής, Ἆισμα ᾀσμάτων, Ἰώβ, Προφητῶν Ἡσαΐου Ἱερεμίου »τῶν δώδεκα ἐν μονοβίβλῳ Δανιὴλ Ἰεζεκιήλ, Ἔσδρας· ἐξ ὧν καὶ τὰς »ἐκλογὰς ἐποιησάμην, εἰς ἓξ βιβλία διελών«.

καὶ τὰ μὲν τοῦ Μελίτωνος τοσαῦτα·

τοῦ δ' Ἀπολιναρίου πολλῶν παρὰ πολλοῖς σῳζομένων τὰ εἰς KZ 27
ἡμᾶς ἐλθόντα ἐστὶν τάδε· λόγος ὁ πρὸς τὸν προειρημένον βασιλέα καὶ Πρὸς Ἕλληνας συγγράμματα πέντε καὶ Περὶ ἀληθείας α' β' καὶ Πρὸς Ἰουδαίους α' β' καὶ ἃ μετὰ ταῦτα συνέγραψε κατὰ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως, μετ' οὐ πολὺν καινοτομηθείσης χρόνον, τότε γε μὴν ὥσπερ ἐκφύειν ἀρχομένης, ἔτι τοῦ Μοντανοῦ ἅμα ταῖς αὐτοῦ ψευδοπροφήτισιν ἀρχὰς τῆς παρεκτροπῆς ποιουμένου.

Καὶ Μουσανοῦ δέ, ὃν ἐν τοῖς φθάσασιν κατελέξαμεν, φέρεταί KH 28
τις ἐπιστρεπτικώτατος λόγος, πρός τινας αὐτῷ γραφεὶς ἀδελφοὺς ἀποκλίναντας ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων Ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν, ἄρτι τότε φύειν ἀρχομένην ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδοδοξίαν εἰσά-

17 368, 15

ATERBDMΣΛ

1 καὶ² TERBDM > A | 3 ἀριθμοὶ λευιτικὸν ATERMΣ^b λευιτικὸν ἀριθμοὶ BDΛΣ^a Σ^arm | 5 ἡ καὶ B ἣ καὶ AT¹ καὶ D καὶ ἡ T^cERM *was Weisheit* Σ *quae et* Λ | 6 ᾄσματα ᾀσμάτων Λ | 7 ἔζρασ T¹ σδ übergeschrieben T^c ἔσδρα E [α auf Ras.], R | 9 ταῦτα T γρ τοσαῦτα T^cm | 10 KZ ohne handschriftliche Gewähr, da AΣ versagen, 380, 21 KH BD 10 ΛE E 9 ΛE M 11 προειρημένον TEBDMΣΛ εἰρημένον AR | 12 ὁ πρὸσ ἕλληνασ T¹, ὁ getilgt | συγγράμματα πέντε > T¹ + T^r, T^c getilgt | καὶ Περὶ ἀληθείας α' β' > Σ | ᾱ β̄ M πρῶτον δεύτερον TER πρῶτον καὶ δεύτερον ABD 12/13 καὶ Πρὸς Ἰουδαίους α' β' > AΛ Hieron. de uir. ill. 26 | 13 ᾱ β̄ BDM πρῶτον δεύτερον TER | ἃ > T¹ + T¹ | συνέγραφεν B | τῶν > B 15 ἔτι ADM ἐπὶ TERB | 16 ποιουμένου AT¹MΣΛ ποιουμένου τοσαῦτα καὶ περὶ τοῦδε λεκτέον T^cmERBD ποιουμένου τοσαῦτα καὶ αὐτοῦ T^r | 17 KH ohne handschriftliche Gewähr, 10 KΘ BD 17 Λς ERM | καὶ > BD | μουσιανοῦ B | ὃν ἐν τοῖς] ὄντοσ M¹ corr. M^c | 18 τισ εἰσ M | ἐπιτρεπτικώτατοσ DM | 19 ἐγκρατιτῶν AT¹D ἐγκρατητῶν T^cERBM | 20 ἀρχομένην A¹ corr., TERD^rM ἀρχομένησ A¹BD¹

»testamenti volumina. ibi igitur quae cum omni investigatione conperi. »haec sunt: Moysei libri quinque: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, »Deuteronomium; tum deinde Iesus Naue, Iudicum, Ruth, Regnorum »libri quattuor, Paralipomenon libri duo, Psalmi David, Salomonis Pro»verbia quae et Sapientia, Ecclesiastes, Cantica Canticorum, Iob; pro»phetae autem Esaias, Hieremias, duodecim prophetarum liber unus, »Danihel, Ezechihel, Hesdras. ex his ergo et eglogas tibi, id est ex»cerpta testimonia in sex libris digesta transmisi«.

De Melitonis monumentis ista conperimus.

[XXVII] Apollinaris vero cum multa a multis habeantur, ad nos tamen ista *KZ* 27 sunt quae venerunt. apologeticus liber ad praedictum imperatorem scriptus et adversum paganos libri quinque, de veritate libri duo, et quos postmodum edidit adversum Catafrygas, Montanum scilicet et pseudoprofetissas eius, qui tunc primum deviandi a recto itinere exordium sumpserant.

[XXVIII] Sed et Musani, cuius in praecedentibus fecimus mentionem, fertur *KH* 28 libellus multa elegantia scriptus ad quosdam fratres, qui declinaverant

NPOF

2 moysi *NO* mosei *PF* | 4 solomonis *N* | 5 et] est *N* | 7 hiezechihel *P* | esdras *P* | 9 melitonis *om. N* | ita *N*

γουσαν τῷ βίῳ· ἧς παρεκτροπῆς ἀρχηγὸν καταστῆναι Τατιανὸν λόγος Kθ
ἔχει, οὗ μικρῷ πρόσθεν τὰς περὶ τοῦ θαυμασίου Ἰουστίνου παρατε- 29 1
θείμεθα λέξεις, μαθητὴν αὐτὸν ἱστοροῦντες τοῦ μάρτυρος. δηλοῖ
δὲ τοῦτο Εἰρηναῖος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις, ὁμοῦ τά
τε περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν αἱρέσεως οὕτω γράφων

»ἀπὸ Σατορνίνου καὶ Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι Ἐγκρατεῖς ἀγα- 2
»μίαν ἐκήρυξαν, ἀθετοῦντες τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ θεοῦ καὶ ἠρέμα
»κατηγοροῦντες τοῦ ἄρρεν καὶ θῆλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιη-
»κότος, καὶ τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς ἐμψύχων ἀποχὴν εἰσηγή-
»σαντο, ἀχαριστοῦντες τῷ πάντα πεποιηκότι θεῷ, ἀντιλέγουσί τε τῇ
»τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ. καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ' αὐτοῖς 3
»Τατιανοῦ τινος πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν· ὃς
»Ἰουστίνου ἀκροατὴς γεγονώς, ἐφ' ὅσον μὲν συνῆν ἐκείνῳ, οὐδὲν ἐξέ-
»φηνεν τοιοῦτον, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκ-
»κλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθεὶς ὡς διαφέρων
»τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο, αἰῶνάς
»τινας ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας γάμον
»τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ
»ἀναγορεύσας, τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἀντιλογίαν
ποιησάμενος«.

ταῦτα μὲν ὁ Εἰρηναῖος τότε· σμικρῷ δὲ ὕστερον Σευῆρός τις 4
τοὔνομα κρατύνας τὴν προδεδηλωμένην αἵρεσιν, αἴτιος τοῖς ἐξ αὐτῆς
ὡρμημένοις τῆς ἀπ' αὐτοῦ παρηγμένης Σευηριανῶν προσηγορίας
γέγονεν. χρῶνται μὲν οὖν οὗτοι νόμῳ καὶ προφήταις καὶ εὐαγγε- 5
λίοις, ἰδίως ἑρμηνεύοντες τῶν ἱερῶν τὰ νοήματα γραφῶν· βλασφη-
μοῦντες δὲ Παῦλον τὸν ἀπόστολον, ἀθετοῦσιν αὐτοῦ τὰς ἐπιστολάς.

2/3 358, 1—15 — **6—20** Iren. 1, 28, 1

ATERBDMΣΛ

1 *KΘ* ohne handschriftliche Gewähr, *KZ* A 388, 17 *KE* Σ *Λ* BD | **4** *τοῦτο* TERBDM *ὁ* A | **4/5** *τε τὰ* DM | **6** *σατορνίλου* TEBΣ *σαρτονίλου* R **9/10** *ἐποιήσατο* M | **10/11** *τὴν — σρια̣ν* D | **17** *γάμον* T¹RBDM [Hippolyt. 8, 16] *τὸν γάμον* A [vgl. Theodoret. haer. fab. 1, 20. Epiph. 46, 2] *γάμον* oder *τὸν γάμον* ΣΛ *γάμων* TᶜE Iren lat | **18** *σατορνίλω* TERΣ | **19** *ἀναγορεύσασ* ATERBD ΣΛ Iren *ἀπαγορεύσασ* M *γρ ἀπαγορεύσασ* A¹ᵐ | *ἀντιλογίαν* T¹Σ Iren [vgl. auch 3, 23, 8] *γρ ἀντιλογίαν* A¹ᵐ *αἰτιολογίαν* ATᶜERBM *ἀπολογίαν* D *καινολογίαν* Λ | **21** *σμικρῷ* ATER *σμικρὸν* M *μικρὸν* BD | *ὕστερον* ABDM *ὕστεροσ* TER **22** *τοὔνομα* TᶜTʳERDM *οὔνομα* AT¹ *ὄνομα* B | **25** *ἰδίοισ* M

ad haeresim quae dicitur Encratitarum, tunc nuper exortam. cuius *Kθ*
auctorem extitisse Tatianum sermo adserit, illum ipsum, de quo in 29 1
superioribus memoravimus, beato Iustino testimonium dante, cuius eum
et discipulum ferunt. de quo tamen Irenaeus in primo libro contra
haereses haec refert:

›A Saturnino‹, inquit, ›et Marcione descenderunt et ii qui vo- 2
›cantur Encratitae, nuptias refutantes, quae a deo antiquitus institutae
›sunt, et subtiliter accusantes illum qui ab initio masculum et feminam
›ad restitutionem humani generis fecit. sed et ab animalibus absti-
›nendum praedicant, ingrati existentes deo, qui haec humanis usibus
[XXVIIII] ›procreavit. | contradicunt etiam primi hominis saluti. et hoc nunc in- 3
›ventum est ab his quibus Tatianus quidam auctor extitit et huiusce-
›modi blasphemias introduxit. qui fuit quidem auditor Iustini, sed
›donec cum ipso fuit, nihil tale sentire se prodidit. postea vero quam
›ille martyr effectus est, abscidit se ab ecclesiis doctoris adrogantia
›tumidus et elatione nimia inflatus, tamquam qui se ceteris duceret
›meliorem, proprium maluit quam a veteribus traditum docendi insti-
›tuere stilum, saecula quaedam invisibilia secundum Valentini fabulas
›introducens, nuptias autem et fornicationem corruptionemque pari iu-
›dicans lege, similia Marcioni Saturninoque confirmans. de salute vero
›Adam in dubium deducenda novis quaestionibus commentatur‹.

Et paulo post idem Irenaeus addit etiam haec: 4

›Non multo autem‹, inquit, ›post Severus quidam supra dictae haeresi
›robur adiungens fomenta maxima eius sectatoribus praestitit. unde et
›magis Severiani appellati sunt. qui utuntur quidem lege et profetis 5
›et euangeliis, sed propria quadam interpretatione scripturarum sensum
›pervertunt. obtrectant autem Paulo apostolo et refutant eius epistulas.

NPOF

1 quae] qui *NF*[1] | 6 marciano *P* | 7 instituta *N* constitutae *P*[a]
13 blasphemans *N* | 26 sed] sed et *P*

μηδὲ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων καταδεχόμενοι. ὁ μέντοι γε 6
*πρότερος αὐτῶν ἀρχηγὸς ὁ Τατιανὸς συνάφειάν τινα καὶ συναγωγὴν
οὐκ οἶδ' ὅπως τῶν εὐαγγελίων συνθείς, Τὸ διὰ τεσσάρων τοῦτο
προσωνόμασεν, ὃ καὶ παρά τισιν εἰς ἔτι νῦν φέρεται· τοῦ δ' ἀποστό-
λου φασὶ τολμῆσαί τινας αὐτὸν μεταφράσαι φωνάς, ὡς ἐπιδιορθού-
μενον αὐτῶν τὴν τῆς φράσεως σύνταξιν. καταλέλοιπεν δὲ οὗτος* 7
*πολύ τι πλῆθος συγγραμμάτων, ὧν μάλιστα παρὰ πολλοῖς μνημο-
νεύεται διαβόητος αὐτοῦ λόγος ὁ Πρὸς Ἕλληνας, ἐν ᾧ καὶ τῶν
ἀνέκαθεν χρόνων μνημονεύσας, τῶν παρ' Ἕλλησιν εὐδοκίμων ἁπάν-
των προγενέστερον Μωυσέα τε καὶ τοὺς Ἑβραίων προφήτας ἀπέ-
φηνεν· ὃς δὴ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων ἁπάντων αὐτοῦ κάλλιστός
τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν. καὶ τὰ μὲν κατὰ τούσδε τοι-
αῦτα ἦν·*

ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς βασιλείας, πληθυνουσῶν τῶν αἱρέσεων ἐπὶ τῆς Λ 30 1
*Μέσης τῶν ποταμῶν, Βαρδησάνης, ἱκανώτατός τις ἀνὴρ ἔν τε τῇ
Σύρων φωνῇ διαλεκτικώτατος, πρὸς τοὺς κατὰ Μαρκίωνα καί τινας
ἑτέρους διαφόρων προϊσταμένους δογμάτων διαλόγους συστησάμενος
τῇ οἰκείᾳ παρέδωκεν γλώττῃ τε καὶ γραφῇ μετὰ καὶ πλείστων ἑτέ-
ρων αὐτοῦ συγγραμμάτων· οὓς οἱ γνώριμοι (πλεῖστοι δὲ ἦσαν αὐτῷ
δυνατῶς τῷ λόγῳ παρισταμένῳ) ἐπὶ τὴν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Σύρων
μεταβεβλήκασι φωνῆς· ἐν οἷς ἐστιν καὶ ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον ἱκανώ-* 2
*τατος αὐτοῦ περὶ εἱμαρμένης διάλογος ὅσα τε ἄλλα φασὶν αὐτὸν
προφάσει τοῦ τότε διωγμοῦ συγγράψαι. ἦν δ' οὗτος πρότερον* 3
*τῆς κατὰ Οὐαλεντῖνον σχολῆς, καταγνοὺς δὲ ταύτης πλεῖστά τε τῆς
κατὰ τοῦτον μυθοποιίας ἀπελέγξας, ἐδόκει μέν πως αὐτὸς ἑαυτῷ
ἐπὶ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην μετατεθεῖσθαι, οὐ μὴν καὶ παντελῶς γε
ἀπερρύψατο τὸν τῆς παλαιᾶς αἱρέσεως ῥύπον. ἐν τούτῳ γε μὴν
καὶ ὁ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτὴρ τελευτᾷ.*

ATERBDMΣΛ

5/6 *ἐπιδιορθουμένος* R | **7** *τι* > T¹ + Tᶜ, getilgt | **8** *καὶ* BDM > ATER | **12/13** *τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα* BD | **14** *Λ* ohne handschriftliche Gewähr *ΚΗ* A *Κς* Σ *ΛΑ* BD *ΛΖ* EM | *πληθυνουσῶν* TERBDM *πληθουσῶν* A | **15** nach *ποταμῶν* + *in Urhai [Edessa]* Σ | **16** *σύρω* T¹ corr. Tᶜ | **17** *προιστάμενοσ* T¹ corr. Tᶜ *προισταμένων* B | *διὰ λόγου* Σ | **18** *οἰκεία* TERBDM *ἰδίαι* A *παραδέδωκεν* B | **18/19** *ἑτέρων* > B | **19** *γνώριμοι* ABDMΣΛ Hier. de uir. ill. 33 *γνωριμώτατοι* TER | **20** *παριστάμενοι* Σ | **22** *περὶ εἱμαρμένησ αὐτοῦ* M | **23** δ' T¹BDM *δ' ἄρα* A, Tᶜ [getilgt], ER | **24** *τε* B | **25** *κατ' αὐτὸν* DM | **26** *ὀρθωτέρων* T¹ corr. Tᶜ | *καὶ παντελῶσ γε* BDM *γε παντελῶσ* A *παντελῶσ* TER | **27** *ἀπερρύψατο* ATʳR *ἀπερύψατο* BD *ἀπερρίψατο* T¹E *ἀπετρίψατο* M *vernichtete* Σ | *γε μὴν* > BD | **28** *Σωτὴρ* > Σ | *τέλει τοῦ βίου ἐχρήσατο* BD

›sed neque Actus apostolorum suscipiunt. verumtamen prior eorum 6
›auctor Tatianus conlationem quandam faciens euangeliorum nescio
›quomodo conposuit euangelium unum ex quattuor, quod Diatessaron
›nominavit, quod etiam nunc habetur a multis. dicitur autem et nonnulla
›ex sermonibus apostoli permutasse, tamquam qui emendare velit or-
›dinem compositionemque verborum. reliquit autem hic ipse infinitum 7
›librorum numerum. sed ille, quem adversum gentes scripsit, liber ex
›omnibus scriptis eius praecipuus et valde utilis conprobatur‹.

Sed et de his satis dictum.

[XXX] Per idem tempus innumeris haeresibus ubique pullulantibus et *A* 30 1
praecipue apud Mesopotamiam Bardesanes quidam vir disertissimus in
Syrorum lingua et vehemens dialecticus adversum Marcionem aliosque
nonnullos dialogos scribit, quos propria lingua conpositos edidit. sed
et plura alia eius extant volumina, quae discipuli eius in Graecum
vertere sermonem. erat namque ita potens in verbo et doctrina et in
disputationibus validus, ut plurimos et nobiles viros habuerit secta-
tores. est eius et ad Antoninum de fato potentissimus dialogus. sed 2
et alia multa scripsit quae satis utilia et pernecessaria persecutionum
quae tunc erant temporibus extitere. ferunt autem hunc ipsum fuisse
primum de Valentini schola. sed cum magistrum notasset erroris et 3
ineptas eius fabulas arguisset, visus est sibi ad meliorem et rectam
fidei sententiam convertisse. nec tamen ex integro veterum errorum
sordes maculamque deposuit. eisdem vero temporibus etiam Romanae
ecclesiae Soter episcopus vivendi finem fecit.

NPOF

9 sed et] sed *PF* | **11** bardesanis P^2 bardesanus P^1 | **20** primum] PO^2 primo O^1F *om.* *N*

E

Τάδε καὶ ἡ πέμπτη περιέχει βίβλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

Α *Ὅσοι καὶ ὅπως κατὰ Οὐῆρον ἐπὶ τῆς Γαλλίας τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διεξῆλθον ἀγῶνα.*

Β *Ὡς οἱ θεοφιλεῖς μάρτυρες τοὺς ἐν τῷ διωγμῷ διαπεπτωκότας ἐθεράπευον δεξιούμενοι.*

Γ *Ὁποία τῷ μάρτυρι Ἀττάλῳ δι' ὀνείρου γέγονεν ἐπιφάνεια.*

Δ *Ὅπως οἱ μάρτυρες τὸν Εἰρηναῖον δι' ἐπιστολῆς παρετίθεντο.*

Ε *Ὡς Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Καίσαρι ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς οὐρανόθεν ὁ θεὸς ἐπακούσας ὗσεν.*

ς *Τῶν ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκοπευσάντων κατάλογος.*

Ζ *Ὡς καὶ μέχρι τῶν τότε καιρῶν διὰ τῶν πιστῶν δυνάμεις ἐνηργοῦντο παράδοξοι.*

Η *Ὅπως ὁ Εἰρηναῖος τῶν θείων μνημονεύει γραφῶν.*

Θ *Οἱ κατὰ Κόμοδον ἐπισκοπεύσαντες.*

Ι *Περὶ Πανταίνου τοῦ φιλοσόφου.*

ΙΑ *Περὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.*

ΙΒ *Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων.*

ΙΓ *Περὶ Ῥόδωνος καὶ ἧς ἐμνημόνευσεν κατὰ Μαρκίωνα διαφωνίας.*

ΙΔ *Περὶ τῶν κατὰ Φρύγας ψευδοπροφητῶν.*

ΙΕ *Περὶ τοῦ κατὰ Βλάστον ἐπὶ Ῥώμης γενομένου σχίσματος.*

Ις *Ὅσα περὶ Μοντανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ψευδοπροφητῶν μνημονεύεται.*

AA^{m}ΣΣ^t *Λ*B, D [bis 396,8 *ζητήματος*; danach ein Quaternio ausgefallen], T(ERM) | **2** ε̅ M | **3** *sub Seuero Λ* | *τῆς* > BD | *γαλλιασ* aus *γαλιλαίασ* corr. DM | **5** *διαπίπτοντασ* B | **7** nach *γέγονεν* + *ἐκ θυ̅* BD | **8** *ἐπιστολῶν* ΣΣ^{t}ER | *παρατίθενται* TM | **10** *ὁ θεὸς* > A | *ὗσεν* BDT^{c}ER *ὕεν* T^{1}M *ὑέτισεν* AA^m | **12** *καὶ* > BD | **14** am Schluss + *et de septuaginta interpretibus Λ* + *καὶ περὶ τοῦ καταλόγου αὐτῶν καὶ τῶν ο̅* [*εβδομήκοντα* M] *ἑρμηνευτῶν* ERM | **15** nach *Κόμοδον* + *μετὰ μάρκον ἀντωνῖνον βασιλεύσαντα* ER **21** *φλωρῖνον καὶ βλάστον* Σ^{arm}Σ^{t}ERM | *ῥώμην* BD^1, corr. D^1 | *γενομένου ἀτοπωτάτου σχίσματοσ* BD | **22/23** *περὶ μοντανοῦ—ψευδοπροφητῶν ὅσα μνημονεύεται* BD | **22** *μετ' αὐτοῦ* AA^m *σὺν αὐτῷ* BD *mit ihm* ΣΣ^t *ceteris Λ* *κατ' αὐτὸν* TERM | nach *ψευδοπροφητῶν* + *ἐξ ἀνωνύμου συγγραφέωσ* ER

LIBER V

NPOF

11 ut] ubi *P*² | **15** filosofi *N*

IZ *Περὶ Μιλτιάδου καὶ ὧν συνέταξε λόγων.*
IH *Ὅσα καὶ Ἀπολλώνιος τοὺς κατὰ Φρύγας ἀπήλεγξεν καὶ τίνων ἐμνημόνευσεν.*
IΘ *Σεραπίωνος περὶ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως.*
K *Ὅσα Εἰρηναῖος τοῖς ἐπὶ Ῥώμης σχισματικοῖς ἐγγράφως διείλεκται.*
KA *Ὅπως ἐπὶ Ῥώμης Ἀπολλώνιος ἐμαρτύρησεν.*
KB *Τίνες κατὰ τούτους ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο.*
KΓ *Περὶ τοῦ τότε κινηθέντος ἀμφὶ τοῦ πάσχα ζητήματος.*
KΔ *Περὶ τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν διαφωνίας.*
KE *Ὅπως τοῖς πᾶσι μία ψῆφος περὶ τοῦ πάσχα συνεφωνήθη.*
Kϛ *Ὅσα τῆς Εἰρηναίου φιλοκαλίας καὶ εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν.*
KZ *Ὅσα καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τηνικάδε συνηκμακότων.*
KH *Περὶ τῶν τὴν Ἀρτέμωνος αἵρεσιν ἐξ ἀρχῆς προβεβλημένων οἷοί τε τὸν τρόπον γεγόνασιν καὶ ὅπως τὰς ἁγίας γραφὰς διαφθεῖραι τετολμήκασιν.*

4 *σαραπίωνοσ* AA^mTERM | **5** *ὅσα καὶ* ER | *διείλεγκται* DE | **6** *ἐπὶ τῆσ ῥώμησ* ERM | *ὁ θαυμάσιος διὰ χν ἐμαρτύρησεν ἀπολλώνιοσ* BD **7** *κατὰ τοὺσ ἐπισκόπουσ* T | *τούτους] τούσδε τοὺσ χρόνουσ* BD^{1m} | nach *ἐπίσκοποι* + *τῶν ἐπαρχιῶν* BD^{1m} | **9** *Περὶ — διαφωνίας] τίνεσ κατὰ τούτουσ ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο. KE* ohne Randbemerkung. *Kϛ περὶ τῆσ κατὰ τὴν ἀσίαν διαφωνίασ* A^m | **10** *KZ* A^m | **11** *KH* A^m | nach *ἡμᾶς* + *ὑπομνήματα* B | **12** *KΘ* A^m | *τῆσ τῶν λοιπῶν φιλοκαλίασ* EM *τῶν λοιπῶν φιλοκαλίασ* R *τηνίκα* B | **13** *Δ* A^m | *οἷοί] ὅσοι* M | **14** *πῶσ* A^mT | **15** am Ende + *τῆσ ῥωμαίων ἐκκλησίασ τηνικαῦτα ζεφυρίνου ἡγουμένου* ER *τῆσ ῥωμαίων ἐκκλησίασ ζεφυρίνου ἡγουμένου* M

ER *Τάδε καὶ ἡ πέμπτη περιέχει Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*
A *Ὡς τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας Ἐλεύθερος ἡγεῖται.*
B *Ἐπιστολὴ τῶν ἀπὸ τῆς Γαλλίας πιστῶν ἀδελφῶν, ἐν ἧι Σάγκτου Ματούρου Ἀττάλου Βλανδίνης καὶ ἑτέρων μαρτύριον παράδοξον ἀναγέγραπται.*
Γ = *B* im Text
Δ *Ὁποία τῶι μάρτυρι Ἀττάλωι περὶ Ἀλκιβιάδου μάρτυρος δι' ὀνείρου γέγονεν ἐπιφάνεια.*
E *Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν μαρτύρων διὰ τοὺς ἀμφὶ τὸν Μοντανόν.*
ϛ *Z* = *Δ E* im Text
H *Εἰρηναίου τοῦ μετὰ Ποθεινὸν τῆς ἐν Λουγδούνωι παροικίας ἐπισκόπου κατάλογος τῶν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπισκοπευσάντων.*
Θ—Kϛ = *Z—KΔ* im Text

NPOF

1 miltiade] *N* milciade *F* miliciade *O* melchiade *P* | **6** martyrio *P* **12** *ante* qui *ins.* xxuiii *PF* | hisdem *N* isdem *P* | **13** xxuiii] xxuiiii *P* quales] xxuiiii *NOF* | **14** quoque pacto] *** pacto *P*[1] xxx quo pacto *P*[2]

ΚΖ Ὡς Βίκτορος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου διὰ τὴν περὶ τὸ πάσχα τῶν ἐπισκόπων διαμάχην ἀκοινωνησίαν [ἀκοινωνησίασ R] βουληθέντος αὐτοῖς ἐπαγαγεῖν, παρὰ [περὶ R] τῶν ὁμορούντων αὐτῶι ἐπισκόπων κωλύεται.
ΚΗ ΚΘ = *ΚΕ Κϛ* im Text
Λ Ὡς Κόμοδον διαδέχεται Σέβηρος.
ΛΑ ΛΒ = *ΚΖ ΚΗ* im Text
ΛΓ Διήγησις περὶ Ναταλίου [ἀταλίου E] ὁμολογητοῦ παράδοξος.

M Überschrift siehe im Text
Α = *Α* ER
Β—Δ = *Α—Γ* im Text
Ε = *Ε* ER
ϛ Ζ = *Δ Ε* im Text
Η Εἰρηναίου τῶν ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκοπευσάντων κατάλογος.
Θ Ι = *Ζ Η* im Text
ΙΑ Ὡς Ἀντωνῖνον Κόμοδος διαδέχεται
ΙΒ—ΚΘ = *Θ—Κϛ* im Text
Λ = *Λ* E [σευῆροσ M]
ΛΑ ΛΒ = *ΚΖ ΚΗ* im Text

Ὁ μὲν οὖν τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτὴρ ἐπὶ ὄγδοον 1
ἔτος ἡγησάμενος τελευτᾷ τὸν βίον· τοῦτον δωδέκατος ἀπὸ τῶν
ἀποστόλων Ἐλεύθερος διαδέχεται. ἔτος δ' ἦν ἑπτακαιδέκατον αὐτο-
κράτορος Ἀντωνίνου Οὐήρου· ἐν ᾧ κατά τινα μέρη τῆς γῆς σφο-
δρότερον ἀναρριπισθέντος τοῦ καθ' ἡμῶν διωγμοῦ. ἐξ ἐπιθέσεως
τῶν κατὰ πόλεις δήμων μυριάδας μαρτύρων διαπρέψαι στοχασμῷ
λαβεῖν ἔνεστιν ἀπὸ τῶν καθ' ἓν ἔθνος συμβεβηκότων. ἃ καὶ γραφῇ
τοῖς μετέπειτα παραδοθῆναι. ἀλήστου μνήμης ὡς ἀληθῶς ἐπάξια
ὄντα, συμβέβηκεν. τῆς μὲν οὖν περὶ τούτων ἐντελεστάτης ὑφη- 2
γήσεως τὸ πᾶν σύγγραμμα τῇ τῶν μαρτύρων ἡμῖν κατατέτακται
συναγωγῇ, οὐχ ἱστορικὴν αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ διδασκαλικὴν περιέχον
διήγησιν· ὁπόσα γέ τοι τῆς παρούσης ἔχοιτο πραγματείας, ταῦτ' ἐπὶ
τοῦ παρόντος ἀναλεξάμενος παραθήσομαι. ἄλλοι μὲν οὖν ἱστορι- 3
κὰς ποιούμενοι διηγήσεις, πάντως ἂν παρέδωκαν τῇ γραφῇ πολέ-
μων νίκας καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν στρατηγῶν τε ἀριστείας καὶ
ὁπλιτῶν ἀνδραγαθίας, αἵματι καὶ μυρίοις φόνοις παίδων καὶ πα-
τρίδος καὶ τῆς ἄλλης ἕνεκεν περιουσίας μιανθέντων· ὁ δέ γε τοῦ 4
κατὰ θεὸν πολιτεύματος διηγηματικὸς ἡμῖν λόγος τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς
τῆς κατὰ ψυχὴν εἰρήνης εἰρηνικωτάτους πολέμους καὶ τοὺς ἐν τού-
τοις ὑπὲρ ἀληθείας μᾶλλον ἢ πατρίδος καὶ μᾶλλον ὑπὲρ εὐσεβείας
ἢ τῶν φιλτάτων ἀνδρισαμένους αἰωνίαις ἀναγράψεται στήλαις. τῶν
εὐσεβείας ἀθλητῶν τὰς ἐνστάσεις καὶ τὰς πολυτλήτους ἀνδρείας
τρόπαιά τε τὰ κατὰ δαιμόνων καὶ νίκας τὰς κατὰ τῶν ἀοράτων

ATERBMΣΛ

2 Λ ER 1 M | 5 ἡμᾶσ B | 6 τὰσ πόλεισ B | μαρτύρων TERBM μαρτύρων ἀνὰ τὴν οἰκουμένην A | 7 ἔθνοσ > T¹ + TcTr | 8 ὡς ἀληθῶσ ATcER ὡσ ἀληθοῦς T¹ > BM | ἄξια B | 16 πολιτῶν Λ | 17 τοῦ TERB περὶ τοῦ AMΣ | 18 κατὰ θν̄ TERBMΣΛ καθ' ἡμᾶσ A 21 τῶν > B | ἀναγράψεται A ἀναγράψαι ταῖσ T¹ERBM ἀναγράψαιτο ταῖσ Tr | 23 τε καὶ τὰ R

Igitur Soteri episcopo octo annis in urbe Roma sacerdotio mini- 1
strato duodecimus ab apostolis succedit Eleutherus septimodecimo anno
imperii Antonini Veri. quo in tempore per multas Romani orbis pro-
vincias ex adclamatione et seditione vulgi persecutiones adversum nostros
dirissimae concitatae sunt, ita ut multa milia martyrum per loca singula
fierent. quod conicere ex his facile possumus, quae ad rerum gestarum
memoriam conservandam litteris mandata repperimus. et quamvis de 2
hoc plenior nobis narratio, quam de singulorum martyriis prosecuti
sumus, sui sub titulo videatur exposita, quae instructionem pariter
doctrinae et scientiae necessariam non minimam continet, tamen quae
etiam praesenti huic operi conpetere duximus, pauca inseremus e multis.
alii namque scriptores historiarum referant bella tropaea victorias, 3
magistratuum ducumque fortia gesta concelebrent mortesque civium
aut hostium narrent, patriam coniuges liberos, diversis cuncta caedibus
confusa describant, noster hic sermo, qui narrationem continet de his, 4
quae ad deum pertinent. rebus, absurdum non erit, si bella describat,
quae caro pro animae salute perpessa est, et pugnas, quas anima, ut
caelestem patriam recuperaret, excepit, si certamina eius referat, quae
pro fide veritatis exegit, in quibus non adversum mortales milites, sed
adversum spiritales daemones dimicavit, non pro liberis carnis, sed
pro spiritus libertate. si, inquam, monumentis litterarum mandemus
proelia, quae non pro terrarum spatiis nec provinciarum possessionibus,
sed pro caelorum regno et paradisi hereditate peracta sunt, non regi

NPOF

1/2 ministrante *Pa* | **3** imperii *om. N* | **4** persecutionem *N*
7 quamuis] quadamuis *N* | **10** continent *P* | **11** huic *om. PF* | opere
P | inserimus *P* | **13** gesta *om. N* | **20** aduersus *P*

ἀντιπάλων καὶ τοὺς ἐπὶ πᾶσι τούτοις στεφάνους εἰς αἰώνιον μνήμην
ἀνακηρύττων.
Γαλλία μὲν οὖν ἡ χώρα ἦν, καθ' ἣν τὸ τῶν δηλουμένων συνε- A 1 1
κροτεῖτο στάδιον, ἧς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας τῶν
αὐτόθι διαφέρουσαι βεβόηνται Λούγδουνος καὶ Βίεννα, δι' ὧν ἀμ-
φοτέρων τὴν ἅπασαν χώραν πολλῷ τῷ ῥεύματι περιρρέων ὁ Ῥο-
δανὸς ποταμὸς διέξεισιν. τὴν οὖν περὶ τῶν μαρτύρων γραφὴν 2
αἱ τῇδε διαφανέσταται ἐκκλησίαι ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν
διαπέμπονται, τὰ παρ' αὐταῖς πραχθέντα τοῦτον ἱστοροῦσαι τὸν
τρόπον, παραθήσομαι δὲ τὰς αὐτῶν φωνάς 3

»Οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας παροικοῦντες δοῦλοι Χριστοῦ τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν τὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῖν πίστιν καὶ ἐλπίδα ἔχουσιν ἀδελφοῖς· εἰρήνη καὶ χάρις καὶ δόξα ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν«.

εἶτα τούτοις ἑξῆς ἕτερα προοιμιασάμενοι, τὴν τοῦ λόγου καταρχὴν 4
ποιοῦνται ἐν τούτοις

»τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς ἐνθάδε θλίψεως καὶ τὴν τοσαύτην τῶν
»ἐθνῶν εἰς τοὺς ἁγίους ὀργὴν καὶ ὅσα ὑπέμειναν οἱ μακάριοι μάρ-
»τυρες, ἐπ' ἀκριβὲς οὔθ' ἡμεῖς εἰπεῖν ἱκανοὶ οὔτε μὴν γραφῇ περι-
»ληφθῆναι δυνατόν. παντὶ γὰρ σθένει ἐνέσκηψεν ὁ ἀντικείμενος, 5
»προοιμιαζόμενος ἤδη τὴν ἀδεῶς μέλλουσαν ἔσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ.
»καὶ διὰ πάντων διῆλθεν, ἐθίζων τοὺς ἑαυτοῦ καὶ προγυμνάζων
»κατὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, ὥστε μὴ μόνον οἰκιῶν καὶ βαλανείων
»καὶ ἀγορᾶς εἴργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν τινα
»αὐτοῖς ἀπειρῆσθαι ἐν ὁποίῳ δήποτε τόπῳ. ἀντεστρατήγει δὲ ἡ 6
»χάρις τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεῖς ἐρρύετο, ἀντιπαρέτασσε δὲ
»στύλους ἑδραίους δυναμένους διὰ τῆς ὑπομονῆς πᾶσαν τὴν ὁρμὴν

27 I Tim. 3, 15

ATERBMΣ*Λ*

8 *Λ* A 400, 1 ΣB **11** *B* ER **8** M | **4** *καὶ*] *αἳ καὶ* Tr | **6** *πᾶσαν* B *χώραν* > T¹ + Tᶜ | **8** *αἱ τῇδε*] *ἔτι δὲ* M | *διαφανέσταται* R *διαφανέστατοι* ATEBM | **10** *δὲ* ΛBM *γὰρ* TER | **14** *Ἰησοῦ Χριστοῦ* Σ | **17** *ἐνταῦθα* B | **18** *μακάριοι* > T | **20** *ἔθνει σθένει* M | **22** *ἦλθεν* R | *ἐρεθίζων* Σ | **23** *μόνων* Λ | **23/24** *καὶ ἀγορᾶσ καὶ βαλανείων* M | **25/26** *ἡ χάρισ ἡ* M | **27** *τοὺσ δυναμένουσ* M | *δύναμιν* M

mortali imperium quaesitura, sed ab immortali rege omnium deo triumphorum gloriam perceptura.

[1] Galliarum nobilissimae urbes Lugdunensium civitas habetur et A 1 1
Viennensium, quas praecipiti lapsu praeterfluit Rhodanus nobilissimus
fluviorum. in his quae et quanta erga dei martyres gesta sint supra 2
memorati Antonini Veri temporibus, descripta per ordinem ab eis ad
ecclesias Asiae et Frygiae fideli relatione transmissa sunt. de quibus 3
ut fides certior habeatur, ipsa scriptorum exempla subiciam.

»Servi Christi habitantes apud Viennam et Lugdunum Galliae urbes »fratribus omnibus, qui per Asiam et Frygiam eandem quam nos re»demptionis Christi fidem et spem gerunt, pax vobis et gratia et gloria »a deo patre et Christo Iesu domino nostro«.

Et cum nonnulla velut in praefatione prosecuti viderentur, post 4
aliquanta ita rerum gestarum ordiuntur initium:

»tribulationis«, aiunt, »nostrae magnitudinem et gentilium furorem.
»quem sanctis martyribus intenderunt, sicut est, enumerare ne prae-
»sentes quidem ipsi sufficimus, nedum scriptura comprehendere. omni- 5
»bus etenim viribus congressus est inimicus, tamquam qui iam per
»acerbitatem persecutionis adventus sui ostentaret initia et per hoc in-
»stitueret et informaret ministros suos adversum servos dei omne mini-
»sterium sceleris et crudelitatis explere, ita ut primo domorum nobis
»prohiberetur habitatio, tum deinde usus balnearum, post etiam pro-
»cessus ad publicum, ad ultimum, ne omnino in quolibet loco domi
»forisque publico privatoque videremur. sed aderat dei gratia, quae 6
»fragiliores quidem quosque nostrorum de manibus eorum eripiebat.
»producebat autem in medium viros stabiliores columnis, qui possint

NPOF

3 habebatur *PO*² | 4 hrodanus *P* | 6 memorati] *PF* memoratis *NO*
12 a *om. P* | 19 aceruitatem *libri* | 21 et crudelitatis] celeritate *P*
23 ultimo *N* | 25 quidem *om. P*

»τοῦ πονηροῦ εἰς ἑαυτοὺς ἑλκύσαι· οἳ καὶ ὁμόσε ἐχώρουν. πᾶν εἶδος
»ὀνειδισμοῦ καὶ κολάσεως ἀνεχόμενοι· οἳ καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγού-
»μενοι ἔσπευδον πρὸς Χριστόν, ὄντως ἐπιδεικνύμενοι ὅτι οὐκ ἄξια
»τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν
»ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.

»καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ ὄχλου πανδημεὶ σωρηδὸν ἐπιφερό- 7
»μενα γενναίως ὑπέμενον, ἐπιβοήσεις καὶ πληγὰς καὶ συρμοὺς καὶ
»διαρπαγὰς καὶ λίθων βολὰς καὶ συγκλείσεις καὶ πάνθ' ὅσα ἠγριω-
»μένῳ πλήθει ὡς πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους φιλεῖ γίνεσθαι. καὶ 8
»δὴ ἀναχθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπό τε τοῦ χιλιάρχου καὶ τῶν προ-
»εστηκότων τῆς πόλεως ἐξουσιῶν ἐπὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἀνακρι-
»θέντες καὶ ὁμολογήσαντες, συνεκλείσθησαν εἰς τὴν εἱρκτὴν ἕως τῆς
»τοῦ ἡγεμόνος παρουσίας· μετέπειτα δὲ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα ἀχθέντων 9
»αὐτῶν κἀκείνου πάσῃ τῇ πρὸς ἡμᾶς ὠμότητι χρωμένου, Οὐέττιος
»Ἐπάγαθος, εἷς ἐκ τῶν ἀδελφῶν, πλήρωμα ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν
»θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον κεχωρηκώς, οὗ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἠκρί-
»βωτο ἡ πολιτεία, ὡς καίπερ ὄντα νέον συνεξισοῦσθαι τῇ τοῦ πρεσ-
»βυτέρου Ζαχαρίου μαρτυρίᾳ· πεπόρευτο γοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐν-
»τολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου ἄμεμπτος καὶ πάσῃ τῇ πρὸς τὸν
»πλησίον λειτουργίᾳ ἄοκνος, ζῆλον θεοῦ πολὺν ἔχων καὶ ζέων τῷ
»πνεύματι· τοιοῦτος δή τις ὤν, τὴν οὕτως καθ' ἡμῶν ἀλόγως γινο-
»μένην κρίσιν οὐκ ἐβάστασεν, ἀλλ' ὑπερηγανάκτησεν καὶ ἠξίου καὶ
»αὐτὸς ἀκουσθῆναι ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ὅτι μηδὲν
»ἄθεον μηδὲ ἀσεβές ἐστιν ἐν ἡμῖν. τῶν δὲ περὶ τὸ βῆμα καταβοη- 10
»σάντων αὐτοῦ, καὶ γὰρ ἦν ἐπίσημος, καὶ τοῦ ἡγεμόνος μὴ ἀνασχο-
»μένου τῆς οὕτως ὑπ' αὐτοῦ δικαίας προταθείσης ἀξιώσεως, ἀλλὰ
»μόνον τοῦτο πυθομένου εἰ καὶ αὐτὸς εἴη Χριστιανός, τοῦ δὲ λαμ-

1/2 vgl. Hebr. 10, 33 — **3—5** Rom. 8, 18 — **17—19** Luc. 1, 6

ATERBMΣΛ

1 *ἐκλύσαι* T | *ἐχώρουν* BMΣΛ *ἐχώρουν αὐτῷ* ATER | **3** *τὸν χν* M *ὄντως* > B | **7** *ἐπιβοήσεις καὶ* > Σ | **7/8** *καὶ συρμοὺσ καὶ διαρπαγὰσ* > T¹ΣΛ + TᶜTʳ | **10/11** *προεστηκότων* altes Glossem | **12/13** *τῆσ τοῦ ἡγεμόνοσ* TERBM *τοῦ ἡγεμόνοσ τῆσ* A | **13** *ἀναχθέντων* M | **14** *χρησαμένου* M **16** *πρὸς* > B | **16/17** *οὗ καὶ — ἡ πολιτεία* ABMΛ *ὃσ — τῇ πολιτείᾳ* TER *der so vollendet war in seinen Führungen* Σ | **17/18** *τοῦ πρεσβυτέρου* > Σ **18** *Ζαχαρίου* > Λ | *πεπόρευται* M | **19** *ἀμέμπτωσ* B | **21** *οὕτως* > M **23** *ἀπολογούμενοσ* ABM *ὑπεραπολογούμενοσ* TER | **23/24** *μηδένα θν̄* T¹ corr. Tᶜ | **26** *οὕτως* > M

»per patientiam suam non solum ferre impetus, quos excogitabat ini-
»micus, sed et ultro expetere et sponte se omnibus vel obprobriorum
»vel tormentorum cruciatibus obiectare et lassescentibus iam paene tor-
»toribus ipsi adhuc parum putare, pro eo quod moram sibi hanc esse
»quodammodo ad Christum festinantibus crederent, rebus fere ipsis et
»patientiae virtute clamantes, quia non sunt condignae passiones
»huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in
»nobis.

»ferebant ergo fortiter adclamationes adversum se et probra atque in- 7
»iurias populi, et contumelias eorum ducebant laudes suas. sed et verbe-
»rari se ab eis ac lapidari et concludi patienter accipiebant, aequanimiter
»suscipientes quidquid illud furentis vulgi excogitavissetinsania. denique 8
»quodam tempore adstante tribuno et primoribus civitatis pro solis ad-
»clamationibus populi correpti et in carcerem trusi sunt fratres usque ad
»praesentiam praesidis, cuique advenienti offeruntur. in quos ille tanta 9
»crudelitate usus est, ut saevitiae eius species singulas nemo possit ex-
»ponere. Vettius igitur Epagathus unus ex fratribus, qui et in deum
»perfectam caritatem et in homines integram custodiret, cuius vita, cum
»esset adulescens, ita examinata erat omnibus et probata, ut etiam gra-
»vissimis senibus praeferretur — incedebat enim in omnibus mandatis et
»iustificationibus domini sine querela, ad obsequia quoque servorum
»dei promptissimus erat — is cum zelo divino et fervore spiritus plenus
»tam crudelia servis dei supplicia videret inferri et contra ius fasque
»tot poenas humanis visceribus excogitari, indignitatem rei ultra non
»ferens poscit se audiri pro civibus optimis et quibus nihil impietatis
»commissum probari poterat locuturum. erat enim et nobilissimus inter
»suos et eruditissimus. verum cum defensionem eius non reciperet ob- 10
»stinatio iudicis, inquirit tantum ab eo, si et ipse Christianus esset.
»utique Christianum se esse clarissima et libera voce testatus est. »tam-
»quam advocatus«, inquit, »Christianorum et ipse vinctorum numero

NPOF

3 lassiscentibus *P* | 6 condignae] dignae *N* | 10 laudes suas duc. *PF* sed *om. N* | 11 ac] et *N* | 12 exquogitasset *N* | 23 contra ius] contrarius *N* | 25 poposcit *PF* | 26 et *om. P* | 26/27 int. suos nob. *P*
29 utique] P^b *F* utque *N* P^a O^2 atque O^1

›προτάτῃ φωνῇ ὁμολογήσαντος, ἀνελήφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν κλῆρον
›τῶν μαρτύρων, παράκλητος Χριστιανῶν χρηματίσας, ἔχων δὲ τὸν
›παράκλητον ἐν ἑαυτῷ, τὸ πνεῦμα τοῦ Ζαχαρίου, ὃ διὰ τοῦ πλη-
›ρώματος τῆς ἀγάπης ἐνεδείξατο, εὐδοκήσας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν
›ἀπολογίας καὶ τὴν ἑαυτοῦ θεῖναι ψυχήν· ἦν γὰρ καὶ ἔστιν γνήσιος
›Χριστοῦ μαθητής, ἀκολουθῶν τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ.
›ἐντεῦθεν δὴ διεκρίνοντο οἱ λοιποί, καὶ φανεροὶ καὶ ἕτοιμοι ἐγί- 11
›νοντο πρωτομάρτυρες, οἳ καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἀνεπλήρουν
›τὴν ὁμολογίαν τῆς μαρτυρίας. ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἀνέτοιμοι καὶ
›ἀγύμναστοι καὶ ἔτι ἀσθενεῖς, ἀγῶνος μεγάλου τόνον ἐνεγκεῖν μὴ
›δυνάμενοι· ὧν καὶ ἐξέτρωσαν ὡς δέκα τὸν ἀριθμόν· οι καὶ μεγάλην
›λύπην καὶ πένθος ἀμέτρητον ἐνεποίησαν ἡμῖν καὶ τὴν προθυμίαν
›τῶν λοιπῶν τῶν μὴ συνειλημμένων ἐνέκοψαν· οἳ καίπερ πάντα τὰ
›δεινὰ πάσχοντες, ὅμως συμπαρῆσαν τοῖς μάρτυσιν καὶ οὐκ ἀπελεί-
›ποντο αὐτῶν, τότε δὲ οἱ πάντες μεγάλως ἐπτοήθημεν διὰ τὸ ἄδηλον 12
›τῆς ὁμολογίας, οὐ τὰς ἐπιφερομένας κολάσεις φοβούμενοι, ἀλλὰ τὸ
›τέλος ἀφορῶντες καὶ τὸ ἀποπεσεῖν τινα δεδιότες. συνελαμβάνοντο 13
›μέντοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἄξιοι τὸν ἐκείνων ἀναπληροῦντες
›ἀριθμόν, ὥστε συλλεγῆναι ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν πάντας τοὺς
›σπουδαίους καὶ δι' ὧν μάλιστα συνεστήκει τὰ ἐνθάδε· συνελαμβά- 14
›νοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ
›ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν
›τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον
›πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτούς, κατ-
›εψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδείους μίξεις καὶ ὅσα
›μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴ τι τοι-
›οῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. τούτων δὲ φημισθέντων, 15
›πάντες ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς, ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον

3/4 Luc. 1, 67 — **4/5** 1 Ioann. 3, 16. 1 Thess. 2, 8 — **6** Apoc. 14, 4

ATERBMΣΛ

2 *καὶ αὐτὸσ* nach *μαρτύρων* wiederholt A | **3** *τὸ* $\overline{\pi\nu\alpha}$ BΛ *τὸ* $\overline{\pi\nu\alpha}$ *πλεῖον* AΣ *τὸ πλεῖον* T¹M *πλεῖον* T durch Rasur corr., ER | *ὃς* ΣΛ | **6** *ἔνθα* R **7** *δὴ* ABMΛ *δὲ* TER | **7/8** *καὶ ἕτοιμοι — πρωτομάρτυρες* sinnlos, verlangt wird *οἱ ἕτοιμοι — πρὸς τὸ μαρτυρεῖν* | **9** *καί*[1] > B | **10** *τόνον*] *τὸν ὄγκον* M *pondus* Λ | **11** *ἐξέτρωσαν* TERB *ἐξέπεσον* AΣ *ταχέωσ ἐξέπεσαν* M **13** *συνειλεγμένων* R | **14** *ὁμοίωσ* M | **14/15** *ἀπελίποντο* TER | **15** *δὲ* ATERM *δὴ* B | **17** *ἐφορῶντεσ* T¹ corr. Tᶜ | **18** *ἄξιοι* wohl aus *ἀξίως* verdorben | **24** *τούτῳ* R | **27** *παρ' ἐγένετο, ἀνθρώποις* > M

»societur«. sed in hoc illi quidem quid dicerent ignorabant, ille vero
»habens in se advocatum pro nobis Iesum, hoc nomine meruit hono-
»rari, sancti presbyteri Zachariae, qui erga sanctos plenitudinem caritatis
»ostenderat, secutus exemplum. qui et ipse dum fratribus adest et de-
»fensionem libertatis, quae in nostra religione consistit, exsequitur, do-
»minicum secutus exemplum animam suam pro ovibus suis posuit et
»pro amicis. et ideo cum hoc pariter velut discipuli fideles Christi in
»regno venturo sequentur agnum, quocumque vadit.
»his igitur optimis et fidelissimis ducibus usus omnis reliquus sancto- 11
»rum chorus prompti et alacres animas suas pro fidei libertate ponebant.
»aliqui autem impares et infirmiores inventi et ad inlatae persecutionis
»evehendum pondus invalidi, decem ferme numero, lapsu suo luctum nobis
»et ingentem tristitiam reliquerunt et multorum animos, quos priorum fides
»accenderat, infregerunt. unde et omnes valde perterriti sumus, non propter 12
»tormenta quae crudelius videbantur inferri, sed pro exitu confessionis
»incerto, quia multo nos gravius lapsus nostrorum quam ea quae in-
»ferebantur tormenta cruciabant. conprehendebantur tamen cottidie, quos 13
»dignos dominus iudicabat in lapsorum numerum subrogari, ita ut ex
»utraque ecclesia omnes, qui studiosi et magni videbantur et quorum
»labore et industria regebantur ecclesiae, universi pariter tenerentur.
»accidit autem etiam servos conprehendi quorundam ex nostris paganos, 14
»quoniam quidem publice iussum fuerat requiri omnes et teneri, quique
»daemonis instinctu, cum tormenta pertimescerent, quae inferri sanctis
»videbant, monentibus se in hoc ipsum militibus, quibus ita fuerat prae-
»ceptum, conmenti sunt adversum nos velut Thyestaeas cenas et incesta
»Oedipia perpetrantes et alia, quae ne proloqui aut cogitare nobis fas
»est et qualia ne credere quidem possumus aliquando apud homines
»gesta. quae cum de nobis diffamata fuissent in vulgus, horrori maximo 15
»et execrationi apud omnes homines esse coepimus, etiam apud eos,
»qui prius aliquid moderationis erga nos servandum esse censebant. et

NPOF

15 inferri *om.* *P*[1] | **18** dominus] deus *N* | **25** commenti] *F* commentiti *NO*[1] commentati *P* commento *O*[2] | incerta *N* | **26** oedippia *NOF* impia *P* | **29** exsecratione *NO*

›δι᾽ οἰκειότητα ἐμετρίαζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο
›ἐφ᾽ ἡμῖν· ἐπληροῦτο δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν εἰρημένον ὅτι
›ἐλεύσεται καιρὸς ἐν ᾧ πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξει λατρείαν
›προσφέρειν τῷ θεῷ. ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως 16
›ὑπέμενον κολάσεις οἱ ἅγιοι μάρτυρες, φιλοτιμουμένου τοῦ σατανᾶ
›καὶ δι᾽ ἐκείνων ῥηθῆναί τι τῶν βλασφήμων· ὑπερβεβλημένως δὲ 17
›ἐνέσκηψεν ἡ ὀργὴ πᾶσα καὶ ὄχλου καὶ ἡγεμόνος καὶ στρατιωτῶν
›εἰς Σάγκτον τὸν διάκονον ἀπὸ Βιέννης καὶ εἰς Μάτουρον, νεο-
›φώτιστον μέν, ἀλλὰ γενναῖον ἀγωνιστήν, καὶ εἰς Ἄτταλον Περγα-
›μηνὸν τῷ γένει, στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐνταῦθα ἀεὶ γεγονότα,
›καὶ εἰς Βλανδῖναν, δι᾽ ἧς ἐπέδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώ-
›ποις εὐτελῆ καὶ ἀειδῆ καὶ εὐκαταφρόνητα φαινόμενα μεγάλης κατα-
›ξιοῦται παρὰ θεῷ δόξης διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην τὴν ἐν δυνάμει
›δεικνυμένην καὶ μὴ ἐν εἴδει καυχωμένην. ἡμῶν γὰρ πάντων δεδιό- 18
›των καὶ τῆς σαρκίνης δεσποίνης αὐτῆς, ἥτις ἦν καὶ αὐτὴ τῶν μαρ-
›τύρων μία ἀγωνίστρια, ἀγωνιώσης μὴ οὐδὲ τὴν ὁμολογίαν δυνήσεται
›παρρησιάσασθαι διὰ τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώματος, ἡ Βλανδῖνα τοσαύτης
›ἐπληρώθη δυνάμεως, ὥστε ἐκλυθῆναι καὶ παρεθῆναι τοὺς κατὰ
›διαδοχὰς παντὶ τρόπῳ βασανίζοντας αὐτὴν ἀπὸ ἑωθινῆς ἕως ἑσπέρας,
›καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι νενίκηνται μηδὲν ἔχοντες μηκέτι ὃ
›ποιήσωσιν αὐτῇ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τῷ παραμένειν ἔμπνουν αὐτήν,
›παντὸς τοῦ σώματος περιερρωγότος καὶ ἠνεῳγμένου, καὶ μαρτυρεῖν
›ὅτι ἓν εἶδος στρεβλώσεως ἱκανὸν ἦν πρὸς τὸ ἐξαγαγεῖν τὴν ψυχήν,
›οὐχ ὅτι γε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα. ἀλλ᾽ ἡ μακαρία ὡς γενναῖος 19
›ἀθλητὴς ἀνενέαζεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ, καὶ ἦν αὐτῆς ἀνάληψις καὶ ἀνά-
›παυσις καὶ ἀναλγησία τῶν συμβαινόντων τὸ λέγειν ὅτι »Χριστιανή
›εἰμι καὶ παρ᾽ ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται«. ὁ δὲ Σάγκτος καὶ αὐτὸς 20
›ὑπερβεβλημένως καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον πάσας τὰς ἐξ ἀνθρώπων
›αἰκίας γενναίως ὑπομένων, τῶν ἀνόμων ἐλπιζόντων διὰ τὴν ἐπι-
›μονὴν καὶ τὸ μέγεθος τῶν βασάνων ἀκούσεσθαί τι παρ᾽ αὐτοῦ τῶν

1 Act. 7, 54 — **3/4** Ioann. 16, 2 — **10** I Tim. 3, 15

ATERBMΣΛ

2 ἐφ᾽ ἡμῖν BM γρ ἐφ᾽ ἡμῖν T[cm]E[1m] καθ᾽ ἡμῶν AT[1]ER | **3** κτείνασ A ὑμᾶς > M | **5** μακάριοι Σ | **8** τὸν > B | **10** γεγονότων M | **12** καὶ εὐτελῆ M | ἀειδῆ TEBΣ ἀηδῆ ARM > Λ | **13** ἀγάπην > T[1] + T[c]T[r] **15** αὔτη B | **16** μία > M | ὁμολογίασ R | **21** ποιήσωσιν T[1]ER[1]M ποιήσουσιν AT[r]R[c]B | **22** περιερρωγότοσ ERBM, T[c] getilgt διερρωγότοσ AT[1] **24** καὶ] ἡ M | **25** ἀνάληψις] ἀνάνευσισ M | **28** ἐξ ἀνθρώπων aus ἐξανθρώπους entstellt | **29/30** ἐπιμονὴν ATERΣ ὑπομονὴν BM

»omnes simul fremere adversum Christianos atque insanabili odio furere
»coeperunt. tunc vidimus conpleri illud, quod a domino dictum est:
»quia veniet tempus, in quo omnis, qui occiderit vos, putet
»se obsequium offerre deo. post haec etiam supra omne narra- 16
»tionis genus est suppliciorum et cruciatuum modus, qui sanctis mar-
»tyribus inferebatur, perurgente Satana, quo scilicet etiam illorum con-
»fessione tale aliquid eliceretur a nobis esse conmissum. in quod omnes 17
»pari atque eodem furore persistebant, vulgus, iudex, officium, milites,
»perurgentes praecipue Sanctum nomine quendam diaconum Viennensem
»et Maturum neophytum quidem, sed in fide et patientia robustissimum,
»sed et Attalum Pergamenum civem, qui columna et firmamentum ec-
»clesiae nostrae in omnibus fuit, et Blandinam feminam, per quam
»Christus ostendit, quia ea, quae apud homines despecta sunt et in con-
»temptu habentur, in magna gloria apud deum ducuntur, et quia caritas
»eius quae fragilia sunt per naturam, per gratiam facit esse firmissima.
»cum enim omnes nos de ea trepidaremus, sed et ipsa eius carnalis 18
»domina, quae erat una ex numero martyrum, vereretur, ne forte Blan-
»dina cederet in tormentis et pro debilitate corporis vix ad primae con-
»fessionis tormenta sufficeret, tanta tolerantiae virtute firmata est, ut
»resolveretur prius et concideret carnificum manus, qui sibi pro con-
»tentiosa iudicis animositate invicem succedebant. denique a prima
»luce usque ad vesperam tormenta semper innovantes ad ultimum victos
»se confitentur, stupentes quomodo in ea spiritus permaneret, cum nihil
»iam ex corpore per supplicia resedisset. sed illa vere beata, ut post- 19
»modum nobis ipsa disseruit, quotiens vocem confessionis emisit et
»›Christiana sum‹ proclamavit, totiens novae vires corpori reddebantur.
»et tamquam ablatis per confessionem doloribus instaurabatur recentior
»ad agones. eoque magis, quo intellexerat, quod vox pia sensum do-
»loris extingueret, saepius et alacrius ›Christiana sum‹ et ›nihil apud
»nos mali geritur‹ proclamabat. diaconus quoque Sanctus nomine, 20
»etiam ipse supra quam dici potest et supra quam humanam fas est
»ferre naturam, acrius insistentibus ministris daemonum, quo aliquid
»ab eo elicere possent confessionis inlicitae, nova poenarum genera per-

NPOF

1 praemere *N* | atque] utique *P* | **2** domino] deo *Pa* | **4** etiam] iam *PF* | **5** est] est et *P* | motus *N* | **10** maturum] martyrem *P*¹ | **15** flagilia *Pa* firmissimam *NP* | **17** numerum *N* | **20** resoluerentur *N*² *Pa O*² | conciderent *O*² conciderentur *P*² | **22** inuocantes *P* | **23 24** nihil iam] *N* nihil *O* nihil in illa *PF*¹ | **24** corpore per supplicia] *NOF* corporis supplicio *P* | **27** ablatis] *F*² ablutis *NPOF*¹ | **28** intellexerit *N* | pia] pie *F* ipsa *P* | **32** quod *PO* | **33** possint *P*

»μὴ δεόντων, τοσαύτῃ ὑποστάσει ἀντιπαρετάξατο αὐτοῖς, ὥστε μήτε
»τὸ ἴδιον κατειπεῖν ὄνομα μήτε ἔθνους μήτε πόλεως ὅθεν ἦν, μήτε
»εἰ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος εἴη· ἀλλὰ πρὸς πάντα τὰ ἐπερωτώμενα ἀπε-
»κρίνατο τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ »Χριστιανός εἰμι«· τοῦτο καὶ ἀντὶ ὀνό-
»ματος καὶ ἀντὶ πόλεως καὶ ἀντὶ γένους καὶ ἀντὶ παντὸς ἐπαλλήλως
»ὡμολόγει, ἄλλην δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ τὰ ἔθνη· ὅθεν δὴ 21
»καὶ φιλονεικία μεγάλη τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ τῶν βασανιστῶν ἐγένετο
»πρὸς αὐτόν, ὥστε ὁπότε μηκέτι μηδὲν εἶχον ὃ ποιήσωσιν αὐτῷ, τὸ
»τελευταῖον χαλκᾶς λεπίδας διαπύρους προσεκόλλων τοῖς τρυφερω-
»τάτοις μέλεσι τοῦ σώματος αὐτοῦ. καὶ ταῦτα μὲν ἐκαίετο, αὐτὸς 22
»δὲ παρέμενεν ἀνεπίκαμπτος καὶ ἀνένδοτος, στερρὸς πρὸς τὴν ὁμο-
»λογίαν, ὑπὸ τῆς οὐρανίου πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς τοῦ ἐξιόντος
»ἐκ τῆς νηδύος τοῦ Χριστοῦ δροσιζόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος· τὸ 23
»δὲ σωμάτιον μάρτυς ἦν τῶν συμβεβηκότων, ὅλον τραῦμα καὶ μώ-
»λωψ καὶ συνεσπασμένον καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρώπειον ἔξωθεν
»μορφήν, ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας, καταργῶν
»τὸν ἀντικείμενον καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων
»ὅτι μηδὲν φοβερὸν ὅπου πατρὸς ἀγάπη, μηδὲ ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ
»δόξα. τῶν γὰρ ἀνόμων μεθ' ἡμέρας πάλιν στρεβλούντων τὸν μάρ- 24
»τυρα καὶ νομιζόντων ὅτι οἰδούντων καὶ φλεγμαινόντων τῶν σω-
»μάτων, εἰ τὰ αὐτὰ προσενέγκοιεν κολαστήρια, περιέσοιντο αὐτοῦ,
»ὁπότε οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἁφὴν ἠνείχετο, ἢ ὅτι ἐναποθανὼν
»ταῖς βασάνοις φόβον ἐμποιήσειεν τοῖς λοιποῖς, οὐ μόνον οὐδὲν περὶ
»αὐτὸν τοιοῦτο συνέβη, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν δόξαν ἀνθρώπων ἀνέ-
»κυψεν καὶ ἀνωρθώθη τὸ σωμάτιον ἐν ταῖς μετέπειτα βασάνοις, καὶ
»τὴν ἰδέαν ἀπέλαβεν τὴν προτέραν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν, ὥστε
»μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ τὴν δευτέραν
»στρέβλωσιν αὐτῷ γενέσθαι. καὶ Βιβλίδα δέ, μίαν τῶν ἠρνημένων, 25

12/13 Ioann. 7, 38 — **14—16** vgl. Ies. 53, 2. 5 — **17** I Tim. 1, 16

ATERBMΣΛ

1 *μήτε* TEB *μηδὲ* ARM | **3** *ἐπηρωτημένα* M | **6** *ἤκουσεν* M **8** *ποιήσωσιν* T^1ER^1BM *ποιήσουσιν* AT^rR^c | **10** *μέρεσι* T^1 corr. T^c wiederhergestellt T^r | **12** *ἐπουνίου* B | *τῆσ τοῦ ὕδατοσ ζωῆσ* B | **16** *πάσχοντι* T^r | **19** *ἡμέρασ* ARBMΛ *ἡμέραν* TEΣ | **20/21** *σωμάτων* Π *τραυμάτων* Λ mit falscher Conjectur | **22** *ὁπότε* AT^1M *ὁπότε γ' οὖν* ERB, T^c getilgt *χειρῶν* ARB *χειρῶν αὐτοῦ* TE *χειρῶν αὐτῷ* M | **23** *ἐμποιήσοι* Wendland **24/25** *ἀνεκάλυψεν* B | **25** *σωμάτιον αὐτοῦ* M | **28** *βιβλίδα* T^1T^rB *βιβλιάδα* AT^cERM ברבלא Σ *Blandina* Λ | *μίαν* T^1BM *τινα* A *τινα μίαν* T^cT^rER

»tulit, et quae longe substantiam humanae condicionis excederent. at
»ille vir deo plenus in tantum crudelitates eorum risit et ferinam in
»quaestione saevitiam, ut numquam dignatus sit vel quis esset genere,
»unde domo vel patria, nomen saltim suum eis fateri, sed de his sin-
»gulis interrogatus nihil aliud in omnibus tormentis nisi Christianum
»se esse respondit: »hoc mihi nomen, hoc genus et patria est«. »aliud«,
»inquit, »omnino nihil sum quam Christianus«. unde et incredibilis 21
»eos agitabat insania, quod tantis poenarum generibus consumptis ex-
»torquere ei ne professionem quidem proprii vocabuli potuissent. ad
»ultimum candentes lamminas aeris et ferri erga inguinis loca et deli-
»catiora quaeque membrorum instauratis ignibus adhibent. ex quo 22
»carnes quidem eius adustae igni defluebant, ipse vero permanebat in-
»mobilis inconcussus intrepidus, caelestibus aeternisque fontibus, qui
»procedunt de ventre Iesu, humanas in se temperans flammas. verum- 23
»tamen membris omnibus martyr erat et toto corpore unum vulnus
»horrebat. periit in eo humanae formae agnitio, et non solum quis
»esset, sed et quid esset, tormentorum crudelitas ne agnosci posset ab-
»stulerat. Christus tamen in eo solus per martyrii gloriam recognosce-
»batur. qui per eius patientiam destruebat adversarias potestates et suos
»milites per tolerantiae roborabat exemplum, ostendens omnibus, quia
»nihil terribile est, ubi diligitur pater, nihil doloris est, ubi fides Christi
»est. sed artifices scelerum nequaquam martyris erubuere virtutem. 24
»post paucos etenim dies considerantes, quod, si tumentibus adhuc vul-
»neribus, quae indignarentur etiam ad mollissimum manus tactum, tor-
»menta rursus inferrent et denuo membra iam putrefacta vexarent,
»unum e duobus fore: aut in sua eum impietatis iura cessurum aut, si
»in tormentis animam posuisset, terrorem crudelitatis et metum ceteris
»intentandum. sed hoc longe contra quam impii cogitaverant, cessit.
»nam, quod vix credi ab infidelibus potest, restitutum est in primam
»speciem corpus per secunda tormenta et officia membrorum, quae ab-
»stulerat prima crudelitas, secunda reparavit, ita ut iterata supplicia
»non ei iam poenam contulerint, sed medellam. sed et Blandina, quam 25

NPOF

8 agebat *N* | 11 adhibebant *PO* | 16 perit *NP*[1]*O* | 22 eru-
buerit *N*

»ἤδη δοκῶν ὁ διάβολος καταπεπωκέναι, θελήσας δὲ καὶ διὰ βλασφημίας κατακρῖναι, ἦγεν ἐπὶ κόλασιν, ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ »ἡμῶν, ὡς εὔθραυστον ἤδη καὶ ἄνανδρον· ἡ δὲ ἐν τῇ στρεβλώσει 26
»ἀνένηψεν καὶ ὡς ἂν εἰπεῖν ἐκ βαθέος ὕπνου ἀνεγρηγόρησεν, ὑπομνησθεῖσα διὰ τῆς προσκαίρου τιμωρίας τὴν αἰώνιον ἐν γεέννῃ »κόλασιν, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀντεῖπεν τοῖς βλασφήμοις, φήσασα »πῶς »ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζῴων αἷμα φαγεῖν »ἐξόν;« καὶ ἀπὸ τοῦδε Χριστιανὴν ἑαυτὴν ὡμολόγει καὶ τῷ κλήρῳ »τῶν μαρτύρων προσετέθη.

»καταργηθέντων δὲ τῶν τυραννικῶν κολαστηρίων ὑπὸ τοῦ Χρι- 27
»στοῦ διὰ τῆς τῶν μακαρίων ὑπομονῆς, ἑτέρας μηχανὰς ὁ διάβολος »ἐπενόει, τὰς κατὰ τὴν εἱρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ »χωρίῳ συγκλείσεις καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, ἐπὶ »πέμπτον διατεινομένων τρύπημα, καὶ τὰς λοιπὰς αἰκίας, ὅσας εἰώθασιν ὀργιζόμενοι ὑπουργοὶ καὶ ταῦτα διαβόλου πλήρεις διατιθέναι »τοὺς ἐγκλειομένους· ὥστε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλείστους ἐν τῇ εἱρκτῇ, »ὅσους γε ὁ κύριος οὕτως ἐξελθεῖν ἠθέλησεν, ἐπιδεικνύων τὴν αὐτοῦ »δόξαν. οἱ μὲν γὰρ βασανισθέντες πικρῶς ὥστε δοκεῖν μηδὲ τῆς 28
»πάσης θεραπείας τυχόντας ἔτι ζῆσαι δύνασθαι, παρέμενον ἐν τῇ »εἱρκτῇ, ἔρημοι μὲν τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιμελείας, ἀναρρωννύμενοι »δὲ ὑπὸ κυρίου καὶ ἐνδυναμούμενοι καὶ σώματι καὶ ψυχῇ καὶ τοὺς »λοιποὺς παρορμῶντες καὶ παραμυθούμενοι· οἱ δὲ νεαροὶ καὶ ἄρτι »συνειλημμένοι, ὧν μὴ προκατῄκιστο τὰ σώματα, τὸ βάρος οὐκ ἔφε»ρον τῆς συγκλείσεως, ἀλλ' ἔνδον ἐναπέθνησκον. ὁ δὲ μακάριος Πο- 29
»θεινός, ὁ τὴν διακονίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Λουγδούνῳ πεπιστευμένος, ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη τῆς ἡλικίας γεγονὼς καὶ πάνυ »ἀσθενὴς τῷ σώματι, μόλις μὲν ἐμπνέων διὰ τὴν προκειμένην σωματικὴν ἀσθένειαν, ὑπὸ δὲ προθυμίας πνεύματος ἀναρρωννύμενος »διὰ τὴν ἐγκειμένην τῆς μαρτυρίας ἐπιθυμίαν, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ

ATERBMΣΛ

1 καταπεπτωκέναι Σ | 3 ἤδη] ἴδηι Σ | τῆι > B | 4 ἀνένηψεν] ἀνεμνήσθη Σ | 6 βλασφήμοισ AT¹MΣ γρ τοῖσ βλασφήμοισ E¹ᵐ βασανισταῖσ TʳERB γρ τοῖσ βασανισταῖσ Tᵉᵐ *ad populum* Λ | 7 αἷμα ΠΣ *carnibus* Λ 8 καί² B καὶ ἐν ATERM | 12 vor τῶι² + τὰσ ἐν Tʳ | 14 *septimo ut dicunt puncto* Λ | διατεινόμενον A | 15 οἱ ὀργηζόμενοι M | 16 τοῖσ ἐγκλειομένοισ Tʳ | πλείστουσ τῶν M | 17 τε B | 18/19 τῆσ πάσησ θεραπείασ BM τῆσ θεραπείασ πάσησ ATER | 19 ἔτι ζῆσαι ABM ἐπιζῆσαι TER 22 ἄρτι ATᶜERM ἔτι T¹B | 24/25 μακάριοσ καὶ ποθεινὸσ T¹ καὶ getilgt 25 τῆσ ἐν M

»paulo ante memoravimus, simili exemplo ad supplicia secunda revoca-
»tur. quae cum semiviva paene et in mortis quodam continio posita 26
»iteratis fuisset pulsata cruciatibus, velut ex somno quodam subito
»evigilans in memoriam futurae beatitudinis venit et voce constanti
»tamquam de excelso et edito contionaretur ad populum: »multum«, in-
»quit, »erratis, o viri, quod putatis infantum visceribus vesci eos, qui ne
»mutorum quidem animalium carnibus utuntur«. et sic in confessione
»perdurans iterum numero martyrum sociata retruditur.
[II] »sed posteaquam per beatorum martyrum patientiam tyrannica 27
»evanuere supplicia, aliis rursum diabolus machinis obpugnare parat
»famulos dei, quo scilicet adflictatione carceris et poenali squalore con-
»sumpti ac septimo, ut dicunt, puncto in nervo pedes, contra quam
»credi fas est, distenti in intimo tenebrarum loco per omnia poenarum
»genera, quae furentum saevitia excogitare poterat, deperirent. quam
»plurimi ergo hoc genere in ergastulis consumuntur domino suscipiente
»eorum huiuscemodi exitum, cuius nec ibi defuit divinae maiestatis
»auxilium. aliquanti etenim ex his, qui saevissima tormenta pertulerant 28
»nec humanae aliquid medellae permissi sunt consequi, mirum in mo-
»dum virtute domini convalescere et subitam mentis alacritatem ac de-
»speratum corporis robur recuperare coeperunt, ita ut cohortatione sua
»ceteros ad patientiam confirmarent. et inpatientes erant poenarum illi
»magis, qui nuper fuerant correpti et quorum corpora nondum tormenta
»solidaverant. illi denique erant, qui paedoris horrore et conclusionis
»tenebris necabantur. verum beati Pothini Lugdunensis episcopi glo- 29
»riosam martyrii confessionem fas non est silentio praeterire. qui cum

NPOF

3 ex] e *PF* | **8** mart. sociata] *F* sociata mart. *O* mart. consociata *P* mart. socia *N* | **10** rursum] *P* rursus *NOF* | **16** ibi *om.* *P*[1] | **23** paedoris] *NO*[1]*F* foetoris *PO*[2] | conclusione *P*[a] | **24** pothini] *N* fotini *P* photini *OF* | lugdunensium *P*

»βῆμα ἐσύρετο. τοῦ μὲν σώματος καὶ ὑπὸ τοῦ γήρως καὶ ὑπὸ τῆς
»νόσου λελυμένου, τηρουμένης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν αὐτῷ, ἵνα δι' αὐτῆς
»Χριστὸς θριαμβεύσῃ· ὃς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα κομι- 30
»σθείς, παραπεμπόντων αὐτὸν τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν καὶ παντὸς
»τοῦ πλήθους, ἐπιβοήσεις παντοίας ποιουμένων ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ
»Χριστοῦ, ἀπεδίδου τὴν καλὴν μαρτυρίαν. ἀνεταζόμενος δὲ ὑπὸ 31
»τοῦ ἡγεμόνος τίς εἴη Χριστιανῶν ὁ θεός, ἔφη »ἐὰν ᾖς ἄξιος, γνώσῃ«·
»ἐντεῦθεν δὲ ἀφειδῶς ἐσύρετο καὶ ποικίλας ἔπασχε πληγάς, τῶν μὲν
»σύνεγγυς χερσὶν καὶ ποσὶν ἐνυβριζόντων παντοίως, μηδὲ τὴν ἡλι-
»κίαν αἰδουμένων αὐτοῦ, τῶν δὲ μακράν, ὃ μετὰ χεῖρας ἕκαστος
»εἶχεν, εἰς αὐτὸν ἀκοντιζόντων, πάντων δὲ ἡγουμένων μεγάλως
»πλημμελεῖν καὶ ἀσεβεῖν, εἴ τις ἀπολειφθείη τῆς εἰς αὐτὸν ἀσελ-
»γείας· καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ᾤοντο οὕτως ἐκδικήσειν. καὶ
»μόγις ἐμπνέων ἐρρίφη ἐν τῇ εἱρκτῇ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέψυξεν.
»ἐνταῦθα δὴ μεγάλη τις οἰκονομία θεοῦ ἐγίνετο καὶ ἔλεος ἀμέτρητον 32
»ἀνεφαίνετο Ἰησοῦ, σπανίως μὲν ἐν τῇ ἀδελφότητι γεγονός, μὴ ἀπο-
»λειπόμενον δὲ τῆς τέχνης Χριστοῦ. οἱ γὰρ κατὰ τὴν πρώτην σύλ- 33
»ληψιν ἔξαρνοι γενόμενοι συνεκλείοντο καὶ αὐτοὶ καὶ μετεῖχον τῶν
»δεινῶν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ὄφελός τι αὐτοῖς ἡ ἐξάρνησις
»ἐγίνετο, ἀλλ' οἱ μὲν ὁμολογοῦντες ὃ καὶ ἦσαν, συνεκλείοντο ὡς
»Χριστιανοί, μηδεμιᾶς ἄλλης αἰτίας αὐτοῖς ἐπιφερομένης, οὗτοι δὲ
»λοιπὸν ὡς ἀνδροφόνοι καὶ μιαροὶ κατείχοντο, διπλότερον παρὰ
»τοὺς λοιποὺς κολαζόμενοι. ἐκείνους μὲν γὰρ ἐπεκούφιζεν ἡ χαρὰ 34
»τῆς μαρτυρίας καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἐπηγγελμένων καὶ ἡ πρὸς τὸν
»Χριστὸν ἀγάπη καὶ τὸ πνεῦμα τὸ πατρικόν, τούτους δὲ τὸ συνειδὸς
»μεγάλως ἐτιμωρεῖτο, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν κατὰ τὰς
»παρόδους διαδήλους τὰς ὄψεις αὐτῶν εἶναι. οἳ μὲν γὰρ ἱλαροὶ 35
»προῄεσαν, δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὄψεσιν αὐτῶν συγκεκρα-

2/3 II Kor. 2, 14

ATERBMΣΛ

1 *ἐφέρετο* B | **3** *θριαμβευθῇ* TrB | **5** *πλήθουσ καὶ* Tr | **6** *χυ* BMΣΛ *κυ* ATER | *ἐταζόμενοσ* B | **8** *δὴ* B | **9** *καὶ ποσὶν* > T¹ + Tr, Tc getilgt | **13** *αὐτῶν* BM *ἑαυτῶν* ATER | **14** *ἐν τῇ εἱρκτῇ* BM *εἰσ τὴν εἱρκτὴν* ATER | **15** *θυ̅* TEBM *τοῦ θυ̅* AR | *ἐγένετο* M | **16** *τοῦ ιυ* Tr | **16/17** *σπανίων . . γεγονότων — ἀπολειπομένων* Σ | **17** *τῇ τέχνῃ* M | *χυ* TERBM *τοῦ χυ* A | **18** *καὶ²* > M | **19** *τούτωι* > T¹ + TcTr **20** *καὶ* > ER | **21** *αἰτίασ αὐτοῖσ* BM *αὐτοῖσ αἰτίασ* ATER | **25** *πατρικόν* Π *παράκλητον* Σ | **26** *ἐτιμώρει* B | **28** *προσήεσαν* B

»nonagenario maior esset aetate et corpore utpote illius aevi invalidus,
»cetera paene iam mortuus, solo martyrii amore vivebat. ducitur ad 30
»tribunalia, immo potius defertur senio et languore resolutus. cuius ad
»hoc solum anima servabatur, ut Christus per eam magnificentius in
»fragili corpore triumpharet. statuitur interea senior pro tribunalibus.
»impiae plebis undique clamor adtollitur, hunc ipsum esse insonant
»Christum. tum vero a praeside interrogatur, quisnam esset Christia- 31
»norum deus. respondit: »si dignus fueris, scies«. hinc vero cunctos velut
»rabies inmensi cuiusdam furoris invasit, ita ut qui prope adstabant,
»pugnis, alii calcibus subigerent senem, nec aetati nec gravitati aliquid
»reverentiae deferentes. illi vero, qui longius erant, quidquid furentibus
»teli venisset in manus, eminus iaciebant, ita ut unusquisque summi
»sibi esse delicti duceret, nisi aliquid in senem sceleris intulisset. in
»hoc etenim vindicandos deos suos esse credebant. quem cum semi-
»necem proiecissent in carcerem, incontaminatum paulo post spiritum
»reddidit. per idem tempus inmensa quaedam dei dispensatio procu- 32
»ratur et misericordia ex insperato Christi domini arte conquiritur.
»quod numquam fere prius a persecutoribus gestum meminimus, omnes 33
»ii, qui primo conprehensi negaverant fidem, correpti truduntur in car-
»cerem et quo infelicibus ne solamen quidem poenalis praestaretur
»exitii, non quasi Christiani iam, sed tamquam homicidae et incesti
»detinebantur, habentes miseri duplicem poenam. quoniam quidem ce- 34
»terorum supplicia mitigabat spes et corona martyrii Christique caritas
»et sancti spiritus gratia relevabat adflictos, istos autem ipsis poenalibus
»catenis et paedore carceris gravius conscientia cruciabat, ita ut vultu
»ipso et aspectu discernerentur a ceteris, quod illi producebantur de 35
»suppliciis laeti et divinum nescio quid in ipsis vultibus praeferentes,

NPOF

9 inmensae *P* | **10** pugnis] *scr.* pugnis alii | **18** meminimus] memini quod *P*[1] | **25** paedore] *P*[2] (*in margine* squalore) pondere *NOF* p**** *P*[1]

»μένης, ὥστε καὶ τὰ δεσμὰ κόσμον εὐπρεπῆ περικεῖσθαι αὐτοῖς, ὡς »νύμφῃ κεκοσμημένῃ ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς πεποικιλμένοις, τὴν »εὐωδίαν ὀδωδότες ἅμα τὴν Χριστοῦ, ὥστε ἐνίους δόξαι καὶ μύρῳ »κοσμικῷ κεχρῖσθαι αὐτούς· οἱ δὲ κατηφεῖς καὶ ταπεινοὶ καὶ δυσειδεῖς »καὶ πάσης ἀσχημοσύνης ἀνάπλεοι, προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν »ὀνειδιζόμενοι ὡς ἀγεννεῖς καὶ ἄνανδροι, ἀνδροφόνων μὲν ἐγκλήματα »ἔχοντες, ἀπολωλεκότες δὲ τὴν πάντιμον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν »προσηγορίαν. ταῦτα δὴ οἱ λοιποὶ θεωροῦντες ἐστηρίχθησαν, καὶ οἱ »συλλαμβανόμενοι ἀδιστάκτως ὡμολόγουν, μηδὲ ἔννοιαν ἔχοντες δια»βολικοῦ λογισμοῦ«.

τούτοις μεταξύ τινα ἐπειπόντες, αὖθις ἐπιφέρουσιν 36

»μετὰ ταῦτα δὴ λοιπὸν εἰς πᾶν εἶδος διῃρεῖτο τὰ μαρτύρια τῆς »ἐξόδου αὐτῶν. ἐκ διαφόρων γὰρ χρωμάτων καὶ παντοίων ἀνθῶν »ἕνα πλέξαντες στέφανον προσήνεγκαν τῷ πατρί· ἐχρῆν δ' οὖν τοὺς »γενναίους ἀθλητὰς ποικίλον ὑπομείναντας ἀγῶνα καὶ μεγάλως νική»σαντας ἀπολαβεῖν τὸν μέγαν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον. ὁ μὲν οὖν 37 »Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος καὶ ἡ Βλανδῖνα καὶ Ἄτταλος ἤγοντο ἐπὶ »τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον καὶ εἰς κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρω»πίας θέαμα, ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχίων ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμε»τέρους διδομένης. καὶ ὁ μὲν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος αὖθις διῄεσαν 38 »ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ διὰ πάσης κολάσεως, ὡς μηδὲν ὅλως προπεπον»θότες, μᾶλλον δ' ὡς διὰ πλειόνων ἤδη κλήρων ἐκβεβιακότες τὸν »ἀντίπαλον καὶ περὶ τοῦ στεφάνου αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὑπέ»φερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας καὶ »τοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων ἑλκηθμοὺς καὶ πάνθ' ὅσα μαινόμενος ὁ δῆ»μος, ἄλλοι ἀλλαχόθεν, ἐπεβόων καὶ ἐπεκελεύοντο, ἐπὶ πᾶσιν τὴν »σιδηρᾶν καθέδραν, ἐφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ σώματα κνίσης αὐτοὺς

1/2 Ps. 44, 14 — **2/3** II Kor. 2, 15

ATERBMΣΔ

1 *ὠσ* B | **2** *χρυσῷ* Tr | *περιπεποικιλμένοισ* B | **3** *τὴν*] *τοῦ* B **6** *ἔγκλημα* B | **8—10** *ταῦτα — λογισμοῦ* > Σ | **9** nach *συλλαμβανόμενοι* + *δὲ* B[1], getilgt B[1] | **13** *ἀνθῶν* Tr *ἀρετῶν* T[1] *γρ ἀνθῶν* Tcm, getilgt **14** *δ' οὖν* BM *γ' οὖν* ATER | **17** *ἡ* > TE | *ὁ ἄτταλος* M | **18** *εἰσ*[2] BM *εἰς τὸ* ATER *εἰσ* bezeugt Σ | *κοινὸν* altes Glossem, durch *καὶ εἰς* mit dem Text verbunden | **22** *ἐκβεβιακότεσ* ABMΣ *ἐκβεβηκότεσ* TER **26** *ἐπὶ* TERBM *καὶ ἐπὶ* A

»vincula sua monilia pretiosa ducebant, per squalorem carceris Christi »bonus odor effecti, ita ut viderentur sibi non in ergastulo, sed in my- »rothece conclusi. at illi alii tristes, demersi, ipsis quoque conspectibus »horridi et omni turpitudinis deformitate foediores. sed et ipsis gen- »tilibus in multo opprobrio expositi erant tamquam degeneres et ig- »navi, qui fidem perdiderint et crimen invenerint et qui Christianorum »quidem nomine caruerint, homicidarum tamen poenas non effugerint. »quae cum ita geri viderent ceteri, incredibiliter conroborati sunt, ita »ut conprehensi absque ulla animi nutatione constanter se nihil aliud »quam Christianos esse faterentur.

Et cum quaedam in his locis fuissent longius prosecuti, post ali- 36
quanta iterum haec subiungunt

»Post haec iam per diversas species martyrii eorum velut coronam »quandam variis floribus conpositam dominus Christus intexens offerebat »patri, ut ab eo velut victores magni agonis remunerationes aeternorum
»sumerent praemiorum. nam Maturus et Sanctus et Blandina et Attalus 37
»munerum diebus, innumeris milibus gentium diversarum ad spectacu- »lum congregatis, statuuntur in medio harenae. et rursum Maturus 38
»cum Sancto, quasi nihil prius gesti fuisset, ad omnia tormentorum et »verberum genera renovantur, certantibus omnimodis adversariis, qua- »tenus eorum patientiam frangerent et ab ipso, ut ita dicam, vertice »coronas eorum diriperent, insanis populi vocibus instigati. sed illis eo »magis animos roborabat spes vicinae iam gloriae, quam sibi iam iamque

NPOF

2/3 myrothece] *NF* myrothecae *PO*¹ myrotheca *O*² | **4/5** gentibus *P* **6** qui] *PO*²*F* quia *N om. O*¹ | **15** uelut] uel *P*¹ | remunerationem *P*²*F* | **18** congregato *P* | **19** gestum *P*² gesta *F*¹ | **23** iam *om. N*

»ἐνεφόρει. οἱ δ' οὐδ' οὕτως ἔληγον, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον ἐξεμαί- 39
»νοντο, βουλόμενοι νικῆσαι τὴν ἐκείνων ὑπομονήν, καὶ οὐδ' ὣς παρὰ
»Σάγκτου ἕτερόν τι εἰσήκουσαν παρ' ἣν ἀπ' ἀρχῆς εἴθιστο λέγειν
»τῆς ὁμολογίας φωνήν. οὗτοι μὲν οὖν, δι' ἀγῶνος μεγάλου ἐπὶ πολὺ 40
»παραμενούσης αὐτῶν τῆς ψυχῆς, τοὔσχατον ἐτύθησαν, διὰ τῆς ἡμέρας
»ἐκείνης ἀντὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς μονομαχίοις ποικιλίας αὐτοὶ θέαμα
»γενόμενοι τῷ κόσμῳ· ἡ δὲ Βλανδῖνα ἐπὶ ξύλου κρεμασθεῖσα πρού- 41
»κειτο βορὰ τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων· ἣ καὶ διὰ τοῦ βλέπεσθαι
»σταυροῦ σχήματι κρεμαμένη διὰ τῆς εὐτόνου προσευχῆς πολλὴν
»προθυμίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐνεποίει, βλεπόντων αὐτῶν ἐν τῷ
»ἀγῶνι καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς διὰ τῆς ἀδελφῆς τὸν ὑπὲρ αὐτῶν
»ἐσταυρωμένον, ἵνα πείσῃ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν ὅτι πᾶς ὁ ὑπὲρ
»τῆς Χριστοῦ δόξης παθὼν τὴν κοινωνίαν ἀεὶ ἔχει μετὰ τοῦ ζῶν-
»τος θεοῦ. καὶ μηδενὸς ἁψαμένου τότε τῶν θηρίων αὐτῆς, καθαι- 42
»ρεθεῖσα ἀπὸ τοῦ ξύλου ἀνελήφθη πάλιν εἰς τὴν εἱρκτήν, εἰς ἄλλον
»ἀγῶνα τηρουμένη, ἵνα διὰ πλειόνων γυμνασμάτων νικήσασα, τῷ
»μὲν σκολιῷ ὄφει ἀπαραίτητον ποιήσῃ τὴν καταδίκην, προτρέψηται
»δὲ τοὺς ἀδελφούς, ἡ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς καὶ εὐκαταφρόνητος μέγαν
»καὶ ἀκαταγώνιστον ἀθλητὴν Χριστὸν ἐνδεδυμένη, διὰ πολλῶν κλή-
»ρων ἐκβιάσασα τὸν ἀντικείμενον καὶ δι' ἀγῶνος τὸν τῆς ἀφθαρσίας
»στεψαμένη στέφανον. ὁ δὲ Ἄτταλος καὶ αὐτὸς μεγάλως ἐξαιτηθεὶς 43
»ὑπὸ τοῦ ὄχλου (καὶ γὰρ ἦν ὀνομαστός), ἕτοιμος εἰσῆλθεν ἀγωνιστὴς
»διὰ τὸ εὐσυνείδητον, ἐπειδὴ γνησίως ἐν τῇ Χριστιανῇ συντάξει γε-
»γυμνασμένος ἦν καὶ ἀεὶ μάρτυς ἐγεγόνει παρ' ἡμῖν ἀληθείας. καὶ 44
»περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος ἐν
»ᾧ ἐγέγραπτο Ῥωμαϊστί »οὗτός ἐστιν Ἄτταλος ὁ Χριστιανός«, καὶ
»τοῦ δήμου σφόδρα σφριγῶντος ἐπ' αὐτῷ, μαθὼν ὁ ἡγεμὼν ὅτι
»Ῥωμαῖός ἐστιν, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀναληφθῆναι μετὰ καὶ τῶν λοι-

16/17 Ies. 27, 1 — **19** Rom. 13, 14. Gal. 3, 27

ATERBMΣΛ

1 *ἔληγον* T^{c}ER^{c} [R^{1} unleserlich] BΣ *ἤληγον* AT^{1} *ἔλεγον* M | *καὶ* TERBM > A | **2** *βουλομένου* T^{1} corr. T^{c} | *οὐχ'* M | **3** *εἰσήκουσαν* BM *ἤκουσαν* ATER | **5** *ἐτύφθησαν* R | **6** *μονομαχίμοισ* A *μοναχίοισ* M **7** *γενόμενοι* T^{c}ERB *γινόμενοι* AT^{1}M | **8** *διὰ τοῦ βλέπεσθαι* alter Zusatz **9** *εὐτόνου* TERB *ἐντόνου* AM | **10** *ἐνεποίει τοῖσ ἀγωνιζομένοισ* B | *ἐν* ARBMΣ > TE | **11** *διὰ τῆσ ἀδελφῆσ* ABM *τῆσ ἀδελφῆσ* TE > R *durch diese Schau* Σ [חזוא verdorben aus חתא *Schwester*] | **13** *χυ* ARBM *τοῦ χυ* TE *ἀεὶ* > B | *τοῦ* T^{c}ERBM > AT^{1} | **16 17** *τῶι μὲν*] *τῶν ἐν* M | **19** *Χριστὸν* > Σ | **20** *ἐκβιάσασα* Σ *ἐκβιβάσασα* Π | **23** *χριστιανῇ* AT^{1}B *χριστιανικῇ* T^{c}ERM | **26** *ἐπεγέγραπτο* RB | **28** *καὶ* > B

»manu contingere et contrectare dexteris videbantur. cumque et suppli- 39
»ciorum genera et spectaculorum iam paene tempus fuisset absumptum
»nec moveri ullatenus a sententia valuissent, cum etiam sellae ferreae
»superpositi consumptam verberibus carnem ignis subter ministratus
»exureret, ad ultimum infatigabiles martyrum spiritus ferro caesis cer- 40
»vicibus effugarunt. Blandina vero religata ad stipitem atque in crucis 41
»modum distenta bestiis pabulum praeparatur. quae tamen in ligno
»pendens vultu interrito et satis laeto orationem fundebat ad deum, qua
»et sibi constantiam et ceteris agonis sui consortibus perseverantiam
»precaretur. et facile vota sperabat inplenda, quae propriis iuvabat
»exemplis, simul et illud edocens, quod passionum Christi consortibus
»certum sit etiam gloriae eius donanda esse consortia. sed cum nulla 42
»ex bestiis corpus eius auderet adtingere, deposita de ligno rursum re-
»vocatur ad carcerem, aliis adhuc agonibus praeparanda, ut per multas
»victorias caput quidem tortuosi serpentis adtereret, fratrum vero animos
»ad tolerantiam concitaret per hoc, quod ipsa in parvo et fragili cor-
»pore tot certaminibus permaneret invicta et per singulos agones disce-
[III] »deret coronata. | Attalus quoque populi vocibus expostulatur, erat 43
»enim valde nobilis et, quod cunctis nobilius est, vir optimae con-
»scientiae et in fide Christi per omnia exercitia semper martyr. cum- 44
»que circumactus fuisset in amphitheatro, titulo se praecedente, in quo
»scriptum erat »Attalus Christianus«, fremere in eum vulgi insanientis
»furor vehementius coepit. sed cum praesidi indicatum fuisset esse
»eum Romanae civitatis virum, iubet eum cum ceteris in carcerem re-

NPOF

1 et[1] *om.* *N* | 2 poenae iam *P* | 7 quae] quam *N* | 8 pendens] *POF* adpendens *N* | 18 expostulatur] *NO* posto(*vel* u)latur *PF*

»πῶν τῶν ἐν τῇ εἱρκτῇ ὄντων, περὶ ὧν ἐπέστειλεν τῷ Καίσαρι καὶ
»περιέμενεν τὴν ἀπόφασιν τὴν ἀπ᾿ ἐκείνου.
»ὁ δὲ διὰ μέσου καιρὸς οὐκ ἀργὸς αὐτοῖς οὐδὲ ἄκαρπος ἐγίνετο, 45
»ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπομονῆς αὐτῶν τὸ ἀμέτρητον ἔλεος ἀνεφαίνετο
»Χριστοῦ· διὰ γὰρ τῶν ζώντων ἐζωοποιοῦντο τὰ νεκρά, καὶ μάρ-
»τυρες τοῖς μὴ μάρτυσιν ἐχαρίζοντο, καὶ ἐνεγίνετο πολλὴ χαρὰ τῇ
»παρθένῳ μητρί, οὓς ὡς νεκροὺς ἐξέτρωσε, τούτους ζῶντας ἀπο-
»λαμβανούσῃ. δι᾿ ἐκείνων γὰρ οἱ πλείους τῶν ἠρνημένων ἀνεμε- 46
»τροῦντο καὶ ἀνεκυΐσκοντο καὶ ἀνεζωπυροῦντο καὶ ἐμάνθανον ὁμο-
»λογεῖν καὶ ζῶντες ἤδη καὶ τετονωμένοι προσῄεσαν τῷ βήματι,
»ἐγγλυκαίνοντος τοῦ τὸν μὲν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ μὴ βουλο-
»μένου, ἐπὶ δὲ τὴν μετάνοιαν χρηστευομένου θεοῦ, ἵνα καὶ πάλιν
»ἐπερωτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. ἐπιστείλαντος γὰρ τοῦ Καίσαρος 47
»τοὺς μὲν ἀποτυμπανισθῆναι, εἰ δέ τινες ἀρνοῖντο, τούτους ἀπολυ-
»θῆναι, τῆς ἐνθάδε πανηγύρεως (ἔστιν δὲ αὕτη πολυάνθρωπος ἐκ
»πάντων τῶν ἐθνῶν συνερχομένων εἰς αὐτήν) ἀρχομένης συνεστάναι,
»ἀνῆγεν ἐπὶ τὸ βῆμα θεατρίζων τοὺς μακαρίους καὶ ἐμπομπεύων
»τοῖς ὄχλοις· διὸ καὶ πάλιν ἀνήταζεν, καὶ ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολι-
»τείαν Ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς, τοὺς δὲ
»λοιποὺς ἔπεμπεν εἰς θηρία. ἐδοξάζετο δὲ μεγάλως ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῖς 48
»πρότερον ἀρνησαμένοις, τότε παρὰ τὴν τῶν ἐθνῶν ὑπόνοιαν ὁμο-
»λογοῦσιν. καὶ γὰρ ἰδίᾳ οὗτοι ἀνητάζοντο ὡς δῆθεν ἀπολυθησό-
»μενοι, καὶ ὁμολογοῦντες, προσετίθεντο τῷ τῶν μαρτύρων κλήρῳ·
»ἔμειναν δὲ ἔξω οἱ μηδὲ ἴχνος πώποτε πίστεως μηδὲ αἴσθησιν ἐν-
»δύματος νυμφικοῦ μηδὲ ἔννοιαν φόβου θεοῦ σχόντες, ἀλλὰ καὶ διὰ
»τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν βλασφημοῦντες τὴν ὁδόν, τοῦτ᾿ ἐστὶν οἱ
»υἱοὶ τῆς ἀπωλείας, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῇ ἐκκλησίᾳ προσετέθησαν· 49

3 vgl. II Petr. 1, 8 — **6** II Kor. 2, 7. Kol. 3, 13 — **11/12** Ezech. 12, 23. 33, 11 — **24/25** Matth. 22, 11—13 — **25/26** vgl. Rom. 2, 24 — **27** Ioann. 17, 12

ATERBMΣΛ

3 *ἐγένετο* T[r] | **4** *ἀμέτρητον* ATER *ἄμετρον* BM | **5** *τοῦ χ̅υ̅* R *ἐζωοποιοῦντο τὰ* ABMΣ *ἐζωοποιοῦντο* T[1] *ἐζωοποίουν τὰ* T[c]ER | **7/8** *ἀπὸ λαμβάνουσι* M | **8/9** *ἀνεμετροῦντο* ATERB *ἀνενεοῦντο* M nach Conjectur *ἀνεμητροῦντο* in cod. Paris. 1437 übergeschrieben mit falscher Conjectur; > ΣΛ; voreusebianische Corruptel, vielleicht aus *ἀνεμαιοῦντο* | **9** *καὶ ἀνεκυΐσκοντο καὶ ἀνεζωπυροῦντο* > T[1] + T[cm] | **11** *ἐγγλυκαίνοντοσ* ATERB *ἐγγλυκαίνοντεσ* M verdorbene Stelle | **13** *ὑπερωτηθῶσιν* B | **14** *ἀρνοῦνται* B | **15/16** *ἐκ πάντων*] man erwartet *ἐκ πασῶν τῶν Γαλλιῶν* | **16** *ἐρχομένησ* M | **20** *ὁ χ̅σ̅* T[c]ERB *χ̅σ̅* AT *Christus* ΣΛ *ὁ κ̅σ̅* M | **24—27** *ἔμειναν — προσετέθησαν* > Λ | **24** *μηδέποτε ἴχνοσ πίστεωσ* B | **25** *ἔχοντεσ* M

»cipi, simul et ad Caesarem refert eiusque sententiam, quid de eo iuberet,
»expectat.
»verum inter moras positi in carcere non infructuosum sibi 45
»tempus transire patiuntur, sed vigore animi et alacritate fidei suae
»eos, qui infirmiores videbantur, animabant et ipsi nondum martyres
»cohortationibus suis martyres plurimos faciebant. ex quo magnum
»gaudium matri nascebatur ecclesiae videnti suos filios, qui paene iam
»decidisse videbantur in mortem, per hos reparari ad vitam et monitis 46
»eorum multi, qui iam negando velut abortum quoddam effecti fuerant,
»quasi iterum parturiebantur et Christus in eis iterum formabatur.
»docebantur enim ab his, quia deus non vult mortem peccatoris, sed ut
»convertatur et vivat. igitur cum a Caesare rescriptum fuisset, ut per- 47
»sistentes quidem punirentur, negantes autem dimitterentur, die quodam
»celeberrimo, in quo ex omnibus provinciis coeuntes nundinas apud
»nos agere solent, in ipso frequentissimo conventu tribunal ascendens
»praeparari sibi iudex Christianos et introduci ad suppliciorum pompam
»praebendam cunctis qui aderant iubet. rursum itaque cruces, rursum
»poenae, rursum tormenta reparantur. et si qui forte cives Romani
»reperti sunt, hos plecti capite decernit, ceteros vero bestiis tradi. in- 48
»gens tamen ab omnibus gloria Christo conferebatur pro his, qui ante
»negaverant et dimitti neque negantes potuerant, nunc vero cum ne-
»gantibus venia praestaretur, in confessione persisterent et de perditionis
»grege revocati numero martyrum iungerentur. igitur cum erga supra 49

10 Gal. 4, 19

NPOF

3 carcerem *NOF* | **7** uidentes *P*¹*F* uidentis *P*² | **9** abortum] *NOF*² aborsum *P* (*in marg.* in alteram partem) *F*¹ | **11** docebant *N* | **12** scriptum *N* | **20** antea *N*²*PO*² | **23** in numero *P*

›ων καὶ ἀνεταζομένων. Ἀλέξανδρός τις, Φρὺξ μὲν τὸ γένος, ἰατρὸς
›δὲ τὴν ἐπιστήμην, πολλοῖς ἔτεσιν ἐν ταῖς Γαλλίαις διατρίψας καὶ
›γνωστὸς σχεδὸν πᾶσιν διὰ τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην καὶ παρρησίαν
›τοῦ λόγου (ἦν γὰρ καὶ οὐκ ἄμοιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος), παρ-
›εστὼς τῷ βήματι καὶ νεύματι προτρέπων αὐτοὺς πρὸς τὴν ὁμο-
›λογίαν, φανερὸς ἦν τοῖς περιεστηκόσιν τὸ βῆμα ὥσπερ ὠδίνων.
›ἀγανακτήσαντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῷ τοὺς πρότερον ἠρνημένους αὖθις 50
›ὁμολογεῖν, κατεβόησαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἐκείνου τοῦτο ποιοῦντος.
›καὶ ἐπιστήσαντος τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀνετάσαντος αὐτὸν τίς εἴη, τοῦ
›δὲ φήσαντος ὅτι »Χριστιανός«, ἐν ὀργῇ γενόμενος κατέκρινεν αὐτὸν
›πρὸς θηρία. καὶ τῇ ἐπιούσῃ εἰσῆλθεν μετὰ καὶ τοῦ Ἀττάλου, καὶ
›γὰρ καὶ τὸν Ἄτταλον τῷ ὄχλῳ χαριζόμενος ὁ ἡγεμὼν ἐξέδωκε
›πάλιν πρὸς θηρία· οἳ καὶ διὰ πάντων διελθόντες τῶν ἐν τῷ ἀμ- 51
›φιθεάτρῳ πρὸς κόλασιν ἐξηυρημένων ὀργάνων καὶ μέγιστον ὑπομεί-
›ναντες ἀγῶνα, τοὔσχατον ἐτύθησαν καὶ αὐτοί, τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου
›μήτε στενάξαντος μήτε γρύξαντός τι ὅλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμι-
›λοῦντος τῷ θεῷ, ὁ δὲ Ἄτταλος, ὁπότε ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπετέθη 52
›καθέδρας καὶ περιεκαίετο, ἡνίκα ἡ ἀπὸ τοῦ σώματος κνῖσα ἀνε-
›φέρετο, ἔφη πρὸς τὸ πλῆθος τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ »ἰδοὺ τοῦτό ἐστιν
›ἀνθρώπους ἐσθίειν, ὃ ποιεῖτε ὑμεῖς· ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀνθρώπους ἐσθίο-
›μεν οὔθ' ἕτερόν τι πονηρὸν πράσσομεν«. ἐπερωτώμενος δὲ τί ὄνομα
›ἔχει ὁ θεός, ἀπεκρίθη »ὁ θεὸς ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος«. ἐπὶ 53
›πᾶσι δὲ τούτοις τῇ ἐσχάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ τῶν μονομαχιῶν ἡ Βλαν-
›δῖνα πάλιν εἰσεκομίζετο μετὰ καὶ Ποντικοῦ, παιδαρίου ὡς πεντε-
›καίδεκα ἐτῶν, οἳ καὶ καθ' ἡμέραν εἰσήγοντο πρὸς τὸ βλέπειν τὴν
›τῶν λοιπῶν κόλασιν· καὶ ἠναγκάζοντο ὀμνύναι κατὰ τῶν εἰδώλων
›αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν εὐσταθῶς καὶ ἐξουθενεῖν αὐτοὺς ἠγριώθη
›πρὸς αὐτοὺς τὸ πλῆθος, ὡς μήτε τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδὸς οἰκτεῖραι
›μήτε τὸ γύναιον αἰδεσθῆναι. πρὸς πάντα δὲ τὰ δεινὰ παρέβαλλον 54

3/4 Act. 4, 29—31

ATERBMΣΛ

2 πολλοῖσ AT¹RB πολλοῖσ τε EM T^c getilgt | **3** θῦ BM τὸν θῦ ATER **6** περιεστῶσι B | **7** ὁ T¹ corr. T^c | **8** ποιήσαντοσ M | **9/10** αὐτὸν— φήσαντοσ > B | **9** τοῦ²] τούτου M | **11—13** καὶ τῇ—θηρία > B **11** τῆσ ἐπιούσησ T¹ corr. T^c | **11/12** καὶ γὰρ—Ἄτταλον > M | **12** ἔδο/// T¹ ἐξέδωκε T^cT^r | **13/14** τῶν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ T^cERBM ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ τῶν A ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ T¹ | **18** ἡ > B | σωματίου B | **19** ἰδοὺ > R | **20** ὃ ποιεῖτε ATERΣΛ ὁποῖοι ἐστὲ B ὁποῖοι ἐσταὶ M | **21** ἐπερωτωμένω B | **28** μήτε AB μὴ δὲ TERM | ἐκκλησίαν A¹ corr. A¹ | **29** παρέβαλλον AT¹ περιέβαλλον T^cT^rERB περὶ ἔβαλον M

»dictos quaestio haberetur, Alexander quidam genere Fryx, medicus
»disciplina, vir religiosus et prudens et vitae ac morum probitate cunctis
»carus acceptusque, amore dei concitatus, cum adsisteret tribunali, nuti-
»bus hortabatur ad confessionem eos, in quos quaestio agitabatur, ita
»ut omnibus, qui adstabant, palam fieret quid animi gereret. cumque 50
»id populi notavissent, indignantes maxime pro his, qui, quod prius
»negaverant, rediviva nunc confessione revocabant, conclamarunt ad-
»versum Alexandrum haec ipso instigante committi. qui iussus a prae-
»side in medium statui et quis esset interrogatus, Christianum se esse
»libera professione testatur. quem continuo praeparandum bestiis con-
»demnavit. et postera die simul cum Attalo producitur. quem contra
»praeceptum Caesaris, gratificari populis volens, etiam ipsum bestiis
»tradi iussit. sed cum ferarum nulla sanctorum corpora contigisset, 51
»omnibus eos verberum ceterarumque poenarum suppliciis cruciatos
»ad ultimum in conspectu populi in medio harenae iugulari iubet, beato
»Alexandro in omnibus, quas perpessus est, poenis, ne unum quidem
»penitus proferente sermonem, sed ab initio usque ad finem intra semet
»ipsum semper cum deo loquente et in laudibus eius ac precibus per-
»manente. Attalus vero cum prunis subteriectis in sella ferrea torre- 52
»retur cumque nidor adustae carnis ad nares et ora inspectantis populi
»perferretur, voce magna exclamat ad plebem: »ecce hoc est homines
»comedere, quod vos facitis. quid a nobis velut occultum inquiritis
»facinus, quod vos aperta luce committitis? nos enim neque comedimus
»homines neque aliud quid mali agimus«. et cum interrogaretur, »quod
»nomenhabet deus?« respondit: »qui plures sunt, nominibus discernuntur,
»qui unus est, non indiget nomine«. post hos novissimo iam munerum 53
»die Blandina rursus inducitur cum Pontico annorum fere quindecim
»puero, quique et in priorum cruciatibus iussi fuerant semper adstare,
»quo magis ceterorum videntes supplicia terrerentur. statuuntur ergo in
»medio et iubentur iurare per deos. illi vero e contrario nullos esse
»aiebant istos, per quos iurare cogerentur. cumque aliis quam pluribus
»verbis exprobrarent gentium deos, insanire magis in eos coepit populi
»multitudo, neque teneram pueri aetatem neque sexum feminae mise-
»rantes, sed per omnia tormentorum genera quasi quodam eos circulo 54

NPOF

5 animo *PF* | **6** id] hii *N* | **12/13** tr. best. *PF* | **16** quas] quae *libri* | **17** infra *NOF* | **22/23** fac. inqu. *P* | **23** nos *om. N* | **24** male *P* | **26** hos *om. N* | **28** in priorum] *POF* inpiorum *N* | **30** et *om. P*
31 quam plurimis *P*

›αὐτοὺς καὶ διὰ πάσης ἐν κύκλῳ διῆγον κολάσεως, ἐπαλλήλως ἀναγ-
›κάζοντες ὀμόσαι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι τοῦτο πρᾶξαι. ὁ μὲν γὰρ Πον-
›τικὸς ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς παρωρμημένος, ὡς καὶ τὰ ἔθνη βλέπειν ὅτι
›ἐκείνη ἦν προτρεπομένη καὶ στηρίζουσα αὐτόν, πᾶσαν κόλασιν γεν-
›ναίως ὑπομείνας ἀπέδωκεν τὸ πνεῦμα· ἡ δὲ μακαρία Βλανδῖνα πάν- 55
›των ἐσχάτη, καθάπερ μήτηρ εὐγενὴς παρορμήσασα τὰ τέκνα καὶ
›νικηφόρους προπέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα, ἀναμετρουμένη καὶ αὐτὴ
›πάντα τὰ τῶν παίδων ἀγωνίσματα ἔσπευδεν πρὸς αὐτούς, χαίρουσα
›καὶ ἀγαλλιωμένη ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, ὡς εἰς νυμφικὸν δεῖπνον κεκλημένη,
›ἀλλὰ μὴ πρὸς θηρία βεβλημένη· καὶ μετὰ τὰς μάστιγας, μετὰ τὰ 56
›θηρία, μετὰ τὸ τήγανον, τοὔσχατον εἰς γυργαθὸν βληθεῖσα ταύρῳ
›παρεβλήθη, καὶ ἱκανῶς ἀναβληθεῖσα πρὸς τοῦ ζῴου μηδὲ αἴσθησιν
›ἔτι τῶν συμβαινόντων ἔχουσα διὰ τὴν ἐλπίδα καὶ ἐποχὴν τῶν πε-
›πιστευμένων καὶ ὁμιλίαν πρὸς Χριστόν, ἐτύθη καὶ αὐτή, καὶ αὐτῶν
›ὁμολογούντων τῶν ἐθνῶν ὅτι μηδεπώποτε παρ' αὐτοῖς γυνὴ τοι-
›αῦτα καὶ τοσαῦτα ἔπαθεν.

›ἀλλ' οὐδ' οὕτως κόρον ἐλάμβανεν αὐτῶν ἡ μανία καὶ ἡ πρὸς 57
›τοὺς ἁγίους ὠμότης. ὑπὸ γὰρ ἀγρίου θηρὸς ἄγρια καὶ βάρβαρα
›φῦλα ταραχθέντα δυσπαύστως εἶχεν, καὶ ἄλλην ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ τοῖς
›σώμασιν ἐλάμβανεν ἡ ὕβρις αὐτῶν· τὸ γὰρ νενικῆσθαι αὐτοὺς οὐκ 58
›ἐδυσώπει διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπινον ἐπιλογισμόν, μᾶλλον δὲ καὶ
›ἐξέκαιεν αὐτῶν τὴν ὀργὴν καθάπερ θηρίου, καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ
›τοῦ δήμου τὸ ὅμοιον εἰς ἡμᾶς ἄδικον ἐπιδεικνυμένων μῖσος, ἵνα ἡ
›γραφὴ πληρωθῇ »ὁ ἄνομος ἀνομησάτω ἔτι, καὶ ὁ δίκαιος
›δικαιωθήτω ἔτι«. καὶ γὰρ τοὺς ἐναποπνιγέντας τῇ εἱρκτῇ παρ- 59
›έβαλλον κυσίν, ἐπιμελῶς παραφυλάσσοντες νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν
›μὴ κηδευθῇ τις ὑφ' ἡμῶν· καὶ τότε δὴ προθέντες τά τε τῶν θηρίων

6/7 vgl. II Macc. 7, 21—23. 27—29. 41 — **18/19** η 206 — **24/25** Apoc. 22, 11

ATERBMΣΛ

1 *ἐγ κύκλω* AΛ *ἐγκύκλου* T^1BM *ἐγκυκλίου* T^rER > Σ | **3** *materna cohortatione Λ* | *παρορμώμενοσ* T^1B corr. T^1 | **4** *ἦν* ⟨*ἡ*⟩ nothwendig | **5/6** *πάντων* AT^1BM *ἁπάντων* T^cER | **8** *τὰ—ἀγωνίσματα* > T^1 + $T^{cm}T^{rm}$ | **10** *μὴ* > Σ, so dass *ἀλλὰ—βεβλημένη* zum Folgenden gezogen wird | **12** *παραβληθεῖσα* M | **13** *ἔτι* ABM *ἐπὶ* TE getilgt R | **14** *τὸν χν* M | **15** *μηδέπωτε* M | **18** *ἀγρίων θηρῶν* Σ | **19** *δυσπαύστωσ* ATE^1BMΣ *δυσαποσπάστωσ* E^cR *εἶχον* M | **22** *θηρῶν* Σ | **23** *τὸ ὅμοιον Π ὁμοίως ΣΛ* nach Conjectur *ἄδικον* ATERΣΛ *ἀδίκωσ* BM; alte Doublette zu *ὅμοιον* | **24/25** *ὁ δίκαιος—ἔτι*] *iniustus adhuc faciat iniusta Λ* | **25** *τῇ* TEBM *ἐν τῇ* AR | **25/26** *παρέβαλον* B

›peragentes nihil deesse poenis patiebantur, quod crudelitas invenisset.
›tum Ponticus maximum patientiae robur materna cohortatione susci-
›piens et perseverans in confessione fidei inpollutum spiritum reddit.
›beata vero Blandina ultima omnium velut omnium nobilis mater 55
›praemissos ad martyrii coronam filios insequi iam secura festinat ex-
›ultans et ovans, velut ad thalamum sponsi invitata et ad nuptiale con-
›vivium. ex quo fiebat, ut in verberibus tripudiaret et craticulis exusta
›gauderet ac tam hilaris videretur et laeta, quasi inter dapes regias
›adcubaret. post hoc ad bestias traditur, sed ab his intacta perdurat.
›inde etiam aliud excogitatur crudelitatis genus, ut rete constricta obi- 56
›ceretur tauro ferociter instigato. a quo cum fuisset innumeris ictibus la-
›cessita et toto harenae ambitu iactata, nihil penitus laeditur, sed permanet
›laeto, ut semper, vultu, mente constanti, spe ipsa et animi praesumptione
›cum Christo iam conloquens. ad ultimum iugulari gladio iubetur.
›stupentibus ipsis etiam impiis et dicentibus, quod numquam fuerit
›femina, quae tanta ac talia ferre potuerit. 57

›sed nec sic quidem satietatem aliquam capere crudelitas quivit. an-
›tiqui etenim serpentis virulentia concitati feri ac barbari mores mansu- 58
›escere nesciebant. ex ipsa quippe sanctorum patientia saevior eis con-
›tentionis rabies accendebatur et velut pudore quodam fatigabantur, quod
›maior inesset cruciatis quam cruciantibus virtus. et ex hoc ad nefanda
›odia iudex simul instigabatur et populus, ut scriptura conpleretur, quae
›dicit: »iniquus adhuc inique agat et iniustus adhuc faciat in- 59
›iusta«. igitur inaudito saevitiae genere eorum, qui necabantur in carcere,
›corpora canibus iubebantur exponi, adhibita simul custodia die noctuque,

NPOF

3 reddidit *POF*² | **11** fuisset et *N* | **12** permanebat *P* | **17** nec] *NO* ne *PF* | **18/19** mansuescere nesciebant] mansuerent sciebant *N* | **23/24** iniuste faciat *P*

»τά τε τοῦ πυρὸς λείψανα, πῇ μὲν ἐσπαραγμένα, πῇ δὲ ἠνθρακευμένα, καὶ τῶν λοιπῶν τὰς κεφαλὰς σὺν τοῖς ἀποτμήμασιν αὐτῶν ὡσαύτως ἀτάφους παρεφύλαττον μετὰ στρατιωτικῆς ἐπιμελείας ἡμέραις συχναῖς. καὶ οἳ μὲν ἐνεβριμοῦντο καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας 60 *ἐπ' αὐτοῖς, ζητοῦντές τινα περισσοτέραν ἐκδίκησιν παρ' αὐτῶν λαβεῖν, οἳ δὲ ἐνεγέλων καὶ ἐπετώθαζον, μεγαλύνοντες ἅμα τὰ εἴδωλα αὐτῶν καὶ ἐκείνοις προσάπτοντες τὴν τούτων τιμωρίαν, οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες ὠνείδιζον πολύ, λέγοντες »ποῦ ὁ θεὸς αὐτῶν καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλαντο ψυχῆς;« καὶ τὰ μὲν ἀπ' ἐκείνων τοιαύ-* 61 *την εἶχε τὴν ποικιλίαν, τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς ἐν μεγάλῳ καθειστήκει πένθει διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ σώματα κρύψαι τῇ γῇ· οὔτε γὰρ νὺξ συνεβάλλετο ἡμῖν πρὸς τοῦτο οὔτε ἀργύρια ἔπειθεν οὔτε λιτανεία ἐδυσώπει, παντὶ δὲ τρόπῳ παρετήρουν, ὡς μέγα τι κερδανοῦντες, εἰ μὴ τύχοιεν ταφῆς«.*

τούτοις ἑξῆς μεθ' ἕτερά φασιν 62

»τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων παντοίως παραδειγματισθέντα καὶ αἰθριασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἕξ, μετέπειτα καέντα καὶ αἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων κατεσαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραρρέοντα, ὅπως μηδὲ λείψανον αὐτῶν φαίνηται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι. καὶ ταῦτ' ἔπραττον ὡς δυνάμενοι νικῆσαι τὸν θεὸν καὶ ἀφελέσθαι 63 *αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν, ἵνα, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι, »μηδὲ ἐλπίδα σχῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ' ᾗ πεποιθότες ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες ἐπὶ τὸν θάνατον· νῦν ἴδωμεν εἰ ἀναστήσονται καὶ εἰ δύναται βοηθῆσαι αὐτοῖς ὁ θεὸς αὐτῶν καὶ ἐξελέσθαι ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν«.*

4/5 Act. 7, 54

ATERBMΣΛ

1 *πῇ — πῇ* M | *ἐσπαργανωμένα* R | **3** *παρεφύλαττεν* M | **6** *ἐπεγέλων* M | **8** *ποσὸν* ARBM *τὸ ποσὸν* TE | **9** *ὤνησεν αὐτοὺσ* M | **11** *ἔχει* B | **13** *οὔτε ἀργύρια ἔπειθεν* > A | **14** *παρετηροῦντο* M | **16** *φησίν* R¹M corr. Rᶜ | **19** *κατεσαρώθη* AT¹MΛ *κατερράνθη* ER *γρ κατερράνθη* Tᶜᵐ *κατεράνθη* B | **21** *ὡσ μὴ* M | **23** *ἔχωσιν* M | *καινὴν* ATᶜEBΣΛ *καινήν τινα* R *κενὴν* T¹M | **23/24** *εἰσάγουσιν ἡμῖν* BM *ἡμῖν εἰσάγουσιν* ATER **25** *εἰσ* B | *ἴδωμεν* ARᶜΣΛ *εἴδωμεν* TER¹M *εἴδομέν* B

›ne qui collectas reliquias humanitatis intuitu traderet sepulturae. sed si
›quid forte vel bestiis vel igni reliquum ex corporibus martyrum fuerat
›ipsaque cum truncis suis capita punitorum insepulta per custodiam
›militum servabantur et quaerebatur, si quid ultra posset inferre humana 60
›crudelitas etiam in eos, qui iam vitae huius limen excesserant. exul-
›tabant tamen gentes magnificantes simulacra sua, quorum virtute
›datam in illos vindictam dicebant. si qui vero inter ipsos paulo mitior
›vel humanior videbatur: »ubi nunc est«, aiebant, »deus eorum? et quid
›eis profuit ista religio, pro qua etiam animas posuerunt?« igitur apud 61
›illos erat varium istud insultationis genus, apud nos vero ingens luctus
›habebatur, praecipue quod non possemus corpora humi tradere, quippe
›quibus ne noctis tempore aliqua ad hoc opportunitas praebebatur neque
›muneribus suadere custodes neque precibus aut ullo alio genere copia
›erat, ita adtente et sollicite curabant, ne daretur extremis ossibus se-
›pultura. post aliquot autem dies cum nullam sepeliendi gratiam prae- 62
›stitissent, incensa ossa martyrum et in favillam redacta cum reliquo
›terrae pulvere in Rhodanum fluvium dispersere, ne usquam eorum re-
›liquiae residerent, quasi vero hoc agentes deum vincerent et, sicut 63
›dicebant, spem eis per hoc resurrectionis adimerent. »sperantes enim«,
›aiebant, »de sepulchris quandoque se esse resurrecturos, idcirco nova
›nescio qua persuadente sibi superstitione laeti se tormentis morti-
›busque subiciunt. nunc videamus, si resurgent et si potest eis adesse
›deus eorum et eripere eos de manibus nostris«‹.

NPOF

1 quis *P* | **4** possit *PF* | inferre *om. PF* | **8** aiebant] *NP*² aiebat *P*¹*OF* | **9** animas] animas suas *N* | **11** corpora *om. P* | **17** hrodanum *P* **18** haec *PO*

Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τὸν δεδηλωμένον αὐτοκράτορα ταῖς Χρι- *B* 2 1
στοῦ συμβέβηκεν ἐκκλησίαις, ἀφ' ὧν καὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις
ἐνηργημένα εἰκότι λογισμῷ στοχάζεσθαι πάρεστιν. ἄξιον τούτοις
ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυνάψαι γραφῆς λέξεις ἑτέρας, δι' ὧν τὸ ἐπιεικὲς
καὶ φιλάνθρωπον τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἀναγέγραπται τού-
τοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασιν·

»οἳ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ζηλωταὶ καὶ μιμηταὶ Χριστοῦ ἐγένοντο, 2
»ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι
»ἴσα θεῷ, ὥστε ἐν τοιαύτῃ δόξῃ ὑπάρχοντες καὶ οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δὶς
»ἀλλὰ πολλάκις μαρτυρήσαντες καὶ ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθέντες
»καὶ τὰ καυτήρια καὶ τοὺς μώλωπας καὶ τὰ τραύματα ἔχοντες περι-
»κείμενα, οὔτ' αὐτοὶ μάρτυρας ἑαυτοὺς ἀνεκήρυττον οὔτε μὴν ἡμῖν
»ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτούς, ἀλλ' εἴ ποτέ
»τις ἡμῶν δι' ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς προσεῖπεν,
»ἐπέπλησσον πικρῶς. ἡδέως γὰρ παρεχώρουν τὴν τῆς μαρτυρίας 3
»προσηγορίαν τῷ Χριστῷ, τῷ πιστῷ καὶ ἀληθινῷ μάρτυρι καὶ πρω-
»τοτόκῳ τῶν νεκρῶν καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπεμι-
»μνήσκοντο τῶν ἐξεληλυθότων ἤδη μαρτύρων καὶ ἔλεγον »ἐκεῖνοι
»ἤδη μάρτυρες, οὓς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ Χριστὸς ἠξίωσεν ἀναληφθῆναι,
»ἐπισφραγισάμενος αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν. ἡμεῖς δὲ
»ὁμόλογοι μέτριοι καὶ ταπεινοί«, καὶ μετὰ δακρύων παρεκάλουν τοὺς
»ἀδελφοὺς δεόμενοι ἵνα ἐκτενεῖς εὐχαὶ γίνωνται πρὸς τὸ τελειωθῆναι
»αὐτούς. καὶ τὴν μὲν δύναμιν τῆς μαρτυρίας ἔργῳ ἐπεδείκνυντο, 4
»πολλὴν παρρησίαν ἄγοντες πρὸς τὰ ἔθνη, καὶ τὴν εὐγένειαν διὰ
»τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀφοβίας καὶ ἀτρομίας φανερὰν ἐποίουν, τὴν δὲ

8/9 Phil. 2, 6 — **16** Apoc. 3, 14 — **16/17** Apoc. 1, 5. Act. 3, 15

ATERBMΣΛ

1 *B* ΑΣ **8** B 420, 4 *Γ* ERM | *δεδηλωμένον*] *Verus* Σ | **2** *συμβεβηκέναι* B | **3** *ἐνηργημένα* ATER *γεγενημένα* BM *was sich zutrug* Σ *quid geri potuerit* Λ | **4** *ὧν* T durch Rasur corr., ERBM *ὧν καὶ* AT¹ | **6** *ῥήμασιν ἔχοντα* B | **7** *ἐγίνοντο* B | **8** *τὸ* > B | **11/12** *ἐπικείμενα* M | **12** *οὔτ'—ἀνεκήρυττον* > B¹ + B¹m | *ἡμῖν* > T¹ + Tc | **16** *τῶι χ̅ω̅* ATE¹BM *χ̅ω̅* R, E durch Rasur corr. | *ἀληθινῶι καὶ πιστῶι* EcR | **19** *ἤδη* ATcERM > T¹B | **21** *ὁμόλογοι* AT¹B *ὁμολογουμένωσ* TcERM *γρ ὁμολογηταὶ* TcmE¹m R¹m = Σ nach Conjectur; *humiles et egeni optamus ut ipsa saltim in nobis confessio tuta permaneat* Λ, voreusebianische Corruptel, *ὁμολογο⟨ῦντες ἔτ⟩ι* Schw *ὁμόδουλοι* Wendland | **22** *γίνωνται* AT¹B *γίνονται* M *γένωνται* TcER | **24** *τὰ ἔθνη* TERΣΛ *πάντα τὰ ἔθνη* ABM | *εὐγένειαν* ΠΛ *εὐτονίαν* Σ

Haec sunt, quae illis temporibus gesta ex epistula fratrum Lugdu- *B* 2 1
nensium declarantur. ex quibus quid etiam per ceteras provincias geri
potuerit, coniectura capiendum est. referuntur adhuc in ipsa epistula
quaedam etiam de humanitate et mansuetudine beatorum martyrum,
quae dignum puto ad haec suis sermonibus sicut cetera sociari.

›Quique‹, aiunt, ›ad imitationem Christi, qui, cum in forma dei 2
›esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem deo, in
›tanta gloria positi et semel et iterum ac frequentius martyres facti post
›bestias, post ignes et lamminas neque se ipsi martyres dicebant neque
›aliis ita se appellantibus indulgebant: sed si forte aliquis nostrum vel in
›epistula vel in sermone eos martyres nominasset, increpabant acrius di-
›centes, quod haec appellatio soli Christo debetur, qui solus fidelis veritatis 3
›est martyr et qui primogenitus est ex mortuis et auctor vitae aeternae,
›vel certe illis solis aptum hoc esse vocabulum, qui post bonam con-
›fessionem discedere de hac vita et pergere meruerunt ad deum. »nos
›autem«, aiebant, »humiles et egeni optamus, ut ipsa saltim in nobis con-
›fessio tuta permaneat«. in quod etiam ceteros fratres cum lacrimis
›obsecrabant, ut pro eis dominum precarentur, quo perfectae confessionis
›signaculum martyrium mererentur accipere. et tanta in eis humilitas 4
›erat, ut cum rebus ipsis essent martyres, nominis tamen iactantiam
›fugerent. apud gentiles vero cum omni fiducia consistebant, nobilitatem

NPOF

3 refertur *N* | 4 humilitate P^a | 9/10 neque a. i. se a. indulgebant *om.* P^1 | 18 obsecrant P^1

›πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τῶν μαρτύρων προσηγορίαν παρῃτοῦντο, ἐμ›πεπλησμένοι φόβου θεοῦ‹.

καὶ αὖθις μετὰ βραχέα φασίν 5

›ἐταπείνουν ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα, ὑφ' ἧς ἱκανῶς νῦν ›εἰσιν ὑψωμένοι. τότε δὲ πᾶσι μὲν ἀπελογοῦντο, κατηγόρουν δὲ οὐ›δενός· ἔλυον ἅπαντας, ἐδέσμευον δὲ οὐδένα· καὶ ὑπὲρ τῶν τὰ δεινὰ ›διατιθέντων ηὔχοντο, καθάπερ Στέφανος ὁ τέλειος μάρτυς ›κύριε, ›μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην‹. εἰ δ' ὑπὲρ τῶν ›λιθαζόντων ἐδέετο, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν;‹

καὶ αὖθίς φασι μεθ' ἕτερα 6

›οὗτος γὰρ καὶ μέγιστος αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ πόλεμος ἐγένετο ›διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀγάπης, ἵνα ἀποπνιχθεὶς ὁ θὴρ οὓς πρότερον ›ᾤετο καταπεπωκέναι, ζῶντας ἐξεμέσῃ. οὐ γὰρ ἔλαβον καύχημα κατὰ ›τῶν πεπτωκότων, ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοί, τοῦτο τοῖς ἐν›δεεστέροις ἐπήρκουν μητρικὰ σπλάγχνα ἔχοντες. καὶ πολλὰ περὶ ›αὐτῶν ἐκχέοντες δάκρυα πρὸς τὸν πατέρα, ζωὴν ᾐτήσαντο, καὶ 7
›ἔδωκεν αὐτοῖς· ἣν καὶ συνεμερίσαντο τοῖς πλησίον, κατὰ πάντα ›νικηφόροι πρὸς θεὸν ἀπελθόντες. εἰρήνην ἀγαπήσαντες ἀεὶ καὶ ›εἰρήνην ἡμῖν παρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρησαν πρὸς θεόν, μὴ ›καταλιπόντες πόνον τῇ μητρὶ μηδὲ στάσιν καὶ πόλεμον τοῖς ἀδελ›φοῖς ἀλλὰ χαρὰν καὶ εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην‹.

ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶν μακαρίων ἐκείνων πρὸς τοὺς παρα- 8
πεπτωκότας τῶν ἀδελφῶν στοργῆς ὠφελίμως προκείσθω τῆς ἀπαν-

4/5 I Pet. 5, 6 — **7/8** Act. 7, 60 — **13/14** vgl. Gal. 6, 4

ATERB, D [von **11** *καὶ μέγιστος* an], MΣΛ
1 *προσηγορίαν ν* auf Rasur T^{c}R^{c} | **3** *φησὶν* T^{1} corr. T^{c} | **5** *τότε*] *τοῦτο* M | **6** *ἔλυον* TERBM *ἔλυον μὲν* A | **6/7** *καὶ ὑπὲρ — ηὔχοντο* stört den Fortschritt des Gedankens, doch kann das Excerpt schlecht abgeschnitten sein **8/9** *εἰ δ' — ἀδελφῶν* > Λ | **9** *ἐδέοντο* E^{c}R | **11** *οὕτω* M | **13** *καταπεπτωκέναι* Σ | *ἔλαβον* BDMΣ *ἔλαβεν* ATE *ἔλαβε* R | **14** *αὐτοῖς* M **17** *πάντα* TERBDMΣ *πάντων* A | **18/19** *εἰρήνην — εἰρήνην ἡμῖν* BDMΣΛ *εἰρήνην ἡμῖν — εἰρήνην* T^{c}ER *εἰρήνην — εἰρήνην ἀεὶ* A *εἰρήνην — εἰρήνην* T^{1} **19** *τὸν θν̄* B | **23** *προκείσθω* BDMΣΛ *προσκείσθω* ATER

›animae per contemptum iniuriae et suppliciorum patientiam demon-
›strantes. erant ergo inter fratres humiles, inter persecutores elati, suis
›mites, adversariis terribiles, Christo subiecti, diabolo erecti. humilia- 5
›bant se sub potentissima manu dei, per quam nunc sublimius exaltati
›sunt. placabant omnes, accusabant neminem, solvebant cunctos, liga-
›bant nullum. orabant etiam pro persecutoribus suis, utentes sermone
›sancti Stefani primi martyris et dicentes: »domine, ne statuas illis
›hoc peccatum«. adversum quos eo vehementiora diabolus proelia 6
›concitabat, quod per nimiam caritatem, quam habebant in Christo Iesu,
›etiam eos, qui lapsi fuerant et quos iam se inmanis illa bestia absor-
›buisse crediderat, rursum vivos de internis eius visceribus educebant
›et velut matres erga parvulos suos, ita erga eos totis profusi misera-
›tionum visceribus inhaerebant, omnipotenti deo effundentes pro ipsis
›fontes ac flumina lacrimarum, vitam petebant eis a deo, et tribuebatur 7
›eis. nec sibi gratum iter ducebant eundi ad dominum vel laetam puta-
›bant martyrii fore coronam, si partem membrorum suorum de ecclesiis
›raptam velut spolia quaedam detentari a diabolo permisissent. super
›omnia autem pacem et ipsi diligebant et nobis servare mandabant nec
›aliam sibi nisi per pacem viam ad martyrium construebant, caventes,
›ne ullam post se dissensionem fratribus, ne ecclesiae matri maestitiam
›derelinquerent, sed pacem semper habendam, pacem fratribus custo-
›diendam et caritatem praecipue tenendam, quae est unitatis et con-
›cordiae vinculum, commonebant‹.

Haec non inutiliter, ut opinor, a nobis ad aedificationem legentium 8
memoriae tradita sunt, quae ex tantorum virorum auctoritate descen-
dunt, propter eos, qui tumidi et inflati adversum fratres feruntur et

NPOF

15/16 eundi ... putabant *om. N* | **18** et ipsi] ipsi *N* | **19** nisi *om. N* conseruabant *N*

θρώπου καὶ ἀνηλεοῦς ἕνεκα διαθέσεως τῶν μετὰ ταῦτα ἀφειδῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσιν προσενηνεγμένων.

Ἡ δ᾿ αὐτὴ τῶν προειρημένων μαρτύρων γραφὴ καὶ ἄλλην τινὰ Γ 3 1
μνήμης ἀξίαν ἱστορίαν περιέχει, ἣν καὶ οὐδεὶς ἂν γένοιτο φθόνος
μὴ οὐχὶ τῶν ἐντευξομένων εἰς γνῶσιν προθεῖναι· ἔχει δὲ οὕ-
τως. Ἀλκιβιάδου γάρ τινος ἐξ αὐτῶν πάνυ αὐχμηρὸν βιοῦντος 2
βίον καὶ μηδενὸς ὅλως τὸ πρότερον μεταλαμβάνοντος, ἀλλ᾿ ἢ ἄρτῳ
μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένου πειρωμένου τε καὶ ἐν τῇ εἱρκτῇ οὕτω
διάγειν, Ἀττάλῳ μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα ὃν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ
ἤνυσεν, ἀπεκαλύφθη ὅτι μὴ καλῶς ποιοίη ὁ Ἀλκιβιάδης μὴ χρώ-
μενος τοῖς κτίσμασι τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλοις τύπον σκανδάλου ὑπολει-
πόμενος. πεισθεὶς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης πάντων ἀνέδην μετελάμβανεν 3
καὶ ηὐχαρίστει τῷ θεῷ· οὐ γὰρ ἀνεπίσκεπτοι χάριτος θεοῦ ἦσαν,
ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σύμβουλον αὐτοῖς. καὶ ταῦτα μὲν
ὧδε ἐχέτω· τῶν δ᾿ ἀμφὶ τὸν Μοντανὸν καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ Θεό- 4
δοτον περὶ τὴν Φρυγίαν ἄρτι τότε πρῶτον τὴν περὶ τοῦ προφη-
τεύειν ὑπόληψιν παρὰ πολλοῖς ἐκφερομένων (πλεῖσται γὰρ οὖν καὶ
ἄλλαι παραδοξοποιίαι τοῦ θείου χαρίσματος εἰς ἔτι τότε κατὰ δια-
φόρους ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κἀκείνους
προφητεύειν παρεῖχον) καὶ δὴ διαφωνίας ὑπαρχούσης περὶ τῶν δε-
δηλωμένων, αὖθις οἱ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφοὶ τὴν ἰδίαν κρίσιν
καὶ περὶ τούτων εὐλαβῆ καὶ ὀρθοδοξοτάτην ὑποτάττουσιν, ἐκθέμενοι
καὶ τῶν παρ᾿ αὐτοῖς τελειωθέντων μαρτύρων διαφόρους ἐπιστολάς,
ἃς ἐν δεσμοῖς ἔτι ὑπάρχοντες τοῖς ἐπ᾿ Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς
διεχάραξαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐλευθέρῳ τῷ τότε Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ,
τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἕνεκα πρεσβεύοντες.

Οἱ δ᾿ αὐτοὶ μάρτυρες καὶ τὸν Εἰρηναῖον, πρεσβύτερον ἤδη τότ᾿ Δ 4 1
ὄντα τῆς ἐν Λουγδούνῳ παροικίας, τῷ δηλωθέντι κατὰ Ῥώμην
ἐπισκόπῳ συνίστων, πλεῖστα τῷ ἀνδρὶ μαρτυροῦντες, ὡς αἱ τοῦτον
ἔχουσαι τὸν τρόπον δηλοῦσι φωναί

ATERBDMΣΛ

1 *τε καὶ* BD | **3** Γ ΑΣBD **6** Δ ERM | **4** *ἱστορίασ* D¹M, corr. Dr **5** *προθεῖναι* T¹BDMΣ *προσθεῖναι* ATᶜER | **6/7** *αὐχμηρῶσ,* > *βίον* B | **7** *τὸ* > D | **8** *πειρωμένω* B | **10** *ποιοίη* BD *ποιοίηι* A *ποιεῖ* TER *ποιῇ* M *ὁ* BDM > ATER | **11/12** *ὑπολιπόμενοσ* TER | **15** *ὧδε* DM | Ē ERM *τὸν* > BD | *Ἀλκιβιάδην*] *Μιλτιάδην* Zahn GK 2, 125 [zweifelnd] | **16** *καὶ περὶ*¹ M | **27** Δ̄ ABD 15 Σ 27 ς̄ EM | *ἤδη* > B *ἔτι* Λ | **28** *τῶι τε* B **29** *συνιστᾶσι* T¹ corr. T¹ | **30** *δηλοῦσαι* B

si qui forte titubaverint, miserationum Christi viscera ab eis putant
penitus excludenda.

Refertur adhuc in eadem scriptura et alia narratio, quam cogni- Γ 3 1
tionis causa his inserere dignum putavi. Alcibiades quidam erat in 2
numero eorum, qui pro Christo vincti tenebantur. hic vitam satis ar-
duam et austeram gerebat, nihil cibi volens accipere, sed tantum sale
et pane cum aqua utebatur. cumque hunc vitae rigorem vellet etiam
in carcere positus obtinere, Attalo post primam confessionem suam,
quam in amphitheatro confessus est, revelatur, quia non recte faceret
Alcibiades, creaturis dei et ipse non uti et aliis formam scandali re-
linquere. quibus cognitis Alcibiades coepit omnia cum gratiarum 3
actione percipere, quia quae illi revelabat spiritus ut doceret, et huic,
ut sequeretur, idem spiritus persuadebat. sed de his finis sit. igitur 4
Montanus et Alcibiades et Theodotus in Frygiae partibus tunc primum
apud quam plurimos in profetarum opinionem venerunt. et quia per
illud adhuc tempus multae etiam aliae virtutes et gratiae in diversis
ecclesiis per donum sancti spiritus ministrabantur, facile adcommodata
est fides etiam his potuisse profetiae gratiam dari. cumque plurima
inter fratres dissensio fuisset exorta, rursum ecclesiae Galliarum iu-
dicium suum et sententiam de his quoque cum omni reverentia et rectae
fidei expositione decernunt; epistulas martyrum, qui apud eos con-
summati fuerant, proferentes, quas illi in vinculis positi per Asiam et
Frygiam fratribus consistentibus scripserant et Eleuthero urbis Romae
episcopo, de pace eum ecclesiae conmonentes, quique etiam Irenaeum Δ 4 1
presbyterum tunc adhuc ecclesiae Lugdunensis supra dicto urbis Romae
episcopo commendabant, testimonium vitae eius perhibentes, sicut ipso-
rum etiam voces, quae infra scribuntur, ostendunt

NPOF

1 quis *Pa* | titubauerit *N* | 4 his] in his *Pa* | 7 uelit *P*1
8 obtinere] obseruare *P*2 | 10/11 relinquere] *NPa* derelinquere *PbOF*
15 opinione *PO* | ueniebant *Pa* | 27 scribuntur] scripta sunt *P*

»Χαίρειν ἐν θεῷ σε πάλιν εὐχόμεθα καὶ ἀεί, πάτερ Ἐλεύθερε. 2
»ταῦτά σοι τὰ γράμματα προετρεψάμεθα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ κοι-
»νωνὸν Εἰρηναῖον διακομίσαι, καὶ παρακαλοῦμεν ἔχειν σε αὐτὸν ἐν
»παραθέσει, ζηλωτὴν ὄντα τῆς διαθήκης Χριστοῦ. εἰ γὰρ ᾔδειμεν
»τόπον τινὶ δικαιοσύνην περιποιεῖσθαι, ὡς πρεσβύτερον ἐκκλησίας,
»ὅπερ ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ, ἐν πρώτοις ἂν παρεθέμεθα«.

τί δεῖ καταλέγειν τὸν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ τῶν μαρτύρων 3
κατάλογον, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀποτμήσει κεφαλῆς τετελειωμένων, ἰδίᾳ
δὲ τῶν θηρσὶν εἰς βορὰν παραβεβλημένων, καὶ αὖθις τῶν ἐπὶ τῆς
εἱρκτῆς κεκοιμημένων, τόν τε ἀριθμὸν τῶν εἰς ἔτι τότε περιόντων
ὁμολογητῶν; ὅτῳ γὰρ φίλον, καὶ ταῦτα ῥᾴδιον πληρέστατα δια-
γνῶναι μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν
μαρτύρων συναγωγῇ πρὸς ἡμῶν, ὡς γοῦν ἔφην, κατείλεκται. ἀλλὰ
τὰ μὲν ἐπ' Ἀντωνίνου τοιαῦτα·

τούτου δὴ ἀδελφὸν Μάρκον Αὐρήλιον Καίσαρα λόγος ἔχει Γερ- E 5 1
μανοῖς καὶ Σαρμάταις ἀντιπαρατεττόμενον μάχῃ, δίψει πιεζομένης
αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ἐν ἀμηχανίᾳ γενέσθαι· τοὺς δ' ἐπὶ τῆς Μελι-
τηνῆς οὕτω καλουμένης λεγεῶνος στρατιώτας διὰ πίστεως ἐξ ἐκείνου
καὶ εἰς δεῦρο συνεστώσης ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολεμίους παρατάξει γόνυ
θέντας ἐπὶ γῆν κατὰ τὸ οἰκεῖον ἡμῖν τῶν εὐχῶν ἔθος ἐπὶ τὰς πρὸς
τὸν θεὸν ἱκεσίας τραπέσθαι. παραδόξου δὲ τοῖς πολεμίοις τοῦ τοι- 2
ούτου δὴ θεάματος φανέντος, ἄλλο τι λόγος ἔχει παραδοξότερον
ἐπικαταλαβεῖν αὐτίκα, σκηπτὸν μὲν εἰς φυγὴν καὶ ἀπώλειαν συνελαύ-
νοντα τοὺς πολεμίους, ὄμβρον δὲ ἐπὶ τὴν τῶν τὸ θεῖον παρακεκλη-
κότων στρατιάν, πᾶσαν αὐτὴν ἐκ τοῦ δίψους μέλλουσαν ὅσον οὔπω
διαφθείρεσθαι ἀνακτώμενον. ἡ δ' ἱστορία φέρεται μὲν καὶ παρὰ 3
τοῖς πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῦσιν οἷς μέλον γέγονεν
τῆς κατὰ τοὺς δηλουμένους γραφῆς, δεδήλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν

2/3 Apoc. 1, 9 — **13** 400, 9—11

ATERBDMΣΛ

1 vor *χαίρειν* + *ἐπιστολή* A | *πάλιν* TERBDMΣΛ *ἐν πᾶσιν* A
2 *ἃ προεγραψάμεθα* Σ | **4** *τοῦ χυ* B | **4—6** *εἰ γὰρ — παρεθέμεθα* > Σ
5 *δικαιοσύνησ* Tr, M corr. | *πρεσβυτέρω* Tr | **8.9** *ἰδίαι δὲ — παραβεβλη-
μένων* > T¹ + Tcm | **9** *παράβεβλημένων εἰσ βορρὰν* M | **13** *ἔφη* A
14 *τοιαῦτα* AT¹M *τοιαῦτα καὶ οὕτωσ ἔχοντα* Tr (getilgt), ERBD | **15** *E* BD
13 AΣ **13** *Z* ERM | *δὲ* R | **17** *αὐτῷ* M | **20** *τὴν γῆν* B | *ἔθοσ
τῶν εὐχῶν* DM | **21** *τὸν θν̄* BDM *θν̄* ATER | *τοῦ* > B | **21/22** *τοι-
ούτου δὴ* ATERB *τοίου δὲ* DM | **25** *οὐδέπω* M | **26** *διαφθαρήσεσθαι* BD

[IIII] ›Havere te in deo iterum et semper optamus, pater Eleuthere. ro- 2 ›gavimus fratrem et socium nostrum Irenaeum haec tibi scripta deferre, ›quem deprecamur, ut habeas conmendatum. aemulator namque est ›testamenti Christi. scimus enim, quod solus officii gradus non facit ›aliquem iustum, quo tamen iste recte utitur in presbyterio, sed plus ›eum ex vitae merito commendamus‹.

Enumerant etiam post haec diversorum martyrum glorias, quanti 3 ferro caesi, quanti bestiis, quanti ignibus, quanti etiam squalore carceris absumpti sint. quae si qui vult plenius noscere, ipsas ex integro requirat epistulas.

[V] Igitur Antonini temporibus, quibus haec gesta referuntur, Marcum *E* 5 1 Aurelium fratrem eius Caesarem bella inferentem Germanis ac Sarmatis tradunt historiae, cum siti eius periclitaretur exercitus, aestuantem et quaerentem, quid facto opus esset, repperisse in legione quadam milites Christianos, quibus ut nostris mos est, flexis genibus obsecrantibus exaudisse deum supplicationes eorum, et subito contra omnium spem 2 largissimis imbribus profusis exercitus quidem periclitantis, pro quo oraverant Christiani, sitim sedatam, hostes vero, qui iam exitialiter imminebant, fulminibus crebris et caelitus prolapsis ignibus effugatos. quod factum refertur quidem et ab historicis gentilium, sed quia 3 nostrorum id orationibus inpetratum sit, non refertur, quippe apud

NPOF

1 hauere] P^b habere NP^aO^1F ualere O^2 | **2** patrem *P* | **5** recte] fecit *N* | **18** hoste *N* | **19** effugatos] *POF* refugatos *N*

ἡμετέρων. ἀλλὰ τοῖς μὲν ἔξωθεν ἱστορικοῖς, ἅτε τῆς πίστεως ἀνοι-
κείοις, τέθειται μὲν τὸ παράδοξον, οὐ μὴν καὶ ταῖς τῶν ἡμετέρων
εὐχαῖς τοῦθ᾽ ὡμολογήθη γεγονέναι· τοῖς δέ γε ἡμετέροις, ἅτε ἀλη-
θείας φίλοις, ἁπλῷ καὶ ἀκακοήθει τρόπῳ τὸ πραχθὲν παραδέδο-
ται. τούτων δ᾽ ἂν εἴη καὶ Ἀπολινάριος, ἐξ ἐκείνου φήσας τὴν δι᾽ 4
εὐχῆς τὸ παράδοξον πεποιηκυῖαν λεγεῶνα οἰκείαν τῷ γεγονότι πρὸς
τοῦ βασιλέως εἰληφέναι προσηγορίαν, κεραυνοβόλον τῇ Ῥωμαίων
ἐπικληθεῖσαν φωνῇ. μάρτυς δὲ τούτων γένοιτ᾽ ἂν ἀξιόχρεως ὁ Τερ- 5
τυλλιανός, τὴν Ῥωμαϊκὴν τῇ συγκλήτῳ προσφωνήσας ὑπὲρ τῆς
πίστεως ἀπολογίαν, ἧς καὶ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν, τήν τε ἱστορίαν
βεβαιῶν σὺν ἀποδείξει μείζονι καὶ ἐναργεστέρᾳ· γράφει δ᾽ οὖν καὶ 6
αὐτός, λέγων Μάρκου τοῦ συνετωτάτου βασιλέως ἐπιστολὰς εἰς ἔτι
νῦν φέρεσθαι ἐν αἷς αὐτὸς μαρτυρεῖ ἐν Γερμανίᾳ ὕδατος ἀπορίᾳ
μέλλοντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν διαφθείρεσθαι ταῖς τῶν Χριστιανῶν
εὐχαῖς σεσῶσθαι. τοῦτον δέ φησιν καὶ θάνατον ἀπειλῆσαι τοῖς κατη-
γορεῖν ἡμῶν ἐπιχειροῦσιν· οἷς ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ καὶ ταῦτα προσ- 7
επιλέγει

»ποταποὶ οὖν οἱ νόμοι οὗτοι, οἳ καθ᾽ ἡμῶν μόνων ἕπονται »ἀσεβεῖς, ἄδικοι, ὠμοί; οὓς οὔτε Οὐεσπασιανὸς ἐφύλαξεν, καίτοι γε »Ἰουδαίους νικήσας, οὓς Τραϊανὸς ἐκ μέρους ἐξουθένησεν, κωλύων »ἐκζητεῖσθαι Χριστιανούς, οὓς οὔτε Ἀδριανός, καίτοι γε πάντα τὰ »περίεργα πολυπραγμονῶν, οὔτε ὁ Εὐσεβὴς ἐπικληθεὶς ἐπεκύρωσεν«.

ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπῃ τις ἐθέλοι, τιθέσθω·

μετίωμεν δ᾽ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ἑξῆς ἀκολουθίαν. Ποθεινοῦ ς 8
δὴ ἐφ᾽ ὅλοις τῆς ζωῆς ἔτεσιν ἐνενήκοντα σὺν τοῖς ἐπὶ Γαλλίας μαρ-
τυρήσασιν τελειωθέντος, Εἰρηναῖος τῆς κατὰ Λούγδουνον ἧς ὁ

10 110, 16 ff. 176, 8 ff. 272, 15 ff. — **11—22** Tertull. apol. 5

ATERBDMΣΛ

1 τῆς] τοῖσ R | **1/2** ἀλλοτρίοισ M | **5** εἴη > A | **7** κεραυνοβόλον A R^c BDM κεραυνοβόλοσ TER^1 > Σ | **9** τὴν ῥωμαικὴν τῇ BDMΣ τῆι ῥωμαικῆι ATER | **11** κρείττονι BD | ἐνεργεστέρα T^1D^1Σ corr. T^cD **13** μαρτυρεῖ ATER μαρτύρεται BDM | **18** οἳ ΗΣ οἷς Valois, richtig für Tertull^gr | μόνων TERBDM μόνον A μόνοι Tert^gr | **19** ἄδικοι ABDMΣ ἀδόκιμοι TER | οἶσ B^1 corr. B^1 | **21** ἐκζητεῖσθαι BDM ἐπιζητεῖσθαι ATER | **22** ἀσεβῆσ M | **23** ἀλλὰ — τιθέσθω > Σ | τισ ἂν καὶ auf Ras. R^1 | ἐθέλοι BDM ἐθέλῃ ATER | **24** ς ΣBD 438, 7 A **24** Η ERM **25** δὲ M | ἐνενήκοντα ABD ϟ M neunzig Σ nonagesimo uitae suae anno Λ ὀκτώ TER

quos etiam cetera miracula, quae a nostris gesta sunt, non habent fidem. nostrorum vero et Tertullianus haec memorat et apud Graecos 4
Apollinaris, qui etiam ipsam legionem pro insignis facti miraculo mutato nomine vocitatam dicit ab imperatore fulmineam. Tertullianus 5
vero Marci imperatoris epistulas etiam nunc haberi dicit, quibus de his apertius indicatur.

Sed nos iam ex hoc ad historiae ordinem redeamus. igitur Pothino ς 8
nonagensimo vitae suae anno cum ceteris Galliae martyribus coronato Irenaeus Lugdunensis ecclesiae suscepit sacerdotium. quem Irenaeum

NPOF

3 apollinares *P* | 7 pothino] *N* photino *OF* fotino *P* | 8 galliarum *P*[2] | coronato] *NO* consummato *PF* | 9 sacerdocio *N*

Ποθεινὸς ἡγεῖτο παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται· Πολυκάρπου
δὲ τοῦτον ἀκουστὴν γενέσθαι κατὰ τὴν νέαν ἐμανθάνομεν ἡλι-
κίαν. οὗτος τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὴν διαδοχὴν ἐπισκόπων ἐν τρίτῃ 9
συντάξει τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις παραθέμενος, εἰς Ἐλεύθερον, οὗ τὰ
κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῖν ἐξετάζεται, ὡς ἂν δὴ κατ' αὐτὸν σπουδαζο-
μένης αὐτῷ τῆς γραφῆς, τὸν κατάλογον ἵστησι, γράφων ὧδε·

»θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι 6 1
»τὴν ἐκκλησίαν, Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν·
»τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνη-
»ται. διαδέχεται δ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος, μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ 2
»ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ
»ἑορακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς καὶ
»ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ
»ὀφθαλμῶν ἔχων, οὐ μόνος· ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπελείποντο τότε ὑπὸ
»τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος 3
»στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν
»ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην
»συμβιβάζουσα αὐτοὺς καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ ἣν νεωστὶ
»ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει«.

καὶ μετὰ βραχέα φησίν 4

»τὸν δὲ Κλήμεντα τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος καὶ τὸν Εὐά-
»ρεστον Ἀλέξανδρος, εἶθ' οὕτως ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίστα-
»ται Ξύστος, μετὰ δὲ τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐνδόξως ἐμαρ-
»τύρησεν· ἔπειτα Ὑγῖνος, εἶτα Πίος, μεθ' ὃν Ἀνίκητος. διαδεξαμένου
»τὸν Ἀνίκητον Σωτῆρος, νῦν δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς
»ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος. τῇ αὐτῇ τάξει 5

7—19 Iren. 3, 3, 3 — **9/10** II Tim. 4, 21 — **21**—S. 440, 2 Iren. 3, 3, 3

ATERBDMΣΛ

5 ἡμῖν > Σ so dass der Satz auf Irenaeus bezogen wird | **8** ἐνεχείρισαν ATER ἐνεχείρησαν BDM | **11** ὁ AM ὃς TER > BD | **19** auf εἰλήφει folgte κηρύσσουσα [*annuntians*], das durch falsche Abgrenzung des Excerpts weggelassen ist | **22** ἕκτος] καὶ [= ς] M | **24** ὑγεινός B ὑγεῖνός D | διαδεχομένου T^1 corr. T^c διαδεξάμενος E^1 corr. E^1 διαδεξαμένου δὲ Iren

Polycarpi auditorem fuisse in pueritia conperimus. hic in tertio ad- 9
versum haereses libro Eleutheri episcopi temporibus, quae tempora
nunc habemus in manibus, scribere se opus illud indicat his verbis:

[VI] »Fundata igitur et aedificata ecclesia beati apostoli Lino officium 6 1
»episcopatus iniungunt. cuius Lini Paulus in epistula ad Timotheum
»meminit. huic succedit Anencletus, post quem tertio loco episcopatum 2
»suscepit Clemens. hic autem cum beatis apostolis fuit et cum ipsis
»vitam semper exegit atque ab ipsis institutus recentem gerebat tradi-
»tionis eorum memoriam et praedicationis eorum formam semper habe-
»bat in oculis. sub hoc ergo Clemente seditio non modica exorta est 3
»apud Corinthum inter fratres, ita ut ex persona Romanae ecclesiae
»scriberet ipse Clemens ad Corinthios epistulam necessariam, quae eos
»revocaret in pacem et fidem eorum, quae concussa fuerat, renovaret,
»exprimens in ea apostolorum traditionem, quam nuper ab eis ipse
»susceperat«.

Et post aliquanta iterum dicit: 4

»Huic autem Clementi succedit Euarestus, Euaresto Alexander. et »post hunc sextus ab apostolis ordinatur Xystus. post quem Telesforus, »qui et inlustre martyrium duxit. post hunc Hyginus, deinde Pius, post »quem Anicetus. huic successit Soter, qui nunc duodecimo loco ab

NPOF

7 ap. beat. *P* | **13** pace *P*[1] | **17** euarestus euaresto] *NO* euaristus euaristo *F* euuaristus et euuaristo *P* | **19** hunc] hun *P*[b] (*sic*) | **20** *post* Soteri *requiritur* Soteri Eleutherus, *sed omisit ea verba aut Rufinus aut certe codex nostrorum archetypus; deteriores hiatum explent, exempli causa* et sotheri eleutherus *O*[2], huic soteri eleutherius succedit *P*[2]

»καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς«.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος ἀκολούθως ταῖς προδιεξοδευθείσαις ἡμῖν ὑπογράψας ἱστορίαις ἐν οἷς ἐπέγραψεν, πέντε οὖσι τὸν ἀριθμόν, Ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἐν δευτέρῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὅτι δὴ καὶ εἰς αὐτὸν ὑποδείγματα τῆς θείας καὶ παραδόξου δυνάμεως ἐν ἐκκλησίαις τισὶν ὑπολέλειπτο, διὰ τούτων ἐπισημαίνεται, λέγων Z 7 1

»τοσοῦτον δὲ ἀποδέουσιν τοῦ νεκρὸν ἐγεῖραι, καθὼς ὁ κύριος ἤγειρεν καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι »πολλάκις διὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πάσης »αἰτησαμένης μετὰ νηστείας καὶ λιτανείας πολλῆς ἐπέστρεψεν τὸ »πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς »τῶν ἁγίων«. 2

καὶ αὖθίς φησιν μεθ' ἕτερα

»εἰ δὲ καὶ τὸν κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι »φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικὰ ἀνάγοντες αὐτούς, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξο»μεν πάντα οὕτως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρῆσθαι καὶ γεγονέναι βεβαίως »καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ· δι' ὃ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου »ὀνόματι οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταί, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν »ἐπιτελοῦσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἷς »ἕκαστος τὴν δωρεὰν εἴληφεν παρ' αὐτοῦ. οἳ μὲν γὰρ δαίμονας »ἐλαύνουσιν βεβαίως καὶ ἀληθῶς, ὥστε πολλάκις καὶ πιστεύειν ἐκεί»νους αὐτοὺς τοὺς καθαρισθέντας ἀπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ 3 4

5 I Tim. 6, 20 — **9—14** Iren. 2, 31, 2 — **16**—S. 442, 10 Iren. 2, 32, 4

ATERBDMΣΛ

1 *διδαχῇ* ATERBDΣ *διαδοχῇ* M nach Conjectur, *ταύτηι τῆι τάξει καὶ διαδοχῆι* Iren | *ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ* T[c]ERBDM Iren *ἐκκλησίᾳ* T[1] *ἐκκλησιαστικὴ* A **3** Z AB **4** Σ **8** Θ EM | *δι' εξοδευθεισαισ* M | **4** *αἶσ* M | *οὖσασ* M | **6** *δὲ* ε auf Rasur D | **9** *τοσοῦτον*] *nicht viel* Σ | *τὸ* D | *ἀναστῆσαι* DM | **11** *πολλάκισ* TERBDMΣΛ Iren *πολλοὶ πολλάκισ* A | *καὶ τῆσ* BDMΣ *τῆσ* ATER (*διά τι ἀναγκαῖον*) *τῆς* Iren[lat] [falsch] | **12** *καὶ λιτανείασ πολλῆσ* ATERMΣΛ Iren *πολλῆσ καὶ ἁγνείασ* BD | **17/18** *ἐπιδείξομεν* T durch Rasur corr., E durch Rasur corr., RM Iren *ἐπιδείξωμεν* AT[1]E[1]BDΛ | **22** *ἕκαστοσ αὐτῶν* BD[c] **23/24** *αὐτοὺσ ἐκείνουσ* BD | **24** *τοὺσ* AΛ Iren > TERBDMΣ

›apostolis episcopatus obtinet sortem et easdem, quas apostoli tradi- 5
›derunt, praedicationes divinae fidei integras inlibatasque custodit‹.

[VII] Haec Irenaeus in supra dictis libris conplexus est. sed et in se- Z 7 1
cundo nihilominus eiusdem operis libro, dicens etiam suis temporibus reliquias quasdam divinae virtutis in ecclesiis inveniri, hoc modo scribit:

›Abest autem longe ab eis, ut mortuum suscitent, sicut dominus 2
›suscitavit et apostoli per orationes. sed et fratres frequenter fecerunt ›hoc in plurimis ecclesiis, ita ut omni simul ecclesia congregata ieiu›niisque et obsecrationibus multis ad deum profusis converteretur spiri›tus mortui et redderetur homo vivus per orationes sanctorum‹.

Et iterum dicit post aliquanta:

›Quod si dominum per fantasiam dicent fecisse haec, ad prophetas 3
›veniamus, qui haec ab eo gerenda esse praedixerant et qui confirmarunt ›hunc esse filium dei, propter quod et discipuli sui in ipsius nomine et ›ab ipso accipientes gratiam faciunt haec ad subveniendum saluti ho›minum, prout unusquisque meruerit. alii namque daemonas fugant et 4
›ita eos, qui incursati sunt, purgant, ut interdum ipsi illi, qui curati

NPOF
8 omnis *NF* | 13 confirmauerunt *Pb* | 16 daemonas] *PO* daemones *NF*

›εἶναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. οἳ δὲ καὶ πρόγνωσιν ἔχουσιν τῶν μελλόντων ›καὶ ὀπτασίας καὶ ῥήσεις προφητικάς. ἄλλοι δὲ τοὺς κάμνοντας διὰ ›τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰῶνται καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστᾶσιν. ἤδη ›δέ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἠγέρθησαν καὶ παρέμειναν σὺν ἡμῖν ›ἔτεσιν ἱκανοῖς. καί, τί γάρ; οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμά- 5 ›των ὧν κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκκλησία παρὰ θεοῦ λαβοῦσα ›ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πι- ›λάτου ἑκάστης ἡμέρας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ, μήτε ›ἐξαπατῶσά τινας μήτε ἐξαργυριζομένη· ὡς γὰρ δωρεὰν εἴληφεν παρὰ ›θεοῦ, δωρεὰν καὶ διακονεῖ‹.

καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ τόπῳ ὁ αὐτὸς γράφει 6

›καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προφη- ›τικὰ χαρίσματα ἐχόντων καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ ›πνεύματος γλώσσαις καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερὸν ›ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι καὶ τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ ἐκδιηγου- ›μένων‹.

ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διαφορὰς χαρισμάτων μέχρι καὶ τῶν δηλουμένων χρόνων παρὰ τοῖς ἀξίοις διαμεῖναι.

Ἐπεὶ δὲ ἀρχόμενοι τῆς πραγματείας ὑπόσχεσιν πεποιήμεθα παρα- *H* 8 1 θήσεσθαι κατὰ καιρὸν εἰπόντες τὰς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πρεσβυτέρων τε καὶ συγγραφέων φωνὰς ἐν αἷς τὰς περὶ τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν εἰς αὐτοὺς κατελθούσας παραδόσεις γραφῇ παραδεδώκασιν, τούτων δὲ καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἦν, φέρε, καὶ τὰς αὐτοῦ παραθώμεθα λέξεις, καὶ πρώτας γε τὰς περὶ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων 2 οὕτως ἐχούσας

›ὁ μὲν δὴ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ ›καὶ γραφὴν ἐξήνεγκεν εὐαγγελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν

4 440, 10—14 — **9/10** Matth. 10, 8 — **12—16** Iren. 5, 6, 1 — **19—23** 190, 6—11 — **26**—S. 444, 7 Iren. 3, 1, 1

ATERBDMΣΛ

3 τῶν χειρῶν > D + Dm | **5** ἱκανοῖσ ἔτεσιν BD | **5/6** χρημάτων A **8** ἐπετέλει M | **9** τινα D durch Ras., Iren | **13** τοῦ > D | **14/15** τῶν ἀνθρώπων — ἀγόντων > Λ | **17** μέχρι > T¹ + Tc | **18** χρόνων] προφητῶν Σ [illegible verschrieben für illegible] | **19** *H* AΣBD *I* ERM | ἐπεὶ δὲ] ἐπειδὴ Λ | **23** τούτων — ἦν > BD¹ + D¹ | **26** ἐν > Λ | ἐν τῇ M

»sunt, credentes in ecclesia permaneant. alii autem praescientiam accipiunt futurorum et visiones propheticas vident. alii infirmos manu »superposita restituunt sanitati. sed et mortui ab his aliquotiens suscitati sunt et permanserunt nobiscum per annos multos. et quid plura? 5
»non est numerus singularum virtutum, quae per universum mundum »in ecclesiis dei geruntur per gratiam et nomen Iesu Christi sub Pontio »Pilato crucifixi. quae tamen cottidie fiunt non ob aliquam nundinationem neque ob pecuniae quaestum, sed, sicut gratis gratia accipitur »a deo, ita gratis eadem ministratur«.

Et iterum in alio loco idem Irenaeus de his ita scribit: 6

»Sicut«, inquit, »audivimus multos ex fratribus in ecclesia gratiam »habentes prophetarum et omnibus linguis loquentes per sancti spiritus »donum, qui et mysteria et secreta dei in manifestum, cum expedit, »proferunt«.

Haec autem inseruimus, ut ostenderemus diversas sancti spiritus gratias usque ad illa adhuc tempora apud dignos quosque in ecclesiis perdurasse, quoniam quidem in initiis polliciti sumus haec nos in tempore probaturos.

[VIII] Sed et de ordine canonis divinarum scripturarum quid etiam supra dictus vir Irenaeus sentiat, ipsius nihilominus sermonibus proferamus. *H* 8 1

»Primo«, inquit, »de sanctis euangeliis videamus. Matthaeus quidem »Hebraeis propria eorum lingua conscriptum edidit euangelium, cum »Paulus et Petrus in urbe Roma euangelizarent, atque ecclesiae inibi 2

NPOF

9 ministretur *N* | 13 cum *om. Pa*

›Ῥώμῃ εὐαγγελιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν· μετὰ δὲ 3
›τὴν τούτων ἔξοδον Μάρκος, ὁ μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς Πέτρου, καὶ
›αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκεν·
›καὶ Λουκᾶς δέ, ὁ ἀκόλουθος Παύλου, τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον
›εὐαγγέλιον ἐν βίβλῳ κατέθετο. ἔπειτα Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ 4
›κυρίου, ὁ καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ ἀναπεσών, καὶ αὐτὸς ἐξέδωκεν
›τὸ εὐαγγέλιον, ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας διατρίβων‹.

ταῦτα μὲν οὖν ἐν τρίτῳ τῆς εἰρημένης ὑποθέσεως τῷ προδηλω- 5
θέντι εἴρηται, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ψήφου τῆς τοῦ ἀντιχρίστου προσηγορίας οὕτως διαλαμβάνει·

›τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων καὶ ἐν πᾶσι δὲ τοῖς σπουδαίοις καὶ ›ἀρχαίοις ἀντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένου καὶ μαρτυρούν›των αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἑορακότων καὶ ›τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ θη›ρίου κατὰ τὴν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων ἐμ›φαίνεται‹.

καὶ ὑποκαταβὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ φάσκει 6

›ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀντι›χρίστου ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν ἐν ›τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοὔνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρρέθη ›τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑορακότος· οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ›ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς ›Δομετιανοῦ ἀρχῆς‹.

ταῦτα καὶ περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως ἱστόρηται τῷ δεδηλωμένῳ· 7

6 Ioann. 13, 25. 21, 20 — **10** Apoc. 13, 18 — **12—17** Iren. 5, 30, 1 — **19—24** Iren. 5, 30, 3 — **20—24** = 230, 23—232, 2

ATERBDMΣΛ

3 *τοῦ πέτρου* DM | **3/4** *ἐγγράφως—κηρυσσόμενον* > Λ | **5** *βιβλίω* BD | **10** *τῆσ²* BDΣΛ vgl. 230, 19 *τῆσ περὶ* ATERM | **15** *ὁ* > T¹ + Tc **16** *ἑλλήνων* BDM *τῶν ἑλλήνων* ATER | *ἐν αὐτῶι* ABDMΛ Iren *αὐτῶν* TER *αὐτοῦ* oder *αὐτῆς* Σ | **18** *τοῦ* > M¹ + Mcm | **19** *γ' οὖν* DM | **20** *εἰ γὰρ* ΠΛΣ *εἰ δὲ* 230, 23 *εἰδότες ὅτι εἰ* Iren | **20/21** *τῶ* Π *ἐν τῶ* ΣΛ 230, 23 **25** *ἱστορεῖται* M

»fundamenta solidarent. post quorum exitum Marcus discipulus et 3
»interpres Petri euangelium, quod ille praedicaverat, digessit in libro.
»post haec Iohannes discipulus domini. qui et supra pectus eius re- 4
»cubuit, edidit euangelium apud Ephesum urbem Asiae positus«.

Haec in tertio supra dicti operis libro. in quinto vero de reve- 5
latione Iohannis scribens et de numero nominis Antichristi, haec refert:

»Cum igitur haec ita se habeant et in omnibus rectis et antiquis »exemplaribus iste numerus inveniatur, sed et illi haec eadem conte»stentur, qui Iohannem viderunt in corpore positum et verbum domini »praedicantem, quia numerus bestiae secundum Graecorum conputum »et litteras, quae in eodem conscribuntur«.

Et paulo post iterum subiungit haec: 6

»Nos ergo periculum incurrere nolumus de Antichristi nomine con»fidentius aliquid pronuntiantes. si enim oporteret haec evidenter et »palam in hoc iam tempore praedicari, utique et per illum, qui Apoca»lypsin scripsit, nomen eius evidenter fuisset expressum, quia nec ipsa »revelatio ante multum temporis facta est, sed paene iam nostra aetate »prope finem Domitiani Caesaris«.

Haec nobis etiam de Apocalypsi vir supra memoratus exposuit. 7

NPOF

10 conputatum *N*

*μέμνηται δὲ καὶ τῆς Ἰωάννου πρώτης ἐπιστολῆς, μαρτυρίας ἐξ αὐτῆς
πλείστας εἰσφέρων, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς Πέτρου προτέρας. οὐ μόνον
δὲ οἶδεν, ἀλλὰ καὶ ἀποδέχεται τὴν τοῦ Ποιμένος γραφήν, λέγων*

*›καλῶς οὖν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα πρῶτον πάντων πίστευσον
›ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας‹
καὶ τὰ ἑξῆς.*

καὶ ῥητοῖς δέ τισιν ἐκ τῆς Σολομῶνος Σοφίας κέχρηται, μόνον 8
οὐχὶ φάσκων

*›ὅρασις δὲ θεοῦ περιποιητικὴ ἀφθαρσίας, ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς
›εἶναι ποιεῖ θεοῦ‹.*

*καὶ ἀπομνημονευμάτων δὲ ἀποστολικοῦ τινος πρεσβυτέρου, οὗ
τοὔνομα σιωπῇ παρέδωκεν, μνημονεύει ἐξηγήσεις τε αὐτοῦ θείων
γραφῶν παρατέθειται. ἔτι καὶ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος καὶ Ἰγνα-* 9
*τίου μνήμην πεποίηται, μαρτυρίαις αὖθις καὶ ἀπὸ τῶν τούτοις
γραφέντων κεχρημένος, ἐπήγγελται δ' αὐτὸς ἐκ τῶν Μαρκίωνος
συγγραμμάτων ἀντιλέξειν αὐτῷ ἐν ἰδίῳ σπουδάσματι. καὶ περὶ* 10
*τῆς κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα ἑρμηνείας τῶν θεοπνεύστων γραφῶν
ἄκουε οἷα κατὰ λέξιν γράφει*

*›ὁ θεὸς οὖν ἄνθρωπος ἐγένετο καὶ αὐτὸς κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς,
›δοὺς τὸ τῆς παρθένου σημεῖον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔνιοί φασιν τῶν νῦν
›τολμώντων μεθερμηνεύειν τὴν γραφήν, ›ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ
›ἕξει καὶ τέξεται υἱόν‹· ὡς Θεοδοτίων ἡρμήνευσεν ὁ Ἐφέσιος
›καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφότεροι Ἰουδαῖοι προσήλυτοι, οἷς*

1/2 Iren. 3, 16, 5 [I Ioann. 2, 18—22]. 8 [I Ioann. 4, 1—3. 5, 1] — **2** Iren. 4, 9, 2. 5, 7, 2 [I Petr. 1, 8]. 4, 16, 5 [I Petr. 2, 16] — **4/5** Iren. 4, 20, 2 [Herm. mand. 1] — **9/10** Iren. 4, 38, 3 — Sap. Sal. 6, 20 — **11—18** Iren. 4, 27, 1. 2. 28, 1. 30, 1. 31, 1. 32, 1 — **13/14** Iren. 4, 6, 2. 5, 26, 2. 28, 4 vgl. 366, 15—24. 278, 17—21 — **15/16** Iren. 1, 27, 4 — **19—S. 448, 2** Iren. 3, 21, 1 — **21/22** Ies. 7, 14

ATERBDMΣ*Λ*

1/2 *μαρτυρίας—πλείστας* T^{c}ERDM *μαρτύρια—πλεῖστα* AT^{1}B | **2** *φέρων* BD | **4** *οὖν* TERBDM *οὖν εἶπεν* A *ergo refert* *Λ* *ergo pronuntiauit* Iren^{lat} **7—10** *μόνον—θεοῦ* > *Λ* | **12** *παρέδωκεν* BDM *παραδέδωκεν* ATER *μνημονεύει* > BD | **13** *παρατίθεται* B, D^1 auf Rasur | **15** *δ'* ATER *δὲ ὁ* BM *δ' ὁ* D | **19** *ὁ* *κσ* R | **20** *αὐτὸς δοὺς* Iren

meminit autem primae epistulae Iohannis et primae Petri plurimaque ex ipsis sumit exempla, nec non et libellum qui dicitur Pastoris amplectitur dicens:

»Bene ergo refert scriptura, quae dicit: primo omnium credendum est, quia unus est deus, qui omnia creavit atque composuit«.

Utitur autem et testimoniis de Sapientia Salomonis. sed et aposto- 8
lici cuiusdam viri, cuius nomen reticuit, sermonum quasi memoriter
meminit. Iustini quoque martyris et Ignatii memoriam facit et ea 9
quae scripserunt producit in medium et promittit se quoque adversum
scripta Marcionis responsurum. sed et de septuaginta interpretibus di- 10
vinarum scripturarum audi quibus referat verbis:

»Deus«, inquit, »homo factus est, et ipse dominus salvavit nos. qui dedit signum illud, quod de virgine scriptum est, et non sicut quidam dicunt eorum, qui modo ausi sunt aliter interpretari scripturas et aiunt: ecce iuvencula in ventre concipiet et pariet filium, sicut inter-

NPOF

2 sumens *N* | 7 solomonis *N*

»κατακολουθήσαντες οἱ Ἐβιωναῖοι ἐξ Ἰωσὴφ αὐτὸν γεγενῆσθαι φά-
»σκουσιν«.

τούτοις ἐπιφέρει μετὰ βραχέα λέγων 11

»πρὸ τοῦ γὰρ Ῥωμαίους κρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν
»Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου φιλοτι-
»μούμενος τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξαν-
»δρείᾳ κοσμῆσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν ὅσα γε σπου-
»δαῖα ὑπῆρχεν, ᾐτήσατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
»διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβεβλημένας τὰς γραφάς. οἱ δέ, ὑπή- 12
»κουον γὰρ ἔτι τοῖς Μακεδόσιν τότε, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους
»τῶν γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἑβδομήκοντα πρεσβυ-
»τέρους, ἔπεμψαν Πτολεμαίῳ, ποιήσαντος τοῦ θεοῦ ὅπερ ἠβούλετο.
»ὁ δὲ ἰδίᾳ πεῖραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας εὐλαβηθείς τε μή τι ἄρα 13
»συνθέμενοι ἀποκρύψωσι τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς διὰ τῆς ἑρμηνείας
»ἀλήθειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν
»αὐτὴν ἑρμηνείαν γράφειν, καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων
»ἐποίησεν. συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολε- 14
»μαίῳ καὶ συναντιβαλόντων ἑκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἑρμηνείαν, ὁ μὲν
»θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ γραφαὶ ὄντως θεῖαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων
»τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσιν καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευσάν-
»των ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὥστε καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γνῶναι
»ὅτι κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ θεοῦ εἰσιν ἡρμηνευμέναι αἱ γραφαί. καὶ 15
»οὐδέν γε θαυμαστὸν τὸν θεὸν τοῦτο ἐνηργηκέναι, ὅς γε καὶ ἐν τῇ
»ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ διαφθαρεισῶν τῶν γρα-

4—S. 450, 5 Iren. 3, 21, 2

ATERBDMΣΛ

1 *γεγενῆσθαι* AT¹R¹BDM *γεγεννῆσθαι* TᶜERᶜΣ Iren lat | **4** *ἐπὶ* T¹ corr. Tᶜ **5** *λαγωοῦ* D¹ᵐ ω in ο corr. Dʳᵐ *λαγοοῦ* M > Σ | **6** *κατασκευασθεῖσαν* BD **9** *ἔχειν* M | *αὐτῷ* R | **12** *ποιήσαντοσ τοῦ θ̅υ̅* ΠΣΛ vgl. praep. ev. 8, 1, 6 *ποιήσοντας τοῦθ'* Iren, nach Saviles Verbesserung | **13** *ἰδίᾳ πεῖραν* ATEBDMΛ *ἰδίαν πεῖραν* R *Probe* Σ *διάπειραν* Iren | **13/14** *παρασυνθέμενοι* T¹ *παρα* in *τι ἄρα* corr. Tʳ [Tᶜ getilgt] | **16** *ἑρμηνείαν γράφειν* ATERBDΣ *ἑρμηνείαν ποιήσασθαι* M *eadem interpretari* Λ *ἑρμηνεύειν γραφὴν* Iren, nach Stroths Verbesserung | **18** *συναντιβαλόντων* BDM *συναντιβαλλόντων* ATER | **19** *θειων* M | **22** *ἐπίπνοιαν* ABDMΣ Iren *ἐπίνοιαν* TER | **23** *τὸν θ̅ν̅ τοῦτο ἐνηργηκέναι* BDM *τοῦτο ἐνηργηκέναι τὸν θ̅ν̅* ATER | **23** *ὅσ γε* ΠΣ *cum* Λ *ὅτε* Iren | **24** *ἐπὶ* > M

›pretatus est Theodotion Efesius et Aquila Ponticus, ambo Iudaei prose-
›lyti, quos secuti sunt Ebionitae, qui dicunt Christum de Ioseph natum‹.

Et post pauca iterum ista subiungit: 11

›Prius enim‹, inquit, ›quam Romanorum invalesceret principatus,
›cum adhuc Macedones Asiam possiderent, Ptolemaeus Lagi filius, volens
›bibliothecae suae, quam apud Alexandriam ex omnium veterum Grae-
›corum voluminibus construebat, maiorem gloriam quaerere, petit etiam
›ab Hierusolymitis, ut Hebraeas eorum scripturas in Graecam linguam
›interpretatas acciperet. at illi, subiecti quippe erant Macedonibus, 12
›electos et in scripturis sanctis eruditissimos atque in utraque lingua
›peritissimos viros septuaginta presbyteros miserunt ad Ptolemaeum, in
›quo tamen dei voluntas et consilium gerebatur. tum ille singulorum 13
›volens accipere documenta et verens, ne forte per interpretationem
›occultarent insertam divinis voluminibus veritatem, singulos a se in-
›vicem separat et eadem seorsum positos interpretari iubet eumque
›ordinem interpretandi in singulis quibusque voluminibus observari,
›quousque rursum coram se in unum omnes revocari et conferre ad 14
›invicem, quae singuli interpretati sunt, facit. et tunc deus vere glori-
›ficatur et scriptura sancta quod vere divina esset, agnoscitur. omnes
›enim eadem isdem verbis eisdemque nominibus ac sententiis scripserant
›ab initio usque ad finem, ita ut et ipsi qui aderant gentiles agnosce-
›rent, quia dei nutu scripturae tunc interpretatae sunt. et nihil mirum, 15
›si divina providentia hoc ita fieri procuravit, cum et in ea captivitate,
›quae populo acciderat sub Nabuchodonosor rege, corruptis scripturis,

NPOF

1 theodosion *N* theudosion *F* | **5** ptolomeus *libri* | **11** ptolomeum *NPO* | **12** tamen] tam P^1 | **15** positus P^1 | **17** quousque] *scripsi*, quosque *libri* | in se coram *P* | **19** essent P^1

»φῶν καὶ μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν »χώραν αὐτῶν. ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασι»λέως ἐνέπνευσεν Ἔσδρᾳ τῷ ἱερεῖ ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ τοὺς τῶν προ»γεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους καὶ ἀποκατα»στῆσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωυσέως νομοθεσίαν«.

τοσαῦτα ὁ Εἰρηναῖος.
Ἐννέα δὲ καὶ δέκα ἔτεσιν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσαντος Ἀντωνίνου, Θ 9
Κόμοδος τὴν ἡγεμονίαν παραλαμβάνει· οὗ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησιῶν Ἰουλιανὸς ἐγχειρίζεται τὴν ἐπισκοπήν, ἐπὶ δυοκαίδεκα ἔτεσιν Ἀγριππίνου τὴν λειτουργίαν ἀποπλήσαντος.
Ἡγεῖτο δὲ τηνικαῦτα τῆς τῶν πιστῶν αὐτόθι διατριβῆς ἀνὴρ I 10 1
κατὰ παιδείαν ἐπιδοξότατος, ὄνομα αὐτῷ Πάνταινος, ἐξ ἀρχαίου ἔθους διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων παρ' αὐτοῖς συνεστῶτος· ὃ καὶ εἰς ἡμᾶς παρατείνεται καὶ πρὸς τῶν ἐν λόγῳ καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα σπουδῇ δυνατῶν συγκροτεῖσθαι παρειλήφαμεν. ἐν δὲ τοῖς μάλιστα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διαλάμψαι λόγος ἔχει τὸν δεδηλωμένον, οἷα καὶ ἀπὸ φιλοσόφου ἀγωγῆς τῶν καλουμένων Στωϊκῶν ὡρμη-
μένον. τοσαύτην δ' οὖν φασιν αὐτὸν ἐκθυμοτάτῃ διαθέσει προθυμίαν 2
περὶ τὸν θεῖον λόγον ἐνδείξασθαι, ὡς καὶ κήρυκα τοῦ κατὰ Χριστὸν εὐαγγελίου τοῖς ἐπ' ἀνατολῆς ἔθνεσιν ἀναδειχθῆναι, μέχρι καὶ τῆς Ἰνδῶν στειλάμενον γῆς. ἦσαν γάρ, ἦσαν εἰς ἔτι τότε πλείους εὐαγγελισταὶ τοῦ λόγου, ἔνθεον ζῆλον ἀποστολικοῦ μιμήματος συνεισφέρειν ἐπ' αὐξήσει καὶ οἰκοδομῇ τοῦ θείου λόγου προμηθούμενοι·
ὧν εἷς γενόμενος καὶ ὁ Πάνταινος, καὶ εἰς Ἰνδοὺς ἐλθεῖν λέγεται, 3
ἔνθα λόγος εὑρεῖν αὐτὸν προφθάσαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον παρά τισιν αὐτόθι τὸν Χριστὸν ἐπεγνωκόσιν, οἷς Βαρθολομαῖον τῶν ἀποστόλων ἕνα κηρῦξαι αὐτοῖς τε Ἑβραίων

3—5 vgl. I Ezra 9, 38—41

ATERBDMΣΛ

1 *μετὰ*] *τὰ* M | **2** *τοῦ τῶν περσῶν* M | **3** *ἔζρα* T[1] corr. T[r] [T[c] getilgt] *ἔζδρα*, mit übergeschriebenem *σ* B | *ἱερεῖ* ABDMΣΛ Iren *ἀρχιερεῖ* TER
7 *Θ* AΣBD *IΑ* ERM **8** *IB* M | **10/11** *ἀποπλήσαντοσ* TERBDM *ἀναπλήσαντοσ* A | **12** *I* AΣ **16** BD *IB* ER *IΓ* M | *πιστῶν* ABDMΣ > TER
12/13 *ἀνὴρ κατὰ παιδείαν* BDMΣΛ *τῶν ἀπὸ παιδείασ ἀνὴρ* ATER | **13** *ἐνδοξότατοσ* BD | **16** *δυνατώτατον* M | **18/19** *ὡρμημένον* T[c]ERBDM *ὁρμώμενον* AT[1] | **19** *ἐκθυμοτάτῃ διαθέσει* > BD | **20** *θῦ* T[1] corr. T[c] | **21** *καὶ* > M | *τὴν* T[1] corr. T[c] | **22** *ἦσαν*[2] > DM | **26** *προφθάσαντα* M

»cum post septuaginta annos Iudaei ad patriam suam redirent temporibus Artaxerxis Persarum regis, inspiraverit deus Esdram sacerdotem ex tribu Levi, ut omnia priorum prophetarum volumina ac verba repararet et restitueret populo legem, quae per Moysen fuerat data«.

Haec Irenaeus.

[VIIII] Igitur decem et novem annis Antoninus cum in imperio perdu- θ 9
rasset, post excessum sui principatum Commodo dereliquit. huius primo imperii anno Iulianus apud Alexandriam sacerdotium suscepit, Agrippino exactis duodecim annis in episcopatu defuncto,

[X] cum per idem tempus scholae ecclesiasticae et doctoris officio I 10 1
praeesset vir in omni eruditione nobilissimus Pantaenus. ex quo apud eos consuetudo antiquitus tradita usque in hodiernum permanet divinarum scripturarum doctores inibi scholae ecclesiasticae haberi viros dumtaxat in scientia et eruditione probatissimos. huius ergo officii velut auctor quidam et dux vir, de quo supra diximus, satis inlustris habebatur, quippe qui etiam in filosofis prius, qui stoici appellantur, nobi-
liter claruisset. cuius tantum studii erga verbum dei et tantum amoris 2
fuisse traditur, ut etiam ad praedicandum Christi euangelium omnibus gentibus, quae in Orientis ultimis secessibus reconduntur, fidei et devotionis calore profectus sit et usque ad Indiam citeriorem verbum dei praedicando pervenerit. erant enim adhuc in illis temporibus et euangelistae nonnulli, qui ad imitationem sanctorum apostolorum in diversis orbis partibus oberrantes per gratiam dei et animi sui virtutem verbum
dei et fidem Christi ignorantibus quibusque gentibus inferebant. in 3
quibus praecipuus et inlustris Pantaenus habebatur. quem ferunt, cum ad Indos pervenisset, repperisse, quod Bartholomaeus apostolus apud eos fidei semina prima condiderit et Matthaei euangelium Hebraeis

NPOF

1,2 temp.] in temp. *P* | 2 artaxerxis] *N*² artaxarsei *P* artaxer*is *N*¹ artaxersis *F*² artaxerses *F*¹ artarxerxis *O*² artarxesxis *O*¹ | 4 data] tradita *P* | 7 reliquit *P*a | 14 eruditione] in erud. *P* | 17 floruisset *P*

*γράμμασι τὴν τοῦ Ματθαίου καταλεῖψαι γραφήν, ἣν καὶ σῴζεσθαι
εἰς τὸν δηλούμενον χρόνον. ὅ γε μὴν Πάνταινος ἐπὶ πολλοῖς* 4
*κατορθώμασι τοῦ κατ᾽ Ἀλεξάνδρειαν τελευτῶν ἡγεῖται διδασκαλείου,
ζώσῃ φωνῇ καὶ διὰ συγγραμμάτων τοὺς τῶν θείων δογμάτων θη-
σαυροὺς ὑπομνηματιζόμενος.*

Κατὰ τοῦτον ταῖς θείαις γραφαῖς συνασκούμενος ἐπ᾽ Ἀλεξαν- ΙΑ 11
*δρείας ἐγνωρίζετο Κλήμης, ὁμώνυμος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων ἐκ-
κλησίας ἡγησαμένῳ φοιτητῇ τῶν ἀποστόλων· ὅς δὴ καὶ ὀνομαστὶ* 2
*ἐν αἷς συνέταξεν Ὑποτυπώσεσιν ὡς ἂν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου
μέμνηται. τοῦτόν τε αὐτὸν καὶ τῶν Στρωματέων ἐν πρώτῳ συγ-
γράμματι αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστέρους ἧς κατείληφεν
ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημηνάμενος ταῦτά φησιν*

»ἤδη δὲ οὐ γραφὴ εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἥδε ἡ πραγματεία, 3
*»ἀλλά μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρίζεται, λήθης φάρμακον,
»εἴδωλον ἀτεχνῶς καὶ σκιαγραφία τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων
»ὧν κατηξιώθην ἐπακοῦσαι λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων καὶ τῷ
»ὄντι ἀξιολόγων. τούτων ὃ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἰωνικός, ὃ δὲ* 4
*»ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς Κοίλης ἅτερος αὐτῶν Συρίας ἦν, ὃ
»δὲ ἀπ᾽ Αἰγύπτου, ἄλλοι δὲ ἀνὰ τὴν ἀνατολήν, καὶ ταύτης ὃ μέν τις
»τῶν Ἀσσυρίων, ὃ δὲ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν· ὑστάτῳ
»δὲ περιτυχών, δυνάμει δὲ ἄρα πρῶτος ἦν, ἀνεπαυσάμην, ἐν Αἰ-
»γύπτῳ θηράσας λεληθότα. ἀλλ᾽ οἳ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας* 5
*»σῴζοντες διδασκαλίας παράδοσιν εὐθὺς ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἰακώβου
»Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων παῖς παρὰ πατρὸς
»ἐκδεξάμενος (ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν ὅμοιοι), ἧκον δὴ σὺν θεῷ καὶ*

9 Zahn, Forschungen 3, 65 — **18**—S. 454, 2 Clem. strom. 1, 11 — **25** *β* 276

ATERBDMΣΛ

1 *ἣν* ATERM *ὡσ* BD | **4** *δογμάτων* T^c ERBDMΣΛ *γραμμάτων* AT[1] vgl. Hieronym. de uir. ill. 36 *huius multi quidem in sanctam scripturam extant commentarii* | **6** *ΙΑ* AΣBD *ΙΓ* ER *ΙΔ* M | **6/7** *ἀλεξάνδρειαν* T[1] corr. T^c **8** *ὃσ καὶ δὴ* M | **9** *in septimo dispositionum libro Λ* | *ὡς ἂν* > BD **10** *δὲ* BD | **12** *διδαχῆσ*: M | *ἐπισημαινόμενοσ* BD | **15** *ἔργων* T[1] corr. T^c | **16** *ὧν* > T[1] corr. T^c | **17/18** *ὁ Ἰωνικός —Ἑλλάδος* nicht übersetzt ΣΛ | **17** *ὃ*[1] *Π οἳ* Cl (richtig) | **18** *δ᾽ ἕτεροσ* D^c *ἕτεροσ* M | **19/20** *τισ τῶν* TERBD *τισ τῆσ* AM *τῆσ τῶν* Cl (richtig) | **20** *Ἀσσυρίων*] בית ארמיא Σ **21** *ἀνεπαυσάμην* AT[1]EBDMΣΛCl *ὃν ἐθεασάμην* T^{cm} *ἀνεπαυσάμην ὃν ἐθεασάμην* T^r R | **22** *ἐληλυθότα* R | **23** *διδασκαλίασ σῴζοντεσ* BD

scriptum litteris dereliquerit, quod per idem tempus supra dictus Pan-
taenus inibi repertum detulerit. sed et in multis praeterea aliis do- 4
ctrinae ecclesiasticae studiis apud Alexandriam claram satis et nobilem
vitam optimo et admirabili fine conclusit, tam viva voce discipulos
instruens quam et librorum monumentis etiam posteris thesauros sci-
entiae derelinquens.

[XI] In huius divinarum eruditionum scholis quam maxime effloruit *A* 11 1
apud Alexandriam Clemens eodem vocabulo, quo et ille in urbe Roma
apostolorum et successor et discipulus, vocitatus. denique ipse hic 2
Clemens in septimo Dispositionum libro Pantaeni tamquam magistri
et praeceptoris sui mentionem facit. sed et primo libro Stromatum
hunc eundem designat in eo loco, ubi enumerat, quod plures aposto-
licae praedicationis repererit viros, haec dicens:

»Mihi quidem commentarii huius operis non ad ostentationem scri- 3
»buntur, sed ad commemorationem senectae et ad oblivionis remedium,
»quo scilicet in his sit mihi adumbratio quaedam rerum magnificarum
»divinorumque verborum, quae audire merui a viris sanctis et beatis, 4
»quorum ab alio apud Achaiam, ab alio apud Syriam, ab alio vero in
»Oriente et maxime apud Palaestinam institutus sum ex Hebraeorum
»origine veniente. ad ultimum autem in Aegypto magisterio usus sum
»viri virtutis et scientiae merito omnibus praeferendi, post quem velut
»thesauro in absconditis reperto aliud quaerere ultra cessavi, et illi 5
»quidem divinae doctrinae veritatem mihi, quae sibi ab ipsis statim
»primis auctoribus Petro et Iacobo ac Iohanne et Paulo sanctis apostolis
»tradita fuerat, tamquam patres filio commendaverunt. sed pauci patri-

NPOF

11 primo] in primo *P* | **13** repperit *O*[1]*F*[1] | **20** aegyptum *N*
25 traditae fuerant *P*[1] | commendarunt *P*

»εἰς ἡμᾶς, τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικὰ καταθησόμενοι σπέρ-
»ματα«.

Ἐπὶ τούτων τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπος ὁ παρὰ IB 12 1
πολλοῖς εἰς ἔτι νῦν βεβοημένος Νάρκισσος ἐγνωρίζετο, πεντεκαιδε-
κάτην ἄγων διαδοχὴν ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων κατὰ Ἁδριανὸν πολι-
ορκίας. ἐξ οὗ δὴ πρῶτον τὴν αὐτόθι ἐκκλησίαν ἐξ ἐθνῶν συστῆναι
μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς καθηγήσασθαί τε αὐτῶν πρῶτον ἐξ ἐθνῶν
ἐπίσκοπον Μάρκον ἐδηλώσαμεν· μεθ' ὃν ἐπισκοπεῦσαι Κασσιανὸν αἱ 2
τῶν αὐτόθι διαδοχαὶ περιέχουσιν, καὶ μετὰ τοῦτον Πούπλιον, εἶτα
Μάξιμον, καὶ ἐπὶ τούτοις Ἰουλιανόν, ἔπειτα Γάϊον, μεθ' ὃν Σύμμαχον,
καὶ Γάϊον ἕτερον, καὶ πάλιν ἄλλον Ἰουλιανόν, Καπίτωνά τε πρὸς
τούτοις καὶ Οὐάλεντα καὶ Δολιχιανόν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν Νάρκισσον,
τριακοστὸν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατὰ τὴν τῶν ἑξῆς διαδοχὴν γε-
γενημένον.

Ἐν τούτῳ καὶ Ῥόδων, γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ IΓ 13 1
Ῥώμης, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ, Τατιανῷ, ὃν ἐκ τῶν πρόσθεν ἔγνωμεν,
διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκίωνος
παρατέτακται αἵρεσιν· ἣν καὶ εἰς διαφόρους γνώμας κατ' αὐτὸν
διαστᾶσαν ἱστορεῖ, τοὺς τὴν διάστασιν ἐμπεποιηκότας ἀναγράφων
ἐπ' ἀκριβές τε τὰς παρ' ἑκάστῳ τούτων ἐπινενοημένας διελέγχων
ψευδολογίας. ἄκουε δ' οὖν καὶ αὐτοῦ ταῦτα γράφοντος 2

»διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι γεγόνασιν, ἀσυστάτου
»γνώμης ἀντιποιούμενοι. ἀπὸ γὰρ τῆς τούτων ἀγέλης Ἀπελλῆς μέν,
»ὁ τὴν πολιτείαν σεμνυνόμενος καὶ τὸ γῆρας, μίαν ἀρχὴν ὁμολογεῖ,
»τὰς δὲ προφητείας ἐξ ἀντικειμένου λέγει πνεύματος, πειθόμενος
»ἀποφθέγμασι παρθένου δαιμονώσης, ὄνομα Φιλουμένης· ἕτεροι δέ, 3

8 304, 12 ff. 308, 11—13 — **16** 390, 1 ff.

ATERBDMΣΛ

3 IB AΣBD IΔ ER IE M | **4** ἐγνωρίζετο νάρκισσος B | **7** πρῶτον > B[1] + Bcm | **8** κασιανὸν ATER[1]DM | **10** Γαϊανόν chron. ol. 234 | **12** nach πρὸς τούτοις καὶ ist durch Versehen Eusebs ausgefallen ἄλλον Μάξιμον καὶ Ἀντωνῖνον καί, vgl. chron. ol. 241 | **13/14** γενόμενον M | **15** IΓ AΣBD IE ER Iϛ M | **18** παρατάττεται BD | **19** ἐμπεπονηκότας BD διαγράφων B | **22** ἀσυστάτου AT[1]ERDM ἀστάτου B γρ ἀστάτου T[cm]E[1]m **24** τὴν πολιτείαν TERBDM τῆι πολιτείαι A *abstinentiae* Λ τὴν πολιὰν oder τῆι πολιᾶι Σ | τὸ γῆρας TERBDM τῶι γήρα A | **26** ἕτερον M

›bus similes filii. tamen deo favente per ipsos in nobis apostolici ger-
›minis plantata sunt semina‹.

[XII] Per idem tempus ecclesiae Hierusolymorum Narcissus praeerat, qui *IB* **12** **1**
famae merito nostris adhuc temporibus celebratur, quintam decimam
post eos, qui ex circumcisione fuerant, successionem usque ad tempora
Hadrianae obsidionis adducens. primum namque inibi ex gentibus epi- 2
scopum fuisse indicavimus Marcum, post quem Cassianum, inde Publium,
post hunc Maximum et sic Iulianum, post quem Gaium et iterum alium
Iulianum, Capitonem quoque et Valentem, inde Dolichianum, post quem
tricensimum ab apostolis Narcissum.

[XIII] Verum ea tempestate Rhodo quidam ex Asiae provincia oriundus, *IΓ* **13** **1**
ut ipse scribit, in urbe Roma eruditus refert a Tatiano, cuius in su-
perioribus inter ceteros scriptores meminimus, libros quam plurimos et
maxime contra Marcionis haeresim scriptos, quam adserit idem Tatianus
in diversas scissam esse sententias. sed et qui et quam ob causam ex
eadem haeresi scissi sint, ipse per haec verba designat:

›Propterea‹, inquit, ›etiam inter semet ipsos discordant, quia id 2
›adfirmare cupiunt, quod non potest stare. ex eorum namque grege
›est Apelles, qui abstinentiae et senectutis praerogativa usus unum
›quidem omnium esse fatetur initium, prophetas tamen contrario spiritu
›adserit inspiratos, sequens persuasionem virginis cuiusdam actae spiritu
›daemonis nomine Filumenae. alii autem, sicut ipse nauta Marcion, 3

NPOF

8/9 iul. al. *P* | **9** dolicianum *libri* | **11** hrodo *PO* | quidam *om.* *N* | **12** referat *P* | **16** herese *NP* | **20** esse *om.* *N* | fatentur *N* **22** filuminae *NPa O*

»καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ ναύτης [Μαρκίων], δύο ἀρχὰς εἰσηγοῦνται· ἀφ'
»ὧν εἰσιν Ποτῖτός τε καὶ Βασιλικός. καὶ οὗτοι μὲν κατακολουθή- 4
»σαντες τῷ Ποντικῷ λύκῳ καὶ μὴ εὑρίσκοντες τὴν διαίρεσιν τῶν
»πραγμάτων, ὡς οὐδ' ἐκεῖνος, ἐπὶ τὴν εὐχέρειαν ἐτράποντο καὶ δύο
»ἀρχὰς ἀπεφήναντο ψιλῶς καὶ ἀναποδείκτως· ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπ'
»αὐτῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐξοκείλαντες, οὐ μόνον δύο, ἀλλὰ καὶ τρεῖς
»ὑποτίθενται φύσεις· ὧν ἐστιν ἀρχηγὸς καὶ προστάτης Συνέρως,
»καθὼς οἱ τὸ διδασκαλεῖον αὐτοῦ προβαλλόμενοι λέγουσιν«.

γράφει δὲ ὁ αὐτὸς ὡς καὶ εἰς λόγους ἐληλύθει τῷ Ἀπελλῇ, 5
φάσκων οὕτως

»ὁ γὰρ γέρων Ἀπελλῆς συμμίξας ἡμῖν, πολλὰ μὲν κακῶς λέγων
»ἠλέγχθη· ὅθεν καὶ ἔφασκεν μὴ δεῖν ὅλως ἐξετάζειν τὸν λόγον, ἀλλ'
»ἕκαστον, ὡς πεπίστευκεν, διαμένειν· σωθήσεσθαι γὰρ τοὺς ἐπὶ τὸν
»ἐσταυρωμένον ἠλπικότας ἀπεφαίνετο, μόνον ἐὰν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς
»εὑρίσκωνται· τὸ δὲ πάντων ἀσαφέστατον ἐδογματίζετο αὐτῷ
»πρᾶγμα, καθὼς προειρήκαμεν, τὸ περὶ θεοῦ. ἔλεγεν μὲν γὰρ μίαν
»ἀρχὴν καθὼς καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος«.

εἶτα προθεὶς αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δόξαν, ἐπιφέρει φάσκων 6

»λέγοντος δὲ πρὸς αὐτόν »πόθεν ἡ ἀπόδειξις αὕτη σοι, ἢ πῶς
»δύνασαι λέγειν μίαν ἀρχήν; φράσον ἡμῖν« ἔφη τὰς μὲν προφητείας
»ἑαυτὰς ἐλέγχειν διὰ τὸ μηδὲν ὅλως ἀληθὲς εἰρηκέναι· ἀσύμφωνοι
»γὰρ ὑπάρχουσι καὶ ψευδεῖς καὶ ἑαυταῖς ἀντικείμεναι. τὸ δὲ πῶς
»ἐστιν μία ἀρχή, μὴ γινώσκειν ἔλεγεν, οὕτως δὲ κινεῖσθαι μόνον.

ATERBDMΣΛ

1 *καὶ αὐτὸς ὁ ναύτης* Schw *καὶ αὐτὸσ ὁ ναύτησ μαρκίων* RBMΛ *ὁ ναύτησ μαρκίων* D *καὶ αὐτὸσ μαρκίων* ATE *Μαρκίων* Σ | **2** *πότιμόσ* BD *ποντιτοσ* Σ | **3** *ποντικῶι λύκωι* ΠΛ *ποντιτωι* Σ | **8** *καθὼσ καὶ* T[1] M, durch Rasur corr. T | *αὐτοῦ* > B[1] + B[1] | **9** *ὁ αὐτὸσ* ATER *οὗτοσ* BM aus *οὕτωσ* corr. D | *ὡσ* > M | *ἐληλύθει* T[r]RBDM *ἐληλύθοι* AT[1]E | *ἀπελλεῖ* BDM **10** *οὕτωσ* ABDMΣΛ > TER | **12** *ἀπηλέγχθη* M | **14** *ἀπεφαίνετο* vor Eus interpolirt | *ἐν* > M | **15** *εὑρίσκονται* D[1] corr. D[r] *εὑρίσκοιντιαι* M *ἀσαφέστατον* ATERMΣ *ἀσφαλέστατον* BD *manifeste* [*σαφέστατον*] Λ | *αὐτῶν* M | **16** *θῦ* BDM *τοῦ θῦ* ATER | *ἔλεγεν μὲν γὰρ* ATERD *ἔλεγεν γὰρ* B *ἔλεγὰρ* M | **19** *λέγοντες* B | *δὲ* BDM *δέ μου* AT[r]R *δέ μοι* T[1]E | *ἢ πῶσ* ATERΣΛ *ἢ ἀπῶσ* M *πῶσ* BD

›duo esse principia introducunt, ex quibus est et Potitus et Basilicus.
›qui et ipsi secuti sunt quidem Ponticum Lupum, sed non invenientes 4
›exitum rerum, sicut ne ille quidem, ad ea, quae putarunt esse faciliora, ›conversi sunt et duo principia introduxerunt, absque ullis hoc probationibus confirmantes. alii quoque ex eisdem rursus in deterius devoluti sunt, non solum duo, sed tria principia et tres naturas confirmantes. quorum princeps et auctor est Syneros, sicut ipsi defensores ›dogmatis huius dicunt‹.

Sed et ipse de se scribit, ut congressus sit cum Apelle, ita re- 5
ferens:

›nam et senex Apelles habuit nobiscum sermonem et multa male ›docere convictus est. unde et adserebat, non oportere omnino fidei ›discuti rationem, sed unumquemque debere in eo quod credidit permanere. salutem namque esse his, qui in crucifixum sperant, tantum ›ut in bonis operibus inveniantur. manifeste tamen decernebat de deo, ›sicut praediximus, unum esse principium, ut et nos dicimus‹.

Et inde exponens eius omnem sententiam introducit etiam ipse 6
suum sensum.

›Dicebam autem‹, inquit, ›ad eum: »unde tamen ostendimus unius ›principii rationem? aut quomodo hoc adseratur, edissere«. tum ille: ›»prophetiae quidem«, aiebat, »semet ipsas coarguunt, quia nihil omnino ›continent veritatis, ex eo quod inter se invicem discordant et utique ›falsae sunt, quae sibimet ipsis adversantur«. quomodo autem sit unum

NPOF

1 basilicus O^2F^1 basiliscus *NP* basilides O^1 | 6 sed] set P^a sed et P^b 7 synerus *NF* syrenus *PO* | 9 de se scribit] describit P^b discribit P^a 11 et *om.* *N* | mala *P* | 13 quo NO^1 | 16 ut *om.* *N* | 20 hoc adseratur] haec adseratur (-rantur *F*) *PF* | tam *N*

»εἶτ' ἐπομοσαμένου μου τἀληθὲς εἰπεῖν, ὤμνυεν ἀληθεύων λέγειν 7
»μὴ ἐπίστασθαι πῶς εἷς ἐστιν ἀγένητος θεός, τοῦτο δὲ πιστεύειν.
»ἐγὼ δὲ γελάσας κατέγνων αὐτοῦ, διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων, οὐκ
»ᾔδει τὸ διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κρατύνειν«.

ἐν τῷ αὐτῷ δὲ συγγράμματι Καλλιστίωνι προσφωνῶν ὁ αὐτὸς 8
μεμαθητεῦσθαι ἐπὶ Ῥώμης Τατιανῷ ἑαυτὸν ὁμολογεῖ· φησὶν δὲ
καὶ ἐσπουδάσθαι τῷ Τατιανῷ Προβλημάτων βιβλίον· δι' ὧν τὸ
ἀσαφὲς καὶ ἐπικεκρυμμένον τῶν θείων γραφῶν παραστήσειν ὑποσχο-
μένου τοῦ Τατιανοῦ, αὐτὸς ὁ Ῥόδων ἐν ἰδίῳ συγγράμματι τὰς τῶν
ἐκείνου προβλημάτων ἐπιλύσεις ἐκθήσεσθαι ἐπαγγέλλεται. φέρεται
δὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἑξαήμερον ὑπόμνημα. ὅ γέ τοι Ἀπελλῆς 9
οὗτος μυρία κατὰ τοῦ Μωυσέως ἠσέβησεν νόμου, διὰ πλειόνων συγ-
γραμμάτων τοὺς θείους βλασφημήσας λόγους εἰς ἔλεγχόν τε, ὥς γε
δὴ ἐδόκει, καὶ ἀνατροπὴν αὐτῶν οὐ μικρὰν πεποιημένος σπου-
δήν. ταῦτα μὲν οὖν περὶ τούτων·

μισόκαλός γε μὴν ἐς τὰ μάλιστα καὶ φιλοπόνηρος ὢν ὁ τῆς ΙΔ 14
ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ πολέμιος μηδένα τε μηδαμῶς τῆς κατὰ τῶν
ἀνθρώπων ἀπολιπὼν ἐπιβουλῆς τρόπον, αἱρέσεις ξένας αὖθις ἐπι-
φύεσθαι κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐνήργει· ὧν οἳ μὲν ἰοβόλων δίκην ἑρ-
πετῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας εἷρπον, τὸν μὲν δὴ παράκλητον
Μοντανόν, τὰς δ' ἐξ αὐτοῦ γυναῖκας, Πρίσκιλλαν καὶ Μαξίμιλλαν,
ὡς ἂν τοῦ Μοντανοῦ προφήτιδας γεγονυίας αὐχοῦντες· οἳ δ' ἐπὶ ΙΕ 15
Ῥώμης ἤκμαζον, ὧν ἡγεῖτο Φλωρῖνος, πρεσβυτερίου τῆς ἐκκλησίας
ἀποπεσών, Βλάστος τε σὺν τούτῳ, παραπλησίῳ πτώματι κατεσχη-
μένος· οἳ καὶ πλείους τῆς ἐκκλησίας περιέλκοντες ἐπὶ τὸ σφῶν
ὑπῆγον βούλημα, θάτερος ἰδίως περὶ τὴν ἀλήθειαν νεωτερίζειν
πειρώμενος.

Πρὸς μὲν οὖν τὴν λεγομένην κατὰ Φρύγας αἵρεσιν ὅπλον ἰσχυ- Ις 16 1
ρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς Ἱεραπόλεως τὸν Ἀπολινάριον, οὗ

ATERBDM'ΣΛ

2 ἀγένητοσ TERΣΛ ἀγέννητοσ ABDM | 6 ἑαυτὸν > R αὐτὸν Λ
7 ὧν ATERBDΣ οὗ M *in quo* Λ | 10/11 φέρεται — ὑπόμνημα ABDMΣΛ
> TER | 15 τούτων AT¹MΣ τούτων καὶ τοσαῦτα λεκτέον TcmERBD
16 ΙΔ ΣBD 15 A 16 Ις ER ΙΖ M | 17 τε ABDM > TER | 20 μὲν δὴ TERM
μὲν ABD | 20/21 μοντανὸν παράκλητον TrR | 21 πρίσκαν D¹ΣΛ corr.
Dc | 22 ΙΕ ΣBD 24 A 22 ΙΖ ER 24 ΙΗ M | 24 τε > M | 28 Ις AΣ
462, 6 BD 460, 4 ΙΗ ER 462, 3 ΙΘ M | aus φρυγίασ corr. M¹ | 29 τῆσ
ἱεραπόλεωσ τὸν > B¹ + B¹m

›principium, se quidem scire denegabat, ita tamen sibi videri. cumque 7
›adiuraretur a me, ut quod verum est diceret, sacramento confirmavit, ›se nescire quomodo unus sit ingenitus deus, sed tantummodo credere. ›tum ego derisum plane eum et notatum habui, qui se doctorem pro›fiteretur eorum, quae se ignorare fateretur‹.

In eodem quoque opere refertur Callistion quidam in urbe Roma 8
discipulus extitisse Tatiani, qui scribit conpositum esse a Tatiano propositionum vel quaestionum librum, in quo omnia, quae obscura sunt et difficilia in scripturis divinis, absolvat. sed idem Rhodo in commentariis suis propositiones eius prolaturum se et confutaturum promittit. est autem eiusdem et in Hexaemeron commentarius, in quo refert, quod 9
Apelles quam plurima adversum legem Moysei conscripserit impia et adversum totam legem blasphemas protulerit voces, coarguens, ut sibi
[XIIII] videtur, et destruens ea, quae ibi scripta sunt. | haec et multa alia ex supra dicti scriptoris conperimus libris.

Cum tamen hostis humani generis ad salutem hominum debellan- ΙΔ 14
dam nihil usquam otii gerit, sed diversas et varias haereses per singula quaeque suscitat loca, in quibus maximum sui generis serpentem apud Asiam Frygiamque producit Montanum, qui se paracletum nominaret, et cum eo mulieres Priscam et Maximillam, quas prophetissas velut ex
[XV] ipsius factas inspiratione iactabat. sed et in urbe Roma Florinus qui- ΙΕ 15
dam gradu presbyterii de ecclesia conlapsus una cum Blasto socio et criminis et furoris plurimos de ecclesia in suum barathrum deducebant, nova adversum veritatem figmenta machinantes.

Sed adversum haeresim Catafrygarum scutum validissimum pro- Ις 16 1
tulit Apollinaris Hierapolites, de quo supra memoravimus, aliique quam

NPOF

2 confirmabat P^a | **4** ergo *P* | **9** brodo *P* | **10** ploratorum *N* **11** hexaemeron] exemerum NO^1 (?) *F* examerон *P* hexameron O^2 | **12** moysei] *P* moysi *NO* mosei *F* | **14** uideretur *P* | ibi *om.* *PF* | haec et] haec *N* | **25** sed] sed et PO^2 | heresem *P*

καὶ πρόσθεν μνήμην ὁ λόγος πεποίητο, ἄλλους τε σὺν αὐτῷ πλείους τῶν τηνικάδε λογίων ἀνδρῶν ἡ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος ἀνίστη δύναμις, ἐξ ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορίας πλείστη τις ὑπόθεσις καταλέλειπται. ἀρχόμενος γοῦν τῆς κατ᾽ αὐτῶν γραφῆς, τῶν εἰρημένων 2
δή τις πρῶτον ἐπισημαίνεται ὡς καὶ ἀγράφοις τοῖς κατ᾽ αὐτῶν ἐπεξέλθοι ἐλέγχοις· προοιμιάζεται γοῦν τοῦτον τὸν τρόπον

»ἐκ πλείστου ὅσου καὶ ἱκανωτάτου χρόνου, ἀγαπητὲ Ἀβίρκιε 3
»Μάρκελλε, ἐπιταχθεὶς ὑπὸ σοῦ συγγράψαι τινὰ λόγον εἰς τὴν τῶν »κατὰ Μιλτιάδην λεγομένων αἵρεσιν, ἐφεκτικώτερόν πως μέχρι νῦν »διεκείμην, οὐκ ἀπορίᾳ τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν μὲν τὸ ψεῦδος, μαρτυ»ρεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ, δεδιὼς δὲ καὶ ἐξευλαβούμενος μή πῃ δόξω »τισὶν ἐπισυγγράφειν ἢ ἐπιδιατάσσεσθαι τῷ τῆς τοῦ εὐαγγελίου »καινῆς διαθήκης λόγῳ, ᾧ μήτε προσθεῖναι μήτε ἀφελεῖν δυνατὸν »τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον αὐτὸ πολιτεύεσθαι προῃρημένῳ. προσφά- 4
»τως δὲ γενόμενος ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας καὶ καταλαβὼν τὴν »κατὰ τόπον ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς νέας ταύτης, οὐχ, ὥς αὐτοί φασιν, »προφητείας, πολὺ δὲ μᾶλλον, ὡς δειχθήσεται, ψευδοπροφητείας »διατεθρυλημένην, καθ᾽ ὅσον δυνατόν, τοῦ κυρίου παρασχόντος, περί »αὐτῶν τε τούτων καὶ τῶν προτεινομένων ὑπ᾽ αὐτῶν ἕκαστά τε »διελέχθημεν ἡμέραις πλείοσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς τὴν μὲν ἐκκλησίαν »ἀγαλλιαθῆναι καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιρρωσθῆναι, τοὺς δ᾽ ἐξ »ἐναντίας πρὸς τὸ παρὸν ἀποκρουσθῆναι καὶ τοὺς ἀντιθέτους λυπη»θῆναι. ἀξιούντων οὖν τῶν κατὰ τόπον πρεσβυτέρων ὅπως τῶν 5
»λεχθέντων κατὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ »ὑπόμνημά τι καταλείπωμεν, παρόντος καὶ τοῦ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν »Ζωτικοῦ τοῦ Ὀτρηνοῦ, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπράξαμεν, ἐπηγγειλάμεθα

1 388, 10—16 — **12—14** vgl. Apocal. 22, 18. 19

ATERBDMΣΛ

3 *πλήστησ η* in *ει* corr. M | **4** *αὐτὸν* RM | **4/5** *τῶν — τις*] *Apollinaris* ΣΛ vgl. zu 5 | **5** *δή τις* T¹ERBDM > A in *ἤδη* corr. Tr | **9** *μιλτιάδην* ΠΣ *Ἀλκιβιάδην* Ioannes Lang vgl. 470, 4. 432, 15 *λεγομένων* TERBDM *λεγομένην* A | **16** *τόπον* BD *πόντον* ATERMΣ | **18** *διατεθρυλημένησ* M | *ἡ δυνατὸν* M | **19** *ἕκαστά τε* > Σ, verdorben aus *ἐκτενέστατα* **20** *ἐν ἡμέραισ* M | *ἐν* > BD | **21** *καὶ — ἐπιρρωσθῆναι* > Σ **25** *ὑπομνήματι* BD¹M corr. D¹ | *καταλείπωμεν* BD *καταλείπομεν* M *καταλίπωμεν* ATER

plurimi ad id locorum eruditissimi viri adversum eos pro veritatis de-
fensione certarunt, qui etiam nobis ad historiae textum monumenta
validissima reliquerunt. interim, ut diximus, Apollinaris scribens ad- 2—5
versum hanc haeresim et designans in praefatione, quod per ecclesias
Galatiae vicinarumque provinciarum digrediens et plurimos ab eis in-
retitos videns multos quidem et coram disputando correxerit, rogatus

NPOF

1 locorum] PO^2F^2 locarem NO^1F^1 | **4** heresem *PO* | **6** correxit *P*

»δέ, ἐνθάδε γράψαντες, τοῦ κυρίου διδόντος, διὰ σπουδῆς πέμψειν »αὐτοῖς«.

ταῦτα καὶ ἑξῆς τούτοις ἕτερα κατ' ἀρχὰς εἰπὼν τοῦ λόγου, τὸν 6
αἴτιον τῆς δηλουμένης αἱρέσεως προϊὼν τοῦτον ἀνιστορεῖ τὸν τρόπον

»ἡ τοίνυν ἔνστασις αὐτῶν καὶ πρόσφατος τοῦ ἀποσχίσματος »αἵρεσις πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τὴν αἰτίαν ἔσχε τοιαύτην. κώμη τις 7
»εἶναι λέγεται ἐν τῇ κατὰ τὴν Φρυγίαν Μυσίᾳ, καλουμένη Ἀρδαβαῦ »τοὔνομα· ἔνθα φασί τινα τῶν νεοπίστων πρώτως, Μοντανὸν τοὔ»νομα, κατὰ Γρᾶτον Ἀσίας ἀνθύπατον, ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς ἀμέτρῳ »φιλοπρωτείας δόντα πάροδον εἰς ἑαυτὸν τῷ ἀντικειμένῳ πνευματο»φορηθῆναί τε καὶ αἰφνιδίως ἐν κατοχῇ τινι καὶ παρεκστάσει γενό»μενον ἐνθουσιᾶν ἄρξασθαί τε λαλεῖν καὶ ξενοφωνεῖν, παρὰ τὸ κατὰ »παράδοσιν καὶ κατὰ διαδοχὴν ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας ἔθος δῆθεν »προφητεύοντα. τῶν δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐν τῇ τῶν νόθων ἐκ- 8
»φωνημάτων ἀκροάσει γενομένων οἱ μὲν ὡς ἐπὶ ἐνεργουμένῳ καὶ »δαιμονῶντι καὶ ἐν πλάνης πνεύματι ὑπάρχοντι καὶ τοὺς ὄχλους »ταράττοντι ἀχθόμενοι, ἐπετίμων καὶ λαλεῖν ἐκώλυον, μεμνημένοι »τῆς τοῦ κυρίου διαστολῆς τε καὶ ἀπειλῆς πρὸς τὸ φυλάττεσθαι τὴν »τῶν ψευδοπροφητῶν ἐγρηγορότως παρουσίαν· οἱ δὲ ὡς ἁγίῳ πνεύ»ματι καὶ προφητικῷ χαρίσματι ἐπαιρόμενοι καὶ οὐχ ἥκιστα χαυνού»μενοι καὶ τῆς διαστολῆς τοῦ κυρίου ἐπιλανθανόμενοι, τὸ βλαψίφρον »καὶ ὑποκοριστικὸν καὶ λαοπλάνον πνεῦμα προυκαλοῦντο, θελγό»μενοι καὶ πλανώμενοι ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ μηκέτι κωλύεσθαι σιωπᾶν.
»τέχνῃ δέ τινι, μᾶλλον δὲ τοιαύτῃ μεθόδῳ κακοτεχνίας ὁ διάβολος 9
»τὴν κατὰ τῶν παρηκόων ἀπώλειαν μηχανησάμενος καὶ παρ' ἀξίαν »ὑπ' αὐτῶν τιμώμενος ὑπεξήγειρέν τε καὶ προσεξέκαυσεν αὐτῶν τὴν »ἀποκεκοιμημένην ἀπὸ τῆς κατ' ἀλήθειαν πίστεως διάνοιαν, ὡς καὶ

19/20 Matth. 7, 15

A T E R B D M Σ *Λ*

1 *ἐνθάδε* > DM | *πέμψειν* ATERD *πέμπειν* B *πέμψαι* M | **3** *ταῦτα* zum Vorhergehenden gezogen TERΣ | **6** *καὶ* ATEM *καὶ ἡ* RBD | **8** *τὴν* > R | **14** *ὡσ 'δῆθεν* Tr | **17** *δαιμονιῶντι* BD | **18** *ἐπιτίμων* M | **19** *διαστολῆσ — ἀπειλῆσ* in *καὶ διαστολῆσ ἀπειλῆσ τε* corr. Bc | **21/22** *καυχώμενοι* M | **22** *βλαψίφρονον* AT¹, T durch Rasur corr. | **23/24** *θελγόμενοι* > T¹ + TcTr | **24** *κωλύεσθαι* > Σ, entweder *κωλύεσθαι* oder *σιωπᾶν* interpolirt | **25** *διάβολος* interpolirt | **28** *πίστεωσ αὐτῶν* R

tamen a fratribus etiam haec ad ipsos scripta transmiserit. in quibus 6
post aliquanta, cum auctorem haeresis designasset, progrediens etiam
haec addit:

[XVI] »origo«, inquit, »huius haeresis, quae adversum ecclesiam nuper
»exorta est, inde descendit. vicus quidam esse dicitur apud Moe- 7
»siam Frygiae civitatem, qui appellatur Ardabau, in quo aiunt Mon-
»tanum quendam nomine, qui nuper ad fidem Christi venerat, sub
»Grato Asiae proconsule, cupiditate nimia primatus accensum contrariis
»spiritibus in semet ipso locum dedisse ac repente in quodam excessu
»mentis effectum et velut spiritu actum proloqui coepisse nova quaedam
»et diversa ab his, quae ex successione maiorum ecclesiae tradita fue- 8
»rant, velut prophetali specie proferentem. quae cum ita fieri viderent
»hi, qui per idem tempus aderant auditores, alii eum velut daemone
»repletum et erratico perflatum spiritu ad decipiendos populos iudi-
»cantes, obiurgabant et proloqui omnino prohibebant, memores dominici
»praecepti et comminationis eius, qua iubet observari a falsis prophetis.
»alii autem velut sancto spiritu repletum et prophetica gratia donatum
»putabant et inmemores dominici praecepti erratico et seductori spiritui
»eatenus indulgebant, ut etiam provocare eum ad dicenda aliqua de- 9
»lectarentur. et hoc fiebat arte diabolica, qua indisciplinatis perditio
»parabatur. a quibus Montanus, cum supra quam dignum est in vene-
»ratione haberetur, in tantum temeritatis progressus est, ut etiam duas

NPOF

2 post] tamen post *P* cum post *O*[1] | destinasset *N* | 8 grato] rogato *P* | 11 maiorem *P* | 13 hii *PO* | 16 commonitionis *P*[2] | qua] qui *N* | 18 seductor *N* | 20/21 par. perd. *P*

›ἑτέρας τινὰς δύο γυναῖκας ἐπεγεῖραι καὶ τοῦ νόθου πνεύματος πληρῶσαι, ὡς καὶ λαλεῖν ἐκφρόνως καὶ ἀκαίρως καὶ ἀλλοτριοτρόπως, ›ὁμοίως τῷ προειρημένῳ. καὶ τοὺς μὲν χαίροντας καὶ χαυνουμένους ›ἐπ᾽ αὐτῷ μακαρίζοντος τοῦ πνεύματος καὶ διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ›ἐπαγγελμάτων ἐκφυσιοῦντος, ἔσθ᾽ ὅπῃ δὲ καὶ κατακρίνοντος στο›χαστικῶς καὶ ἀξιοπίστως αὐτοὺς ἄντικρυς, ἵνα καὶ ἐλεγκτικὸν εἶναι ›δοκῇ (ὀλίγοι δ᾽ ἦσαν οὗτοι τῶν Φρυγῶν ἐξηπατημένοι), τὴν δὲ κα›θόλου καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίαν βλασφημεῖν δι›δάσκοντος τοῦ ἀπηυθαδισμένου πνεύματος, ὅτι μήτε τιμὴν μήτε ›πάροδον εἰς αὐτὴν τὸ ψευδοπροφητικὸν ἐλάμβανε πνεῦμα, τῶν γὰρ 10
›κατὰ τὴν Ἀσίαν πιστῶν πολλάκις καὶ πολλαχῇ τῆς Ἀσίας εἰς τοῦτο ›συνελθόντων καὶ τοὺς προσφάτους λόγους ἐξετασάντων καὶ βεβή›λους ἀποφηνάντων καὶ ἀποδοκιμασάντων τὴν αἵρεσιν, οὕτω δὴ ›τῆς τε ἐκκλησίας ἐξεώσθησαν καὶ τῆς κοινωνίας εἴρχθησαν‹.

ταῦτα ἐν πρώτοις ἱστορήσας καὶ δι᾽ ὅλου τοῦ συγγράμματος 11
τὸν ἔλεγχον τῆς κατ᾽ αὐτοὺς πλάνης ἐπαγαγών, ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς τελευτῆς τῶν προδεδηλωμένων ταῦτά φησιν

›ἐπειδὴ τοίνυν καὶ προφητοφόντας ἡμᾶς ἀπεκάλουν, ὅτι μὴ τοὺς 12
›ἀμετροφώνους αὐτῶν προφήτας ἐδεξάμεθα (τούτους γὰρ εἶναί φασιν ›οὕσπερ ἐπηγγείλατο τῷ λαῷ πέμψειν ὁ κύριος), ἀποκρινάσθωσαν ›ἡμῖν πρὸς θεοῦ· ἔστιν τις, ὦ βέλτιστοι, τούτων τῶν ἀπὸ Μοντανοῦ ›καὶ τῶν γυναικῶν λαλεῖν ἀρξαμένων ὅστις ὑπὸ Ἰουδαίων ἐδιώχθη ›ἢ ὑπὸ παρανόμων ἀπεκτάνθη; οὐδείς. οὐδέ γέ τις αὐτῶν κρατη›θεὶς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος ἀνεσταυρώθη; οὐ γὰρ οὖν. οὐδὲ μὴν οὐδὲ ›ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων τῶν γυναικῶν τις ἐμαστιγώθη ποτὲ ἢ ›ἐλιθοβολήθη; οὐδαμόσε οὐδαμῶς. ἄλλῳ δὲ θανάτῳ τελευτῆσαι λέ- 13

19 *B* 212 — **20** Ioann. 14, 26 — **22—26** Matth. 23, 34

ATERBDMΣΛ

2 ὡσ ABDM > TER | **3** χαυνουμένουσ A, T^c auf Rasur, ERΣ καυχωμένουσ BDM γρ καυχωμένουσ T^{cm}E^{1m}R^{1m} | **4** ὑπ αὐτῶν A ἐπ᾽ αὐτῶν T^1, corr. T^c | **5** ὅπου D^{cm} | **7** ⟨οἱ⟩ οὕτως ⟨ὑπὸ⟩ Schw | **8** ὑπὸ τὸν BDM ὑπ᾽ ATER | **9** ἀπηυθαδιασμένου D ἀπάνθαδιασμένου M | **10** γὰρ falscher Zusatz **11** τῆς Ἀσίας > Σ | ταὐτὸ Schw | **14** εἴρχθησαν AT^{1}BD ἀπείρχθησαν T^{c}T^{r}ERM | **15** *dies erzählt zuerst Apollinaris* Σ | **16** ἀπαγαγὼν M **18** προφητοφόντασ T^{1}T^r προφητοφῶντασ AERD^{1m}M T^c unleserlich προφητεύοντασ BD | **19** ἐδεξάμεθα AT^1 ἐξεδεξάμεθα T^{c}T^{r}ERDM ἐξεθέμεθα B | **20** οὓσ προάπηγγείλατο M | **23** ἀπεταχθη M^1 in ἀπεκτάνθη corr. M^c | **24** ὀνόματοσ τοῦ χυ T^{r}R | οὐδὲ^2 > D | **25** τις > M | **26** ἄλλω δὲ ABDMΣ ἀλλ᾽ ὧδε TER

»quasdam mulieres insani spiritus, quo ipse replebatur, participes sibi
»faceret et ad insaniendum secum pariter edoceret, quo facilius uterque
»sexus in errorem per utrumque caperetur. hic iam beatificare eos,
»qui sibi familiarius adhaerebant, et promissionum magnitudine tumidos
»reddere, interdum etiam obiurgare quosdam, uti ne in omnibus adula-
»tores deprehenderentur. tamen perpauci erant ex Frygibus, qui eorum
»deciperentur insania. quibus et persuadebat universam ecclesiam, quae
»per orbem terrae est, blasphemare et non solum nihil ei deferre reve-
»rentiae, sed ne limen quidem eius incedere. frequenter tamen adven- 10
»tantibus ex Asia fratribus vesani et contra fidem Christi bacchantes
»confutati ut haeretici corruptoresque veritatis ab ecclesiae conventu et
»societate depulsi sunt«.

Haec in primo libro scribens et per omne operis sui corpus fraudes 11
haeresis in singulis quibusque convincens in secundo quoque volumine
de eisdem etiam haec scribit:

»Quale est autem«, inquit, »quod et prophetarum percussores nos 12
»vocant pro eo, quod insanas eorum non suscipimus fantasias? dicunt
»enim hos esse, quos promiserit dominus ad populum suum se esse
»missurum prophetas. respondeant ergo nobis, si a deo missi sunt pro-
»phetae Montanus et mulieres eius, quis eorum a Iudaeis persecutionem
»passus est? aut quis ab iniquis occisus est? vel quis eorum pro no-
»mine domini tentus est et ante reges et praesides stetit? aut quis in
»synagogis Iudaeorum flagellatus est? vel quis lapidatus est? quin 13

NPOF

4 magnitudinem P^1 | 11 confutanti *P* | 18 hos] hoc *N* | ad *om.* *Pa* | se *om.* *Pa* | 20 a *om.* *N*

›γονται Μοντανός τε καὶ Μαξίμιλλα. τούτους γὰρ ὑπὸ πνεύματος
›βλαψίφρονος ἑκατέρους ὑποκινήσαντος λόγος ἀναρτῆσαι ἑαυτοὺς
›οὐχ ὁμοῦ, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἑκάστου τελευτῆς καιρὸν φήμη πολλὴ
›καὶ οὕτω δὲ τελευτῆσαι καὶ τὸν βίον καταστρέψαι Ἰούδα προδότου
›δίκην. καθάπερ καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκεῖνον τὸν πρῶτον τῆς κατ' 14
›αὐτοὺς λεγομένης προφητείας οἷον ἐπίτροπόν τινα Θεόδοτον πολὺς
›αἱρεῖ λόγος ὡς αἰρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανοὺς
›παρεκστῆναί τε καὶ καταπιστεῦσαι ἑαυτὸν τῷ τῆς ἀπάτης πνεύματι
›καὶ δισκευθέντα κακῶς τελευτῆσαι· φασὶ γοῦν τοῦτο οὕτως γεγο-
›νέναι. ἀλλὰ μὴ ἄνευ τοῦ ἰδεῖν ἡμᾶς ἐπίστασθαί τι τῶν τοιούτων 15
›νομίζωμεν, ὦ μακάριε· ἴσως μὲν γὰρ οὕτως, ἴσως δὲ οὐχ οὕτως
›τετελευτήκασιν Μοντανός τε καὶ Θεόδοτος καὶ ἡ προειρημένη
›γυνή‹.

αὖθις δ' ἐν τῷ αὐτῷ φησιν λόγῳ τοὺς τότε ἱεροὺς ἐπισκόπους 16
πεπειρᾶσθαι μὲν τὸ ἐν τῇ Μαξιμίλλῃ πνεῦμα διελέγξαι, κεκωλῦσθαι
δὲ πρὸς ἑτέρων, συνεργούντων δηλαδὴ τῷ πνεύματι· γράφει δὲ 17
οὕτως

›καὶ μὴ λεγέτω ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τῷ κατὰ Ἀστέριον Ὀρβανὸν
›τὸ διὰ Μαξιμίλλης πνεῦμα ›διώκομαι ὡς λύκος ἐκ προβάτων· οὐκ
›εἰμὶ λύκος· ῥῆμά εἰμι καὶ πνεῦμα καὶ δύναμις‹, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ
›πνεύματι δύναμιν ἐναργῶς δειξάτω καὶ ἐλεγξάτω καὶ ἐξομολογεῖσθαι
›διὰ τοῦ πνεύματος καταναγκασάτω τοὺς τότε παρόντας εἰς τὸ δοκι-
›μάσαι καὶ διαλεχθῆναι τῷ πνεύματι λαλοῦντι, ἄνδρας δοκίμους καὶ
›ἐπισκόπους, Ζωτικὸν ἀπὸ Κουμάνης κώμης καὶ Ἰουλιανὸν ἀπὸ Ἀπα-
›μείας, ὧν οἱ περὶ Θεμίσωνα τὰ στόματα φιμώσαντες οὐκ εἴασαν
›τὸ ψευδὲς καὶ λαοπλάνον πνεῦμα ὑπ' αὐτῶν ἐλεγχθῆναι‹.

ἐν ταὐτῷ δὲ πάλιν ἕτερα μεταξὺ πρὸς ἔλεγχον τῶν τῆς Μαξι- 18
μίλλης ψευδοπροφητειῶν εἰπών, ὁμοῦ τόν τε χρόνον καθ' ὃν ταῦτ'
ἔγραφεν, σημαίνει καὶ τῶν προρρήσεων αὐτῆς μέμνηται δι' ὧν πολέ-

ATERBDMΣΛ

2 ὑποκινήσαντοσ ATER ἀποκινήσαντοσ BD ὑποκινηθένταο M | λόγος interpolirt | 6 αὐτὸ T¹ corr. Tᶜ | 7 αἱρεῖ TᶜER ἐρεῖ AT¹BDM | **10** μὴν M | δεῖν A | ἡμᾶς ἢ ὑμᾶς Σ | **11** νομίζωμεν ὦ TᶜERD νομίζομεν ὦ ABM νομιζομένω T¹ | **15** διεξελέγξαι M | **18** ὀρβανὸν T¹BDM οὐρβανὸν ATᶜER | **21** ἐξελεγξάτω M | **24** κουμάνησ AT¹B κουμανῆσ DM κομάνησ TᶜER | **25** οἱ > A | **27** τῶν > M | **28** ὃν] ἓν M

»immo et e contrario traditur, quod finem vitae exemplo Iudae tradi-
»toris acceperint. dicuntur enim ipso daemone, quo inspirabantur, adi-
»gente diversis quique temporibus vitam laqueo finivisse. illum vero 14
»admirabilem veluti prophetiae ipsorum primogenitum Theodotum no-
»mine tradunt quodam tempore visum sibi esse velut in caelos adsumi
»et credidisse spiritui erroris, quo evectus in excelsum et inde deductus
»ad terram finem vitae exitu pessimo terminasse. sed hoc ipsi de Mon- 15
»tano vel Theodoto ac mulieribus ita gestum negant, tamen a pluribus
»adfirmatur. quid tum? inter negantes et confirmantes nos rei fidem
»relinquimus in medio«.

Idem post aliquanta subiungit etiam haec: 16

»Sed et sancti episcopi probatissimi viri, qui per idem tempus
»fuerunt, Zoticus de Cumana et Iulianus de Apamia adgressi cohibere 17
»spiritum, qui loquebatur in Maximilla, iusserunt Themisonem obturare
»os eorum et excludere vocem falsi et erratici spiritus. quod et ita
»factum est«.

Et iterum coarguens falsam fuisse Maximillae prophetiam, quae 18
bella quam plurima imminere praedixerat, his utitur verbis:

N (*deficit* 9 *in* quid) *POF*

1 exemplum *N* | **2** inspirabuntur *N* | **3** finisse *N* | **5** caelo *P* | **6** credidisse] cr. se *P* | euectus] eu. est *N* | **7** ipso *Pa* | **10** relinquemus *F* reliquimus *P* | **11** item *P*

μους ἔσεσθαι καὶ ἀκαταστασίας προεμαντεύσατο, ὧν καὶ τὴν ψευδολογίαν εὐθύνει, ὧδε λέγων

»καὶ πῶς οὐ καταφανὲς ἤδη γέγονεν καὶ τοῦτο τὸ ψεῦδος; πλείω 19
»γὰρ ἢ τρισκαίδεκα ἔτη εἰς ταύτην τὴν ἡμέραν ἐξ οὗ τετελεύτηκεν »ἡ γυνή, καὶ οὔτε μερικὸς οὔτε καθολικὸς κόσμῳ γέγονεν πόλεμος, »ἀλλὰ καὶ Χριστιανοῖς μᾶλλον εἰρήνη διάμονος ἐξ ἐλέου θεοῦ«.

καὶ ταῦτα δ' ἐκ τοῦ δευτέρου συγγράμματος. καὶ ἀπὸ τοῦ 20
τρίτου δὲ σμικρὰς παραθήσομαι λέξεις, δι' ὧν πρὸς τοὺς αὐχοῦντας ὡς ἄρα πλείους καὶ αὐτῶν μεμαρτυρηκότες εἶεν, ταῦτά φησιν

»ὅταν τοίνυν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἐλεγχθέντες ἀπορήσωσιν, »ἐπὶ τοὺς μάρτυρας καταφεύγειν πειρῶνται, λέγοντες πολλοὺς ἔχειν »μάρτυρας καὶ τοῦτ' εἶναι τεκμήριον πιστὸν τῆς δυνάμεως τοῦ παρ' »αὐτοῖς λεγομένου προφητικοῦ πνεύματος. τὸ δ' ἐστὶν ἄρα, ὡς
»ἔοικεν, παντὸς μᾶλλον οὐκ ἀληθές. καὶ γάρ τῶν ἄλλων αἱρέσεών 21
»τινες πλείστους ὅσους ἔχουσι μάρτυρας, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο δήπου »συγκαταθησόμεθα, οὐδὲ ἀλήθειαν ἔχειν αὐτοὺς ὁμολογήσομεν. καὶ »πρῶτοί γε οἱ ἀπὸ τῆς Μαρκίωνος αἱρέσεως Μαρκιανισταὶ καλού»μενοι πλείστους ὅσους ἔχειν Χριστοῦ μάρτυρας λέγουσιν, ἀλλὰ τόν »γε Χριστὸν αὐτὸν κατ' ἀλήθειαν οὐχ ὁμολογοῦσιν«.

καὶ μετὰ βραχέα τούτοις ἐπιφέρει λέγων

»ὅθεν τοι καὶ ἐπειδὰν οἱ ἐπὶ τὸ τῆς κατ' ἀλήθειαν πίστεως 22
»μαρτύριον κληθέντες ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τύχωσι μετά τινων τῶν »ἀπὸ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως λεγομένων μαρτύρων, διαφέρονταί »τε πρὸς αὐτοὺς καὶ μὴ κοινωνήσαντες αὐτοῖς τελειοῦνται διὰ τὸ »μὴ βούλεσθαι συγκαταθέσθαι τῷ διὰ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν »πνεύματι. καὶ ὅτι τοῦτ' ἀληθές, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐν »Ἀπαμείᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ τυγχάνει γεγενημένον ἐν τοῖς περὶ »Γάϊον καὶ Ἀλέξανδρον ἀπὸ Εὐμενείας μαρτυρήσασι πρόδηλον«.

ATERBDMΣΔ

3 *ἤδη* > B^1 + B^1 | **7** *δ'* > M | **11** *καταφεύγειν πειρῶνται* BDM *πειρῶνται καταφεύγειν* ATER | **17** *πρῶτόν* B *πρῶτον μέν* D | *οἱ* ATER > BDM | *μαρκιανισταί* AT^1D *μαρκιωνισταί* $T^cERBM\Delta$ מרקיונא Σ | **18/19** *ἀλλὰ — ὁμολογοῦσιν* > R | **19** *τε* D | **23** *τῆς* > T^1 + T^cT^r | **24** *τε* AT^1BD *γε* T^cERM | *αὐτοῖς* > BD | **27** *μαιάνδρῳ* AT^cER *μεάνδρῳ* BDM *μενάνδρῳ* $T^1\Sigma$

»Et quomodo non eius mendacium evidenter arguitur? tredecim 19
»namque iam exacti sunt anni usque ad praesentem diem, ex quo mor-
»tua est ista mulier, et nusquam prorsus vel privatim vel publice
»bellum aliquod exortum est. sed et Christianis per dei misericordiam
»pax iugis et firma perdurat«.

Sed et in tertio libro de his, qui se iactabant, quod multi mar- 20
tyres ex eorum haeresi extitissent, haec dicit:

»Cum«, inquit, »in omnibus, quae supra diximus, convicti nihil re-
»spondere potuerint, ad martyres confugiunt, dicentes multos se habere
»martyres et hoc esse indicium, quod verus sit apud ipsos propheticus
»spiritus. quid ergo? quia multi et alii haeretici plurimos martyres 21
»habent, ideo adquiescendum est eis, quod etiam veritas apud ipsos
»sit? nam primi qui dicuntur Marcionistae habent plures martyres.
»sed quae esse poterit apud eos martyrii veritas, ubi Christi veritas
»non est?«

Et post aliquanta iterum subiungit:

»Denique«, ait, »sancti martyres, qui pro vera fide martyrium ducunt, 22
»cum de ecclesia procedentes ad passionem ducuntur, si qui forte in-
»venti fuerint cum eis de haeresi Frygum, secernunt se ab eis et re-
»spuunt eorum societatem, nec ullo genere, cum iam martyrii palmam
»teneant, spiritui Montani et Maximillae adquiescendum putant, sicut et
»nostris temporibus apud Apamiam, quae est supra Maeandrum posita,
»gestum scimus a Gaio et Alexandro, qui de Eumenia martyres ex-
»titerunt«.

POF

7 herese *P* | 19 herese *P* | 20 eorum *om.* P^a | 22 apiam P^a

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ συγγράμματι καὶ Μιλτιάδου συγγραφέως μέμνη- *IZ* 17 1
ται, ὡς λόγον τινὰ καὶ αὐτοῦ κατὰ τῆς προειρημένης αἱρέσεως γε-
γραφότος· παραθέμενος γοῦν αὐτῶν λέξεις τινάς, ἐπιφέρει λέγων

»ταῦτα εὑρὼν ἔν τινι συγγράμματι αὐτῶν ἐνισταμένων τῷ Μιλ»τιάδου τοῦ ἀδελφοῦ συγγράμματι, ἐν ᾧ ἀποδείκνυσιν περὶ τοῦ μὴ »δεῖν προφήτην ἐν ἐκστάσει λαλεῖν, ἐπετεμόμην«.

ὑποκαταβὰς δ' ἐν ταὐτῷ τοὺς κατὰ τὴν καινὴν διαθήκην προ- 2
πεφητευκότας καταλέγει, ἐν οἷς καταριθμεῖ Ἀμμίαν τινὰ καὶ Κο-
δρᾶτον, λέγων οὕτως

»ἀλλ' ὅ γε ψευδοπροφήτης ἐν παρεκστάσει, ᾧ ἕπεται ἄδεια καὶ
»ἀφοβία, ἀρχομένου μὲν ἐξ ἑκουσίου ἀμαθίας, καταστρέφοντος δὲ εἰς
»ἀκούσιον μανίαν ψυχῆς, ὡς προείρηται. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον 3
»οὔτε τινὰ τῶν κατὰ τὴν παλαιὰν οὔτε τῶν κατὰ τὴν καινὴν πνευ-
»ματοφορηθέντα προφήτην δεῖξαι δυνήσονται, οὔτε Ἄγαβον οὔτε Ἰού-
»δαν οὔτε Σίλαν οὔτε τὰς Φιλίππου θυγατέρας, οὔτε τὴν ἐν Φιλα-
»δελφίᾳ Ἀμμίαν οὔτε Κοδρᾶτον, οὔτε εἰ δή τινας ἄλλους μηδὲν
»αὐτοῖς προσήκοντας καυχήσονται«.

καὶ αὖθις δὲ μετὰ βραχέα ταῦτά φησιν 4

»εἰ γὰρ μετὰ Κοδρᾶτον καὶ τὴν ἐν Φιλαδελφίᾳ Ἀμμίαν, ὥς φα»σιν, αἱ περὶ Μοντανὸν διεδέξαντο γυναῖκες τὸ προφητικὸν χάρισμα, »τοὺς ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν τίνες παρ' αὐτοῖς διεδέξαντο,

14/15 Act. 11, 28. 21, 10. 15, 32. 21, 9

A T E R B D M Σ *Λ*

1 *IZ* AΣBD 472, 5 *IΘ* E **1** *K* M | **3** *αὐτοῦ Λ* | **4** *τῶι*] *τοῦ* M **4/5** *μιλτιάδου* cod. Paris. 1436 durch Conjectur *ἀλκιβιάδου ΠΣ* | **6** *λαλεῖν* > M | **7** *ταὐτῷ* TERBDM *αὐτῷ* A | **10** *ἀδικία* T^1 in *ἄδεια* corr. T^c **11** *ἀρχομένου* T^cER *ἀρχόμενοσ* AT^1BDM *ἀρχομένῳ* T^r | *καταστρέφοντοσ* T^1ERBDM *καταστρέφων* A *καταστρέφοντι* T^r | **14** *Ἄγαβον ΠΛ* אגא Σ **15/16** *φιλαδελφεία* T^cERD^r | **16** *εἰ δή* T^1 *ἤδη* BD *γε δή* T^cERM > A, Σ der nach *ἄλλους* interpolirt: *nicht also (mögen sie sich rühmen) wegen ihrer, (indem sie sie nichts angehen)* | **17** *αὐτοὺσ* BD | **18** *καὶ* > BD | *ταῦτά φησιν* > T^1 + T^{cm}, dann getilgt | **19** *εἰ γὰρ* > M | *φιλαδελφεία* T^cERD^r **20** *μοντανὸν ὂν* M | **21** *παρ' αὐτοῖσ* > D^1 + D^{cm}

[XVII] In eodem autem opere meminit et Miltiadis scriptoris tamquam *IZ* **17** 1
qui et ipse librum adversum haeresim supra dictam conscripserit. denique et inserit ex eius dictis suo operi haec verba:

»Neque enim credendum est«, inquit, »in excessu mentis, id est per
»amentiam prophetari. quod est proprie pseudoprophetarum; ubi enim 2
»quis amens efficitur, iusti rectique esse non potest tenax. qui sine
»dubio initium sumunt ex imperitia, ad finem vero devolvuntur amentiae,
»sicut supra diximus. hoc autem modo neque in veteri testamento 3
»quemquam neque in novo per dei spiritum extitisse prophetam potuerunt demonstrare, quia neque Agabus neque Iudas neque Silas neque »quattuor filiae Philippi neque Ammia, quae in Filadelfiae ecclesia prophetavit, neque Quadratus neque alius quisquam ex numero ipsorum »hoc modo dinoscitur prophetasse.

Et post pauca iterum subiungit et dicit: 4

»Si enim post Quadratum et Ammiam Filadelfinam, ut aiunt, »mulieres istae Montani successerunt in propheticam gratiam et, sicut »confirmabant, universae ecclesiae datae sunt ad prophetandum usque

POF

1 militiadis *O*[2] militiadi *F*[1] miltadis *F*[2] multiades *O*[1] miliades *P*[1] meltiade *P*[2] | **4** in excessu] *P* in incessu *O* ex incessu *F* | **5** prophetare *P* | **9/10** potuerunt *Pa vel P*[1] | **11** quae] neque *Pa* | filadelfia *P*

»δειξάτωσαν· δεῖν γὰρ εἶναι τὸ προφητικὸν χάρισμα ἐν πάσῃ τῇ »ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς τελείας παρουσίας ὁ ἀπόστολος ἀξιοῖ. ἀλλ' οὐκ »ἂν ἔχοιεν δεῖξαι τεσσαρεσκαιδέκατον ἤδη που τοῦτο ἔτος ἀπὸ τῆς »Μαξιμίλλης τελευτῆς«.

οὗτος μὲν δὴ τοσαῦτα· ὅ γέ τοι πρὸς αὐτοῦ δεδηλωμένος Μιλτιάδης καὶ ἄλλας ἡμῖν τῆς ἰδίας περὶ τὰ θεῖα λόγια σπουδῆς μνήμας καταλέλοιπεν ἔν τε οἷς πρὸς Ἕλληνας συνέταξε λόγοις καὶ τοῖς πρὸς Ἰουδαίους, ἑκατέρᾳ ἰδίως ὑποθέσει ἐν δυσὶν ὑπαντήσας συγγράμμασιν, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας ὑπὲρ ἧς μετῄει φιλοσοφίας πεποίηται ἀπολογίαν. 5

Τῆς δὲ κατὰ Φρύγας καλουμένης αἱρέσεως καὶ Ἀπολλώνιος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεύς, ἀκμαζούσης εἰς ἔτι τότε κατὰ τὴν Φρυγίαν ἔλεγχον ἐνστησάμενος, ἴδιον κατ' αὐτῶν πεποίηται σύγγραμμα, τὰς μὲν φερομένας αὐτῶν προφητείας ψευδεῖς οὔσας κατὰ λέξιν εὐθύνων, τὸν δὲ βίον τῶν τῆς αἱρέσεως ἀρχηγῶν ὁποῖός τις γέγονεν, διελέγχων· αὐτοῖς δὲ ῥήμασιν περὶ τοῦ Μοντανοῦ ταῦτα λέγοντος ἄκουε IH 18 1

»ἀλλὰ τίς ἐστιν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος, τὰ ἔργα αὐτοῦ »καὶ ἡ διδασκαλία δείκνυσιν. οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων, »ὁ νηστείας νομοθετήσας, ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον Ἱερουσαλὴμ ὀνο»μάσας (πόλεις δ' εἰσὶν αὗται μικραὶ τῆς Φρυγίας), τοὺς πανταχόθεν »ἐκεῖ συναγαγεῖν ἐθέλων, ὁ πρακτῆρας χρημάτων καταστήσας, ὁ ἐπ' »ὀνόματι προσφορῶν τὴν δωροληψίαν ἐπιτεχνώμενος, ὁ σαλάρια χο»ρηγῶν τοῖς κηρύσσουσιν αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαρ»γίας ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου κρατύνηται«. 2

1/2 Eph. 4, 11 ff. 1 Kor. 1, 7

ATERBDMΣΛ

1 δεῖ T¹ corr. Tᶜ | τῆι > BD | **3** δεῖξαι . (καίτοι) Wendland **6** καὶ — σπουδῆσ > T¹ + Tᶜᵐ | **9** κοσμικοὺσ ἄρχοντασ ABDΛ Hieronym. de uir. ill. 39 ἕλληνασ κοσμικοὺσ ἄρχοντας TERM ἕλληνασ Σ | **11** IH ΑΣ 5 BD 11 K ER KΛ M | **12** εἰσ > T¹ + Tᶜ | **14** προφητείασ ΠΛ προφήτιδασ Σ | **15** ἐγεγόνει M | **18** ἐστιν οὗτοσ BDM οὗτόσ ἐστιν ATER **20** πέπουζα T¹ corr. TᶜTʳ | τύμβιον Dᶜ

»ad adventum domini, decipitur eorum confirmatio. quartum decimum »etenim iam paene habet annum, ex quo defuncta est Maximilla«.

Haec ex supra dicti viri commentariis. ipse vero, de quo indicat, 5
Miltiades etiam alia nobis proprii operis non contemnenda monumenta dereliquit. scripsit namque et adversum gentes librum et adversum Iudaeos alium et ad principes Romani regni apologeticum pro fide nostra. scripsit et adversum Catafrygas haereticos.

[XVIII] Sed et Apollonius quidam ecclesiasticus nihilominus scriptor li- *III* 18 1
bellum adversum eos edidit, in quo satis vigilanter prophetias ipsorum falsas esse convincit et singula in eis verba coarguit, simul et vitam moresque eorum, qui auctores haereseos extiterunt, exponit per haec verba:

»Sed videamus«, inquit, »quis est hic novus magister. et primo nobis 2
»doctrinam eius secundum domini sententiam actus ipsius et opera »commendent. hic est, qui docuit nuptias solvi, et qui ieiuniorum leges »primus imposuit, qui Pepuzam et Tymium oppida Frygiae Hierusalem »nominavit atque in haec omnes congregandos decernit, qui exactores »pecuniae statuit, qui sub nomine oblationum munera artificiosius accipit. »qui salaria praestat praedicantibus verbum suum, ut per haec invitati »enixius doctrinae eius operam praebeant«.

P O F

3 hae P^1 | **4** miltiades] militiades OF^2 meltiades F^1P^b meleade P^a
16 tymium] PO^2 tymiam *F* t*mium O^1 | **18** accepit *PO*

καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Μοντανοῦ· καὶ περὶ τῶν προφητίδων 3 δὲ αὐτοῦ ὑποκαταβὰς οὕτω γράφει

»δείκνυμεν οὖν αὐτὰς πρώτας τὰς προφήτιδας ταύτας, ἀφ' οὗ »τοῦ πνεύματος ἐπληρώθησαν, τοὺς ἄνδρας καταλιπούσας. πῶς οὖν »ἐψεύδοντο Πρίσκιλλαν παρθένον ἀποκαλοῦντες;«

εἶτ' ἐπιφέρει λέγων 4

»δοκεῖ σοι πᾶσα γραφὴ κωλύειν προφήτην λαμβάνειν δῶρα καὶ »χρήματα; ὅταν οὖν ἴδω τὴν προφῆτιν εἰληφυῖαν καὶ χρυσὸν καὶ »ἄργυρον καὶ πολυτελεῖς ἐσθῆτας, πῶς αὐτὴν μὴ παραιτήσωμαι;«

αὖθις δ' ὑποκαταβὰς περί τινος τῶν κατ' αὐτοὺς ὁμολογητῶν 5 ταῦτά φησιν

»ἔτι δὲ καὶ Θεμίσων, ὁ τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἠμφιεσμένος, »ὁ μὴ βαστάσας τῆς ὁμολογίας τὸ σημεῖον, ἀλλὰ πλήθει χρημάτων »ἀποθέμενος τὰ δεσμά, δέον ἐπὶ τούτῳ ταπεινοφρονεῖν, ὡς μάρτυς »καυχώμενος, ἐτόλμησεν, μιμούμενος τὸν ἀπόστολον, καθολικήν τινα »συνταξάμενος ἐπιστολήν, κατηχεῖν μὲν τοὺς ἄμεινον αὐτοῦ πεπι»στευκότας, συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς τῆς κενοφωνίας λόγοις, βλασφη»μῆσαι δὲ εἰς τὸν κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ τὴν ἁγίαν ἐκ»κλησίαν«.

καὶ περὶ ἑτέρου δὲ αὖθις τῶν κατ' αὐτοὺς τετιμημένων ὡς δὴ 6 μαρτύρων οὕτω γράφει

»ἵνα δὲ μὴ περὶ πλειόνων λέγωμεν, ἡ προφῆτις ἡμῖν εἰπάτω τὰ »κατὰ Ἀλέξανδρον, τὸν λέγοντα ἑαυτὸν μάρτυρα, ᾧ συνεστιᾶται, ᾧ

7 8 Doctr. ap. 11, 12

ATERBDMΣΛ

2 δὲ > B | **4** καταλειπούσασ T^1DM | πῶς] πάντως Wendland | **5** ἐψεύδοντο AT^1BD ἐπεψεύδοντο ERM οὐκ ἐψεύδοντο T^r, T^c unleserlich | πρίσκιλλαν T^cT^rERBDM πρίσκαν AT^1ΣΛ Hieronym. de uir. ill. 40 | **7** προφήτην λαμβάνειν λαμβάνειν δῶρα A^1, λαμβάνειν² getilgt, λαμβάνειν προφήτην δῶρα R^1, corr. R^1 | **9** παραιτήσωμαι A^1T^cER^1BM παραιτήσομαι A durch Rasur, T^1T^r, R durch Rasur, D | **16** αὐτοὺσ M | **17** δὲ > Σ | **18** εἰσ ABDM > TER **20** ἑτέρου T^1BDMΣ ἑτέρων AT^cERΛ | **22** δὲ > M^1 + M^c | ἡ προφῆτις] προφήτης M

Haec de Montano. de mulieribus vero eius post aliquanta ita 3
scribit:

»Ostendimus autem primo omnium has prophetissas, ex quo spiritu »repletae sunt, viros suos reliquisse. quomodo ergo mentiuntur Priscam »virginem fuisse?«

Et post aliquanta iterum dicit: 4

»Non tibi videtur, quod omnis scriptura prohibet prophetam munera »accipere vel pecunias? si ergo videam propheten accepisse aurum et »argentum et vestes pretiosas, quomodo eam propheten putem?«

Et iterum post aliquanta subiungit, dicens: 5

»Sed et Themisus, qui apud eos nomine tantum confessionis in»flatus est, verae autem confessionis fructibus caret, quoniam quidem »per multam pecuniam vincla deposuit, quem oportebat utique humi»liter se agere, hic adrogantia elatus apostolicae sibi aliquid auctori»tatis adsumens epistulam ad omnes ecclesias scribit, in qua docere »conatur eos, qui multo rectius quam ipse credebant, et cohortatur »omnes ad novas verborum adinventiones adcommodare aurem suam. »blasphemat autem dominum et apostolos eius et sanctam ecclesiam«.

Sed et de aliis quibusdam, qui apud eos ut martyres honorantur, 6
ita scribit:

»Verum ne in pluribus inmoremur, dicite nobis de Alexandro, qui »semet ipsum martyrem dicit, quem convivam habet haec prophetissa,

POF

1 ista *Pa* | **3** ostendemus *P*[2] | **9** put. proph. *P* | **10** subiungit] *PF* subicit *O* | **11** themisius *P*

»προσκυνοῦσιν καὶ αὐτῷ πολλοί· οὗ τὰς ληστείας καὶ τὰ ἄλλα τολ-
»μήματα ἐφ' οἷς κεκόλασται, οὐχ ἡμᾶς δεῖ λέγειν, ἀλλὰ ὁ ὀπισθό-
»δομος ἔχει. τίς οὖν τίνι χαρίζεται τὰ ἁμαρτήματα; πότερον ὁ προ- 7
»φήτης τὰς ληστείας τῷ μάρτυρι ἢ ὁ μάρτυς τῷ προφήτῃ τὰς
»πλεονεξίας; εἰρηκότος γὰρ τοῦ κυρίου μὴ κτήσησθε χρυσὸν μήτε
»ἄργυρον μηδὲ δύο χιτῶνας, οὗτοι πᾶν τοὐναντίον πεπλημμελή-
»κασιν περὶ τὰς τούτων τῶν ἀπηγορευμένων κτήσεις. δείξομεν γὰρ
»τοὺς λεγομένους παρ' αὐτοῖς προφήτας καὶ μάρτυρας μὴ μόνον
»παρὰ πλουσίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν
»κερματιζομένους. καὶ εἰ πεποίθησιν ἔχουσιν, στήτωσαν ἐν τούτῳ 8
»καὶ διορισάσθωσαν ἐπὶ τούτοις, ἵνα ἐὰν ἐλεγχθῶσιν, κἂν τοῦ λοι-
»ποῦ παύσωνται πλημμελοῦντες. δεῖ γὰρ τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι
»τοῦ προφήτου· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ ξύλον γινώσκεται. ἵνα δὲ 9
»τοῖς βουλομένοις τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον ᾖ γνώριμα, κέκριται ὑπὸ Αἰ-
»μιλίου Φροντίνου ἀνθυπάτου ἐν Ἐφέσῳ, οὐ διὰ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ
»δι' ἃς ἐτόλμησεν ληστείας, ὢν ἤδη παραβάτης· εἶτ' ἐπιψευσάμενος
»τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου, ἀπολέλυται, πλανήσας τοὺς ἐκεῖ πιστούς,
»καὶ ἡ ἰδία παροικία αὐτόν, ὅθεν ἦν, οὐκ ἐδέξατο διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν
»ληστήν, καὶ οἱ θέλοντες μαθεῖν τὰ κατ' αὐτὸν ἔχουσιν τὸ τῆς Ἀσίας
»δημόσιον ἀρχεῖον· ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν ἀγνοεῖ. 10
»τοῦτον ἐλέγχοντες ἡμεῖς, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐξελέγχομεν
»τοῦ προφήτου. τὸ ὅμοιον ἐπὶ πολλῶν δυνάμεθα ἀποδεῖξαι. καὶ εἰ
»θαρροῦσιν, ὑπομεινάτωσαν τὸν ἔλεγχον«.

πάλιν τε αὖ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ τοῦ συγγράμματος περὶ ὧν αὐχοῦσι 11
προφητῶν ἐπιλέγει ταῦτα

»ἐὰν ἀρνῶνται δῶρα τοὺς προφήτας αὐτῶν εἰληφέναι, τοῦθ' ὁμολογησάτωσαν ὅτι ἐὰν ἐλεγχθῶσιν εἰληφότες, οὐκ εἰσὶ προφῆται.

5/6 Matth. 10, 9. 10 — **18** Matth. 12, 33

ATERBDMΣΛ

1 *αὐτῶι* ATrRBDM *αὐτοί* T¹ *αὐτοῦ* TᶜE | **2/3** *ὀπισθόδομοσ* AT¹B, Σ (*cuniculus parietis*), *acta publica* Λ *γραφεῖσ τόμοσ* TᶜERDM | **3/4** *prophetissa—prophetissae* Λ | **6** *μὴ δὲ* TERBD *μήτε* AM | **10** *ἔχουσιν, ἐν τούτωι* Schw | **13** *τῶν καρπῶν* T¹ corr. Tᶜ | *δένδρον* BD | **15** *Φρόντωνος* Σ | *δόγμα* DM | **17** *τοῦ* ABDM > TER | *ἀπολέλυται* > Σ + Σarm | *ἐκεῖσε* M | **19** *ἔχοντεσ* BD | *τῆσ* > T¹ + TᶜTr | **22** *τοῦ προφήτου* zum Folgenden gezogen Σ | **26** *ἀρνοῦνται τοὺσ προφήτασ αὐτῶν εἰληφέναι δῶρα* M | *τοὺς—αὐτῶν*] *eas* Hieron. de uir. ill. 40

›quem adorat ut deum, nonne hic pro latrociniis aliisque nefariis acti-
›bus reus extitit? non nos dicimus, sed acta haec publica continent.
›quis ergo eorum cui donat peccata? prophetissa ignoscit martyri 7
›latrocinia? an martyr ignoscit prophetissae rapacitatis et avaritiae
›crimina? cum enim dominus dixerit: nolite habere aurum neque
›pecuniam neque duas tunicas, isti in omnibus contraria gerunt,
›adquirentes et congregantes ea quae dominus etiam habentes iussit
›abicere. probamus namque eos, qui apud ipsos vel prophetae vel
›martyres nominantur, non solum a divitibus, sed etiam a pauperibus
›pupillis ac viduis pecunias congregare. aut si habent confidentiam, 8
›adsint et pro his habeant nobiscum disceptationem, ut, si convicti
›fuerint, vel de cetero desinant talibus se implicare commerciis. oportet
›enim ex fructibus vel agnosci vel etiam probari prophetam, sicut et
›dominus dixit, quia arbor ex fructibus cognoscitur, et propheta
›verus probatur ex fructibus. ut autem de Alexandro certius cognoscatur, 9
›sciendum est, quia iudicatus est apud Aemilium Frontinum procon-
›sulem Efesi non propter nomen Christi, sed propter quaedam latro-
›cinia. nam a Christi nomine iam apostata extiterat. sed post haec
›ut fideles quidam fratres, qui per illud tempus apud iudicem aliquid
›poterant, pro ipso intercederent, simulavit se propter nomen domini
›laborare et per hoc dimittitur. nec tamen in ecclesia patriae suae
›receptus est, ubi latro esse ab omnibus noscebatur. quod si qui forte
›minus his, quae dicimus, adcommodandam existimant fidem, in archivis
›publicis apud Efesum gesta servantur, quae tamen ibi servari hi optimi 10
›prophetae, qui ei famulantur, ignorant. qui utique cum in his con-
›vincitur, sine dubio et prophetarum ignorantia cum ipso pariter redar-
›guitur. haec et multa alia in eo similia possumus edocere. aut, si
›confidunt, in comminus veniant, excipiant intentiones nostras et exuant
›se ab his, si putant se horum posse effugere conscientiam‹.

Item post pauca de ipsis prophetis ista subiungit: 11

›Quod si negant se prophetae ipsorum munera accepisse, statuant ›hoc, ut, si convicti fuerint, prophetas se esse ultra non simulent, et ›mille deferam probamenta. verumtamen necessarium puto etiam re-

POF

4 prophetissae] *O* prophetae *PF* | **5** aurum] a. neque argentum *F*
16 emelium *P* | **17** efesi] asiae P^2 | **22** agnoscitur *P* | **23** existimant] *PO* existimat *F* | **24** ibi] *PF* inibi *O* | hii *P* | **32** esse *om.* *P*

›καὶ μυρίας ἀποδείξεις τούτων παραστήσομεν. ἀναγκαῖον δέ ἐστιν ›πάντας καρποὺς δοκιμάζεσθαι προφήτου. προφήτης, εἰπέ μοι, ›βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης ›τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει; ταῦτα ὁμολογησά›τωσαν πότερον ἔξεστιν ἢ μή, ἐγὼ δ' ὅτι γέγονεν παρ' αὐτοῖς, ›δείξω‹.

ὁ δ' αὐτὸς οὗτος Ἀπολλώνιος κατὰ τὸ αὐτὸ σύγγραμμα ἱστορεῖ 12
ὡς ἄρα τεσσαρακοστὸν ἐτύγχανεν ἔτος ἐπὶ τὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ γραφὴν ἐξ οὗ τῇ προσποιήτῳ αὐτοῦ προφητείᾳ ὁ Μοντανὸς ἐπικεχείρηκεν, καὶ πάλιν φησὶν ὡς ἄρα Ζωτικός, οὗ καὶ ὁ πρότερος 13
συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν, ἐν Πεπούζοις προφητεύειν δὴ προσποιουμένης τῆς Μαξιμίλλης ἐπιστὰς διελέγξαι τὸ ἐνεργοῦν ἐν αὐτῇ πνεῦμα πεπείραται, ἐκωλύθη γε μὴν πρὸς τῶν τὰ ἐκείνης φρονούντων. καὶ Θρασέα δέ τινος τῶν τότε μαρτύρων μνημονεύει. ἔτι 14
δὲ ὡς ἐκ παραδόσεως τὸν σωτῆρά φησιν προστεταχέναι τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις ἐπὶ δώδεκα ἔτεσιν μὴ χωρισθῆναι τῆς Ἱερουσαλήμ, κέχρηται δὲ καὶ μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως, καὶ νεκρὸν δὲ δυνάμει θείᾳ πρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐγηγέρθαι ἱστορεῖ, καὶ ἄλλα τινά φησιν, δι' ὧν ἱκανῶς τῆς προειρημένης αἱρέσεως πληρέστατα διηύθυνεν τὴν πλάνην. ταῦτα καὶ ὁ Ἀπολλώνιος.

Τῶν δὲ Ἀπολιναρίου κατὰ τῆς δηλωθείσης αἱρέσεως μνήμην ΙΘ 19 1
πεποίηται Σεραπίων, ὃν ἐπὶ τῶν δηλουμένων χρόνων μετὰ Μαξιμῖνον ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας γενέσθαι κατέχει λόγος· μέμνηται δ' αὐτοῦ ἐν ἰδίᾳ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Καρικὸν καὶ Πόντιον, ἐν ᾗ διευθύνων καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν αἵρεσιν, ἐπιλέγει ταῦτα

›ὅπως δὲ καὶ τοῦτο εἰδῆτε ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς 2
›ἐπικαλουμένης νέας προφητείας ἐβδέλυκται ἡ ἐνέργεια παρὰ πάσῃ

10/11 460, 25 f.

ATERBDMΣΛ

2 τοῦ προφήτου Tr | **2/3** προφῆτις 3mal Λ Hieron | **3** βαπτίζεται BD **5** πρότερον B¹, corr. | μή] φημί Drm | **8** ἐτύγχανεν T¹ ἐτύγχανεν ἔτοσ Tc ἔτοσ ἐτύγχανεν Tr | **9** αὐτοῦ² > BD | **11** ἤδη BD | **12** ἐνεργοῦν > B + Bm | **13** ὑπὸ BD | **14** ποτὲ T¹ corr. Tc | **20** τὴν ἐχθεστάτην πλάνην B τὴν ἐκθεστάτην πλάνην D | **21** *ΙΘ* ΑΣ 472, 11 BD **21** *ΚΑ* ER *ΚΒ* M | **23** ἀντιοχείασ T¹ corr. T¹ | **24** πόντιον BDΣ Hieronym. de uir. ill. 41 vgl. 6, 12, 1 ποντικὸν ATERMΛ | **25** καὶ ABDMΣ > TER | **26** εἰδῆτε TcERBDMΣΛ ἴδητε AT¹ | **27** ἐπιλεγομένησ BD

›liquos horum prophetarum fructus probari. dicite mihi, vos o pro-
›phetissae, vultus prophetantis candoribus et ruboribus aliquando fuca-
›tur? prophetissa stibiis tinguitur? prophetissa ornamentis utitur et
›monilibus delectatur? deinde propheta ad tabulam et ad tesseras
›ludit? propheta pecuniam suam ad usuras dat? dicant, si licet haec
›facere prophetis. ego autem universa haec eis probabo‹.

Haec et multa alia idem Apollonius ad confutandos eos satis pro- 12
babiliter et constanter intexuit, designans etiam hoc, quod quadragen-
simus iste, quo haec scribebat, ageretur annus, ex quo Montanus falsae
huius vaticinationis initium dederit. refert etiam de quodam Zotico, 13
quod apud Pepuzam, cum prophetare se Maximilla simularet, repente
ingressus coepit imperare spiritui, qui in ipsa loquebatur, ita ut eum
penitus cohiberet. sed obstiterunt ii, qui eis adulabantur. meminit autem 14
et Thraseae cuiusdam martyris, qui quasi ex traditione priorum se
accepisse adseruerit salvatorem praecepisse apostolis suis, uti ne ante
duodecimum annum ab Hierusolymis discederent. refert praeterea et
apud Efesum mortuos a Iohanne suscitatos et alia quam plurima, ex
quibus omnibus vehementer supra dicta haeresis confutatur. haec
Apollonius.

[XVIIII] Serapion autem, qui post Maximinum episcopus apud Antiochiam *ΙΘ* 19 1
fuit, in epistula sua, quam ad Caricum et Ponticum scribit, de hac
ipsa haeresi post aliquanta haec dicit:

›ut autem etiam hoc sciatis, quod ista, quae nunc nova prophetia 2
›vel potius execratio nova processit, ab omni fraternitate, quae in uni-

POF

4 monilibus] *O* ornatibus *PF* | 5 usuras] *PF* usuram *O* | 9 quod *P*[a] *vel* *P*[1] | 13 hii *PO* | 14 thraseae] *edd.* tars(a)e *libri* | 20 serapio *P*[1]

›τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου, ›τοῦ μακαριωτάτου γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου, ›γράμματα‹.

ἐν ταύτῃ δὲ τῇ τοῦ Σεραπίωνος ἐπιστολῇ καὶ ὑποσημειώσεις 3
φέρονται διαφόρων ἐπισκόπων. ὧν ὁ μέν τις ὧδέ πως ὑποσεσημείωται

›Αὐρήλιος Κυρίνιος μάρτυς ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι‹,

ὁ δέ τις τοῦτον τὸν τρόπον

›Αἴλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἀπὸ Δεβελτοῦ κολωνίας τῆς Θράκης ›ἐπίσκοπος· ζῇ ὁ θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σωτᾶς ὁ μακάριος ὁ ›ἐν Ἀγχιάλῳ ἠθέλησε τὸν δαίμονα τὸν Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν, καὶ οἱ ›ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν‹.

καὶ ἄλλων δὲ πλειόνων τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων συμψήφων τού- 4
τοις ἐν τοῖς δηλωθεῖσιν γράμμασιν αὐτόγραφοι φέρονται σημειώσεις. καὶ τὰ μὲν κατὰ τούτους ἦν τοιαῦτα·

ἐξ ἐναντίας δὲ τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὸν ὑγιῆ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸν K 20 1
παραχαραττόντων, Εἰρηναῖος διαφόρους ἐπιστολὰς συντάττει, τὴν μὲν ἐπιγράψας Πρὸς Βλάστον περὶ σχίσματος, τὴν δὲ Πρὸς Φλωρῖνον περὶ μοναρχίας ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν θεὸν ποιητὴν κακῶν. ταύτης γάρ τοι τῆς γνώμης οὗτος ἐδόκει προασπίζειν· δι' ὃν αὖθις ὑποσυρόμενον τῇ κατὰ Οὐαλεντῖνον πλάνῃ καὶ τὸ Περὶ ὀγδοάδος συντάττεται τῷ Εἰρηναίῳ σπούδασμα, ἐν ᾧ καὶ ἐπισημαίνεται τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων κατειληφέναι ἑαυτὸν δια-

ATERBDMΣΛ

1 κόσμωι ἀδελφότητι ATER τῶ κόσμω ἀδελφότητι M χω̃ ἀδελφότητι τῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ὅλην BD *der (ganzen) Bruderschaft die ist in der ganzen Welt* Σ *ab (omni) fraternitate quae in uniuerso mundo est* Λ *ab omni mundo* Hieron. de uir. ill. 41 | πεπομφνίαι Σ | **2** τοῦ γενομένου BD | **5/6** ὑπεσημήνατο A | **9** αἴλιοσ Π αὐρήλιοσ Σ *aelius aemilius aurelius ualerius* Λ HSS Ἰουλιανός Σ | **10** $\delta^2 >$ BD | **11** τὸν[2]] τῆσ R | Πρίσκησ Σ | **15** ταῦτα T[1] in τὰ corr. T[c] | **16** *K* Σ **15** A 478, 21 BD **16** *KB* ER *KΓ* M **17** παραχαράττων A | **18/19** φλωριανὸν T[1] corr. T[c] | **22** σπουδάσματα D[1], durch Rasur corr.

»verso mundo est, respuitur et refutatur, transmisi vobis Claudi Apollinaris Hierapolitani Asiae provinciae episcopi litteras, quibus de his »plenius instruamini.

In hac autem ipsa Serapionis epistula etiam subscriptiones quo- 3
rundam episcoporum et martyrum continentur, ex quibus unus hoc modo subscripsit:

»Aurelius Quirinus martyr opto vos bene valere«.

Alius quoque hoc modo:

»Aurelius Publius Iulius a Debelto colonia Thraciae episcopus: vivit »deus in caelis, quia beatus Sotas, qui est in Anchialo, voluit daemonem »Priscillae eicere, sed adulatores eius non permiserunt«.

Sed et multorum simul episcoporum eadem declarantium sub- 4
scriptiones supra dictis litteris inhaerebant. verum de his satis dictum.

[XX] Per idem tempus in urbe Roma diversis nihilominus novitatibus $\bar{K}$ 20 1
per nonnullos regula traditionis ecclesiasticae vexabatur, pro quibus Irenaeus ad diversos scripta prorogavit. extat igitur unus eius libellus, qui superscribitur ad Blastum de schismate, alius ad Florinum de monarchia et quod non sit deus malorum creator. hoc enim supra dictus videbatur adserere, qui tamen postea in errores devolutus est Valentini. scribit autem idem Irenaeus et de ogdoade librum, in quo significat consecutum se esse quosdam ex successoribus apostolorum.

POF

7 aurelius] *OF* aelius P^1 aemilius P^2 | Quirinus] PO^1 cyrinus O^2F 8 alius] aurelius P^a *vel* P^1 | 9 aurelius] PO^2F ualerius O^1 | a debelto] *F* a debeltho *P* debelto (*marg.* al lib adelbeltho) *O* | 10 sothas *P* | 16 prorogauit] *PF* propagauit *O*

δοχήν· ἔνθα πρὸς τῷ τοῦ συγγράμματος τέλει χαριεστάτην αὐτοῦ 2
σημείωσιν εὑρόντες, ἀναγκαίως καὶ ταύτην τῇδε καταλέξομεν τῇ γραφῇ, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον

»ὁρκίζω σε τὸν μεταγραψόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ »κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, »ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλῃς ὃ μετεγράψω, »καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο ὅθεν μετεγράψω, »ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψεις καὶ θήσεις ἐν »τῷ ἀντιγράφῳ«.

καὶ ταῦτα δὲ ὠφελίμως ὑπ' ἐκείνου λελέχθω πρὸς ἡμῶν τε 3
ἱστορείσθω, ὡς ἂν ἔχοιμεν ἄριστον σπουδαιοτάτης ἐπιμελείας τοὺς
ἀρχαίους ἐκείνους καὶ ὄντως ἱεροὺς ἄνδρας ὑπόδειγμα· ἐν ᾗ γε μὴν 4
προειρήκαμεν πρὸς τὸν Φλωρῖνον ὁ Εἰρηναῖος ἐπιστολῇ αὖθις τῆς ἅμα Πολυκάρπῳ συνουσίας αὐτοῦ μνημονεύει, λέγων

»ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρῖνε, ἵνα πεφεισμένως εἴπω, οὐκ ἔστιν »ὑγιοῦς γνώμης· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστιν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς »τὴν μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα τοὺς πειθομένους αὐτοῖς· ταῦτα »τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἔξω τῆς ἐκκλησίας αἱρετικοὶ ἐτόλμησαν ἀπο»φήνασθαί ποτε· ταῦτα τὰ δόγματα οἱ πρὸ ἡμῶν πρεσβύτεροι, οἱ
»καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν σοι. εἶδον γάρ 5
»σε, παῖς ἔτι ὤν, ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς »πράσσοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ καὶ πειρώμενον εὐδοκιμεῖν παρ' »αὐτῷ. μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω τῶν ἔναγχος γινομένων
»(αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις συναύξουσαι τῇ ψυχῇ, ἑνοῦνται αὐτῇ), 6

ATERBDMΣΛ

2 καταλέξωμεν BD | 3 ἔχουσα T^1 corr. T^c | 4 μεταγραψόμενον ARB μεταγραψάμενον TERDM *qui transscripseris* Λ *qui transscribis* Hieron. de uir. ill. 35 | 5 αὐτοῦ παρουσίασ M | 6 ἧσ in ᾗ durch Rasur corr. D | μεταγράψω BD^1 corr. D^c | 7 μεταγράψω M | 8 ἐπιμελῶς zum Folgenden gezogen Σ | ὁμοίωσ > D^1 + D^c | μεταγράψησ R^c | 9 τῷ AT^{1}RBD τῷ σῷ T^r [T^c getilgt] EM | 10 δὲ > BD πρὸσ — ὑφ' BD | 14 πολυκάρπου M | 15 πεπεισμένωσ ΣΛ | 16 δόγματα σύμφωνά B^{1}D^1 corr. B^{c}D^r | 19 οἰμῶν [= ὑμῶν] M | 21 τῷ πολυκάρπῳ BD | 23 αὐτόν B^1 corr. B^1 | τὰ AT^{1}BD τῶν T^{c}ERM | μνημονεύω D^1 corr. D^c διαμνημονεύω ἢ R^c διαμνημονεύων ἢ M | διαγινομένων BD

cuius libelli subscriptionem satis eleganter adfixam his inserere dig- 2
num duxi.

»Adiuro te«, inquit, »qui transcripseris librum hunc, per dominum »nostrum Iesum Christum et adventum eius in gloria, cum veniet iudi- »care vivos et mortuos, ut conferas haec quae scribis et emendes dili- »genter ad exemplaria, de quibus transcripseris, ad fidem, et ut sacra- »mentum adiurationis huius similiter transcribas et inseras his quae »transcripsisti«.

Haec autem utiliter ab illo dicta inserere operi nostro necessarium 3
credidi, quo per haec diligens efficiatur omnis, qui haec vel legere vel
describere dignum duxerit, sciens exemplum diligentiae a sanctis viris
et inlustribus traditum. verum in his, quae ad Florinum scripsisse 4
Irenaeum supra diximus, facit Polycarpi mentionem, cum quo se etiam
conversatum esse designat per haec verba:

»Haec«, inquit, »dogmata, Florine, quae adseris, confidenter dico,
»quia non sunt sanae sententiae. haec dogmata non sunt consona eccle-
»siasticae fidei. haec dogmata ne illi quidem qui de ecclesia pulsi sunt
»haeretici potuerunt aliquando commentari. haec dogmata impietatem
»docent. haec dogmata sancti illi presbyteri, qui ante nos fuerunt, num-
»quam protulere, illi qui et apostolos viderant, quos et tu nosti. vidi 5
»enim te, dum adhuc puer essem in Asia apud Polycarpum, tunc
»quidem praeclare agentem, dum adhuc esses intra palatium, et stu-
»dentem placere Polycarpo. multo enim magis mihi illius temporis re- 6
»rum gestarum inhaeret memoria quam praesentis, quia haec, quae a

POF

3 adiuro .... **8** transcripsisti] *redeunt haec ad finem libri quinti in PO his mutatis*: qui tr. hunc] quicumque hos descripseris libros *PO* — adu. eius in gloria cum] gloriosum eius aduentum in quo *PO* — haec quae scribis] quod descripseris *PO* — diligenter *post* transscripseris *PO* — exemplaria] e. ea *PO* — transcripseris] descripseris *O*[a] — ad fidem *om.* *P* — ut sacr. adi. huius] hoc adiurationis genus *PO* — et inseras h. q. transcripsisti] et transferas in eum codicem quem descripseris *PO* | **6** fidem] finem *P*[1] | **16** haec ... fidei *om.* *P*[1]

»ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο »ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους »καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν καὶ τὰς »διαλέξεις ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν μετὰ Ἰωάννου συν»αναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλεν καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν ἑορα»κότων τὸν κύριον, καὶ ὡς ἀπεμνημόνευεν τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ »περὶ τοῦ κυρίου τίνα ἦν ἃ παρ' ἐκείνων ἀκηκόει, καὶ περὶ τῶν »δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας, ὡς παρὰ τῶν αὐτοπτῶν »τῆς ζωῆς τοῦ λόγου παρειληφὼς ὁ Πολύκαρπος ἀπήγγελλεν πάντα »σύμφωνα ταῖς γραφαῖς. ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ τὸ 7
»ἐπ' ἐμοὶ γεγονὸς σπουδαίως ἤκουον, ὑπομνηματιζόμενος αὐτὰ οὐκ »ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ· καὶ ἀεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ »γνησίως αὐτὰ ἀναμαρυκῶμαι, καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι ἔμπροσθεν »τοῦ θεοῦ ὅτι εἴ τι τοιοῦτον ἀκηκόει ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ ἀπο»στολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ »καὶ κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ εἰπών »ὦ καλὲ θεέ, εἰς οἵους με και»ροὺς τετήρηκας, ἵνα τούτων ἀνέχωμαι«, πεφεύγει ἂν καὶ τὸν τόπον »ἐν ᾧ καθεζόμενος ἢ ἑστὼς τῶν τοιούτων ἀκηκόει λόγων. καὶ ἐκ 8
»τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ ὧν ἐπέστειλεν ἤτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκ»κλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτάς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισι, νουθετῶν αὐτοὺς »καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι«.

ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος.

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τῆς Κομόδου βασιλείας χρόνον μεταβέβλητο *ΚΑ* **21** 1
μὲν ἐπὶ τὸ πρᾶον τὰ καθ' ἡμᾶς, εἰρήνης σὺν θείᾳ χάριτι τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διαλαβούσης ἐκκλησίας· ὅτε καὶ ὁ σωτήριος λόγος ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων πᾶσαν ὑπήγετο ψυχὴν ἐπὶ τὴν εὐσεβῆ τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ θρησκείαν, ὡς ἤδη καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμης εὖ μάλα πλούτῳ καὶ γένει διαφανῶν πλείους ἐπὶ τὴν σφῶν ὁμόσε χωρεῖν πανοικεί τε καὶ παγγενεὶ σωτηρίαν. οὐκ ἦν δὲ ἄρα τοῦτο 2

8/9 vgl. I Ioann. 1, 1. 2

ATERBDMΣΛ

4/5 ἀναστροφὴν BD | **5** ὧ BD | **6** τοὺσ λόγουσ BDM τῶν λόγων ATER **9** διδάσκαλοσ πολύκαρποσ M | **11** γεγονὼσ AR | **16** κατὰ T^c [getilgt], ERBDMΣΛ > AT¹ | αὐτοῦ D | μὲν T¹, durch Rasur corr. | **19** δὲ ἐπιστολῶν ἑαυτοῦ T¹ corr. T^c | ἐπέστελλεν M | **23** *ΚΑ* Σ **22** A 480, 15 BD 486, 3 *ΚΓ* ER *ΚΔ* M | καιρόν τε καὶ χρόνον τῆς — βασιλείασ BD | **24/25** καθ' ὅλησ T^cERBDM καθ' ὅλου AT¹ | **25** διαλαβούσασ B | **27** ὡσ BDM ὥστε ATER | **29** χωρεῖν ABDM ἐχώρουν TER | δὲ > T¹ + T^c | τούτω T¹EB¹ corr. T^rB

»pueris discimus, cum anima ipsa coalescunt et adhaerent ei. unde
»etiam locum ipsum tibi possum dicere, in quo sedens disputabat beatus
»Polycarpus, et incessum illius et vultum ac totius vitae modum et
»ipsius quoque corporis habitum, sed et disputationes, quas habebat
»ad populum, et conversationem quae fuerat ei cum Iohanne quomodo
»narrare solitus erat vel ceterorum qui ipsum dominum viderant, et
»quomodo recordabatur omnia ac recensebat verba, quae dicta a do-
»mino ab illis audierat, et de virtutibus eius ac doctrina. et tamen
»omnia haec cum scripturis consona proferebat, quae tunc ego pro
»misericordia dei, quam mihi donare dignatus est, attentius et studiosius
»audiens describebam, non in chartis, sed in corde meo, quaeque per
»gratiam dei fideliter custodio et mecum ipse sine intermissione quo-
»dammodo rumino. deum ergo testor et in conspectu ipsius tibi ad- 7
»firmo, quia, si quid tale audisset beatus et apostolicus vir Polycarpus,
»exclamasset statim et aures suas obturasset ac, sicut moris erat ei,
»dixisset: »deus bone, in quae me tempora reservasti, ut haec audiam?«
»nonne etiam ipsum continuo locum fugisset, in quo sedens vel stans
»huiuscemodi verba audisset? sed et ex epistulis eius, quas scripsit 8
»vel ad vicinas ecclesias vel ad aliquos ex fratribus, commonens et
»confirmans eos et cohortans ad fidem, potest sententia eius evidenter
»agnosci«.

Haec Irenaeus.

[XXI] Verum ea tempestate Commodo Romani regni apicem gubernante *KA* 21 1
pax ecclesiis per omnem terram propagabatur et sermo domini ex
omni genere hominum ad agnitionem et pietatem dei summi animas
congregabat. denique et in urbe Roma multos ex illis inlustribus et
praedivitibus viris cum liberis et coniugibus ac propinquis atque omni
pariter familia sociavit ad fidem. sed hoc non aequis oculis ille anti- 2

POF

1 puero *P* | **15** obturasset *O*¹*F* | **16** quae] qua *P* | tempora reseruasti] *PF*² tempore seruasti *F*¹ tempora seruasti *O* | **20** poterit *P*
28 illis *P*

τῷ μισοκάλῳ δαίμονι βασκάνῳ ὄντι τὴν φύσιν οἰστόν. ἀπεδύετο
δ' οὖν εἰς αὖθις, ποικίλας τὰς καθ' ἡμῶν μηχανὰς ἐπιτεχνώ-
μενος. ἐπὶ γοῦν τῆς Ῥωμαίων πόλεως Ἀπολλώνιον, ἄνδρα τῶν
τότε πιστῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ βεβοημένον, ἐπὶ δικαστήριον
ἄγει, ἕνα γέ τινα τῶν εἰς ταῦτ' ἐπιτηδείων αὐτῷ διακόνων ἐπὶ
κατηγορίᾳ τἀνδρὸς ἐγείρας. ἀλλ' ὁ μὲν δείλαιος παρὰ καιρὸν τὴν 3
δίκην εἰσελθών, ὅτι μὴ ζῆν ἐξὸν ἦν κατὰ βασιλικὸν ὅρον τοὺς τῶν
τοιῶνδε μηνυτάς, αὐτίκα κατεάγνυται τὰ σκέλη, Περεννίου δικαστοῦ
τοιαύτην κατ' αὐτοῦ ψῆφον ἀπενέγκαντος· ὁ δέ γε θεοφιλέστατος 4
μάρτυς, πολλὰ λιπαρῶς ἱκετεύσαντος τοῦ δικαστοῦ καὶ λόγον αὐτὸν
ἐπὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς αἰτήσαντος, λογιωτάτην ὑπὲρ ἧς ἐμαρ-
τύρει πίστεως ἐπὶ πάντων παρασχὼν ἀπολογίαν, κεφαλικῇ κολάσει
ὡς ἂν ἀπὸ δόγματος συγκλήτου τελειοῦται, μηδ' ἄλλως ἀφεῖσθαι
τοὺς ἅπαξ εἰς δικαστήριον παριόντας καὶ μηδαμῶς τῆς προθέσεως
μεταβαλλομένους ἀρχαίου παρ' αὐτοῖς νόμου κεκρατηκότος. τού- 5
του μὲν οὖν τὰς ἐπὶ τοῦ δικαστοῦ φωνὰς καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἃς
πρὸς πεῦσιν πεποίητο τοῦ Περεννίου, πᾶσάν τε τὴν πρὸς τὴν
σύγκλητον ἀπολογίαν, ὅτῳ διαγνῶναι φίλον, ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων
μαρτύρων συναχθείσης ἡμῖν ἀναγραφῆς εἴσεται·

Δεκάτῳ γε μὴν τῆς Κομόδου βασιλείας ἔτει δέκα πρὸς τρισὶν KB 22
ἔτεσιν τὴν ἐπισκοπὴν λελειτουργηκότα Ἐλεύθερον διαδέχεται Βίκτωρ·
ἐν ᾧ καὶ Ἰουλιανοῦ δέκατον ἔτος ἀποπλήσαντος, τῶν κατ' Ἀλεξάν-
δρειαν παροικιῶν τὴν λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Δημήτριος· καθ' οὓς
καὶ τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ὄγδοος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ὁ πρόσθεν
ἤδη δεδηλωμένος ἔτι τότε Σεραπίων ἐπίσκοπος ἐγνωρίζετο. Και-
σαρείας δὲ τῆς Παλαιστίνων ἡγεῖτο Θεόφιλος, καὶ Νάρκισσος δὲ
ὁμοίως, οὗ καὶ πρόσθεν ὁ λόγος μνήμην ἐποιήσατο, τῆς ἐν Ἱεροσο-

15—19 vgl. Acta martyr. sel. ed. Gebhardt p. VI — **24/25** 478, 21 ff. — **27** 454, 3 ff.

ATERBDMΣΛ

1 *ὑπεδύετο* Σ | **2** *δ' οὖν* TERBDM *γ' οὖν* A | *εἰσ* TERM *ἐς* BD > A **4** *εἰσ* BD | **6** *κατηγορίαν* M | **7** *τῶν* ABDM > TER | **8** *κατεάγνυται* ATERDM *κατάγνυται* B | **9/10** *τοιαύτην — δικαστοῦ* > D[1] + Dm **9** *ἐπενέγκαντοσ* M | **10** *ἱκετεύσασ* M | **13** *ἂν* > BD | *μὴ* M | **14** *εἰσ ἅπαξ εἰσ* M | **17** *πεῦσιν* > T[1] + Tr, Tc getilgt | *πεποίηται* BD *τε* ATrBDM *γε* T[1]ER | **19** *μαρτύρων* TERBDMΣ *μαρτυρίων* A | **20** *KB* AΣ 484, 23 BD **20** *KΔ* ER *KE* M | *τῆσ κομόδου γε μὴν δεκάτω ἔτει βασιλείασ* BD | *δεκάτω* T | **22** *ἀποπλήσαντοσ* EBDM *ἀναπλήσαντοσ* ATR **26** *παλαιστίνων* EBDM *ἐπὶ παλαιστίνη* A *ἐπὶ παλαιστίνησ* TR | *ἡγεῖτο* ERBDM *καθηγεῖτο* AT | **27** *μνήμην ὁ λόγοσ* BD

quus humanae salutis hostis aspexit. continuo denique adgreditur
variis nostros machinis inpugnare. primo in urbe Roma Apollonium
quendam, virum in fide nostra et in omnibus filosophiae eruditionibus
inlustrem, ad iudicium pertrahit, accusatore ei suscitato quodam in-
felicissimo et desperatae salutis homine. quique, quoniam lex, quae 3
oblatos puniri iusserat Christianos, in delatorem prius animadvertendum
censebat, a Perennio iudice, ut eius crura comminuerentur, sententiam
primus excepit. tum deinde exoratur beatus Apollonius martyr, uti 4
defensionem pro fide sua, quam audiente senatu atque omni populo
luculenter et splendide habuerat, ederet scriptam. et post hoc secun- 5
dum senatus consultum capite plexus est. ita namque a prioribus lex
iniquissime promulgata censebat.

[XXII] Igitur sub eiusdem Commodi principatu, Eleuthero in urbe Roma *KB* 22
tredecim annos sacerdotio functo, Victor succedit. sed et Iuliano apud Alexandriam post decem annos defuncto Demetrius substituitur. apud Antiochiam quoque octavus ab apostolis episcopus constituitur Serapion, de quo in superioribus memoravimus. tunc apud Caesaream Palaestinae Theophilus et Narcissus in Hierusolymis ecclesias procura-

POF

8 prius *P* | uti] uel *P* | **14** annis *P*

λύμοις ἐκκλησίας ἔτι τότε τὴν λειτουργίαν εἶχεν, Κορίνθου δὲ τῆς καθ' Ἑλλάδα κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπίσκοπος ἦν Βάκχυλλος καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας Πολυκράτης. καὶ ἄλλοι δ', ὥς γε εἰκός, ἐπὶ τούτοις μυρίοι κατὰ τούσδε διέπρεπον· ὧν γε μὴν ἔγγραφος ἡ τῆς πίστεως εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν ὀρθοδοξία, τούτους εἰκότως ὀνομαστὶ κατελέξαμεν.

Ζητήσεως δῆτα κατὰ τούσδε οὐ σμικρᾶς ἀνακινηθείσης, ὅτι δὴ ΚΓ 23 1
τῆς Ἀσίας ἁπάσης αἱ παροικίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας σελήνης τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ᾤοντο δεῖν ἐπὶ τῆς τοῦ σωτηρίου πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο, ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὁποίᾳ δ' ἂν ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι, οὐκ ἔθους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατῆσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὡς μηδ' ἑτέρᾳ προσήκειν παρὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμέρᾳ τὰς νηστείας ἐπιλύεσθαι, σύνοδοι δὴ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταὐτὸν ἐγί- 2
νοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο ὡς ἂν μηδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ κυρίου μυστήριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ πάσχα νηστειῶν φυλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις. φέρεται δ' εἰς ἔτι νῦν τῶν κατὰ 3
Παλαιστίνην τηνικάδε συγκεκροτημένων γραφή, ὧν προυτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἐπίσκοπος καὶ Νάρκισσος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμης δ' ὁμοίως ἄλλη περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἐπίσκοπον Βίκτορα δηλοῦσα, τῶν τε κατὰ Πόντον

ATERBDMΣΛ

1 *εἴληχε* R | **2** *αὐτοὺσ ἐπίσκοποσ* TEBD *αὐτοὺσ ἐπισκόπουσ* RM *αὐτοὺσ χρόνουσ ἐπίσκοποσ* A | **3** *δ'* BD *δὲ* AM > TER | *γε] τὸ* M | **7** *ΚΓ* ΑΣ 486, 20 BD **7** *ΚΕ* ER *Κς* M | **8** *ἅπασαι* B | *ὡσ* BDM *ὡσ ἂν* ATER **8/9** *σελήνησ* ABDMΣ *ἀπὸ σελήνησ* TER | **9/10** *σωτηρίου πάσχα* BDM *πάσχα σωτηρίου* ATER | **11** *προηγόρευτο* DM *προηγορεύετο* ATER *προσηγορεύετο* B *geschrieben ist* Σ *praecipitur* Λ | **12** *περιλύσεις* T[1] corr. T[1] | **15/16** *ἑτέρα—ἡμέρα* ATER *ἑτέραν—ἡμέραν* BD *ἑτέρα—ἡμέραν* M | **17** *ἐπιλύσασθαι* T[1] corr. Tc | *δὴ* A[1] corr., BD *δὲ* A[1]TERM | **19** *μή τ'* M | **20** *ἡμέρᾳ* ABDM *ἡμέρασ* TER | *ἐπιτελοῖτο* ATcER *ἀποτελοῖτο* T[1]BDM | **21** *ὅπωσ* ABDM *ὡσ ἂν* TER | **21/22** *φυλαττοίμεθα* BDM *φυλαττόμεθα* AT[1] *φυλαττώμεθα* TcER | **23** *προυτέτακται* in *προτέτακται* corr. R | **25** *ἱεροσολύμοισ ἐκκλησίασ* M | *δ'* > T[1] + Tc | **26** *τόπον* Σ

bant, apud Corinthum vero Bacchyllus et apud Efesum Polycrates nobiles in episcopis habebantur. sed et multi in aliis locis referuntur per idem tempus egregii sacerdotes. nos tamen eorum facimus mentionem, quorum fidem et scientiam ex proprii operis indiciis possumus habere compertam.

[XXIII] Quibus ea tempestate ecclesiis praesidentibus in provinciis Asiae *KΓ* 23 1
quaestio non minima exoritur velut ex antiqua eorum observatione
descendens. quod quarta decima luna putarent omni genere pascha
observandum, quando scilicet Iudaeis agnus praecipitur immolari, veluti
necessario confirmantes quacumque die septimanae quarta decima luna
venisset, solvi debere ieiunium, cum talis consuetudo in nullis prorsus
aliis umquam observata fuisset ecclesiis. ob quam causam conventus
episcoporum et concilia per singulas quasque provincias convocantur, 2
prorogatisque ad se invicem epistulis de singulis quisque locis unum
omnes ecclesiasticum dogma confirmant, ne liceat aliquando nisi in
die dominica, in qua dominus surrexit a mortuis, dominicum paschae
celebrare mysterium et in hac sola solvendum esse paschale ieiunium.
extat denique usque in hodiernum concilii apud Caesaream Palaestinae 3
habiti decretum, in quo primus est Theofilus ipsius Caesareae episcopus
et Narcissus Hierusolymorum sacerdos. habetur et urbis Romae concilii simile aliud decretum, cui praefuisse Victor episcopus indicatur,

POF

1 bacchyllus] *scripsi* bacchillus O^2 bacchylus F^2 bacchilus PO^1 baccilis F^1

ἐπισκόπων, ὧν Πάλμας ὡς ἀρχαιότατος προυτέτακτο, καὶ τῶν κατὰ
Γαλλίαν δὲ παροικιῶν, ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει, ἔτι τε τῶν κατὰ 4
τὴν Ὀσροηνὴν καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις, καὶ ἰδίως Βακχύλλου τῆς Κο-
ρινθίων ἐκκλησίας ἐπισκόπου, καὶ πλείστων ὅσων ἄλλων, οἳ μίαν
καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν τε καὶ κρίσιν ἐξενηνεγμένοι, τὴν αὐτὴν τέθεινται
ψῆφον. καὶ τούτων μὲν ἦν ὅρος εἷς, ὁ δεδηλωμένος·

τῶν δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων τὸ πάλαι πρότερον αὐτοῖς ΚΔ 24 1
παραδοθὲν διαφυλάττειν ἔθος χρῆναι διισχυριζομένων ἡγεῖτο Πολυκρά-
της· ὃς καὶ αὐτὸς ἐν ᾗ πρὸς Βίκτορα καὶ τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν
διετυπώσατο γραφῇ τὴν εἰς αὐτὸν ἐλθοῦσαν παράδοσιν ἐκτίθεται
διὰ τούτων

»ἡμεῖς οὖν ἀρᾳδιούργητον ἄγομεν τὴν ἡμέραν, μήτε προστι- 2
»θέντες μήτε ἀφαιρούμενοι. καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοι-
»χεῖα κεκοίμηται· ἅτινα ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ
»κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν καὶ ἀναζητήσει πάντας
»τοὺς ἁγίους, Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν
»Ἱεραπόλει καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι καὶ ἡ
»ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἁγίῳ πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ
»ἀναπαύεται· ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ κυρίου ἀνα- 3
»πεσών, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκὼς καὶ μάρτυς καὶ
»διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται. ἔτι δὲ καὶ Πολύκαρπος ἐν 4
»Σμύρνῃ, καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς· καὶ Θρασέας καὶ ἐπίσκοπος καὶ

13—21 = 264, 11—19 — **19/20** Ioann. 21, 20. 13, 23 — **20** Exod. 28, 32 ff. 36, 38 ff.

ATERBDMΣΛ

1 *ὠσ ἀρχαιότατοσ προυτέτακτο* ATER *προυτέτακτο ὠσ ἀρχαιότατοσ* M *προυτέτακτο* BDΣ | **2/3** *ἔτι — πόλεισ* > Λ | **5** *τε καὶ* M | **6** *μὲν* > M *ἦν* > ER | *δεδηλωμένοσ* AT¹MΛ *δεδηλωμένοσ ὧδε* ER, Tᶜᵐ getilgt *δεδηλωμένοσ ὧδε* BD | **7** *ΚΔ* AΣ 488, 7 BD 492, 6 *ΚΕ* A 494, 9 *Κς* A (vgl. zu 396, 9) **7** *Κς* ER *ΚΖ* M | *δὲ* > T¹ + Tr, Tᶜ getilgt | **8** *διισχυριζομένων* BDᶜM *διισχυρίζομεν* D¹ *διισχυριζομένων ὧν* ATER | **10** *γραφὴν* T¹ corr. Tᶜ | *ἐκτίθεται* TER BDMΛ *ἐκτέθειται* A | **14** *κεκοίμηνται* M | *τῆι ἐσχάτηι ἡμέραι* 264, 12 | **15** *οὐρανοῦ* 264, 13 | *ἀναζητήσει* TERDMΣΛ [= 264, 13] *ἀναστήσει* AB *suscitaturus* Hieron. de uir. ill. 45 | **16** *φίλιππον* AT¹ERBDM Hieron [= 264, 13/14 ΠΛ] *φίλιπποσ* TʳΣ | *τῶν* TERBDM *τὸν τῶν* A vgl. zu 264, 14 | **18** *πολιτευσαμένη* ATERΣ *πολιτευσαμένη ἣ* BDMΛ Hieron, vgl. zu 264, 16 | **19** *ἀναπέπαυται* M vgl. zu 264, 16 | *ἐν τῷ στήθει* BD | **21** *αὐτὸσ* M | *ἐν²* TERBDMΣ *ὁ ἐν* A **22** *καὶ ἐπίσκοποσ* ATBDM *ἐπίσκοποσ* ER | *καὶ ἐπίσκοποσ* T¹BDM *ἐπίσκοποσ* A, T durch Ras., ER

et Ponti provinciae Palmeas. Gallorum quoque sacerdotalis conventus
extat Irenaeum praesulem scribens, Achaiae vero Bacchyllum Corin- 4
thiorum ecclesiae episcopum, qui omnes diversis e locis unam eandemque iudicii sui sententiam protulere.

[XXIIII] Sed episcopi regionis Asianae servandam magis a veteribus sibi ΚΔ 24 1
traditam consuetudinem confirmabant. in quibus Polycrates, qui in eis primatum agere videbatur, ad Victorem episcopum Romanae ecclesiae scribens, morem traditionis antiquae ad se usque delatum per haec verba designat:

»Nos ergo«, inquit, »intemeratum paschae colimus diem, neque ad- 2
»dentes neque auferentes aliquid. etenim magna quaedam luminaria »apud Asiam dormierunt, summi et electi viri, quos dominus suscitabit »in adventu suo, cum veniet de caelis in gloria et requiret omnes »sanctos suos, in quibus est Filippus euangelista, qui dormivit apud »Hierapolim, sed et duae filiae eius, quae virgines senuerunt, et alia
»eius filia spiritu sancto repleta, quae apud Ephesum dormivit, nec non 3
»et Iohannes, qui supra pectus domini recubuit, qui fuit summus sacer- »dos et pontificale petalum gessit, martyr et doctor ecclesiae, qui et »ipse apud Ephesum dormivit, Polycarpus quoque apud Smyrnam et
»episcopus et martyr, similiter et Thraseas episcopus apud Eumeniam, 4

POF

2 bacchylum *OF* bacchilum *P* | 5 sed] sed et *P* | 10 ergo] uero *P*
15 hieropolim *P*a | 20 thraseas] casseas *O*[1] mnaseas *P*[2]

»μάρτυς ἀπὸ Εὐμενείας, ὃς ἐν Σμύρνῃ κεκοίμηται. τί δὲ δεῖ λέγειν 5
»Σάγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμηται. ἔτι
»δὲ καὶ Παπίριον τὸν μακάριον καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν
»ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσιν περι-
»μένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσε-
»ται; οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης 6
»τοῦ πάσχα κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, μηδὲν παρεκβαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ
»τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες· ἔτι δὲ κἀγὼ ὁ μικρότερος
»πάντων ὑμῶν Πολυκράτης, κατὰ παράδοσιν τῶν συγγενῶν μου, οἷς
»καὶ παρηκολούθησά τισιν αὐτῶν. ἑπτὰ μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου
»ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος· καὶ πάντοτε τὴν ἡμέραν ἤγαγον οἱ συγ-
»γενεῖς μου ὅταν ὁ λαὸς ἤρνυεν τὴν ζύμην. ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἑξή- 7
»κοντα πέντε ἔτη ἔχων ἐν κυρίῳ καὶ συμβεβληκὼς τοῖς ἀπὸ τῆς
»οἰκουμένης ἀδελφοῖς καὶ πᾶσαν ἁγίαν γραφὴν διεληλυθώς, οὐ πτύ-
»ρομαι ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις· οἱ γὰρ ἐμοῦ μείζονες εἰρήκασι
»»πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις«.

τούτοις ἐπιφέρει περὶ τῶν γράφοντι συμπαρόντων αὐτῷ καὶ 8
ὁμοδοξούντων ἐπισκόπων ταῦτα λέγων

»ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμπαρόντων μνημονεῦσαι,
»οὓς ὑμεῖς ἠξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ᾽ ἐμοῦ καὶ μετεκαλεσάμην· ὧν
»τὰ ὀνόματα ἐὰν γράφω, πολλὰ πλήθη εἰσίν· οἱ δὲ εἰδότες τὸν
»μικρόν μου ἄνθρωπον συνηυδόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες ὅτι
»εἰκῇ πολιὰς οὐκ ἤνεγκα, ἀλλ᾽ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολί-
»τευμαι«.

14/15 Philipp. 1, 28 — **16** Act. 5, 29

ATERBDMΣΛ

3 *παπίριον* ATEDM *παπείριον* B *παπύριον* R *papyrum Λ* | **6** *πάντες* >R | **8** *ὁ*] *ὥσ* M | **9** *πάντων* > D | *ὑμῶν ΠΛ* Hieronym > Σ, Polykrates schrieb *ὑμῖν* | *κατὰ τὴν* M | *τῶν συγγενῶν μου* wohl falscher Zusatz *οἷς* neben *τισιν αὐτῶν* unmöglich; Polykrates könnte *ὅς* geschrieben haben **11** *ἤγαγον* AT^1BDM *ἦγον* T^cER | **12** *ἤρνυεν* AT^r [T^1T^c unleserlich] *ἤρνυε* BD *ἤρτυεν* E *ἤρτυε* RM *γρ ἤρτυεν* A^{1m} *ausfegte* (so übersetzt Σ^{arm}) Σ *aufert Λ* Polykrates schrieb *αἴροι* oder *ἦιρεν* | **13** *καὶ πέντε* BD | *ἔχων* ABMΛ *ἔχω* TERD | **17** *περὶ φέρει* M | *τῶν γράφοντι* $T^1B\Sigma$ *πάντων γράφων τῶν* A *πάντων τῶν* T^cERDM *his qui secum aderant Λ* | **20** *ἀξιώσατε* B | **21** *εἰ-δότεσ* $ATERD^1M\Sigma\Lambda$ *ἰδόντεσ* BD^c | **23** *χω* BDMΣΛ *κω* ATER

›sed apud Smyrnam martyrio consummatus. quid autem dicam etiam 5
›Sagarem nihilominus sacerdotem et martyrem, qui apud Laodiciam
›quiescit in pace. sed et Papyrum et Macarium et Melitonem propter
›regnum dei eunuchum et sancto spiritu repletum, qui iacet in
›civitate Sardensium expectans adventum de caelis domini, ut resurgat
›a mortuis? isti ergo omnes diem paschae in quarta decima die mensis 6
›observaverunt secundum euangelium, nihil omnino extrinsecus agentes,
›sed fidei regulam per omnia conservantes. sed et ego omnium vestrum
›minimus Polycrates secundum traditionem parentum meorum observo,
›eorum dumtaxat, quos et ab initio secutus sum. septem namque ex
›parentibus meis per ordinem fuerunt episcopi, ego octavus; qui omnes
›ita observarunt hunc diem, ut conveniret cum illo, quo fermentum
›Iudaeorum populus aufert. unde, fratres carissimi, sexaginta et quin- 7
›que annos aetatis gerens in nomine domini, multorum quoque orbis
›terrae episcoporum notitiam plenissime habens et sanctis scripturis
›intendens, non perturbabor ex his, quae ad terrorem proferuntur, quia
›et maiores mei dixerunt: obtemperare oportet deo magis, quam
›hominibus‹.

Et post pauca de his, qui secum aderant, episcopis ista subiungit: 8

›Poteram autem etiam praesentium episcoporum facere mentionem, ›quos ipsi petistis ut evocarem, sicut et feci. quorum nomina si scribam, nimia multitudo est, qui omnes scientes parvitatem meam con›sensu suo confirmant, quae scribimus, certi quod non inaniter canos ›adtulimus, sed in disciplina Christi semper conversati sumus‹.

POF

4 eun.] *PO* et eun. *F* | sancto spir.] *PO* spir. sancto *F* | 8 seruantes] *Pa*

ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν τῆς Ῥωμαίων προεστὼς Βίκτωρ ἀθρόως τῆς 9
Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς ὁμόροις ἐκκλησίαις τὰς παροικίας ἀποτέμνειν,
ὡς ἂν ἑτεροδοξούσας, τῆς κοινῆς ἑνώσεως πειρᾶται, καὶ στηλιτεύει
γε διὰ γραμμάτων ἀκοινωνήτους πάντας ἄρδην τοὺς ἐκεῖσε ἀνακη-
ρύττων ἀδελφούς· ἀλλ' οὐ πᾶσί γε τοῖς ἐπισκόποις ταῦτ' ἠρέ- 10
σκετο. ἀντιπαρακελεύονται δῆτα αὐτῷ τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς
πρὸς τοὺς πλησίον ἑνώσεώς τε καὶ ἀγάπης φρονεῖν. φέρονται δὲ
καὶ αἱ τούτων φωναὶ πληκτικώτερον καθαπτομένων τοῦ Βίκτορος·
ἐν οἷς καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐκ προσώπου ὧν ἡγεῖτο κατὰ τὴν Γαλλίαν 11
ἀδελφῶν ἐπιστείλας, παρίσταται μὲν τῷ δεῖν ἐν μόνῃ τῇ τῆς κυ-
ριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον,
τῷ γε μὴν Βίκτορι προσηκόντως, ὡς μὴ ἀποκόπτοι ὅλας ἐκκλησίας
θεοῦ ἀρχαίου ἔθους παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλεῖστα ἕτερα παραινεῖ,
καὶ αὐτοῖς δὲ ῥήμασιν τάδε ἐπιλέγων

»οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ 12
»καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. οἳ μὲν γὰρ οἴονται μίαν
»ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἳ δὲ δύο, οἳ δὲ καὶ πλείονας· οἳ δὲ
»τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσιν τὴν
»ἡμέραν αὐτῶν. καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων οὐ 13
»νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ
»ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκός, κρατούντων τὴν καθ' ἁπλό-
»τητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων. καὶ
»οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς
»ἀλλήλους, καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως
»συνίστησιν«.

τούτοις καὶ ἱστορίαν προστίθησιν, ἣν οἰκείως παραθήσομαι, τοῦ- 14
τον ἔχουσαν τὸν τρόπον

»ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι, οἱ προστάντες τῆς
»ἐκκλησίας ἧς σὺ νῦν ἀφηγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον Ὑγῖνόν

ATERBDMΣΛ

1 *KZ* ER | *ἐπίσκοπος βίκτωρ προεστὼς* BD | **3** *ἂν* > BD **4** *ἄρδην πάντας* BD | **7** *τε* > BD | **9** *ὁ* > $T^1 + T^c$ | **10** *τῷ* TERDM *τὸ* AB | **11** *τοῦ* > $T^1 + T^c$ | **14** *καὶ αὐτοῖς δὲ* BDM *αὐτοῖς* ATERΛ *καὶ* bezeugt Σ | *ταῦτ'* DM | **15** *περὶ* > M | **18** *τε* > B | **20** die Construction verlangt *γέγονεν* | **21** *τῶν* > M | **22** *εἰς—πεποιηκότων* nicht übersetzt Σ | **28** *ἐν οἷς* > A | **29** *ὑγεινόν* B

Sed ad haec Victor Romanae ecclesiae episcopus pertinacius agens 9
passim totius Asiae ac vicinarum provinciarum ecclesias a communionis
societate abscindere nititur tamquam in haeresim declinantes, et litteras
mittit, quibus omnes simul absque discretione ab ecclesiastico foedere
segregaret. sed hoc non omnibus placebat episcopis, quin potius et e 10
contrario scribentes ei iubebant, ut magis, quae pacis sunt, ageret et
concordiae atque unanimitati studeret. denique extant etiam ipsorum
litterae, quibus asperius obiurgant Victorem velut inutiliter ecclesiae
commodis consulentem. nam et Irenaeus cum caeteris quibus praeerat 11
Galliarum episcopis scribens confirmat quidem, ut in dominica die resurrectionis domini mysterium celebretur, Victorem tamen arguit, quod non recte fecerit abscidere a corporis unitate tot et tantas ecclesias dei, quae morem sibi antiquitus traditum custodirent. sed et de multis aliis commonet per haec verba:

»Non solum«, inquit, »de die paschae agitur controversia, sed et 12
»de ipsa specie ieiuniorum. quidam enim putant una tantum die ob-
»servari debere ieiunium, alii duabus, alii vero pluribus, nonnulli etiam
»quadraginta, ita ut horas diurnas nocturnasque computantes diem
»statuant. quae varietas observantiae non nunc primum neque nostris 13
»temporibus coepit, sed multo ante nos ex illis, ut opinor, qui non »simpliciter, quod ab initio traditum est, tenentes in alium morem vel »per neglegentiam vel per imperitiam postmodum decidere. et tamen »nihilominus omnes isti, etiam cum in observantia variarent, inter semet »ipsos et nobiscum pacifici fuerunt semper et sunt, nec dissonantia ie»iunii fidei consonantiam rupit«.

Post haec inserit etiam historiam quandam, quae pro sui oppor- 14
tunitate nec a nobis debet omitti.

»Denique«, ait, »et illi omnes ante Soterem presbyteri, qui ecclesiae, »cui tu nunc praees, sacerdotium tenuerunt, Anicetum dico et Pium

POF

3 abscidere *libri* | **4** discrepatione P^a | **12** corporis unitate] P^bO^2 corpore unitate P^a corpore unitatis O^1F | **17** etiam] *F* autem *O* autem etiam *P*

»τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ξύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν οὔτε τοῖς μετ'
»αὐτῶν ἐπέτρεπον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες εἰρή-
»νευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν ἐν αἷς ἐτηρεῖτο, ἐρχομένοις πρὸς
»αὐτούς· καίτοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσιν.
»καὶ οὐδέποτε διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεβλήθησάν τινες, ἀλλ' αὐτοὶ μὴ 15
»τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τη-
»ροῦσιν ἔπεμπον εὐχαριστίαν, καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπι- 16
»δημήσαντος τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικήτου καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ
»σχόντες πρὸς ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφα-
»λαίου μὴ φιλεριστήσαντες εἰς ἑαυτούς. οὔτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν
»Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μα-
»θητοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων οἷς συνδιέ-
»τριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα, οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον
»ἔπεισεν τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέ-
»ρων ὀφείλειν κατέχειν. καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν 17
»ἑαυτοῖς, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαρι-
»στίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ' εἰρήνης
»ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων,
»καὶ τῶν τηρούντων καὶ τῶν μὴ τηρούντων«.

καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος φερώνυμός τις ὢν τῇ προσηγορίᾳ αὐτῷ τε 18
τῷ τρόπῳ εἰρηνοποιός, τοιαῦτα ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης
παρεκάλει τε καὶ ἐπρέσβευεν, ὁ δ' αὐτὸς οὐ μόνῳ τῷ Βίκτορι, καὶ
διαφόροις δὲ πλείστοις ἄρχουσιν ἐκκλησιῶν τὰ κατάλληλα δι' ἐπιστο-
λῶν περὶ τοῦ κεκινημένου ζητήματος ὡμίλει·

οἵ γε μὴν ἐπὶ Παλαιστίνης, οὓς ἀρτίως διεληλύθαμεν, ὅ τε Νάρ- *ΚΕ* 25
κισσος καὶ Θεόφιλος, καὶ σὺν αὐτοῖς Κάσσιος τῆς κατὰ Τύρον ἐκ-
κλησίας ἐπίσκοπος καὶ Κλᾶρος τῆς ἐν Πτολεμαΐδι οἵ τε μετὰ τούτων
συνεληλυθότες, περὶ τῆς κατελθούσης εἰς αὐτοὺς ἐκ διαδοχῆς τῶν
ἀποστόλων περὶ τοῦ πάσχα παραδόσεως πλεῖστα διειληφότες, κατὰ
τὸ τέλος τῆς γραφῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγουσιν ταῦτα

25 488, 23—25

ATERBDMΣΛ

2 *αὐτῶν* TERBDMΛ *αὐτοὺσ* ΑΣ | **8** *τῇ* ATER *ἐν* BDM | **10** *πρὸσ* M | *ὁ* ABDM > TER | *τὸν* > D | **18** *πάσησ τῆσ ἐκκλησίασ* ATBDΣΛ *πάσησ ἐρεσχελίασ* ERM *γρ πάσησ ἐρεσχελίασ* Tcm | **19** *καὶ*[1] > BD | *τῶν*[2] > BD | **21** *τῷ* BDM > ATER | *ὑπὲρ* ABDM *περὶ* TER | **22** *μόνῳ* BDM *μόνον* ATER | **23** *τε* M | **25** *ΚΖ* A 494, 1 *ΚΕ* Σ 490, 7 BD **25** *ΚΗ* ERM *οὓς*] *οὗ καὶ* T[1], corr. Tc

»Hyginumque et Telesforum et Xystum, neque ipsi ita tenuerunt neque
»ii, qui cum ipsis erant et tamen, cum ipsi ita non observarent, pacem
»semper habuerunt cum illis ecclesiis, quae hunc observantiae morem
»tenebant, cum utique et ipsis contrarium videretur, quod non etiam
»ceteri similiter observarent. numquam tamen ob hoc repulsi sunt ali- 15
»qui ab ecclesiae societate aut venientes ab illis partibus non sunt
»suscepti, immo potius et omnes presbyteri, qui fuerunt ante te, omni-
»bus semper, qui non ita observabant, presbyteris ecclesiarum eucha-
»ristiam sollemniter transmittebant. beatus autem Polycarpus, cum ad 16
»urbem Romam venisset sub Aniceto cumque de aliis nonnullis parum
»quid habuissent inter se, statim tamen coissent in pace, de hac quae-
»stione ita egerunt, ut non unusquisque sententiam suam obstinata con-
»tentione defenderet. neque enim aut Anicetus Polycarpo suadere
»poterat, ut non observaret ea, quae noverat Iohannem discipulum do-
»mini nostri vel ceteros apostolos, cum quibus semper fuerat, obser-
»vasse neque rursum Polycarpus Anicetum persuasit ea deserere, quae
»ille dicebat a se maiorum more servari. cumque haec ita inter se 17
»habuissent, communicarunt sibi invicem ita, ut cederet Anicetus Poly-
»carpo etiam sacerdotali ministerio honoris dumtaxat contemplatione
»perfungi, et ita ab invicem plena fide pace integra et firma caritate
»discedunt, ut omnes ecclesiae, sive quae ita de pascha, sive quae non
»ita observarent, inter se tamen concordiam custodirent«.

Haec Irenaeus agens nominis sui opus, pacem videlicet dei eccle- 18
siis concilians, scribit et non solum Victori, sed et diversis ecclesiarum
rectoribus similiter per epistulas adserit, quod nulla pro hac quaestione
in ecclesiis dei dissensio debeat oboriri.

[XXV] Apud Palaestinam quoque convenientes in unum sacerdotes dei *KE* 25
Narcissus Hierusolymorum et Theofilus, de quibus iam supra diximus,
sed et cum ipsis Cassius Tyrius et Clarus de Ptolemaida et ceteri per-
multi pariter congregati, cum de hac quaestione ageretur, quid etiam
apud ipsos apostolica traditio contineret, circa finem decreti, quod in
concilio eorum statutum est, hoc modo indicant:

POF

1 xystum] *F* xixtum *O* sixtum *P* | **2** hii *P* | **11** pacem *OF*
18/19 palicarpo *P* | **29** ptolomaida *OF* ptholomaida *P*

»τῆς δ' ἐπιστολῆς ἡμῶν πειράθητε κατὰ πᾶσαν παροικίαν ἀντί»γραφα διαπέμψασθαι, ὅπως μὴ ἔνοχοι ὦμεν τοῖς ῥαδίως πλανῶσιν »ἑαυτῶν τὰς ψυχάς. δηλοῦμεν δὲ ὑμῖν ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν »Ἀλεξανδρείᾳ ἄγουσιν ἥπερ καὶ ἡμεῖς· παρ' ἡμῶν γὰρ τὰ γράμματα »κομίζεται αὐτοῖς καὶ ἡμῖν παρ' αὐτῶν, ὥστε συμφώνως καὶ ὁμοῦ »ἄγειν ἡμᾶς τὴν ἁγίαν ἡμέραν«.

Ἀλλὰ γὰρ πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν Εἰρηναίου συγγράμμασιν καὶ Κς 26 ταῖς ἐπιστολαῖς φέρεταί τις αὐτοῦ πρὸς Ἕλληνας λόγος συντομώτατος καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαιότατος, Περὶ ἐπιστήμης ἐπιγεγραμμένος, καὶ ἄλλος, ὃν ἀνατέθεικεν ἀδελφῷ Μαρκιανῷ τοὔνομα εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, καὶ βιβλίον τι διαλέξεων διαφόρων, ἐν ᾧ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς καὶ τῆς λεγομένης Σολομῶνος Σοφίας μνημονεύει, ῥητά τινα ἐξ αὐτῶν παραθέμενος. καὶ τὰ μὲν εἰς ἡμετέραν ἐλθόντα γνῶσιν τῶν Εἰρηναίου τοσαῦτα·

Κομόδου δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ δέκα καὶ τρισὶν ἔτεσιν καταλύσαντος, ΚΖ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος οὐδ' ὅλοις μησὶν ἓξ μετὰ τὴν Κομόδου τελευτὴν Περτίνακος διαγενομένου κρατεῖ. πλεῖστα μὲν οὖν παρὰ 27 πολλοῖς εἰς ἔτι νῦν τῶν τότε σῴζεται παλαιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐναρέτου σπουδῆς ὑπομνήματα· ὧν γε μὴν αὐτοὶ διέγνωμεν, εἴη ἂν τὰ Ἡρακλείτου εἰς τὸν ἀπόστολον, καὶ τὰ Μαξίμου περὶ τοῦ πολυθρυλήτου παρὰ τοῖς αἱρεσιώταις ζητήματος τοῦ πόθεν ἡ κακία, καὶ περὶ τοῦ γενητὴν ὑπάρχειν τὴν ὕλην, τά τε Κανδίδου εἰς τὴν ἑξαήμερον, καὶ Ἀπίωνος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ὁμοίως Σέξτου περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλη τις ὑπόθεσις Ἀραβιανοῦ, καὶ μυρίων ἄλλων, ὧν διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἀφορμὴν οὐχ οἷόν τε οὔτε τοὺς χρόνους παραδοῦναι γραφῇ οὔθ' ἱστορίας μνήμην ὑποσημήνασθαι. καὶ ἄλλων δὲ πλείστων, ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας καταλέγειν ἡμῖν δυνατόν, ἦλθον εἰς ἡμᾶς λόγοι, ὀρθοδόξων μὲν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, ὥς γε δὴ ἡ ἑκάστου παραδείκνυσιν τῆς θείας γραφῆς ἑρμηνεία, ἀδή-

ATERBDMΣΛ

1 παροικίαν TERBDM ἐκκλησίαν A | 4 δὲ BD | 5 ἡμεῖσ BD 6 ἑορτὴν M | 7 Κς ΣBD ΚΗ A ΚΘ ERM | 9 εἰσ τὰ μάλιστα M | γεγραμμένοσ T^1 corr. T^r, T^c getilgt | 10 καὶ ἄλλος > Λ | ἀνατέθειται BD τοὔνομα > T^1 + T^{cm} | 12/13 σολομῶνοσ σοφίασ DM σολομῶντοσ σοφίασ B σοφίασ σολομῶντοσ ATER | 14 τοῦ B | 15 ΚΖ ΣBD 17 ΚΘ A 15 Λ ERM 17 ΛΑ ERM | 16 ὅλοισ ABD ὅλοισ ὁμοῦ TERM | 22 τά] τὴν T^1 corr. T^c | 23 Appius Λ | 26 οὐδ' M | 29 γε δὴ ἡ — ἑρμηνεία AR γε δὴ — ἡ ἑρμηνεία T^cE γε δεῖ — ἡ ἑρμηνεία T^1 ἡ — ἑρμηνεία BDM

»Epistulae«, aiunt, »nostrae exemplaria per omnes ecclesias transmittantur, uti ne rei efficiamur animarum, quae diversis erroribus immerguntur. designamus igitur vobis, quia et apud Alexandriam eadem qua apud nos die paschae sollemnitas geritur, quia et ipsorum nobis litterae deferuntur et ipsi nostra scripta suscipiunt, ut pariter et consonanter diem festum celebremus«.

Hactenus de supra dicta quaestione ex his, quae in veterum scriptis haberi repperimus.

[XXVI] Extat autem adhuc Irenaei praeter eos quos supra enumeravimus κς 26
libellos etiam aliud volumen egregium adversum gentes, quod De disciplina adtitulavit, ad Marcianum quendam scribens, sed et dialogi de diversis, in quibus testimonia de epistula ad Hebraeos ponit plurima et de Sapientia quae dicitur Salomonis. haec sunt, quae ad nostram notitiam etiam de Irenaei opusculis pervenerunt.

[XXVII] Commodus autem, tredecim annis imperio gubernato, Pertinaci post KZ
se regnum reliquit. quo sex solis mensibus retento idem Pertinax
diem obiit et Severus post hunc suscepit principatum. cuius tem- 27
poribus plurimi ecclesiastici viri nobiles et stilo inlustres extiterunt,
[XXVIII] sicut ex eorum monumentis agnoscimus. | ex quibus est Heracletus,
qui in apostolum commentatus est, et Maximus, qui de famosissima omnium haereticorum disseruit quaestione, qua semper inquiritur, unde sint mala vel unde malitia et quod materia facta sit et non infecta. sed et Candidus, qui in Hexaemeron, id est de principio Genesis scripsit, Appius quoque de isdem similiter commentatur, Sextus etiam, qui de resurrectione disseruit et de ceteris nonnullis, Arabianus quoque et alii innumeri, quos longum est vel enumerare vel etiam pro aliquo inlustri unumquemque dictorum suorum indicio designare. plurimi ta-

POF

9 enumerauimus] *OF* memorauimus *P* | **11** martianum *O*¹ marcionem *P* martionem *O*²*F* | **19** heracletus *O*¹ eracletus *P* heraclitus *O*²*F* | **20** commendatus *P*¹ | maximus] *O*¹ maximinus *PO*²*F* | **22** sit malum *O* | et non] non *P* | **23** ex(a)emerum *O*¹*F* (h)examerou *P*ᵇ*O*² *inc.* *P*ᵃ

λων δ' ὅμως ἡμῖν, ὅτι μὴ τὴν προσηγορίαν ἐπάγεται τῶν συγγραψαμένων.

Τούτων ἔν τινος σπουδάσματι κατὰ τῆς Ἀρτέμωνος αἱρέσεως ΚΗ 28 1
*πεπονημένῳ, ἣν αὖθις ὁ ἐκ Σαμοσάτων Παῦλος καθ' ἡμᾶς ἀνανεώ-
σασθαι πεπείραται, φέρεταί τις διήγησις ταῖς ἐξεταζομέναις ἡμῖν
προσήκουσα ἱστορίαις. τὴν γάρ τοι δεδηλωμένην αἵρεσιν ψιλὸν* 2
*ἄνθρωπον γενέσθαι τὸν σωτῆρα φάσκουσαν οὐ πρὸ πολλοῦ τε
νεωτερισθεῖσαν διευθύνων, ἐπειδὴ σεμνύνειν αὐτὴν ὡς ἂν ἀρχαίαν
οἱ ταύτης ἤθελον εἰσηγηταί, πολλὰ καὶ ἄλλα εἰς ἔλεγχον αὐτῶν
τῆς βλασφήμου ψευδηγορίας παραθεὶς ὁ λόγος ταῦτα κατὰ λέξιν
ἱστορεῖ*

»φασὶν γὰρ τοὺς μὲν προτέρους ἅπαντας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπο- 3
*»στόλους παρειληφέναι τε καὶ δεδιδαχέναι ταῦτα ἃ νῦν οὗτοι λέ-
»γουσιν, καὶ τετηρῆσθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ κηρύγματος μέχρι τῶν
»Βίκτορος χρόνων, ὃς ἦν τρισκαιδέκατος ἀπὸ Πέτρου ἐν Ῥώμῃ
»ἐπίσκοπος· ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ζεφυρίνου παρακεχαράχθαι
»τὴν ἀλήθειαν. ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶ-* 4
*»τον μὲν ἀντέπιπτον αὐτοῖς αἱ θεῖαι γραφαί· καὶ ἀδελφῶν δέ τινων
»ἔστιν γράμματα, πρεσβύτερα τῶν Βίκτορος χρόνων, ἃ ἐκεῖνοι καὶ
»πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τὰς τότε αἱρέσεις
»ἔγραψαν, λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλή-
»μεντος καὶ ἑτέρων πλειόνων, ἐν οἷς ἅπασιν θεολογεῖται ὁ Χριστός.
»τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτωνος καὶ τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ* 5
*»βιβλία, θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν, ψαλμοὶ
»δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι τὸν
»λόγον τοῦ θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσιν θεολογοῦντες; πῶς οὖν ἐκ* 6
»τοσούτων ἐτῶν καταγγελλομένου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος.

ATERBDMΣ*Λ*

3 *ΚΗ* Σ 498, 29 BD **3** *Λ* A *ΛΒ* ERM | *τινοσ* ATERΣ *τινι* BDM **4** *πεπονημένων* M | *παῦλοσ* BDMΣ*Λ* *παῦλοσ ὁ* ATER | *ἡμῶν* Σ **5** *ταῖς* > BD | **5/6** *τῆσ ἐξεταζομένησ — ἱστορίασ* T[1] corr. T[c] | **6** *γάρ τοι* ATER *γὰρ* BDM | **7** *τὸν σωτῆρα γενέσθαι* M | *τε* BDM > ATER **8** *μετεωρισθεῖσαν* B | *εὐθύνων* BD ε aus δ im Schreiben corr. D | *σεμνύνων* A[1] corr. A[1] | **10** *ὁ* > M | **18** *θεῖαι* ABDM *ὅσιαι* TER | **19** *συγγράμματα* M | *τῶν βίκτοροσ χρόνων* BDM *χρόνων τῶν βίκτοροσ* ATER *καὶ* TEM > ARBD | **21** *δὴ* BD | **23** *τε* > R | *τίσ ἀγνοεῖ* > D[1] corr. D[c] | **26** *τὸν Χριστὸν* Glossem | *ἐκ* > D[1] corr. D[c]

men ipsorum exortas temporibus suis haereticorum perfidias confu-
tantes fidem rectam et apostolicam monumentis suorum voluminum
mandavere, ut Artemonis illius haereseos auctoris, quam postmodum *KH* 28 1
Paulus Samosateus nostris iam paene temporibus instaurare conatus
est. de qua dignum est quae vel qualis sit historia comprehendere.
haec haeresis purum hominem, id est absque deo, fuisse salvatorem 2
confirmat idque antiquitus ab ipsis etiam apostolis traditum esse men-
titur. adversum quos unus ex his, quos supra memoravimus, eccle-
siasticus scriptor ita respondit:

»Aiunt«, inquit, »etiam ipsos apostolos ita vel suscepisse vel ceteris 3
»tradidisse, sicut nunc ipsi adserunt, et hanc veritatem praedicationis
»esse servatam usque ad Victoris tempora. et quomodo successores 4
»eorum scribentes adversum gentiles vel adversum haereticos, id est
»Iustinus et Miltiades et Tatianus et Clemens et alii quam plurimi, de
»deitate Christi apertissime disserunt. Irenaei vero et Melitonis cete- 5
»rorumque, qui per idem tempus fuerunt, volumina quis ignorat, quibus
»deum et hominem simul praedicant Christum? sed et psalmi vel can-
»tica, quae a fratribus fidelibus ex initio scripta sunt, verbum dei esse
»Christum et deum tota hymnorum suorum laude concelebrant. quo- 6
»modo ergo tot saeculis fidem praedicatam nunc isti adserunt, quod a
»Victoris temporibus exordium sumpserit? quomodo autem Victori de

POF

3 auctores *libri* | 4 samosatheus P^b samosat*eus P^a samosataeus *F*
14 militiades O^1F meltiades O^2 melitiades *P* | 18 ex] *PF* quae *O*

»ἐνδέχεται τοὺς μέχρι Βίκτορος οὕτως ὡς οὗτοι λέγουσιν κεκηρυ-
»χέναι; πῶς δὲ οὐκ αἰδοῦνται ταῦτα Βίκτορος καταψεύδεσθαι, ἀκρι-
»βῶς εἰδότες ὅτι Βίκτωρ Θεόδοτον τὸν σκυτέα, τὸν ἀρχηγὸν καὶ
»πατέρα ταύτης τῆς ἀρνησιθέου ἀποστασίας, ἀπεκήρυξεν τῆς κοινω-
»νίας, πρῶτον εἰπόντα ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν; εἰ γὰρ Βίκ-
»τωρ κατ' αὐτοὺς οὕτως ἐφρόνει ὡς ἡ τούτων διδάσκει βλασφημία,
»πῶς ἂν ἀπέβαλεν Θεόδοτον τὸν τῆς αἱρέσεως ταύτης εὑρετήν;«

καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Βίκτορα τοσαῦτα· τούτου δὲ ἔτεσιν δέκα 7
προστάντος τῆς λειτουργίας, διάδοχος καθίσταται Ζεφυρῖνος ἀμφὶ
τὸ ἔνατον τῆς Σευήρου βασιλείας ἔτος. προστίθησιν δὲ ὁ τὸ
προειρημένον συντάξας περὶ τοῦ κατάρξαντος τῆς δηλωθείσης αἱ-
ρέσεως βιβλίον καὶ ἄλλην κατὰ Ζεφυρῖνον γενομένην πρᾶξιν, ὧδέ
πως αὐτοῖς ῥήμασι γράφων

»ὑπομνήσω γοῦν πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν πρᾶγμα ἐφ' ἡμῶν γενό- 8
»μενον, ὃ νομίζω ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγεγόνει, τυχὸν ἂν κἀκείνους
»ἐνουθέτησεν. Νατάλιος ἦν τις ὁμολογητής, οὐ πάλαι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν
»ἡμετέρων γενόμενος καιρῶν. οὗτος ἠπατήθη ποτὲ ὑπὸ Ἀσκληπιο- 9
»δότου καὶ ἑτέρου Θεοδότου τινὸς τραπεζίτου· ἦσαν δὲ οὗτοι ἄμφω
»Θεοδότου τοῦ σκυτέως μαθηταὶ τοῦ πρώτου ἐπὶ ταύτῃ τῇ φρονήσει,
»μᾶλλον δὲ ἀφροσύνῃ, ἀφορισθέντος τῆς κοινωνίας ὑπὸ Βίκτορος,
»ὡς ἔφην, τοῦ τότε ἐπισκόπου. ἀνεπείσθη δὲ ὁ Νατάλιος ὑπ' αὐ- 10
»τῶν ἐπὶ σαλαρίῳ ἐπίσκοπος κληθῆναι ταύτης τῆς αἱρέσεως, ὥστε
»λαμβάνειν παρ' αὐτῶν μηνιαῖα δηνάρια ρν'. γενόμενος οὖν σὺν 11
»αὐτοῖς, δι' ὁραμάτων πολλάκις ἐνουθετεῖτο ὑπὸ τοῦ κυρίου· ὁ γὰρ
»εὔσπλαγχνος θεὸς καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἐβούλετο
»ἔξω ἐκκλησίας γενόμενον ἀπολέσθαι μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν.
»ἐπεὶ δὲ ῥαθυμότερον τοῖς ὁράμασιν προσεῖχεν, δελεαζόμενος τῇ τε 12
»παρ' αὐτοῖς πρωτοκαθεδρίᾳ καὶ τῇ πλείστους ἀπολλυούσῃ αἰσχρο-

15/16 Matth. 11, 23

ATERBDMΣΛ

1 *βίκτοροσ χρόνουσ* BDcm | **3** *τὸν σκυτέα θεόδοτον* BD *τὸν σκυτέα* > Σ
6 *ὄντωσ* D[1] corr. Dc | **7** *ἀπέβαλεν* T durch Rasur corr, ERM *ἀπέβαλλεν* AT[1]BD | **8** *τοσαῦτα* TERBDM *τοιαῦτα* A | **16** *ΛΓ* ER | *ἀνατόλιοσ* A *γρ νατάλιοσ* A[1m] אנטליס Σ durchweg | **17/18** *Ἀσκληπιάδου* Theodoret. haer. 2, 5
18 *καὶ ἑτέρου θεοδότου* > T[1] + Tcm | **19** *σκυτέως ΠΛ* *προειρημένου* Σ
22 *κληθῆναι* T[1]RBDΣΛ *κληρωθῆναι* AEM, Tcm getilgt | **23** *ἑκατὸν πεντήκοντα* ATER | **25** *κσ* A, T durch Rasur corr., ER, B durch Rasur corr., M *ὁ κσ* T[1]B[1]D | **26** *παθημάτων* M | **27** *γράμμασιν* M

»hoc calumniam faciunt, qui sciant Victorem Theodotum coriarium, »qui princeps et pater extiterat impietatis ipsorum, de communione ec»clesiae reppulisse, qui primus Romae ausus est dicere purum hominem »fuisse Christum? si enim Victor, ut dicunt, ita credebat, quomodo »eiciebat de ecclesia Theodotum blasphemiae istius inventorem?«

Sed de Victore haec commemorasse sufficiat. cui decem annis epi- 7
scopatu functo Zefyrinus sacerdotii successor extitit nono principatus
Severi anno. de quo Zefyrino eadem scriptura, qua in superioribus
usi sumus, talia quaedam refert:

»Igitur commonebo vos, fratres, de his, quae gesta sunt apud nos, 8
»quae, si forte in Sodomis accidissent, etiam illos emendare et corrigere
»potuissent. confessor erat quidam apud nos Natalis nomine nostra
»adhuc confessus memoria. hic deceptus aliquando ab Asclepiodoto 9
»quodam et Theodoto collectariis, qui ambo discipuli erant Theodoti
»coriarii illius, qui primus pro hac stulta adsertione ab ecclesiae societate
»depulsus est a Victore tunc urbis Romae episcopo, adquievit, ut ac- 10
»cepto ab eis salario episcopus illius haeresis nominaretur certa pactione,
»id est centum quinquaginta denariis menstruae praestationis. quique 11
»Natalis cum se in hoc deceptus locasset, frequenter admonebatur in
»somnis a domino, quia misericors deus et dominus noster Iesus Chri»stus nolebat martyrem suum, qui sibi in multis passionibus testis ex»titerat, de ecclesia perdere. sed cum neglegentius susciperet visiones 12
»primatus amore et turpis lucri devictus inlecebra, ad ultimum a sanctis

POF

6 cui] *O* cuius *PF* | 7 existit *PF*

»κερδίᾳ, τελευταῖον ὑπὸ ἁγίων ἀγγέλων ἐμαστιγώθη δι' ὅλης τῆς
»νυκτὸς οὐ μικρῶς αἰκισθείς, ὥστε ἕωθεν ἀναστῆναι καὶ ἐνδυσάμενον
»σάκκον καὶ σποδὸν καταπασάμενον μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ δα-
»κρύων προσπεσεῖν Ζεφυρίνῳ τῷ ἐπισκόπῳ, κυλιόμενον ὑπὸ τοὺς
»πόδας οὐ μόνον τῶν ἐν κλήρῳ, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν, συγχέαι τε
»τοῖς δάκρυσιν τὴν εὔσπλαγχνον ἐκκλησίαν τοῦ ἐλεήμονος Χριστοῦ
»πολλῇ τε τῇ δεήσει χρησάμενον δείξαντά τε τοὺς μώλωπας ὧν
»εἰλήφει πληγῶν μόλις κοινωνηθῆναι«.

τούτοις ἐπισυνάψομεν καὶ ἄλλας περὶ τῶν αὐτῶν τοῦ αὐτοῦ 13
συγγραφέως φωνάς, τοῦτον ἐχούσας τὸν τρόπον

»γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥεραδιουργήκασιν, πίστεώς τε ἀρχαίας
»κανόνα ἠθετήκασιν, Χριστὸν δὲ ἠγνοήκασιν, οὐ τί αἱ θεῖαι λέγουσιν
»γραφαί, ζητοῦντες, ἀλλ' ὁποῖον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς
»ἀθεότητος σύστασιν εὑρεθῇ, φιλοπόνως ἀσκοῦντες. κἄν αὐτοῖς
»προτείνῃ τις ῥητὸν γραφῆς θεϊκῆς, ἐξετάζουσιν πότερον συνημμένον
»ἢ διεζευγμένον δύναται ποιῆσαι σχῆμα συλλογισμοῦ· καταλιπόντες 14
»δὲ τὰς ἁγίας τοῦ θεοῦ γραφάς, γεωμετρίαν ἐπιτηδεύουσιν, ὡς ἂν
»ἐκ τῆς γῆς ὄντες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες καὶ τὸν ἄνωθεν ἐρχό-
»μενον ἀγνοοῦντες. Εὐκλείδης γοῦν παρά τισιν αὐτῶν φιλοπόνως
»γεωμετρεῖται, Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Θεόφραστος θαυμάζονται· Γα-
»ληνὸς γὰρ ἴσως ὑπό τινων καὶ προσκυνεῖται. οἱ δὲ ταῖς τῶν 15
»ἀπίστων τέχναις εἰς τὴν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν γνώμην ἀποχρώμενοι
»καὶ τῇ τῶν ἀθέων πανουργίᾳ τὴν ἁπλῆν τῶν θείων γραφῶν πίστιν
»καπηλεύοντες, ὅτι μηδὲ ἐγγὺς πίστεως ὑπάρχουσιν, τί δεῖ καὶ λέ-
»γειν; διὰ τοῦτο ταῖς θείαις γραφαῖς ἀφόβως ἐπέβαλον τὰς χεῖρας,
»λέγοντες αὐτὰς διωρθωκέναι. καὶ ὅτι τοῦτο μὴ καταψευδόμενος 16
»αὐτῶν λέγω, ὁ βουλόμενος δύναται μαθεῖν. εἰ γάρ τις θελήσει
»συγκομίσας αὐτῶν ἑκάστου τὰ ἀντίγραφα ἐξετάζειν πρὸς ἄλληλα,

ATERBDMΣΛ

2 *ἐνδυσάμενοσ* E | **3** *καταπασάμενοσ* E, *σ* aus *ν* corr. E[1] | **5** *τῶ κλήρω* B | **9/10** *ἐπισυνάψομεν — τρόπον*] *ἐπάγει τάδε* BD | **9** *ἐπισυνάψομεν* TERM *ἐπισυνάψωμεν* A | **11** *τε*] *δὲ* BD | **12** *χν δὲ ἠγνοήκασιν* > T[1] + T[cm] | **12/13** *λέγουσιν* [*ι* B] *γραφαὶ* BDM *γραφαὶ λέγουσιν* [*ι* ER] ATER **14** *θεότητοσ* M | *εὑρεθῇ σύστασιν* BD | **14—16** *κἂν — συλλογισμοῦ* > BD **19/20** *φιλοπόνωσ γεωμετρεῖται* > BD | **20** *τὲ* Dr | **21** *ὑπό τινων* > BD **21—25** *οἱ δὲ — λέγειν* > BD | **24** *δεῖ καὶ*] *καὶ δεῖ* T | **26**—S. 506, 6 *τοῦτο — σύμφωνα*] *τοῦτό ἐστιν ἀληθὲσ* BD

»angelis per totam noctem verberatus et poenis gravibus excruciatus »mane consurgens cilicio se induit et cinere conspergit ac multis lacri»mis errorem suum deflens ante pedes se Zefyrini episcopi prosternit »et vestigiis omnium non modo clericorum, sed etiam laicorum multa cum »lamentatione provolutus in lacrimas et miserationes omnem provo»cavit ecclesiam, ut indulgentiam sibi a Christo continuis et iugibus »pro ipso precibus implorarent, ostendente simul in conspectu domini »livores corporis eius et cicatrices, quas pro nominis ipsius confessione »susceperat et vix aliquando in communionem ecclesiastici corporis »revocatus est«.

Sed et post aliquanta idem scriptor adiungit etiam haec: 13

»Scripturas autem divinas absque ulla timoris dei reverentia cor-
»ruperunt, antiquae vero fidei regulam proterve et impie respuunt, igno-
»rantes Christum, quem idcirco non invenerunt, quia non recte quae-
»sierunt. et in tantum stultitiae impietatisque prolapsi sunt, ut, si quis
»eis sermonem de scripturis proposuerit, illi e contrario proponant,
»utrum hic sermo, de quo agitur, coniunctum aut separatum genus syl-
»logismi faciat, et derelinquentes sanctas dei scripturas geometriam 14
»tractant. tamquam qui vere de terra sint, de terra loquuntur, et ideo
»eum, qui de sursum est et de caelis venit, ignorant. denique Euclides
»apud eos vel maxime in geometriae disciplinis viget, sed et Aristo-
»teles et Theofrastus ab his in admiratione habentur, Galenus vero a
»nonnullis eorum et adoratur. quorum artibus et doctrinis haereseos 5
»suae impietatem nituntur adserere, et deceptionibus hominum ignoran-
»tium deum simplicitatem divinarum scripturarum et sinceritatem fidei
»subruunt. sed haec faciunt, quia nec vicini effecti sunt fidei. pro-
»pterea et divinas scripturas absque ullo timore contemerant et cor-
»rumpentes eas emendare se dicunt. verum ne qui me putet falsa ad- 16
»versum eos proferre, palam est omnibus noscere, si qui vult exemplaria
»eorum accipere et cum aliis nihilominus eorum exemplariis conferre,

POF

2 conspergit] *O* conspargit *F* conspersit *P* | **3** se zef.] $P^b F$ zef. se *O* zef. P^a | **7** domini] *libri* omnium *edd.* | **9** et] *O om. PF* | **22** gallenus *libri* | **30** eorum exemplariis] P^1 exemplariis eorum *O* eorum exemplaribus $P^2 F$

»κατὰ πολὺ ἂν εὕροι διαφωνοῦντα. ἀσύμφωνα γοῦν ἔσται τὰ Ἀσκλη-
»πιάδου τοῖς Θεοδότου. πολλῶν δὲ ἔστιν εὐπορῆσαι διὰ τὸ φιλο- 17
»τίμως ἐκγεγράφθαι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τὰ ὑφ᾽ ἑκάστου αὐτῶν,
ὡς αὐτοὶ καλοῦσιν, κατωρθωμένα, τοῦτ᾽ ἐστὶν ἠφανισμένα· πάλιν
»δὲ τούτοις τὰ Ἑρμοφίλου οὐ συνᾴδει. τὰ γὰρ Ἀπολλωνιάδου οὐδὲ
»αὐτὰ ἑαυτοῖς ἐστιν σύμφωνα· ἔνεστιν γὰρ συγκρῖναι τὰ πρότερον
»ὑπ᾽ αὐτῶν κατασκευασθέντα τοῖς ὕστερον πάλιν ἐπιδιαστραφεῖσιν
»καὶ εὑρεῖν κατὰ πολὺ ἀπᾴδοντα. ὅσης δὲ τόλμης ἐστὶ τοῦτο τὸ 18
»ἁμάρτημα, εἰκὸς μηδὲ ἐκείνους ἀγνοεῖν. ἢ γὰρ οὐ πιστεύουσιν ἁγίῳ
»πνεύματι λελέχθαι τὰς θείας γραφάς, καί εἰσιν ἄπιστοι· ἢ ἑαυτοὺς
»ἡγοῦνται σοφωτέρους τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑπάρχειν, καὶ τί ἕτερον
»ἢ δαιμονῶσιν; οὐδὲ γὰρ ἀρνήσασθαι δύνανται ἑαυτῶν εἶναι τὸ τόλ-
»μημα, ὁπόταν καὶ τῇ αὐτῶν χειρὶ ᾖ γεγραμμένα· καὶ παρ᾽ ὧν κατη-
»χήθησαν, μὴ τοιαύτας παρέλαβον τὰς γραφάς, καὶ δεῖξαι ἀντίγραφα
»ὅθεν αὐτὰ μετεγράψαντο, μὴ ἔχωσιν. ἔνιοι δ᾽ αὐτῶν οὐδὲ παρα- 19
»χαράσσειν ἠξίωσαν αὐτάς, ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἀρνησάμενοι τόν τε νόμον
»καὶ τοὺς προφήτας, ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας προφάσει χάριτος
»εἰς ἔσχατον ἀπωλείας ὄλεθρον κατωλίσθησαν«.

καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἱστορήσθω τὸν τρόπον.

ATERBDMΣΛ

1/2 ἀσκληπιάδου ATMΣ ἀσκληπιοδότου ERΛ | 3 ἐκγεγράφθαι M ἐγγεγράφθαι ATER | 5 ἀπολλωνιάδου TrERM, Tc getilgt ἀπολλωνίου AT[1] אפלונידיס Σ *Apollonidis* Λ vgl. Theodoret. haer. 2, 5 | 6 γὰρ > BD 8 ἐπάδοντα M | 13 αὐτῶν BDM ἑαυτῶν ATER | ᾖ > T[1] + TcTr τὰ γεγραμμένα R | 13—15 καὶ παρ᾽— ἔχωσιν > BD | 14 παρέλαβον unmöglich; παραλαβόντες τὰς γραφάς, δεῖξαι? | 15 μετεγράψαντο AM μετέγραψαν οὗτοι TER | 16 ἠξίωσεν M | 17 χάριτος Π > Λ *und wegen der Gnade* Σ *und wegen des Irrthums* Σarm; wahrscheinlich aus χάριν, einer Dittographie zu προφάσει, verdorben | 19 ἱστορήσθω ATD ἱστορείσθω ERBM

»inveniet etiam inter se ipsa multum dissonare, quia unusquisque ut
»sibi videtur emendat. denique Asclepiodoti non conveniunt omnino
»cum Theodoti. tum deinde etiam discipulis ipsorum si qui forte tran- 17
»scripserunt, quod eis visum est vel addere licuit vel auferre; et omni-
»bus praeferunt habere se emendata, magis autem inquinata exemplaria.
»rursum Hermofili exemplaria non consonant cum Apollonidis. sed ne
»ipsa quidem sibi ipsis concordant, si priora cum posterioribus conferas.
»semper enim emendant, quibus semper displicet quod emendant, et
»nova quaeque perquirunt, cum eis quae in usu sunt videbuntur ad-
»versa. quid autem temeritatis habeat istud admissum, neque ipsos 18
»arbitror ignorare. aut enim non credunt divino spiritu scripturas esse
»conscriptas, et sunt infideles, aut semet ipsos arbitrantur sapientiores
»esse spiritu sancto. et quid aliud indicant per hoc, nisi quia daemone
»aguntur? neque enim negare possunt factum suum, quandoquidem
»etiam manus eorum in ipsis exemplaribus teneantur et noverint ipsi.
»quod a magistris suis et doctoribus scripturarum secundum istud cor-
»ruptelae genus etiam explanationis susceperim intellectum. quidam 19
»autem ex ipsis nec corrumpere iam scripturas dignati sunt, sed penitus
»abnegare, legem scilicet et prophetas, et obtentu impiae huius adsertionis
»in ultimum perditionis gurgitem devoluti sunt«.

De quibus haec sufficiat historiis esse mandata.

POF

2 asclepioditi *P* | **9** uso *P* | **16** istud] *OF om. P* | **17** susceperint *P*

Druck von August Pries in Leipzig.

Digitized by Google